

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ
MİTİNG VE NÜMAYİŞLER (1908-1918)

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

Cemal TEPE

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Ankara-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ
MİTİNG VE NÜMAYİŞLER (1908-1918)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Ayten Sezer ARIĞ(Başkan)	
Prof. Dr. Mesut ÇAPA..... (Danışman)	
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN.....	
Doç. Dr. Necdet AYSAL.....	
Doç. Dr. Yücel YİĞİT.....	

Tez Sınavı Tarihi: 18.12.2020

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Miting kültürü, Türk ve İslam toplum hayatına II. Meşrutiyet’le birlikte girmiş ve kök salmıştır. Politik, sosyal ve kültürel hayatın önemli bir kitle iletişim aracı haline gelmiş, demokratik kültür ile anayasal düzenin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Özellikle toplumun tebaadan vatandaşa ve cemaatten cemiyete dönüşümünde yararlılıkları görülmüştür. Bu doktora çalışmasında mitinglerin hukuki gelişim süreci, konusu, maksadı, programı, yer ve zamanı, katılımcıları, söylemleri, sloganları, ziyaretleri, talepleri ve kriminal durumları ele alınarak toplumun dönüşümü ve değişimi irdelenmiştir. Demokratik ve anayasal yapıya olan katkısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmayla miting hakkının ilk defa hukukileştiği II. Meşrutiyet Dönemi’nde meydana gelen belli başlı miting ve nümayiş hareketleri tek bir başlık altında bir araya getirilmiştir. Bu yönüyle bir başvuru eseri ortaya koyulmak istenmiştir. Doktora çalışmamızın temel kaynağı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri ile Milli Kütüphane Arşivi süreli yayınlardır. Ayrıca dönemin hatıratlarından yararlanılmıştır.

Çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türk toplumuyla devlet yapısının anayasallaşması ile demokratik kültür anlayışının gelişmesine olumlu katkı sunan mitinglere yer verilmiştir. Halkın toplandığı alanlara; halk meclisi, alınan kararlara; yasa gözüyle bakılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ilhak aleyhtarı ve savaş taraftarı mitinglere yer verilmiştir. Bu tür mitinglerle alanlara toplanan kalabalıkların nasıl millet haline geldiği ve bu kalabalıkların hissiyatlarında milliyetçiliğin nasıl geliştiği ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Meşrutiyet, Miting, Nümayiş.

ABSTRACT

The meeting culture, entered the Turkish and Islamic social life with II. Constitutional Monarchy and took root. It has become an important mass communication tool of political, social and cultural life, contributing greatly to the development of democratic culture and constitutional order. They have been particularly useful in the transformation of society from subject to citizen and from religious society to community. In this doctoral study, the legal development process, subject, purpose, program, place and time, participants, discourses, slogans, visits, demands and criminal situations of the rallies were discussed and the transformation and change of the society was examined. Its contribution to the democratic and constitutional structure has been tried to be revealed.

With this study, the main meeting and demonstration movements that took place during the II. Constitutional Monarchy Period, when the right to meeting was first legalized, were brought under a single heading. In this respect, it is aimed to present a reference work. The main source of our doctoral study is the documents of the Presidency State Archives Ottoman Archive and the periodicals of the National Library Archive. In addition, the memories of the period were used.

Our study consists of three parts. In the first part, the meetings that contribute positively to the development of democratic culture understanding with the constitutionalization of the state structure with Turkish society are included. To the areas where the people gather; the people's assembly, the decisions taken; has been viewed through the eyes of the law. In the second and third parts, anti-annexation and pro-war meetings are included. It was revealed how the crowds gathered in the fields with such meetings became a nation and how nationalism developed in the feelings of these crowds.

Keywords: Constitutional Monarchy, Meeting, Demonstration march.

ÖNSÖZ

Türkiye’de sosyal bilimciler arasında son zamanlarda “*Modern Türkiye*”nin oluşumu saptanırken Osmanlı Devleti’nin son dönem araştırmaları ağırlık kazanmış ve Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e pek çok çalışmalar yapılarak, bu iki rejim arasında sıkı bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Milli egemenliğe dayanan Cumhuriyet rejiminin kısa sürede kabul edilmesindeki koşullar araştırıldığında politik, sosyal ve kültürel meyilli miting ve nümayişlerin kıymeti öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada Türk milletinin demokratik kültürel yaşamının ve milli yapısının gelişimine ilişkin miting ve nümayiş gibi toplumsal hareketlerin belirleyici etkisi araştırılmıştır. Miting; bir olaya dikkat çekmek için genellikle açık yerlerdeki toplantılar için kullanılan tabirdir. Mitingi düzenleyen ve katılan kimselere mitingci denilmektedir. Planlı ve örgütlü olarak yapılmaktadır. Nümayiş ise gösteri ve yürüyüş anlamındadır ve aniden “*vehvele*” ile toplaşan kalabalıklar vesilesiyle icra edilmektedir.

Miting ve nümayişlerin unsuru, halktır. Bu tür eylemlerin her biri halk hareketleridir. Gündelik yaşamdan politik yaşama kadar birçok alanda görülmektedir. Bu yönüyle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihle doğrudan ilişkilidir. Ulusal meselelerin yanısıra kent kültür ve tarih çalışmaları bakımından muazzam bir kaynaktır. İyi bir sloganla asırlar boyu etkisini sürdürebilme potansiyeline sahiptir. Toplum hafızasının, hedef kitlesinin kimikleşmesinde son derece belirleyicidir. Bu nedenle II. Meşrutiyet’ten Mondros Mütârekesi’ne kadar geçen süreçte bu konuda müstakil ve derleyici bir çalışmanın olmaması konunun önemini daha da artırmaktadır.

Tez çalışmamda planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini her daim benden esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Prof. Dr. Mesut Çapa’ya, Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan’a ve Prof. Dr. Ayten Sezer Arıç’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Cemal TEPE
Ankara 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR LİSTESİ	III
GİRİŞ	1
1. Miting Ve Nümayiş Kavramları	1
2. Miting Hakkının Tarihsel Gelişimi	4
2.1. İkinci Meşrutiyet Öncesi Miting Hakkı	4
2.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi Miting Hakkı	12
2.2.1. Bildirim Usulü	12
2.2.2. İctimâât-ı Umûmiye (Miting) Kanunu	20
2.2.3. Tecemmuât (Nümayiş) Kanunu	33
3. Miting ve Nümayiş Koşulları	42
4. Miting Hakkının Diğer Haklarla İlişkisi	45

BİRİNCİ BÖLÜM

ANAYASALLAŞMA VE DEMOKRATİKLEŞME

MİTING VE NÜMAYİŞLERİ

1. Hürriyet Miting Ve Nümayişleri	53
2. Matbuat (Basın) Miting Ve Nümayişleri	66
2.1. Serbesti Gazetesi; Birinci Matbuat Mitingi	69
2.1.1. İstanbul Matbuat Mitingleri	70
2.1.2. Taşra Matbuat Mitingleri	79
2.2. Tanin Gazetesi; Matbuat Mitingi	82
2.3. Serbesti Gazetesi; İkinci Matbuat Mitingi	88
3. Kiliseler Ve Mektepler Meselesi Miting Ve Nümayişleri	93
3.1. Bulgar Kilise ve Mektepler Mitingleri	96
3.2. Rum Kilise ve Mektep Mitingleri	110
4. Bedelli Askerlik Ve Diğer Vergi Türleri Miting Ve Nümayişleri	125
5. İşçi, Memur Miting Ve Nümayişleri	135
5.1. İlk Amele (İşçi) Mitingi	139
5.2. Şirket-i Hayriye ve İdare-i Mahsusa Miting ve Nümayişleri	142
5.3. Sandalcılar ve Mavnacılar Mitingi	146
5.4. Posta, Telgraf ve Telefon İdaresi Çalışanları Mitingi	148
6. Kamu Yönetimi Miting Ve Nümayişleri	151
6.1. Meclis-i Mebusân Seçimi Miting ve Nümayişleri	152
6.2. Muhtariyet Yönetimi Miting ve Nümayişleri	156
6.3. İdari Yönetim Miting ve Nümayişleri	159
7. Kamu Güvenliği Miting Ve Nümayişleri	169
8. Sosyokültürel Miting Ve Nümayişler	190
8.1. Muhacir Meselesi Miting ve Nümayişleri	190
8.2. Arnavutça Alfabe Meselesi Miting ve Nümayişleri	194

İKİNCİ BÖLÜM

İLHAK ALEYHTARI MİTING VE NÜMAYİŞLER

1. 1908 Ekim Krizi Miting Ve Nümayişleri	203
1.1. İstanbul Miting ve Nümayişleri	211
1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri	216
2. Girit Miting Ve Nümayişleri	228
2.1. Yunan Kralı İlhak Beyanatı Miting ve Nümayişleri	232
2.1.1. İstanbul Sultanahmet Mitingi	233
2.1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri	242
2.2. Bayrak Meselesi Miting ve Nümayişleri	243
2.2.1. Anadolu Miting ve Nümayişleri	244
2.2.2. Balkan Miting ve Nümayişleri	248
2.2.3. Arabistan Miting ve Nümayişleri	255
2.3. Yemin Meselesi Miting ve Nümayişleri	260
2.3.1. Anadolu Miting ve Nümayişleri	263
2.3.2. Balkan Miting ve Nümayişleri	271
2.3.3. Arabistan Miting ve Nümayişleri	280
2.4. Kadı Meselesi Miting ve Nümayişleri	283
2.4.1. Balkan Miting ve Nümayişleri	288
2.4.2. Anadolu Miting ve Nümayişleri	300
2.4.3. Arabistan Miting ve Nümayişleri	308
2.5. Mebuslar Meselesi Miting ve Nümayişleri	314

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ MİTING VE NÜMAYİŞLERİ

1. Trablusgarp Savaşı Miting Ve Nümayişleri	321
1.1. İstanbul ve Çevresi Miting ve Nümayişleri	323
1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri	325
2. Balkan Savaşları Miting Ve Nümayişleri	336
2.1. Birinci Balkan Savaşı Miting ve Nümayişleri	342
2.1.1. İstanbul Miting ve Nümayişleri	342
2.1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri	368
2.2. İkinci Balkan Savaşı Miting ve Nümayişleri	386
2.2.1. Edirne Mitingi	393
2.2.2. Midye Mitingi	400
2.2.3. İzmir Mitingi	402
3. Birinci Dünya Savaşı Miting Ve Nümayişleri	404
3.1. Kapitülasyonların Kaldırılması Miting ve Nümayişleri	405
3.1.1. İstanbul Miting ve Nümayişleri	407
3.1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri	419
3.2. Umûmî Harp Taraftarı Miting ve Nümayişleri	422
3.3. Cihâd-ı Ekber Miting ve Nümayişleri	427
3.3.1. İstanbul Miting ve Nümayişleri	427
3.3.2. Taşra Miting ve Nümayişleri	434
3.4. Çanaklale Zaferi Miting ve Nümayişleri	436
3.5. Çanakkale'den Mondros'a Miting ve Nümayişler	439
SONUÇ	447
KAYNAKÇA	463
EKLER LİSTESİ	475
ÖZGEÇMİŞ	490

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.,	: Adı Geçen Eser
a.g.m.,	: Adı Geçen Makale
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
B.	: Birleşim
Bs.	: Baskı
C.	: Cilt
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Çev.	: Çeviren
D.	: Devre
Der.	: Derleyen
DEUHF	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Edt.	: Editör
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
AUHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İSAM	: İslam Araştırma Merkezi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MMZC	: Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi
MV	: Meclisi Vükelâ
No	: Numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
s.	: Sayfa
S.	: Sene
SBF	: Sosyal Bilimler Fakültesi
Sy.	: Sayı
Şb.	: Şube
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
Y.	: Yıl
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
YPK	: Yapı Kredi

GİRİŞ

1. Miting Ve Nümayiş Kavramları

Miting kavramı, İngilizce kökenli olup gösteri amacıyla veya bir olaya dikkat çekmek için genellikle açık yerlerde yapılan toplantı manasına gelmektedir.¹ Tanımda geçtiği üzere miting, kapalı alanlardan ziyade halkın görebileceği, işitebileceği ve katılabileceği açık alanlarda olmalıdır. Mitingler, hareketsiz halk eylemleridir. Genellikle kamuoyunun birleştiği bir amacı, otoriter iktidara bildirmek için yapılmaktadır. Bu tür eylemlerde toplananların eğilimlerini ifade eden yazılı levhalar kullanılmakta ve bu doğrultuda konuşmalar yapılmaktadır. Mitingler, saldırdan uzak demokratik hareketlerdir. Bu eylemler, iktidarın gözü ve denetimi altında yapılmaktadır. Aksi taldirde kademeli olarak taşkınlık, isyan, darbe ve ihtilal gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir. Miting, kalabalıkların ruhunun taşması an meselesidir. Bu nedenle kamunun huzuru ve barışı adına güvenlik faktörü asla arka plana itilmemelidir.²

II. Meşrutiyet yıllarında miting tabiri yerine ekseriyetle “*ictimâ-i umûmî/ye*” ifadesi kullanılmıştır. *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi bir haberinde “*Miting yani ictimâ-i umumî...³*” diyerek “*ictimâ-i umûmînin*” miting tabiri manasına geldiğini ifade etmiştir. Meşrutiyet yıllarında hukukî çalışmaları ile öne çıkan Tefik Tarık Bey “*Terimler arasında geçen ‘ictimâât-ı umûmîye’ kelimesi; miting kelimesine karşılık gelmektedir.⁴*” demiştir. Bir başka yazısında, ictimâ-i umûmîye tabirinin yabancı lisan karşılığının “*miting*” olduğunu ifade etmiştir.⁵ O günlerin tanıklarından ve bizzat miting gibi eylemlerde aktif rol alan Burhan Felek “*Yaşadığımız Günler*” adlı hatıratında “*Mitingler nadiren yürürdü. Daha ziyâde bir meydanda toplanıp, atar tutarlardı. Şiddet hareketine çok az tesâdiif edilmiştir.⁶*” diyerek mitinglerin şiddet eyleminden uzak, açık yerlerde toplanan kalabalıklar tarafından nutukların atıldığı durağan halk eylemi olduğunu ortaya koymuştur.

¹ Şükrü Haluk Akalın (edt.) *Türkçe Sözlük*, 11. Bs. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 1691.

² Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 208.

³ “*İctimâ-i Umûmî*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 11 Mart 1909, No: 10025.

⁴ Tefik Tarık, *İctimâât-ı Umûmîyye, Ta’lîl-i Eşgal, Cemiyetler, Tecemmuât Kanunları*, Şems Matbaası, Dersaadet, 1335-1338, s. 2.

⁵ Tefik Tarık, “*İctimâât-ı Umûmîye Kanunu*”, *Polis Mecmuası*, 14 Ekim 1914, No: 30.

⁶ Burhan Felek, Meşrutiyet’in iade edildiği yıllarda İstanbul Hukuk Mektebi’nde öğrencidir. Aynı zamanda Hukuk Talebe Cemiyetinin Umum Kâtibidir. Bu nedenle mitinglere aşina bir kimsedir. Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, 1. Bs. Milliyet Yayınları, İstanbul, Nisan 1974, s. 55

İctimâât-ı umûmîye tabiri sözlük anlamıyla “*genel toplantılar*” manasına gelmektedir.⁷ Toplantılar, genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. “*Genel veya özel*” ibaresi, toplantıya katılanların durumuyla ilgilidir. Eğer bir toplantıya belli bir koşul aranmaksızın “*herkes*” katılabiliyorsa genel toplantı (ictimâât-ı umûmîye), belli kişiler veya üyeler katılabiliyorsa özel toplantı (hususî ictimâ) denilmektedir. Siyasi fırkaların, kulüplerin veya kurulların genel kurul toplantıları için de ictimâ-i umûmî (genel toplantı) tabiri kullanılmıştır⁸. Bu kavram, ictimâât-ı umûmîye ile karıştırılmamalıdır. Siyasi fırka gibi cemiyetlerin genel kurul toplantıları, ilgili üye veya özel davetlilere açık olduğundan özel toplantılar olarak ele alınmalıdır.

Belli bir konuda halkı aydınlatmak veya bir düşünceyi halka benimsetmek için mekân olarak ya açık bir yer (meydan, park, bahçe), ya da kapalı bir yer (ibadethane, tiyatro) tercih edilmektedir. İstanbul Mebusu Hallaçyan Efendi “... *Bir adam, kendi evinde 5, 10, 20, 30 kişi toplarsa buna ictimâ'-i umûmî denmez. Sultanahmet Meydanı'nda birçok ahâli toplanırsa o vakit ictimâ'-i umûmî vuku' bulmuştur...*”⁹ diyerek ictimâ-i umûmîyelerin açık yerlerde belli kişilerle değil de pek çok kesimden ahalinin katılımıyla yapılan bir eylem olduğuna dikkat çekmiştir. Böylece ictimâ-i umûmîyenin en önemli koşullarından birisinin, açık yerlerde cereyan etmiş olması gerekliliğidir. Diğer bir ifadeyle kapalı bir yerde cereyan etmemiş olmasıdır.¹⁰ Kapalı yer toplantıları ise “*Cemiyetler Kanunu*” hükümlerine tabi kılınmıştır.¹¹ Ayrıca İctimâât-ı Umûmîye Kanunu’nu, Meclis-i Mebusândan geçirilirken bu kanunun sadece açık yerlerdeki toplantı ile ilgili olduğu vurgulanmış ve tasarıda geçen kapalı yer toplantıları ile ilgili durumlar ilgili kanundan çıkarılmıştır.¹² İctimâât-ı umûmîyenin miting kavramına karşılık açık yer toplantısı olduğu anlaşılmaktadır.

Nümayiş kavramı, Farsça kökenli olup gösteri, gösteriş manasına gelmektedir.¹³ Nümayiş, aynı zamanda Arapça kökenli “*cem*” mastarından türeyen, toplanma manasına gelen “*tecemmu*”ya karşılık kullanılmıştır.¹⁴ Tecemmuât Kanunu’nda tecemmu tabirinin anlamı verilmiştir. Kamu yolları üzerinde insanların velvele ile toplanmasına veya bu hal ile

⁷ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, 26. Bs. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C. 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, s. 71.

⁹ **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 288.

¹⁰ “*Serbesti-i İctimâ’-Kanunsuzluk*”, **Sabah**, 2 Mart 1909, No: 6980.

¹¹ Tevfik Tarık, **a.g.m.**, s. 700.

¹² **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 288.

¹³ Develioğlu, **a.g.e.**, s. 992.

¹⁴ **a.g.e.**, s. 1225

dolaşmasına tecemmu denilmiştir.¹⁵ Böylece heyecanla toplaşmanın ve bu hal ile yürüyüş etmenin “*nümayiş*” olduğu vurgusu yapılmıştır. Tevfik Tarık Bey, Tecemmuât Kanunu’nun açıklama kısmında tecemmunun, nümayiş karşılığı kullanıldığını yazarak konuya açıklık getirmiştir.¹⁶

Sosyolojik bir kavram olarak nümayiş, herhangi bir kuvvetin bir zümre veya toplum üzerinde sevimli veya korkulacak bir etki yapmak için başvurmuş olduğu eylemdir.¹⁷ Sempati ve iticilik gösterilerini, zümre halinde yapmadan ibaret halk hareketidir.¹⁸ 1912 tarihli Tecemmuât Kanunu’nda geçen tecemmuya karşılık kullanılan nümayişin başlıca iki koşulunun olduğu görülmektedir. Bunlardan biri; topluluğun velvele (gürültü, patırtı, bağırışma) ile meydana gelmesi ve diğeri ise velveleli topluluğun kamuya ait yollar üzerinde yürüyüş yapmaları gerektiğidir. Tecemmu kavramının özünde sinir ve öfke hali mevcut iken nümayiş kavramının özünde sinir ve öfkeli halin dışında sevimli haller de söz konusudur. Bu nedenle zafer veta sevilikli kutlama şenlikleri de nümayiş çatısı altında yer almıştır.

Miting ve nümayiş tabirlerinin şeklen ortak noktası “*ictimâ*” ve “*tecemmu*” tabirlerinde geçen “*toplanma*” manasına gelen “*cem*” eylemidir. Her iki tabirde, toplanma söz konusu olduğundan birbirleriyle ilişkilidir. Yalnız ayrıştıkları nokta; toplanmanın kaynağındadır. Nümayişte toplananlar, kızgınlıkla aniden bir araya gelmektedir. Kalabalıkta kızgın bir hal durumu vardır. Topluluk, siyasal/sosyal/kültürel hangi karar organı varsa onu etkilemeye çalışmaktadır.¹⁹ Miting ise daha organize olmuş, program dâhilinde ve durağan olarak yapılmaktadır. Mitingte, söyleşi egemendir. Nümayişte ise ağlaşmak, bağırışmak söz konusudur.²⁰ Biri bağırarak, diğeri söyleşerek kamuoyunun dikkatini çekmeyi, belli bir amacı iletmeyi amaçlamaktadır.

Çağdaş dünyada her iki kavram güncelliğini sürdürmekte ve demokratik anayasal sistemlerde “*Toplantı, Gösteri ve Yürüyüş Hakkı*” olarak varlığını korumaktadır. Bu hak, negatif haklardan sayılmaktadır. Devlet, bu hakka karşı negatiftir, karışmamalı ve gölge etmemelidir.²¹ 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’na göre toplantı; belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve

¹⁵ **Düstür**, 2. Tertip, C. 4, s. 363; Tecemmuât Hakkında Kanun-ı Muvakkat, **Takvim-i Vekâyi**, 18 Mart 1912, No: 1077.

¹⁶ Tevfik Tarık, **a.g.e.**, s. 23-27.

¹⁷ Ülken, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁸ **a.g.e.**, s. 217.

¹⁹ İbrahim Özden Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, 4. Bs. Afa Yayınları, İstanbul 1998, s. 223.

²⁰ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 370-403.

²¹ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, 3. Bs. Say Yayınları, İstanbul. 1982, s. 177.

tüzel kişiler tarafından belli bir çerçevede açık ve kapalı yerlerde gerçekleştirilen toplanma eylemi olarak tanımlanmıştır. Gösteri yürüyüşü; belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından belli bir çerçevede düzenlenen yürüyüşler olarak tanımlanmıştır.²² O halde II. Meşrutiyet koşullarında açık yer toplantısı olarak ifade edilen miting kavramı; 2911 sayılı kanuna göre “toplantı”, nümayiş tabiri ise “gösteri yürüyüşleri” tabirlerine karşılık gelmektedir.

2. Miting Hakkının Tarihsel Gelişimi

2.1. İkinci Meşrutiyet Öncesi Miting Hakkı

I. Meşrutiyet Dönemi tanıklarından Fethi Okyar “*Üç Devirde Bir Adam*”²³, Burhan Felek “*Yaşadığımız Günler*”²⁴ adlı eserlerinde miting ve nümayiş gibi halk hareketlerinin Türk ve İslam toplumlarının hayatına II. Meşrutiyet’le beraber görülmeye başladığını yazmışlardır. II. Meşrutiyet’te toplanma hakkı hususunda Meclis-i Mebusânda yapılan müzakereler sırasında Kayseri Mebusu Ali Galip, bu türden toplumsal olayların Osmanlı ülkesinde eskiden beri süregelen bir adet olmadığını, Meşrutiyet ortamıyla kökleşmeye başladığını söylemiştir. “*Meşrutiyet ortamı*” ifadesinden I. Meşrutiyet’i kastetmeyip, II. Meşrutiyet’in hürriyetçi yapısını kastetmiş olacağı aşîkârdır. Ali Galip, toplanma hakkının, mutlakîyyet mezalimine alışmış, Müslümanlar tarafından pek fazla kullanılmadığını, bu hakkın ekseriyetle Arnavut topraklarında sıklıkla kullanıldığını ifade etmektedir.²⁵ II. Meşrutiyet öncesinde ekseriyetle gayr-ı Müslimler tarafından bu hak kullanılmıştır.

II. Meşrutiyet’le kökleşen miting hakkının esin kaynağı; Batı dünyasıdır. İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri miting hakkının tanınmasına ve yasalaşmasına öncülük etmişlerdir.²⁶ Ortaçağ’ın “*inanan insan*” yerine Yeniçağ’da “*düşünen insan*” modelini ortaya çıkaran Batı medeniyeti, Yakınçağ’ın ilk zamanlarında toplanma hakkıyla alakalı olarak yasal düzenlemelere gitmiştir. Bunun öncesinde ne Antik Yunan site devletlerinde²⁷ ne de İngiltere

²² “*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu*”, **Resmî Gazete**, Sy. 18185, 8 Ekim 1983.

²³ Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 96.

²⁴ Felek, **a.g.e.**, s. 55.

²⁵ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 370-403.

²⁶ İbrahim Özden Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri**, 2. Baskı, Legal Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 115.

²⁷ Ömer Anayurt, **Toplanma Özgürlüğü Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Özgürlüğü**, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 50-51.

1215 Magna Carta Libertatum’da bir düzenleme vardır.²⁸ Sadece Roma Hukuku’nda On İki Levha Kanunları’nda gece yürüyüşünün ve toplantısının yasak olmasıyla ilgili bir kural vardır.²⁹

1789 senesi Fransız Devrimi’nden sonra İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin önsöz olarak eklendiği 1791 senesi Fransız Anayasası’nda toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı “*silahsız, barışçıl ve kanuna uygun olmak*” şartıyla anayasal güvence altına alınmıştır.³⁰ Sonraki anayasal çalışmalarda yerini korumuştur. Yalnız 1849’da ciddi bir sınırlama ile karşılaşmıştır. Hükümete “*kamu güvenliği*” gerekçesi ile bir yıl süre ile mitingleri “*yasaklama*” yetkisi tanınmıştır. 1853’te ise 20’den fazla üyeli dernek veya toplantı için “*izin usulü*” zorunluluğu getirilmiştir. 1868’de “*Genel Toplantılar Kanunu*” ile siyasi toplantılar için izin usulüne devam edilirken diğer konularla ilgili olarak yeterli görülmüştür. 1891 senesinde izin usulü, 1907 senesinde ise bildirim usulü tamamen terk edilmiştir.³¹

İngiltere, 18 Mart 1817’de “*Seditious Meeting Act*” adlı kanunla mitingler hakkında düzenlemeye gitmiştir. Esasında İngiltere’nin bu konudaki tecrübesi diğerlerine nazaran daha eskidir. 1549’da çıkarılan bir kanunda, on iki veya daha fazla kişinin bir araya gelmesinin devlete ihanet amacı gütmesi halinde bu durumu ağır suç olarak kabul ettiği görülmüş idi. 1795’te de yıkıcı toplantıları sona erdirmek için belediye başkanlarına “*dağıtma yetkisi*” verilmiştir. 1817’de mitinge polisin müdahale etmemesi için iki hâkimden izin alınması gerektiği vurgulanmıştır. 1835 ve 1839 senelerinde mitinglerin cadde üzerine tikanıklık meydana getirmesi halinde polisçe dağıtılabileceği karar kılınmış ve yine mitinglerde huzuru bozacak ve tehditkâr konuşmaların yapılması yasaklanmıştır.³² Almanya’da miting hakkı, 1840 senesinde yürürlüğe koyulabilmiştir.³³

Amerika Birleşik Devletleri’ndeki durum İngiltere ve Fransa’dan pek farklı değildir. Yeniçağ’ın sonundan itibaren başlayan miting hakkı ile ilgili düzenlemeler anayasaya ve kanunlara sirayet etmiştir. 1774’te barışçıl yollarla toplanma hakkı, 1787’de Amerika Anayasası’nda varlığını korumuş ve 1789’da yapılan bir ek ile kongrenin, halkın saldırsız

²⁸ Zafer Gören, **Temel Hak Genel Teorisi**, 3. Bs. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 7-8.

²⁹ Mehmet Akad ve Bihterin Vural Dinçkol, **Genel Kamu Hukuku**, 3. Bs. Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 31-32.

³⁰ Tolga Şirin, **30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı**, 1. Bs. 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s. 4.

³¹ Atalay, **a.g.m.**, s. 33.

³² Ömer Anayurt, **Toplanma Özgürlüğü Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Özgürlüğü**, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 54.

³³ “*Serbest-i İctimâ-Kanunsuzluk*”, **Sabah**, 2 Mart 1909, No: 6980.

toplanabilme hakkını kaldıran kanun yapamayacağını prensip olarak kabul etmiştir. Aynı husus, 1791 senesi “*Bill of Rights*”da devam ettirmiştir.³⁴

Osmanlı ülkesinde 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı gibi Tanzimat Dönemi hukuki metinlerinde bu hak ile ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Yalnız düzenlemenin olmaması bu tür eylemlerin yapılmadığı anlamına gelmemelidir. Celali İsyancı’ndan başlayan ve Tanzimat Dönemi’nin belli başlı gelişmelerinden sayılan Softalar İsyanı (1853), Kuleli Vakası (1859) ve Talebe-i Ulum Mitingi (1873) gibi bazı olayları ve gelişmeleri “*mitinge benzer*” toplumsal hareketlerden sayılmaktadır.³⁵ Ancak bunlar ekseriyetle toplumsal kargaşa yaratmak için meydana gelen hareketlerdir ve zamanı itibarıyla demokratik bir yönetim varlığından bahsetmek zordur. I. Meşrutiyet’e yakın benzer nitelikteki olay ise “*talebe-i ulum*” denen medrese öğrencilerinin, 11 Mayıs 1876’da Yıldız Sarayı’na düzenlemiş oldukları yürüyüştür. Bu yürüyüşte Manastır, Kosova ve Selanik’ten oluşan Makedonya’daki Bulgar çetelerinin faaliyetleri sonrasında Osmanlı yönetiminin sert müdahalesi karşısında Avrupa kamuoyunda “*Türkler Hristiyanları boğazlıyor!*” sloganlarıyla büyüyen protesto mitinglerine misilleme yapılmıştır. Diğer yandan bu yürüyüşte, Makedonya ve Bulgaristan’dan İstanbul’a akın eden muhacirlerin sefil ve perişan haline kayıtsız kalan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa protesto edilmiştir.³⁶ Protestolar günlerce sürmüştür. 12 Mayıs 1876’da Bâb-ı Âlîde toplanmışlardır. Sadrazam arka kapıdan kaçarak, İran sefârethânesine sığınmıştır. Nihayetinde nümayişçilerin dileği yerine getirilerek, Sadarete Mütercim Hakkı Paşa getirilmiştir. Aynı zamanda Şeyhülislam değiştirilmiştir.³⁷ Meşrutiyet’e girer iken miting ve nümayişler kullanılmaya başlanmıştır.

Meşrutiyet’in ilanının ardından Türk milletinin ilk anayasası; Kanun-ı Esasî’ye miting hakkıyla ilgili bir fıkra koyulmamış, insanların düşünce ve kanaatlerini açıklayabilmesi için toplanma hakkı konusunda sınırlandırma veya kayda tabi tutma herhangi bir hukuki düzenlemeye gidilmemiştir. Toplanma hakkı, Meşrutiyet’in ruhundan addedilmiş ve “*doğal hukukun*” bir parçası olarak kabul edilmiştir.³⁸ Ancak kısa bir süre sonra 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından II. Abdülhamit’in Meclis-i Mebusânı tatil etmesiyle yeniden başlayan ve 23 Temmuz 1908’e kadar uzanan “*mutlakıyyet yönetimi*” süresince biat kültürüne alışık Türk ve

³⁴ Atalay, **a.g.m.**, s. 33.

³⁵ Yücel Aktar, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, 2. Bs. Gündoğan Yayınları, Ankara, Eylül 1999, s. 91-93; Uluğ İğdemir, **Kuleli Vak’ası hakkında Bir Araştırma**, TTK Yayınları, Ankara, 2009; Hıfzı Topuz, **Abdülmecit İmparatorluk Çökerken Sarayda 22 Yıl**, 18. Bs. Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 174-175.

³⁶ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, C. 3, Garanti Matbaası, 1974, s. 266.

³⁷ Aktar, **a.g.e.**, s. 95.

³⁸ **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 139.

İslam toplumu, bu tür eylemlere tevessül etmekten geri durmuşlardır.³⁹ Ancak gayr-ı Müslim toplumlar ise başta Bulgar, Rum ve Ermeni milletleri olmak üzere bu tarz kitlesel eylemlere sıklıkla başvurmuşlardır.

I. Meşrutiyet Dönemi'nde rejimin gereğinden ve olanaklarından yararlanarak, gayr-ı Müslim Osmanlı milletleri, kitlesel miting ve nümayiş gibi halk hareketlerinden yararlanarak, milli şuur ve bilinçlerini geliştirmeye yönelik faaliyetlere girişmişlerdir. Bulgarlar, Balkan coğrafyasında Bulgar İttihâdı'na Rumlar; Kıbrıs'ta ve Girit adalarında Rum İttihâdı'na yönelik ve Ermeniler ise Anadolu'da özellikle Doğusu'nda Ermenistan Muhtariyeti elde etmeye yönelik maksatları doğrultusunda miting ve nümayişleri propaganda ve kitle iletişim aracı olarak kullanmışlardır.

1877 Berlin Antlaşması'nın ardından Bulgar Prensliği, Osmanlı Devleti'ne bırakılan Doğu Rumeli'yi ilhak etmek adına Rumeli Bulgarları ile birlikte "*kara propaganda*" aracı olarak gerek Prenslik coğrafyasında ve gerekse Doğu Rumeli kent merkezlerinde miting ve nümayişler düzenlemişlerdir.⁴⁰ Filibe'de, Yanbolu'da, Pazarcık'ta, İslimye'de ve Bergos'taki toplumsal hareketler sırasında resmi dairelerin pencerelerine Rus Kralı Aleksandr'ın resimleri asacak kadar cesur davranmışlardır.⁴¹ Mitinglerin genelinde Makedonya'da Türklerin Bulgarlara yönelik mezalim uyguladıklarını ifade etmişlerdir.⁴² Avrupa kamuoyunun desteğini sağlamak maksadıyla telgraflar kaleme almışlar ve Osmanlı aleyhinde asılsız iddialara yer vermişlerdir.⁴³

Osmanlı Devleti, kendi topraklarında ve kendi aleyhine yapılan bu mitinglere son verilmesi için Sofya Sefiri Nihat Paşa aracılığıyla Prenslik'ten ricada bulunmuştur.⁴⁴ Ancak 1885'e gelindiğinde Doğu Rumeli'de Rusçuk ve Filibe'de Bulgar ordusuna gönüllü kaydı yapıldığı ve akabinde silahlı kimselerin sağa sola ateş açarak kriminal ve kaotik bir ortam yarattığı mitinglerin ardından Osmanlı yönetimi konuya eğilmiştir.⁴⁵ Bulgar idaresine "*miting hakkının*" bu olamayacağını bildirmiş ve mitingcilere gerekli ikâzların yapılmasını istemiştir. Bulgar idaresi de mitingcilere gerekli uyarıların yapılacağını taahhüt etmiştir. Osmanlı yönetimi

³⁹ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 370-403.

⁴⁰ BOA. HR. SFR.04.. 317-102.

⁴¹ BOA. Y.A...HUS. 176-76

⁴² BOA. HR. SFR.04. 327-45.

⁴³ BOA. HR. SYS. 1838-15.

⁴⁴ BOA. HR. SYS. 1837-52.

⁴⁵ BOA. HR. SYS. 1839-7; MV. 2-45.

aynı zamanda kitleleri harekete geçiren Osmanlı aleyhtarı gazetelerin yazılarına son verilmesini istemiştir. Mitingleri yasaklamak yerine mitingcileri meşru zemine çekmeye gayret etmiştir.⁴⁶

Osmanlı yönetimi, Doğu Rumeli’de şiddeti giderek artan kitle hareketlerine “*emniyet ve asayiş*” gerekçesiyle izin vermeyeceğini ilan etmiştir.⁴⁷ Bu ilan, Osmanlı Devleti’nde miting hakkı ile ilgili “*ilk*” düzenleme kabul edilmektedir. Bu suretle, Kanun-ı Esasî’de veya başka herhangi bir mevzuatta yer verilmeyen ancak Meşrutiyet ortamının gereği örfi hukuktan sayılan miting hakkı, Doğu Rumeli mitingleri sırasında 1885 senesinde “*emniyet ve asayiş*” koşuluyla hükümet emri ile yasaklanmıştır. Ancak yasak etkili olmamış ve binlerce kalabalık toplanmaya devam ederek, Doğu Rumeli’nin Bulgar Prenslığı’ne ilhakına katkı sunmuştur. Bulgar Prensi Aleksandır, 21 Eylül 1885’te Filibe’ye gelerek Bulgarların sevinç gösterileri arasında Doğu Rumeli’nin idaresini eline almıştır. Kendisini “*Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi*” olarak ilan etmiştir.⁴⁸

Doğu Rumeli’nin Bulgaristan’a ilhakının ardından sıra diğer vilâyetlerin ilhakına gelmiştir. Bulgarlar, Makedonya vilâyetleri ile Edirne’nin de Bulgaristan Prenslığı’ne katılmasını arzu etmektedir. Doğu Rumeli mitinglerinde olduğu gibi Makedonya mitingleri de ekseriyetle kriminal vakalardır. Mevcut anayasaya aykırı talep ve isteklere sahiptirler. Makedonya’nın istiklaline kavuşması adına Bulgar Prenslığı dışında yabancı devletlere bağlanması hususunda görüşlere sahiptir. Çoğu mitinglerdeki konuşmacılar, Padişah ve Osmanlı aleyhtarı konuşmalarından ötürü soruşturulmuşlardır.⁴⁹

Makedonya mitingleri, Osmanlı milletleri arasında kargaşalığa ve bölünmeye sebebiyet verdiği için Osmanlı yönetimince sıkı takibi yapılmıştır. Örneğin 1899 senesinde Sofya’da düzenlenecek bir mitingin ilanları baskı sonrasında Bulgar yönetimince polise toplattırılmıştır.⁵⁰ 1901 senesinden itibaren Bulgar mitinglerinde “*Büyük Bulgaristan*” ve “*istiklal*” lafzı açılmaya başlamıştır.⁵¹ 1903 senesine gelindiğinde Bulgar yönetimi komitaları kaldırma kararı almış,⁵² mitingleri yasaklamış ve bazı komitacıları tutuklamıştır. Bulgar Hükümetinin bu karar ve eylemi Sofya, Filibe ve Bergos gibi kentlerde protesto edilmiştir.⁵³ Ancak Bulgar Prenslığı kararlı tutum

⁴⁶ BOA. HR. SFR. 04. 327-109.

⁴⁷ BOA. MV. 2-45.

⁴⁸ Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı*, C. 2, İstanbul 1325, s. 779.

⁴⁹ BOA. Y.A..HUS. 369-91; HR.SFR..04.. 294-11.

⁵⁰ BOA. Y..PRK.UM.. 8-101.

⁵¹ BOA. A.}MTZ.(04) 69-34.

⁵² BOA. A.}MTZ.(04) 89-52.

⁵³ BOA. HR. SFR.04.. 221-10; A.}MTZ.(04) 89-51.

ve eylemlerinden vazgeçmemiştir.⁵⁴ II. Meşrutiyet'in arifesinde Bulgar mitinglerinin yoğunlaştığı alan; kilise ve mektepler meselesi olmuştur.

Bulgar yönetimi, Makedonya'daki diplomatik temsilcilikleri ve milliyetçi Makedonya örgütleri aracılığıyla Bulgar Eksarhlığı yanlısı hareketlere ve silahlı oluşumlara destek verirken, Yunan hükümeti ile Rum Patrikliği, bu tür eylemlere karşı Rum direnişini desteklemişlerdir.⁵⁵ Bu suretle Makedonya topraklarında çetecilik faaliyetleri/ihtilalci yaklaşımlar artmış; düzen ve asayiş iyice bozulmuştur. Avrupalı devletlerin müdahil olmasıyla Makedonya meselesi uluslararası boyut kazanmıştır.

Makedonyadaki taraflar arasında bölgede cereyan eden çatışmalara ne Osmanlı Islahat Programı ne de 1903 senesinde meydana gelen “İlinden İsyanı” nedeniyle Avrupa Devletleri tarafından hazırlanıp, yürürlüğe koyulan “Mürszteg Tasarısı” son verememiştir.⁵⁶ Taraflar arasında halkın dinini veya mezhebini değiştirmek için amansız bir mücadele peyda olmuştur. Hatta Katolik mezhebinden olan kimseler dahi mezhep değişikliğine zorlanmıştır.⁵⁷ Kriminal vakalara kadar uzanan sayısız mitingler düzenlenmiştir.⁵⁸ Bu mitinglerin şiddet dili giderek artmış ve her iki toplum arasında gerginlik baş göstermiştir. Mitinglere Romenler de dâhil olmuşlardır.⁵⁹ II. Meşrutiyet arifesinde Osmanlı yönetimi, Makedonya coğrafyasında Bulgar ve Rum mitingleri ile çatışma ortamının iyice kızışması üzerine sıkı güvenlik tedbirleri almış, nümayişlere müsaade edilmemesini mahalli idarelere emretmiştir.⁶⁰

Osmanlı yönetiminin miting hakkı konusunda sınırlandırmaya gittiği coğrafyalardan bir diğeri ise Kıbrıs'tır. Burası 1878'de geçici olarak İngiltere'ye bırakıldıktan sonra⁶¹ “*megali idea*” doğrultusunda Doğu Roma İmparatorluğu'nu canlandırmak ve “*enosis*”⁶² uğruna Yunanistan'a katılmak maksadıyla adada miting ve nümayişler düzenlenmiştir. 1892 senesinde Lefkoşe ve Kıbrıs'ın diğer şehirlerinde⁶³, 1895 senesinde ise Lefkoşe ve Girne'de Rum halkın sokaklara inerek miting ve nümayişlerle Yunanistan'a katılmayı arzulayışı Osmanlı idaresini ve

⁵⁴ BOA. A.}MTZ.(04) 105-27.

⁵⁵ Mehmet Hacısalıhoğlu, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 100-111.

⁵⁶ Tokay, **a.g.e.**, s. 41-48.

⁵⁷ Hasan Taner Kerimoğlu, “*Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. VI, Sy. 14, 2007/Bahar, s. 3-25.

⁵⁸ BOA. A.}MTZ.(04) 128-49.

⁵⁹ BOA. Y..MTV. 288-27; BEO. 2871-215275.

⁶⁰ BOA. BEO. 2686-201432.

⁶¹ Saadettin Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri ve Topluluklar Tarihi**, 2. Bs. Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 154.

⁶² Rauf Denktaş, **Hatıralar Toplayış**, C. 10, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 235.

⁶³ BOA. HR. TH. 119-37.

ada Müslümanlarını oldukça rahatsız etmiştir.⁶⁴ Müslüman ahali her ne kadar teskin edilse de Rum nümayişleri güven ve huzur ortamını zedelemiştir.⁶⁵

Adada huzurn bozulmasıyla Osmanlı yönetimi harekete geçerek, meseleyi İngiliz idaresine bildirmiş ve gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir.⁶⁶ Rum mitinglerine ehemmiyet vermemesini talep etmiştir.⁶⁷ Rumlara müsamaha gösterilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü Kıbrıslı Müslümanlar, ada yönetiminin Osmanlı hükümetine bırakılması gerektiğini aksi takdirde Osmanlı'ya hicret etmelerine müsaade edilmesini istemişlerdir.⁶⁸ İngiliz idaresi Rumların taleplerine karşılık, adanın hala Osmanlı'ya ait olduğunu ileri sürerek, 1897 senesindeki Osmanlı-Yunan Harbi'nin adaya olumsuz yansımından endişe duyarak resmi bir ilanla adada miting ve nümayişleri yasaklamıştır.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nin sadık tebaası olarak anılan, en üst düzey devlet kademelerinde görev alan, Yunan-Sırp-Bulgar-Roman gibi diğer tebaalara nazaran devlet otoritesi ile daha az sorun yaşayan gayr-ı Müslim tebaadan Osmanlı Ermenileri, I. Meşrutiyet Dönemi'nde pek çok sayıda miting ve nümayişler düzenlemişlerdir. Mitinglerin ana konusu; Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi, Ermenilerin çoğunlukta yaşadığı vilâyetlerde ıslahat yapılmasını zorunlu kıştığından bu madde gereği ıslahat gerekçesiyle gerek Ermeni toplumu ve gerekse Ermenilerin nezdinde uluslararası devletler tarafından ıslahat mevzusudur.⁷⁰ 1887'de Hınçak, 1899/1890'da Taşnak isimleriyle kurulan Ermeni komiteleri, hem Ermeniler ve hem de uluslararası propaganda yolu (miting ve nümayişler) ile birlikte Doğu Anadolu Bölgesi'nde bağımsızlık yolunda faaliyetlere girişmişlerdir.⁷¹ Bunların ekseriyetine müsaade edilmemiştir.⁷² Miting ve nümayişlere karşılık sert askeri önlemler alınmıştır.⁷³ 1890 Kumkapı Nümayişi ve 1895 Bâb-ı Âlî Nümayişi bunların en başlıcalarıdır.

⁶⁴ BOA. HR. SYS. 902-8; A.}MTZ.(04) 2-16.

⁶⁵ BOA. DH. ŞFR. 173-82.

⁶⁶ BOA .İ..HUS. 37-6.

⁶⁷ BOA. Y..A...HUS. 327-87.

⁶⁸ BOA. Y..A...HUS. 327-115.

⁶⁹ Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", ÇTTAD, 12 (24), 2012/Bahar), s. 13-26.

⁷⁰ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih, 1789-2012**, Der Yayınları, İstanbul, s. 445.

⁷¹ Azmi Süslü, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Sistem Ofset, Ankara, 1990, s. 26; II. Meşrutiyet öncesinde Ermeni komitelerinin Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki geniş kapsamlı faaliyetleri için hakkında ayrıca bkz. Wladimir Mayewsky, **Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi**, Çev. Eyüp Şahin, APK Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

⁷² Süslü, **a.g.e.**, s. 38.

⁷³ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 186.

Hınçak Komitesi, 18 Eylül 1895'te Ermeni ıslahatlarının uygulanması talebiyle Bâb-ı Âlî önünde nümayiş düzenlemek istemiştir.⁷⁴ Yayımlanan bildiride İstanbul Ermenilerinin, Ermeni vilâyetlerinde yapılacak olan ıslahatlar ilgili olarak taleplerini sunmak için barışçıl nümayiş tertip edeceklerini duyurmuşlardır: Nümayişte, saldırgan tutum sergilemeyeceklerini; ancak, güvenlik kuvvetlerince silah kullanılması halinde hiçbir mesuliyet kabul etmeyeceklerini beyan etmişlerdir.⁷⁵ Esasında bu bildiri, miting hakkı konusunda hukuki düzenlemenin yapısal zorunluluğunu ve kapsamının neler olması gerektiğini açıklamaktadır. Osmanlı hükümeti, nümayişten haberdar olunca Ermeni ruhani liderleri ile komitacılarına miting gibi halk eylemlerinin yasak olduğunu bildirmiştir. Şikâyetlerini hükümet yetkililerine iletebilecekleri hatırlatılmış ve devlet kapılarının açık olduğu vurgulanmıştır.⁷⁶ Patrik İzmirliyan Efendi'den komita reislerine gösteri yapmamalarını telkin etmesi istenilmiştir. Patrik Efendi "*Ben ne mümkünse umutsuz halka söyledim. Bundan başka bir şey yapamam.*" diyerek talebi reddetmiştir.⁷⁷

18 Eylül'de yortunun ardından yaklaşık 3-4 bin kişilik kalabalıkla başlayan nümayiş, kriminal neticelerle sonuçlanmıştır.⁷⁸ İsyana dönüşen nümayiş, silahla bastırılmıştır.⁷⁹ Kısa sürede devlet kontrolünden çıkan olay neticesinde topluluklar karşı karşıya gelmiştir.⁸⁰ II. Meşrutiyet'e kadar Osmanlı Ermenileri yurt içinden ziyade yurt dışında veya diğer gayr-ı Müslimlerin yoğun olduğu yerlerde düzenlenen mitinglere katılarak Ermeni meselesinde kamuoyu yaratmaya çalışmıştır.⁸¹ Batı dünyasında Türkler aleyhinde büyük bir propaganda kampanyası kapsamında çeşitli başkentlerde Ermeniler lehine mitingler yapılmış ve parlamentolarda açıklamalar yapılmıştır.⁸² Osmanlı yönetimi, yurt dışında cereyan eden Osmanlı aleyhtarı Ermeni mitinglerinin önlenmesine yönelik olarak ayrıca mesai yapmıştır.⁸³

II. Meşrutiyet öncesinde gayr-ı Müslimler öncülüğünde kendi milli meselelerine yönelik konularda mitingler düzenledikleri görülmektedir. Mitinglerin hedefinde Osmanlı

⁷⁴ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s. 478-479.

⁷⁵ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s. 149-150.

⁷⁶ Hüseyin Nazım Paşa, **Ermeni Olayları Tarihi**, C. 1, Yay. Haz. Necati Aktaş vd. Başbakanlık Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 15, Ankara, 1998, s. 75.

⁷⁷ Uras, **a.g.e.**, s. 480.

⁷⁸ Hüseyin Nazım Paşa, **a.g.e.**, s. 74.

⁷⁹ H. Mustafa Genç, **Dünden Bugüne Ermeni Olayları ve Soykırım Yalanları**, Gazi Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2005, s. 69.

⁸⁰ Gürün, **a.g.e.**, s. 199-200.

⁸¹ **BOA**. Y. PRK. DH. 11-70.

⁸² Yusuf Sarnay (edt.), **Ermeni Komiteleri (1891-1895)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2001, s. 9.

⁸³ **BOA**. A.} MKT. MHM. 548-28.

Devleti vardır. Bir an evvel Türk idaresinden kurtulma düşüncesi hâkimdir. Gerek milliyetçi düşünceleri yaşatmak ve milleti nezdinde canlı tutmak maksadıyla ve gerekse büyük devletlerin desteğini sağlamak için mitingler düzenlemişlerdir. Kamuoyunu dinamikleştirmişlerdir. Buna karşın Osmanlı yönetimi, miting hakkının Meşrutiyet'in ruhundan addedilmesine binaen yasakçı davranmamaya gayret etmiştir. Mitingcileri yasal çerçeveye dâhil etmeye çalışmıştır. Olayların önü alınamayınca kadar sabretmiştir. Taşkın veya isyan hadiselerinin başgöstermesi üzerine mitingleri “*emniyet ve asayiş*” koşulu ile yasaklamakla yetinmiştir. Miting hakkının yasallaşması ve anayasaya dâhil edilmesi II. Meşrutiyet'te meydana gelmiştir.

2.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi Miting Hakkı

II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), Monros Ateşkes Antlaşması'na kadar sürmektedir.⁸⁴ Bu dönemde miting hakkı ile ilgili başlıca üç ana gelişme yaşanmıştır. Birincisi, 25 Şubat 1909 tarihli “*Bildirim Usulü*”dür. İkincisi, 9 Haziran 1909 tarihli *İctimaât-ı Umûmîye (Miting) Kanunu*’dur. Üçüncüsü, 16 Mart 1912 tarihli “*Tecemmuât (Nümâyîş) Hakkında Kanun-ı Muvakkat*”dır.

2.2.1. Bildirim Usulü

24 Temmuz 1908'den itibaren Müslim ve gayr-ı Müslim Osmanlı vatandaşları, hürriyet ortamında sıklıkla sokak ve meydanları doldurarak yüzlerce miting ve nümayiş düzenlemişlerdir. Her grup veya topluluk, serbestçe bu tür eylemlere başvurmuşlardır. II. Meşrutiyet 'in başında bunların aşırılığı, kamu güvenliği ile kamu düzenini tehditkârlığı, bu tür eylemlerin isyana dönüşme potansiyelleri siyasal mekanizmayı hukuki düzenleme yapmaya itmiştir. II. Meşrutiyet 'in 31 Mart İsyanı'na kadar geçen süre zarfında neredeyse her gün düzenlenen bu tür aktiviteler, özellikle İstanbul'da kamu huzuru bırakmamıştır. Bu kısa süreyi Burhan Felek hatıratında şunları yazmıştır: “*II. Meşrutiyet'te yani 1908'de, hürriyetin ilanında politikanın ağırlık merkezi, basın ve sokaktı. Hele, 31 Mart'tan evvelki anarşi devresinde... En zehirli hücumlar, isnatlar ve tahkirlerle dolu olan gazetelere politikacıların ve onlar yoluyla halkı birbirine düşürürken her gün tertiplenen mitingler kimsede huzur bırakmazdı.*”⁸⁵

Meşrutiyet'in iadesinin başında mitingler, Fransa ve Belçika'daki gibi “*serbest olarak*” olarak yapılırken yalnız yine aynı ülkelerin mevzuatında geçen “*kemâl-i sükûnetle miting etmek*

⁸⁴ Ahmet Kuyaş, “*II. Meşrutiyet, Türk Devrimi Tarihi ve Bugünkü Türkiye*”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sy. 45, Ankara, 2008, s. 49-65.

⁸⁵ Felek, *a.g.e.*, s. 55.

hakkına haizdir.” kuralı ihlal edilmekte idi.⁸⁶ Özellikle 1908 Meclis-i Mebusân seçimleri sırasında Rum ahalinin nümayişleri ve Kânîl Paşa’nın ardından Sadarete getirilen Hüseyin Hilmi Paşa’ya yönelik hükümet darbesi niteliğinde miting hazırlığı “*bildirim ulûlû*”ne geçilmesine ortam hazırlamıştır. Sadaret, 25 Şubat 1909 tarihinde yayımlamış olduğu “*Resmî Tebliğ*” ile “*mitingden yirmi dört saat evvel hükûmet yetkililerine bildirimde bulunma şartını*” getirmiştir. Böylece “*ilk defa*” hukuki düzenleme yapılmıştır. Buna göre miting düzenlemek isteyenler, yirmi dört saat evvel hükûmet yetkililerine haber verecek ve karşılığında aldığı belge ile mitinglerini düzenleyebileceklerdir.⁸⁷ Hükümet “*Hürriyet demenin hükûmetsizlik demek değildir.*”⁸⁸ anlayışıyla hareket etmiştir. Resmi Tebliğ özetle şöyledir.⁸⁹

“Bugünlerde bazı kimselerin tertibât ve teşvikleriyle meydanlarda ve sokaklarda birtakım büyük mitinglerin yapılması ve Meşrutiyet’in düzeninin ilânından beri Osmanlı tebaası sınıfları arasında te’sîs edilen barış ve birlikteliği bozacak mâhiyette müzâkerelerin yapılması tasarlandığı hükûmetçe belgelendirmek sûretiyle hâber alınmıştır.⁹⁰ Osmanlı memleketlerinde miting hakkını ta’yîn eden kanun henüz oluşturulmadığından miting hakkı için düzenlenecek kanunun yürürlüğe koyuluna kadar taşkın gruplar tarafından meydana gelecek bu tür mitingün kesinlikle yasaklanması hususunda hükûmetin kanunî yetkisi açık olsa da Miting Kanunu’nun yayınlanmasına kadar da Meşrutiyet düzeninin gereğine eskiden olduğu gibi riâyet ve dikkat olunacaktır. Ancak miting sırasında hükûmetin asayîşi sağlayabilmesi ve diğer kanuna aykırı durumların meydana gelmemesi için gereken tedbirleri alabilmesi için miting meydana gelmeden en az yirmi dört saat evvel zâbitaya (polise) mürâcaâtta bulunup resmî varaka oluşturulması lâzım gelir. Bu sûretle hareket edilmeksizin meydana gelecek mitingün men’ edilmesi gereği kararlaştırılmıştır.”⁹¹

Tebliğde “*bugünlerde bazı kimselerin tertibât ve teşvikleriyle meydanlarda ve sokaklarda birtakım büyük mitinglerden*” kasıt, eski Sadrâzam Kânîl Paşa’nın oğlu Sait Paşa tarafından Hüseyin Hilmi Paşa hükûmeti aleyhine düzenlenecek mitingdir.⁹² Hükümet yetkilileri, 26 Şubat 1909 Cuma günü Kânîl Paşa taraftarlarının İstanbul’da büyük bir miting düzenleyeceği haberini almıştır. Habere göre eylemciler önce Kânîl Paşa’nın konağına gidecek ve kendisinden tekrar iktidar mevkiine gelmesini isteyeceklerdir. Ardından İngiltere Sefareti

⁸⁶ **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 139.

⁸⁷ Ergiri Mebusu Müfit Bey, Meşrutiyet’in ilk kez kurulduğu İngiltere’den değil de Fransa’nın örnek gösterilmesini anlayamadığını, oysaki serbestlik konusunda İngiltere’nin Fransa’dan daha ileride olduğunu ifade etmiştir. **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 140-152.

⁸⁸ **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 152; Ergiri Mebusu Müfit Bey, Meşrutiyet’in ilk kez kurulduğu İngiltere’den değil de Fransa’nın örnek gösterilmesini anlayamadığını, oysaki serbestlik konusunda İngiltere’nin Fransa’dan daha ileride olduğunu ifade etmiştir. **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 140.

⁸⁹ **BOA**. DH. MKT. 2750-31.

⁹⁰ Serfice Mebusu Yorgi Boşo Efendi, alınan istihbarat ile ilgili olarak “*Güvâ Meşrutiyet’in aleyhine ittifâk-ı umûmîyenin aleyhine birtakım mitingler vuku’ bulacaktır... Bu istihbaratı mevsûka lâkırda –Kamil Paşa’nın oğlu Said Paşa’nın 5 bin lira vererek hükûmet aleyhine bir miting yaptıracağı- her hâlde devr-i sâbıktan bize intikâl etmiş...*” diyerek inandırıncılığın yoksunluğundan bahsetmiştir. Ayrıca bkz. **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 138-139.

⁹¹ “*Tebliğ-i Resmî*”, **Takvim-i Vekâyi**, 26 Şubat 1909, No: 134; “*Tebliğ-i Resmî*”, **Tanin**, 26 Şubat 1909, No: 206.

⁹² “*İctimâlar, Yeni Gazete’nin Telâşına Sebep Ne İmiş!*”, **Tanin**, 28 Şubat 1909, No: 208.

önüne geçilecek, Türkiye'nin daima İngiliz dostu siyasetini takip edeceği hakkında tezahüratta bulunulacaktır.⁹³ Burada Kânîl Paşa hükümeti övülecek, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından himaye edilen mevcut Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti tenkit edilecektir.⁹⁴ Muhtemel mitingün programı ve amacı ile ilgili olarak detaylı bilgi *Jön Türk* gazetesinde şöyle verilmiştir:

“Sâbık bir Sadrâzamın oğlu olup babasının iktidâr mevkîinden düşmesinden dolayı bir türlü teselli olamayan bir zât, hazır hükûmete zorluk çıkarmaya karâr verir. Birkaç gün evvel bağlılığa rağmen mutlakıyyet taraftarlarına hazır-ı idâreden memnûn olmayanlara, Serseri Nizâm-nâmesi'nin yürürlüğe konmasından zarar görecektir kimselere Sultanahmet'te At Meydanı'nda gayet büyük bir miting yaptırmak üzere beş bin lira verir. Hükûmeti mahv ve harâbeye sevk ettiklerini isbât etmek, hükûmetin tek selâmeti olarak idâreyi bu zevâtın babası olan Sadrâzama vermekten ibâret olduğunu göstermek üzere bir takım nutuklarda hazırlanmıştır. Bu nutuklarda yabancı hükûmetlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından himâye edilen bir hükûmete itimâd edemeyeceklerini, cemiyetin başkentte, vilâyetlerde bütün dairelerde karışıklığa meydan verdiğini dahi imâ edeceklerdir. Bunların neticesinde de İttihat ve Terakki Cemiyetini lağvetmek ve o eski Sadrâzama iktidâra getirmek lüzûmu söylenecektir. Görülüyor ki maksat, hükûmeti değiştirmek için ortalığı hazırlamaktan ibârettir.”⁹⁵

Mitingler hakkında bildirim usulünün getirilmesi ve yayımlanması nedeniyle Kânîl Paşa taraftarlarının kararlaştırdığı miting, bildirim için zaman kalmadığından kanunsuz duruma düşmüş; toplanması halinde dağıtımı gerekmiştir. Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa, Dâhiliye ve Zabtiye nazırlarını yanına çağırarak lazım gelen tedbirlerin alınması emrini vermiştir. Gerekliğinde askerden yardım alınabilmesi için Harbiye nazırına talimat göndermiş, nazırları bilgilendirmiştir.⁹⁶

Kamuoyunda yansıyan bir habere göre Kânîl Paşa, böyle bir nümayiş tertip edileceğini öğrenmiş ve tertipçilerden birkaç kişiye böyle bir nümayiş yapılmamasını söylemiştir. Şayet yapılması halinde ve konağı önüne gelindiği takdirde hiçbir surette kimseyi kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Paşa ilerleyen zamanlarda mevcut siyasi durumun değişmesi halinde ve milletçe hizmetine lüzum görülmesi takdirinde yine hizmeti borç bileceğini beyan etmiştir. Bu nedenledir ki bu tarz bir girişimin yapılması tehir edilmiştir. Tahirin sebebinin, tebliği resmi olmadığı ifade edilmiştir.⁹⁷

Bildirim usul şartı ile ilk defa miting hakkı kayıt altına alınmış; ayrıca resmi varaka alınmaksızın meydana gelecek mitingün yasaklanması (sınırı çizme) kararı getirilmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa'yı “*Kayıtsız hürriyet olamaz.*” düşüncesiyle destekleyen bu tebliğin, kanunilikten

⁹³ “Nümâyiş Rivâyeti ve Kânîl Paşa”, *Tercümân-ı Hakikat*, 3 Mart 1909, No: 10017.

⁹⁴ *MMZC*, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 140.

⁹⁵ “İctimâ'lar, Yeni Gazete'nin Telâşına Sebep Ne İmiş!”, *Tanin*, 28 Şubat 1909, No: 208.

⁹⁶ Aynı yer.

⁹⁷ “Nümâyiş Rivâyeti ve Kânîl Paşa”, *Tercümân-ı Hakikat*, 3 Mart 1909, No: 10017.

başka bir anlamı olmadığını ifade edenler de olmuştur.⁹⁸ Kanunsuz eylemlerin anarşi sayılmasından, kanunsuz hürriyetin olamayacağından, bildirim usulünün getirildiği kamuoyuna açıklanmıştır.⁹⁹ Tebliğe muhalefet eden bazı gazeteler, miting hakkı emrini “*bir emr-i vâki*” olarak telakki ettiklerini, büyük bir mitingden önce yirmi dört saat önceden hükümete bilgi verilmesinin ve hükümetten bir belge alınmasının yanlış olduğunu savunmuşlardır. Kanun-ı Esasî’de miting hakkı ile ilgili herhangi bir düzenleme yok iken hükümetin böyle bir karar almasının kanuni olmadığını ifade etmişlerdir.¹⁰⁰ Tebliğin, mutlakıyyette olduğu gibi basın özgürlüğüne darbe vurduğunu ve Meşrutiyet ruhuna aykırı olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁰¹

Tebliği destekleyenler esas maksadın, Meşrutiyet’i himaye etmek olduğu, mitingleri men etmek gibi bir niyetin olmadığı noktasında görüş açıklamışlardır. Ayrıca yirmi dört saat evvelki bildirim usulünün zaten ileride hazırlanacak olan Miting Kanunu’nda yer alacağı hususu dile getirilmiştir. Düzenlemenin, Meşrutiyet hukukuna uygun ve medeni olduğu vurgulanmıştır. Son zamanlarda etrafta dönen Kânil Paşa taraftarlarınca hükümet karşıtı mitingin doğruluğunun hükümeti böyle bir karar almaya ittiği ifade edilmiştir.¹⁰² Ayrıca son zamanlarda yaşanan İsmail Hakkı Bey’in katli ile Arnavut taburlarının isyanına dair haberlerin varlığı, hükümet kararının olağan görülmesine neden olmuştur.¹⁰³

Hükümet kararını destekleyenler “*Hangi memlekette mitingler başıboş bırakılmıştır? Hangi memleketin asayışı beş on teşvikçinin ihtirasları üzerine ayaklar altına alınabilir?*” sorularını düzenlemeye muhaliflere yöneltmişlerdir.¹⁰⁴ Miting hakkının Meşrutiyet’in icabından ise bu hakkın bir kaide ile belirlenmesinin rejimin gereklerinden olduğu, Meşrutiyet ile idare olunan memleketlerin tümünde bu tür bir hakkın bir usule göre yapıldığı ve hele demokratik idareye yeni sahip olan memleketlerde bu ihtiyacın büyük çoğunlukla hissedildiği görüşü ifade edilmiştir.¹⁰⁵ Meşrutiyet idarelerine sahip İngiltere ve Fransa memleketlerinde mitinglerin başıboş bırakılmadığının altı çizilmiştir. Uzunca yıllar demokratik yönetim esası ile idare edilen bu ülkelerdeki toplanma hakkı ile ilgili olarak yapılan düzenlemeler ileri sürülerek Osmanlı hükümetinin yayımlamış olduğu Resmi Tebliğ ile bildirimde bulunma usulünü getirmesi ve aksi

⁹⁸ Hüseyin Cahit, “İctimâ’lar”, **Tanin**, 27 Şubat 1909, No: 207.

⁹⁹ “Serbest-i İctimâ’-Kamunsuzluk”, **Sabah**, 2 Mart 1909, No: 6980.

¹⁰⁰ Aynı yer.

¹⁰¹ **Sabah**, 26 Şubat 1909, No: 6976.

¹⁰² Aynı yer.

¹⁰³ “Mitingler Ne İçin Men’ Edilmiş”, **La Türkî Gazetesinden akt. Sabah**, 28 Şubat 1909, No: 6978.

¹⁰⁴ Hüseyin Cahit, “İctimâ’lar”, **Tanin**, 27 Şubat 1909, No: 207.

¹⁰⁵ “İctimâ’lar, Yeni Gazete’nin Telâşına Sebep Ne İmiş!”, **Tanin**, 28 Şubat 1909, No: 208.

takdirde mitingi men edeceğini açıklamasının son derece hukuki ve medeni olduğu ifade edilmiştir. İngiltere ve Fransa’da miting hakkı ile ilgili usul ve kaideler şöyledir:

“İngiltere’de her umûmî ictimâ’, yirmi dört saat evvel hükûmete ihbâr edilmekte ve kalabalığın toplanacağı sokaklar gösterilmektedir. Yalnızca mitingin esas ve maksadı hakkında hiçbir şey söylenmemektedir. Sebebi de sokaklarda gerekli güvenlik tedbirlerinin alınmasına vakit kalmasıdır. Yalnız parlamentonun toplantı halinde bulunduğu zamanlar mitinglerin Meclis-i Mebusân dairesinden yarım mil uzaklıkta yapılması mecbûrî koşulmuştur. Ruhsatnâme hiçbir zaman hürriyeti sınırlama ve zorlama değil, böyle olmakla birlikte umûmî ictimâ ruhsatnâmesinde de endişe edecek bir cihet yoktur.

Fransa’da mevcut olan ictimâ hakkı şöyledir:

“Birinci madde: Umûmî ictimâlar serbesttir. Aşağıdaki maddede şartlara göre hareket edilmesi şartıyla evvelce ruhsat alınmasına lüzûm yoktur.

İkinci madde: Bir ictimâ yapılmadan evvel toplanma yerini, gününü, saatini açıklayıcı beyânâtta bulunulacaktır. Bu beyânâtta en az iki zât tarafından imzalanmalı ve bunlardan biri ictimâ yerinin mensûb olduğu nahiye dahilinde ikâmet etmelidir. Beyânâtta sahipleri mülkî ve siyâsî hukuka sahip olmalıdır. Beyânâtta isimlerini, evsâflarını, ikametgâhlarını belirtmelidirler. Beyânâtta verildikten sonra durumu açıklayan bir makbûz verilir...¹⁰⁶”

İngiltere ve Fransa’da bu konuda gerekli kaide ve usuller getirilmesine lüzum görülyorsa Osmanlı memleketinde de buna lüzum görülmesin pek doğal olduğu görüşü dile getirilmiştir. “Bize hürriyet lâzım, anarşi lâzım değil” özdeyişi ile esasında tebliğin hürriyet lazım diyenler için çıkarıldığı anlatılmak istenmiştir.¹⁰⁷ Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa tebliğ konusunda kamuoyundaki tartışmalar üzerine Sabah gazetesi muhabirine şunları söylemiştir:

“Mitinglere dair olan ilân-ı Meşrutiyet kavaidine ufak olarak tertîb edilmiş, idâre-i Meşrutiyet ile idâre olunan memleketlerin kanunlarında mevcûd bulunan bir kaideyi bazı gazetelerin yanlış sûrette tefsîr ve muhâkeme etmeleri kavânîn-i Meşrutiyet âdem-i vukûflarına delâlet ediyor. Ben Meşrutiyet levâzımına riâyetten başka bir harekette bulunmam ve her muâmele-yi levâzım-ı hikmete tevfiğ etmeye sey’ ederim.¹⁰⁸”

Sadrâzam, başka bir gazete röportajında açıklayıcı bilgiler vermiştir. Muhabir:

“Ruhsatnâme kaydı miting hakkını sınırlandırmak demek olmuyor mu?” diye sormuştur. Sadrâzam: “Hayır, ruhsatnâme Fransızların ‘rese bise’ dedikleri bir varakadan ibarettir ki hükûmete usulîyle vaziyeti haber verdiği delâlet eder.” cevabını vermiştir. Muhabir: “Hükûmet bu ruhsatnâmeyi vermekten imtinâ’ edemez mi?” diye sormuştur. Sadrâzam: “Hayır, çünkü ruhsatnâme yoksa miting yok demektir.” diye cevap vermiştir. Muhabirin “imtinâ’ ederse” kavramına açıklık getirmesini istediğinde Sadrâzam: “Buna dair yabancı kanunlarında yeterli açıklamalar vardır. Hükûmete usulüne göre hâber verilmiş olduğu bir zabıtnâme ile isbât olunabilir. Bizde mahsus kanun bulunduğu zaman doğal olarak bu şartlar gösterilecektir.” demiştir. Muhabir: “Demek oluyor ki miting hakkı ilgâ edileceğine dair olan sözler...” derken

¹⁰⁶ “Hakk-ı İctimâ Meselesi”, **Tanin**, 1 Mart 1909, No: 209.

¹⁰⁷ **Tanin**, 29 Şubat 1909, No: 209.

¹⁰⁸ “Mitingler Hakkında İlân-ı Resmî”, **Sabah**, 1 Mart 1909, No: 6879.

Sadrâzam araya girerek “*Kat’iyen esassızdır.*” sözüyle sorusunu yarıda kesmiştir. Bununla birlikte kamuoyunda dönen miting hakkının ortadan kaldırıldığına dair haberleri yalanlamıştır. Esas maksatlarının, Meşrutiyet idaresinin gereğinden olarak miting hakkını belli kural ve kaidelere bağlamak olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁹

Resmi Tebliğ, 3 Mart 1909 tarihli Meclis-i Mebusân oturumunda gündeme gelmiş ve şiddetle tartışılmıştır.¹¹⁰ Serfice Mebusu Yorgo Boşo Efendi, Rıfat Bey, Kozmide Efendi, İsmail Bey, Mahir Sait Bey ve Hakkı Bey’in birlikte vermiş oldukları tahrir ile bu tebliğin “*Meşrutiyet ruhuna vurulmuş bir darbe*” olduğundan bahisle hükümetten bunun izahı istenmiştir.¹¹¹ Gensoru verilmiştir. Tebliğe destek veren kimi mebuslar, 1876 senesinden itibaren Osmanlıların miting haklarının olmadığını, oysaki miting hakkının Meşrutiyet’in gereklerinden olduğunu, hürriyetin eseri olduğunu, belli koşul ve şartlarda düzenleme yapılarak kullanılması gerektiğini söylemişlerdir. Memleket asayişine halel gelmemesi ve katılımcıların güvenliğinin sağlanabilmesi veyahut eylemin güven içinde yapılabilmesi için mitingden evvel en az yirmi dört saat önce hükümete bildirimde bulunulmasının ve resmi bir yazı alınmasının gayet doğal olduğunu ifade etmişlerdir. Bildirimde bulunulmasının ve karşılığında resmi belge alınmasının izin anlamına gelmediğini, Meşrutiyet’in ruhuna aykırı hareket edilmediğini anlatmışlardır. İlave olarak, şu gün olmaz, bu şekilde olmaz vs. gibi sebepler ile zorluk çıkarmanın Meşrutiyet’e ve hürriyete darbe olacağını, miting hürriyeti kadar icrası sırasındaki lisan hürriyetinin de önemli olduğunu, bu hakların muhakkak Meşrutiyet hükümetleri tarafından teminat altına alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹¹²

Resmi Tebliğ aleyhinde olan mebuslar ise Kanun-ı Esasî’de yer almayan miting hakkının doğal hukuktan geldiğini savunmakla anayasada yer almamasının böyle bir hakkın kullanılamayacağı manasına gelmeyeceğini savunmuşlardır. Ayrıca mevcut hükümetin anayasada belirtilmeyen bir konuda düzenleme yapamayacağından bahisle miting hakkı ile ilgili yapılan hükümet emrinin kanuni olmadığını, hükümsüz olacağını, hakkın kullanımında tam serbestlik içerisinde hareket edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Polise bildirimde bulunma zorunluluğun, Meşrutiyet ve hürriyete darbe demek olduğunu, hükümet tarafından verilecek

¹⁰⁹ “*Sadrâzam Paşa ile Mülakat*”, **Tanin**, 2 Mart 1909, No: 210.

¹¹⁰ Tebliğ-i Resmî’nin Meclis-i Mebusânda olunmasından sonraki cereyan eden tartışmalar için ayrıca bkz. “*Tebliğ-i Resmîyi Kıraat Eder*”, **Sabah**, 4 Mart 1909, No: 6982.

¹¹¹ **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 133-164; Kenan Olgun, **1908-1912 Osmanlı Meclisi Mebusanı’nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s. 282; Bedross Der Matossian, **Parçalanan Devrim Düşleri**, Çev. Renan Akman, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 225-230.

¹¹² **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 133-164.

resmi belgenin, hükümete takdir yetkisi tanıdığını ve böylece isteğe dayalı, keyfi durumların oluşacağı uyarısında bulunmuşlardır. Meşrutiyet'in ruhunun; serbestlik ve hürriyet olduğunu, hürriyetin de mitinglerle parladığını, ahalinin bir kelamı varsa elbette bunu mitinglerde söyleyeceğini, halkın serbest bırakılması gerektiğini, insanların kendi fikrini meydanlarda ifade edebileceğini, anarşistlerin de sosyalistlerin de fikrini beyan etmede hür olduklarını ifade etmişlerdir.¹¹³

Oturumdaki tartışmanın diğer bir konu başlığı ise İngiltere ve Fransa gibi demokrasisi gelişmiş ülkelerde miting hakkının belli kaide ve usul çerçevesinde kullanılıyor olmasıdır. Tebliğin aleyhindeki bazı mebuslar, kendilerine örnek olarak gösterilen bu ülkelerden daha ileri gidilerek bildirimde bulunmaksızın herkesin miting yapma serbestisine sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Ancak tebliğin lehindeki mebuslar ise ülkelerinin demokrasi ve hürriyet geçmişlerinin Fransa ve İngiltere'den çok daha az olduğundan miting hakkının belli bir şekle ve şarta bağlanmasının zorunluluğunu ileri sürmüşlerdir.¹¹⁴ Miting kültürünün, ileri toplum yapısıyla doğrudan alakalı olduğu belirtilmiştir. Miting hakkının kayıtsız ve şartsız bir hak olamayacağına, mitingin polise bildirilmesinin izin olarak telakki edilmesinin yanlış olduğuna değinen, Resmi Tebliğ lehinde görüş bildiren mebuslardan Hüseyin Cahit Bey, 3 Mart 1909'da Meclis-i Mebusânda yapmış olduğu konuşmasında şunları söylemiştir:

"... hakk-ı ictimâ böyle rastgelene, böyle bilâ-kayd ü şart verilmiş bir hakk değildir. Hürriyet istediğini yapmak demek olmadığını hepimiz biliriz. Cemiyât-ı beşeriye içinde hürriyetin de bir hududu vardır. Diğerinin hürriyetinin başladığı yerde benim hürriyetim hitâm bulur... Beşiktaş hâdisesini pek güzel biliriz. Bugün meczûb bir Kör Ali ortaya kalkıyor, gayet güzel izâh ile pek makul lakırdı ile başına birtakım safdilleri tophıyor, müinasebetsiz birtakım ahvâle sebebiyet veriyor... serbest bırakacak olursa, memleketi fenâliğe sürüklemeye değil, anarşiye doğru sürüklemiş olur. Çünkü kanunsuzluktur... Hükûmet, Meşrutiyet'e riâyetkâr olduğunu gösteriyor. Kanun yapılıncaya kadar da men' ediyorum demiyor. 'Gelin zâbitaya haber veriniz. Bir varaka-i resmîye istihsâl ediniz' diyor. Bu Fransa'da da vardır... Mürâcaât ettiklerine dâir ellerine bir kâğıt alırlar; bu, ruhsatnâme değildir. Eğer ruhsatnâme olsaydı o vakit hakk-ı ictimâ' tahdîd (sınırlandırılmış) edilmiş olurdu..."¹¹⁵

Hükümetin gensorusuna neden olan Resmi Tebliğ nedeniyle yapılan oylama sonucunda 49 oya karşı 150 oyla Ahrar Fırkasının girişimi önlenerek hükümet düşmekten kurtulmuştur.¹¹⁶

Kamuoyunda ve Meclis-i Mebusânda tebliğin maksadının anlaşılamadığından ve polise bildirim sonrasında alınacak olan ruhsatnamenin miting hakkını ortadan kaldırdığına dair görüşün yaygın olmasından hükümet, 5 Mart 1909'da konuya açıklık getirmek amacıyla yeni

¹¹³ Aynı yer.

¹¹⁴ Hüseyin Cahit, "Hakk-ı İctimâ' Meselesi", **Tanin**, No: 212, 4 Mart 1909.

¹¹⁵ **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 134-135.

¹¹⁶ Olgun, **a.g.e.**, s. 282.

bir resmi tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde mitingden en az 24 saat evvel polise müracaatla resmi bir varaka alınması koşulunun, izin manasına gelmediği, bu uygulamanın mitingden yirmi dört saat evvel haber verildiğini belgelemek maksadını güttüğü vurgulanmıştır.¹¹⁷ Günlerdir tartışılan ruhsatnamenin, polisten alınan bir izin olmadığı, sadece polise bildirildiğine dair bir belgeden ibaret olduğu olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Dâhiliye Nezâreti tarafından Adana, Siyam ve Cebel-i Lübnan'dan başka tüm vilâyetler ile evliye-i gayr-ı mülhaka çekilen 3 Nisan 1909 tarihli telgrafta, miting yapacakların en az yirmi dört saat evvel polise müracaat etmeleri gerektiği hususu emredilmiştir. Bu müracaatlarını belirtir bir resmi yazı almalarının son olarak kararlaştırılan usul olduğundan buna göre işlem yapılması istenmiştir. Ayrıca miting yapacakların asayiş ihlalden kaçınmaları için icap eden polis tedbirlerinin alınması gereği vurgulanmıştır. Miting yapanlar ile başka gruplar arasında çatışmaya müsaade edilmemesi, şayet saldırılarda bulunacaklar olursa failerin polis tarafından derhal yakalanması, polis kuvvetlerin yetersiz kalması halinde askeri kuvvetten mahsus talimata göre yardım alınması hususu ifade edilmiştir.¹¹⁸

Times gazetesinin İstanbul muhabiri, mitingler hakkındaki meydana getirilen bildirim usulünün, Batı Avrupa'da mevcut olan kanunların incelenerek örnek alınarak kararlaştırıldığını ve mitinglerin pek vahim bir sebep olmadıkça men edilmeyeceğini yazmıştır. Bununla birlikte Meşrutiyet ve ordu aleyhinde açıktan açığa saldırıların yapılamayacağından bahisle inkılâp devresinde henüz ortaya çıkan irtica ve mutlakıyyet temayülleri görüldüğünü ve bunların mitingi kendilerine önemli bir araç olarak kullanabileceklerini belirtmiştir. Örneğin Matbuat Kanunu aleyhindeki mitingin kamuoyunu galeyâna getirecek ve memleket asayişini ihlal edecek bir mahiyette olmasına çalışılmış olduğunu bu nedenle hükümetin mitingin usul ve kaidelerini tayin eden kanunun yapılmasının zamanın gelip geçtiğini yazısına eklemiştir.¹¹⁹

Bildirim Usulü, II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki ilk hukuki düzenlemedir. Bu düzenlemenin gerekçesi, güvenlidir. Hükümet yetkililerinin mitingden evvel belli bir süre önceden haberdar olmasını sağlayan bu usul şartı, güvenlik güçlerine zaman kazandırmaktadır. Bu zaman zarfında hükümet yetkilileri ve güvenlik güçleri gerekli önlemleri alabilmektedir. Böylece mitingin, kademeli olarak taşkınlık, isyan, darbe veya ihtilal gibi eylemlere dönüşmesi

¹¹⁷ *Tanin*, birkaç gündür ilan edip durdukları hakikati, bu tebliğ-i resminin bir kat daha artırdığını, ortada hiçbir sebep yok iken umûmî endişeler icat ederek, velveleler çıkarmak isteyenlerin halen fikirlerinde sabit olup olmadıklarını sormuştur. “*Tebliğ-i Resmi*”, *Tanin*, 5 Mart 1909, No: 213.

¹¹⁸ BOA. DH. MKT. 2783/89-1/2.

¹¹⁹ “*Hakk-ı İctimâ*”, *Tanin*, 6 Mart 1909, No: 214.

önlenmektedir. Kamu düzeni ve kamu huzuru için düşünülmüş bir düzenlemedir. Hal böyle olunca usul şartının toplanma ve düşünceyi açıklama özgürlüğünü kısıtlayıcı olduğuna yönelik eleştiriler getirilmiştir. Buna karşılık hükümet yetkilileri basına açıklamalarla halkı bilinçledirmeye çalışmıştır. Miting hakkının kısıtlanmadığını sadece kayıt altına alındığı anlatmıştır. Ayrıca ülke genelindeki mülki amirlerine emir ve talimat göndermiş, hükümetin asıl gayesinin eylemi kayıt altına almak olduğunun, kimsenin miting hakkının yasaklanmadığının altı çizilmiştir.

2.2.2. İctimâât-ı Umûmîye (Miting) Kanunu

“*Bildirim Usulü*” esasında Kânîl Paşa Hükümeti zamanından beri hazırlanan miting kanun tasarısının sadece bir maddesi idi. Bildirimin ardından kanun hazırlıklarına tüm hızla devam edilmiştir. Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesince düzenlenen Miting Kanunu Tasarısı, 10 Mart 1909 tarihinde Heyet-i Umûmîyesinde okunarak kabul edilmiştir. Tasarının belli başlı başlıklarına göre miting yapılmadan önce toplanılacak yer, gün ve saati gösterir bir beyannamenin düzenlenerek, Zabtiye Nezâretine verilmesi ve karşılığında bir ilm ü haber alınması kararlaştırılmıştır. Kamuya ait yollarda gidiş ve geliş engel olabilecek surette mitinglere izin verilmeyeceği, bu tür eylemin; yirmi dört saat önceden resmi makamları bilgilendirmek şartıyla serbest olacağı belirtilmiştir.¹²⁰ Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti, 17 Mart 1909’da yapmış olduğu toplantıda tasarının, Meclis-i Mebusâna sunulmasına karar vermiştir.¹²¹ Bu kararın ardından dört gün sonra 21 Mart 1909’da tasarı, Meclis-i Mebusâna gönderilmiştir.¹²²

Miting Kanunu Tasarısı ilk defa Meclis-i Mebusânın 22 Mart 1909 tarihli oturumunda gündeme gelmiştir. Meclis Genel Kurulunda, Hüseyin Hilmi Paşa’nın yazısı okunduktan sonra ilgili tasarı Dâhiliye Encümenliğine sevk edilmiştir.¹²³ Bu tarihten itibaren miting hakkı, kamuoyunun gündeminde uzun uzadıya tartışılmaya başlamıştır. *Sabah*, Meşrutiyet hükümetlerinin birinci görevinin ahalinin hukukuna hürmet etmek olduğunu ve hatta kendi hukukundan daha üstün addetmesi gerektiğini, hükümetlerin; vekil, ahalinin; asıl olduğunu, miting ve grev gibi halk hareketlerinin hâkimiyet-i milliye için son derece önemli olduğunu yazmıştır. Mitinglerin, hükümete karşı gelmek gibi bazen küçük, bazen de memleketi

¹²⁰ “*İctimâ’-i Umûmî*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 11 Mart 1909, No: 10025.

¹²¹ BOA. MV. 125-66.

¹²² BOA. İ.KAN. 5-25.

¹²³ MMZC, D. 1, C. 2, S. 1, B. 44, 22 Mart 1909, s. 386.

velveleye verse ve hatta tehlikeye düşürse de engellenmemesi gerektiğini, medeni ülkelerdeki gibi devletin şan ve şerefine aykırı düzenleme yapılmamasını tavsiye etmiştir.¹²⁴

13 Nisan 1909'da 31 Mart Olayı'nın patlak vermesi üzerine tasarının, Meclis-i Mebusânda müzakere edilmesi gecikmiştir. Selanik'ten İstanbul'a gelen Harekât Ordusu Başkumandanı Mahmut Şevket Paşa henüz İstanbul'a girmeden, Tevfik Paşa hükümetinden irtica ile mücadele kapsamında cemiyet, matbuat, serseri gibi kanunların yanı sıra Miting Kanunu'nun çıkarılmasını talep etmiştir. Hükümet, 21 Nisan 1909'da toplanarak tasarının Meclis-i Mebusânda görüşülmesini kararlaştırmıştır.¹²⁵ Merkezîyetçi ve otoriter yapının sağlanabilmesi bakımından miting tasarısı öncelikliler arasında yerini almıştır.¹²⁶

Tevfik Paşa'nın 3 Mayıs 1909'da iktidardan çekilmesinin ardından 5 Mayıs'ta yeniden işbaşına gelen Hüseyin Hilmi Paşa,¹²⁷ kendi zamanında Meclis-i Mebusân görüşmelerine başlanılan tasarıyı kanunlaştırma fırsatı elde etmiştir. Daha önceden Dâhiliye Encümenliğine gönderilen kanun tasarısı hakkında yapılan değişiklik sonrasında 8 Mayıs 1909'da Meclis-i Mebusânda müzakereye başlanmıştır.¹²⁸ Diğer müzakeresi ise 17 Mayıs'ta yapılmıştır.¹²⁹

Mitinglerin hür olduğu, belli şartlara riayet halinde izin alınmasına gerek olmadığına dair tasarının birinci maddesi üzerindeki görüşmeler iki konu üzerinde cereyan etmiştir. “*Hür*” yerine “*serbest*” ifadesinin kullanılması ve silahsız tabirinin muhakkak surette maddeye eklenmesidir. Hür tabirinin soğuk bulunduğundan bahisle hür olanların insanlar olduğu, bundan ötürü mitinglerin serbest olması gerektiği söylenmiştir. Sinop Milletvekili Hasan Fehmi Bey ise hür ve serbest tabirlerinin aynı manaya geldiğini bu nedenle “*mezundur*” tabirinin kullanılmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir.¹³⁰

Serfice Milletvekili Yorgo Boşo Efendi'nin asayiş ve güvenliğin sağlanması için muhakkak surette “*silahsız*” tabirinin eklenmesini istemesi üzerine sıkı bir tartışma meydana gelmiştir. Kimi vekiller, silahlı mitinglerin isyan sayıldığından ve dağıtımı gerektiğinden böyle bir tabir kullanımının lüzumsuz olduğuna değinmişlerdir. Kimi vekiller ise 31 Mart Olayı gibi durumların yaşanmaması, askerlerin toplaşmaması veya beş-on kişinin ellerine tüfek alarak toplanmalarının önüne geçmek için kanun maddesine “*silahsız olarak*” ibaresinin eklenmesini

¹²⁴ “*Mitingler, Vezâif-i Zâbita*”, **Sabah**, 12 Nisan 1909, No: 7021.

¹²⁵ Olgun, **a.g.e.**, s. 283.

¹²⁶ Faroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, 2. Bs. çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986, s. 111.

¹²⁷ Olgun, **a.g.e.**, s. 76.

¹²⁸ **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 285-302.

¹²⁹ **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 472-480.

¹³⁰ **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 285-286.

talep etmişlerdir. Bunun yanı sıra bir mitinge kaç adet silah sokulması halinde mitingin silahlı sayılacağı ve nelerin, silah olarak kabul edileceği konuşulmuştur. Gerek “*hür*” yerine “*serbest*” ifadesinin kullanılması ve gerekse silahsız manasında “*gayr-ı müsella*h” tabirinin maddeye eklenmesi yönündeki kabul edilen tekliflerle birlikte birinci madde Dâhiliye Encümeni Ali Münif Bey’e iade edilmiştir.¹³¹

Maddenin ikinci görüşmesi, 17 Mayıs 1909’da yapılmıştır. Bu görüşmede, mitinglerin silahsız yapılmasına dair düzeltme kabul edilmiş, serbest ifadesi yerine hür tabiri aynen kalmıştır. İlave olarak “*Osmanlılar*” ibaresi ilgili maddeye eklenmiştir.¹³² Son haliyle madde şöyledir: “*Osmanlılar, gayr-ı müsella*h olmak üzere umûmî ictimâ’lar akdinde hürdür. Mevâdd-ı âtiyede münderic ahkâma riâyet etmek şartıyla ruhsat istihsâline hâcet yoktur.”¹³³

Mitingden evvel toplanma yeri, gün ve saatini belirten beyannamenin usul ve kaideleri ile ilgili tasarının ikinci maddesi¹³⁴ üzerinde 8 Mayıs 1909’da yapılan görüşmeler sırasında, kapalı yer mitinglerinin gazetelere ilan vermek suretiyle gerçekleştirilebileceği fikri ortaya atılmış; ancak, bu kanunun esas maksadının açık yerlerdeki toplantılarla alakalı olmasından teklif kabul edilmemiştir.¹³⁵ Bu durum, ilgili kanuni düzenlemenin açık yerlerde, halkın huzurunda cereyan eden kitlesel eylemlerle alakalı olduğunu ortaya koymaktadır. Açık ve kapalı yer toplantıları birbirinden ayrılmışlardır.

Miting beyannamesinin, toplantının icra edileceği yerde ikamet sahibi kimseler tarafından hükümet yetkililerine sunulma şartının, miting alanına çok uzakta oturan kimselerin böyle bir haktan faydalanamayacağı düşüncesiyle bu koşulun maddeden çıkartılması istenmiştir. Müracaatçıların siyasi ve medeni haklara sahip olup olmadıklarını tetkik etmenin uzun zaman alacağı dolayısıyla bu işlemin miting hakkına yasak getirmiş olacağı, bu nedenle

¹³¹ **age.**, s. 286-287.

¹³² Meclis Mebusan görüşmesinde, “Osmanlılar malik de ecnebler malik değil mi” sorusu ile yabancıların miting yapma hakkı olup olmadığı tartışması yapılmıştır. Ayrıca kapitülasyonlar nedeniyle yabancıların düzenleyeceği bir mitingde suçlu görülen bir kişi hakkında soruşturma yapmanın zorluğundan bahsedilmiştir. Konu, siyasi ve medeni haklara sahip olan kimselerin ancak miting düzenleyebileceğinden bahisle yabancıların hiçbir zaman miting yapamayacağı ve hiçbir devlette de yabancıların miting yapmadığı söylenerek kapatılmıştır. **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 285-302.

¹³³ **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 472.

¹³⁴ Tasarının ikinci maddesi şöyledir: “*İctimâ’lardan evvel bunların mahall ve yevm ve saatini havî bir beyânâme tanzîm ve bu beyânâme bir ictimâ’n akdedileceği mahallde ikâmet sâhibi olmak ve hukuk-u siyâsiye ve medenîyelerine mal’lik bulunmak şartıyla lâ-akall iki şahıs tarafından isim ve şöhet ve mahall-i ikâmetlerinin tasrihiyle imzâ olunacaktır.*” **MMZC**, Encümence Ta’dil Olunan Lâyiha-i Kanuniye, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

¹³⁵ **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 287.

beyanname verecek kimselerde “siyasi ve medeni haklara sahip olma”¹³⁶ koşulunun kaldırılması talep edilmiştir.¹³⁷ Bu talebin dışında mitinglerin siyasi, ilmi, fenni, sosyal konularına göre ayrıma tabi tutulması, tasarıda miting alanı karşılığı “mahallde” tabiri yerine kasaba ve şehir yazılması, beyannameyi imzalayacak iki kişi yerine tek kişinin yeterli sayılması kanun teklifleriyle birlikte ilgili madde Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir.¹³⁸

Tasarının ikinci maddesinin takip eden diğer görüşmesi; 17 Mayıs 1909’da Meclis-i Mebusânda yapılmıştır. Dâhiliye Encümeni, mahal kelimesinin açık olmadığından bahisle “belde ve nahiye” kelimelerinin maddeye eklendiğini beyan etmiş ve ardından “köylü ve kentli” tartışmaları meydana gelmiştir. Kentliler kadar köylülerin de bu haktan yararlanması gerektiği ileri sürülmüştür. Köylerin muaf tutulmasından yana olanlar ayrıca güvenlik zafiyetinden bahsetmişlerdir. Güvenlik güçlerinin köylere ulaşımının bir hayli zaman alacağından bahisle ilgili maddede sadece “şehir ve kasabalar” bırakılarak “nahiye” ibaresinin kaldırılmasını teklif etmişlerdir. Yapılan oylamada talepleri kabul edilmiştir. Teklifin kabul edilmesiyle nahiye ve köy halkının bu haktan mahrum bırakılmasıyla Meclis-i Mebusânda köylü ve kentli tartışması başlamış ve köylülerin medeniyetten yoksun, Meşrutiyet bilmez, cahil oldukları yolunda söylemler, tartışmanın şiddetini daha da artırmıştır. Toplanma hakkının, şehirliler dışında köylülere kadar uzanması ile köylerde yapılacak istişareler vasıtasıyla demokrasinin, hürriyetin, adaletin, eşitliğin anlatılacağı, insanların eğitebileceği ileri sürülerek, teklifin kabulünün ne kadar anlamsız olduğu ifade edilmiştir. Köylünün, miting hakkından mahrum bırakılmasının Kanun-ı Esasî’ye aykırı olduğu, bu nedenle ilgili düzenlemenin köylüler bakımından yok hükmünde kalacağı hatırlatılmıştır.¹³⁹

Miting mahalleri arasında köy ve nahiyelerin belirtilmesinin lüzumsuzluğuna ve tartışmanın gereksizliğine inanan kimi mebuslar, toplanma yeri sınırlandırması bakımından köy ve kasabaların muaf tutulduğunu, eğer istenirse bu yerlerde herkesin toplantı

¹³⁶ Bir kimsenin siyasi hukuka sahip olabilmesi için; Osmanlı tebaasından olması, yabancılar hizmetinde çalışmamış olması, hizmetçilik işlerinde çalışmamış olması, kötü haller nedeniyle tanınmamış olması, buluş çağına gelmiş olması, bunamış, bunak, kötürüm, sakat olmaması, göçe zorlanmış, malını kullanmaktan men edilmiş biri olmamalıdır. Yabancı vatandaşlık iddiasında bulunmamalıdır. Medeni hukuka sahip olmalı, iflas ile mahkûm olup da itibarı iade etmiş olmamalıdır.

Bir kimsenin Medeni Hukuka sahip olabilmesi için; rütbeli memur olmaması ve nişan takmaktan mahrum bırakılmamış olmalıdır. Tüm belediye hukukundan yani memleketçe, milletçe ve esnafça bir memuriyette bulunmak haklarından mahrum olmamalıdır. Hakkında soruşturma/kovuşturma olmaması gereklidir. Şahitliğine inanılan olmalıdır. Ayrıca dava vekili olamayan, vasi tayin edilemeyen, silah taşımaya elverişli olmayan kimseler medeni haklara sahip bireyler değildir. Tefik Tarık, *a.g.e.*, s. 3.

¹³⁷ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 287.

¹³⁸ *a.g.e.*, s. 290-292.

¹³⁹ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 472-474

düzenleyebileceğini, bu durumun köylülere serbestlik tanıdığı ileri sürmüşlerdir. Köylülerin, kentliler gibi hükümet yetkililerine haber vermek gibi bir zorunluluğunun olmadığı belirtilmiştir. Tartışmaların uzamasına binaen Dâhiliye Encümeni araya girerek, Şûrâ-yı Devlet tarafından öngörülen “*mahall*” kelimesinin daha uygun olacağından bahisle şehir, kasaba tabirlerini çıkartmıştır. Bu haliyle kabul edilmiştir.¹⁴⁰ Böylece miting yeri olarak daha genel bir tabir tercih edilmiş, miting düzenlemek isteyenlerin lehine adım atılmıştır.

Miting beyannamesi ve karşılığında alınacak ilm ü haber hakkındaki üçüncü maddenin¹⁴¹ 8 Mayıs 1909’da Meclis-i Mebusân görüşmesinde, beyannamenin sunulacağı makam tartışma konusu olmuştur. Beyannamenin İstanbul’da nereye sunulacağı hakkında bir sorun yoktur. Ancak taşrada sayılan makamlar arasında sorun vardır. Özellikle nevahi/nahiye müdürlükleri meselesi tartışmaya yol açmıştır. Bir nevi kentli ve köylü tartışması yeniden alevlenmiş ve nahiye müdürlerine böyle bir yetkinin verilmesinin aşırı olduğu belirtilmiştir. Kimi mebuslar ise nahiye merkezlerinin böyle bir “*insani hakkı*” kullanmaktan mahrum bırakılamayacağını ifade etmişlerdir.¹⁴²

Miting beyannamesinin taşrada sunulacağı mülki memuriyetlerin tek tek sayılması istenmiştir. “*Taşradaki en büyük mülki memuriyet*” denildiğinde akla yalnızca valinin geleceği, livada mutasarrıf ve kazada kaymakamların yok sayılacağı hatırlatılmıştır. İlm ü haber verilmesi ile ilgili ifadenin idareye takdir yetkisi doğurması hasebiyle bu durumun miting hakkına mani olacağından ilgili maddeye ilm ü haber verilmesinin mecburi olmasının şart tutulması ilgili bir durumun eklenmesi istenmiştir. Kimi mebuslar ise ilm ü haber “*alınır*”, yerine; “*verilir*”, ibaresinin daha uygun olacağını izah etmiştir. Bu doğrultularla yapılan değişiklik teklifleriyle birlikte üçüncü madde Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir.¹⁴³

17 Mayıs 1909 tarihli ikinci görüşmesinde Encümen Reisi Ali Münif Bey, ilm ü haber alınır, yerine; verilir yazıldığını, son şekli ile “*beyanname alındı*” olarak ilm ü haber verilmediği takdirde tutulacak zabıt varakası olmaksızın meydana gelen mitinglerin hükümetçe men edileceğinin maddeye ilave edildiğini genel kurula açıklamıştır. Hükümetin ilm ü haber vermemesi halinde mitingcilerin hangi yolu izleyeceği sorusu üzerine Encümen Reisi, ilm ü

¹⁴⁰ Aynı yer.

¹⁴¹ Tasarının ikinci maddesi şöyledir: “*İctimâ'lardan evvel bunların mahall ve yevm ve saatini hâvî bir beyânnâme tanzîm ve bu beyânnâme bir ictimâ'ın akdedileceği mahalde ikâmet sahibi olmak ve hukuk-ı siyasiye ve medeniyelerine mâlik bulunmak şartıyla lâ-akall iki şahıs tarafından isim ve şöhret ve mahalli ikâmetlerinin tasrîhiyle imza olunacaktır.*” **MMZC**, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

¹⁴² **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 292-295.

¹⁴³ Aynı yer.

haber verilmediğini açıklayan bir zabıt varakasının tutularak mitingin düzenlenebileceğini söylemiştir. Ayrıca son değişiklikte beyannamenin verileceği makamlar tek tek yazılmış ve madde kabul edilmiştir.¹⁴⁴ Hükümetlere koşullu olsa dahi mitingleri men etme yetkisi getirilmiştir.

Tasarının dördüncü maddesi “*Beyânnâmenin itası zamanı ile ictimâ arasında lâ-akal yirmi dört saat mürûr edecektir.*¹⁴⁵” mitingle ilgili olarak alınacak güvenlik önlemleri ile ilgilidir. 8 Mayıs 1909’da Meclis-i Mebusânda yapılan görüşmeler sırasında nahiye ve kazalardaki mitinglerin kuvvet kullanılarak dağıtılması ihtimali üzerine bu yerlere yirmi dört saat içerisinde güvenlik güçlerinin gönderilemeyeceği vurgulanmış ve bu nedenle sürenin kırk sekiz saate çıkarılması talebiyle ilgili madde Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir.¹⁴⁶ Değişikliklerin ardından dördüncü madde, 17 Mayıs 1909’da Meclis-i Mebusânda “*Beyânnâmenin itası zamanı ile ictimâ arasında lâ-akal kırk sekiz saat mürûr edecektir.*¹⁴⁷” şeklinde kabul edilmiştir.

Mitinglerin türü ve yapılış maksatları ile ilgili olarak tasarının beşinci maddesinin¹⁴⁸ 8 Mayıs 1909’da Meclis-i Mebusânda görüşülmesi sırasında, mitingin “*nevi*” yerine “*sebebi*” veya “*mitingin mevzu*” tabirinin kullanılmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir. Maddede geçen “*konferans*” kelimesinin kaldırılması istenmiştir. Kimi mebuslar ise bu maddenin tamamen değiştirilmesini talep etmişlerdir. Şöyle ki beyannamede, mitingin türü ve hangi maksatla yapılacağına dair izahatın belirtilmesinin yeterli olacağı belirtilmiştir. Bu suretle yapılan değişiklik teklifiyle birlikte ilgili madde Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir.¹⁴⁹ Değişikliklerin ardından beşinci madde, 17 Mayıs 1909’da Meclis-i Mebusânda aşağıdaki haliyle kabul edilmiştir: “*Beyânnâmede ictimâ’nın ne sebep ve maksatla akdedileceği îzâh olunacaktır.*¹⁵⁰” Konu sınırlandırılmasına gidilmemiş ve konu seçiminde serbest bırakılmıştır. Sadece konunun ne olduğunun bildirilmesi istenmiştir.

¹⁴⁴ Son haliyle tasarının üçüncü maddesi şöyledir: “*Beyânnâme, Dersaâdet’te Zabtiye nazırına, taşralarda vali ve mutasarrıflara ve kaymakamlara ve nahiye müdürlerine i’tâ edilir. Beyânnâme i’tâ edilir edilmez mukâbilinde ilm ü haber verilir. İlm ü haber verilmediği hâlde beyânnâmeyi imza edenler tarafından bir zabıtname tanzim ve hazırından ikinci maddede muharrer evsâfi hâiz lâ-akall iki kişiye imza ettirildikten sonra ictimâ’ akdedilebilir. İlm ü haberde veya ilm ü haber verilmemiş ise zabıt varakasında beyânnâmenin i’tâ edildiği yevm ve saat gösterilmek lâzımdır. İlm ü haber veya zabıt varakası olmaksızın vuku’ bulan ictimâ’lar hükümetçe men’ edilir.*” MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 474-475.

¹⁴⁵ MMZC, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

¹⁴⁶ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 295.

¹⁴⁷ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 475.

¹⁴⁸ Tasarının beşinci maddesi şöyledir: “*Beyânnâme ictimâ’nın nevi yani konferans i’tâsı veya umuma müteallik bir mes’elenin müzakeresi veyâhût intihâbât hakkında teâtî-i efkâr olunması için mi toplanacağı zikr olunacaktır.*” MMZC, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

¹⁴⁹ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s.295.

¹⁵⁰ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s.475.

Seçim mitingleri ile ilgili altıncı madde¹⁵¹, 8 Mayıs 1909'da Meclis-i Mebusânda görüşülmüştür. Mitinge katılanlar arasında aday-seçmen ayırımının zor yapılacağı; ayrıca, mitinge herkesin katılamayacağından mitingin genel olmaktan çıkacağı ve mitingin hususi bir hal olacağı nedeniyle bu maddenin tamamen kaldırılması teklifiyle ilgili madde Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir.¹⁵² Encümenlik bu maddenin yerine, Meclis-i Mebusân ile Meclis-i Ayânın toplantıda bulunduğu sırada 1 (bir) kilometre çevresinde açık yerlerde miting yapılamayacağına dair yeni bir madde hazırlamıştır. Encümenlikçe yapılan bu değişiklik, 17 Mayıs 1909'da Mecliste itirazsız olarak kabul edilmiştir.¹⁵³ Meşrutiyet'in gereği parlamentoların hür ve serbest olması gerektiğinden baskılanmaları engellenmeye çalışılmıştır.

Mitinglerin nerede ve ne zaman yapılacağı hususunda tasarının yedinci maddesi¹⁵⁴ 8 Mayıs 1909'da Meclis-i Mebusânda uzun uzadıya tartışılmıştır. Kamu huzurunda açık yerde yapılan eylemlerin daha çok Sultanahmet Cami meydanlığı gibi yerlerde yapıldığı ve bu nedenle bu tür eylemlerin ibadete engel olmaması gerektiği görüşü ortaya atılmıştır. Cami meydanlıklarındaki toplantıların, ibadet özgürlüklerini engelleyebileceği uyarısı yapılmıştır. Mitinglerin sadece meydanlarda yapılması şerhinin düşülmesi, açık yerlerin tek tek sayılması gerektiği vurgulanmıştır. Açık yerlerden bahsedilirken kapalı yer mitingleri de gündeme gelmiştir. Görüşülen kanun tasarısının sadece açık yerlerle ilgili olması, kapalı yer mitingleri ile ilgili herhangi bir düzenleme veya kaide içermemesi eleştirilmiştir. Görüşmelerin ardından fikir birliği ile “açık yerler” olarak kastedilen mahallerin açıklığa kavuşturulması gerekliliği kabul edilmiştir.¹⁵⁵

Mitingin bitirilme zamanı olarak, güneşin batmasından evvelki “yarım saat” sürenin yeterli olmadığı ve bu sürenin “bir saate” çıkarılması gerektiği, gece mitinglerinin sakıncalı olabileceği vurgulanmıştır. Kapalı yer mitinglerinin ise en geç güneşin batışından saat yirmi üçe kadar devam etmesi kimi mebuslar tarafından teklif edilmiştir. Böylece açık yerlerin açığa kavuşturulması, güneşin batmasından evvelki yarım saat sürenin bir saate çıkarılması ile gece

¹⁵¹ Tasarının altıncı maddesi şöyledir: “İntihâbât için akdolunacak ictimâ'larda namzetler ve mecâlis-i umûmîye ve belediye azâsı ile namzet vekillerinden başka kimse bulunamaz.” **MMZC**, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

¹⁵² **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s.295-296.

¹⁵³ Son haliyle ilgili madde şöyledir: “Meclis-i Umûmînin mün'akid olduğu zamanlarda Âyan ve Mebusân dairelerinin bir kilometre mesâfesi dâhilinde açık mahallerde umûmî ictimâ'lar memnû'dur.” **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s.475.

¹⁵⁴ Tasarının yedinci maddesi şöyledir: “Mürûr ü ubûra mûmânaat etmeyecek sûrette vâsi' meydanlardan mâ-adâ turuk-ı umûmîyede ictimâ' edilemez. Zaman-ı ictimâ' açık yerlerde tulû'-i şemsten (güneşin doğuşundan) ba'de'l-gurub yarım saat mürûruna kadardır.” **MMZC**, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

¹⁵⁵ Aynı yer.

mitinglerinin en geç saat yirmi üçe kadar devam etmesi yönündeki değişiklik teklifleri kabul edilerek ilgili madde Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir.¹⁵⁶ Kapalı yerlerdeki gece mitinglerinin bitirilmesiyle ilgili süre teklifi, ilgili kanun tasarısının açık yerlerle ilgili olduğunun göz ardı edildiğini göstermektedir.

Dâhiliye Encümenliği “*vâsi' meydanlardan mâ-adâ*” ibaresini çıkarmış ve açık yerlerdeki mitingün bitiş zamanını; “*güneşin batışı*” olarak değiştirmiştir. Yapılan bu değişiklikler, 17 Mayıs 1909’da Meclis-i Mebusânda görüşülmüştür. Görüşme sırasında kapalı yer mitinglerinde herhangi bir düzenlemeye gidilmediği belirtilmiş, buna karşın ise ilgili kanun maksadının açık yerlerdeki mitinglerle ilgili olduğu, kapalı yer mitinglerinin ise Cemiyetler Kanunu’na tabi olduğu belirtilerek, gece mitinglerinin bitiş süresi ile ilgili teklifin buraya alınamayacağı ifade edilmiştir.¹⁵⁷

Miting heyetinin teşkili, sorumlulukları ve görevleri ile ilgili olarak kanun tasarısının sekizinci maddesi 8 Mayıs 1909’da görüşülmeye başlamıştır.¹⁵⁸ Madde aleyhtarı mebuslar, bu maddenin mitingleri men etmek manasına geldiğini, kabul edilmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Mitingler ile cemiyetlerin mutlak surette birbirinden ayrılması gerektiği, cemiyetlerin 5-10 kişiden ibaret iken, mitinglerin; 5-10 bin kişi tarafından yapıldığı, kısa süreli olduğu, cemiyetler gibi uzun süreli bir aşamasının bulunmadığı ve bu süreçte miting heyeti üyelerini seçmenin zor olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Sultanahmet’te 20 bin kişinin katıldığı mitingde reis seçmenin zor olacağı ve tüm mesuliyetin reise verilmesinin hukuki bir hata olacağı dile getirilmiştir. Bu görüşün aksine kimi mebuslar ise eşkıyalarda bile bir reis olduğu, mesuliyetin reise yüklenmesinin Avrupa ülkelerinde rastlanan bir durum olduğu, miting heyeti ile reisin varlığının ve mesuliyetinin eylemin intizamını temin için inzibatî bir şart olduğu belirtilmiştir. Bu madde hakkındaki tekliflerin hiçbirisi kabul edilmemiş ve madde olduğu gibi

¹⁵⁶ **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 296-297.

¹⁵⁷ Yedinci madde son haliyle şöyledir: “*Mürûr ü ubûra mahsûs olan turuk-i umûmîde ictimâ' edilemez. Zaman-ı ictimâ' açık yerlerde tulû'-i şemsten gurûba kadardır.*” **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 475-476.

¹⁵⁸ Tasarının sekizinci maddesi şöyledir: “*İctimâ'lar lâ-akall üç kişiden ibâret bir hey'et vâstasıyla idâre olunur. Bu hey'et intizâmın muhafâzasına, hilâf-ı kanun ahvâli men'e ve beyânnâmede ta'yîn olunan mevzû' haricine teşvîk misillî ahvâlde bulunulmasına dikkat edecektir. Azâ-yı hey'et beyânnâmeye imza edenler tarafından ta'yîn ve irâe edilmemiş ise ictimâ'da bulunanlar tarafından intihâb olunur. Yedinci madde ile işbû sekizinci madde mûnderic ahkâma muhâlif harekâtta hey'et-i idâre ve bu hey'etin teşekkülüne kadar beyânnâmede imzâsı bulunanlar mes'ûldür.*” **MMZC**, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

kalmıştır.¹⁵⁹ 17 Mayıs 1909'daki Meclis-i Mebusân oturumunda ilgili madde aynen kabul edilmiştir.¹⁶⁰

Miting alanında bulunacak hükümet memurunun “*fesih yetkisi*” ilgili tasarının dokuzuncu maddesi¹⁶¹ 8 Mayıs 1909 tarihli Meclis-i Mebusân oturumunda uzun uzun uzadıya tartışılmıştır. Miting alanında hükümet adına bir kimsenin görevlendirilme gerekçesinin; asayişin ve güvenlikle ilgili bir konu olduğu açıklaması yapılmıştır. Beyanname ile mitingden haberdar olan yürütmenin veya yetkililerin, miting alanında sonradan doğabilecek sıkıntıları takip etmek ve gerektiğinde müdahale etmek için böyle bir tedbire başvurulmuştur. Güvenli mitingler ile insanların, düşüncelerini serbestçe açıklayabileceği, güvenliğin ve asayişin olmadığı ortamda insanların görüşlerini ifade edemeyeceği ve dolayısıyla mitinglerin gayesine ulaşamayacağı ifade edilmiştir.¹⁶²

Hükümet memuru tayini aleyhindeki mebuslar ise polisin genel güvenliği sağlayacağından böyle bir tayine gerek olmadığını, fesih yetkisinin aşırı olduğu, suiistimal edilebileceği ve miting alanındaki varlığının bile düşünce özgürlüğüne engel teşkil edeceği belirtilmiştir. Siyasi bir konuda düzenlenen bir mitingde adliye memurunun yürütmenin emri altına girmesinin doğru olmayacağından bahsedilmiştir. Tasarıda geçen “*mücadele*” tabirinin kullanımının çok riskli olduğu, bunun fırkacılar tarafından ileriki zamanlarda lehe ve aleyhe olarak kullanılabileceği uyarısı yapılmıştır. Özellikle karşıt fırka mensuplarının o mitinge katılarak, kavga çıkararak mitingi feshettirebileceklerinden muhakkak surette mücadele tabirinin maddeden çıkarılmasını talep etmişlerdir. Hiç olmazsa bu tabir yerine “*asayiş muhtell (bozuk) olduğu halde*” tarzında daha açıklayıcı ifadelerin kullanılması istenmiştir.¹⁶³ Dâhiliye Encümenliğince tartışma konusu yapılan “*mücadele*” tabiri kaldırılmış ve yerine, güvenliği sekteye uğratacak haller ve tartışmalar manasında “*mahall-i inzabat ahvâl ve münaza*” cümlesi eklenmiştir. Bu değişiklik ilgili madde, 17 Mayıs 1909'da Mecliste görüşülmüş ve kabul edilmiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 297-299.

¹⁶⁰ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 476.

¹⁶¹ Tasarının dokuzuncu maddesi şöyledir: “*İctimâ'lara taraf-ı hükümetten me'mûrîn-i mülkiye ve adliyeden biri me'mûr edilebilir. Bu me'mûr ictimâ'-yı hey'et-i idâresi tarafından kendisine irâe olunacak mahall-i mahsûsta bulundur. Bu me'mûr hey'et-i idârenin tâlebi hâlinde veyâhût mücâdele vuku'nda ictimâ'tı fesheder.*” MMZC, Encümençe... D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

¹⁶² MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 299-300.

¹⁶³ Aynı yer.

¹⁶⁴ Tasarının dokuzuncu maddesi son haliyle şöyledir: “*İctimâ'lara taraf-ı hükümetten me'mûrîn-i mülkiye ve adliyeden biri me'mûr edilebilir. Bu me'mûr ictimâ'-yı hey'et-i idâresi tarafından kendisine irâe olunacak mahall-i*

Kanuna aykırı hareket edenlerin cezalarıyla ilgili tasarının onuncu maddesi¹⁶⁵ 8 Mayıs 1909'da Meclis-i Mebusânda görüşülmüştür. Kimi mebuslar, ceza mikrarını az bulur iken, kimi mebuslar ise cezaların artışının veya yüksek oluşunun, insanların en doğal hakkı olan miting hakkını kısıtlayacağı ve bu nedenle cezaların indirilmesini, hapis cezasının tamamen kaldırılıp, yerine sadece idari para cezasının verilmesinin daha uygun olacağını savunmuşlardır. İlaveten, bu kanuna aykırı suçların, adi suçlardan sayılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca miting düzenlemek isteyenlere beyanname vermeyen hükümet memurlarının da cezaya çarptırılması talep edilmiş; ancak, bu talep kabul edilmemiştir. Nihayetinde ilgili madde, hapis cezası ile idari para cezası öngören değişiklik teklifleriyle birlikte Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir.¹⁶⁶

Dâhiliye Encümenliğince bir miktar daha ceza oranları artırılan onuncu madde 17 Mayıs 1909'da Meclis-i Mebusânda müzakereye açılmıştır. Cezaların ağırlığı oldukça eleştirilmiştir. Beyanname vermeksizin veyahut verilmediği takdirde zabıt varaka tutulmaksızın yapılan mitingler ile sonradan kanuna aykırı hale gelen mitingler arasında sınır çizilmesi gerektiği ve bu tür eylemlerin cezalarının farklı olması gerektiği belirtilmiştir. Ancak ayırım konusunda herhangi bir değişikliğe gidilmeden Ceza Kanunu'nun hakları saklı kalmak kaydıyla miting sırasında kanuna aykırı hareket eden herkesin idari para veyahut hapis cezası ile cezalandırılmaları gerektiği kabul edilmiştir. İdari para cezası ve hapis cezasının miktarları yeniden düzenlenmiştir.¹⁶⁷

Miting Kanunu'nun yürütülmesinden sorumlu olarak Dâhiliye Nezâretinin sorumlu tutulmasıyla ilgili onbirinci maddenin¹⁶⁸ 8 Mayıs 1909'da Meclis-i Mebusânda yapılan müzakeresi sırasında kanunun yürütülmesinden Dâhiliyenin yanı sıra Adliye Nezâretinin de yetkili kılınması teklif edilmiş ve kabul edilerek ilgili madde Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir. Adliye Nezâretinin yetkili kılınmasındaki gerekçe ise miting alanında hükümet memuru olarak görevlendirilecek kişini adli memurlar arasından seçilecek olmasındandır.¹⁶⁹

mahsûsta bulunur. Bu me'mûr hey'et-i idârenin tâlebi hâlinde veyâhût mahall-i inzibât-ı ahvâl ve münâzaa vuku'nda ictimâ'yı fesheder." **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 476.

¹⁶⁵ Kanun tasarısının onuncu maddesi şöyledir: "*Esnâ-yı ictimâ'da ikâ' edilen cerâimden dolayı, kanunen icrâsı icâb eden ta'kibâta hâlel gelmemek üzere, işbû kanuna muhâlif ahvâl ve harekât, Ceza Kanunnâmesi'nde muayyen mücâzât-ı tekdîriyenin hadd-i azamîleriyle mücâzât olunur."* **MMZC**, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

¹⁶⁶ **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 300-302.

¹⁶⁷ Onuncu madde son haliyle şöyledir: "*Esnâ-yı ictimâ'da ikâ' edilen cerâimden dolayı, mütecâsirleri hakkında kanunen icrâ edilen ta'kibât-ı mücâzâta hâlel gelmemek üzere mevâdd-ı sâireye tevkîf-i hareket etmeyenlerden yirmi beş kuruştan bir liraya kadar cezâ-yı nakdî veyâhût yirmi dört saatten bir haftaya kadar habs ile mücâzât olunur."* **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 476-479.

¹⁶⁸ **MMZC**, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

¹⁶⁹ **MMZC**, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 302.

Encümenlik, Miting Kanunu'nun esas itibarıyla Ceza Kanunu olmaması hasebiyle yapılan bu teklifi uygun bulmamıştır.¹⁷⁰ Encümenlik, ilgili maddede herhangi bir değişiklik yapmadan ilk haliyle 17 Mayıs 1909 tarihli Meclis-i Mebusâna sunmuştur. Sunulduğu şekliyle kabul edilmiştir. Ardından kanun tasarısı hakkında yapılan tüm değişikliklerle birlikte Miting Kanunu oylanmış ve çoğunlukla kabul edilmiştir.¹⁷¹ 18 Mayıs 1909'da Meclis-i Ayâna gönderilmiştir.¹⁷²

Meclis-i Ayân, üç konuda tasarıyı eksik bularak iade etmiştir. Bunlardan ilki; Meclislerin toplantı halinde olduğu sırada açık yer toplantı yasağıyla ilgili 1 (bir) km'lik mesafenin az olduğu, bu mesafenin Avrupa ülkelerinde daha fazla olduğu ve hatta Prusya'da 15 km'yi bulduğu ifade edilmiştir. Meclislerle birlikte sarayın, mesafe yasağı koyulan yerler arasına alınması gerektiği vurgulanmıştır. Mesafenin, askeriye'nin görüşü alınmak şartıyla İstanbul haritasına bakılarak tespit edilmesinin daha uygun olacağı önerilmiştir.¹⁷³

Miting sırasında hükümeti temsilen bulunacak mülkiye veya adliye memurunun miting alanındaki yerinin miting heyeti tarafından tespit edilmesi meselesidir. Bu uygulamanın son derece yanlış olacağı, hükümet memurunun duracağı yeri bizzat kendisinin tayin etmesinin emniyet açısından daha yararlı olacağı belirtilmiştir. Bu usulün diğer devletlerde de uygulandığı ifade edilmiş, ilgili maddeye bu doğrultuda fıkra ilave edilmesi talep edilmiştir.¹⁷⁴ Son olarak, mitingin güvenliği konusunda bir miktar hassasiyet doğrultusunda miting sırasında o yer polis komiserinin emri altında yeterli kadar polis hazır bulundurulmasının maddeye eklenmesi istenmiştir. Değişiklik talep ve öneriler, Meclis-i Ayân Reisi Sait Paşa imzasıyla 30 Mayıs 1909'da Meclis-i Mebusâna gönderilmiştir.¹⁷⁵ 31 Mayıs 1909'da Meclis-i Mebusân vakit kaybetmeksizin önerileri Dâhiliye Encümenliğine iletmiştir.¹⁷⁶

Encümenlik, sarayı yasak alan mesafesi olarak uygulanacak yerler arasında saymış, hükümet memuruna hareket serbestliği tanımıştır. Diğer taraftan miting sırasında o yer komiserinin emrinde polislerle birlikte miting alanında hazır bulunması ile ilgili herhangi bir düzenlemeye gitmemiştir. Düzeltilecek maddeler, 3 Haziran 1909'da Meclis-i Mebusân gündemine alınmıştır. Mebuslar arasında 3 km'lik mesafe şiddetle tartışılmış ve mesafenin fazla

¹⁷⁰ Olgun, *a.g.e.*, s. 296.

¹⁷¹ *MMZC*, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 480.

¹⁷² *MMZC*, D. 1, C. 4, S. 1, B. 83, 31 Mayıs 1909, s. 50.

¹⁷³ Aynı yer.

¹⁷⁴ Aynı yer.

¹⁷⁵ *MMZC*, D. 1, C. 4, S. 1, B. 83, 31 Mayıs 1909, s. 50.

¹⁷⁶ *a.g.e.*, s. 49.

olduğu, miting için İstanbul'da bir bahçe olması halinde mesafenin sıkıntı olmayacağı, 2 km mesafeden fazla ibaresinin mitingi men etmek manasına geldiği, bu haliyle kendi elleriyle miting hakkını yasakladıklarını ifade etmişlerdir. Nihayetinde 3 km'lik mesafe şartı kabul edilmiştir.¹⁷⁷

5 Haziran 1909'da Meclis-i Mebusân Reisi Ahmet Rıza Bey imzası ile Meclis-i Ayânın isteği üzerine altıncı madde ile dokuzuncu maddenin değiştirildiği ve tasarının kanunlaştırılmasına karar verildiği duyurulmuştur.¹⁷⁸ Meclis-i Ayân, 7 Haziran 1909'da miting kanunu tasarısının yasallaşması için Sadarete durumu bildirmiştir. Sadaret, kanun tasarısını 8 Haziran 1909'da Padişah V. Mehmet Reşat'ın onayına sunmuştur.¹⁷⁹ Nihayetinde İctimâât-ı Umûmîye (Miting) Kanunu, 9 Haziran 1909'da resmen çıkmıştır.¹⁸⁰ 19 Ağustos 1909'da Kanun-ı Esasî'nin 120. maddesinde yapılan değişiklikle "*Kanun-ı mahsusuna tabîyet şartıyla Osmanlılar hakk-ı ictimâa maliktir...*"¹⁸¹ denilerek miting hakkı anayasal güvence altına alınmıştır. Böylece Meşrutiyet'in iadesinden itibaren siyasal ve sosyal hayatta günden güne sayı ve çeşitliliği artan cemiyetlerin¹⁸² birçoğunun siyasi programlarında yer alan miting hakkı mevzuatlaşma konusunda en büyük güvenceye kavuşmuştur.¹⁸³

¹⁷⁷ Miting alanında hükümet memurunun görevlendirilmesiyle ilgili olarak, "*İctimâ'lara taraf-ı hükümetten me'mûrîn-i mülkiyye ve adliyyeden biri me'mûr edilebilir. Bir me'mûr tensib ve intihâb edeceği mahall-i mahsûsta bulunur ve hey'et-i idârenin tâlebi hâlinde veyâhût muhîl-i inzibât münâzaa ve mücâdele vuku'nda ictimâ'yı fesheder.*" Yasaklı yerler arasında sarayın da dâhil edilmesinden sonra ilgili madde son haliyle şöyledir: "*Saray-ı Hümayûn ve Meclis-i Umûmî mün'akid olduğu zamanlarda Âyan ve Meb'ûsân dairelerinin üç kilometre mesâfesi dâhilinde açık mahallerde umûmî ictimâ'lar memnû'dur.*" **MMZC**, D. 1, C. 4, S. 1, B. 83, 3 Haziran 1909, s. 116-117.

¹⁷⁸ **MMZC**, D. 1, C. 4, S. 1, B. 86, 5 Haziran 1909, s. 121.

¹⁷⁹ Olgun, **a.g.e.**, s. 298.

¹⁸⁰ **Düstûr**, 2. Tertip, C. 1, s. 227-229. Kanun hakkında ayrıca bkz. "*Mevâdd-ı Umûmî*", **Takvim-i Vekâyi**, 17 Haziran 1909, No: 244; Tefik Tarık, **a.g.e.**, s. 2. EGM Arşiv Daire ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, **Belgelerle Türk Polis Tarihi**, C. 5, Yay. Haz. Zekeriya Başayaz, Cemal Tepe, Harun Yılmaz ve Selim Bozkır, Besabes Matbaacılık, Ankara 2016, s. 278-279; Ahmet Faik Erner, **Polis Rehberi**, Yay. Haz. Cemal Tepe, EGM Arşiv ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 128-131; Tefik Tarık, **a.g.m.**, s. 700.

¹⁸¹ **Düstûr**, 2. Tertip, C. 1, s. 638. "*Mevâdd-ı Umûmî*", **Takvim-i Vekâyi**, 25 Ağustos 1912, No: 312.

¹⁸² **BOA**. BEO. 3500-262452.

¹⁸³ Dönemin tanıklarından Tefik Tarık Bey, Miting Kanunu şöyle özetlemiştir: "*Osmanlılar, silâhsız olmak üzere miting düzenlemeye hürdür. Silahlı mitingler, isyan sayıldığından kat'iyen yasaktır. Silâhsız olarak miting düzenlemek için hükümetten ruhsat almaya gerek yoktur. Fakat mitingden evvel; yer, gün ve saatini gösterir bir beyânnâme hazırlanmalı ve hükümet yetkililerine sunulmalıdır. Bu beyânnâme miting yapılacak yerde ikametgâhı olan, medeni ve siyasi hukuka sahip iki kişi tarafından imza edilmiş olmalıdır. Beyânnâme İstanbul'da; polis müdüriyetine/zabtiye nazırına, taşralarda; vali, mutasarrıf, kaymakam, nahiye müdürlerine verilmelidir. Karşılığında ilm ü haber alınmalıdır. İlm ü haber alınamamış ise beyânnâmeyi verenler tarafından durumu açıklayan bir zabıt varakası düzenlenmelidir. Bu zabıt varakası siyasi ve medeni hukuka sahip hazır bulunanlardan iki kişiye imza ettirilmelidir. Ardından miting yapılabilir. İlm ü haber veya zabıt varakasında beyânnâmenin verildiği gün ve saat gösterilmesi gerekmektedir. Beyânnâmenin verilme zamanı ile miting zamanı arasında en az kırk sekiz saat olmak ve beyânnâmede ne sebep ne maksatla miting yapılacağı açıklanmış olmalıdır. Herkesin kullanımına, gelip geçmesine ayrılmış umumî yollar üzerinde mitingler yapılamaz. Açık mahallerde güneşin doğuşundan batışına kadar olan zaman zarfında miting yapılabilir. Açık mahallerden maksat; meydanlar, parklar, büyük bahçeler, kirlardır. Kapanı yer toplantıları, Cemiyetler Kanunu'na tâbi'dir ki bu nedenle İctimâât-ı Umûmîye (Miting) Kanunu'nda bahsi geçmemiştir. Mitingler en az üç kişiden ibâret bir hey'et vâsıtasıyla idâre olunmalıdır. Bu hey'et, genel düzenin muhafazasına, kanuna aykırı bir durumun önlenmesine, beyânnâmede açıklanan konu ve maksadın dışına*

16 Mart 1912’de Sait Paşa hükümeti zamanında İctimâât-ı Umûmîye (Miting) Kanunu’na ilave olarak çıkartılan geçici kanun maddesiyle hükümetler, açık yerlerde meydana gelecek mitingin memleketin huzur ve sükûneti korumak amacıyla men edebilme yetkisine sahip olmuşlardır. İlgili madde aynen şöyledir: “*Açık yerlerde vuku’ bulacak ictimâât-ı memleket huzur ve sükûnunu muhâfazaten hükûmet men’ edebilir.*¹⁸⁴” Hükümete “*huzur ve sükûnet*” gerekçesiyle mitingleri yasaklama yetkisi tanınmıştır.

Meclisin kapalı olduğu sırada çıkarılan bu geçici kanun, onaylanmak maksadıyla 25 Mayıs 1912’de Meclis-i Mebusân gündemine gelmiş; ancak, toplantı sırasında hükümet yetkilisi bulunmadığından görüşme sonraya bırakılmıştır.¹⁸⁵ 1 Haziran 1912 tarihli Meclis-i Mebusân oturumunda hükümet yetkilisi, toplantıları açık ve kapalı yer toplantıları olarak ikiye ayırdıklarını, kapalı yer toplantılarının silahsız koşuluyla hiçbir şart getirilmediğini; yalnız, açık yerlerdeki mitinglerin men edilebilmesi için memleketin asayiş ve güvenliğinin ihlal edilebilmesi şartı getirildiğini söylemiştir.¹⁸⁶

Miting Kanunu’nun Fransa’da 1791 senesinde başladığını, Belçika’da polis kanunlarına tabi tutulduğunu, bu ülkelerin belli evreler geçirdiğini izah ederek miting hakkının, Kanun-ı Esasî 120. maddesine eklemekle olmayacağını dile getirmiştir.¹⁸⁷ Kapalı yerlerdeki toplantılarda sayıların sınırlı, bina kadarıyla olduğu; ancak, açık yer toplantılarının katılım sayısının sınırsız olabileceği ve bu durumun da güvenlik bakımından tehdit oluşturabileceğini söylemiştir.¹⁸⁸ Ardından geçici kanun hakkındaki görüşmelerin 8 Haziran 1912 tarihli oturuma ertelenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁹

Geçici kanunun ikinci görüşmesi 10 Haziran 1912’de yapılmıştır. Bu görüşmede “*huzur ve sükûn*” ifadesi yerine “*emniyet ve asayiş*” gibi ifadelerin kullanılmasının daha doğru olacağı, hükümete takdir yetkisinin “*olağanüstü bir hal*” durumunda verilmesi gerektiği yoksa toplantı hakkının men edilmiş manasına geleceği yönünde tenkitler yapılmıştır. Bu yönde

çıkılmamasına ve memleket asayışı ile genel edebe aykırı nutuklar söylenmemesine, suç işlemeye teşvikte bulunulmamasına dikkat etmelidir. Hey’et üyeleri, beyânâmeyi imza edenler tarafından seçilmektedir. Kanuna aykırı hareketten dolayı idâre hey’eti ve bu hey’etin teşkiline kadar beyânâmede imzası bulunanlar mesuldür. Mitinglerde, hükûmet tarafından mülkiye veya adliye me’mûrlarından biri görevlendirilebilmektedir. Böyle bir me’mûr tayîn edilmemiş ise en yüksek rütbeli polis me’mûru, görevli me’mûr sayılmıştır.” Tefik Tank, **a.g.m.**, s. 700.

¹⁸⁴ **Düstûr**, 2. Tertip, C. 4, s. 363; Tefik Tank, **a.g.e.**, s. 2-6; “İctimâ’ Kanunu’na Zeyl”, **Takvim-i Vekâyi**, 18 Mart 1912, No: 1077.

¹⁸⁵ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 7, 25 Mayıs 1912, s. 110.

¹⁸⁶ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 9, 1 Haziran 1912, s. 146-147.

¹⁸⁷ **a.g.e.**, s. 148.

¹⁸⁸ **a.g.e.**, s. 149.

¹⁸⁹ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 11, 8 Haziran 1912, s. 216.

değişiklik talepleriyle geçici kanun iade edilmiştir.¹⁹⁰ 12 Haziran'da Dâhiliye Encümenliğince yapılan değişiklikten sonra “*Açık yerlerde vuku' bulacak ictimââtı, memleketin emniyet ve asayişini muhâfazaten hükümet men' edebilir.*” şeklindeki geçici madde genel kurula takdim edilmiş ve ekseriyetle kabul edilerek yasallaşmıştır.¹⁹¹ Hükümet, miting özgürlüğü hususunda kısıtlamaya gitmiş ve otorite lehine adım atmıştır. Böylece bireyin özgürlük alanı bir nebze olsun daraltılmıştır.

2.2.3. Tecemmuât (Nümayiş) Kanunu

“*Yürüyen bir gösteri*”¹⁹² olarak tanımlanan nümayiş, Meşrutiyet'in iadesinden sonra çeşitli kesimler tarafından sıklıkla kullanılan bir halk eylemi haline gelmiştir. Özellikle Meşrutiyet rejimini tehdit eden Kör Ali Olayı, Beşiktaş Hadisesi, 31 Mart Olayı, Adana İsyanı, Derviş Vahdeti'nin Ayasofya sokaklarındaki yürüyüşleri, birtakım irticacıların Dârülfünûn talebesini teşvikle Meclis-i Mebusân ile Reisini tahkir etmesi bu konuda kanuni düzenlemeyi zorunlu kılmıştır.

11 Aralık 1911 tarihindeki İstanbul ara seçimini Hürriyet ve İtilaf Fırkası adayının kazanmasının ardından 18 Ocak 1912 tarihinde Meclis-i Mebusân, erken seçim kararı alarak üç ay süre ile tatile girmiştir.¹⁹³ Bu süreçte Sait Paşa hükümetini zorlayıcı nümayişler düzenlenmiştir.¹⁹⁴ Hürriyet ve İtilafçılar, bazı yerlerde oy verme işlemleri devam ederken diğer yandan nümayişlere devam etmişlerdir.¹⁹⁵ Hükümet, aleyhine düzenlenen nümayişleri “*kanunsuz ve zararlı*” addetmiştir. Emniyet ve asayiş ihlal eden “*ansızın gerçekleşen toplaşmaların*” önüne geçilmesi ve faillerinin cezalandırılması amaçlanmıştır.¹⁹⁶ Bu doğrultuda Sait Paşa hükümeti zamanında 16 Mart 1912 tarihinde Tecummuat (Nümayiş) Hakkında Kanun-ı Muvakkat çıkarılmıştır. Bu geçici kanun ile gürültülü ve patırtılı olarak, aniden gerçekleşen toplaşmaların belli bir nizam dâhilinde hareket etmesi amaçlanmıştır.¹⁹⁷

Geçici kanun, Meclis-i Mebusânın açılmasıyla beraber onaylanması için Meclis Genel Kurula gönderilmiştir. Geçici kanun, Dâhiliye Encümenliği tarafından incelenmiş ve 19 Haziran

¹⁹⁰ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 12, 10 Haziran 1912, s. 243-257.

¹⁹¹ **a.g.e.**, s. 271-276.

¹⁹² Felek, **a.g.e.**, s. 55

¹⁹³ **Düstür**, 2. Tertip, C. 4, s. 51.

¹⁹⁴ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 371.

¹⁹⁵ İhsan Güneş, “1912 Seçimleri ve Eskişehir’de Meydana Gelen Olaylar”, **Belleten**, C. LVI, Sy. 216, Ağustos 1992, s. 459-482.

¹⁹⁶ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 382.

¹⁹⁷ **Düstür**, 2. Tertip, C. 4, s. 363-365; Tevfik Tanık, **a.g.e.**, s. 23-27; **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 370-403; **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 17, 20 Haziran 1912, s. 413-427.

1912’de Meclis-i Mebusânda görüşülmeye başlanmıştır.¹⁹⁸ Meclis-i Mebusânda kanun aleyhtarı mebuslar düzenlemenin; Kanun-ı Esasî’ye, Meşrutiyet ruhuna ve doğal hukuka aykırı olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca geçici kanunun dört aydır yürürlükte olmasına karşın fayda elde edilemediği söylenmiştir. Özellikle dört aydır süren silahlı ve silahsız olarak gerçekleştirilen Arnavutluk topraklarında cereyan eden nümayişlerin buna en iyi örnek olduğunu dile getirmişlerdir. Nümayişlerin; ağlaşmak için, toplaşanların dertlerinin sual olması için yapıldığı ve mitingler gibi men edilemeyeceği, ancak bu kanun ile tamamen men edildiği belirtilmiştir.¹⁹⁹

Meclis-i Mebusânın “*Hürriyetin kaydı, hürriyettir.*” anlayışı ile hareket ederek, geçici kanunu reddetmekle nümayişleri serbest bırakması gerektiği ifade edilmiştir. Osmanlı memleketinde, uzun sürelerdir baskı yönetimi uygulandığından, milletin olur olmaz bir duruma karşı heyecanla ve galeyânla toplaşmasının zaten görülen bir durum olmadığına değinilmiştir. Tasarıya “*asayiş ihlali halinde*” nümayişlerin men edileceği yolunda ifadenin eklenmesinin hükümete tamamen takdir yetkisi tanıyacağı uyarısı yapılmıştır.²⁰⁰

Geçici kanunu yasalaştırmak isteyen hükümet yetkilileri ise benzer kanun örneklerinin medeni ülkelerde de uygulandığını, maksatlarının kamu güvenliği ve barışını korumak olduğunu, dört aydır yürürlükte olmasına karşın fayda getirmediği eleştirilerine karşılık adi suçların ceza yaptırımı olmasına karşın halen işlenmekte olduğunu, bunun kıtas olamayacağını ifade etmişlerdir. Düzenlemenin daha çok umuma açık yollar ve meydanlardaki siyasi nitelikli toplaşmaları kapsadığı ve bu tasarı ile Adana Olayı’nda olduğu gibi üç beş kişinin toplaşmasıyla binlerce kişinin yetim kalmasının önüne geçileceği söylenmiştir.²⁰¹

“*Tecemmu*” tabirinin tanımının yapıldığı birinci maddenin²⁰² Meclis-i Mebusân müzakerelerinde, daha çok kalabalık sayısı, silahlı kişi sayısı, nerelerin yasak alan sayıldığı, kalabalığın hangi maksatla ve ne şekilde toplandığı konularına değinilmiştir. Hükümet yetkilisi, sosyal ya da başka tür nümayişlerden ziyade siyasi nümayişler hakkında düzenleme yaptıklarını söylemiştir. Silahlı ve asayiş ihlal eden nümayişleri men etmek için hükümete takdir yetkisi verdiklerini, bu tür girişimleri men etmek gibi bir arzu taşımadıklarını ifade etmiştir. Bu eylem

¹⁹⁸ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 382.

¹⁹⁹ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 370-373.

²⁰⁰ Aynı yer.

²⁰¹ Aynı yer.

²⁰² Birinci madde şöyledir: “*Tarik-i amme üzerinde nasın velvele ile toplanmasına veya bu hal ile dolaşmasına tecemmu' tabir olunur.*” Tecemmuât Hakkında Kanun-ı Muvakkat, **Takvim-i Vekâyi**, 18 Mart 1912, No: 1077.

türü için yalnızca kanun kapsamına umuma mahsus yolların alındığını, buranın dışında herkesin istediği yerde toplaşabileceği hususu açıklanmıştır.²⁰³

“*Velvele*” kelimesinin daha bir netleştirilmesi, velvelesiz nümayişlerin olmayacağı ve bu nedenle silahsız ve asayiş ihlal etmese dahi hükümetin, her toplaşmayı men edebileceğinden, bu tür eylemlerin tamamen yasaklanmasının daha doğru olacağı belirtilmiş, müzakerelerin gereksizliği ifade edilmiştir. Hükümet yetkilisi ise velvele kelimesinin dışında daha uygun bir kelime bulamadıklarını, eğer ki uygun bir kavram önerileri varsa hemen değerlendirebileceklerini dile getirmiştir.²⁰⁴

Toplaşanların ve silahlı kimselerin durumuyla ilgili olarak, on kişiden aşağı toplaşmalar ile beş kişiden aşağı silahlı kimselerin bulunduğu toplaşmaların bu kanun kapsamına alınmaması istenilmiştir. Sayı şartının getirilmesi anlamsız ve asılsız görülmüştür. Üç veya beş silahlı kişinin Adana Olayı’nda olduğu gibi büyük tehlikeler çıkarabileceği hatıra getirilmiştir. Bu nedenle toplaşanların ve silahlıların sayıları konusundaki şart teklifi oylamada kabul edilmemiştir.²⁰⁵ Değişiklik tekliflerinden bir diğeri ise toplaşmaların mekân sınırlamasına tabi tutacağından “*tarik-i âmme*²⁰⁶” ibaresi yani kamuya ait yollar tabiri yerine “*şehir dâhilinde*” ibaresinin yazılmasıdır. Ancak bu teklif de diğerleri gibi kabul edilmemiştir. Müzakerelerden sonra maddenin oylamasına geçilmiş ve madde teklif edildiği hali ile kabul edilmiştir.²⁰⁷

Nümayiş Kanunu’nun ikinci maddesi²⁰⁸, toplaşma yerleri ile silahlı ve silahsız durumları etrafında dönmüştür. Anadolu’da pek çok yerde silah taşımanın örfi olduğundan, düğünlerde vs. merasimlerde herkesin silah taşıdığından bu gibi merasimlerde velveleler meydana gelebileceğinden, bu tür faaliyetlerin nümayiş kapsamında addedilip addedilmeyeceği sorulmuştur. Harbiye Nezâretince yasaklanmayan, namlusu; 15 cm’yi geçmeyen revolverlerin bu tür eylemlere sokulması halinde herkesin silahlı nümayişten ceza almasının adil olamayacağı,

²⁰³ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 379-387.

²⁰⁴ Aynı yer.

²⁰⁵ Aynı yer.

²⁰⁶ Nümayiş alanları ile ilgili olarak Tefik Tarık, “*Not*” kısmında şu açıklamayı yapmıştır. Nümayişlerin sadece cadde ve sokaklarda yapılmasından sadece tariki âmm ifadesinin kullanıldığı, buralardan başka meydan ve parklarda kamu istirahatini engellemeyecek nümayişlerin örneğin sur dışında ve kağıthane çayırı gibi yerlerde meydana gelmesi halinde yasaklanabileceğini ifade etmiştir. Tefik Tarık, *a.g.e.*, s. 23.

²⁰⁷ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 379-387.

²⁰⁸ İkinci madde şöyledir: “*Tarik-i âmme üzerinde müsellâh olarak tecemmu' etmek memnû'dur. Kezalik tarik-i âmme üzerinde emn ü inzibâtı ihlâl edecek sûrette gayr-ı müsellâh olarak tecemmu' etmek memnû'dur*”. *Düstûr*, 2. Tertip, C. 4, s. 363.

silahlı katılanlar ile nümayişi düzenleyenler için ayrı cezalar verilmesinin daha doğru olacağı ifade edilmiştir.²⁰⁹

Silahlı nümayişlerin isyan telakki edilmesinden²¹⁰ bu tür nümayişlerin dağıtılması konusunda herhangi bir görüş farklılığı yaşanmamıştır. Yalnızca bir nümayişin hangi halde silahlı nümayiş addedileceği tartışmaları yapılmıştır. Hükümet yetkilisi ise bin kişi içerisinde bir kişide yasal veya yasal olmayan silahın olması halinde nümayişin silahlı addedilerek dağıtılacağını, bin kişi hakkında işlem yapılmayacağını; sadece, silahlı kişilerin cezalandırılacağını ifade etmiştir. Silahlı nümayişten maksadın; herkesi tutuklamak olmadığı, katılımcıları dağıtmak olduğunu belirtmiştir. Hükümet, siyasi ve silahlı nümayişleri oldukça önemsemektedir. Silahsız nümayişler için şart koşulan “*emniyet ve inzibat*” kavramı yerine miting kanununda olduğu gibi “*emniyet ve asayiş*” tabirinin kullanılmasının daha uygun olacağı, inzibat ve asayiş kavramları arasında farklılıklar bulunduğu ve hükümetin silahsız nümayişlerden korkmaması gerektiği görüşü ifade edilmiştir.²¹¹

İnzibat yani düzen mahiyetinde bir kavramın polisin keyfilğine sebebiyet vereceği, istediği takdirde nümayiş men edeceği ve hatta buna direnen olur ise çok daha büyük istenmeyen olayların cereyan edebileceği dile getirilmiştir. Her ne olur ise olsun asayiş veya inzibat durumlarının göreceli kavram olduğundan bahisle polise veya hükümete böyle bir takdir yetkisinin verilmesi şiddetle eleştirilmiştir. Kanuna karşıt mebuslar miting, matbuat ve cemiyet kanunları ile serbestliği iyice kaybeden dertli ve tepkili toplumun hükümete karşı haklarını elbette velveleli nümayişler ile arayacağı hususunu belirtmişler ve bu kanun ile halka büyük darbe vurulduğunu söylemişlerdir.²¹²

Hükümetin tek gayesinin eleştirilmemek olduğu, uygulamalarından rahatsız olan kimselerin ortalığı karıştırmasına engel olarak rahat durmaları için nümayiş kanunu çıkardığından bahsedilmiştir. Hükümet yetkilisi ise savunmasında, herkesin mesuliyetinden doğan suçların karşılığının belli olduğu, takdir yetkisini yanlış veya keyfi kullananların kanunen cezalandırılacağını, hiçbir surette memleketi anarşiye teslim etmeyeceklerini ifade etmiştir. Görüşme sonrasında otuza yakın değişiklik teklifinin hiçbirini kabul edilmemiş, ilgili madde ilk haliyle kabul edilmiştir.²¹³

²⁰⁹ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 387-397.

²¹⁰ Tevfik Tarık, **a.g.e.**, s. 23.

²¹¹ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 387-397.

²¹² Aynı yer.

²¹³ Aynı yer.

Silahlı ve silahsız nümayişlerde güvenlik güçlerinin görev ve sorumluluklarını belirleyen ve katılımcıların dağıtımıyla alakalı kanunun üçüncü maddesi²¹⁴ aleyhtarı mebuslar, öncelikle bir nümayişin maksadının yasallığının iyice anlaşılması gerektiğini, yıllardır faydalı bu tür eylemlerin memleketin gelişimine katkı sağladığını, sual edilmeden katılımcıların zor kullanılarak dağıtımının memleket yararına olmayacağını ifade etmişlerdir. Toplanan grupların zorla dağıtımının, yavaşça hürriyetten uzaklaşmak manasına geldiğini, bunun mutlakiyyete yakışır bir hareket tarzı olduğunu belirtmişlerdir.²¹⁵

Toplaşanlara yönelik zor kullanımın esasında anayasal ve demokratik Meşrutiyet düzenine karşı olduğunu ima etmişlerdir. Silahsız olanların dağıtımında güvenlik güçlerinin art niyetle hareket edebileceğini, zor kullanılarak dağıtılan ahalinin günahsız yere cezaya çarptırılacağını, bunun adalete uymayacağını, silahlı olmayan ahaliye karşı silah kullanılmasının yerinde olmadığını ve bunun kaldırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Dağıtım sırasında tüfek ve süngü kullanmak yerine başka bir tedbire başvurulmasını istemişlerdir. Hükümet yetkilisi ise silahsız nümayişçilerin birkaç ihtar ve nasihatlerden sonra zor kullanılarak dağıtılacağını, eylemciler ile müzakere tarzında pazarlığa gidilmesinin devlet otoritesinde zafiyet yaratacağını ve katılımcıların dağıtımları sırasında suiistimalleri veya kusurları olan güvenlik güçlerinin muhakkak surette cezasız bırakılmayacağını dile getirmişlerdir.²¹⁶

İhtarın hangi dil ile yapılacağı konusunda, Osmanlı memleketlerinde muhtelif ahalinin olduğundan, örneğin Arabistan ve Kürdistan gibi memleketlerde ahalinin Osmanlı (Türkçe) lisanını anlayamayacağından bunun daha vahim toplumsal olaylar meydana getireceğinden, ihtarın yerel lisan ile yapılması yönünde değişiklik teklif edilmiştir. Ancak teklif kabul edilmemiştir. Silahsız nümayişler için “*emniyet ve inzibatı ihlal edecek surette*” denilmediğinden bu durumun düzeltilmesi talep edilmiş ve bu talep Dâhiliye Encümenliğince kabul edilmiştir. Eylemcilerin dağıtımı sırasında güvenlik güçlerinin amirinin “*Vur emri*

²¹⁴ Üçüncü madde şöyledir: “*Tarik-i âmm üzerinde müsellâh veya gayr-ı müsellâh tecemmu' edildiği halde zâbita-i adliye sıfâtını hâiz olan me'mûrîn-i hükûmet vali, mutasarrıf, kâimmakâm, nahiye müdürü, polis müdür-i umûmîsi, polis müdür ve komiseri, jandarma kumandanı mahall-i icimâ'ya gelir. Boru veya trampet ile vürûdunu ilân eder. Müsellâhan tecemmu' edilmiş ise derhâl dağılmalarını ve çekilip gitmelerini müctemi'lere emreder. Ve dağılıp, çekilmezler ise cebr ü şiddet isti'mâl edeceğini ihtâr eyler. Bu birinci emr ü ihtâr neticesiz kalırsa yine boru veya tarampet çaldırarak ikinci bir emr ü ihtâr daha icrâ eyler; yine dinlemeyecek olurlar ise tecemmu' kuvve-i cebriyye ile dağıtılır. Gayr-ı müsellâh olarak tecemmu' edilmiş ise bu hâlde hükûmet me'mûru birinci boru veya trampetten sonra müctemi'ne dağılmaları için vesâyâ-yı müessire icrâ eder. Dağılmayacak olurlar ise birbirini müteakip üç defa emr ü ihtâr icrâ eder. Üçüncü emr ü ihtâr üzerine yine dağılmazlar ise kuvve-i cebriyye isti'mâliyle tecemmu' dağıtır. Emr ü ihtâr şu suretle vâki' olarak: Kanuna itâat ediniz, vur! Emrini vereceğim, kanuna itâat edenler çekilip gitsinler.” **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 397; Toplananlar tarafından silah kullanımı meydana gelmediği halde kuvve-i cebriye makamında tulumbar ile sıcak veya soğuk su sıkılması adettir. Tevfik Tarık, **a.g.e.**, s. 24.*

²¹⁵ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 16, 19 Haziran 1912, s. 397-402.

²¹⁶ Aynı yer.

vereceğim.” ihtar tabiri yerine “Zor kullanacağım.” tabiri kullanması teklif edilmiş; kabulen bu değişiklik teklifi ilgili madde ile birlikte Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir. Böylece Meclis-i Mebusânın 19 Haziran 1912 tarihli görüşmeleri sona ermiştir.²¹⁷

Nümayiş Kanunu’nun ikinci görüşmesi 20 Haziran 1912 tarihinde gerçekleşmiştir. Nümayişçilerin yakalanmasıyla alakalı dördüncü madde şöyledir: “*İcâb edenleri derdest eylemek için üç defa emir ve ihtârın icrâ edilmiş olmasına hâcet yoktur. Hükûmet me'mûrları, kendilerine vuku' bulacak taarruzu def'e me'zûndur.*” Bu maddede, yakalanacak kişilerin kimler olduğu ve hangi hallerin yakalama gerektirdiği ile güvenlik güçlerine karşı bir saldırının meydana gelmesi halinde eylemin akıbeti hususlarına değinilmiştir. Yakalanacak kişilerin hükümet memuru tarafından belirlenmesinin, bir yetki gaspı olduğu, hâkimlerin yetki alanına girildiği eleştirisi yapılmıştır. Hükümet sözcüsü, böyle bir yetkideki asıl maksadın; cezalandırmak olmadığını, toplaşanları dağıtmak maksadıyla düşünüldüğünü, yakalananların hâkim huzuruna çıkarılacağını, asıl cezayı yine hâkimlerin vereceğini belirtmiştir. Ayrıca her yakalanan hakkında adli işlem yapılmayacağını, nümayiş konusu tehdidin ortadan kalmasından sonra yakalananların serbest bırakılacağını söylemiştir. Suçluların ihtar yapılmadan derhal yakalanabilmeleri için hükümet memuruna bu tür bir yetki vermek mecburiyetinde olduklarını, bu yetkiyle suç işleyen nümayişçilerin kalabalık arasından sıvışıp kaçmasını engelleyecek mahiyette olduğundan bahsetmiştir.²¹⁸

Maddede geçen “*icap edenleri*” tabirinin muhakkak surette açıklığa kavuşturulması gerektiği, yoksa “*icap*” kavramının hükümet memurunca keyfiliğe sebebiyet vereceği, memurun keyfiliği karşısında toplaşan ahalinin, kendisini müdafaa etmek gibi bir cihete başvurmasıyla önlenemez olaylar çıkabileceği uyarısı yapılmıştır. Bu tür endişelerle ilgili maddenin kaldırılması talep edilmiş, kabul edilen değişiklik teklifiyle birlikte dördüncü madde Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir.²¹⁹

Nümayiş sırasında yakalananların cezai durumlarıyla ilgili olarak geçici kanunun beşinci maddesinin²²⁰ müzakeresi sırasında “*silah ve silahlık*” hallerinin tam olarak açıklığa

²¹⁷ Aynı yer.

²¹⁸ **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 17, 20 Haziran 1912, s. 413-416.

²¹⁹ Aynı yer.

²²⁰ Beşinci madde şöyledir: “*Müsellâh olarak bir tecemmu'a iştirâk edenler, tecemmu' birinci emir ve ihtâr üzerine dağılır ve müctemi'in tarafından isti'mâlî silâh edilmemiş olursa bir aydan bir seneye kadar ve eğer müsellehân tecemmu' gece vakit olmuş ise bir seneden iki seneye kadar habs edilir. Tecemmu' ikinci emir ve ihtârdan sonra dağıldığı hâlde silâh isti'mâl edilmemiş ve tecemmu' gündüz vâki' olmuş ise altı aydan iki seneye kadar gece vâki' olmuş ise iki seneden üç seneye kadar habs cezâsıyla mücâzât edilir. Tecemmu' cebren dağılırsa üç sene, müctemi'in tarafından silâh isti'mâl edilecek olur ise beş seneden lâ-akall olmamak üzere muvakkaten küreğe konulur.*” **MMZC**, D. 2, C. 1, S. 1, B. 17, 20 Haziran 1912, s. 416.

kavuşturulamadığından mağdur edilenlerin sayısının artacağı, suçsuz kimselerin ağır cezaya çarptırılacağı endişesi dile getirilmiştir. Esasında cezaların, suçluları cezalandırmak için olduğu, bu düzenlemede masum, silahsız eylemcilerin haksız yere hapse atılacağı ifade edilmiştir. Bu kişiler arasında bir kişide silah bulunmasının nümayişi, silahlı kategorisine sokacağından, böyle bir eyleme katılanların yakalanma zorunluluğu halinde sayıca artan tutuklular için, hapishanelerin yeterli olmayacağı hususu dile getirilmiştir.²²¹

Cezaların orantısızlığı ile kaynağı da şiddetle eleştirilmiştir. Cezaların bazılarının ağır, bazılarının ise hafif kaldığı ifade edilmiştir. Ceza Kanunu ile Nümayiş Kanunu'na göre mi cezai işlem tesis edileceği sual edilmiştir. Kanunen taşınması yasak silahların bu tür bir eylem sırasında bulundurulması halinde Ceza Kanunu gereği o kişiler hakkında işlem yapılacağından, dağıtılan diğer katılımcılara ceza verilmemesinin daha uygun olacağından bahsedilmiştir. Nümayişin dağıtılmasının yeterli sayılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Eylem sırasında silah kullanılmış olsa dahi bir iki saat kadar süren bu tarz eylemlere katılanların, eşkıyalarla aynı tutulmaması, kıyasla ağır cezalar verilmemesi gerektiği fikri beyan edilmiştir.²²²

Hükümet yetkilisi, silahlı ve silahsız nümayişlerin cezaları konusunda makul ve adil oranların uygun görüldüğünü, masum kimselerin cezaya çarptırılmayacağını, tespiti yapılan zanlıların o sırada veya sonradan yakalanacağını, haklarında adli tahkikat yapılacağını söylemiştir. İzmir Mebusu Emanuelidi Efendi, hapis cezaları nedeniyle Adliye Nezâretince de maddenin incelenmesinin daha doğru olacağını beyan ve teklif etmiştir.²²³ Bu değişiklik teklifiyle birlikte ilgili madde incelenmek üzere Adliye Encümenliğine havale edilmiştir.²²⁴

Maddenin Adliye Encümenliğine havale edilmesiyle Dâhiliye Encümeni, kararın izzet-i nefsine dokunması gerekçesiyle istifa etmiştir. Ancak geçici kanunun aleyhindeki mebuslar, istifa kararını şiddetle eleştirmişler, asıl maksadın vatana hizmet olduğundan bahisle kişisel hislerin geri planda tutulması gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca Dâhiliye Encümeninin istifasının kabul edilmemesini önermişlerdir. Buna karşın, kimi mebuslar Dâhiliye Encümeninin yapmış olduğu hizmetlerin göz ardı edilemeyeceğini, istifasından daha çok istifa sebepleri üzerinde durulması ve bunun ortadan kaldırılması gerektiği görüşünü paylaşmışlardır. İstifa sebeplerinin giderilmesi halinde yeniden seçilebileceğini söylemişlerdir. Ayrıca geçici kanunun hem Adliye ve hem de Dâhiliye Encümenlerince birlikte müzakere edilmesi yolunda karar

²²¹ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 17, 20 Haziran 1912, s. 416-427.

²²² Aynı yer.

²²³ Aynı yer.

²²⁴ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 18, 21 Haziran 1912, s. 434.

kılınması halinde istifa sorunun kendiliğinden çözülmüş olacağını beyan etmişlerdir.²²⁵ Emanuelidi Efendi tekrar söz alarak esasında kendi teklifinin, Dâhiliye Encümenliğinden alınması yolunda olmadığı, kanunun, ceza hasebiyle Adliye Encümenliği tarafından tetkik edilmesi şeklinde olduğunu açıklamıştır. Ancak hangisinin ilgili maddeyi incelemesi gerektiği konusunda tartışmalar bir süre daha devam etmiştir.²²⁶

İstifa konusu, 25 Haziran 1912 tarihli Meclis-i Mebusân oturumunda da devam etmiştir. Dâhiliye Encümeni heyet üyelerinin istifalarını geri alması veyahut yeniden seçime gidilmesi veyahut her ikisinin birlikte çalışması fikirleri öne sürülmüştür. Ancak Dâhiliye Encümenliği üyelerinin istifalarındaki ısrarı ve buna karşılık kimi mebusların istifaların kabulü ile yeni üyelerin seçimine gidilmesi yönündeki talepleri meselenin çözümünü geciktirmiştir.²²⁷ Nihayetinde Dâhiliye Encümeni ile heyet üyeleri istifalarından vazgeçmişlerdir. Geçici kanunun, bir kereliğine Adliye Encümenliği tarafından tetkik edilmesinden sonra Dâhiliye Encümenliğine iade edilmiştir.²²⁸ Ancak 5 Ağustos 1912’de Meclis-i Mebusân’ın feshedilmesi nedeniyle geçici kanun onaylanamamıştır.²²⁹

Nümayiş Kanunu’nun altıncı maddesi silahsız nümayişlerdeki verilecek ceza miktarları ile ilgilidir:²³⁰ ” Silahlı nümayişlerde öngörülen küreğe koyma cezası, silahsızlar için söz konusu değildir. Yalnızca yaptırım olarak hapis cezası söz konusudur. Ayrıca silahsız nümayişlerin gece yapılması ağırlaştırıcı bir sebep olarak sayılmamıştır. Ancak her iki hareket tarzında da cebren dağıtım halinde en yüksek ceza miktarları öngörülmüştür.

Yedinci madde, nümayiş sırasında kimlerin müsterek fail olduğu ve cezaları ile ilgili olup, şöyledir:

“Mele’-i nâsda (insan topluluklarında) irâd-ı nutuk ederek yahûd matbû’ ve gayr-ı matbû’ evrâkı duvarlara yapıştırarak halkı müsellâh (silahlı) veya gayr-ı müsellâh (silahsız) tecemmu’ya tahrîk eden mezkûr cürmleri işleyenler gibi mücâzât olunur (cezalandırılır) fakat bu tahrîkin eser-i fiiliyyesi zuhûr etmediği hâlde bir haftadan iki aya kadar hapsolunur. Bu kabil (gibi) tahrîk-i hâvî (içeren) evrâkı bilerek tab’ (basan) yahûd duvarlara ta’lik (asan) yahûd tevzî’ edenler (dağıtanlar) fâil-i müsterek addedilir.”²³¹ ”

²²⁵ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 19, 22 Haziran 1912, s. 499-501.

²²⁶ Aynı yer.

²²⁷ Aynı yer.

²²⁸ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 21, 26 Haziran 1912, s. 511.

²²⁹ MMZC, D. 2, C. 2, S. 1, B. 47, 5 Ağustos 1912, s. 655.

²³⁰ Nümayiş Kanunu’nun 6. Maddesi şöyledir: “Gayr-ı müsellâh olarak tecemmu’ edilmiş olduğu hâlde bu tecemmu’ya iştirâk edenler ikinci emr ü ihtârdan mukaddem çalınan boru veya trampetten sonra çekilip gitmeyecek olurlar ise on beş günden altı aya kadar fakat tecemmu’ cebren dağıtıldığı hâlde altı aydan iki seneye kadar habs olurlar.” “Tecemmuât Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, Takvim-i Vekâyi, 18 Mart 1912, No: 1077; Düstûr, 2. Tertip, C. 4, s. 363-365.

²³¹ Aynı yer.

Sekizinci madde, nümayişlerin dağıtımı sırasında askeri kuvvetlerden yararlanmanın yetki ve usulüyle ilgilidir. İlgili madde: “*Tecemmu'ları dağıtma için kuvve-i askeriye isti'mâl (kullanılması) edilmek lâzım olursa en büyük hükûmet me'mûru tarafından oradaki kuvve-i askeriye kumandanına mürâcaât olunur.*”²³² Müracaat yetkisi; vali, kaymakam, mutasarrıf ve nahiye müdürlerine verilmiştir. Dokuzuncu madde Miting Kanunu’na atfedilmiş olup şöyledir: “*İctimâ' Kanunu'nıyyla muhâfaza-i asayişe me'mûr kuvve-i müsellehânın (silahlı kuvvetlerin) sûret-i hareketlerine dâir ta'lîmâtınâmenin ahkâmı kemâ-kân (eskiden olduğu gibi) cârîdir (açıktır).*”. Onuncu madde, geçici kanunun yürürlüğü ile ilgilidir. Onbirinci madde ise kanunun uygulanmasından Dâhiliye, Adliye ve Harbiye nezaretlerinin birlikte sorumlu tutulduğuyla ilgilidir.²³³

16 Mart 1912 tarihli Tecemmuât Hakkında Kanun-ı Muvakkat, Meclis-i Mebusânın seçimler dolayısıyla tatil edildiği sırada çıkarılmıştır. Meclis, 18 Ocak 1912’de üç ay içerisinde mebus genel seçimlerinin yapılması koşuluyla feshedilmiştir.²³⁴ Ardından seçim çalışmaları başlamıştır. Seçim reketi şiddetli geçmektedir. Bu esnada hükümet aleyhine yapılan toplantıları bir düzene sokmak maksadıyla Tecemmuât Geçici Kanunu hükümet eliyle çıkarılmıştır. O esnada hükümette Sait Paşa vardır. Sait Paşa’nın ittihatçı olmadığı ama Sadrâzamlikta tutunabilmek için ittihatçı Meclis çoğunluğuna dayanmak zorunda olduğu genel yargıdır.²³⁵

“*Sopalı seçimler*”in ardından 13 Nisan 1912’de açılan 284 mebusun 6’sı hariç geriye kalanı İttihat ve Terakki Fırkasındandır.²³⁶ Meclisin büyük çoğunlu ele geçmiştir. Bu Mecliste Tecemmuât Geçici Kanunu 19 Haziran 1912’de görüşülmeye başlanmıştır. Ancak 5 Ağustos 1912’de Meclis feshedilmiştir.²³⁷ Bu nedenle geçici kanun onaylanmadan yürürlükte kalmıştır. Çünkü 1916 senesinde miting hakkında yeni bir kanun tasarısı hazırlandığında bu tasarının 9 Haziran 1909 tarihli İctimâât (Miting) Kanunu ve 16 Mart 1912 tarihli Tecemmuât (Nümayiş) Kanunu yerine geçeceği ifade edilmiştir.²³⁸

²³² Aynı yer.

²³³ Aynı yer.

²³⁴ Meclisin feshinin, İttihat ve Terakki Fırkası lehine olduğuna dair değerlendirmeler yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için ayıca bkz. Baran Hocaoglu, **II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri 1908-1913**, 1. Bs. Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 204-213.

²³⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, 3. Bs. C. 9, TTK Basımevi, Ankara, 2011, s. 149.

²³⁶ Kenan Olgun, “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXVII, Sy. 79, Mart 2011, s. 1-35.

²³⁷ Karal, **a.g.e.**, 179.

²³⁸ **BOA**. BEO. 4445-333368.

13 Aralık 1916'da Osmanlı hükümeti miting hakkında yeni bir kanun tasarısı hazırlamış ve Meclis-i Mebusâna sunmuştur.²³⁹ Ardından hükümet özellikle açık yerlerdeki ve meydanlıklardaki mitingleri men etmek için Bulgaristan, Romanya ve Belçika Kanunları'nı incelemiştir. Bildirim usulünden izin usulüne geçmek istemiş, ancak, bu ülkelerin kanun ve nizamlarında haber vermenin yeterli olduğu anlaşıncaya geri adım atmış olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁰ Bu suretle 9 Haziran 1909 tarihli Miting Kanunu ve 16 Mart 1912 tarihli Nümayiş Kanunu mevcut haliyle Mütâreke Dönemi'ne intikal etmiştir.

3. Miting ve Nümayiş Koşulları

Meşrutiyet'in iadesinin ilk zamanlarında miting ve nümayişler, Meşrutiyet'in ruhundan addedildiğinden “*doğal hukukun*” bir parçası olarak kabul edilmiştir.²⁴¹ Bu nedenle hiçbir şart ve kayda dayanmaksızın serbestçe düzenlenmiştir. Başlangıçta “*serbestlik*” usulü esastır. Ancak süreç içerisinde hukuki düzenlemelerle birlikte birtakım “*koşullar*” ortaya çıkmıştır.

“*Bildirim usulü*”, 25 Şubat 1909 tarihinde “*hükümet emri*” ile getirilmiştir. Böylece mitingcilerin, mitingden evvel yirmi dört saat evvelinde hangi amaç ve maksatla ne zaman ve nerede toplanacağını polis yetkililerine bildirmesi zorunlu hale getirilmiştir.²⁴² Böylece “*serbestlik*” usulü terkedilmiştir. Bu süreç içerisinde pek çok miting ve nümayişler için “*izinli veya izinsiz*” tabiri kullanılmıştır ki bu tabir doğru değildir. Miting düzenleyebilmek için izin şartı yoktur; sadece “*bildirimde*” bulunulmalıdır. Mitingten en az yirmi dört saat önceden polise bildirimde bulunulmadığı takdirde miting, usulsüz addedilecek ve dağıtımı gerekecektir. “*En az yirmi dört saatlik süre*” ise mitinglerden evvel hükümet yetkililerinin, asayiş ve güvenlik açısından gerekli tedbirleri alması için gerekli ve yeterli süre olarak düşünülmüştür.²⁴³ Ancak, bu süre daha sonra İctimâât-ı Umûmiye Kanunu'nda kık sekiz saate çıkarılmıştır. Özellikle köy ve kasabalara güvenlik güçlerinin nakledilmesinin güçlüğü nedeniyle süre uzatılmıştır.²⁴⁴ Ayrıca, kanunda bildirimin, polis yerine İstanbul'da zabtiye nazırına, taşralarda ise en büyük

²³⁹ Aynı yer.

²⁴⁰ BOA. HR. İD.. 182-26.

²⁴¹ MMZC, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 139.

²⁴² BOA. DH. MKT. 2750-31.

²⁴³ “*Nümâyîş Rivâyeti ve Kânîl Paşa*”, Tercümân-ı Hakikat, 3 Mart 1909, No: 10017.

²⁴⁴ MMZC, D. 1, C. 3, S.1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 295.

mülkiye memuruna ve nahiye müdürlerine yapılması kararlaştırılmıştır.²⁴⁵ 1917 senesinde “*bildirim usulü*”nden “*izin usulü*”ne geçilmek istenmiş ise de hayata geçirilememiştir.²⁴⁶

Meşrutiyet mitinglerinin “*silahsız*” olarak cerayan etmesi, çağdaş bir anlayış gereği “*herkesin barışçıl olarak toplanma hakkına sahip*” olmasıyla doğrudan ilgilidir.²⁴⁷ Toplanmanın, şiddet içermemesi bu hakkın kullanımının başlıca koşuludur. Toplanmaları şiddetten arındırmanın ön koşulu ise herkesin “*silahsız*” olarak eylemlere katılmasını sağlamaktır. Böylece, silahsız ve saldırsız barışçıl bir ortamda kişilere veya topluluklara fikirlerini veya düşüncelerini açıklama imkânı sağlanmaktadır. Bu koşul, İctimâât-ı Umûmîye Kanunu’nun ilk maddesinde “*gayr-ı müsella*”²⁴⁸ tabiri ile zikredilmiştir. 9 Haziran 1909 tarihli İctimâât-ı Umûmîye Kanunu’nda silahlı olarak toplanan mitinglerin dağıtımı gerektiği vurgulanmıştır.²⁴⁹ 16 Mart 1912 tarihli Tecemmuât Hakkında Kanun-ı Muvakkat’ta silahlı nümayişe katılmak ve nümayiş sırasında silah kullanımı ile ilgili olarak ayrı ayrı cezai yaptırımlara gidilmiştir.²⁵⁰

Miting kavramına geniş bir açıdan bakıldığında kişilerin veya grupların ortak bir amaç etrafında kümeleşmesi, geçici bir süre organize olmaları veya örgütlenmeleri gerekmektedir. Miting bildirimi ile başlayan süreç, mitng beyannamesi ile son bulmakta ve katılımcılar işlerinin güçlerinin başına dönmektedirler. Meşrutiyet’in iadesinden hemen sonra toplanma hakkı ile ilgili olarak kanunî düzenlemenin mevcut olmadığı sırada yapılan miting ve nümayişlerde belli bir organizasyon yapısı görülmektedir. Bu benzer yapı, kanuni düzenlemelerden sonra devam etmiştir. Miting düzenlemek isteyenler, en az iki kişinin imzasını taşıyan ve içerisinde mitingin amaç, yer ve zamanını gösteren bildiriye Zabtiye/polise verdikten sonra en az üç kişiden oluşmak üzere miting heyeti teşkil edilmektedir. Miting bildiriminde; iki kişi ve miting heyetinde; üç kişi sayısal koşullar ile mümkün mertebe düşük ve esnek tutularak, organizasyon kolaylaştırılmıştır. Miting heyeti teşkil edene kadar kanuna aykırı durumlardan, bildirimde bulunanlar sorumlu tutulmuştur. Mitingin daveti, programı, duyurusu, konuşmacıları ve miting karnamesi hazırlanması gibi işlemlerin tümü miting heyetleri tarafından yapılmıştır. Miting heyeti; kamu düzeninin korunmasından, kanuna aykırı bir durumun önlenmesinden, miting beyannamesinde/bildiriminde açıklanan konu ve maksadın dışına çıkılmamasından ve

²⁴⁵ MMZC, Encümençe... , D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

²⁴⁶ BOA, DH. HŞ. 4-3.

²⁴⁷ “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme”, Resmi Gazete, 19 Mart 1954, No: 8662.

²⁴⁸ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 472.

²⁴⁹ Düstür, 2. Tertip, C. 1, s. 227-229.

²⁵⁰ “Tecemmuât Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, Takvim-i Vekâyi, 18 Mart 1912, No: 1077.

memleket asayışı ile genel edebe aykırı nutuklar söylenmemesinden ve suç işlemeye teşvikte bulunulmamasından genel sorumlu tutulmuşlardır.²⁵¹ Miting heyeti üyelerinin Osmanlı vatandaşı olması zorunludur.²⁵²

Mitingin geniş kitlelere ulaştırılması ve mitingin ses getirmesi bakımından miting alanlarının tayini oldukça önemlidir. Belli bir sorunu ülke gündemine getirmek, kamuoyu oluşturmak veya etkilemek ve siyasi/idari yönetim mekanizması üzerinde yönlendirici etkiye bulunmak isteyen toplulukların toplanma amacına uygun olarak kamuya açık alanlarda, cadde ve sokaklarda toplanmaları son derece doğal kabul edilmiştir. Şehir veya yerleşim yerleri dışında cereyan eden mitinglerin etkisi ile kent merkezlerinde veya işlek cadde ve sokaklarda gerçekleşen mitinglerin etkisinin aynı olması beklenmemelidir. Miting alanı olarak belirlenecek yerler, mitingin veya nümayişin geniş halk kitlelerine ulaşmasını sağlamalıdır. Aksi durumda toplanma ve ifade özgürlüğünün ruhuna aykırı hareket edilmiş olmaktadır.

Saray ve Bâb-ı Âlî çevresinde sıklıkla mitinglerin yapılması, devlet işlerinin aksamasına neden olmuş ve miting alanlarının tespiti zorunlu hale gelmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak “*kamuya açık yerler*” tabiri kullanılmıştır.²⁵³ Esasında bu tabir, mitingin ruhuna uygun düşmektedir. Halkın bulunduğu veya gelip geçtiği yerlerde kısaca merkezi yerlerde mitinglerin yapılması, hem mitinge katılımı ve hem de mitingin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Sadece, kamuya açık yerler arasında bulunan kamuya ait yollar istisna tutulmuştur.²⁵⁴ Bu suretle toplanma özgürlüğünün, seyahat özgürlüğü ile çatışmasının önüne geçilmiştir. Kamuya açık yerler ise meydanlar, parklar, büyük bahçeler ve kırlardır. Miting düzenleyicilerine neredeyse “*mekân serbestliği*” tanınmıştır. Hatta ibadet özgürlüğüne engel olabileceği düşüncesiyle ibadethane meydanlıklarının istisna tutulması istenilmişse ibadethane meydanlıkları ve bahçeleri miting alanları arasında sayılmıştır.²⁵⁵

Kamuya ait bina ve çevresi bakımından sadece Saray ve Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Ayâna yönelik kısıtlamalar getirilmiştir. Saray ve Meclis-i Mebusânın toplantı halinde bulunduğu sırada üç kilometre mesafeye kadar açık yer toplantılarının yapılması yasaktır.²⁵⁶ Bu yasağın gerekçesi, Meşrutiyet ortamında siyasi iktidarın demokratik devlet anlayışının gereği olarak baskı ve tedirginlikten uzak bir şekilde serbestçe çalışabilmesini sağlamaktır. Ancak, bu

²⁵¹ MMZC, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

²⁵² MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 285-302.

²⁵³ MMZC, Encümençe..., D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909.

²⁵⁴ Aynı yer.

²⁵⁵ MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 68, 8 Mayıs 1909, s. 296-297.

²⁵⁶ MMZC, D. 1, C. 4, S. 1, B. 83, 3 Haziran 1909, s. 116.

yasak Saray ve Meclisin toplantı halinde olduğu durumlarda geçerlidir. Diğer zamanlarda bu mesafeler içerisinde de mitinglerin düzenlenmesinde herhangi bir yasak yoktur.

Mitinglerde zaman kısıtlaması, bireylerin veya toplulukların düşüncelerini ne kadar süre ifade edebilecekleri ile ilişkilidir. Esas nokta, topluluğun yeteri kadar süreye sahip olup olmadığıdır. Bu sürenin kullanılışı, kamuya açık yerlerde söz konusu olacağından, buralardan yararlanan başka kimselerin dinlenme, huzur ve sükûnet gibi hakları dikkate alınmalı, haklar arasında denge sağlanmalıdır. Bu nedenledir ki Meşrutiyet mitinglerinde süre güneşin doğuşundan batışına kadardır. Güneş battıktan sonraya sarkan gece mitinglerine müsaade edilmemiş; dinlenme hakkı gözetilmiştir. Ayrıca gece mitinglerinin doğuracağı güvenlik zaafiyatı dikkate alınmıştır.²⁵⁷ Nümayişlerde de benzer durum söz konusudur. Gece nümayişi düzenlemek yasaktır. Silahlı veya silahsız durumuna göre gece nümayişleri farklı hapis cezaları gerektirmiştir.²⁵⁸ Fener alayı gibi nümayişler, eylemin özü itibarıyla “gece” yapılan halk hareketleridir. Fener alayları yasak kapsamının dışında değerlendirilmelidir. II. Meşrutiyet’te zamanla “sıkıyönetim”, “emniyet ve “asayiş” koşulları eklenmiştir.

4. Miting Hakkının Diğer Haklarla İlişkisi

Toplanma özgürlüğü, demokratik bir toplumun kurucu unsurlarından ve temel ilkelerindendir.²⁵⁹ Demokratik ve çoğulcu bir toplumun temel ihtiyaçlarından sayılmaktadır.²⁶⁰ Demokratik toplumların ana ölçütleri arasındadır.²⁶¹ Demokrasilerde, despotizme karşı çoğulculuğun sağlayıcısıdır.²⁶² Demokratik katılım haklarından sayılan toplanma hakkı; seçme ve seçilme hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ve dilekçe hakkıyla yakından ilişkilidir.²⁶³

Toplanma özgürlüğü, ulusal ve uluslararası hukuki metinlerde, ifade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olarak güvence altına alınmıştır.²⁶⁴ Toplananların hiçbir baskıya uğramadan

²⁵⁷ Yedinci Madde: *Mürûr ü ubûra mahsus olan turuk-ı umûmiyyede ictimâ' edilemez. Zaman-ı ictimâ' açık yerlerde tulû'-i şemsten gurûba kadardır.* MMZC, D. 1, C. 3, S. 1, B. 73, 17 Mayıs 1909, s. 475-476.

²⁵⁸ MMZC, D. 2, C. 1, S. 1, B. 17, 20 Haziran 1912, s. 416.

²⁵⁹ Osman Doğru, **İHAM Kararlar Rehberi (1960-1994)**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 1999, s. 56.

²⁶⁰ Eşit Haklar İçin İzleme Demeği, **Toplantı ve Gösteri Hakkı İzleme Raporu 2017**, Yay. Haz. Nejat Taştan vd. İstanbul, 2008, s. 7.

²⁶¹ Aynı yer.

²⁶² Metin İşçi, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, 2. Bs. Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 301.

²⁶³ Şeref Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, TBMM Yayınları, No: 89, Ankara, 2001, s. 2.

²⁶⁴ Eşit Haklar İçin İzleme Demeği, **a.g.e.**, s. 7.

düşüncelerini serbestçe ifade etmeleri gerekmektedir. Konu edilen düşünce, geniş kitlelere iletilmelidir.²⁶⁵ İletinin, hür bir şekilde yayılmasını ve kamuoyu oluşturmalarını sağlayan temel ilke ise düşünce özgürlüğüdür. Bu bakımdan toplanma özgürlüğü ile düşünce özgürlüğü iç içe geçmiştir.

Toplanma özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün kullanımının alternatif yollarından birisidir.²⁶⁶ Bu özgürlük kuşkusuz ki bir düşünce ve kanaatin açıklanması ve yayılmasına hizmet etmektedir.²⁶⁷ Esasında her iki düşüncenin kaynağında sıkı bir ilişki vardır. İnsanlar, ya düşünceleri doğrultusunda toplantı yapmışlardır ya da toplanan insanlar, düşünce sahibi olmuşlardır.²⁶⁸ Her iki özgürlük kavramının birbirinden bağımsız olarak düşünülmemeyeceği açıktır. Birbirlerinin doğal uzantıları olarak kabul edilmeleridir. Demokratik bir toplumun sağlam temeller üzerine oturmasının ön koşullarıdır.

II. Meşrutiyet'te dernekleşme faaliyetleri, 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'na göre yapılmıştır.²⁶⁹ Dernek kurma özgürlüğü, aynı düşüncedeki kimselerin, toplanmalarına ve düşüncelerini yayarak kamuoyu oluşturmalarına olanak sağlamaktadır.²⁷⁰ Özgürlük, ancak örgütlenmenin aracılığı ile mümkündür.²⁷¹ Dernek; belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, cemiyet manasına gelmektedir.²⁷² Herkesin önceden izin almaksızın dernekleşebileceği kararlaştırılmıştır.²⁷³

Dernekler, tüzel kişiliğe sahip olan kişi topluluklarıdır.²⁷⁴ Topluluklarında ortak çıkarları doğrultusunda bir araya gelmeleri yani toplanmaları esastır. Bu kişi toplulukları, ortak amaçlarını tartışabilmek ve yayabilmek maksadıyla alternatif yollardan birisi olarak toplantı ve gösteri yürüyüş haklarını kullanmaktadırlar. Dernek çatısı veya etrafında toplananların, diğer toplananlardan farkı, tüzel kişiliklerinin olması ve sürekliliğidir. Alanları ve sokakları dolduran topluluklar ise herhangi bir tüzelkişiliğe sahip değildir ve hatta dernek üyelikleri dahi

²⁶⁵ Halit Çelenk, **Toplantılar ve Yürüyüşler**, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, Ankara, 1977, s. 5.

²⁶⁶ Esra Atalay, “*Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*”, **DEUHF Döner Sermaye İşletmesi Yayınları**, No: 65, İzmir, 1995, s. 16.

²⁶⁷ Ali İlgören, **Avrupa Birliği Sürecinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü**, Seçkin yayıncılık, Ankara, 2005, s. 58.

²⁶⁸ Gökçen Alpkaya, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak*”, **AÜSBF Dergisi**, C. 56, Sy. 3, Ankara, 2001, s.1.

²⁶⁹ **Düstür**, 2. Tertip, C. 1, s. 604-608.

²⁷⁰ Şeref Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, TBMM Yayınları, No: 89, Ankara, 2001, s. 2.

²⁷¹ Mete Tunçay (Der.), **Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar III, Yakınçağ**, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 289, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 197.

²⁷² Akalın (edt.), **a.g.e.**, s. 638.

²⁷³ T.C. Anayasası, **Resmî Gazete**, 9 Kasım 1982, Sy. 17863.

²⁷⁴ Turgut Akıntürk, **Medeni Hukuk**, 13. Bs. Beta Yayınları, İstanbul, 2008, s. 195.

bulunmayabilmektedir. Toplantılarda katılımcı olabilmek için kişisel irade beyanı yeterli görülmektedir.²⁷⁵ Açık yerlerde cereyan eden toplantı ve gösteri yürüyüşleri kalabalıkları ekseriyetle örgütsüz topluluklardır.

Demokratik yönetimlerde ülke yönetimine katılım sağlayan haklardan bir diğeri de dilekçe hakkıdır. Dernek çatısı altında olsun veyahut olmasın toplanan insanlar, toplanma ve gösteri sonrasında taleplerini ilgili idareye dilekçe ile sunabilmektedir. Dilekçe hakkı, toplanma özgürlüğünün amaçlanan sonucuna varılmasını sağlayan usul ve yöntemlerdendir. Dilekçe sayesinde gerek toplananlar, ilgili otoriteye seslerini duyurmuş olurlar ve gerekse de ilgili otorite, toplananların sorunlarından ve isteklerinden haberdar olmuş olmaktadır. Böylece yöneten ve yönetilen arasında demokratik bir platform kurulmuş olmaktadır. Yalnız toplantı ve gösteri sonrasında idareye bildiri olarak gönderilen dilekçeler, kişisel olmayıp, toplananlar adına yazılmaktadır. Meşrutiyet miting kararnameleleri bu yönde ele alınmalıdır. Miting kararnamesi çıkarılmayan neredeyse hiçbir miting yoktur.

Toplanma özgürlüğünün yakın ilişki içerisinde bulunduğ u diğ er bir ilke; seçme ve seçilme hakkıdır. Halkın yönetime katılmasında ilk akla gelen faaliyet, oy verme iş lemi olsa da öncesinde siyasi partilerce veya derneklerce icra edilen toplantı ve gösterilerin önemi bir haylice fazladır. Siyasal iktidara aday olan partilerin, politikalarını tanıtmak ve kitleleri peşinden sürüklemek için toplantı ve gösterilerin katkısı, oy verme iş leminden daha az derecede değildir. Sadece seçim öncesinde değil seçimden sonra da siyasi iktidarların, meşruyetlerini sürdürebilmelerine imkân tanımaktadır. İktidar karşıtı, muhalifler için de siyasal iktidarı her an yönlendirme, gözetleme ve denetim aracı olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle demokratik toplumların en temel haklarından toplantı ve gösteri yürüyüş hakkı, birey ve toplulukların seçme ve seçilme gibi siyasal haklarına iş lerlik kazandırmaktadır.²⁷⁶ Toplanma özgürlüğü olmadan seçme ve seçilme hakkının bir yanının eksik kalacağı açıktır. Bu hakkın tamamlayıcısı olarak düşünölmelidir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Miting kavramı, II. Meşrutiyet'le beraber Türk toplum hayatına girmiş, siyasi hayatta toplumun hislerini açıklama tarzı olarak kabul edilmiştir.²⁷⁷ Mütâreke Dönemi dâhil olmak üzere Milli Mücadele Dönemi'nde mitingler farklı türlerde çalışma konusu edilmiş olmasına rağmen

²⁷⁵ Atalay, **a.g.m.**, s. 19.

²⁷⁶ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 1982, s. 1.

²⁷⁷ Okyar, **a.g.e.**, s. 96.

eylemin ortaya çıktığı veya kökleştiği II. Meşrutiyet Dönemi müstakil konu başlığı altında çalışılmamıştır. Yalnız belli başlı konuların içerisinde tamamlayıcı konu olarak verilmiş, detaylı işlenmemiş ve ana başlık olmamıştır.

Mehmet Şahingöz “*Milli Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Yapılan Milli Birlik ve Beraberlik Mitingleri*”, “*İzmir’de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi*”, Fahri Yetim “*Milli Mücadele Dönemi’nde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi*”, Kemal Arıburnu “*Milli Mücadele’de İstanbul Mitingleri*” belli başlı Mütâreke Dönemi çalışmalarıdır. II. Meşrutiyet Dönemi ile ilgili Yücel Aktar “*İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları*” adlı kitap ve yine Aktar’a ait “*1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbine Etkileri*” adlı bir makale mevcuttur. Nisan 2019’da Ömer Fatih Başkan tarafından “*İttihat ve Terakki Dönemi Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar (1908-1918)*” adlı doktora çalışması yayımlanmıştır. Bu çalışmada miting ve nümayişlerin belli bir kısmına yer verilmiş ve yüzeysel işlenmiştir. Bizim çalışmamız, II. Meşrutiyet Dönemi kayıtlarına geçmiş miting ve nümayişlerin derlenmesinden ibarettir. Neredeyse tüm miting ve nümayişler bu çalışmada işlenmiş ve bir başvuru eseri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca miting kanalıyla alanlara toplanan kalabalıkların milletleşme yolundaki dönüşümü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırı

Çalışmamızda miting hakkının hukuki gelişiminin yanı sıra ağırlıklı olarak II. Meşrutiyet Dönemi miting ve nümayiş gibi halk hareketlerine yer verilmiştir. Ekonomik kaynaklı “*boykot ve grev*” gibi miting ve nümayişlerle iç içe olan eylemler ile demokratik kültüre katkı sunmayan anarşi, isyan ve kargaşaya neden olan kitlesel hareketler konunun dışında tutulmuştur. Ekseriyetle düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilecek, demokratik ve milli gelişime katkı sunabilecek planlı ve örgütlü, meşru zeminden ayrılmayan kitlesel eylemler ele alınarak incelenmiştir. Adana Olayı, 31 Mart Olayı, Yemen ve Arnavut İsyanı ve Bâb-ı Âlî İsyanı alan dışında tutulmuştur. Bunun yanı sıra 10 Temmuz (23 Temmuz) ve İstiklal-i Osmani gibi kutlama törenleri resmiyet yoğunluklarının fazlalığı nedeniyle kapsam dışında bırakılmıştır. Her ne kadar Osmanlı meseleleri olsa da yurt dışında vatandaş veya yabancı tarafından lehe ve aleyhe düzenlenen miting ve nümayişler de bu çalışmada değerlendirilmemiştir. Daha çok vatandaş kimliği altında ülke sınırları içerisinde cereyan eden ve bu ülkenin demokratik ve milli kültürünün oluşumuna kitlesel yığınlar oluşturmak suretiyle hizmet eden hareketlere değinilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

II. Meşrutiyet Dönemi'nde alan taramasıyla miting, nümayiş ve bu eylemlerle iççice geçmiş boykot konusu olan eserler tespit edilmiş ve incelenmiştir. Başta arşiv belgeleri, basın, hatırat ve tetkik eserler üzerinden plan hazırlanmıştır. Çalışmanın özü arşiv ve gazetelerdir. Buradan elde edilen bilgiler diğer kaynaklarla harmanlanmıştır. Miting hakkında elde edilen belgelerde, açık yer ismi veya kalabalık sayısı verilmiş ise konuya dâhil edilmiştir. Mitingin konusu, programı, katılımcıların talebi, tertipçileri, konuşmacıları, konuşmaları, kararnamesi ve imza edenleri ile birlikte gönderildikleri makamlar ve son olarak da kriminal durumu ele alınarak işlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANAYASALLAŞMA VE DEMOKRATİKLEŞME

MİTİNG VE NÜMAYİŞLERİ

Anayasa, temel olarak bir devletin yönetim biçimini belirlemektedir. Yasama, yürütme ve yargı organlarının nasıl kullanılacağını, yurttaşların kamu haklarının neler olduğunu sınır ve çerçevesini belirlemektedir.²⁷⁸ Avrupa dillerinde “*oluşum*”, “*kuruluş*” manasına gelen “*constitution*” kelimesine karşılık olarak dilimize girmiştir. Devletin oluşumunu, kuruluşunu, örgütlenişini, işleyişini ve vatandaşlarının kişi hak ve hürriyetlerini güvence altına alan anayasalar, modern devletlerde demokrasi ile doğrudan ilgilidir. Demokrasi, tüm üye veya vatandaşların seçeceği egemen iktidarın kaynağını belirlerken, anayasa/cılık ise seçilmiş siyasal iktidarın sınırlanmasına ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini devlet karşısında korumaktadır. Anayasacılığın demokrasi boyutu, halk tarafından seçilenlerce hazırlanmış kurallara dayanmasındandır. Gerek yönetenler ve gerekse de yönetilenlerin uyma zorunluluğu vardır. Koruyucu vasfıyla herkese güvenceler sağlamaktadır.²⁷⁹

Monarşiye yerine geçen Meşrutiyet rejimleri, demokratik yönetim biçimleri olarak addedilmektedir. Halk iradesinin tecellisi bakımından insanların kitlesel olarak istek ve düşüncelerini ifade edebileceği miting ve nümayişlerin önemi artmaktadır. Belli bir hukuk ve usul dâhilinde kullanılması hâlinde yönetenler ile yönetilenler arasında görüş alışverişini ve iletişimi artırmaktadır. Böylece güçlü devlet yapısı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Miting hakkının belli bir sınırdan veya hacimde kullanılmaması halinde, demokrasi dışına çıkıldığında isyan/ihtilale kadar uzanan sonuçlar doğurabilmektedir. Demokratik devlet geleneğine sahip İngiltere, Fransa ve Belçika gibi devletler kanuni düzenlemelerle bu tür eylemlerin çerçevesini belirlemişlerdir. Böylece demokratik devlet ve toplum yapısını geliştirici mahiyette kullanılmasını sağlamışlardır.²⁸⁰

²⁷⁸ Akalın (edt.), **a.g.e.**, s. 122.

²⁷⁹ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 27. Bs. Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2018, s. 7.

²⁸⁰ “*Hakk-ı İctimâ' Mes'elesi*”, **Tanin**, 1 Mart 1909, No: 209; **BOA**. HR. İD. 2006-48; 2006-53.

Osmanlı Devleti'nde demokratik devlet kültürü, Meşrutiyet ilanı ile başlamıştır. Padişah II. Abdülhamit zamanında ilan edilmiştir. Yeni/Genç Osmanlıların²⁸¹ girişimiyle 31 Ağustos 1876'da kardeşi V. Murat'ın halledilmesinden sonra II. Abdülhamit tahta çıkmıştır.²⁸² II. Abdülhamit, daha önceden söz verdiği üzere Meşrutiyet'in öncülerinden Mithat Paşa'yı Sadarete getirmiştir. 23 Aralık 1876'da Genç Osmanlılar tarafından hazırlanan Kanun-ı Esasî'yi onaylamış, gösterişli bir törenle “*Meşrutiyet*” rejimini ilan etmiş ve 1876 senesinin 19 Mart'ında Türk tarihinin ilk parlamentosu “*Osmanlı Meclis-i Mebusânı*” açılmıştır.²⁸³

Meclis-i Mebusân “*halk*” tarafından, Meclis-i Ayân ise “*Padişah*” tarafından seçilmiş “*meşruti monarşi*” düzenine geçilmiştir. Devletin, anayasanın koyduğu kaidelere göre yönetilmesi arzu edilmiştir. Artık padişahların ülkeyi kendi istek ve taleplerine göre sınırsızca veya keyfi yönetemeyeceği, Kanun-ı Esasî'nin kendisine verdiği yetki ve sınırlar çerçevesinde yöneteceği kararlaştırılmıştır. 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nin patlak vermesi üzerine Padişah II. Abdülhamit, 13 Şubat 1878'de Kanun-ı Esasî'nin 113. maddesinin kendisine vermiş olduğu yetkiye dayanarak halkın temsilcilerinden oluşan Meclis-i Mebusânı kapatmıştır. Meclisin kapanmasından yeniden açılışına kadar geçen süreye Mutlakıyyet Dönemi (1878-1908) adı verilmiştir.

Mutlakıyyette 21 Mayıs 1889'da Askeri Tıbbiye öğrencilerince kurulan daha sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti adı alan gizli bir örgüt kurulmuştur. Cemiyet üyelerine Jön-Türkler adı verilmiştir. Jön-Türklerin çabalarıyla ve girişimiyle II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i yeniden ilan etmiştir.²⁸⁴ Böylelikle İttihat ve Terakki, 1908'den itibaren fiili ve resmi olarak ülke siyasetinde ve hemen her alanda söz sahibi olmuştur. Kendi politikalarını halka benimsetmek ve halkı kanalizetmek adına miting ve nümayiş gibi halk hareketlerini sıklıkla kullanmıştır. Diğer taraftan karşıtları benzer bir şekilde bu tarz toplumsal eylemlere başvurmuştur. Böylece iktidarı ve muhalefi ile politik katılımcılık artmıştır.²⁸⁵ Buna ortam

²⁸¹ Yeni Osmanlılar hareketi, denetimsiz batı kapitalizmin sömürüsü ve batıların işbirlikçilerine karşı bir protesto olarak tanımlanabilmektedir. Yeni Osmanlılar, Batıya olan bağımlılık ile zorla kabul ettirilen reformları eleştirmişlerdir. Batının kültür, adab ve ahlakta taklit edilemsinin tenkit etmişlerdir. Avrupa kanunların ithaline karşıdrlar. Endüstrileşmek, ticaret ve diğer maddi alanlarda batılı usullerin alınmasına taraftar olmuşlardır. Kültür ve yaşam tarzında Avrupa ile özdeşleşmeyi reddetmişlerdir. Daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. Halil İnalcık, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, 2. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 218-219.

²⁸² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 162-163.

²⁸³ Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, 2. Bs. TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 114.

²⁸⁴ Kenan Olgun, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s. 8-36.

²⁸⁵ Lord Kinross, **İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü**, Çev. Meral Gaspırah, Altın Kitapları, İstanbul, 2008, s. 595.

sağlayan elbette ki Kanun-ı Easasi'nin yeniden yürürlüğe girmesidir. Osmanlı adını taşıyan her ferdin, din ve millet farkı gözetilmeksizin hükümdar veya hanedanın kulu, bendesi olmaktan öte vatanın hür, müstakil ve hukuka sahip bir evladı olarak yaşayacağı inancı ortaya çıkmıştır.²⁸⁶ Bu inançla insan kitleleri sokakları ve meydanları birer halk meclislerine çevirmişlerdir.

II. Meşrutiyet rejimin ve anlayışının sürekliliğinin halkın desteğine bağlı aşikârdır. Bu dönemde halkın eğitiminde, bilinçlendirilmesinde, kamuoyu oluşturmada yönlendirici özelliği ile rüşünü ispat etmiş olan basın yanına miting ve nümayiş gibi halk hareketleri de eklenmiştir.²⁸⁷ Meşrutiyet rejiminin halka anlatılmasında, halkın bilinçlendirilmesinde, milli politikaların belirlenmesinde veya halkın milli politikalara kanalize edilmesinde miting ve nümayişler eğitici rol oynamışlardır.

Meşrutiyet iade edildiğinde Sadarette henüz ikinci gününü tamamlayan Sait Paşa bulunmaktadır. Yeni rejimin duyurulması görevi kendisine düşmüştür. 24 Temmuz 1908'de Makedonya'da Genel Müfettişliğe ve Vilâyetlere telgraflar yoluyla İstanbul gazetelerine de yayınlanmak üzere kısa bir bildiri gönderilmiş, Meşrutiyet'e geçildiği ilan edilmiştir.²⁸⁸ “*Tebliğat-ı resmîye*” başlıklı bildiride Meclis-i Mebusân toplanmaya davet edilmiş ve mülki amirlerden seçimlerin yapılması istenilmiştir.²⁸⁹ Bu suretle demokratik sistemin, parlamento ve seçim ilkelerinin gereğinin yerine getirileceği halka duyurulmuştur. Bu sürecin ardından özellikle 1911 Trablusgarp Savaşı ile başlayan sürece kadar siyasal, sosyal, kültür ve ekonomik pek çok alanda hukuki düzenlemelerle Modern Türkiye'nin altyapısı hazırlanmıştır. Meşrutiyet'in iadesi ile birlikte sınırlandırılmış monarşide Meclis-i Mebusânın konumu güçlendirilmiş, parlamenter sistem hâkim kılınmıştır. Bu süreçte kişi hak ve özgürlükleri genişletilmiştir. 1908-1911 sürecinde pek çok meseleye dair miting ve nümayişlerle halk, sokak ve meydanlara çıkarak, alanları birer millet meclisi olarak kullanarak, miting kürsüsünden hükümete seslenerek ve seslerini miting kararnamelele ile duyurarak, anayasal ve demokratik sistemin gelişimine katkı sunmuşlardır.

²⁸⁶ Nureddin Ferruh Alkend, *a.g.e.*, s. 74; II. Meşrutiyet'in hemen öncesinde 1906'da Kastamonu'da halk belediye seçimlerinin protesto gösterisi, 1907'de Erzurum'da “*Can Verir*” isimli tüccar örgütü ve Prens Sabahattincilerin, büyük kitleleri sokaklara döktüğü nümayişler gibi halk hareketleri görülmektedir. Yalnız Kanun-ı Esasî'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle hür iradenin ortaya çıkmasıyla mitinglerin sayısında hızlıca artış meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişimleri*, 22. Bs. YKY Yayınları, İstanbul, 2012, s. 175.

²⁸⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979, s. 53.

²⁸⁸ Karal, *a.g.e.*, s. 39-40.

²⁸⁹ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, 2. Bs. YKY Yayınları, İstanbul, 2011, s. 198.

1. Hürriyet Miting Ve Nümayişleri

Meşrutiyet iade edildikten sonra ve ayrıca 31 Mart Olayı ile kesintiye uğradıktan sonra Meşrutiyet rejimini ve Kanun-ı Esasî'yi destekleyici miting ve nümayişler “*Hürriyet Miting ve Nümayişleri*” başlığı altında toplanmıştır. 24 Temmuz 1908 tarihli gazetelerin orta sütunlarında yer alan “*Tebliğat-ı Resmiyye*” başlıklı metin içerisinde “*Kanun-ı Esasî’de sûret-i teşkîli beyân olunan Meclis-i Mebusânın ictimââta da’vet olunması...*”²⁹⁰ Meşrutiyet’in yeniden ilan edildiği manasına gelse de kamuoyunda bir tedirginlik hali söz konusu olmuştur. Bu nedendir ki 24 Temmuz akşamına kadar İstanbul halkı beklenen heyecanı gösterememiştir. Yıllarca irâde-i seniyye kararı ile şenlik düzenlemeye alıştırılmamış olmanın öğretilmiş çaresizliği²⁹¹ ile resmi tebliğin önemine varamayan İstanbul halkı ancak o günün akşam saatlerinde Meşrutiyet’i idrak etmeye başlamış ve ertesi günü için pankart hazırlıklarına başlamışlardır²⁹². Oysaki Meşrutiyet ilanı hasebiyle daha bir gün öncesinden Rumeli’de şenliklere başlanmış, genç ihtiyar, çoluk çocuk yüzbinlerce vatandaş sokaklara dökülerek nümayişler düzenlemişlerdir²⁹³.

Başta İttihat ve Terakki Cemiyeti olmakla beraber tüm oluşumlar veya kesimler, Padişah II. Abdülhamit’i samimiyetinden şüphe duymakta ve hatta bunun bir oyun, oyalama taktiği olduğuna inanmakla birlikte her ne olursa olsun halkın sokaklara inmesi, mitingler, şenlikler ve yürüyüşler yapması gerektiğine inanmaktaydılar. Halk ile beraber düzenlenecek bu tür eylemlerle Meşrutiyet rejimi yerleştirilmeli ve II. Abdülhamit’in evveliyatındaki gibi geri adım atmasının önüne geçilmelidir²⁹⁴.

Meşrutiyet’in ilanı haberi üzerine Bâb-ı Âlî Caddesi’nde bazı gazetelerin idarehanelerine çekilen bayraklar polisçe toplattırılınca halk nazarında Meşrutiyet’in iadesine karşı şüpheli yaklaşım artmıştır. Demokrasinin kaynağı ve dayanağı halk temkini elden bırakmamayı tercih etmeyi yeğlemiştir. 24 Temmuz akşamına kadar İstanbul ve hâliyle ahali sakin kalmış, şehrin hiçbir tarafında en küçük bir sevinç veya tezahürata rastlanmamıştır. O günler hakkında Nurettin Ferruh Bey şunları yazmıştır: “*Padişah ve mutlakıyyet erkânını şımartacak çok tehlikeli bir durumdu... ne yapıp bu sükânı bozmak ve tam bir tufana çevirmek*

²⁹⁰ Tebliğat-ı Resmiyye, **İkdâm**, 24 Temmuz 1908, No: 5087.

²⁹¹ Karabekir, **a.g.e.**, s. 200-201;

²⁹² Karal, **a.g.e.**, s. 40.

²⁹³ Mithat Şükrü Bleda, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 50.

²⁹⁴ Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım I**, Rıza Nur Kendini Anlatıyor, Yay. Haz. Abdurrahman Dilipak, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 251-252.

*gençliğin en mukaddes bir vazîfesi idi... Abdülhamit denilen hükümdar, nice hürriyet teşebbüslerini söndürmüş, nice kahramanları mahvetmiş... Bir kurt idi.*²⁹⁵ ”

İttihat ve Terakki Cemiyetinin tertibi ve teşviki ile İstanbul halkı, 25 Temmuz 1909’da sokaklara çıkmış ve şenliklere başlamıştır.²⁹⁶ Şehrin her noktasında, her köşesinde, her evinde Osmanlı bayrakları asılmış, hürriyet, adalet, müsavat ve uhuvvet sloganları ile ahali sabah erkenden birbirine rahatsızlık vermeden gruplar halinde sokaklara akın etmişlerdir.²⁹⁷ Cemiyetin İstanbul Şubesi, nümayişleri idare yetkisini Avukat Baha Bey’e vermiş ve yardımcılığına hatipliği ile meşhur İstihkâm Yüzbaşısı Selim Sırrı Bey’i getirmiştir.²⁹⁸

Nureddin Ferruh, 25 Temmuz 1908 tarihli Beyazıt Meydanı’nda cereyan eden hürriyet mitingiyle ilgili olarak, öğleyin şehre indiklerini, Selim Sırrı Bey’i Sirkeci’den beyaz ata bindirdiklerini, Beyazıt Meydanı’na doğru, Yüzbaşı Kıbrıslı Tevfik, kardeşi Kıbrıslı Şevket, Avukat Celal, Hisarlı Halit Beyler ile birlikte yürüyüşe geçtiklerini yazmıştır. Beyazıt Meydanı’na vardıklarında beyaz atı üzerinden Selim Sırrı Bey’in bağırarak suretiyle Meşrutiyet’in hürriyetperver ahali ile kahraman ordu tarafından bahşedildiğini, istibdadın kahrolduğunu, bunca senelerdir milleti ezen, hak, adalet ve hürriyeti mahveden utanmaz zalimlere bu memleket ette artık yer kalmadığı şeklinde hitap ettiğini anılarında kaleme almıştır. Ayrıca bu nutka kimsenin müdahale etmediğini gören halkın birer ikişer etraflarını sarmaya başladığını, yüze yakın bir kitlenin toplandıktan sonra Askerlik Dairesinin bahçesinden içeri girerek daire önünde toplandıklarından bahsetmiştir. Burada Selim Sırrı Bey’in benzer bir nutku sert bir lisanla söylediğini ve ardından kılıcını havaya çektikten sonra orada bulunanların kendileri ile birlikte “Yaşasın Meşrutiyet!”, “Yaşasın hürriyet!” ve “Yaşasın ordu!” diye bağındıklarını yazmıştır. Akşama doğru kalabalığın sayısının 2-3 bine çıktığını, vakit darlığı hasebiyle Yıldız Sarayı Nümayişi’nin yarınki gün 26 Temmuz’a bırakıldığını, yine aynı gün Hürriyet Mitingi için Beyazıt Meydanı’nda toplanılacağını kaleme almıştır.²⁹⁹

Askeri Tıbbiye’den Rıza Nur Bey, 25 Temmuz 1908 tarihli kutlamalar kapsamında, hürriyetin ocağı olarak telakki edilen Tıbbiye Mektebi öğrencilerini 24 Temmuz akşamından örgütlemiştir. 25 Temmuz için tıbbiyelilere “Yaşasın hürriyet, yaşasın millet, kahrolsun istibdat!” pankartları hazırlatmıştır. Nümayiş günü öğrenciler ile birlikte ellerinde bayraklar ve

²⁹⁵ Nureddin Ferruh Alkend, **Ahrar Fırkası ve II. Meşrutiyet Anıları**, Yay. Haz. Ali İhsan Kolcu, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum, 2017, s. 30.

²⁹⁶ Karabekir, **a.g.e.**, s. 200.

²⁹⁷ “Şehrimizin Dünkü Hâli”, **İkdâm**, 26 Temmuz 1908, No: 5089.

²⁹⁸ Karabekir, **a.g.e.**, s. 200.

²⁹⁹ Alkend, **a.g.e.**, s. 31-32.

pankartlarla dörder tabur halinde şehrin meşhur cadde ve sokaklarında yürüyüşe geçmişlerdir. Geçtikleri her yerde halk ile kucaklaşmışlar, slogan atmışlardır. Rıza Nur Bey, halka hitaben konuşmalar yapmıştır. Kalabalık, İngiltere Büyükelçiliği önüne geldiğinde tezahüratlar yapmıştır.³⁰⁰

Şehrin ileri gelenlerinden Mehmet Balcı ve kardeşleri, Mehmet Karakaş kardeşler ve Kibar Ali gibi isimler, tüccar ve esnaf sınıfını toplayarak önlerinde bando takımı ile birlikte nümayiş başlatmışlardır. Bu grup Bâb-ı Âlîye kadar yürümüş ve Sadrâzam Sait Paşa ile görüşmüşlerdir.³⁰¹ Sadaret önünde nümayiş eden bir başka grup da Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Mülkiye mezunları ile beraber öğrencileridir. Gençler, ellerinde Osmanlı bayrakları ile Sadarete ulaştıklarında Sadrâzam, Romanya Elçisi ve Şûrâ-yı Devlet Reisi ile toplantı halindedir. Kalabalığın coşkusu üzerine Sadrâzam Sait Paşa *“Hepimiz sizin saâdet ve selâmetiniz için çalışıyoruz. Evlâdlarım hürsünüz, serbestsiniz. Bahtiyâr olunuz. Arzu-yı şâhâne milletin ve memleketinin mazhar ve refâh ve saâdet olması merkezindedir. Heyecân ve meserretinizi hâk-i pâ-y-i şâhâneye arz edeceğim.”* demiştir. Kalabalık hep bir ağızdan *“Padişahımız çok yaşasın, hürriyet, müsâvât ve adalet yaşasın!”* sloganları atmışlardır.³⁰²

Nümayişçiler arasında ulema, askeriye, mülkiye, tüccar, ihtiyar, kadın ve çocuk, fesli, şapkaklı, Müslüman, Hristiyan binlerce kimse yer almıştır. Katılımcılar, Bâb-ı Âlîye ulaştıkları sırada en önde yürüten bir kadın, kapıdan içeriye girildiği esnada *“Padişahımız milletin iyiliğini istiyor idi. Çok şükür bunu bahşetti. Yaşasın Padişahımız! Yaşasın hürriyet!”* sloganıyla herkesi ağlatmıştır.³⁰³ İttihatçıların teşviki ile nümayişçiler hep bir ağızdan *“Kahrolsun hafiyelik, hafiyeye istemiyoruz!”* sloganları atmışlardır³⁰⁴. Bir yandan Padişah Abdülhamit’in övülmesi ve diğer yandan hafiyelik gibi hürriyete kısıtlama getiren uygulamalarının lanetlenmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu durum neredeyse her alanda görülmektedir. Örneğin tiyatrolarda kantocu kızlar, kırmızılı beyazlı kurdellalarla süslenerek *“Yaşasın Niyazi’yle Enverler, yaşasın hamiyetli askerler!”* diyerek bağırmaktadır.³⁰⁵

25 Temmuz 1909’da İstanbul sokaklarında bir araya gelen kitleler yüzbinleri bulmuştur. Kitleler, coşkulu halde Bâb-ı Âlîye, Harbiye, Maarif, Adliye ve Şeyhülislamlik makamlarına giderek nazır ve yetkililere tebrik ve şükranlarda bulunmuşlardır. Ardından kendilerinden

³⁰⁰ Rıza Nur, **a.g.e.**, s. 251-253.

³⁰¹ *“Şehrimizin Dünkü Hâli”*, **İkdâm**, 26 Temmuz 1908, No: 5089.

³⁰² Aynı yer.

³⁰³ Aynı yer.

³⁰⁴ Karabekir, **a.g.e.**, s. 204;

³⁰⁵ Refik Halid Karay, **Bir Ömür Boyunca**, Yay. Haz. Yusuf Turan Günaydın, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 11.

memleket ve devlet yararına çalışacaklarına dair sadakat sözü alarak yemin verdirmişlerdir.³⁰⁶ Böylece hürriyetin ilanından sonra eski idare ve idarecilerin görevlerine devam etmesi ile ilgili endişe bir nebze olsun giderilmiştir.³⁰⁷ Hürriyetin coşkuyla kutlanmasına vesile olan *İkdam* gibi basın kuruluşları unutulmamış, binalarının önlerine gidilerek “*Yaşasın matbuât!*” sloganları atılmıştır.³⁰⁸

Yıldız Sarayı, Meşrutiyet’i bahşeden II. Abdülhamit’in konağı, kalabalıkların diğer uğrak yeri olmuştur. Eylemciler, Padişaha karşı sevgi gösterilerde bulunmak için Sarayın bahçesine kadar girmişlerdir. Padişah, yanında Sadrâzam Sait, Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa, Şeyhülislam Cemalettin Efendi ve Kânîl Paşa bulunduğu halde hususi dairesinin penceresinden kalabalığı selamlamış ve şunları söylemiştir: “*Bidâyet-i cülûsumdan beri (padişah olduğumdan beri) vatanımın saâdet ve selâmetine çalıştığım gibi en büyük emelim evlâdlarımdan farkı olmayan tebaamın saâdet ve selâmetidir. Buna Cenâb-ı Hakk şahid-i adildir*”³⁰⁹.” Padişah II. Abdülhamit’in kızı Ayşe Osmanoğlu, Saray bahçesinde düzenlenen nümâyişler hakkında şunları söylemiştir: “*Birtakım hey'etler, mektep talebeleri ve ahali, Mâbeyn-i Hümayûn önüne gelerek nümâyişlerde bulunuyorlar, bayraklarla gelip, davullar çalıyorlar hatta daha ileri giderek, ‘Padişahı görmek isteriz!’ diye bağırıyorlardı. Babam da mâbeyne giderek kendisini pencereden gösteriyordu. Bu hâl bir, iki, hatta üç defa dahi oluyordu...*”³¹⁰

Meşrutiyet’in iadesinin ilk günlerinden itibaren cereyan eden sokak ve meydan eylemlerinin dilinde ve pankartlarında “*Padişahım çok yaşa!*” vardır. Meşrutiyet’in Padişahın bir “*lütuf ve ihsan*”³¹¹ olduğuna yönelik giderek artan inanış, başta İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Şubesini harekete geçirmiştir. Özellikle İstanbul’da meydana gelen bu tarz halk eylemleri sırasında İstanbul Şubesi kendi adamlarını nümâyişçiler arasına sokarak, Meşrutiyet’in II. Abdülhamit’in lütfuyla olduğu algısını kırmaya çalışmıştır. İttihatçı kimselerin girişimiyle kalabalıklar “*Kahrolsun istibdatt!*” ve “*Yaşasın hürriyet!*” sloganları atılmıştır.³¹²

Hürriyet mitinglerinin ruhunda ittihâd-ı anâsır vardır. Osmanlı-Rum vatandaşları 25 Temmuz 1908 akşamı Tepebaşı Bahçesi’nde toplanmışlardır. Ardından sokak ve caddelere çıkarak yürüyüş yapmışlar hürriyet, adalet ihsan eyleyen Padişaha dua etmişlerdir. Tepebaşı

³⁰⁶ “*Şehrimizin Dünkü Hâli*”, *İkdam*, 26 Temmuz 1908, No: 5089.

³⁰⁷ Karabekir, *a.g.e.*, s. 204.

³⁰⁸ “*Şehrimizin Dünkü Hâli*”, *İkdam*, 26 Temmuz 1908, No: 5089.

³⁰⁹ Karabekir, *a.g.e.*, s. 204-205.

³¹⁰ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 132.

³¹¹ Karal, *a.g.e.*, s. 42.

³¹² Karabekir, *a.g.e.*, s. 207-215.

Mızıkası, Hamidiye Marşı'nı çalmıştır. Ardından mızıka önde olmak üzere 8 bin kişi akşam Beyoğlu Hükümet Konağı önüne gelmişlerdir. Burada hep birlikte “Zito, yaşa Sultan Hamit” sloganları atmışlardır. Beyoğlu Mutasarrıfı, dışarı çıkarak gösterilen bu hissiyatı Padişaha ileteceğini söylemiştir. Ardından göstericiler, sokaklarda bir süre daha dolaştıktan sonra dağılmışlardır. Büyükada Rumları, mızıka eşliğinde benzeri bir nümayiş icra etmişlerdir.³¹³ 6-7 bin kişinin katılımıyla Atina Sefareti önünde “Yaşasın Padişah! Yaşasın Kanun-ı Esasî! Yaşasın millet-i Osmaniye” sloganları atarak, Padişah’a teşekkürlerini sunmuşlardır.³¹⁴

26 Temmuz 1908 Pazar günü devam etmiştir. Kalabalıklar “Yaşasın Padişahımız, Padişahım çok yaşa, hürriyet, adalet, millet!” sloganları ile şükranlarını sunmak üzere Yıldız Sarayı’na yürümüşlerdir.³¹⁵ Aynı gün Beyazıt Meydanı’nda kadın-erkek, Hristiyan-İslam-Musevi ve yabancı vatandaşların katılımıyla yaklaşık 10 bin kişinin katılımı ile miting gerçekleştirilmiş ve ardından Padişah’a sunulmak üzere bir telgraf hazırlanmıştır.³¹⁶ Telgrafta cevap olarak Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtibi Tahsin Paşa imzalı telgrafta şunlar yazılmıştır:

“... Padişahımız Efendimiz Hazretleri en büyük âmâli, tebaa-i sâdika-i şâhânelerinin refâh ve saâdeti bulunduğundan Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin vaz' (yürürlüğe koymak) ve te'sîs buyurmuş oldukları Kanun-ı Esasî'nin tatbikâtıyla Meclis-i Mebusânın küşâdını emr ü fermân buyurduklarını ve tebaa-i şâhâneleri canibinden hakk-ı hümayûn-i mülûkânede ibrâz olunan müessir sadâkatten pek ziyâde memnûn olduklarını ve cümledenizi selâm-ı şâhâne ile taltif buyurduklarını tebeşşüre eylerim.”³¹⁷

26 Temmuz günü Saray çevresinde; Tıbbiye, Mülkiye, Hukuk, Baytar, Sultani, Dârülfünûn öğrencileri ile İstanbul, Beyoğlu, Ortaköy ve Beşiktaş'ta bulunan gayr-ı Müslim mektep öğrencileri geniş katılımlı bir nümayiş düzenlemişlerdir. Öğrenciler, müderrisleri ile birlikte Beşiktaş yolundan Yıldız Sarayı'na ulaşırken yolda şiirler okumuşlardır. Saraya intikal ettiklerinde burada ellerinde Osmanlı bayrakları bulunan halk kitleleri ile bir araya gelince muazzam bir kalabalık ortaya çıkmıştır. Kalabalığın ellerindeki dövizler üzerinde “Padişahım çok yaşa, yaşa hürriyet, adalet, vatan!” sloganları yazmaktadır. Katılımcılar, mızıkalı eşliğinde Mabeyn Dairesi önüne kadar gelmişler ve burada Padişahın emri ile Mabeyn Mızıkası tarafından Hamidiye Marşı katılımcıların alkışları eşliğinde çalınmıştır.³¹⁸ Kalabalığın sayısı, 50 bin civarındadır.³¹⁹

³¹³ “Şehrimizin Dünkü Hâli”, **İkdâm**, 26 Temmuz 1908, No: 5089.

³¹⁴ **BOA**. HR. SYS. 1858-13.

³¹⁵ “Bayramlaşalım”, **İkdâm**, 27 Temmuz 1908, No: 5090.

³¹⁶ Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 75.

³¹⁷ “Bayramlaşalım”, **İkdâm**, 27 Temmuz 1908, No: 5090.

³¹⁸ Aynı yer.

³¹⁹ Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.75.

Kalabalık, Saray'ın ardından Bâb-ı Âlîye geçmiştir. Burada altı kişiden seçilen heyet, Sadrazam Sait Paşa ile görüşmüştür. Görüşmenin ardından nümayişçiler, *İkdam* binası önüne geçerek, milli hassasiyetten dolayı gazete yöneticilerine teşekkür etmişlerdir. *İkdam*, Hamidiye Marşı ve süslenen vapurlar ile geniş çapta geceli gündüzlü cereyan eden eylemlerin esasında sevinç ile asabiyeti birbirine karıştırdığını yazmıştır³²⁰. Bir nevi artık ahalinin bu tarz kitlesel eylemleri sonlandırmasını istemiştir.

İstanbul'daki gösteri ve yürüyüşler zamanla Bâb-ı Âlî ve Saraya karşı eylemlere dönüşmüştür. Bu tür nümayişlerin konuları arasında “*siyasi af meselesi*” gelmektedir. Siyasi affın sadece Selanik, Manastır ve Kosova vilâyetleri ile sınırlı tutulması, Saray yanlısı Hamit Bey'in Zabtiye Nezâretinin başına getirilmesi halk nazarında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Ayrıca neredeyse her gün düzenlenen eylemlerle mutlakıyyet idarecilerinin azlinin istenmesi veya kimi devlet adamlarının arabalarının, limon kabuğu ve yumurta yağmuruna tutulması hükümetin iş görmesini iyice zorlaştırdığı gibi toplanma özgürlüğünün ruhundan uzaklaşmaktaydı. Sahte ittihatçıların kol gezdiği ve tahrik ettiği önlenemeyen gösteri ve yürüyüşler, Sait Paşa hükümetinin otorite bunalımına yol açmıştır.³²¹ Hatta II. Abdülhamid, kalabalıkların teskini için Meşrutiyet'e bağlı kalacağına dair yemin etmiştir.³²² Yemin belgesi ile Hatt-ı Hümayûnu, Şeyhülislam Efendi tarafından kamuoyuna açıklanmak zorunda kalmıştır.³²³ Böylece nümayişler bir aralık durulsa da Padişahın Hatt-ı Hümayûnu gereğince Harbiye ile Bahriye nazırlarını ataması üzerine³²⁴ kısa süreliğine yeniden başlamıştır³²⁵.

İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Şubesi, Meşrutiyet'in ve hürriyetin büyük teşkilat ve büyük fedakârlıklarla sağlandığını halka anlatmak için bir beyanname hazırlamıştır. Bu beyanname, sokakta dolaşan nümayişçilere tek tek elden dağıtılmış, sokak duvarlarına yapıştırılmış ve gazetelerde yayımlattırılmıştır. İstanbul Şubesi, bu beyanname ile nümayişlere son verilmesini, herkesin işinin gücünün başına dönmesini istemiştir. Heyecanlı ve billhassa makul olmayan bu sokak eyleminin maksadı “*bulandırabileceği*” uyarısını yapmıştır. Bu eylemler sırasında kimsenin başkasının malına, ırzına, canına saldırmaması gerektiğini vurgulanmış ve herkesin birbirine hürmet göstermesi tavsiyesinde bulunmuştur. İstanbul Şubesi, sokakta her köşe başına adamlarını yerleştirerek rastladıkları kişilere Meşrutiyet'in faziletlerini

³²⁰ “*Bayramlaşalım*”, *İkdâm*, 27 Temmuz 1908, No: 5090.

³²¹ Karal, *a.g.e.*, s. 42-44.

³²² Karabekir, *a.g.e.*, s. 246-247.

³²³ Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.74.

³²⁴ Sultan II. Abdülhamid'in Harbiye ve Bahriye nazırlarını kendisinin atamak istemesinin sebepleri için ayrıca bkz. Karabekir, *a.g.e.*, s. 246-247.

³²⁵ Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.74.

anlatmıştır³²⁶. Cemiyet, Meşrutiyet'i kutlamaktan ziyade yerleştirme düşüncesinde hareket etmiştir³²⁷.

Meşrutiyet'in iadesi ve Meclis-i Mebusânın açılacağı haberi üzerine ülke genelinde başlayan nümayişlerin kargaşa ortamı yaratmaması için Osmanlı hükümeti, bu tarz hareketlerin bir an evvel sonlandırılması ve herkesin işinin gücünün başına dönmesi için “*resmi ilan*” yayımlamıştır.³²⁸ Bu konuda Cemiyet ile Osmanlı hükümeti hemfikirdir.³²⁹ Bu nedenle Manastır, Selanik ve Kosova vilâyetlerinin pek çoğunda çeşitli milletlerin katılımı ile gerçekleştirilen nümayişlerin sonlandırıldığı, emniyet ve asayişin sağlandığına dair merkeze telgraflar çekilmiştir.³³⁰

31 Temmuz 1908'de Taksim Bahçesi'nde Osmanlı Gençler Kulübü açılışı şerefine bir nümayiş tertip edilmiştir. Buraya İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Şubesinden Kazım Karabekir ve birkaç arkadaşı ile birlikte katılmıştır. Konuşmacılar arasında bulunan Erkan-ı Harp Miralay Süreyya Bey, Osmanlı ordusunun Meşrutiyeti kurtarmak hususundaki fedakârlığından bahsetmiştir. Kalabalık arasından bir kişi, II. Abdülhamit marşını gramofonla çalmış ve kalabalık marşa iştirak ederek “*Yaşasın hürriyet! Kahrolsun istibdat!*” sloganları atmışlardır. Coşkulu kalabalık, Padişahın Meşrutiyet kararından artık geri dönemeyeceğini ve aksi durumda tahtını kaybedeceğini konuşmuştur³³¹.

Meclis-i Mebusânın toplantıya davet buyurulmasından Ermeni milleti son derece memnun kalmıştır. Ermeni meselesi hakkında daha önceleri pek çok miting ve nümayiş organize etmiş olan Paris Ermeni Cemaati ve Rusçuk Ermeni tebaası, Sadarete gönderdikleri telgrafla ile teşekkür ve sadakatlerini bildirmişlerdir³³². Beyoğlu Balıkpazarı Ermeni Kilisesi önünde Ermeni toplumu Meşrutiyet'e destek nümayişi düzenlemişlerdir³³³. Osmanlı Ermenilerinin Meşrutiyet'in iadesinden duyduğu memnuniyeti Meşrutiyet-i Osmaniye Kulübü³³⁴ adına Taksim Bahçesi'nde düzenlenen miting ortaya koymaktadır.

Ermeni toplumunda ve Osmanlı düşün hayatında önemli bir yere sahip olan Paris sürgününden henüz dönmüş bulunan Kirkor Zöhrab'ın “*Ey Hür Osmanlılar! Hür*

³²⁶ Karabekir, **a.g.e.**, s. 207-215.

³²⁷ Rıza Nur, **a.g.e.**, s. 255.

³²⁸ BOA. BEO. 3363-252165.

³²⁹ BOA.TFR.L.MN.. 174-17373.

³³⁰ BOA. DH. MKT. 1273-77.

³³¹ Karabekir, **a.g.e.**, s. 215-216.

³³² BOA. Y..A...HUS. 524-47.

³³³ **Resimli Kitap**, C. 1, 14 Eylül 1908, No: 1.

³³⁴ Kulüp hakkında ayrıca bkz. Tunaya, **a.g.e.**, s. 395-397.

Vatandaşlar!” başlığı ile yapmış olduğu Taksim Bahçesi’ndeki miting konuşmasında, otuz sene devam eden muharebeden çıktıklarını ve zararın çok büyük olduğunu, eğitim, adliye, ahlak ve siyasi terbiyenin savaştan pek ağır derecede yaralı kaldığını ifade etmiştir. Eğitimin bir memleketin aklı olduğuna değinerek eğitimin kalmadığından yakınmıştır. Mekteplerden sadece dört duvar kaldığını, mutlakıyyette fenni bilimlerin terk edildiğini ve beşeri bilimlerin değiştirildiğini dile getirmiştir.³³⁵

Adliye alanında da yeterince eleştiriler yapmıştır. Özellikle mahkemelerin uşaklık sıfatını takındığını ve hapishanelerin dolup taşıdığını ifade etmiştir. Kendilerinin Osmanlı’dan ayrılmakla zan altına atıldıklarını, niyetlerinin esasında zulüm ve hakaretlere isyan olduğu, Osmanlı vatanından ayrılmak gibi bir niyetlerinin olmadığını açıklamıştır. Hasta adamın dirildiğini, Avrupalıların artık Osmanlı’yı zorlayamayacağını savunmuştur. Osmanlı toplumunun şehitleri, uleması, şairleri, subayları, mekteplileri ve hele gençler ve çocukları ile bir ve beraber olduklarını gösterdiklerini ve kendisinin özellikle genç ve çocukları takdir ettiğini söylemiştir. Bu mücadelede Ermenilerin de birinci kolda yer aldıklarını beyan etmiştir. Müteakiben Türk, Bulgar, Rumların da o ateşe girdiklerini söylemiştir. Taksim Bahçesi’ndeki bu kucaklaşmadan ötürü, hapishanede ve mezarlıklarda bulunan Türkler ve Ermenilerin de kucaklaşmış olacaklarından bahsetmiştir. Konuşmasını şöyle sürdürmüştü ve bitirmiştir:

“Meşrutiyet-i Osmaniye Kulübü nâmıyla bugün teşkiline sey’ eylediğimiz ittihâd bu iki anâsır arasında babalarından muris ve en kıymetli hatıralarla memzûc muhabbet ve hürmet-i mütekabileyi Kanun-ı Esasî’nin kâfil ve zaman olduğu ahkâmı ibtinâi, dünya durdukça idâme ve muhâfaza içindir ve şühedâ-yı İslamiyye ve Osmaniyye’nin tebcil ve takdîs hatıraları için tertib eylediğimiz şu cemiyet bu kulübün emelini her teşviştan salim olacak sûrette göstermeye kâfidir zann ederim. Dînimiz muhtelif, mezhebiz birdir. Hepimiz hürriyet mezhebdaşlarıyız. Millet-i naciye-i Osmaniye’ye bundan böyle tertib eden vazife ve faaliyete dâir beyân-ı mütâlâa etmeyeceğim. Ufkî siyâsiyemizde birkaç bulutlar göze çarpıyor. Bunlar da rüzgâr-ı hâkimiyete mükâvemet edemeyib def edib gideceklerine eminim. Her yerde görüldüğü vechle istibdâd bir ma’mûre-i harâbeye çevirdikten sonra savuşsun gitti. Bunu ta’mîr edeceğiz. Fakat efkâr-ı batıla bizde bundan böyle cârî olamaz. İstibdâdın bütün icrâatını vechle müstenid idi. Bilimi ilme müstenid olacak. Zamanın tagyîri ile ahkâmın tagyîri kaide-yi şerîyyesini bütün şümûl ve manasıyla tatbîke çalışacağız. Bugünkü saâdet bundan ziyâde izâhâte mütehammül değildir. Pîr-i hürriyet şu güneş gibi parlıyor. Yüzümüzü ona çevirelim... Sizinle beraber hürriyet, müsâvât ve uhuvvet yaşıyor.”³³⁶

I. Meşrututiyet Dönemi’nde Osmanlı memleketinde 1890’da Kumkapı’da ve 1895’de Bâb-ı Âlîde nümayiş yapmasına müsaade edilmeyen³³⁷ ve otorite kaybının daha çok olduğu

³³⁵ Kırkor Zöhrab, **Siyasi Nutuklar**, Birinci Cüz, Dersaadet, 1324, s. 3-9.

³³⁶ Aynı yer.

³³⁷ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 186; Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s. 478-479.

yerlerde diğer Bulgarlarla çeşitli Makedonya vilâyetlerinde, Lübnan topraklarında³³⁸ ve hatta Londra’da³³⁹, Paris’te³⁴⁰ ve Newyork³⁴¹ kentlerinde mitingler düzenleyerek uluslararası kamuoyuna ve Osmanlı yönetimine seslerini duyuran Ermeniler, II. Meşrutiyet ortamıyla birlikte ittihâd-ı Osmaniye’ye uygun ve yakışır bir vaziyette bir araya gelmişlerdir. “Dinlerinin” farklı ancak “mezheplerinin” aynı olduğunu açıklamışlardır.

Selanik, hürriyet mitinglerinin önemli bir merkezidir. Buradaki sokak eylemlerinde daha çok II. Abdülhamit’ten ziyade İttihat ve Terakki Cemiyeti ön plana çıkarılmıştır. Cemiyet mensupları birer kahraman gibi addedilmişlerdir. “*Padişahım çok yaşa!*” sloganından daha çok “*Yaşasın hürriyet!*” gibi sloganlar atılmıştır. Selanik’te Hürriyet Meydanı binlerce insana ve Meşrutiyet ile alakalı figürlere sahne olmuştur. Çeteciler dağlardan inmiş, sanki hiç çatışmamışlar gibi İslam, Rum, Bulgar, Ulah, Sırp ve Romen el ele miting ve nümayişlerde yer almışlardır. İttihâd-ı Osmani’nin güzel bir örneğini sergilemişlerdir. Manastır’da ise kutlama ve şenlikler daha görkemli olmuştur. Geceleri de fener alayları düzenlenmiştir.³⁴² İttihat ve Terakkinin kurucularından İbrahim Temo, hürriyetin ilanının Balkan coğrafyasına yansımaları hakkında yapılan şenlik ve mitinglerle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Türkiye’de hürriyetin ilânı Dobruca’daki bütün Türkler ve Osmanlı uyruğu arasında parlak gösterilere neden oldu. Halk ellerinde Romen ve Türk bayraklarıyla evime gelerek, ‘Yaşasın hürriyet ve hürriyeti yaşatan Türkler!’ feryatlarıyla beni alkışladılar. Ertesi gün Köstence’deki taraftarlar özellikle Kırımî Ali Rıza, Mustafa Ragıp ve diğerleri, millet bahçesinde muazzam bir miting düzenlenmesini ricâ eylediler. Mitingde toplanan Osmanlı uyruğundan başka, pek çok yerli Müslümanlar, Türk mekteplerinin talebeleri hatta Romen-Türk dostları ve bazı resmi kişiler karşısında benim söylediğim nutuktan sonra pek çok nutuklar söyledikten sonra topluca Osmanlı Konsoloshuğu’na tebrik için gidildi...”³⁴³”

Her tarafta bayram havasında mızık gösterisi alayları ve davul zurna eşliğinde³⁴⁴ yapılan geniş çapta geceli gündüzlü esasında sevinç ile asabiyetin birbirine karıştığı nümayişler³⁴⁵ ve göstericilerin hükümet işlerine müdahil olmaları ile dayatmaları ülke içerisinde anarşinin³⁴⁶ baş göstermesine neden olduğundan Padişah ve Sadrazam ile görüşmek üzere Selanik’ten bir heyet gelmiştir. Görüşmelerden sonra Sait Paşa’nın Sadarettten çekilmesi

³³⁸ BOA. Y..PRK.DH.. 11-70; DH. ŞFR. 225-18.

³³⁹ Osmanlı Belgelerinde Ermeni İngiliz İlişkileri 1891-1893, C. 2. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2004, s. 81.

³⁴⁰ BOA. Y..A..HUS. 510-28.

³⁴¹ Haluk Selvi, “Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Faaliyetleri”, *Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı)*, (38). Ankara, s. 123.

³⁴² Olgun, a.g.e., s. 44-45.

³⁴³ İbrahim Temo, a.g.e., s. 179-180.

³⁴⁴ Karal, a.g.e., s. 42.

³⁴⁵ “Bayramlaşalım”, *İkdâm*, 27 Temmuz 1908, No: 5090.

³⁴⁶ 3 Ağustos 1908’de göstericiler, Padişah II. Abdülhamit’i selamlığa çıkmamak için teşvik eden Tahsin Paşa’nın Göztepe’deki köşkünün camlarını galeyâna gelerek taşlamışlardır. Karabekir, a.g.e., s. 243.

kararlaştırılmıştır. Böylece Sait Paşa’nın 5 Ağustos 1908 itibarıyla görevi sona ermiştir. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti Meşrutiyet rejiminin özümsenmesi konusunda “şüpheli” gördükleri Sait Paşa’dan kurtulmuşlardır.³⁴⁷

Hürriyet Miting ve Nümayişleri ile iyice yıpranan Sait Paşa'nın yerine liberallliği ile tanınan ve Saraya bağlı olmayan Kânîl Paşa Sadarete getirilmiştir.³⁴⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Saray arasında dengeli bir siyaset güdeceği öngörülen Kânîl Paşa 6 Ağustos 1908'de hükümetini mutlakıyyette kötülüklere bulaşmamış, hiçbir cemiyete bağlı olmayan nazırlardan oluşturmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetinin hoşlanacağı tarzda bazı devlet adamlarını evlerinde tutuklatmıştır.³⁴⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 7 Ağustos 1908’de “*Muhterem vatandaşlarımız*” başlıklı bir bildiri yayımlayarak, hükümete karışmayacağını, hükümeti serbest bırakacağını ve gerekirse hükümeti destekleyeceğini kamuoyuna açıklamıştır. Ayrıca Meşrutiyet’in ilanıyla tüm yurttan cereyan eden nümayişlere son verilmesini istemiş, tüm milletin işinin gücünün başına dönmesini ihtar etmiştir.³⁵⁰ Beyrut’un önemli simalarından Selim Ali Selam, Meşrutiyet’in iadesinden sonra Abdülhamit yanlısı valinin makamını terk ettiğini, Kudüslü Yüzbaşı Rıza Bey’in hem askeri ve hem de mülki idareyi ele aldığını, bazı hatiplerin hutbeleriyle halkı galeyâna getirdiği, düzenin bozulduğunu, kargaşa ortamının baş gösterdiğini, çiftçilerin arazi sahiplerini kovduğunu yazmıştır.³⁵¹ İstanbul dışında da önemli kentlerde kamu huzuru bozulmuştur. Otoritenin sağlanması bakımından bir an evvel miting ve nümayişlere son verilmesi düşüncesi peyda olmuştur.

Meşrutiyet’in zihinlere kazıdığı “*serbestlik*” kavramı, kamu düzeni ve barışı açısından kötüye kullanılmış, tren ve vapur ücretleri, özgürlük gereği ödenmemiş, vergi memurları ise şimdilerde özgürlük var gerekçesi ile geri çevrilmişlerdir. Herkes yasakların kalktığını düşünmekte, hırsızlık ile soygunculuk gibi suçların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Mektep talebelerinin müderrisleri ile birlikte Saraya ve Bâb-ı Âlîye destek ve bazen de protesto yürüyüşleri, bazen de okul yöneticileri yürüyüşlere katılmazlar ise bu sefer de onların aleyhine nümayiş düzenlemeleri kamunun huzurunu kaçırmıştır. Anadolu Demiryolu Şirketi, ardından Rumeli Demiryolu Şirketi çalışanlarının, başka tramvay işçileri ile gazete basımevi

³⁴⁷Karal, **a.g.e.**, s. 44-46; Karabekir, **a.g.e.**, s. 234.

³⁴⁸ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 46.

³⁴⁹ Karal, **a.g.e.**, s. 46-47; Karabekir, **a.g.e.**, s. 248.

³⁵⁰ Karabekir, **a.g.e.**, s. 234.

³⁵¹ Selim Ali Selam, **Beyrut Şehreminin Anıları (1908-1918)**, 2. Bs. Yay. Haz., Hassan Ali Hallak, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 82.

çalışanlarının grevleri, ücret artış talepleri toplum huzurunu kaçıran diğer faktörlerden olmuştur.³⁵²

İttihatçı askerlerin iyi ve yüksek makamlara atanması, ordu çıkarlarından ziyade cemiyet menfaatlerinin ileri gelmesi, tiyatro gibi alakasız alanlara yönelmeleri, siyasete bulaşmaları, memuriyetten bir şekilde çıkarılmış veya Meşrutiyet'i özümseyememiş kimselerin hoşnutsuzluğu İttihat ve Terakki karşıtlığını artırmıştır. Ayrıca zaman içerisinde cemiyetin vali tayinleri nedeniyle hükümetin işlerine karışmaya başlaması, tarafsız Kânîl Paşa hükümeti ile cemiyet arasındaki denge sistemini zedelemiştir. Cemiyete karşı hoşnutsuz kesimlerce kurulan “*Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti*³⁵³” ile “*Osmanlı Ahrar Fırkası*³⁵⁴”, muhalefet kanadını oluşturmuşlar, gerek Kânîl Paşa ve gerekse II. Abdülhamid tarafından desteklenmişlerdir.³⁵⁵ Saray, Bâb-ı Âlî birbirine yakınlaşırken, İttihat ve Terakki Cemiyeti yalnızlaşmıştır. Sürecin sonunda meydana gelen 31 Mart Olayı ve ortaya çıkan anarşi ve kargaşa ortamı, Meşrutiyet rejimini ve Kanun-ı Esasî'yi önemli ölçüde tehdit etmiştir.³⁵⁶ Bu nedenle memleketin bazı yerlerinde Meşrutiyet ve Kanun-ı Esasî yanlıları hürriyet miting ve nümayişleri düzenlemeye başlamışlardır.

Taksim Kışlası'ndaki Avcı taburları öncülüğünde başlatılan isyan haberleri Selanik'te duyulunca Meşrutiyet taraftarları, 14 Nisan 1909'da Selanik Hürriyet Meydanı'nda Türk, Rum, Sırp, Bulgar, Ulah, Makedon, Ermeni ve Yahudilerden oluşan 20-30 bin kişinin katılımıyla büyük bir miting düzenlemişlerdir. Mitingde “*Silah başına arş İstanbul'a!*” sloganı atılmış, İstanbul'daki isyancılara gözdağı verilmiştir.³⁵⁷ Katılımcılar, 31 Mart Olayı'nı protesto etmişler ve Osmanlıların yeniden esaret zincirine vurulamayacağını, esir yaşamaktansa hür olarak ölmeyi tercih edeceklerini ifade etmişlerdir.³⁵⁸

Miting kürsüsüne ilk olarak *Yeni Asır* başyazarı Fazlı Necip Bey³⁵⁹ gelerek toplanma sebeplerini açıklamış ardından ulema sınıfı adına Müderris Recep Efendi konuşmuştur.

³⁵² Karal, *a.g.e.*, s. 52-58.

³⁵³ *a.g.e.*, s. 52-58.

³⁵⁴ Tunaya, *a.g.e.*, s. 142; Kanuni Esasî'nin mimarı Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat hatıratında, Meşrutiyet'in iadesinden sonra İstanbul'a gelen Prens Sebahattin tarafından “*âdem-i merkezîyet partisi*” kurduğunu yazmıştır. Kastettiği; Ahrar Fırkasıdır. Ayrıca bkz. Ali Haydar Mithat, **Hatıralarım 1872-1946**, Güler Basımevi, İstanbul, 1946, s. 200.

³⁵⁵ Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 106.

³⁵⁶ Zekeriyâ Türkmen, “*Hareket Ordusu*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, 1997, s. 125-127

³⁵⁷ Aynı yer.

³⁵⁸ *İkdâm*, *Yeni Asır*'dan aktardığına göre Selanik mitinginin 11 Temmuz Meydanı'nda 15 Nisan 1909 Perşembe günü şehrin tüm kultiplerin katılımı ile gerçekleştiğini yazmıştır. “*Selanik'te Neler Cereyan Etti, Miting Tafsilâtı*”, **İkdâm**, 20 Nisan 1909, No: 5353.

³⁵⁹ **BOA**. DH. MKT. 2678-81.

Takiben Arnavut vatandaşları adına Abdil Efendi; Arnavutça, Tomak Efendi; Bulgarca, Selanik mebuslarından Karasu Efendi; Türkçe ve Yahudice, Nikola Efendi; Sırpça, Korki Apano Efendi; Ulah'ça kalabalığa seslenmişlerdir. Katılımcılar arasında yer alan gençler, İstanbul'a gitmek için gönüllü yazılarak silahlarını almaya gitmişlerdir. Miting ardından idare heyeti sabaha kadar Bâb-ı Âlî ve Saray ile iletişim halinde kalmıştır.³⁶⁰

14 Nisan 1909'da hükümet kurmakla görevlendirilen tarafsız ve partisiz kişiliği ile ön plana çıkan her kesimin güvenini alan Tevfik Paşa hükümeti,³⁶¹ Selanik protesto eylemlerinde gerekli güvenlik tedbirlerin alınmasını, asayişin temin edilip, herhangi bir aksaklığa meydan verilmemesini istemiştir.³⁶² Selanik'te meydana gelebilecek miting ve nümayişleri men etmeyi düşünmemiştir. 31 Mart Olayı'nın Harekât Ordusu'nca bastırılmasından sonra Meşrutiyet rejimini korumak ve aleyhe girişimlere müdahale edebilmek için miting hakkı konusunda hukuki çalışmalara hız vermiştir.³⁶³

17 Nisan 1909'da Selanik İslam ve Hristiyan ahalisi, Meşrutiyet idaresinin istikrarlı bir şekilde devam edeceği noktasında yapılan resmi tebligat ile Selanik mebuslarının açıklamalarına itimat etmeyerek Selanik Hükümet Konağı önünde toplanmışlar ve 31 Mart Olayı'nı protesto etmişlerdir³⁶⁴. *Tercümân-ı Hakikat*, Selanik'te miting yapıldığını ancak detayların alınamadığını okuyucularına duyurmuştur.³⁶⁵ Selanik Mitingi, kozmopolit yapıdadır. Çoğulculuk anlayışıyla öne çıkmıştır. *Yeni Asır* öncülüğünde demokratik bir halk hareketi olarak kayıtlara geçmiştir.

İstanbul Beyoğlu Mitingi, 2 Mayıs 1909'da Beyoğlu'nda Ermeni toplumu kanaat önderleri ile Hınçak Cemiyeti girişimiyle gerek Adana Olayı'nın yaralarını sarmak ve gerekse Meşrutiyet rejimine sıkı sıkıya bağlılıklarını ispatlamak maksadıyla San Antun Kilisesi ve çevresinde 4 bin kişinin katılımıyla bir miting düzenlenmiştir. Mitinge, devlet erkânından; Hürriyet Kahramanı Enver ve Niyazi Paşa ile Seryaver Remzi Efendi katılmışlardır. Öncelikle hürriyet uğrunda canlarını feda eden Harekât Ordusu şehitleri ile Adana'da mutlakıyyet taraftarları tarafından katledilen ahalinin ruhları için kilisede ayin yapılmıştır.³⁶⁶ II. Meşrutiyet'te Osmanlı parlamentosuna 10 mebus dâhil etmeyi başaran, İttihat ve Terakki Fırkasının seçim ve Meclis koalisyonunun mühim bir unsuru addedilen Ermeni toplumu, Adana'da huzur kaçıran

³⁶⁰ “*Selanik'te Neler Cereyan Etti, Miting Tafsilatı*”, *İkdâm*, 20 Nisan 1909, No: 5353.

³⁶¹ Karal, *a.g.e.*, s. 79-90.

³⁶² BOA. DH. MKT. 2795-13.

³⁶³ Olgun, *a.g.e.*, s. 283.

³⁶⁴ BOA. DH. MKT. 2795-14.

³⁶⁵ “*Selanik'te Miting*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 17 Nisan 1909, No: 10062.

³⁶⁶ “*Bir Miting*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 3 Mayıs 1909, No: 10076.

hadiselere karşı sorumluların cezalandırılması sözünü veren İttihat ve Terakki ile sıkı bir işbirliğine girmiş ve bunu uzun süre devam ettirmiştir.³⁶⁷

Mitngde Hınçak Komitesi üyelerinden Hanuk Efendi tarafından kilise bahçesinde bir konuşma yapılmıştır. Konuşmasında özetle, düşmanlara karşı koymak için bir ailenin, bir milletin görevlerinin nelerden ibaret olduğundan bahsederek, Ermeni milletin üzerine düşen görevi, gerek 31 Mart gerekse Adana olaylarında yerine getirdiğini ifade etmiştir. Osmanlı memleketinde Meşrutiyet idaresinin güçlendirilmesi için milletler arasında birlik ve beraberliğin sağlanması gerektiğini ileri sürerek Türk-Ermeni işbirliğinin geliştirilmesinin zorunluluğundan bahsetmiştir.³⁶⁸

Hanuk Efendi'den sonra Edirne Mebusu Rıza Tevfik Efendi söz almış ve kalabalığa seslenmiştir. İlk olarak Adana'da Ermenilerin öldürülmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, hürriyet uğruna canını veren Ermeni milletini takdir ettiğini ifade etmiştir. Tevfik Bey'in ardından birkaç kişinin nutkuyla konuşma faslı sona ermiştir. Bu mitingde, Adana'da öldürülen Ermenilerin eş ve yetim kalan çocukları için 100 bin lira yardım parası gönderilmesi ve buna benzer olayların yaşanmaması adına Anadolu'nun başlıca şehirlerine Harekât Ordusu'nun askerlerinin gönderilmesine karar verilmiştir. Mitinge katılan devlet erkânı, Anadolu'nun diğer şehirlerindeki Ermenilerin mutlakıyyetçilerin saldırılarına maruz bırakılmayacağı ve Adana Olayı'na sebep olanların cezalandırılacağı sözünü vermiştir.³⁶⁹

27 Nisan 1909'da tahta çıkan Veliaht Mehmet Reşat Efendi'nin Meşrutiyet'e bağlılık yemin ve sözü³⁷⁰, 31 Mart Olayı'ndan sonraki süreçte cereyan eden tüm mitinglerde ve kararnamelerinde yinelenmiştir. Örneğin, 23 Mayıs 1911 tarihli Manastır'a bağlı Debre-i Zor'da Hükümet Meydanı'nda yaklaşık 3 bin kişi toplanmış ve Meşrutiyet'e bağlılıklarına ve koruyacaklarına yemin etmişlerdir.³⁷¹ Böylece Meşrutiyet'e bağlılık yemini, miting kararnamelerinin klasik sözleri arasına girmiştir.

Hürriyet mitingleri ile Meşrutiyet rejimi ile Kanun-ı Esasî yerleştirilmiştir. Padişah Abdülhamit'in mutlakıyyete dönmesi zorlaştırılmıştır. Baskıcı, dayatmacı ve mutlakıyyetçi idarecilerin yönetimden el çektiler ve yerlerine Meşrutiyetçi idarecilerin gelmesi sağlanmıştır.

³⁶⁷ Edward J. Erickson, **Osmanlılar ve Ermeniler Bir İsyanın ve Karşı Harekâtın Tarihi**, Çev. İbrahim Türkmen, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 57-59

³⁶⁸ "Bir Miting", **Tercümân-ı Hakikat**, 3 Mayıs 1909, No: 10076.

³⁶⁹ Aynı yer.

³⁷⁰ Zuhuri Danişman, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 14, Yeni Matbaa, İstanbul, 1966, s. 6.

³⁷¹ BOA. BEO. 3897-292260.

Uzun yıllardır aralarında uzlaşmaz meseleler barındıran milletleri kucaklaştırmıştır. İttihâd-ı Osmani'nin gerçekleşmesi konusunda yararı olmuştur. Ulusal ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekerek, silahsız ve barışçıl bu tür miting ve nümayişlerle Meşrutiyet gibi demokratik bir yönetim modeline geçtiğini duyurmuş ve uygar bir millet olduğunu göstermiştir.

2. Matbuat (Basın) Miting Ve Nümayişleri

“*Basın*” geleneksel ifadesi ile gazete ve dergi gibi belli zamanlarda çıkan kitap dâhil yazılı ve görsel yayınların bütününe ihtiva etmektedir. “*Basın özgürlüğü*” haberlerin, düşünce ve kanaatlerin izne ve sansüre (sıkı denetime) uğramaksızın yazılı ve görsel yayınlar yolu ile serbestçe yayılabilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Habere ulaşma ve toplama, düşünce ve kanaatlerini açıklama ve yayma, okuyucu açısından ise haber alma serbestliği en önemli unsurları olarak kabul edilmektedir.³⁷²

Dünya’da Amerika, İngiltere ve Fransa gibi anayasal çalışmalarında öncül olan ülkelerin hukuki metinlerinde yer almış basın özgürlüğü kavramı Osmanlı coğrafyasında, basın araçlarının ilk evvel devlet eliyle sonradan da özel teşebbüslerin katılımıyla yaygınlaşmaya başlamasıyla ortaya çıkıp, gündeme gelmiştir³⁷³. Ekseriyetle bu tür durumlar, Padişah II. Mahmut ile beraber Tanzimat Dönemi’nde etkinlik göstermiştir. Tanzimat’ın hukukileşme sürecinin bir sonucu olarak 1858’de Fransa’dan alınmış olan Ceza Kanunu’nun 138. ve 139. maddesi ile basına yönelik cezai yaptırımlara gidilmiştir. Buna göre devlet, tebaası ve hükümet adamları aleyhindeki yayınların toplanması, suçu derecesine göre matbaasının, geçici veya süresiz olarak kapatılması kararlaştırılmıştır. Toplumun genel ahlakına aykırı yayın yapan ve edepsiz resimler basanlar için de para ve hapis cezası öngörülmüştür³⁷⁴. Buna göre, 1860’da özel sermaye ile Ağâh Efendi tarafından çıkarılan *Tercümân-ı Ahvâl*, Ziya Paşa’nın eğitim politikalarını eleştiren yazıları yüzünden 1861’de kapatılmıştır³⁷⁵.

1864’de gerçek anlamda ilk defa basına düzenleme getiren “*Matbûât Nizâm-nâmesi*” çıkarılmıştır. Bu düzenleme ile yayın yapmak isteyenlerin idareden izni almaları gerektiği gibi devletin iç güvenliğine, saltanata, genel ahlak ve edep kurallarına, hanedana, bakanlar kuruluna,

³⁷² Nevin Ünal Bozkurt, “*Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü*”, *AÜHF Dergisi*, C. 51, Sy. 3, Y. 2002, s. 65-84.

³⁷³ Bünyamin Ayhan, *Milli Mücadele’de Basın*, Tablet Yayınları, Konya, Aralık 2007, s. 17.

³⁷⁴ Bozkurt, *a.g.m.*, s. 65-84.

³⁷⁵ Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, 2. Bs. Remzi Kitabevi, İstanbul, Kasım 2003, s. 11.

üst düzey bürokratlara, dost ve müttefik devletlerin başkanlarına saldırı içerir yayın yapanlara çeşitli miktar para cezası ile süreli hapis cezası getirilmiştir.³⁷⁶ 1867’de Türkçe basında siyasi nitelikli yazıların artmasına binaen dönemin Sadrâzamı Ali Paşa “*Kararname-i Ali*” ile yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Gazetelerin uydurma haberlerle halkın zihnini karıştırdığından bahisle hükümet birtakım kısıtlayıcı önlemler almıştır. Yıl içerisinde gazetelerin verilen cezalara karşın kontrol altına alınamadığından bahisle artık gazetelerin baskıdan önce kontrole tabi tutulacağı kararlaştırılmıştır.³⁷⁷

1875’de Matbûât Nizâm-nâmesi’ne eklenen bir maddede, gazetelerin “*ilave*” adıyla yapacakları yayınlara yer verilmiş ve yayınlara zihinleri bulandıran makale ve doğru olmayan şeylerin yazılamayacağı; yasağa uyulmaması halinde de belli bir süre kapatma cezası verileceği düzenlenmiştir.³⁷⁸ 1876’da tüm yerli ve yabancı tüm gazetelerin basılmadan önce denetime tabi tutulmasını öngören kararname çıkarıldıysa da kısa sürede yürürlükten kaldırılmıştır.³⁷⁹ 1876’da Kanun-ı Esasî’nin 12. maddesinde; “*Matbûât kanun dairesinde serbesttir*³⁸⁰.” denilerek, anayasal bir güvence getirilmiştir. 1864 senesi Matbûât Kanunu’nu “*geri*” bulan Mithat Paşa, çağdaş bir basın yasası hazırlamıştır. Bu kanun, Meclis-i Mebusândan geçmiş; ancak, uygulamaya konamamıştır. Basın özgürlüğünün kanun koyucu; “*meclis*” kontrolü ve denetimi altına alınmış olmasından ve akabinde de Meclis-i Mebusânın kapatılması nedeniyle anayasa gereği padişahın ve bakanlar kurulu kararlarının yasa hükmünde kabul ediliyor olması, basın özgürlüğünün kişisel iradenin kararına bırakılmasına neden olmuştur.³⁸¹

Meşrutiyet’in ilk döneminde padişah emriyle gazeteler kapanabildiği gibi “*sıkı denetim*” uygulama süreci başlamıştır. Serbestliğin, halkın zihin karışıklığına veya zihinsel zehirlenmesine yol açacağı endişeleri, basın özgürlüğüne karşı otoritenin kullandığı başlıca gerekçe olmuştur.³⁸² 1878’de gazete ve dergileri denetlemek ve sansürden geçirmek üzere Dâhiliye Nezâretine bağlı Matbûât Dâhiliye Müdürlüğü içerisinde bir kurul oluşturulmuş, tüm siyasi yazılar kontrolden geçirilerek yayımlanabilmiştir.³⁸³ Siyasi gündem dışı kalan yazılar da

³⁷⁶ **Düstûr**, 1. Tertip, C. 2, s. 220-226.

³⁷⁷ Gökhan Demirkol, “*Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı’da Mizah Dergilerinin Kapanması*”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y. 9, Sy. 2, Aralık 2016, s. 687-710.

³⁷⁸ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1334, s. 26.

³⁷⁹ Bozkurt, **a.g.m.**, s. 65-84.

³⁸⁰ Server Tanilli, **Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s. 4.

³⁸¹ Karal, **a.g.e.**, s. 263.

³⁸² Aynı yer.

³⁸³ Topuz, **a.g.e.**, s. 37

1882’den itibaren sansür kapsamına alınmıştır. 1901’den sonra da yeni gazete ve dergi çıkarılmasına izin verilmemiştir.³⁸⁴

Demokratik yönetimlerinin meşruiyeti, onun halkın kararına dayanmasındandır. Farklı görüş ve kanaatlerin nefret dili kullanılmadan, barış içinde yaşamasına imkân tanınmasındandır. Siyasi otoriter makamların barışçıl yöntemlerle özgür ortamda değiştirmesine izin vermesindendir. İktidar alternatifi muhalefete özgür bir faaliyet ortamı sunmasındadır³⁸⁵. Demokrasi’nin öznesi, halk ve onun parçası bireydir. Bu nedenledir ki toplanma, ifade ve örgütlenme özgürlükleri demokratik toplum ve devletlerin varlık şartlarındandır.

Meşrutiyet, halkın sürekli olarak kendini ilgilendiren politikalarda söz sahibi olabilmesini ve çeşitli yollardan siyasal hayata en kapsamlı bir şekilde katılımı amaçlamaktadır. Miting gerekçelerinde sıklıkla kullanılan “*idare-i meşrutenin üssü’l-esası*³⁸⁶” tabiri, çoğulcu yönetimleri işaret etmektedir. Mitinglerin, çoğulcu ve katılımcı siyasal sistemlerle alakalı olduğunu ortaya koymaktadır. Çoğulculuk için özgürlükçü ortam şarttır. Özgür ortamın sağlayıcılarının başında ise basın gelmektedir.

Bir devletin yasama, yürütme ve yargı erklerinin ardından dördüncü kuvveti olarak bahsedilen basının özgürlüğü, ilk başta demokratik yönetim esaslarına sahip Meşrutiyet’in güvencesi olarak kabul edilmektedir. Demokratik devletlerde feragat edilemeyecek kadar kıymetli basın özgürlüğü sayesinde yöneticiler, yönetilenlere karşı hesap vermek ve şeffaf olmak zorundadır. Halkın rızasıyla meşruiyet kazanan iktidarlarını ancak bu şekilde sürdürebilmektedir. Aksi halde halk, demokratik olmayan uygulamalara başvurabilmektedir. Bu durum başta Meşrutiyet olmak üzere tüm demokratik kültürlerin ruhuna tamamen aykırıdır. Basın, iktidarın dayatmalarına hizmet etmeyerek, mutlakıyetçi ve totaliter yönetimlerin oluşmalarına imkân tanımamalıdır.³⁸⁷

Meşrutiyet’in iadesinin başında özgür basının öneminin bilinciyle “*Gazeteler hürdür artık. Sansür yasaktır. Gazeteleri sansür etmeye kalkmak ağır bir suçtur*³⁸⁸.” ilkesi ile yola çıkmıştır. II. Meşrutiyet’in iade edilmesinden hemen sonra yazılar sansüre gönderilmemiş, sansür memurları gazetelere sokulmayarak, Meşrutiyet’in ruhuna uygun hareket edilmiştir. 25

³⁸⁴ Bozkurt, **a.g.m.**, s. 65-84.

³⁸⁵ Atilla Yayla (edt.), “*Liberalizm ve Demokrasi*”, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s. 39.

³⁸⁶ “*Miting*”, **Serbesti**, 30 Mart 1909, No: 133.

³⁸⁷ Bozkurt, **a.g.m.**, s. 65-84.

³⁸⁸ Hakan Aydın (Edt), **İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset**, Palet Yayınları, Konya, Ekim 2010, s. 237.

Temmuz'dan itibaren gazeteler, sansüre tabi tutulmadan yayımlanmıştır. Hükümet ise sansürü kaldırdığını ilan etmiştir.³⁸⁹

Meşrutiyet'in ilk zamanlarında yayımların hızlı bir şekilde sayısal manada artış göstermiş olması “*matbûât çılgınlığı*”³⁹⁰ özdeyişiyle anlatılsa da çok sesliğin demokrasiyi besleyeceği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak siyasi iktidarı elinde bulunduran güçler için bu tür karmaşıklık ve çılgınlık aleyhte bir durumdur. Bu nedenle basın özgürlüğünün “*kanun dairesinde hürlüğü*” çerçevesinde düzenlenmesi amaçlanmıştır.³⁹¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 7 Eylül 1908'de İstanbul'da Türkçe, Rumca ve Ermenice yayım yapan gazete sahipleri ile bir araya gelerek “*matbûât programı*” hazırlamıştır. Padişaha, devlet adamlarının şahsiyetlerine ve İslamiyet'e hakarete dair yayımların yapılmaması, ülkenin dış siyasetinde sorunlara yol açılmaması ve cemaatler arasında fitne ve ayrımcılığa yol açabilecek yayımlardan kaçınılması hususları program içerisinde yer almıştır. Ancak program bir türlü hayata geçirilememiştir.³⁹²

Kamil Paşa hükümeti, yeni bir basın kanunun çıkarılması kararlaştırmış, hazırlıklara başlamıştır. Yeni kanun çıkarılincaya kadar da 1864 tarihli Matbûât Kanunu'nun uygulanmasına devam edileceğini duyurmuştur. Her ne kadar basının hiçbir ödenetime tabi tutulmayacağı duyurulmuş ise de gazeteleri sükûta mecbur etmek niyetinde olduğu kamuoyunca muhalif kesimlerce işlenmiştir.³⁹³ Basın Kanunu hazırlıklarının kamuoyunda duyulması üzerine tasarı yasallaşmadan evvel muhalefet adına hareket eden *Serbesti*, iktidar kanadı adına *Tanin* kitleleri meydanlara dökerek mitingler düzenlemişlerdir.

2.1. Serbesti Gazetesi; Birinci Matbuat Mitingi

Serbesti, Mevlanzade Rıfat Bey tarafından *Hukuk-ı Umûmîye*'nin kapatılmasının ardından 6 Aralık 1908'de yayım hayatına başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı olup Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin fikirlerini savunmuştur.³⁹⁴ Gazete, Ahrar Fırkasının sözcüsü gibi hareket etmiştir.³⁹⁵ II. Meşrutiyet Dönemi'nde basının yeniden yapılandırılması hususuyla

³⁸⁹ BOA. DH. MKT. 1273-59.

³⁹⁰ Ali Birinci, “*Hürriyet ve İtilaf Fırkasını Destekleyen Matbuat*”, *Tarih ve Toplum*, Sy. 42, (1987), s. 8-14

³⁹¹ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 196.

³⁹² Aydın, *a.g.e.*, s. 238-246.

³⁹³ Hüseyin Cahit, “*Siyaset, Sadrazam ve Meşrutiyet*”, *Tanin*, 13 Şubat 1909, No: 193.

³⁹⁴ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s. 310; Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s. 90.

³⁹⁵ Hikmet Çiçek, *Dr. Bahattin Şakir İttihat ve Terakki'den Teşkilat-ı Mahsusaya Bir Türk Lakobeni*, 2. Bs. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 86.

çıkartılması düşünülen, Refik Halid'in³⁹⁶ ifadesiyle “*karakulak suyu kadar hafif bir kanun*”³⁹⁷ olarak addedilen Basın Kanunu'na karşıt olarak İstanbul'da ve taşrada kitlesel halk eylemleri başlatmıştır. Basın özgürlüğüne aykırı kanun tasarısının Meclis-i Mebusândan geçmemesine çalışmıştır.

2.1.1. İstanbul Matbuat Mitingleri

Kamil Paşa'nın Sadareti sırasında yeni Basın Kanunu'nun çıkarılacağı haberinin kamuoyunda işitilmesi üzerine³⁹⁸ Serbesti Başyazarı Mevlanzâde Rıfat Bey öncülüğünde basın özgürlüğünün korunmasına yönelik Sultanahmet Meydanı'nda miting düzenlenmesine karar verilmiştir.³⁹⁹ Mitingin amacı, Dâhiliye Nezâretince hazırlanan ve Şûrâ-yı Devletçe incelendikten sonra Meclis-i Vükelâya takdim edilen Basın Kanun Tasarısı'nı protesto etmektir.⁴⁰⁰ Tasarının en dikkat çeken değişikliği gazete yayımlamak isteyenlerden alınacak olan kefalet akçesinin, İstanbul'da 250 lira, taşralar için 100 liraya artırılmasıdır.⁴⁰¹ Bu durum gazetecilerin memnuniyetsizliğini artırmıştır.

Basının özgür bırakılması gerektiğine inanan Serbesti yönetimi, basın konusunda kayıt ve şarta tabi olarak hazırlanan tasarının “*milleti boğmak*” manasına geldiği fikrini taşımaktadır. Ayrıca basın özgürlüğüne getirilecek bir sınırlamanın, mutalakiyeti geri getireceği ve milleti esir durumuna düşüreceği kanaatindedir. Bu maksatla 7 Şubat 1909'da Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenecek mitingne hürriyetperver tüm Osmanlı vatandaşlarını davet etmiştir. Davetiye aynen şöyledir:

*“Şehr-i cârînin yirmi beşinci pazar günü saat yedide Sultanahmet Meydanı'nda Bâb-ı Âlice derdest-i tanzîm bulunan ve rûh-i Meşrûtiyet'i rahnedâr edecek olan (bozacak) matbuât nizâmnâme-i hürşikenânenesi hakkında büyük bir miting verilmesi pek çok erbâb-ı hamîyetin gösterdiği arzu ve lüzûm üzerine mukarrer olduğundan vakt-i muayyende bilâ-tefrik cins ve mezheb umûm muhibb-i hürriyet ve hürriyet-i matbuât taraftarı olan Osmanlıları ictimâ'ya davet-i vazîfe-i vatanperverîden add eyleriz.”*⁴⁰²

³⁹⁶ Refik Halit ile Mevlanzade Rıfat'ın tanışıklığı uzunca yıllar devam etmiştir. M. Rıfat 1930'da Halep'te vefat etmiştir. Rivayete göre, Refik Halit ile yemek yedikten sonra yolda kalp krizi nedeniyle vefat etmiştir. Ayrıca bkz. Ali Birinci, **Tarih Uğrunda Matbuat Âleminde Birkaç Adım**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s. 21.

³⁹⁷ Karay, **a.g.e.**, s. 21.

³⁹⁸ Kamuoyunun haberdar olduğu Matbuât Nizâmnâmesi ve eleştirisi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. “*Matbuât Nizâmnâmesi*”, **Sabah**, 9 Şubat 1909, No: 6959; “*Matbuât Kanun Lâyihası*”, **Sabah**, 10 Şubat 1909, No: 6959; “*Matbuât Nizâmnâmesi*”, **Sabah**, 10 Şubat 1909, No: 6960.

³⁹⁹ “*Diinkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴⁰⁰ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 223.

⁴⁰¹ “*Matbuât Nizâmnâmesi*”, **Sabah**, 2 Şubat 1909, No: 6952.

⁴⁰² “*Serbesti Gazetesi*”, **Hukuk-ı Umûmîye**, 7 Şubat 1909, No: 133.

Serbesti, Meclis-i Vükelâya sunulan tasarının Meşrutiyet'in ruhuna, demokratik devlet anlayışına aykırı olduğundan bahisle din ve millet farkı gözetmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarını mitinge davet etmiştir. Mitingin hedefinde, Kânil Paşa hükümeti vardır.

Serbesti, mitingde konuşma yapmak isteyenlerin, gazete idaresine gelerek isimlerini yazdırmalarını istemiştir. Akabinde de konuşmacıları belirleyerek isim listesini gazeteden duyurmuştur. Buna göre miting konuşmacıları şunlardır: *Serbesti* Müdürü Mevlanzâde Rıfat Bey, İstanbul Mebusu Bedros Hallacyan Efendi, Hınçakyan Fırkasından Aramyas Efendi, *Tercümân-ı Hakâkat* Başyazarı Hüseyin Kâzım Bey, *Azad* gazetesindeden Dikran Zaven Efendi, *Serbesti* yazarı Mazlum Bey ve Karakin Gozıkyan Efendi yer almışlardır. Konuşmacılar, ekseriyetle basın ve yasama mensuplarından oluşmuştur. İstanbul'da kurulan Kürt Teavün ve Terakki Kulübü⁴⁰³ de gazetelere ilan vererek, taraftarları ile birlikte miting günü kulüpte toplanarak, toplu bir şekilde mitinge katılacaklarını basın yoluyla duyurmuştur.⁴⁰⁴

Miting haberinin kısa sürede yayılması üzerine konuşma yapmak isteyenlerin sayısında önemli miktarda artış meydana gelmiştir. Bu nedenle *Serbesti*, yeni bir konuşmacı listesi yapmak zorunda kalmıştır. Hangi dilde kimlerin konuşma yapacağını gazeteden yayımlamıştır. Yenilenen konuşmacı listesi şöyledir:

"Ahrar Kulübü"⁴⁰⁵ adına Nurettin Ferruh, Osmaniye yazarlarından Hüseyin Kâmi Bey, Artin Türkiyan Efendi, Diyarbakır Mebusu Piriñçizâde Arif Efendi, Taşnaksutyun Fırkasından Mebus Vartakis ve Simon Efendiler, Arnavut Başkim Kulübü adına eski Ahrarcılardan Dr. İbrahim (Arnavutça), Hasan Fehmi Bey (Fransızca), Bedirhan Paşazâde Abdurrahman Bey, İttihâd-ı İslam sahibi Filipeli Hilmi Bey, Asım Bey, Ahrar-ı İraniye'den Azadî gazetesi Müdürü Naci Bey, El-adl gazetesi sahibi Mehmet Saka Bey (Arapça), Hınçakyan Fırkasından Mihran Ohannesyan Efendi, Patris Rum gazetesi Müdürü Keşişoğlu Efendi (Rumca) ve Jamanak gazetesi yazarlarından Sebuhan Efendi, Muallim Galip Bey⁴⁰⁶. "

Basın kuruluşları ve temsilcileriyle muhalefetten mebus ve sivil toplum örgütleriyle *Serbesti* Matbuat Mitingi, sivil bir demokratik halk eylemi olarak kayıtlara geçmiştir.

7 Şubat 1909 Pazar günü Sultanahmet Meydanı'nda toplanan kalabalığın sayısı; *Sabah* 'a göre 5-6 bin kişi⁴⁰⁷, *Serbesti* 'ye göre 6-7 bin kişidir.⁴⁰⁸ Sultanahmet Cami duvarına

⁴⁰³ BOA. DH. MKT. 2718-36; II. Meşrutiyet'in ardından Kürtlerin kurdukları Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti (Kürt Gelişme ve Yardımlaşma Demeği) ayrılıkçı bir örgüt değildir. Namuslu valiler atanması, ana yol yapımı, adalet için mahkemelerin ele alınması gibi iyileştirme isteklerinde bulunan bir cemiyettir. Ayrıca bkz. Alpay Kabacalı, **Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 23.

⁴⁰⁴ "Miting", *Serbesti*, 6 Şubat 1909, No: 81.

⁴⁰⁵ İttihat ve Terakkiye karşı ilk defa muhalefet tezini siyasallaştırmıştır. Tunaya, **a.g.e.**, s. 150.

⁴⁰⁶ "Miting", *Serbesti*, 7 Şubat 1909, No: 82; *İkdâm*, miting konuşmalarının Türkçe, Farsça, Arapça, Rumca, Arnavutça ve Ermenice söylendiğini yazmıştır. "Dünkü Miting", *İkdâm*, 8 Şubat 1909, No: 5282.

⁴⁰⁷ "Matbuât Nizâm-nâmesi Aleyhinde Miting", *Sabah*, 8 Şubat 1909, No: 6978; Mitinge katılım sayısı ile ilgili olarak, *İkdâm* gazetesi de 5-6 bin rakamını vermiştir. "Dünkü Miting", *İkdâm*, 8 Şubat 1909, No: 5282.

⁴⁰⁸ "Dünkü Miting", *Serbesti*, 8 Şubat 1909, No: 83.

asılmış kocaman bir pankartta yazılan “*Serbesti*” ibaresi miting alanına gelen binlerce kişinin dikkatini çektiği gibi aynı zamanda mitinge kimin ev sahipliği yaptığını ortaya koymuştur.⁴⁰⁹ *Serbesti* yazarları ile gazete müdürü Mevlanzade Rifat Bey tam kadro olarak miting alanında hazır bulunmuşlardır.⁴¹⁰ Miting alanında hanedan üyelerinden Veliaht Reşat ile oğlu Mehmet Ziyaeddin Efendi de yerlerini almışlardır.⁴¹¹

Miting kürsüsüne ilk olarak Mevlanzade Rifat Bey çıkmış “*Muhterem Vatandaşlar*” hitabıyla konuşmasına başlayarak, basın özgürlüğü aleyhinde kasıtlı olarak hazırlanan kanun tasarısını şiddetle protesto etmek maksadıyla toplandıklarını belirtmiştir. Bu amaçla alanda bulunan farklı millet ve dinlerden herkese *Serbesti* adına teşekkür etmiştir. Milletın ruhu ve sesi olan basın özgürlüğüne karşı yapılan saldırıyı protesto etmek amacıyla konuşmacıları takdim etmiştir.⁴¹²

Miting kürsüsüne *Serbesti* yazarlarından Hüseyin Kâmi Bey gelmiş ve Matbuât Nizâmnâmesi’nin Bâb-ı Âlîde kadife koltuklar içinde düzenlendiğini, meydanı dolduran kalabalığın ise nizamnamenin aleyhinde olduğunu, Avrupa’da bir kanun yapılmazdan evvel önce konunun uzmanlarına başvurulduğunu hatırlatarak yeni düzenlemeyi protesto ettiklerini söylemiştir. Ayrıca altı aydır sokakları temizlemede acizlik gösteren hükümetin üç günde 30 milyon halkı esir edecek kanunu çıkarmada olağanüstü gayret gösterdiğini söyleyerek, Kânil Paşa hükümetini ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁴¹³ Bâb-ı Âlînin “*küçük beyleri*” olarak kastettiği ise İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleridir.

Hüseyin Kami Bey, Kânil Paşa hükümetine “*basın hürriyeti yüzünden mi Bulgaristan’a harp mi ilan edildiği, rüşvetle valiler mi atandığı, iç ve dış ilişkilerin mi bozulduğu, mutlakıyyetin mi geri geldiği ve boykotajın mı işe yaramadığı*” sorularını yöneltmiştir. Aksine “*basın hürriyeti sayesinde rüşvetin azaldığını, iç ve dış ilişkilerin düzeldiğini, Meşrutiyet’in halka bildirildiğini ve boykotajın ülke genelinde yaygınlaştırıldığından*” bahsetmiştir. Konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“... Matbuât Nizâmnâmesi, nâmusluları değil nâmussuzları, eski jurnalcileri himâye edecek. Bunların nazarında serbesti-yi matbuât muzırdır. Çünkü serbest-i siyâsette büyük vatanperver Murat Beyefendi’ye edilen tecavüzün (saldırının) masdarını (kaynağını) gösterebildik. Mizan’ın,

⁴⁰⁹ **Resimli Kitap**, Mart 1909, C. 1, No: 6.

⁴¹⁰ “*Dünkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴¹¹ Aynı yer. Kamuoyunda hanedan üyelerinin bu eyleme katılması tartışma konusu olmuş ve Zabtiye Nezâretinden durumun araştırılması istenmiştir. Araştırma neticesinde veliahtın mitinge katılmadığına dair rapor tutulmuştur. **BOA.Y..EE.**, 86-70.

⁴¹² “*Dünkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴¹³ Aynı yer.

Kalem'in hakikatperestliği anlaşıldı. Hukuk-ı Umûmîye'nin ma'sûmiyeti tebeyyün etti (belli oldu). Fedâkârân-ı Millet Cemiyetinin beraâtı tahakkuk etti. Tabiidir ki bu müftereyâtı (başkasının üstüne atılan suçları) tanzîm edenler (düzenleyenler) serbesti-yi matbuât istemez. Fakat 'Ey Millet!' Emîn olunuz ki bugün bu nizâmnâme-yi tertîb eden eller yarın Meclis-i Mebusânı topa tutmaktan pervâ etmez (korkmaz, çekinmez). Yarın da Meclis-i Mebusânımızı topa tutmaktan pervâ etmeyecek olan o kanlı pençeler hiç şüphe etmeyiniz ki yine bir Divan-ı Ali karşısında Niyazileri, Enverleri, Atıfları, Salimleri, Ruşenleri vesâir emsâl-i kahramanları, Mithat, Süleyman, Paşa ve emsâlini andırır bir sûrette mahkûm ederek Taif'lerde boğduracaklardır...⁴¹⁴”

Hüseyin Kâmi Bey, basın özgürlüğünü “güneşin aydınlatmasına” benzetmiştir. Mizan, Kalem, Hukuk-ı Umûmîye gibi basın kuruluşlarını överek konuşmasını sonlandırmıştır. Bunların İttihat ve Terakkiye karşı sert eleştirilerle öne çıktığı bilinmektedir.⁴¹⁵

Kürt Cemiyeti adına Bedirhan Paşazade Abdürrahman Bey, kürsüye gelerek “*Vatandaşlar!*” hitabıyla başladığı konuşmasında adaletin ve hürriyetin korunmasının; ancak, basın özgürlüğü ile sağlanabileceğini, bireyin hakkını, hukukunu çiğnemek isteyenlerin bu hakkı kısıtlamak istediğini ifade etmiş ve konuşmasını şu sözlerle devam ettirmiştir:

“Serbesti-i matbuâta vurulacak en hafif bir darbe doğrudan doğruya kalb-i aziz hürriyete vurulmuş bir hançer demektir. Serbesti-i matbuâtın azıcık rahnedâr olmasına (bozulmasına) müsaâde eden bir millet... Hürriyetin gasbına, istibdâdın otuz iki seneden beri mesaibe-i girifdâr eden (felakete sürüklenmiş) o kitâl-i istibdâdın (mutlakıyyet kavgası) îâdesine ve azîmetli Osmanlı ordusunun süngüleriyle istirdât olunan (geri alınan) mukaddes Kanun-ı Esasî'mizin mahvına meydan vermek demektir... Mülevves (kirli) lâyiha... Kim bilir ne gibi kuvvetlerin taht-ı te'sirinde olarak millet-i ma'sûmemiz hakkında nasıl hâinâne bir niyette bulunduklarını pek açık bir sûrette gösteriyor. Fakat bunlar maksatlarına nâil olamayacaklardır...⁴¹⁶”

Abdurrahman Bey konuşmasının son bölümünde, her türlü bireysel hukukun yegâne koruyucusunun basın özgürlüğü olduğunu, adalet ve hürriyetin sürdürülebilmesi için kendisinin, tüm Bedirhan ailesinin ve İstanbul'da bulunan 60 bin Kürt halkının kanlarının son damlasına kadar mücadele edeceklerini söylemiştir. Konuşmasını “*Yaşasın serbesti-yi matbuat!*” sloganı ile bitirmiştir.⁴¹⁷

Serbesti yazarlarından Mazlum Bey kürsüye çıkarak, Meşrutiyet'in ruhunun, hâkimiyet-i millet olduğunu, milletin duygu ve düşüncelerine ise serbest basının tercüman olabileceğinden bahsetmiştir. Basın özgürlüğünün olmadığı takdirde millet ile idare arasında bağların kopacağı uyarısını yapmıştır. Ardından basın özgürlüğü sayesinde meydana gelen olumlu gelişmelerden bahsetmiştir. Eğer kanun tasarısının yasallaşmasını engelleyemezler ise iki aya kadar varlığıyla iftihar edilen Meclis-i Mebusânın hayal olacağı uyarısında bulunmuştur.

⁴¹⁴ Aynı yer.

⁴¹⁵ M. Nuri İnüçur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s. 310-313.

⁴¹⁶ “*Dünkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴¹⁷ Aynı yer.

Basın sınırlamasını “ikinci mutlakıyyet” olarak nitelendirmiştir.⁴¹⁸ Mazlum Bey ile benzer endişeleri taşıyan *Sabah* gazetesi Mutlakıyyet Devri’nin çoktan geçtiğini, basının esir edilemeyeceğini ve sansürün geri getirilemeyeceğini yazmıştır.⁴¹⁹

Görice kasabasındaki olaylar nedeniyle kamuoyunda Arnavutlar hakkında muhtariyet fikrinin tartışıldığı bir sırada⁴²⁰ Arnavutları temsilen mitinge katılan Osmanlı Ahrar Fırkasından Dr. İbrahim Temo⁴²¹ fırka programının ilk maddesindeki “serbesti-i matbuât⁴²²” ilkesi ile örtüşen Arnavutça konuşmasında şunları söylemiştir:

“Osmanlı Kardeşlerimiz! Benden evvel nutuk irâd eden şu ufacak vatandaşımız Lemi Bey... Hürriyet-i matbuât hakkında icâb edeni söylediler. Hükûmet, matbuâtımızın men'-i serbesti hakkında bir kanun lâyihası kaleme alıb, Meclis-i Milliyemize göndermek üzeredir. Matbuât, rûh-i millettir. Bu kanun-ı hürriyetşikenânenin tatbiki milleti ruhsuz bir ceset hâline koymaktır. Matbuât, nıgehban-ı hürriyettir (hürriyetin gözcüsü). Onun boyunduruk altına alınması iâde-i istibdâdın mukaddemesi demektir. Biz ki bunca seneler, mutlakıyyetle pençeleşmiştik ve henüz şems-i hürriyetin hidemât-ı münevveresiyle tamâmen tenevvür edemedik (parlayamadık). Buna kat'iyen muvafakat (onay) etmemeliyiz...⁴²³”

İbrahim Temo konuşmasına devamla “İstibdat Dönemi” sansürünün sadece memleket içinde değil Avrupa’ya kadar uzandığını, gazete çıkarmaları nedeniyle Ahmet Rıza Bey’in Fransa’dan, Abdullah Cevdet Bey ile Fahri Bey’in İsviçre’den, Derviş Hempa Bey’in Roma’dan çıkartıldığını, kendisinin ise Romanya’da engellendiğinden bahsetmiştir. Bu nedenle Arap, Arnavut, Kürt, Rum, Ermeni milletlerinin hazırlanmakta olan yeni Basın Kanunu’nu protesto etmeleri gerektiğini söylemiştir. Ayrıca kanun tasarısının Meclis-i Mebusâna gelmesi halinde tasarının reddedilmesi için mebuslarla görüşülerek ikna yoluyla tasarının reddedilmesinin sağlanabileceğini belirtmiştir. Tasarının kabulünü “milletin terakki ve istikbali için büyük bir tehlike” olarak addetmiştir. İbrahim Temo konuşmasını “Yaşasın Osmanlılar! Yaşasın matbuât-ı hürremiz! (esir olmayan matbaamız!)” sloganıyla sonlandırmıştır.⁴²⁴

⁴¹⁸ Mazlum Bey’in ardından “Lemi” isimli bir okul talebesi kürsüye çıkarılmıştır. Ancak konuşma metninden bahsedilmemiştir. “*Dünkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴¹⁹ Hanif, “*Matbuât Nizâmnamesi*”, **Sabah**, 10 Şubat 1909, No: 6960.

⁴²⁰ “*Arnavutlar ve Teologos Gazetesi İhbârâtına Karşı*”, **Sabah**, 8 Şubat 1909, No: 6978.

⁴²¹ Serbesti Matbuat Mitingi’nin düzenlendiği, 7 Şubat 1909 tarihinde İbrahim Temo, konuşma içeriğinde ismi geçen Abdullah Cevdet ile Osmanlı Demokrat Fırkasını henüz yeni kurmuşlardır. Bu nedenle Serbesti gazetesindeki haberde, Ahrar Fırkası mensubu olarak geçmiştir. Demokrat Fırkası, 6 Şubat 1909’da kurulmuş, ideolojik olarak; çoğulcu yönetim modelini savunmuştur. Ayrıca bkz. Necdet Hayta ve Uğur Önal, **Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri**, 7. Bs. Gazi Kitabevi, Ankara, 2014, s. 198.

⁴²² Tunaya, **a.g.e.**, s. 155.

⁴²³ “*Dünkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴²⁴ Aynı yer.

“*Serbesti Matbuat Mitingine*” Taşnaksutyun Cemiyetinden Haçatur Efendi katılmış ve “*Osmanlılar!*” hitabıyla başlayan bir konuşma yapmıştır.⁴²⁵ Haçatur, basın hakkındaki düzenlemenin Osmanlı memleketinde hürriyete karşı vurulan en ağır darbe olacağı uyarısında bulunmuştur. Meşrutiyet’in iadesinden itibaren geçen yedi ay süre zarfında millet ve devletçe pek çok tehlikeler ile karşılaşılıp, üstesinden gelindiğini; ancak en büyük tehlikenin ise basın özgürlüğüne kısıtlama getiren kanun tasarısı olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁶

Haçatur Efendi, tasarının kabulünün mutlakıyyete karşı mücadele etmiş olan Ermeni, Bulgar, Türk ve Rum’un fedakârlıklarının, Resne kahramanı Niyazi’nin, Enver’in mağlubiyeti anlamına geldiğini dile getirmiştir. Osmanlı mebuslarını Mecliste kadife koltuklarda boş oturmaları için göndermediklerini, kanun tasarısı önlerine geldiğinde kahramanca tasarıyı ret etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasına özetle şu sözlerle son vermiştir: “*Size temin ederim ki yirmi seneden beri Osmanlılar arasında hakiki bir hürriyet te’sisi için biz Ermeniler yüzlerce fedâ verdik. Hürriyetin kâim olması için bu yolda dahi bütün Osmanlılarla berâber fedâ-yı can edeceğiz*”⁴²⁷.

Tanin gazetesinin “*Taşnaksutyun Cemiyeti azalarından birinin*” olarak bahsettiği Haçatur Efendi’nin konuşması ile ilgili olarak, hür basından bir haylice bahsettiğini, basına özgürlük tanınmadığı sürece eskilerden olduğu gibi yeniden bombalarla işe başlanılacağını beyan ettiğini yazmıştır.⁴²⁸ Bu esnada Osmanlı hükümetinin iyi niyetle Ermenilerin nüfusça yoğun olduğu bazı Anadolu vilâyetlerine emniyet ve asayiş konularında tahkik heyetince araştırma ve incelemeler yapıldığı bir sıra olduğu unutulmamalıdır.⁴²⁹

Ahrar-ı İraniye’den Naci Bey, Osmanlıların Meşrutiyet ve hürriyeti elde etmek için ne kadar canlar feda ettiğini iyi bildiğini, hürriyetin devamının; ancak, basın özgürlüğü ile sağlanabileceğini, mutlakıyyete vurgu yaparak, Osmanlı milletinin yazamadığı, çizemediği ve okuyamadığı döneme geri dönmek niyetinde olmadığını ifade etmiştir. Kendi ülkesindeki Şah Mehmet Ali’nin sansür uygulamalarına ve gazete kapatmalarına değinmiş ve bu tür uygulamaların Meşrutiyet’e ağır bir darbe vuracağından bahsetmiştir.⁴³⁰

⁴²⁵ Konuşmanın tam metni için ayrıca bkz. “*Taşnaksutyun Cemiyetinden Haçatur Efendi’nin Nutku*”, **İkdâm**, 8 Şubat 1909, No: 5282.

⁴²⁶ “*Düinkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴²⁷ Aynı yer.

⁴²⁸ “*Düinkü Miting*”, **Tanin**, 8 Şubat 1909, No: 188.

⁴²⁹ “*Dâhiliye Nâzırıyla Ermeni Patriğinin Mülâkâtı*”, **Sabah**, 8 Şubat 1909, No: 6978.

⁴³⁰ “*Düinkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83; İstanbul’da oturan ve misafir olarak bulunan İranlılar, 31 Ocak 1909 Pazar günü Çakmakçılar Yokuşu Valide Hanı’nda İran Şahı Mehmet Ali’nin idaresi aleyhinde bir miting yapmışlardır. Bu mitingde Hüseyin Kamî Bey tarafından Türkçe, Hacı Mirza Yahya tarafından Farsça dilinde

Naci Bey'in ardından *Pertev-i Adâlet* gazetesi müdür ve başyazarlığını yapan Mahmut Asım Bey “*Aziz vatandaşlarım!*” hitabıyla kalabalığa seslenmiştir. Tasarının “*istibdadın eseri*” olduğuna değinmiş ve tasarımı şiddetle protesto ettiklerini söylemiştir. Mitinge katılanlara yönelip, tasarımı protesto edip etmediklerini sorduğunda “*Ediyoruz, yaşasın hürriyet-i matbuât! Yaşasın millet! Yaşasın Meşrutiyet!*” cevabını almıştır. Ardından sırayla *Patris* gazetesi müdürü Keleşoğlu Yanotto Efendi, Hınçakyan Fırkasından Aram Efendi miting kürsüsüne gelerek, Ermenice konuşmalarını yapmışlardır.⁴³¹

Selamet-i Umûmîye Kulübü⁴³² adına Fuat Şükrü Bey “*Sevgili Kardeşler!*” hitabıyla başlayan konuşmasında mevcut iktidarı, halkın ekmek almaya muhtaç olduğu⁴³³ bir sırada para derdine düşmekle halkın yararına hiçbir şey yapmamakla suçlamıştır. Meşrutiyet’i bu adamların ceplerini, çekmecelerini doldurması için getirmediğini, hazırlanan Matbuat Kanunu ile basını mahvettiklerini ve kulübü adına hükümeti protesto ettiklerini ifade etmiştir⁴³⁴.

Tercümân-ı Hakikat Başyazarı Hüseyin Kazım Bey, bir sabah gazetelerden öğrenilen Meşrutiyet’in, kimsenin bahşisi olmadığını, milletin hakkı olduğunu, kılıç ve kuvvetle, basın sayesinde kazanıldığını söylemiştir. Hürriyetperver Meclis-i Mebusânın basın tasarısını, Şûrâ-yı Devlet azasının ve vükelânın suratına çarpacağını iddia etmiştir. Eğer Meclis millet aleyhinde karar alması halinde milletin demokratik yollarla bunun hesabını sorabileceğini izah etmiştir. Konuşmasını şu sözleri ile bitirmiştir: “*Evet millet hürriyetperver olmalı ki hürriyetimize taarruz ettirmeyelim. Matbuâtın güvendiği millettir. Biz canla başla sizin hürriyetinize çalışırız, var olsun hür millet!*”⁴³⁵

Kazım Bey’in ardından sırasıyla *Hukuk-ı Umûmîye* gazetesi Müdürü Dr. Saib Bey, *El-adl* gazetesi müdürü Safa Bey (Arapça) ve İstanbul Mebusu Hallaçyan Efendi konuşmuşlardır. Hallaçyan Efendi, konuşmasının başında kendisini mitinge davet eden *Serbesti* yönetimine teşekkür ederek başlamıştır. Hükümetin neden basın hakkında bir düzenleme yapma hissi duyduğuna dair sorularla konu hakkında açıklamaya gitmiştir. Basın düzenlemesinin tüm ülkelerde belli bir nizama bağlandığını, elbette de Osmanlı’da bunun bir nizama bağlanmasının

konuşmalar yapılmıştır. Konuşma metinleri Fransızcaya çevrilmiş ve İstanbul’da bulunan yabancı elçiliklere bildirilmiştir. “*İranlıların Dünkü Mitingi*”, *Sabah*, 1 Şubat 1909, No: 6951.

⁴³¹ “*Dünkü Miting*”, *Serbesti*, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴³² Meşrutiyet’in iadesinden önce kurulan, köklü bir kulüp olan Selamet-i Umûmîye, sonrasında Osmanlı Demokrat Fırkasına dönüşmüştür. Mitingde konuşma yapan Fuat Şükrü (Dilbilen), fırka kurucularındadır. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Tunaya, *a.g.e.*, s. 171-173.

⁴³³ İstanbul kamuoyunda ekmek meselesi epeyce gündemde tartışılmıştır. Daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. “*Ekmek Narhının İlgası*”, *Sabah*, 8 Şubat 1909, No: 6978; “*Ekmek Fiyâtı*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 1 Mart 1909, No: 10016.

⁴³⁴ “*Dünkü Miting*”, *Serbesti*, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴³⁵ Aynı yer.

son derece normal olduğunu; ancak, bunu yaparken basın özgürlüğüne engel olunmaması gerektiğini, medenî ülkelerin örnek alınmasının yerinde bir karar olacağını söylemiştir. Ayrıca düzenlemenin gizli tutulmasını şiddetle eleştirmiş, her şeyin halkın gözü önünde cereyan etmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁴³⁶

Hallaçyan Efendi, topluma nazaran mebus olması hasebiyle düzenleme hakkında daha çok bilgi sahibi olduğundan detay vererek, başlıca iki konuya değinmiştir. Bunlardan biri; teminat akçesi, diğeri; şiddetli cezalar tayinidir. Teminat akçesi alınmasının, fikrin beyanından para alınması manasına geldiğinden bu uygulamayı doğru bulmadığını açıklamıştır. Cezaların ise ağır olmaması gerektiğini söylemiştir. Meseleyi mebuslar ile ahalinin el ele vererek çözebileceğine inandığını açıklayarak konuşmasını sonlandırmıştır. Belli bir düzen ve huzur içinde gerçekleştirilen mitingde konuşmacıların ekseriyetle üzerinde durduğu husus, yeni basın kanun tasarısının Osmanlı basın özgürlüğüne zarar vereceği noktasında açıklamalardan ibarettir.⁴³⁷ Dikran Zaven Efendi'nin konuşması ise vaktin imkânsızlığından yapılamamış; yalnız, konuşma metni *Serbesti* gazetesinde yayımlanmıştır.⁴³⁸

Miting heyeti, hazırlanan miting kararnamesini sunmak için meydana Meclis-i Mebusân binası önüne geçmişlerdir.⁴³⁹ Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey'in isteği üzerine Mevlanzade Rifat Bey başkanlığında heyet üyeleri ile görüşülmüştür. Görüşme sırasında miting kararnamesi Ahmet Rıza Bey'e takdim edilmiştir.⁴⁴⁰ Miting kararnamesi aynen şöyledir:

“... Sultanahmet Meydanı'nda ictimâ' eden anâsır-ı muhtelif-i Osmaniye'den altı bini mütecâviz (geçen) zevât Şûrâ-yı Devlet tarafından tertîb olunarak Meclis-i Mebusâna berâ-yı müzâkere (müzakere için) tevdi' olunan (gönderilen) Matbuât Nizâmnâmesi'nin min külli'l-vücûh (her yönden) hukuk-ı esasiye-i Meşrutiyyet'i muhill (bozan) bulunmasına nazaran böyle müstebidâne (hükmi altında bulunanlara söz hakkı ve hareket serbestliği vermeyerek) hazırlanmış bir nizâmnâmenin Meclis-i Mebusânca kat'iyen reddini ricâ eyleriz... Matbuât-ı Osmaniye'nin en kadîm erkânından olduğumuz cihetle erbâb-ı hamîyet tarafından bu yolda bezl edilen (elden geldiği kadar) âsâr-ı gayret ve siyânete (korumaya) teşekkür etmeyi vazifeden addeyleriz.”⁴⁴¹

Ahmet Rıza Bey, matbuatı hür olmayan bir memleketin hür olamayacağından bahisle mebus arkadaşları ile birlikte tasarının reddi için çalışacaklarını heyettekilere vaat etmiştir.

⁴³⁶ Aynı yer.

⁴³⁷ “Matbuât Nizâmnâmesi Aleyhinde Miting”, *Sabah*, 8 Şubat 1909, No: 6958

⁴³⁸ “Düinkü Miting”, *Serbesti*, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴³⁹ “Düinkü Miting”, *Tanin*, 8 Şubat 1909, No: 188.

⁴⁴⁰ “Matbuât Nizâmnâmesi Aleyhinde Miting”, *Sabah*, 8 Şubat 1909, No: 6958.

⁴⁴¹ “Düinkü Miting”, *Serbesti*, 8 Şubat 1909, No: 83; “Matbuât Nizâmnâmesi Aleyhinde Miting”, *Sabah*, 8 Şubat 1909, No: 6958.

Ardından heyettekilerden *Serbesti* yazarı Hüseyin Kâmi Bey, görüşmenin akıbetini bildirmek için kalabalığa şöyle seslenmiştir.⁴⁴²

*“Ey Muhterem Vatandaşlar! Millet Vükelâsının Reisi Ahmet Rıza Bey’in ve onun bildiği ve hatta konuştuğu ve hatta tanıdığı bütün meb’ûslar ile berâber serbesti-i matbuât taraftarı olduğunu beyân etti. Ve serbesti-yi matbuâtı muhill (bozucu) her nev’-i (tür) nizâmı kabul edemeyeceğini bizi te’mîn edecek sûrette beyân etti. Binâenaleyh (bunun üzerine) hürriyet-i matbuâtın hiçbir günâ (çeşit) kayıt altına girmeksizin muhâfaza eyleyeceğine emîn olarak dağılalım.”*⁴⁴³

Meclis-i Mebusân Reisi tarafından verilen teminat üzerine mitingciler oradan ayrılmışlardır.⁴⁴⁴ Bâb-ı Âlîye gitmeye gerek duymamışlardır. Hep bir ağızdan “*Yaşasın Meclis-i Mebusân, yaşasın hürriyet-i matbuât!*” sloganları atmışlardır.⁴⁴⁵ Mitingin öncesinde ve sonrasında tüm aşamalarında eylemi demokratik platform dışına atacak herhangi bir suç veya suç unsuru meydana gelmemiştir. Kriminal bir durum oluşmamıştır. Kamu güvenliği ve barışını sekteye uğratabilecek olumsuz bir konu cereyan etmemiştir.⁴⁴⁶

7 Şubat akşamı *Serbesti* yönetimi, Osmanlı vilâyetlerindeki tüm basın kuruluşlarına gönderilmek üzere bir telgraf hazırlamıştır. Bu telgrafta o günkü mitingin seyrinden bahsedilmiş, Meclis-i Mebusân Reisi tarafından verilen vaade rağmen bulundukları yerlerde Sultanahmet’e benzer mitingler düzenlenmesi ve alınan kararların Meclis-i Mebusâna gönderilmesi istenmiştir. Telgraf aynen şöyledir:

*“... Hürriyet matbuâtını muhill (bozan) olan Matbuât Nizâmnâmesi aleyhinde bugün Sultanahmet Meydanı’nda binlerce ahâliden mürekkep büyük bir miting akd ile anâsır-ı muhtelif tarafından nutuklar söylendi. Hazırın bi’l-ahîre (sonradan) Meclis-i Mebusâna azîmet (ulaşmış) ve protestolarını reise (Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey’e) tevdi’ (verme) etmelerini müteakib hayat-ı millete taalluk eden hürriyet matbuâtı muhill bir nizâmnâmenin meclisçe tasvib edilmeyeceğine dâir her ne kadar va’d alındı ise de sizlerin de muhtelif cemaât ile hem dest-i himmet (ortak hizmet) olarak oralarda mitingler akdedilip felaketinizde ahalimizin hamiyetine müreâcâat etmenizi ve ilk Meclis-i Mebusânımızın ta’îline hürriyet matbuâtına vurulan darbe ile muvaffak olduklarını tefhim eylemenizi selamet-i vatan namına rica eyleriz.”*⁴⁴⁷

İstanbul’un miting çağrısı üzerine Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti, 8 Şubat 1909’da Sultanahmet Meydanı’nda taraftarlarınca bir miting düzenlemiştir. Sultanahmet Meydanı ardışık günlerde iki defa matbuat mitinglerine sahne olmuştur. Mitingde tasarı aleyhinde birçok nutuklar söylenmiş, matbuatın sansürlenmemesi ve matbuata hürriyet verilmesi istenilmiştir. Mitingin ardından Meclis-i Mebusâna gidilmiş ve burada mitingciler arasından bir heyet

⁴⁴² “*Matbuât Nizâmnâmesi Aleyhinde Miting*”, **Sabah**, 8 Şubat 1909, No: 6958.

⁴⁴³ “*Dünkü Miting*”, **Tanin**, 8 Şubat 1909, No: 188.

⁴⁴⁴ “*Dünkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83.

⁴⁴⁵ “*Dünkü Miting*”, **İkdâm**, 8 Şubat 1909, No: 5282.

⁴⁴⁶ “*Dünkü Miting*”, **Tanin**, 8 Şubat 1909, No: 188.

⁴⁴⁷ “*Matbuât Nizâmnâmesi Aleyhinde Miting*”, **Sabah**, 8 Şubat 1909, No: 6958; “*Dünkü Miting*”, **Serbesti**, 8 Şubat 1909, No: 83.

seçilerek, Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey ile görüşülmüştür. Görüşme sırasında Ahmet Rıza Bey, matbuatın hürriyetinden yana olduğunu ve meclisin genel kurulunda elinden geldiğince bu yolda gayret edeceği sözünü vermiştir. Mitinge katılan ahali sükûnetle asayiş ve emniyete aykırı bir hal ve harekette bulunmaksızın sorunsuzca dağılmışlardır⁴⁴⁸.

Serbesti, İstanbul kamuoyunu harekete geçirerek, yeni Basın Kanunu Tasarısı'nı protesto etmiştir. Tasarının basın özgürlüğüne bir darbe olacağını, mutlakıyyete geri dönüleceğini ve en önemlisi demokratik Meşrutiyet rejiminin sekteye uğrayacağını uyarısında bulunmuştur. Mitingde, İstanbul'da ve taşra vilâyetlerinde yayım yapan basın kuruluşlarının ve diğer sivil toplum kuruluşlarının desteğini almıştır. Böylece Birinci Matbuat Mitingi sivil bir toplum harekâtı olarak karşımıza çıkmıştır. Eylemin etki ve etkinliğini artırmak için taşra vilâyetleri de harekete geçirilmiştir.

2.1.2. Taşra Matbuat Mitingleri

Serbesti'nin, 7 Şubat 1909 akşamı Sultanahmet Mitingi benzeri eylemlerin tüm taşra vilâyetlerde yapılması ve yeni Matbuat Kanunu'nun protesto edilmesi yönünde tebligatı üzerine Anadolu ve Balkan coğrafyalarında pek çok vilâyet merkezlerinde protesto mitingleri düzenlenmiştir.

9 Şubat 1909'da Samsun Saathane Meydanı'nda binlerce kişi bir araya gelmiş, basın özgürlüğünün korunması yönünde miting düzenlemiştir.⁴⁴⁹ Osmanlıların "*serbesti-yi matbuâtı*" tehdit eden bir kanunu asla kabul etmeyeceklerini hükümete bildirmişlerdir.⁴⁵⁰ 10 Şubat'ta Manastır'a bağlı Kırçova'da 1.500 kişi toplanarak, tasarıyı protesto etmişler, hazırladıkları miting kararname ile basın özgürlüğünün korunmasını Osmanlı hükümetinden talep etmişlerdir.⁴⁵¹ Aynı tarihte Florinalılar, kanun tasarısının, Meşrutiyet'e layık bir surette düzenlenmesini istemişlerdir.⁴⁵²

Matbuat mitinglerinin taşra vilâyetlerinde yaygınlaşmasından haberdar olan Kâmil Paşa hükümeti bir bildiri hazırlayıp, tüm vilâyetlere bir yazı göndererek, bu tarz eylemlere son verilmesini emretmiştir. Hükümet, Şûrâ-yı Devletçe incelendikten sonra Meclis-i Mebusana gönderilen tasarının görüşülmesi sırasında ülkenin dört bir tarafında cereyan eden bu tür eylemlerin milli irade serbestliğini zedeleyeceğinden endişe duyduğunu ifade etmiştir. Meclis-i

⁴⁴⁸ "*Düinkü Miting*", **Tanin**, 8 Şubat 1909, No: 188.

⁴⁴⁹ **Serbesti**, 9 Şubat 1909, No: 83.

⁴⁵⁰ "*Matbuat Kanunu Aleyhinde*", **Sabah**, 11 Şubat 1909, No: 7971.

⁴⁵¹ **BOA**. TFR.I.MN. 185-18449.

⁴⁵² **BOA**. TFR.I.MN. 185-18453.

Mebusânın etki altına alınmasının, seçilmişlerin vereceği kararın baskılanmasının, demokratik devlet ve toplum anlayışına aykırı olduğu kanaatini taşıdığını kamuoyuna açıklamıştır. Bu nedenledir ki mülki amirlerinden Matbuat Kanunu aleyhindeki protesto eylemlerine müsaade edilmemesini istemiştir. Ayrıca mitingcilere tavsiyelerde bulunularak, kamu güvenliğinin sekteye uğratılmamasını istemiştir.⁴⁵³

Kamil Paşa hükümetinin talimatına karşılık *Serbesti*, Kanun-ı Esasî'nin miting hakkını tanıdığını, mitingleri yasaklamanın kanuna aykırı olduğunu, ne pahasına olursa olsun milletin, basın özgürlüğüne aykırı olan kanun tasarısını "*kanyla*" sileceğini yazmıştır.⁴⁵⁴ *Sabah* ise daha ılımlı bir lisan kullanarak, tasarının Meclis-i Mebusâna yeni intikal ettiğini hatırlatmış ve esas olanın, Meclis görüşmelerini iyi değerlendirerek, tasarının reddinin sağlanabileceğini okuyucularına duyurmuştur.⁴⁵⁵

Hükümet kararına rağmen taşrada mitinglere devam edilmiştir. Yalova'da düzenlenen mitingde, yasa tasarısının yanı sıra miting yasağı ile ilgili olarak alınan karar da şiddetle protesto edilmiştir. Miting kararnamesinde "*miting yasağının*" özgürlüğe vurulan "*ikinci bir darbe*" olduğu vurgulanmıştır. Matbuat mitinglerine Eskişehir'de, Edirne'de, Mustafa Paşa'da, Keşan'da devam edilmiştir.⁴⁵⁶

Adana'da Millet Bahçesi'nde 10 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen miting, katılımcı sayısı ile diğerlerinden bir adım dha öne çıkmıştır. Adana Matbuat Mitingi, ittihad-ı anâsıra uygun olarak cereyan etmiştir. Miting kararnamesinde İhsan Fikri, Çalyan Karabet, İmam Tevfik, Sisli Selman, İsmail Safa ve Ermeni Muşeg adlı şahısların isim ve imzaları yer almıştır. Miting kararnamesi şöyledir:

*"Biz Adana ahalisi Müslüman, Hristiyan onbini mütecâviz olduğumuz hâlde Şubat'ın birinci Pazar günü Millet Bahçesi'nde bi'l-ictimâ memleket nâmına işbû beyânâtımızı muhterem vekillerimizin ve he'yet-i hükümetin nazar-ı dikkatine vaz'a karar verdik. Serbesti-i matbuâtın tahdîdi şayi'a-i müthişesi saika gibi beyinlerimizi tarumar etti. Matbuât milletin tercümân-ı hissiyâtı, rehber-i terakkisidir. İlan-ı Meşrutiyet'ten milletin istifâde-i milliyesi serbesti-i matbuâtın başka bir şey olmadığı hâlde bunun da takyîd-i arzusunu millet nazar-i iştibâh ile telakki eder. Devr-i istibdâdın vekâyi'-i müellimesi matbuâtın tahdîdiyle başlamıştır. Takyîd-i matbuâtı mukaddime-i îade-i istibdâd bilmekle haklı olan millet matbuâtın taht-ı tehdîde kaldırılmasına karşı bütün kuvvetiyle müdafaaada ma'zûr olacağımı arz ile hukukunun muhâfazasını muhterem mebusânın himmetinden intizâr eyler."*⁴⁵⁷

⁴⁵³ "Makam-ı Sadâretten Taşraya Çekilen Telgrafnâmedir", *Serbesti*, 10 Şubat 1909, No: 85.

⁴⁵⁴ *Serbesti*, 10 Şubat 1909, No: 85.

⁴⁵⁵ *Sabah*, 9 Şubat 1909, No: 6959.

⁴⁵⁶ *Serbesti*, 12 Şubat 1909, No: 87; *Serbesti*, 13 Şubat 1909, No: 88.

⁴⁵⁷ Karlangıç, a.g.m., s. 131-149.

14 Şubat 1909'da Selanik'te “*dehşetli*” tabiriyle anılan büyük bir miting düzenlenmiş, Matbuat Kanunu Tasarısı protesto edilmiştir. Tasarının, mutlakıyyeti geri getireceğinden bahsedilmiştir. Ayrıca tasarının hürriyetperver Selanikliler için “*iharet*” manasına geldiği vurgulanmıştır.⁴⁵⁸ “*Umum Selanik Ahalisi Adına*” miting heyetince imzalanan telgrafta birer sureti, Meclis-i Mebusân, Âyan ve Selanik Valiliğine gönderilmiştir. Telgrafta, İttihat Bahçesi'nde toplanarak, tasarının bir “*esaretname*” olduğundan, Meşrutiyet hukukuna aykırılığından bahisle tasarının reddi talep edilmiştir.⁴⁵⁹

Selanik Mebusu Emanuel Karasu, Meclis-i Mebusândaki bir konuşmasında hürriyetperver Selaniklilerin hissiyâtına paralel olarak, halkı galeyâna getiren yeni Matbuat Kanunu'nun aceleyle gönderilmesini anlamadığını söyleyerek, kanun tasarısı aleyhinde olduğunu ima etmiştir.⁴⁶⁰ İstanbul ve taşradaki matbuat mitingleri mebusların çoğunun dikkatini çekmeyi başarmış ve kimi mebuslar, meseleye kayıtsız kalmamışlardır.

15 Şubat 1909'da Konya Matbuat Mitingi'nde 5 bin kişi bir araya gelerek yeni Basın Kanunu Tasarısı'nı protesto etmişlerdir. Mitingi, Mehmet Nurettin Bey organize etmiştir. Mitingde “*Matbuâta vurulmak istenen bu darbeyi reddederiz!*” ve “*Matbuâtın serbest olmasını isteriz!*” sloganları atmışlardır.⁴⁶¹ 16 Şubat'ta Selanik'te Cuma-i Bala kazasında Hatipzâde Ahmet Efendi öncülüğünde 3 binden fazla kişinin katılımıyla gerçekleştirilen mitingin gündem maddesi arasında yeni Matbuât Kanunu yer almış ve kanunu şiddetle reddedtiklerini ifade etmişlerdir.⁴⁶²

Adana'ya bağlı Kozan Sancağı'nda binden fazla kişi Cami-i Kebir Meydanı'nda toplanarak, Meşrutiyet'in ve milletin lisanı demek olan matbuat serbestliğinin iptali manasına gelen Şûrâ-yı Devletçe kaleme alınan yeni Matbuat Kanunu aleyhinde şiddetli şikâyetlerde bulunmuşlar ve Meclis-i Mebusân vekillerinden kanun tasarısının reddini talep eden kararname hazırlamışlardır. Kararname, İslam ahalisi adına Kozan Müftüsü Ahmet, Ermeni milleti adına Rahip Govent, eşraftan müftüzâde Hazım ile Mahmut isimli şahıslar tarafından imza

⁴⁵⁸ Aydın (Edt.), *a.g.e.*, s. 244.

⁴⁵⁹ “*Selanik'te Matbuât Nizâmnamesi Aleyhinde Bir Miting*”, *İkdâm*, 17 Şubat 1909, No: 5291.

⁴⁶⁰ *MMZC*, D. 1, C. 1, B. 26, 11 Şubat 1909, s. 563.

⁴⁶¹ Aydın, *a.g.e.*, s. 244.

⁴⁶² Miting kararnamesinde bahsedilen diğer mahallî sorunlar şunlardır: Vergi yükümlülüklerinin cins ve mezhep farkı gözetilmeden herkese eşit surette belirlenmesi, askerlik bedeli ücreti meselesinin Meclis-i Mebusânca bir an evvel hal edilmesi ve kuraklık nedeniyle meydana gelen kıtlıktan zor durumda kalan çiftçilere ziraat ve tohumluk için Ziraat Bankası'ndan kefil aracılığıyla borç para verilmesidir. *BOA*. DH. MKT. 2781-49/1.

edilmiştir.⁴⁶³ Miting heyetlerince hazırlanan miting kararnameleleri gerek hükümet yetkililerine gönderildiği gibi basın kuruluşlarında da yayımlanmıştır.

Serbesti öncülüğünde İstanbul'dan tüm memleket dâhiline yayılan ve yeni Basın Kanunu aleyhinde kamuoyunu harekete geçiren matbuat mitingleri özgürlükçü nitelikte olup, demokratik ve anayasal zihinleri güçlendirmiştir. Mitingler, Kânîl Paşa hükümeti nazarında gerekli tesiri gösterememiştir. Yalnız Meclis-i Mebusân nezdinde taraftar sayısını artırmış ve karşıt görüşlülerin en azından sesini yükseltmesine olanak sağlamıştır. 8 Şubat 1909 tarihli Meclis-i Mebusân görüşmesi sırasında, Manastır Mebusu Pañcederof Efendi, sokakların çağrısına cevap vererek, yeni Basın Kanunu'nu "*Tasdik etmeyeceğiz, değıştirmekçiz.*"⁴⁶⁴ diyerek matbuat mitinglerin açık tesirini gözler önüne sermiştir.

2.2. Tanin Gazetesi; Matbuat Mitingi

Tanin, Hüseyin Cahit Yalçın, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım Beyler tarafından Meşrutiyet'in yeniden ilanını izleyen günlerde 2 Ağustos 1908'de çıkarılmaya başlanmıştır. "*Çınlama*" manasına gelen *Tanin*, İttihat ve Teraki Cemiyetinin yayın organı haline gelmiştir. En meşhur yazarlarından Hüseyin Cahit Bey, koyu bir ittihatçıdır ve aynı zamanda Meclis-i Mebusânda İstanbul milletvekilliği yapmıştır. Süreç içerisinde gazete, İttihat ve Terakki karşıtları tarafından sürekli olarak saldırıya uğramıştır. Birçok kez kapatılmış; *Cenin*, *Renin*, *Senin*, *Hak* ismiyle yeniden çıkarıldığı zamanlar olmuştur.⁴⁶⁵

Tanin yönetimi veya temsilcileri, *Serbesti*'nin organize ettiği matbuat mitingine katılmamışlardır. *Serbesti*'nin aksine basın özgürlüğünün "*kanun dairesi ekseninde*" serbestliğini savunmuş ve yeni Basın Kanunu'nu desteklemişlerdir. Özellikle 14 Şubat 1909'da Sadârete Hüseyin Hilmi Paşa'nın getirilmesi⁴⁶⁶ ve Sadrâzâmın bir an önce yeni Basın Kanunu çıkarmak isteyişi, muhalif fırka basınınca sıkça eleştirilen *Tanin*'i harekete geçirmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa askariyenin, mülkiyenin, yüksekokulların ve hatta basının kampılaştığı süreçte hükümet etmenin zorluğundan yakılarak, özellikle basın özgürlüğünün suiistimal edildiğini, her hürriyetin bir sınırı olduğu gibi basın özgürlüğünün bir sınırı olması gerektiğine inanmış ve

⁴⁶³ "*Matbuât Nizâmnâmesi Aleyhinde Matbaamıza Mahsus Telgraf*", *Sabah*, 18 Şubat 1909, No: 6968.

⁴⁶⁴ *MMZC*, D. 1, C. 1, B. 24, 8 Şubat 1909, s. 509.

⁴⁶⁵ Topuz, *a.g.e.*, s. 83.

⁴⁶⁶ Öner Çubukçu, *1908-1909 Osmanlı Dış Politikası*, Bs. 1, Tezkire Yayınları, İstanbul, Kasım 2014, s. 140.

önceki hükümet döneminde hazırlanan Basın Kanun Tasarısı'nın yasallaşmasını Meclis-i Mebusândan talepte bulunmuştur⁴⁶⁷

Hüseyin Hilmi Paşa, 15 Mart 1909 tarihli Meclis-i Mebusân Genel Kurulu'nda “*hükümetin, elinin kolunun bağlı olduğu gerekçesiyle Matbuât Nizâm-nâmesi'nin acilen çıkarılması*” gerektiğini ifade etmiştir⁴⁶⁸. Tanin, hükümetin haklılığını ve yasal düzenlemenin zorunluluğunu ispatlamak için Sultanahmet'te miting düzenlemeyi kararlaştırmıştır. Böylece kamuoyu gücüyle “*yasama*” organını etki altına alarak tasarıyı kanunlaştırmak istemiştir. Miting heyeti adına Cevdet imzalı miting davetiyesi aynen şöyledir:

“*Memleketimizde münteşir cerâid-i ecnebiyyeden (yabancı gazetelerden) bir ikisinin anâsır-ı muhtelif-i Osmani'ye arasında öteden beri devam etmekte olan vifâk (huzur) ve ittihâd-ı ihlâl edecek sûrette makalât neşr etmeleri menâfi'-i Osmaniye'ye mugâyir olduğundan hükümetçe bu gibiler hakkında kanunun verdiği selâhiyet dairesinde muâmele edilmesini talep için bugün saat dörtte Sultanahmet Meydanı'nda bir miting akd edilerek Meclis-i Mebusâna ve Bâb-ı Âliye azîmet olunacağından işbu teşebbüs ve vatanperverîye bi'l-umûm Osmanlı kardaşlarımızın hasbe'l-hamiyye (hamiyet icabı) iştirâkları temenni olunur. Mitingde hey'et-i müntehabe taraflarından tertib olunan nutuklardan gayr-ı bir kimse tarafından irâd-ı nutuk okunamayacaktır.*”⁴⁶⁹

Mitingin etki altına almak istediği Meclis-i Mebusân ile Bâb-ı Âlidir. Özdeki amaç, yeni Basın Kanunu'nun bir an önce çıkarılmasıdır. Miting düzenlemelerindeki görünür sebep ise yabancı gazete sahiplerinin ittihâd-ı Osmani'ye aykırı yayımlarından dolayı sınır dışı edilmeleri isteğidir. Bu yabancı gazeteler *Levant Herald*, *Proodus* ve *Teologos*'tur. Bu gazetelerin mesul müdürlerinin sınır dışı edilmesi istenmektedir.⁴⁷⁰

İstanbul'da İngilizce olarak yayım yapmakta olan *Levant Herald*, İngiliz Büyükelçiliği ile ilgisi olup, Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti süresince Kânîl Paşa'yı savunan makaleler kaleme almış ve bu yönüyle İttihat ve Terakki Cemiyetinin tepkisini çekmiştir.⁴⁷¹ Yunan menşaili *Proodus* ise Osmanlılık aleyhinde yazılar kaleme alarak, Türkler ve Rumlar arasındaki birlikteliğe zarar vermektedir⁴⁷². Aynı zamanda *Proodos*, Girit konusunda kötü ün edinmiş bir

⁴⁶⁷ Hüseyin Cahit, “*Hürriyet Matbuâtına Dair*”, **Tanin**, 3 Nisan 1909, No: 242.

⁴⁶⁸ **MMZC**, D. 1, C. 2, B. 41, 15 Mart 1909, s. 315; Sadrâzâmın, nizâm-nâmenin çıkarılmaması halinde istifa edeceği yönünde haberler kamuoyunda yayılmıştır. Yeni Matbuât Kanunu aleyhtarı *Serbesti*, istifa yönündeki haberler üzerine böyle bir tutumun “*çocuksu*” bir davranış olacağını yazmıştır. “*Yazık Bu Millete*”, **Serbesti**, 24 Mart 1909, No: 127.

⁴⁶⁹ “*Yazık Bu Millete*”, **Sabah**, 25 Mart 1909, No: 7003

⁴⁷⁰ **BOA**. BEO. 3520-263984.

⁴⁷¹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 57.

⁴⁷² “*Şehrimizde Yunanlı Matbuât*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 30 Mart 1909, No: 10044.

gazetedir.⁴⁷³ Bir de son zamanlarda Osmanlı ordusunun şan ve haysiyetine aykırı olarak haberlere yer vermesi⁴⁷⁴ kamuoyu nezdinde kendisine yönelik tepkiyi artırmıştır.

Tanin Matbuat Mitingi, 25 Mart 1909'da Sultanahmet Cami çevresinde⁴⁷⁵ yaklaşık 3-4 bin kişi katılımıyla gerçekleştirilmiştir.⁴⁷⁶ Mitinge yüksek mektep öğrencileri de katılmışlardır. İstanbul Hukuk Mektebi öğrencilerinden, Talebe-i Hukuk Cemiyeti İkinci Reisi İbrahim Necmi⁴⁷⁷ miting kürsüsüne gelerek, yapmış olduğu konuşmasında; yabancı gazetelerin Osmanlı milletleri arasında huzur ve barışı sekteye uğratacak yayımlarına karşın, Osmanlıların edebini ve sükûnetini bozmadığını, bundan ders çıkarılmadığı takdirde Osmanlıların medeni insanların tevessül ettiği araçlara başvurmasını bildiğini söylemiştir. Yabancı gazetelerin Osmanlılar ile Rumlar arasına kanlı zehirlerini saçtığından bahsetmiştir. Bu gazetelerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya haklarının olmadığını, iç siyasette yaşanan tartışma ve görüş farklılıklarından yararlanma gayelerinin kendilerini yanıltacağını belirtmiştir. Necmi konuşmasına şöyle devam etmiştir:

"... Biz memleketimizi ihyâ için fırka fırka, taraf taraf münâkaşa, mücâdele edebiliriz. Çünkü bu memleket bizim yani Osmanlılarındır. O gibi bahislerde memleketimizin hayrına, selametine aittir. O hayırdan o selametten kendimize ve ahlakımıza karşı yalnız biz mesulüz. Levant Herald, bir Proodus, bir Teologos hiçbir zaman iç meselelerimizden mesul olamaz. Bir vazifemiz daha var: O da memlekette sürülmesini talep ettiğimiz bu üç gazetenin mukaddes vatanımızda icra eylediği manevi tahripleri hepimizden evvel fark ederek müdafaa meydanına atılan ve Osmanlı milletinin cidden fikirlerine tercüman olan İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey'e samimi teşekkürlerimizi beyan etmektir... Var olsun çalışan mücahidimiz. Yaşasın Sevgili Osmanlı vatani ve Osmanlılar!"⁴⁷⁸

Necmi Bey'in ardından miting kürsüsüne Düyûn-i Umûmîyeden Selahattin Bey gelerek, miting heyetince kararlaştırılan miting kararnamesini katılımcılara yüksek sesle okumuş ve alkışlarla kabul edilmiştir. Miting heyeti, Meclis-i Mebusânın toplantı halinde olmasından ve Bâb-ı Âlîye gitmek içinse vaktin erken olmasından, *Tanin* gazetesinin idaresini ziyarete gitmişlerdir. Gazete binası önünde Hüseyin Cahit Bey mitingcilere yönelik olarak yapmış olduğu teşekkür konuşmasında *"Vatandaşlarımızı bu suretle birlikte görmek benim için en büyük şereftir. Çünkü terakki (ilerleme) ancak ittihat (birlik olma) ile hâsıl olur."* diyerek ziyaretten duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Ardından miting heyeti adına Selahattin Bey,

⁴⁷³ Proodos gazetesi, İstanbul'da meydana gelen 9 Ocak 1909 tarihli Sultanahmet Mitingi ile ilgili yalan haberler yazdığı, gazete sahibi Yunanlının ne zaman kolundan tutulup atılacağı kamuoyunca sorulmuştur. Ayrıca bkz. *"Girit Mitingi"*, *İstisare*, 14 Ocak 1909, No: 16.

⁴⁷⁴ BOA. DH. MKT. 2781-46.

⁴⁷⁵ *"Miting"*, *Sabah*, 26 Mart 1909, No: 7004.

⁴⁷⁶ *"Miting"*, *Tanin*, 25 Mart 1909, No: 233.

⁴⁷⁷ Aktar, *a.g.e.*, s. 127.

⁴⁷⁸ *"Dünkü Miting"*, *Tanin*, 26 Mart 1909, No: 234.

gazete binasının balkonuna çıkarak, Hüseyin Cahit Bey ile Necmi Efendi'yi takdir eden bir konuşma yapmıştır.⁴⁷⁹

(İbrahim) Necmi Efendi'nin ikinci reisliğini yaptığı Hukuk Talebe Cemiyetinin Umum Kâtibi olan Burhan Felek hatıralarında tarih belirtmemekle birlikte Necmi tarafından miting daveti yapıldığını; ancak, davetin kimler tarafından yapıldığını söylemediğini, mitinge katılım meselesinin cemiyette görüşülmediğini belirtmiştir. Ayrıca mitingin esasında *Tanin* gazetesiyse *İkdam* gazetesi ile Beyoğlu gazeteleri arasındaki parti münakaşasından ibaret olduğunu ve mitingin *Tanin* gazetesi binası önünde gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.⁴⁸⁰

Miting heyeti ile birlikte kalabalık, *Tanin* binasından ayrıldıktan sonra Bâb-ı Âlîye geçmişlerdir. Burada Sadâret Müsteşarı Ziya Bey ile görüştükten sonra Meclis-i Mebusâna geçmişlerdir.⁴⁸¹ Hukuk Mektebi öğrencilerinden; A. Cevdet, Dârülfünûn Edebiyat bölümünden Ahmet Hilmi, Kereste Gümrüğü Nezâreti Baştercümanı; Şükrü, Düyûn-i Umûmîye Pul Şubesinden Mehmet Selahattin, Düyûn-i Umûmîye memurlarından Bedri Ziya ve Adliye kâtiplerinden Edip Bey imzalı miting kararname⁴⁸², Meclis-i Mebusâna takdim edilmiştir⁴⁸³. *Levant Herald*, *Proodus* ve *Teologos* isimli gazetelerin bir müddetten beri Osmanlılık adına samimi niyetten ve doğru fikirden uzak yayım yaptıklarına dair bazı belgeler kararnameye eklenerek sunulmuştur.⁴⁸⁴

Miting kararnamesinde özetle, bahsi geçen üç gazete imtiyaz sahibinin, birlik ve beraberlik içerisinde yaşayan Osmanlı adı altında tek vücut olarak birleşmiş olan Rum vatandaşlarını milli birlikten döndürmekten yana emeller gösterdiklerini; ancak, sağlam vicdana sahip Osmanlı-Rum vatandaşlarının, esas maksadın ne olduğunun farkında oldukları hususuna yer verilmiştir. Birkaç yabancı⁴⁸⁵ın vatan evlatları arasında saçmak istedikleri nifak tohumunun işe yaramayacağını açık olduğunu, gerek Türkler ve gerekse diğer milletler arasında nifak çıkarıcı yayınların, memleket zararına bir maksada hizmet ettiğini açıkça ortaya koyduklarını düşündüklerini dile getirmişlerdir.⁴⁸⁵

⁴⁷⁹ Aynı yer.

⁴⁸⁰ Aktar, **a.g.e.**, s. 127.

⁴⁸¹ "Miting", **Sabah**, 26 Mart 1909, No: 7004.

⁴⁸² **MMZC**, D. 1, C. 2, B. 47, 27 Mart 1909, s. 480.

⁴⁸³ "Dünkü Miting", **Tanin**, 26 Mart 1909, No: 234.

⁴⁸⁴ Belgelerden kasıt, Proodos gibi gazetelerin sütunlarında yer verdiği makalelerdir. Bu makalelerde Osmanlı askerleri hakkında oldukça sert dil kullanılmış ve Osmanlı askerinin şan ve haysiyeti zedelenmiştir. **BOA**. BEO. 3524-264288.

⁴⁸⁵ "Miting Mukarrerân", **Tanin**, 27 Mart 1909, No: 235; Sadârete gönderilen kararname metni için ayrıca bkz. **MMZC**, D. 1, C. 2, B. 47, 27 Mart 1909, s. 479-480.

Kanun-ı Esasî'nin çeşitli milletlerin Osmanlı adı altında birleşmesini öngörmesi ile Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti tarafından çıkarılan Meclis-i Mebusânca itimat edilen beyanname gereği, Osmanlı milletlerinin tümü için birlik ve beraberliği ihlal edecek eğilimlere karşı hükümetçe uğraşılacağı kararlaştırıldığından bunların eylem ve faaliyetlerinin suç teşkil edip cezalandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Gazete sahiplerinin (yabancıların) ikamet izni kurallarına uymadığı dile getirilmiş; ayrıca, bu gazetelerin yapmış oldukları nifak çıkarıcı ve yalan haberlerinin yabancı memleketlere yayılması, devletin iç ve dış politikasına zarar verici olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı milletlerarasında arabozucu yayınların, ülke asayışı ile kamu hukukunu zedeleyeceği uyarısında bulunulmuştur. Bu nedenlerle yabancı gazete sahiplerinin sınır dışı edilmesi istenmiştir. Bu tür bir işlemin ise milletlerarası devletler hukukuna uygun olduğu, yabancı tabiiyetine sahip olup ikamet ettiği memleket ahalisi hakkında aşağılayıcı ve arabozucu yayın yapanlar hakkında Avrupa kanunlarına göre özel bir tüzük yapılmasını, Osmanlı milleti adına hükümetten talep etmişlerdir.⁴⁸⁶

Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti, miting heyetinden gelen talep doğrultusunda 25 Mart 1909 tarihli bir tezkire hazırlayarak, üç gazete hakkında mevcut bir kanun olmamasına binaen işlem yapılamadığına dair gerekçeyle yeni Matbuat Kanunu'nun bir an evvel çıkarılmasını Meclis-i Mebusândan istemiştir. Yeni kanun olmadıkça bu tür olayların önüne geçemeyeceğini ileri sürmüştür.⁴⁸⁷

Meclis-i Mebusânda uzunca bir süredir basın durumu konuşulmaktadır. Ekseriyetle, Osmanlı milleti ve devleti aleyhinde yayımları üzerine yeni Matbuat Kanunu çıkarmaya gerek olmadığı, mevcut bir kanunun var olduğu ve bu kanun doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Osmanlı askeri aleyhinde “*kuduz*” veya “*yamyam*” gibi aşağılayıcı tabirleri kullanmaya hiçbir kimsenin hakkı olamayacağı noktasında tüm mebuslar hemfikir olmuşlardır. Yalnız bu konudaki sorumluluğun Meclis-i Mebusândan ziyade savcılık ve mahkemelerde olduğu görüşü ifade edilmiştir. Her ne kadar İsmail Efendi gibi “*Yok olsun böyle serbesti-i matbuât*” nidaları kimi mebuslarca alkışlanarak karşılık görse de mevcut Matbuât Nizâmname'si'nin yürürlükte olduğu yeni bir kanuna ihtiyaç olmadığı görüşü yinelenmiştir.⁴⁸⁸

Rum mebuslardan Pavli Karolodi Efendi ise gazetelerin, insanlar gibi hata yapabileceklerini, köklü bir gazete olan ve Osmanlı-Rus Harbi sırasında Osmanlı'yı öbür

⁴⁸⁶ “*Miting Mukarrerât*”, **Tanin**, 27 Mart 1909, No: 235.

⁴⁸⁷ **MMZC**, D. 1, C. 2, B. 47, 27 Mart 1909, s. 479; Hüseyin Cahit, “*Hürriyet Matbuâtına Dâir*”, **Tanin**, 3 Nisan 1909, No: 242.

⁴⁸⁸ **MMZC**, D. 1, C. 2, B. 47, 27 Mart 1909, s. 479-488.

gazetelerden daha iyi muhafaza eden *Teologos*’un yazarının yabancı olmasının bu gazeteyi kapatmak için yeterli olamayacağını, kişiler hakkında soruşturma ve kovuşturma işlemlerinin daha doğru olabileceğini savunmuştur. Bu görüş, Manastır Mebusu Tarayan Nali Efendi tarafından beyan edilen görüşle destek görmüştür.⁴⁸⁹

Tanin’in bu girişimlerinden sonra yeniden canlanan Basın Kanunu tartışmalarının artması üzerine *Serbesti*, Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey’e “*Serbesti Gazetesi, Birinci Matbuat Mitingi*” sonrası görüşmelerindeki basın özgürlüğüne dair gayretle çalışacağına dair sözünü kendisine hatırlatmaya gereksinim duymuştur.⁴⁹⁰ Meclis-i Mebusân, yeni Matbuât Kanunu ilan edilene kadar mevcut Matbuât Nizâmnâmesi çerçevesinde gazete ve sahipleri hakkında gereğinin yapılmasını talep etmiştir.⁴⁹¹ Meclisin kararı üzerine hükümet, bu tür gazeteleri Osmanlı askerlerinin haysiyet ve şerefine zedeleyici yazılar yazmaktan men etmiş, *Proodos* gazetesi imtiyaz sahibi hakkında lazım gelen işlemleri başlatmış⁴⁹² ve Osmanlı menfaatleri aleyhinde ve milletleri arasında nifaka sebebiyet verecek şekilde yayım yapan gazete sahipleri hakkında kanuni işlemlerin yapılacağını kamuoyuna duyurmuştur.⁴⁹³

Teologos’un, Beyoğlu’nda açık tütün satan üç Rum’un asker tarafından yakalanması sırasındaki zor kullanımını yamyamlık ve askerleri, kuduz olarak tanımlanması üzerine yabancı gazete mesul müdürlerinin sınır dışı edilmesi talebi⁴⁹⁴ ile gerçekleştirilen *Tanin* Matbuat Mitingi, iktidar kanadı adına düzenlenen, otoriter yapıyı güçlendiren sivil bir halk hareketidir. Bu eylemde “*millet, milliyet, etnisite, kültür, ırk, ırkçılık, halk, yurtseverlik*”⁴⁹⁵ kavramları ön plana çıkmış ve “*Yunanlı*” vurgusuyla toplumun milliyetçi hisleri müphemleştirilmiştir. Diğer taraftan ittihâd-ı anâsırın devlet politikası olarak güdüldüğü sırada Rumlar tarafından en fazla okunan Yunan menşeli Rumca gazetelerin kapatılması veya mesul müdürlerinin yabancı olarak addedilmesi sebebiyle sınır dışına sürülmesi isteği Rum vatandaşlarını gücendirmiştir. Meşrutiyet’in özlemi, ittihâd-ı Osmani oldukça zarar görmüştür.

⁴⁸⁹ Aynı yer.

⁴⁹⁰ “*Açık Mektup*”, *Serbesti*, 26 Mart 1909, No: 129.

⁴⁹¹ *MMZC*, D. 1, C. 2, B. 48, 29 Mart 1909, s. 514.

⁴⁹² *BOA*. BEO. 3524-264300.

⁴⁹³ *BOA*. BEO. 3527-264502.

⁴⁹⁴ *MMZC*, D. 1, C. 2, B. 47, 27 Mart 1909, s. 486.

⁴⁹⁵ Temuçin F. Ertan, Orhan Örs, “*Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?*” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sy. 62, Ankara, 2018, s. 39-84.

2.3. Serbesti Gazetesi; İkinci Matbuat Mitingi

Tanin gazetesinin öncülüğünde 25 Mart 1909'da Sultanahmet'te yabancı gazete sahiplerinin Osmanlı birlik ve beraberliğine aykırı yayım yapmalarından ötürü sınır dışına atılmaları talebiyle düzenlenen mitingin ardından bu kez Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti zamanında yaklaşık birbuçuk ay önce rafa kaldırılan yeni Basın Kanun Tasarısı yeniden kamuoyunun gündemine gelmiştir. Mitingin talebiyle Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti, tasarının onaylanması için Meclis-i Mebusâna başvurmuştur. Meclis bu talebi kabul etmemiştir. Ancak kamuoyu, özellikle Osmanlı ordusu hakkında ağır hakaret içeren yazılar yayımlayan *Proodos* isimli gazetenin davasını yakından takip etmiştir.⁴⁹⁶ Böylece matbuat özgürlüğü bir süre daha kamuoyu nezdinde tartışılmıştır.⁴⁹⁷

Mevlânâzade Rıfat Bey, 30 Mart 1909 tarihli *Serbesti* gazetesinde, çoğulcu yönetimlerin temelini ulusların en doğal hakkı kabul edilen basın özgürlüğü olduğuna dair bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda basın özgürlüğüne zarar verecek yeni kanun tasarısının Meclis-i Mebusânda kabul edileceğine dair haber aldıklarını, halkın ise kendilerinden bir miting düzenlenmesini istediklerini, bu nedenle birkaç güne kadar konu hakkında bir bildiri yayımlayacaklarını açıklamıştır.⁴⁹⁸ Kısacası ikinci bir matbuat mitingi düzenleneceğini okuyucularına duyurmuştur.

4 Nisan 1909 tarihinde Kanun-ı Esasî'nin 12. maddesi; "*Matbuât kanun dairesinde serbesttir.*" hükmüne "*Hiçbir şekilde basımdan önce teftiş ve muayene edilemez.*" cümlesi eklenmiştir. Böylece sansüre karşı anayasal güvence getirilmiştir.⁴⁹⁹ Sansür yasağının anayasal güvenceye kavuşturulması *Serbesti* yönetimini miting kararından geri attırmamıştır. İkinci Matbuat Mitingi'nin davetiyesi ise 5 Nisan 1909'da yayımlanmıştır. Millet'in kendi hâkimiyetlerini doğrudan doğruya korumak için genel haklardan sayılan; toplanma özgürlüğü, ticaret ve seyahat özgürlüğü, kişi dokunulmazlığı ve basın özgürlüğü gibi konularda tüm Osmanlı milleti ve kulüpleri, 8 Nisan 1909'da Sultanahmet Meydanı'na çağırılmıştır.⁵⁰⁰

Serbesti yönetimi bu miting için; "*İkinci Matbuat Mitingi*" tabirini seçmiştir.⁵⁰¹ Mevlânâzade Rıfat Bey, Sultanahmet'te düzenlenecek İkinci Matbuat Mitingi için Zabtiye

⁴⁹⁶ Gazetenin Osmanlı askerileri hakkında tahkir edici makalesi tercüme edilmiş ve bu tercümede, "*kudurmuş, vahşi ve vandal*" gibi tabirlerin kullanıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca bkz. "*Proodos Davası*", *Sabah*, 4 Nisan 1909, No: 7013.

⁴⁹⁷ "*Protesto*", *Sabah*, 29 Mart 1909, No: 7007.

⁴⁹⁸ "*Miting*", *Serbesti*, 30 Mart 1909, No: 133.

⁴⁹⁹ Aydın, *a.g.e.*, s. 238-246.

⁵⁰⁰ "*Miting*", *Serbesti*, 5 Nisan 1909, No: 139.

⁵⁰¹ Aynı yer.

Nezâretine başvurarak gerekli izinleri almayı başarmıştır⁵⁰². İzinden ziyade bildirimde bulunmuş olmaları gerçeği daha doğru bir tabirdir. Çünkü miting düzenleyeceklerin mitingden yirmi dört saat evvelinde hükümet yetkililerine bildirimde bulunmaları gerekmektedir.

Serbesti gazetesinin “*miting*” başlıklı bildirisi diğer gazetelerde aynen yayımlanmıştır. Bildiride özetle, sekiz aylık serbestlik devrinin yavaş yavaş sonuna gelindiği, mutlakıyyet zamanına dönüldüğü, Meşrutiyet hükümetlerinin basın özgürlüğünü esas kabul ettikleri halde mevcut Osmanlı hükümetinin, bu haktan milleti mahrum bırakmak yönünde teşebbüslere giriştiği ifade edilmiştir. Bu teşebbüslerin başarıya ulaşamaması için tüm milletin her yerde ictimâ-i umûmî (miting) düzenlemesi istenilmiştir.⁵⁰³

Gerçek kuvvet ve kudretin milletçe düzenlenecek mitingler olduğu ve bu tür hareketlerle ortaya koyulacak iradeyi, hükümetin göz ardı edemeyeceği belirtilmiştir. Böylelikle hükümete, yürütme gücünü vekâleten kullandığının hatırlatılması amaçlanmıştır. Çünkü milletin aleyhinde yapılacak işlemlere karşı, milletin arzusunu hükümete sunmasının en doğal yolunun; mitingler olduğu ve bu vesileyle Meşrutiyet yönetimlerinde milletin, aslî hâkimiyetlerini koruyabileceği vurgusu yapılmıştır. Bu nedenle, başta İstanbul olmak üzere tüm vilâyetlerde basın özgürlüğüne taraftar olan hürriyetperver herkesin dalga dalga meydanlara çıkarak bu tarz eylemlere başvurması ve mitingin sonuç bildirgelerini hükümet yetkililerine sunması istenmiştir. Bu suretle hükümetin, milli irade yolunda hareket etmesi arzu edilmiştir.⁵⁰⁴

Yücel Aktar’ın, İttihat ve Terakki iktidarını protesto etmek için düzenlenmek istendiğini iddia ettiği⁵⁰⁵ İkinci Matbuat Mitingi’nin duyurulması üzerine *Mizan*, *Yeni Gazete*, *Karagöz*, *Curcuna*, *Geveze*, *Eşref* ve *İkbal-i Millet* gibi basın kuruluşları böyle bir miting düzenleneceğinden *Serbesti* yönetimini tebrik etmişler ve ayrıca mitinge katılacaklarını duyurmuşlardır. Duyuruda ekseriyetle Meşrutiyet rejiminin basın özgürlüğü ile kalıcı hale geldiğini, yeni Matbuat Kanunu’nun düşünce ve ifade özgürlüğüne karşı yapılan bir idam olduğunu, milletin selameti ve sosyal hayatın sürekliliği için Meşrutiyet rejimini yaşatmak için Sultanahmet’te yerlerini alacaklarını açıklamışlardır. Ayrıca Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti, Talebe-i Ulum Cemiyeti, Tıp Dârülfünûn Talebesi, Fatih Yahya Medresesi, Kumkapı Nişancı Medresesi, Sultan Ahmet Medresesi ve Bedirhanzade ailesi gazeteye ilan vererek, alanda

⁵⁰² BOA. ZB. 331-94.

⁵⁰³ “*Miting, Serbesti Gazetesi’nden Gönderilmiştir*”, *Sabah*, 5 Nisan 1909, No: 7014.

⁵⁰⁴ Aynı yer.

⁵⁰⁵ Aktar, *a.g.e.*, s. 189.

yerlerini alacaklarını duyurmuşlardır.⁵⁰⁶ Çerkes Kulübü de mitinge katılacaklarını ilan etmiştir.⁵⁰⁷

Volkan ise, Serbesti tarafından kendilerine yapılan daveti yayımladıktan sonra basın özgürlüğü olmayan memleketlerde “*Meşrutiyet vardır demenin milleti aldatmak*” manasına geldiğini, yeni Matbuat Kanunu düzenlemesiyle getirilen ağır cezalar ile yüksek depozito şartının servet sahiplerine yarayacağından bahisle miting meydanında yerleri alacaklarını kaleme almıştır.⁵⁰⁸ Tanin Matbuat Mitingi’ne nazaran daha fazla sivil bir miting olacağı söylenilebilmektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalefet eden basının organize olarak katılacağı planlı ve örgütlü bir şekilde hazırlıkları yapılan İkinci Matbuat Mitingi,⁵⁰⁹ 6 Nisan 1909’da Serbesti Başyazarı Hasan Fehmi’nin öldürülmesi üzerine bir hafta sonraya ertelenmiştir.⁵¹⁰ Mitingin ertelenmesi ile ilgili duyuru aşağıdadır:

“İkinci bir matbuât mitingi icrâ edeceğimizi üç günden beri ilân etmekte idik. Gazetemiz Sermuharriri olup vicdansız bir hâin tarafından evvelki gece saat beş buçukta köprü üzerinde gaddarâne bir sûrette şehit edilen Hasan Fehmi Bey’in, o mücahid-i hürriyetin bugün cenâze merâsimini, son vazife-i mukaddese-i uhuvvet icrâ edeceğimizden mitingin gelecek Nisan’ın ikinci Perşembe günü saat altıda Sultanahmet’te icrâ olunacağı ilân olunur.”⁵¹¹

Ertelenen miting tarihi olarak her ne kadar 15 Nisan Perşembe günü karar kılınmış olsa da 13 Nisan 1909’da 31 Mart Olayı’nın patlak vermesi sebebiyle miting düzenlenememiştir. Yalnız 31 Mart’a kadar kamuoyu, yine basın özgürlüğü kapsamında gazeteci Hasan Fehmi Bey’in cinayetine odaklanmıştır. Hasan Fehmi Efendi’nin cenazesi, miting ve nümayiş gibi kitle hareketlerine dönüşmüştür.

7 Nisan 1909’da *İkdam* gazetesi başyazarı Ali Kemal Bey başlarında olmak üzere Mekteb-i Mülkiye öğrencileri okuldan başlamak üzere önce Bâb-ı Âlî önünde ve daha sonra Meclis-i Mebusân önünde nümayiş yapmışlardır. Mekteb-i Mülkiye’de derse giren Ali Kemal Bey, 7 Nisan günü derse girdiğinde 6 Nisan akşamı Galata Köprüsü’nde Serbesti gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey’in katledilmesinden derin üzüntü duyduğundan bahsetmiş “*Artık İstanbul’da adam öldürüyorlar beni de öldürecekler fakat ben korkmam. Bu akşam köprübaşına gider silahım olmadığı halde göğsümü açarım, gelsinler beni öldürsünler. Fatr-ı tesirim var.*

⁵⁰⁶ “*Mitinge İştirak*”, **Serbesti**, 7 Nisan 1909, No: 141.

⁵⁰⁷ Karabekir, **a.g.e.**, s. 258-259.

⁵⁰⁸ “*Davetname*”, **Volkan**, 7 Nisan 1909, No: 97.

⁵⁰⁹ Mizancı Murad, **Mücadele-i Milliye Gurbet ve Avdet Devirleri**, Yay. Haz. Sabahattin Çağın ve Faruk Zengin, Nehir Yayınları, İstanbul, 1994, s. 7.

⁵¹⁰ Karabekir, **a.g.e.**, s. 258-259.

⁵¹¹ “*Miting*”, **Serbesti**, 8 Nisan 1909, No: 142.

*Dersi okutamayacağım.” dedikten sonra sınıftan çıkmıştır. Peşinden bir kısım öğrenciler onu takip etmiştir.*⁵¹²

Ahenk, Dârülfünûn bünyesinde bulunan çeşitli mektepten öğrencilerin, Mülkiye Mektebinde özel bir toplantı gerçekleştirdikten sonra okuldan çıkarak yolda kendilerine katılan kalabalıkla birlikte Bâb-ı Âliye gittiklerini yazmıştır. Ayrıca kalabalığın Bâb-ı Âliye geldikten sonra hep bir ağızdan “*Sadrâzam Paşa’yı görmek isteriz. İfademiz vardır.*” sloganları attıklarından bahsetmiştir. Kalabalığın ısrarı üzerine Hüseyin Hilmi Paşa dışarı çıkarak, Bâb-ı Âli kapısındaki binek taşının oraya kadar gelmiştir. Nümayişçilerden birisi Sadrâzama şunları söylemiştir:

*“Buraya gelenler hep şâyân ve vatandan mekâtib-i âliye mensûbiyetindendir. Dün gece köprü üzerinde bu kadar polis me'mûru var iken bir cinâyet vuku'a geldi. Zâbıta bunu göremez ise neyi görür. Siz hükûmet vekilisiniz. Zabtiye Nezâretine emrediniz. Şayet katili bulamaz ise azledin. Yerine bir mukadderini getirin. Ta'mîk-i tahkîkât edilsin (soruşturma derinleştirilsin. Behemehâl (mutlaka) katilin bulunmasını talep ederiz.”*⁵¹³

Sadrâzam, tahkikatın hükûmetin görevi olduğunu ve katilin muhakkak surette yakalanacağını söylemiştir. Nümayişçiler, önce Bâb-ı Âli önünde sonra Meclis-i Mebusân önünde nümayiş yaparak, yüksek sesle Hasan Fehmi Bey’in katilinin mutlaka yakalanmasını talep etmişlerdir. Meclis, o sırada teneffüs halinde bulunduğundan reis ile bir kısım mebuslar pencere önüne gelmişlerdir. Grubun taleplerine karşılık olarak Meclis Reisi, failin yakalanmasının hükûmetin görevleri arasında yer aldığını, yine de kendilerinin bu yolda üzerlerine düşen bir görev olması halinde yerine getirmeye çalışacaklarını, lazım gelen kanunun uygulanacağından emin olmalarını ifade etmiştir. Ardından kalabalıktan biri hükûmetten bir yetkilinin açıklama yapmasını istemiştir. Kalabalık Meclis-i Mebusândan sonra *Serbesti*, *Yeni Gazete* ve *İkdam* gazetelerinin idari binalarına uğrayarak muhabbetlerini gösterdikten sonra sorunsuzca dağılmışlardır. *Tanin*, mektep öğrencilerinin nümayiş yapmalarını, Meclis-i Mebusâna giderek izahat istemelerini teessüf verici olarak değerlendirmiştir. “*Valla bu memleket felah bulmaz.*” yorumuyla Dârülfünûn öğrencilerinin nümayişlere katılmasını yadırgamıştır.⁵¹⁴

Ahrar Fırkasından Nurettin Ferruh, Hasan Fehmi’nin cenazesinden sonra Cağaloğlu civarında bulunduğu sırada nümayişçiler arasında yer alan gençlerden olduğunu tahmin ettiği bir gencin birkaç arkadaşıyla birlikte Şeref Sokağı’nı (İttihat ve Terakki Genel Merkezi) basmak

⁵¹² “*Düñkü Nümayiş*”, **Tanin**, 8 Nisan 1909, No: 247.

⁵¹³ “*Nümayişler, Sadârette*”, **Tanin**, 10 Nisan 1909, No: 3873.

⁵¹⁴ “*Düñkü Nümayiş*”, **Tanin**, 8 Nisan 1909, No: 247.

istediklerini beyan ettiğini hatıratında yazmıştır. Nümayişçilerin nefretinin hedefinde cemiyetin olduğu aşıkârdır. Muhalefet fırkasının umûmî kâtibinin “*Katiyen olmaz, bizim mücâdelemiz fikir mücâdelesidir, zorbalık değildir.*⁵¹⁵” diyerek mücadelenin demokratik platforma sürdürülmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

II. Meşrutiyet’te 31 Mart Olayı’ndan hemen önce basın konusunda iki farklı kesim tarafından yeni Basın Kanunu ile alakalı olarak iki ayrı miting düzenlenmiştir. Bunlardan birine İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı; *Serbesti* öncülük etmiş ve diğerine ise cemiyet taraftarı; *Tanin* öncülük etmiştir. *Serbesti*’nin düzenlemiş olduğu miting, iktidar karşıtı muhalif bir eylem olarak tanımlanabilirken, çoğulculuğa ve katılımcılığa örnekleme iken, diğer basın kuruluşları ve siyasi, sosyal ve kültürel cemiyetlerin katılımıyla daha çok sivil bir halk hareketi iken *Tanin* tarafından gerçekleştirilen miting, iktidar eliyle daha çok resmi nitelikte bir miting olmuştur.

Serbesti Matbuat Mitingleri katılımcı, konuşmacı, söylemleri ve sloganları ile demokratikleşmeye katkı sağlar iken *Tanin* Matbuat Mitingi, milliyetçi söylemle ön plana çıkmıştır. Ayrıca *Serbesti* Birinci Matbuat Mitingi’nin taşralara da yayılmasıyla kitle hareketine dönüştüğünü söyleyebiliriz. Diğer yandan her ne kadar Hasan Fehmi’nin öldürülmesi üzerine *Serbesti* İkinci Matbuat Mitingi ertelenmiş olsa da Fehmi Bey’in cenazesi sırasında ve sonrasında Bâb-ı Âlî ve Meclis-i Mebusân önlerinde yapılan nümayişler, planlanan mitingin yerine geçmiş ve basın özgürlüğünün gerekliliğini ortaya koymuştur. Ne yazık sonraki yıllarda da İttihat ve Terakki aleyhinde yazılar kaleme alan *Sada-yı Millet* gazetesi başyazarı Ahmet Samim Bey’in öldürülmesi, basın özgürlüğüne vurulan bir darbe olarak kayıtlara geçmiştir.⁵¹⁶ *Serbesti* ve *Tanin* matbuat mitinglerinin gerçekleştiği alan aynı olmakla birlikte her iki mitingde de kriminal durumlar ortaya çıkmamıştır. Her iki miting eylemleri de sorunsuzca dağılmışlardır.

Basın kanunu çalışmalarına 31 Mart Olayı nedeniyle bir aralık verilmiş olmasına rağmen nihayetinde hazırlanan basın tasarısı, Meclis-i Mebusân gündemine getirilerek 31 Temmuz 1909’da çıkarılmıştır. Buna göre gazete çıkarmak için hükümete bildirimde bulunmak yeterli görülmüş; izin şartı aranmamıştır. Gazete sorumlu müdürlerine, yaş ve öğrenim durumu ile ilgili birtakım düzenlemeler getirmiştir. Ayrıca eski kanun veyahut programlarda olduğu gibi belli kişi ve kurumlara hakaret noktasında yayın yasağı sürdürülmüştür. Diğerlerinin yanına ordu, donama ve konsoloslar da ilave edilmiştir.⁵¹⁷

⁵¹⁵ Alkend, **a.g.e.**, s. 72.

⁵¹⁶ Danışman, **a.g.e.**, s. 17.

⁵¹⁷ **Düstür**, 2. Tertip, C.1, s. 395.

II. Meşrutiyet'te basın, toplumsal ve siyasal hayata dair halka bilgi verme, duyuru yapma, eğitime fonksiyonlarına sahiptir. Bunun yanı sıra kamuoyu oluşmasında, yönetici ile yönetilen arasında iletişimin sağlanmasında, iktidar sahiplerinin denetlenmesinde önemli görev üstlenmiştir.⁵¹⁸ Görevini tam olarak yapabilmesi için özgür basın kavramı vurgulanmıştır. Nihayetinde her iki basın kuruluşu tarafından gerçekleştirilen mitinglerin “temelinde” basın özgürlüğü olmakla birlikte özgür basının nasıl olması teması işlenmiştir.

3. Kiliseler Ve Mektepler Meselesi Miting Ve Nümayişleri

Din ve vicdan özgürlüğü, genel bir ifade olmakla birlikte bünyesinde; din özgürlüğü, kanaat özgürlüğü, inanç özgürlüğünü barındırmaktadır.⁵¹⁹ Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olduğunu, bireylerin özgür iradeleriyle din veya inançlarını değiştirebileceklerini, tek başına veya topluca, kamuya açık/kapalı yerlerde ibadetlerini yapabileceklerini; ayrıca öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklayabileceklerini savunmaktadır.⁵²⁰

Din ve vicdan hürriyeti, doğuştan var olan, temel bir insan hakkı ve en önemlisi de demokratik hukuk devletlerinin vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır.⁵²¹ Demokratik bir rejim çok seslilik ve çeşitlilik arz etmektedir. Karşıt düşüncelerin açıkça sergilenmesini gerektirmektedir. Esasında bu açıklık demokrasi için de bir teminattır. Farklı görüşlerin veya inançların yasa dışı yollarla açıklanması önlenmiş olmaktadır. Böylece daha sağlıklı bir demokratik yapı ortaya çıkmaktadır.⁵²² Sağlıklı bir demokratik toplumda çoğulculuğun ve çeşitliliğin hoş görülmesi ve desteklenmesi gerektiğinden, dini inanışlarını hayatının merkezine koyan kimselerin inanışlarını yaşamaları ve aktarmaları en tabii durum kabul edilmektedir.⁵²³

II. Meşrutiyet'te “din ve vicdan özgürlüğü” denildiğinde ilk akla gelen Rum ve Bulgar toplumu arasında uzun uzadıya tartışılan “kilise ve mektepler meselesi”dir. Nihayetinde 1910'da

⁵¹⁸ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s. 267-269.

⁵¹⁹ Hasan S. Vural, **Türkiye’de Din Özgürlüğüne İlişkin Anayasal Güvence**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 193

⁵²⁰ **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Roma, 1950, Madde 9.

⁵²¹ Mustafa Erdoğan, **Demokratik Hukuk Devletinde Din Ve Vicdan Hürriyeti**, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı, 8. İstişari Toplantısı, İstanbul, 2000, s. 63.

⁵²² Burhan Kuzu, “*Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum*”, **AÜSBF Dergisi**, C. 47, Sy. 1-2, Ankara, 1992, s. 335-369.

⁵²³ Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, **Türkiye’de Din ve Vicdan Özgürlüğü: Sorunlar, Tespitler ve Çözüm Önerileri**, Yay. Haz. Tolga Şirin, Erkan Duymaz ve Deniz Yıldız, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, Mart 2016, s. 133.

çkarılan bir kanunla çözüme kavuşturmuştur. Çeşitli çevrelerce bunun Osmanlı'ya pahalıya mal olduğu belirtilmiştir.⁵²⁴ Ayrıca meselenin halliyle Balkan ulusları arasında çatışmaların sona ermesiyle Osmanlı'nın o coğrafyadaki işinin bittiği şeklinde politik değerlendirmeler yapılmıştır.⁵²⁵

Kiliseler ve mektepler meselesi, I. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar uzanmaktadır. Bu meselede ekseriyetle Bulgar ile Rum milletlerini karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı toplumsal hayatı içerisinde "*Rum Milleti*"⁵²⁶ olarak tanınan Bulgarların, zaman içerisinde ulusallaşmak maksadıyla kendi dillerince ibadet ve öğretim yapmak için Fener Rum Patrikhânesinden ayrılmak istemelerinden kaynaklanmıştır.⁵²⁷ Patrikhânenin, Ortodokslar üzerindeki otoritesini ve kazanımlarını kaybetmeme isteği ise meselenin diğer tarafında Rumların olmasına neden olmuştur.

Bulgarların amacı, Rumlaşmaktan kurtulmaktır. İlk iş olarak Fener Rum Patrikhânesinden ayrılmışlardır. 11 Mart 1870 tarihli fermanla Bulgar Eksarhlığı kurmuşlardır.⁵²⁸ Bu fermenda "*belli bir Hristiyan topluluğun üçte ikisinin oy vermesi durumunda ruhani liderlerinin tercihte bulunabilecek olması*" kuralından hareketle Makedonya toprakları üzerinde nüfuz elde etmek için daha fazla kilise ve mektep elde etme arayışı içerisine girmişlerdir. Taraflar arasında çoğunluğu sağlamak adına kıyasıya bir mücadele başlamıştır.⁵²⁹ 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Bulgar Prensliği'nin kurulması ve 1885'te Doğu Rumeli'nin Bulgar Prensliği'ne bağlanmasıyla Makedonya'daki mücadelenin şiddeti artmıştır.⁵³⁰ Bulgarların yanında kendilerini Rumlardan daha çok Romenlere yakın hisseden Ulahlar da meseleye dâhil olmuştur.⁵³¹

Bulgar yönetimi, Makedonya'daki diplomatik temsilcilikleri ve milliyetçi Makedonya örgütleri aracılığıyla Eksarhlık yanlısı hareketlere ve silahlı oluşumlara destek verirken, Yunan

⁵²⁴ Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele, Çeltiit Matbaası, İstanbul, 1959**, s. 569.

⁵²⁵ Nesime Ceyhan, **Balkan Savaşı Hikâyeleri**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2006, s. 15.

⁵²⁶ Gülnihal Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, TTK Yayınları, Ankara, 1996, s. 9.

⁵²⁷ Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 65-66.

⁵²⁸ Hüdaî Şentürk, **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 220.

⁵²⁹ Karal, **a.g.e.**, s. 151.

⁵³⁰ Fikret Adanır, **"Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun İle Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği"**, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 40-41.

⁵³¹ A. Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa Yayınları, İstanbul, 1995, s. 67.

hükümeti ile Rum Patrikliği, bu tür eylemlere karşı Rum direnişini desteklemişlerdir.⁵³² Bu suretle Makedonya topraklarında çetecilik faaliyetleri ve ihtilalci yaklaşımlar artmış; düzen ve asayiş iyice bozulmuştur. Avrupalı devletlerin müdahil olmasıyla Makedonya Meselesi uluslararası boyut kazanmıştır. Meşrutiyet'in yeniden ilanının arifesinde Balkan coğrafyasında kiliseler ve mektepler dolayısıyla miting sayısında artış meydana gelmiştir.

23 Temmuz 1908'da Meşrutiyet'in iadesiyle hâkim olan “*İttihâd-ı anâsır*” politikası Bulgarlar ve Rumlar arasındaki kiliseler meselesi nedeniyle çıkan anlaşmazlıkları giderememiş; aksine, hürriyet noktasından hareketle Bulgarların ayrılıkçı talepleri artmıştır. Buna karşın Rumların “*mevcut durumu koruyucu*” anlayışı devam etmiştir. Manastır Vilâyet Makamının Dâhiliye Nezâretine gönderdiği bir yazıya göre Bulgarlar ile Rumlar arasındaki kavga halen sürmektedir. Bulgarlar, Eksarhlığa geçmeleri için Rumlara, Rumlar da Patrikhâneye bağlanmaları için Bulgarlara baskı yapmaktadır.⁵³³

Fener Rum Patrikhânesi, 4 Eylül 1908'de Kânîl Paşa hükümetine başvurarak bir muhtıra ile Bulgarların tutumunu şikâyet etmiştir. Bulgarların hürriyet ortamından yararlanarak, köylerde silahla dolaştıklarını, kiliseleri zapt ettiklerini ve ahaliyi Patrikhânedan ayırmaya çalıştıklarını bildirmiştir. Bulgarlar ise, Kanun-ı Esasî'nin yürürlüğe girmesini gerekçe göstererek kapatılmış kiliseleri açmaya çalıştıklarını iddia etmişlerdir. Şikâyetten haberdar olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ise Meclis-i Mebusân açılınca kadar meselenin Meclis-i Vükelâ tarafından gündeme alınıp, halkın kabul edebileceği bir çözüme kavuşturulmasını istemiştir.⁵³⁴

30 Ocak 1909 tarihli Meclis-i Mebusân Genel Kurulunda Rumeli Müfettişliği sıfatıyla Makedonya'daki çetecilik faaliyetleri hakkında söz alan Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa, Bulgarlar ile Rumlar arasındaki çatışmaların sona ermesi için taraflara arasındaki kiliseler meselesinin halledilmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece kiliseler meselesinde yeni bir düzenlemeye gidilmesi konusu gündeme gelmiştir.⁵³⁵ Hukuki düzenleme söz konusu olunca taraflar, kendi istek ve talepleri doğrultusunda Osmanlı yönetim mekanizmasını etkileme yarışı içerisine girmişlerdir. Rum Patrikhânesi, 1903 senesindeki mevcut durumun korunmasını, bu tarihten itibaren Bulgarlar tarafından el konulan kilise ve mekteplerin geri verilmesini hükümetten talep etmiştir. Bulgar Eksarhlığı ise Bulgarların, ayinlerde ve öğrenimde Rumlar ile

⁵³² Mehmet Hacısalıhoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 100-111.

⁵³³ BOA. DH. MKT. 1295-21.

⁵³⁴ Aynı yer.

⁵³⁵ MMZC, D. 1, C. 1, B. 20, 30 Ocak 1909, s. 368-398.

eşit tutulmadığını ve kendi kiliselerinde kendi dilleri ile ayin yapmalarına mülki idarelerce izin verilmediğini şikâyet etmiştir. 18 Şubat 1909'da Meclis-i Vükelâ gerek Bulgarların ve gerekse Rumların hukukunu sağlamak maksadıyla bir kanun çıkarılması gerektiğini yönünde görüşünü belirtmiştir.⁵³⁶ Makedonya'da güvenliğin sağlanabilmesi için taraflar arasındaki kilise ve mektepler meselesi muhakkak surette halledilmesi görüşü ağırlık kazanmıştır.⁵³⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Makedonya güvenliği bakımından muhakkak surette kilise ve mektepler ile çetecilik konusunun halledilmesi noktasında kanuni düzenlemeye gidilmesini istemiştir.⁵³⁸ Nihayetinde Kiliseler ve Mektepler Kanun Tasarısı, Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti tarafından 7 Temmuz 1909'da Meclis-i Mebusâna ulaşmıştır.⁵³⁹ Bu tarihten itibaren Meclisin tatile girdiği 21 Ağustos 1909 tarihine kadar tasarı, Mecliste müzakere edilmiştir.⁵⁴⁰ Bu müzakerede ilk üç maddesi kabul edilmiştir.⁵⁴¹

Tasarının kalan maddelerinin görüşülmeye başlanması 8 Mart 1910 tarihinde başlamıştır.⁵⁴² 3 Temmuz 1910 tarihinde ise yasallaşmıştır. Böylece, bir çiftlik, köy ve kasabada çoğunluk tarafından kullanılan kilise veya mekteplerin o tarafa, halkın bir kısmının Rum Patrikhânesine, bir kısmının Bulgar Eksarhlığına bağlı bulunması halinde kilise veya mektep hangi taraf adına yapılmışsa o tarafa verilmesi kararlaştırılmıştır. Eğer ki mülkiyet sahibi taraf 1/3 oranından az ise kilise veya mektep o taraftan alınıp, diğer tarafa bırakılacaktır. Diğer taraf içinse kilise ve mekteplerin inşasında hükümetçe gerekli yardımlar yapılacaktır. Dönüşümlü kilise kullanma yöntemine son verilmiştir.⁵⁴³ Yasa tasarısının kanunlaşma süreci taraflar arasında hükümet yetkililerini etkilemek için miting ve nümayişler düzenlenmiştir.

3.1. Bulgar Kilise ve Mektepler Mitingleri

"*Bulgar Kilise ve Mektep Mitingleri*", I. Meşrutiyet Devri'ne kadar uzanmaktadır. Özellikle devrin sonlarına doğru miting ve nümayiş sayısında iyice çoğalma meydana gelmiştir. Osmanlı Bulgarları, aynı mezhepten olmalarına karşın kendi dilleri ile ibadet ve öğretim konusunda ve Rum Patrikhânesine bağlı olmama noktasında hareket etmişlerdir. Mitingler, Patrikhânenin otoritesine karşı birer bağımsızlık hareketleri olarak telakki edilmelidir. Bulgar

⁵³⁶ BOA. MV. 124-81.

⁵³⁷ Hüseyin Cahit, "*Bulgarlarla Rumlar*", **Tanin**, 27 Ağustos 1909, No: 354.

⁵³⁸ Uzer, **a.g.e.**, s. 116.

⁵³⁹ **MMZC**, D.1, C. 5, B. 107, 7 Temmuz 1909, s. 211.

⁵⁴⁰ Hüseyin Cahit, "*Çeteler Kanunu*", **Tanin**, 21 Ocak 1910, No: 497.

⁵⁴¹ **MMZC**, D. 1, C. 2, B. 50, 8 Mart 1910, s. 622-637.

⁵⁴² Aynı yer.

⁵⁴³ **Düstûr**, 2. Tertip, C. 2, s. 431.

halkının, din ve mezhep hürriyetinin ihlal edilmesine ve bu hürriyetin kendilerine tanınmayışına şikâyet hakkı olarak kabul edilmelidir.⁵⁴⁴

24 Nisan 1905'te Filibe Cuma Meydanı'nda Avukat Tolef, Dimitrof ve Çaracof adlı şahıslar tarafından bir miting düzenlenmiş ve bu mitingde Rum tarafından bazı kişilerce silah kullanılmıştır. Kentte, Bulgarlar ile Rumlar arasında arbedeler meydana gelmiştir.⁵⁴⁵ Bulgarlar, Rumlara ait bazı binaların camlarını kırmışlardır.⁵⁴⁶ Filibe Mitingi, kriminal bir vakaya dönüşmüştür. Taraflar arasında nefret kültürünü artırmıştır. İttihâd-ı anâsıra aykırıdır.

Bulgar komitacıları, Sofya'da yapmış oldukları bir toplantıda Rumlara karşı mücadele edilmesi için miting kararı almışlardır.⁵⁴⁷ Bu doğrultuda Burgaz'da bir miting düzenlemişlerdir.⁵⁴⁸ 7 Mayıs 1905'te Bergos'ta Zagoriçe köyünde Rumlar tarafından katledilen Bulgarların kamuoyu gündemine taşınması için miting düzenlemişlerdir.⁵⁴⁹ Miting kararnameini Bulgarca ve Fransızca düzenleyerek, Bergos'ta bulunan yabancı devlet konsolosluklarına sunmuşlardır⁵⁵⁰. Buna benzer Plevne Miting Kararnamesi'nde Osmanlı hükümetinin Bulgarlara baskı yaptığı ve Rumların saldırılarına müsamaha gösterdiği ifade edilmiştir⁵⁵¹. Uluslararası kamuoyunda Osmanlı yönetimini “*asil suçlu*” ilan etmişlerdir.

9 Temmuz 1906'da birçok Bulgar cemiyetleri ile önde gelen gazete sahipleri Filibe'de bir araya gelerek Bulgaristan dâhilinde ve Filibe'de mitingler yapılmasını ve önceliklerinin kilise ve manastır zapt etmek olduğunu kararlaştırmışlardır.⁵⁵² Dragolaf başkanlığında Filibe'de yapılan mitingin ardından dört Rum kilisesi zapt edilmiştir. Bunun yanı sıra bir haylice Rum dükkânı yağmalanmıştır.⁵⁵³ Bulgar mitingciler, Bulgaristan'da görevli Rum papaz ve metropolitlerin azledilerek bölgeden sürülmesini talep etmişlerdir.⁵⁵⁴ Bulgarca ve Fransızca hazırlanan miting kararnamesinde ayrıca Osmanlı ülkesinde yaşayan Bulgarların uğradığı haksızlıklara ve Rum katliamlarına değinilerek meselenin halli konusunda büyük devletlerden yardım istenmiştir.⁵⁵⁵ Meseleyi uluslararası boyuta taşımaya çalışmışlardır. Romanya Milli

⁵⁴⁴ BOA. TFR.I.MN. 185-18453.

⁵⁴⁵ BOA. A.}MTZ.(04) 128-49.

⁵⁴⁶ BOA. DH. ŞFR. 343-81.

⁵⁴⁷ BOA. HR. SFR.04. 230-46.

⁵⁴⁸ BOA. A.}MTZ.(04) 129-40.

⁵⁴⁹ BOA. HR. SFR.04. 230-65

⁵⁵⁰ BOA. HR. SFR.04. 230-71.

⁵⁵¹ BOA. HR. SFR.04. 798-108.

⁵⁵² BOA. A.}MTZ.(04) 143-70.

⁵⁵³ BOA. A.}MTZ.(04) 145-15.

⁵⁵⁴ BOA. A.}MTZ.(04) 145-61.

⁵⁵⁵ BOA. A.}MTZ.(04) 146-44.

Cemiyeti adına elli kişi Filibe'ye gelerek, Rumlar aleyhinde miting yapanları tebrik etmişlerdir.⁵⁵⁶

6 Ağustos 1906'da Rusçuk'ta Rumlar aleyhine başka bir miting daha yapılmıştır. Bu mitinge Filibe'den ve Sofya'dan bazı avukatlar katılmış ve halkı heyecanlandıran nutuklar irat etmişlerdir. Galeyâna gelen katılımcılar, Rumlar üzerine saldırmışlar, dükkânları yağmalamışlar ve hatta bir Rum papazının Vekâlethaneye sığınmasına neden olmuşlardır.⁵⁵⁷ Bulgar kamuoyu nezdinde Rum aleyhtarlığı o kadar artmıştır ki Varna'da bulunan Yunanistan konsoloshanesinin önünde yapılan nümayışte “*Yunanistan ve Yunanlılar batsın!*” sloganları atılmışlardır.⁵⁵⁸ Varna'da düzenlenen nümayiş vesilesiyle Varna'ya gelen Rum Metropoliti Neofitos, Avusturya vapurundan karaya ayak dahi basamamıştır.⁵⁵⁹ Miting ve nümayişlerin geneli demokratik halk eylemi olmaktan çıkmış, dayatmacı ve zorlayıcı eylemlere dönüşmüştür.

Meşrutiyet idaresi iade edildiğinde Osmanlı Bulgarları büyük bir coşku ile yeni idareyi karşılamışlar, en evvel dağları terk ederek Meşrutiyet idaresini alkışlayan taraf olmuşlardır.⁵⁶⁰ Meşrutiyet idaresinden, Türkiye'de ilan olunan hürriyet, adalet ve eşitlik esasları dâhilinde kendi meselelerine dair adımlar atılması beklentisi içerisine girmişlerdir. Zaman içerisinde beklentilerinin karşılanmayışı ve hatta bazı kiliselerinin kapatılması gibi olaylar, Bulgar vatandaşları arasında hoşnutsuzluklara yol açmıştır. Bu duruma Bulgarlarca düzenlenmiş bir miting ilanı açıklık getirmektedir. Miting ilanı aynen şöyledir:

“1908 Senesi Temmuz’unda Türkiye’de hürriyet, müsâvât, adâlet esasları ilân olundu. Hâlbuki bu ilân ancak hükûmetin yüzünde olan maskeyi kaldırmaktan ibâretti. Çünkü çok vakit geçmeden genç Türk ile ihtiyâr Türkün arasında bir fark olmadığını herkes anladı. Hürriyet, adâlet, müsâvât Türklerin anâsırı için yabancıdır. Zirâ Türklerin ahlakı, hayatı, terbiyesi taassub üzerine kurulmuştur. Kurt koyun derisi içinde bulunsa da kurttur. Ey ahâlî! Türkiye’de ilân olunan hürriyet üzerine Makedonya’da bulunan hemşerilerimizin hayatları daha fazla zorlaştı. Zira genç Türkler şarkılara mahsus taassubu Bulgarların üzerine yüklediler. Makedonya’da yaşayan milletimizi terbiye eden millet fikrini veren mekteplerimiz ve pek az kalmış olan kiliselerimiz hemen kapatılmıştır... Sesimizi iştittirelim. Sesimiz bütün olmak için hepimiz mitinge! Bir kişiye kadar hepimiz mitinge.”⁵⁶¹

Osmanlı Bulgarları, Meşrutiyet idaresinin, eski devirde olduğu üzere “*din üstünlüğü*” fikri merkezinde hareket edip, tekelcilikten yana tavır takınmasından şikâyet etmektedirler. Din ve mezhep hürriyetlerinin genişleyeceği yerde daraltılmasından son derece rahatsız olduklarını

⁵⁵⁶ BOA. A.}MTZ.(04) 145-56.

⁵⁵⁷ BOA. A.}MTZ.(04) 146-63.

⁵⁵⁸ BOA. A.}MTZ.(04) 142-66.

⁵⁵⁹ BOA. HR. SFR.04. 235-55.

⁵⁶⁰ BOA. BEO.3779-283412.

⁵⁶¹ “*Bulgar Mitingleri*”, **Tanin**, 26 Ocak 1910, No: 502.

dile getirmektedirler. Makedonya’da oturan Bulgarların hayatlarının zorlaştırılmasından, hürriyet, adalet ve eşitlik kavramlarının kendilerine yansıtılmamasından hoşnutsuzdurlar. En önemlisi ulusal bilincin gelişiminde son derece öneme sahip mektepler ve kiliselerin kapatılması gibi nedenlerle mitingler düzenlemişlerdir. Mitinglerde, başta kiliseler ve mektepler meselesi olmakla birlikte, çetecilik faaliyetleri, adaletsiz tutuklamalar ve yargılamalar, tarım-zirai, ticaret ve arazi konularında pek çok sorunlara değinmişlerdir.

Hürriyetin ilanından sonra kilise ve mekteplerinin Rumlara teslim edildiğine dair şikâyetlerin artması üzerine Bulgar Eksarhlığının tüm metropolitlerini İstanbul’a çağırarak umûmî bir isyan hazırlığı kararı almıştır.⁵⁶² Bu sırada Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa’nın 30 Ocak 1909 tarihli Meclis-i Mebusân konuşmasında Bulgarların haksız olduğunu söylemesi ve Manastır Mebusu Pañçederof Efendi’nin Meclis-i Mebusândaki açıklamalarının reddi, Osmanlı Bulgarlarının sokaklara çıkmasına ve dalga dalga miting ve nümayişler düzenlemesine yol açmıştır. Yakın bir zamanda Bulgar Eksarhlığının umûmî bir isyan hazırlığı içerisinde olduğu bilgisi bu tür eylemlerin kamuoyunca yakından takibini gerektirmiştir.

Florina Mitingi, Bulgar Meşrutiyet Kulübü öncülüğünde 10 Şubat 1909’da Florina Panayır yerinde 1.000 kişinin katılımıyla gerek kiliseler ve mektepler meselesi nedeniyle ve gerekse aynı konuda Meclis-i Mebusân müzakereleri sırasında Bulgarların haklılığını savunan Manastır Mebusu Pañçederof Efendi’nin konuşmasının haksız bulunması üzerine kendisine desteklerini sunmak maksadıyla düzenlenmiştir. Miting konuşmalarında ekseriyetle Osmanlı Bulgar halkının Kanun-ı Esasî’nin verdiği haklardan yeterince yararlanamadığı, çetecilik nedeniyle Bulgarlar hakkında soruşturmalar yapılırken Rum çeteleri hakkında herhangi bir soruşturma yapılmadığı ve bu durumun Rum çetelerini cesaretlendirmekte olduğuna değinilmiştir. Kiliseler hakkında ise hükümetin; adil ve tarafsız kalamadığından bahisle “*mevcut durumun*” korunması yönündeki talimatın, çatışma ortamını sürdürdüğü belirtilmiştir. Pañçedoref Efendi’ye destek verilmiş, Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa protesto edilmiştir.⁵⁶³

Rum çetelerinin yoğun baskısı altında Bulgar milletinin, mensubu bulunduğu milli ruhtan, ana dilinden uzaklaştırıldığı ve bu konuda yapılan şikâyetlere hükümetin kayıtsız kaldığı dile getirilmiştir. Rum Patrikhânesine bağlı kimselerin bulunmadığı veya sayılarının az olduğu Bulgar köylerinde kilise ve mekteplerin, Rumlara terk edilmesinin veya bütünüyle kapatılmasının, halkın din ve mezhep hürriyetinin ihlal edilmesi manasına geldiği ifade

⁵⁶² BOA. DH. MKT. 1308-11.

⁵⁶³ BOA. TFR.I.MN. 185-18453; MMZC, D. 1, C. 2, B. 50, 8 Mart 1910, s. 622-637.

edilmiştir. Din ve mezhep hürriyetinin, Osmanlı Bulgar vatandaşlarına da tanınması gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁶⁴ Kiliseler ve mektepler meselesinin bir an evvel hal ve taksim olunması, Manastır Mebusu Pançedoref Efendi'nin Meclis-i Mebusânda yapacağı izahat ve savunmaların kabul edilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Son olarak Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa'nın konuşmasına karşılık bir protestoname hazırlanacağı ifade edilmiştir.⁵⁶⁵

Florina Miting Kararnamesi'nde özetle; tüm memlekette uygulanan Kanun-ı Esasî ve Meşrutiyet idaresinin korunması ve herhangi bir kimsenin Meşrutiyet aleyhinde veya hilafında bulunması halinde cezaya çarptırılması özellikle Meclis-i Mebusândan rica etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin geleceğinin temini ve selametinin, Meşrutiyet'in korunmasına bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Hürriyetin ilanından sonra çeşitli Osmanlı milletlerinin işlemiş oldukları suçlar ile asayişin ihlali maksadıyla Bulgar köylerinde gezen çetecilerin kanuna aykırı fiillerinden dolayı cezaya çarptırılmayıp, cezasız kalmalarına itiraz etmişlerdir. Rum komitacıları tarafından, ahali farklı milletlerden oluşan köy ve kasabalarda, Bulgarların tehdit edilmesinin sebeplerinin araştırılmasını hükümetten talep etmişlerdir. Altı maddeden ibaret kararname; Mihail Nikolof, Tafonaki ve Filip Tibol Efendiler tarafından imzalanmıştır.⁵⁶⁶ Sadârete, Meclis-i Mebusâna ve Manastır Vilâyetine gönderilmiştir. Florina Mitingi, kısaca kiliseler ve komite meselelerinin halledilmesine yöneliktir.⁵⁶⁷

Kararnamenin birer sureti de *İkdam*, *Şurayı Ümmet* ve *Tanin* gazetelerine gönderilmiştir.⁵⁶⁸ *Tanin*, tarafsızlık ilkesi gereği kararnameyi yayımladığını, ancak; Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa'nın görevden ayrılmasının memleket adına faydalı olmayacağını yazmıştır.⁵⁶⁹ Bulgar mitinglerinin basında geniş yer bulduğu sıralarda Bulgar Eksarh Vekili, Bâb-ı Âlîye, Selanik, Manastır, Kosova ve Edirne vilâyetlerinde oturan Ortodoks Bulgar tebaasının dini ve milli varlığına karşı Rum ve Sırp propagandalarına karşı, sırf Bulgarların oturdukları yerlerdeki kilise ve mekteplerin eklentileri ile birlikte Bulgarlara terk ve teslimini talep etmiştir.⁵⁷⁰ Siyasetin gündeminde ve kamuoyu nezdinde kilise ve komiteler meselesi gerilimi iyice artmıştır.

⁵⁶⁴ BOA. TFR.I.MN. 185-18453.

⁵⁶⁵ Aynı yer.

⁵⁶⁶ "Florina'da Miting", *Tanin*, 12 Şubat 1909, No: 192.

⁵⁶⁷ BOA. DH. MKT. 2767-31.

⁵⁶⁸ BOA. TFR.I.MN. 185-18453.

⁵⁶⁹ "Florina'da Miting", *Tanin*, 12 Şubat 1909, No: 192.

⁵⁷⁰ "Rumlar ve Bulgarlar", *Sabah*, 28 Şubat 1909, No: 6978.

Üsküp Mitingi, Bulgar Meşrutiyet Kulübünün öncülüğünde ve daveti üzerine Köprübaşı Osmanlı Bankası önünde yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla 5 Nisan 1909’da düzenlenmiştir.⁵⁷¹ Mitinge Bulgar siyasi partilerinden temsilciler de katılmıştır.⁵⁷² Miting heyetinde; Tomo Topolof (Reis), İstifçe Kavalakof, Kralo Hacı Markof, Yorgi Verçidolof, Yuan Nikolof, Andarya Todorof ve Petre Yakimof Efendiler yer almışlardır. Kosova Vilâyeti kayıtlarına göre bu kimseler, Bulgar Meşrutiyet Kulübü üyeleridir. Kulüp, miting öncesinde yayımladığı bir duyuru ile hukuku korunmayan tüm Bulgarları mitinge davet etmiştir.⁵⁷³

Miting davetinde “24 Temmuz” gününün özel bir gün olduğu, kazanımında Bulgarların önemli bir role sahip olduğu, Sultan Hamid’in “*istibdadına*” karşı Türklerden evvel ilk olarak Bulgarların karşı çıktığı, bu uğurda çok sayıda can verdiklerinden bahsetmişlerdir. Rumlar ile Sırların asimileştirme politikalarına karşı hükümetçe yalnız bırakıldıklarını vurgulamışlardır. Bulgar kilise ve mekteplerinin kapatılmasından, muallimlerinin sebepsiz cezalara çarptırılmasından, kaymakamların keyfi uygulamalardan rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir.⁵⁷⁴

Miting karamamesinde kiliseler ve mektepler ile ilgili olarak, bölgedeki Müslüman memurların, Sırp ile Rum propagandalarına inanarak, Bulgar köylerinde dayatmalarda bulunduklarını, Sırp ve Rumların, itaatkâr Bulgar ahalisi üzerinde yapmış olduğu saldırıların ve ölümlü olayların, Bulgar milletinin benliğini kaybetmesine yol açtığını ifade etmişlerdir. Hükümet yetkililerin, Bulgarlara yönelik saldırıların faillerini yakalamak yerine Bulgarlara ait olan köylerdeki mektep ve kiliseleri kapatarak, Osmanlı Bulgar vatandaşlarının mağduriyetini artırdıklarını dile getirmişlerdir.⁵⁷⁵

Hükümetin, eğitim ve öğretimi, medeni devletler gibi geliştirmesi ve eski idarelerce uygulan planların terkedilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Haksız yere, bir takım mektep ve kiliseleri kapalı tutulmasından vazgeçilmesini istemişlerdir. Bir ülkede iç karışıklığın sürmesi halinde o ülkenin dış saldırılara maruz kalacağından bahisle hükümete ve meclise seslenerek, kiliseler ve mektepler meselesinde kanun değişikliğine gidilmesini önermişlerdir. Yeni kanun ile “*mevcut durumun*” kaldırılmasını, gerek kilise ve gerekse mektep açılışında ruhsatname usulüne son verilmesini istemişlerdir. Bulgar ahalisini rahatsız eden Rum ve Sırp

⁵⁷¹ BOA. TFR.I.KV. 219-21834; *Sabah* gazetesine göre 7 Nisan 1909’da Üsküp Mitingi icra edilmiştir. “*Bir Miting*”, *Sabah*, 10 Nisan 1909, No: 7019.

⁵⁷² “*Bir Miting*”, *Sabah*, 10 Nisan 1909, No: 7019.

⁵⁷³ BOA. TFR.I.KV. 219-21834.

⁵⁷⁴ Aynı yer.

⁵⁷⁵ Aynı yer.

propagandalarının önüne geçilerek, Meşrutiyet gereği, herkesin istediği gibi inancına göre serbestçe ibadet edebilmesinin önünün açılmasını talep etmişlerdir.⁵⁷⁶

Kararnamesinin birer sureti, Kosova Vilâyetine, Meclis-i Mebusâna ve Bâb-ı Âlîye gönderilmiştir. Kosova Valisi kararnameyi tercüme ettirmiş ve 11 Nisan 1909 tarihli bir değerlendirme yazısı ile Rumeli Vilâyet-i Umum Müfettişliğine göndermiştir. Vali Bey değerlendirmesinde, Bulgarların kiliseleri ve mekteplerinin kapatılmasıyla Sırp ve Rum din dayatmaları altına girmeleriyle benliklerini kaybedecekleri yolundaki savlarını yersiz bulmuş ve toplumlar arasında kin ve nefrete yol açan iddiaların anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle adli makamlarca soruşturulması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁷⁷

Sırp ve Rumların propaganda yaptıkları yönünde şikâyet gelince benzerinin Bulgar tarafından da yapıldığını bu nedenle Bulgarlara hak verilemeyeceğini vurgulamıştır. Meşrutiyet idaresinin, herhangi bir milletin hukukunun gözetip, diğerinin kenara itilmesine müsaade etmeyeceğinden bahisle Bulgar isteklerinin Meşrutiyet’e layık olamayacağını yazmıştır. Bulgarların, Sırp ve Rum propagandacılarının faaliyetlerinin önüne geçilmesine yönelik taleplerinin, kendi propagandalarını sağlamlaştırmaktan ibaret olduğu belirtilmiş ve bununla Osmanlı hükümetini kendi emellerine alet etmek istediklerini ifade etmiştir.⁵⁷⁸

Sırp, Bulgar, Rum veya Türk herhangi bir tarafın diğerini mezhep değiştirmeye zorlamasının “*Ceza Kanunu*” gereğince cezaya çarptırılması gereken bir husus olduğunun altını çizmiş, Rumlar ile Bulgarlar arasındaki “*mevcut durumun*” korunmasının daha doğru olacağını, aksi halde Hristiyanlar arasında sonu gelmez bir iç savaşın çıkabileceğinin uyarısını yapmıştır.⁵⁷⁹ Bulgarlar, Üsküp Mitingi ile Osmanlı yöneticileri nezdinde beklediği etkiyi gösterememişlerdir. Kosova Valisi’nin miting kararnamesi üzerine yapmış olduğu değerlendirme son derece kıymetlidir.

Selanik Mitingi, Bulgar Meşrutiyet Kulübü öncülüğünde kilise ve komitalar meselesi münasebetiyle miting düzenlemek maksadıyla Selanik kent merkezinde ve vilayete bağlı Sioz’da miting düzenlemek için hükümet yetkililerine başvurulmuştur. Buradaki mitinglerde Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin kilise ve mektepler konusundaki yaklaşımı ve kararı şiddetle

⁵⁷⁶ Aynı yer.

⁵⁷⁷ Aynı yer.

⁵⁷⁸ Aynı yer.

⁵⁷⁹ Aynı yer.

eleştirilmiş “*mevcut durumun*” korunması yönündeki tutumunu değiştirmesi talep edilmiştir. Kararname suretleri mülki amirlere gönderilmiştir.⁵⁸⁰

Florina, Üsküp, Selanik ve Siroz’da yapılan mitinglerle Osmanlı Bulgarları, kiliseler ve komitalar konusunda haksızlığa uğradıklarından hareketle özellikle Sırp ve Rum ruhanîsi çatısı altında bırakılmakla milli benliklerini kaybedeceklerinden şikâyet etmişlerdir. Meşrutiyet yönetiminden eşitlik ve addalet olduları doğrultusunda hareket tarzı beklentisi içerisinde olduklarını ifade etmeye çalışmışlardır. Din ve eğitim özgürlüğü istemişlerdir. Mitinglere resmi kurum ve kuruluşlar katılmamış olup, ekseriyetle sivil toplum kuruluşları ile Bulgaristan siyasi parti temsilcileri yer almışlardır. Böylece sivil toplum hareketlerine örnek teşkil etmişlerdir. Mitingler, özgürlükçü olmanın yanı sıra anayasalcı ve demokratikleşmeye katkı sunmuşlardır.

Sofya Mitingleri, Makedonya ve Edirne’den Bulgaristan’a göç etmiş olan Bulgarlar, 2 Ocak 1910’da Sofya’da bir miting düzenlemişlerdir.⁵⁸¹ Bulgar Meşrutiyet Kulübü, Bulgarların belli aralıklarla tüm Bulgaristan’da Osmanlı idaresi aleyhinde mitingler düzenlemesini kararlaştırmıştır.⁵⁸² Mitinglerle Osmanlı’nın Rumeli ıslahatlarının neticesiz kaldığını Avrupa kamuoyuna duyurarak, büyük devletlerin desteğini sağlamak istemişlerdir. Ayrıca Bulgar kamuoyunu canlı tutmak istemişlerdir.⁵⁸³

Bulgar demokratlar çok geçmeden 19 Ocak 1910’da Sofya’da başka bir miting daha düzenlemiştir. Sofya Miting Kararnamesi’nde, Makedonya’da bulunan Bulgarların, Türklerin kaderini belirlediği, Türkiye’de hürriyetin mevcut olmadığını, mezalimin sürdüğünü, bu duruma Bulgaristan’ın kayıtsız kalamayacağını vurgulanmıştır. En önemlisi, vicdanı olan her Bulgarın Makedonya’da bulunan Bulgar kardeşlerini, Türklerin zulmünden kurtarmak için silahlanarak, Osmanlı sınırına koşmaya davet etmişlerdir. Kararnamenin bir sureti, Avrupalı devletlere gönderilmiştir. Miting sırasında kalabalığın arasından geçmekte olan bir müftüye hitaben “*Türkler, gidiniz Padişahınıza söyleyiniz, orada kardeşlerimize ettikleri zulümleri biz sizin memleketinizi harap ve sizleri bin türlü azap içinde bırakacağız.*” demiştir.⁵⁸⁴ Mitingin dili, şiddet eğilimlidir. Barış ve sulh esaslarından uzaktır.

⁵⁸⁰ BOA. TFRİ.SL.. 216-21526; DH. MKT. 2912-38.

⁵⁸¹ Hüseyin Cahit, “*Türkiye Aleyhinde Bulgaristan Mitingleri*”, **Tanin**, 24 Ocak 1910, No: 500.

⁵⁸² BOA. DH. MUİ. 52-2/18-4

⁵⁸³ Hüseyin Cahit, “*Türkiye Aleyhinde Bulgaristan Mitingleri*”, **Tanin**, 24 Ocak 1910, No: 500.

⁵⁸⁴ “*Bulgar Mitingleri*”, **Tanin**, 26 Ocak 1910, No: 502.; Aynı tarihlerde 19 Ocak 1910’da Beyoğlu Hamalbaşı’nda oturan Bulgar vatandaşlarının Bulgar (Meşrutiyet) Kulübü’nden çıkarak nümayiş yaptıkları sırada Bulgar milli marşı söyleyerek, “*İstanbul bizimdir.*” şeklinde sloganları atmaları Sofya Mitingleri’nin İstanbul’a kadar sırayet ettiğinin ibaresidir. **BOA**. DH. MUİ. 57-21.

Sofya mitingleri, Osmanlı Devleti ve kamuoyu tarafından yakından takip edilmiştir. Bulgar iddiaların asılsız olduğu ve Osmanlı Bulgarlarının zihinlerini karıştırmaktan başka bir işe yaramadığı hususuna değinilmiştir. Mitingcilerin savaş taleplerine karşılık olarak, Bulgaristan'ın ne zaman isterse Osmanlı'nın savaşa hazır olduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁵ Bulgarların mitinglerde kullandığı sert dil ve savaşçı tutum ve yaklaşım, Osmanlı kamuoyunda aynı dille karşılık bulunmuştur.

Osmanlı basınında, Osmanlı Makedonyası'nda meydana gelen eylemlerin, Makedonya halkının değil, orada bulunan Bulgarların ve hatta Bulgar hükümdarının söylemleri ile propagandalarından ibaret olduğu ifade edilmiştir. Bulgarların asıl maksatlarının, Avrupa kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirerek kendi siyasetlerine alet etmek istedikleri vurgulanmıştır. Bulgarların savaş çıkırtkanlıklarına karşı, gerekli kara ve deniz kuvvetlerinin ilkbahara kadar güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁸⁶

Makedonya'da Bulgar, Rum ve Sırların siyasi emellerinin boşa çıkarılması için Ermeni, Ulah, Musevi ve diğer milletlere ait basının kullanılmasının şart olduğu, ülke içerisinde ve dışında yabancı lisanlarla gazetelerek çıkarılarak, Osmanlı lehinde kamuoyu oluşturulması gerektiği hatta Romanya ve Macaristan basının bir müdafaa aracı olarak kullanılabilmesi fikri ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda ülke içerisinde tarafsızlığını ispat etmiş “*Sabah*” gazetesinin yabancı bir lisanla çıkarılabileceği hususu ifade edilmiştir. Bulgaristan'da, Sırbistan'da ve Yunanistan'da Osmanlı aleyhine yapılan karapropaganda mitinglere karşılık olarak Makedonya'da Türklerden, Arnavutlardan ve Bulgarlardan oluşan mitingler düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir⁵⁸⁷. “*Mitinge*” karşılık “*mitingle*” cevap verilmesi amaçlanmıştır.

Bulgaristan'da ve Makedonya'da Sofya'nın etkisiyle kitle hareketine dönüşen Bulgar mitinglerinin arttığı ve misilleme olarak Rum nümayişlerin sıklaştığı sırada İstanbul'daki Bulgar Eksarhlığı harekete geçerek, henüz iktidara gelmiş olan İbrahim Hakkı Paşa hükümetine öneride bulunmuştur. Bu öneride, Rum nümayişlerinin misliyle karşılık göreceği uyarısında bulunduktan sonra Rumların hareket tarzının, Osmanlılık ilkesi ile bağdaşmadığından önlenmesini istemiştir.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ Hüseyin Cahit, “*Bulgaristan İle Muhârebe Ne Vakit*”, **Tanin**, 28 Ocak 1910, No: 504.

⁵⁸⁶ **BOA**. DH. MUİ. 52-2.

⁵⁸⁷ Aynı yer.

⁵⁸⁸ “*Münâzifih Kilisalar*”, **Tanin**, 28 Ocak 1910, No: 504.

İbrahim Hakkı Paşa hükümeti, memlekette huzur ve sükûneti sağlamak tavsiyesiyle işbaşına getirilmiştir. Hükümet programıyla Meclis-i Mebusân bunu vaat etmiştir.⁵⁸⁹ Kilise ve Mektepler Kanunu Tasarısı'nın kanunlaşması için harekete geçmiştir. 1909 senesinde sürüncemede bırakılan tasarı, 8 Mart 1910'da Meclis-i Mebusânda görüşülmeye başlamıştır.⁵⁹⁰ Böylece tasarının kendi milli menfaatlerine göre kanunlaşmasını isteyen Osmanlı Bulgarları yeniden harekete geçmişlerdir.

Cuma-i Bala Mitingi, 6 Haziran 1910'da Bulgar demokratlarının girişimi ve çalışmalarıyla yaklaşık 6 bin kişinin katılımıyla Selanik vilâyetine bağlı Cuma-i Bala'da düzenlenmiştir. Miting kararnamesinde kilise ve mektep konusunun yanısıra muhacir iskânı, çeteler meselesi ve çeşitli vergilere değinilmiş, miting talepleri sıralanmıştır.⁵⁹¹ Mitinge meşhur Bulgar komitacılarından Sandanski katılmıştır.⁵⁹²

Sandanski, Makedonya'nın özgürlüğü adına mücadele etmiş, Meşrutiyet'in iadesinden sonra da Bulgar komitesinin Makedonya'ya eşkiya çeteleri dağıttığı sırada fedai olarak yazılan önemli isimlerden birisidir.⁵⁹³ Mitinge Sandanski'nin katılması, Osmanlı hükümet yetkililerini harekete geçirmiş ve mitingin kanun dairesi çerçevesinde icrası için gerekli güvenlik tedbirleri alınmıştır.⁵⁹⁴ Esasında Doğu Rumeli'yi Osmanlı'dan kopardıktan sonra bölgede yaşayan Bulgar nüfus yoğunluğunu ileri sürerek Makedonya'yı ele geçirmek niyetindeki Bulgarların her türlü miting ve nümayiş gibi eylemleri güvenlik kuvvetlerince yakından takip edilmelidir.

Menlik Mitingi, 12 Haziran 1910'da Selanik vilâyetine bağlı Menlik Hürriyet Meydanı'nda Bulgar Federal Fırkası tarafından yapılan davet üzerine yaklaşık 3 bin kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Miting heyetinde Thalko, Korki Guçuta, Korki Posko, Vasil Patrotça ve Gutça Manol isimli şahıslar yer almışlardır. Heterojen mitingdir. Sosyalist bir harekettir. Miting kararnamesini "*tüm Bulgar ahalisi*" adına imzalamışlardır.⁵⁹⁵

Miting kararnamesinde, kiliseler ve mektepler meselesinin sürüncemede bırakılmaması ve meselenin bir an evvel çözüme kavuşturulması istenmiştir. Ahalisi Rum, kısmen de Bulgardan ibaret olup, bir kiliseye sahip bulunan bir köy ahalisinin mevcut olan kilisede "*nöbet usulüyle*" ibadet ettirilmesinin daha doğru bir yaklaşım olabileceği ileri sürülmüştür. Yeniden

⁵⁸⁹ Çubukçu, **a.g.e.**, s. 175.

⁵⁹⁰ **MMZC**, D. 1, C. 2, B. 50, 8 Mart 1910, s. 622-637.

⁵⁹¹ **BOA**. HR. TO. 540-33

⁵⁹² **BOA**. DH. MUİ.101-2.

⁵⁹³ **Tanin**, 7 Ağustos 1908, No: 16.

⁵⁹⁴ **BOA**. DH. MUİ.101-2.

⁵⁹⁵ **BOA**. BEO. 3779-283412

inşa edilecek kiliseler ve mektepler için izin alınmasına gerek olmadığı; yalnız, haber verilmesinin yeterli olacağı görüşü dile getirilmiştir.⁵⁹⁶

Mektep ve kiliselerin şahsa bağlı olmayıp, umum namına yâd ettirilmesi, mektep ve kiliselerin idaresi hususunda ahalinin asıl söz sahibi olması ve hükümetin müdahaleden ziyade bilakis yardımcı olması gerektiği görüşü ifade edilmiştir.⁵⁹⁷ Menlik Mitingi’nde bahsedilen nöbet usulü, hükümet nazarında dikkate alınmamış ve tarafların kısmi olduğu yerlerde hükümetin de yardımıyla yeni kiliseler inşa edeceği yönündeki karar hatırlatılmıştır.⁵⁹⁸ Hükümetin yeni kiliseler inşa etmesi sorunun çözülmesine yönelik samimi hislerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü herdaim nüfus olarak diğerinden azalma ihtimali hep olacaktır.

Kılıkş Mitingi, 26 Haziran 1910’da Selanik vilâyetine bağlı kazalardan Kılıkş’ta civar köy ahalisinden yaklaşık 3 bin kişinin katılımı gerçekleşmiştir. Mitingin ana gündem başlığı, kilise ve mekteplerdir. Mitingde, meselesinin halen çözüme kavuşturulamadığından bahisle hükümetin eski politikayı (mevcut durumu) takip ederek, bilinçli bir şekilde Rumlar ile Bulgarlar arasındaki mevcut nefreti sürdürdüğüne değinilmiştir. Bu yaklaşımın kötü niyetliliğe işaret yorumlandığını bildirmişlerdir.⁵⁹⁹

Miting kararnamesinde kilise ve mektepler meselesinin kesin surette halledilmesini ve idari yönetim modeli olarak “*muhtariyet*” esası üzerine kesin bir kanunun seri bir şekilde çıkarılmasını talep etmişlerdir. Kararname, miting heyetinde yer alan D. Popof, Hristo Vilanof, Nikola, Isparoh ve Yuan Efendiler tarafından imzalanarak, Bulgar asıllı Osmanlı mebuslarına ve Sadrâzama gönderilmiştir. Kılıkşlı Bulgarlar, meseleyi kilise ve mektepler konusundan biraz daha uzağa taşıyarak, öz yönetim isteğiyle öne çıkmışlardır.⁶⁰⁰ Din ve vicdan hürriyeti dışında siyasal katılımcılıkla ilgili talepleri de ortaya çıkmıştır. Miting heyetinde görüleceği üzere heyetiyle katılımcılarıyla yalnızca Bulgarlara ait bir mitingdir. Bu yönüyle heterojen yapıdadır.

Selanik Mebusu Dimitri Vlahof, Siroz Mebusu Hristo Delçef ve Üsküp Mebusu Todari Pavlof Efendiler, Menlik ve Avrethisar (Kılıkş)’daki miting kararnameleri ilişkisine Sadârete hitaben Osmanlı Bulgarlarının hal ve durumları hakkında bir yazı eklemiştir. Bu yazıyı Sadârete sunmalarının, memleketin mebusu ve vatanın evladından olmaları gereğinden görev

⁵⁹⁶ Aynı yer.

⁵⁹⁷ Aynı yer.

⁵⁹⁸ Karal, **a.g.e.**, s. 132.

⁵⁹⁹ **BOA**. BEO. 3779-283412

⁶⁰⁰ Aynı yer.

addettiklerini belirtmişlerdir. Onlara en yakın olmakla beraber ihtiyaçlarına, maruz kaldıkları adaletsizliklere herkesten daha iyi vakıf olduklarından bahsederek yazıyı kaleme almışlardır.⁶⁰¹

Yazıda, Meşrutiyet öncesinde tüm Bulgar ahalisinin Makedonya'nın siyasi özerkliği için çalışan Edirne İhtilal Teşkilatı etrafında toplandığını, Makedonya Edirne ihtilalcilerin, Genç Türk Cemiyetleri ve Ermeni İhtilal Cemiyetleri'yle anlaşmaya karar vermiş oldukları bir sırada Meşrutiyet'in ilanı ile şartların değiştiğinden bahsetmişlerdir. Osmanlı Bulgarlarının büyük bir şevk hissi ile yeni idareyi karşıladıkları gibi diğer milletlere nazaran en erken dağları terk ederek, Meşrutiyet idaresini alkışladıklarını ifade etmişlerdir.⁶⁰²

Mebuslar, Makedonya Edirne ihtilalcileri ve onlara maddeten ve manen destek çıkan Osmanlı Bulgar ahalisinin bir yabancı devletin gelmesi için çalışmadığını, hür yaşamak ve serbestçe hareket etme ve ilerlemek için çalıştıklarını iddia etmişlerdir. 31 Mart irticasında Genç Türklere olan maddi ve manevi yapılan desteği delil olarak göstermişlerdir. Buna rağmen son zamanlarda pek çok konuda milletlerinin haksızlığa maruz bırakıldıklarını ileri sürmekle birlikte kilise ve mektepler konusunda Hristiyan cemaatlere tanınan hukukun korunmasını talep etmişlerdir. Talep üzerine Osmanlı hükümeti, Selanik vilâyetinde tahkikat yaptırmış ve sonuç olarak mektep ve kiliseler hakkında mevcut kanun hükümlerine göre işlemlerin yapıldığı neticesine ulaşmıştır.⁶⁰³

Osmanlı yönetimi, meydanların sesine kulak vermiş ve mitingcilerin dilekçelerine istinaden gerekli araştırmaları yaparak sonuçtan kendilerine bilgi vermiştir. Bulgarlar beklediği cevabı alamazlar da mitig taleplerine cevap verilmesi şeffaf ve hesapverebilir bir yönetim modeli örneği sergilenmesi açısından son derece kıymetlidir.

Selanik Mitingi, 15 Ağustos 1910'da Kiliseler Kanunu'nunda geçen "*karma bir durum*" halinde kiliselerin mülkiyet sahibine terk olunacağı noktasındaki karara itiraz etmek maksadıyla Bulgarlar tarafından düzenlenmiştir. Mitingde Mösyö Rızof Efendi⁶⁰⁴ tarafından bir konuşma yapılmıştır. Konuşmasında, Bulgar Eksarhlığına bağlı mensuplarının oturdukları köylerdeki kilise ve mekteplerin Bulgarlara, Ortodoks Rum Patrikhânesine bağlı mensupların oturdukları yerlerdekinin de Rumlara terk edilmesini, karma bir durum var ise nüfusun çoğunluğuna göre kilise ve mekteplerin teslim edilmesini önermiştir. Yasanın tanıdığı, karma

⁶⁰¹ Aynı yer.

⁶⁰² Aynı yer.

⁶⁰³ Aynı yer.

⁶⁰⁴ Manastırlı Bulgar vatandaşıdır. Müslümanlar ile Bulgarların arasını açmak amacıyla hazırlamış olduğu Bulgarca bildirileri köy kasaba dolaşarak dağıtan Bulgar milliyetçisidir. Ayrıca bkz. **BOA**. TFR.L.A... 40-3906.

bir durum halinde kilisenin mülkiyet sahibine terk olunacağı noktasındaki karara itiraz etmiştir. Patrikhânenin kilise ve mektepler üzerinde asla mülkiyet hakkının bulunmadığını söylemiştir.⁶⁰⁵

Rizof Efendi'den sonra Onicegod (?) başyazarı Fransızca bir konuşma yapmıştır. Kilise ve mekteplerin ruhanilere ait olmayıp, millete ait olduğunu, Sultan Abdülhamit'in mal ve mülklerinin millete iade olunduğu gibi kilise ve mekteplerin de ruhani reislerden alınarak yasal sahibi olan millete yani köy ahalisine verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yasayı, mülkiyet konusunda eleştirmiş, mülkiyetin belli bir dini merkezde olması yerine millete ait olması fikrini benimsemiş ve savunmuştur. Miting kararnameşi Bâb-ı Âlî, Meclis-i Mebusân, Dâhiliye Nezâreti, Selanik Vileyi, Rumeli Umum Müfettişliği ve Bulgar Eksarhlığı makamlarına gönderilmiştir.⁶⁰⁶ Selanik Mitingi'nde kiliseler ve mektepler meselesinde daha çok bu yerlerin mülkiyet konusu ön plana çıkmıştır.

Glaşnik Mitingi, Manastır vilâyetine bağlı Debre Glaşnik'te, Bulgar Papaz Odos'un katledilmesi üzerine Bulgar Meşrutiyet Kulübü öncülüğünde 18 Mayıs 1910'da düzenlenmiştir. Miting kararnamesinde ivedi olarak kanun tasarısının yasallaştırılması talep edilmiştir.⁶⁰⁷ Papaz Odos'un ve daha birçok ruhani ile Bulgar vatandaşlarının katlinin mesuliyetinin sorumlusu olarak kilise ve mektepler meselesi gösterilmiştir.

Cisr-i Mustafa Paşa Mitingi, 27 Haziran 1910'da, Bulgar Meşrutiyet Kulübü öncülüğünde, Osmanlı hükümetinin “*mevcut durumun*” korunacağı yönündeki açıklamasını protesto etmek ve Osmanlı hükümetinden kilise ve mektepler hakkında kapsamlı araştırma talep etmek için Edirne'ye bağlı Cisr-i Mustafa Paşa Hürriyet Bahçesi'nde 5 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mutasarrıflık ilk başta mitinge müsaade etmemiş; ertelemeye çalışmıştır. Kulübün ısrarı üzerine mitinge izin vermek zorunda kalmıştır. Mitingde geniş güvenlik tedbirleri alınmıştır.⁶⁰⁸

Mitingde, Bulgar muallimlerinden Tiko, E. Doref ile Mandelif Efendiler birer konuşma yapmışlardır. Konuşmalarında askerlik bedeli, koza öşrü, Rumların kaçak silah ticaretinin Bulgarlara mâl edilmesi, Matbuât Nizâmnâmesi gibi konulara değinmişlerdir. Diğer taraftan Rum ve Bulgar milletleri arasında çatışma meselesine dönüşen kilise ve mektepler konusunda hükümet tarafından bir tahkikat yapılmasını istemişlerdir. Bu doğrultuda kaleme alınan “*Cisr-i Mustafa Paşa Bulgar Meşrutiyet Kulübünün Kararnamesi*” başlıklı miting kararnamesini

⁶⁰⁵ “*Kilise ve Mektepler Mitingi*”, **Yeni Gazete**, 18 Ağustos 1909, No: 352.

⁶⁰⁶ Aynı yer.

⁶⁰⁷ **BOA**. DH. MKT. 2850-98.

⁶⁰⁸ Aynı yer.

Edirne Mebusu Dr. Rıza Tevfik Bey'e, Bâb-ı Âlîye, Meclis-i Mebusâna, Edirne Vilâyet Makamına, Cısr-i Mustafa Paşa Mutasarrıflığına ve Selanik Meşrutiyet kulüplerinin genel merkezlerine göndermişlerdir. Kararnamede, kiliseler konusuna değinilmekten kaçınılmış; yalnız, mekteplerin özerk yapısının sürdürülmesi gerektiği görüşü ifade edilmiştir. Miting, sorunsuzca dağılmıştır.⁶⁰⁹

Cısr-i Mustafa Paşa Mitingi, kriminal bir vaka olmadan sonuçlanmış ve demokratik bir sivil toplum hareketi olarak kayıtlara geçmiştir. Edirne'deki Bulgar nüfusunun Türklere kıyas olarak azınlıkta kalması hesap edilir ise kiliseler meselesinde kararnamede neden bir hususun dile getirilmediği anlaşılmış olmaktadır. Başka bir değerlendirmeye Cısr-i Mustafa Paşa'da tartışma konusu olan kiliseler bulunmadığıdır.

Pirlepe Mitingi, 19 Ağustos 1910'da Manastır'a bağlı Pirlepe'de Osmanlı Bulgarları tarafından düzenlenmiştir. Miting kararnamesi diğer kararnameler gibi Bâb-ı Âlîye ve Meclis-i Mebusâna gönderilmiştir. Mitingde Papaz Ligor ve Piremerme Efendiler kürsüye çıkarak, kilise ve mektepler meselesinin bir an evvel çözüme kavuşturulması gerektiğini beyan etmişlerdir. Meclis-i Mebusânca alınan kararın (mevcut durumu koruyan) keyfi olduğunu beyan ederek, yasayı protesto etmişlerdir.⁶¹⁰ Pirlepe Mitingi, tasarının yasallaşmasından sonra düzenlenmiş olmasıyla dikkat çekmektedir. Bulgarlarınbirkısımının yasanın son halinden hoşnut olmadığını ortaya koymaktadır.

Rumların egemenliğindeki Fener Rum Patrikhânesinden ayrılarak alt grup olmaktan çıkmak isteyen Osmanlı Bulgarları, ulusallaşma yolunda köken arayışının dışında düzenlemiş oldukları mitingler ile din ve düşünce özgürlüklerini elde etmeye çalışmışlardır. Bulgarlar, kendilerine ait, kendi dilleriyle öğretim ve ibadet yapabilecekleri kilise ve mekteplere kavuşmak istemişlerdir. Rumlar ile dini ve mezhebi aynı olmasına karşın dili farklı olan Bulgarlar, ibadet serbestliği kapsamında Rumlara bağlı kalmamayı tercih ederek bir nevi özgürlük mücadelesi vermişlerdir. Dinsel kimlik arayışı içerisine girmişlerdir. Ancak Sofya'dan Osmanlı coğrafyasına kadar uzanan kitle hareketleri olması hasebiyle özünde Bulgar ittihâdına (birliğine) yönelik girişimler olduğu aşikârdır.

⁶⁰⁹ Aynı yer.

⁶¹⁰ BOA. TFR.I.MN. 195-19482; DH. MKT. 2911-6.

3.2. Rum Kilise ve Mektep Mitingleri

“*Rum Kilise ve Mektep Mitingleri*”, II. Meşrutiyet öncesine kadar uzanmaktadır. Aynı meselede Bulgarların miting ve nümayişlerine karşılık Osmanlı Rumları, Balkan coğrafyasında Fener Rum Patrikhânesinin ayrıcalıklarını kaybetmemek ve bölgede yaşayan Rumların geçmişten gelen imtiyazlarını sürdürmek maksadıyla bünyesinde “*çetecilik ve komitacılık*” faaliyetlerini barındıran ve konu edinen miting ve nümayişler düzenlemişlerdir. Bulgar ve Ulah çetecilerinin Osmanlı Rumlarına karşı işlemiş oldukları cinayet ve baskılama faaliyetlerini dile getirmişler ve bu tür durumlara sessiz kalan Osmanlı idaresini eleştirmişlerdir.⁶¹¹ Selanik başta olmak üzere Manastır’da metropolitler öncülüğünde Bulgarların yıldırma politikasına karşılık mitingleri propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Rumların hak ve hukukunu koruma adına ulusal ve uluslararası destek sağlamaya ve kamuoyu oluşturmaya gayret etmişlerdir.⁶¹²

6 Ağustos 1904 tarihlerinde Gevgili’de Rumlar tarafından bir nümayiş düzenlenmiştir. Nümayiş temel gayesi, Bulgar cemaati olmayan yerlere Bulgar papazlarının tayin edilmemesidir. Gevgili’ye tayin edilen Bulgar Ruhani Reisi Vekili Premonac Krilin’in daha önceden Eskice’de bulunduğu sırada kendi hanesini kiliseye çevirerek ayin yapması ve Bulgar komitacılarına yardım etmesi sebebiyle Gevgili’de bulunduğu sırada polis nezâreti altında evinden alınarak, hakkında gerekli adli işlemlerin yapılması için götürüleceği sırada Rum ahali toplanmıştır. Mösyö Karlo öncülüğünde Rum mağazalarında çalışan işçilerle birlikte Rumlardan oluşan bir grup tarafından nümayiş başlatılmıştır.⁶¹³

Toplaşan kalabalık, Premonac’ın evine saldırmış, camlarını kırmışlardır. Nümayiş birden bire kriminal bir vakaya dönüşmüştür. Kalabalık, polisleri takiben sokakta nümayiş ettikleri sırada “*Padişahım çok yaşa!*” diyerek slogan atmışlar ve Bulgar Papazı’nın komitacı olduğu bağırarak kalabalığın sayısını giderek artırmışlardır. Papazın hükümet binasına intikalinden sonra Rum Metropolithanesine gitmişler ve burada Metropolit’in hükümet binasına geçtiğini haber almaları üzerine binanın önünde toplanmaya başlamışlardır. Bulgar Papazı’nın Gevgili’yi terkedeceğinin kalabalığa bildirilmesi üzerine ancak sükûnet sağlanmıştır.⁶¹⁴

Gevgili’deki durumun benzerlerinin Selanik, Manastır ve Edirne vilâyetlerinde meydana gelmemesini arzu eden Osmanlı yönetimi bu yerlere birer yazı göndererek, Bulgarlar ve Ulahlar aleyhinde nümayiş ve taşkınlıklara fırsat verilmemesini ve bu tarz eylemlerle halkı

⁶¹¹ BOA. Y..A...HUS. 469-49.

⁶¹² BOA. A.}MTZ.(04) 113-95.

⁶¹³ BOA. DH. MKT. 877-38.

⁶¹⁴ Aynı yer.

teşvik edenlerin tespit edilerek cezalandırılmasını istemiştir.⁶¹⁵ Osmanlı idaresi bu yerlerdeki uygulamalarına karşı Rumların protesto ve taşkınlıklara kadar uzanan eylemlerini istememektedir.

Rum mitinglerine, Bulgarlar ile sıkı irtibat halinde bulunan Romen aleyhtarlığı da yansımıştır. 22 Haziran 1906 tarihli bir belgeye göre Midilli’de Osmanlı tebaasındaki Rumlar ile birlikte adada bulunan Yunanlılar, Romanya vapuru nezdinde Romanya aleyhinde nümayiş yapmışlardır.⁶¹⁶ 14 Temmuz 1906 tarihli bir belgede Manastır Romanya konsolosuna saldıran bir Rum vatandaşının konsolos kavası tarafından tutulup hükümet görevlilerine teslim edilmesinden sonra Romanya konsoloshanesi önünde Rumların nümayişte bulunduklarından bahsetmiştir.⁶¹⁷ Romenler de Rum aleyhtarı Bulgar mitinglerine iştirak etmişlerdir. Makedonya coğrafyası üzerinde Bulgar ve Rum mitingleri ile çatışma ortamının iyice kızışması üzerine Osmanlı yönetimi, sıkı güvenlik tedbirleri almış, nümayişlere müsaade edilmemesini mahalli idarelerden isteyerek süreci sorunsuz geçirmek istemiştir.⁶¹⁸

II. Meşrutiyet’in yeniden ilanından sonra ittihâd-ı anâsır arasında kucaklaşmanın ardından bir süreliğine çete ve komita faaliyetlerinin askıya alınmasından bir süre sonra kilise ve mektepler hakkında kanun tasarısı hazırlanmasıyla mesele yine Rum kamuoyunun birinci gündemi arasına gelmiştir. Nihayetinde Meclis-i Mebusân, kiliseler ve mektepler hakkında yasa çıkarınca ve bu yasanın Rumların aleyhine sonuçlanması üzerine yasa aleyhinde Osmanlı coğrafyasında kilise ve mektepler mitingleri düzenlenmiştir. Rumlar bu tür mitinglerle yasanın iptalini arzulamışlardır.⁶¹⁹

Meclisin Rum toplumunun beklentisi dışında karar alması üzerine Fener Rum Patrikhânesi ve Rum Siyasi Kulübü hemen harekete geçmişlerdir. Meselede, Osmanlı yönetiminin tarafsız kalmadığını iddia etmişlerdir. Mülkiyeti Patrikhâneye bağlı yerlerin, Bulgarlara ve Uhlara verilmesinin hukuki olmadığını iddia etmişler ve Bâb-ı Âlî ile Saray nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. Sadrâzam Hakkı İbrahim Paşa ile görüşmeden beklediği cevabı alamamışlardır. Ardından Patrikhâne başkanlığı altında oluşturulacak bir heyet ile birlikte Padişah V. Mehmet Reşat’a başvuruda bulunmuşlar ve görüşme talebini iletmışlerdir. Ayrıca Osmanlı Rum Siyasi Kulübü, kiliseler kanunun kabul ve tasdikinden sonra takip edilecek tavır

⁶¹⁵ BOA. DH. MKT. 875-80.

⁶¹⁶ BOA. Y..MTV. 288-27.

⁶¹⁷ BOA. BEO. 2871-215275.

⁶¹⁸ BOA. BEO. 2686-201432.

⁶¹⁹ Kerimoğlu, **a.g.m.**, s. 3-25.

ve hareketleri tespit etmek maksadıyla bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda Kiliseler Kanunu'nu protesto etmek maksadıyla kulübün başkanlığı altında “*mitingler*” düzenlemesine karar vermişlerdir. İstanbul'da miting yeri olarak Beyoğlu'nu seçmişler ve bu doğrultuda İstanbul Polis Müdüriyetine bildirimde bulunmuşlardır.⁶²⁰ Ancak sıkıyönetim nedeniyle mitinge müsaade edilmemiştir.⁶²¹

Rum Siyasi Meşrutiyet Kulübü, 8 Temmuz 1910'da Beyoğlu Aya Tria Kilisesi havalisinde Rumeli'deki tartışmalı kiliseler hakkında miting düzenlemek için Emniyet-i Umûmîye Müdüriyetine başvuruda bulunmuş, nihayetinde izin almıştır.⁶²² Ancak mitingin gerçekleştirildiği konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bu sırada Padişah Mehmet Reşat, Patrikhânenin görüşme teklifini kabul etmiş ve 12 Temmuz 1910'da Rum Heyeti ile Padişahı ziyaret etmiştir. Patrik Yovakim Efendi ile beraber İstanbul Mebusu Kozmide Efendi görüşmeye katılmıştır. Rum tarafı, Kilise Kanunu'nun aleyhlerine olduğunu vurgulamış ve kanunun değiştirilmesini istemişlerdir. Mevcut kiliselerin kendilerinde bırakılması ve yeniden inşa edilecek kiliselerin ise Bulgarlara verilmesini istemişlerdir. Patrik, aksi takdirde istifa edeceğini beyan etmiştir. Padişah ise yeni düzenleme ile taraflar arasındaki ihtilafa son verildiğini, istifaya neden olabilecek bir durumun olmadığını ve ayrıca Rum ahalisinin de teskin edilmesi gerektiğini Patrik Efendi'ye bildirerek görüşmeye son vermiştir.⁶²³ Fener Rum Patkikhanesi, Bulgar Eksarhlığı ile görüşerek kendi aralarında meseleyi çözmek için yoğun mesai harcamıştır.⁶²⁴ Diğer taraftan kamuoyu oluşturmak için taşra örgütlerini harekete geçirerek Rum halkını sokaklara dökmüştür.

Siroz Mitingi, 6 Temmuz 1910'da, Siroz Rum Mektebi Jimnastik Meydanı'nda⁶²⁵ yaklaşık 1.500 kişinin⁶²⁶ katılımıyla gerçekleşmiştir. Sirozlu Rumlar, Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Ayânca kabul edilen kanunla Rumların haklarının gasp edildiğini, 6 milyon Osmanlı tebaasının hukukunun çiğnendiğini ileri sürerek kanunu protesto etmişlerdir. Miting

⁶²⁰ “*Kiliseler Kanunu Etrafında*”, Proodos gazetesinden akt. **Tanin**, 7 Temmuz 1910, No: 664.

⁶²¹ “*Kiliseler Kanunu Etrafında*”, **Tanin**, 8 Temmuz 1910, No: 665; İstanbul'daki Rum cemaati 1910 senesi başından beri İstanbul'da, Üsküdar'da pek çok defa miting düzenlemek için başvuruda bulunmuş, aynı gerekçe ile talepleri geri çevrilmiştir. Diğer yandan Kartal'da miting düzenleyenler hakkında hukuki işlem başlatılmıştır. **BOA**. DH. MUİ. 54-47.

⁶²² **BOA**. DH. EUM. THR. 40-30.

⁶²³ “*Rum Patriğinin Kabulü*”, **Tanin**, 13 Temmuz 1910, No: 670.

⁶²⁴ “*Kiliseler Kanunu Hakkında*”, **Sabah**, 29 Temmuz 1910, No: 7491.

⁶²⁵ *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde mitingin yapıldığı yer olarak Hürriyet Meydanı verilmiştir. **Tercümân-ı Hakikat**, 11 Temmuz 1910, No: 10515.

⁶²⁶ *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde mitinge katılanların sayısı 4 bin olarak verilmiştir. **Tercümân-ı Hakikat**, 11 Temmuz 1910, No: 10515.

kararnamesi P. Hrabla, Atanis Tavoşan, Todros, M. Karşo, Dimitri ve Garameno isimli şahıslarca imzalanmış ve birer sureti Padişaha, Sadrazama, Patriğe ve çeşitli basın kuruluşlarına gönderilmiştir.⁶²⁷

Bu kararnamede Makedonya’da bulunan kilise veya mektepler meselesinin, özünde hükümete ait bir mesele olmadığı, nizamiye mahkemelerinin konusu olduğu ve bu nedenle hükümetin veya meclisin vereceği kararın hukuka aykırı olduğu belirtilmiştir. Patrikhânenin; kiliseler, mektepler ve mezarlıklar konusunda mülkiyet hakkına sahip olmakla tek yetkili kurum olduğu ifade edilmiş ve ayrıca kanunun, Patrikhânenin hukukunu temin eden Meşrutiyet rejiminin esaslarına aykırı olduğu dile getirilmiştir.⁶²⁸

Din veya mezhep değiştirenlerin şerî ve hukukî normlar bakımından varis olamayacaklarından bahsedilerek, Bulgarların Ortodoks Hristiyan kiliseleriyle olan bağlarının kesilmesinden sonra vakıf malları üzerinde hiçbir hakkının olamayacağı ifade edilmiştir. Bu nedenlerle şerî hukuka aykırı olan kiliseler yasasını protesto ettiklerini ve hiçbir şekilde yürürlüğe koyulmamasını talep etmişlerdir.⁶²⁹ 12 Temmuz’da Beyazkale civarında bir miting yapılmasını kararlaştırmışlardır.⁶³⁰ Siroz Mitingi, Rumların hukuk mücadelesi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Mitingin amacı, Osmanlı yönetimini ikna ederek, Kiliseler Kanunu iptal ettirmektir. Bu yönüyle demokratik bir girişim olarak telakki edilmelidir. Miting, kriminal bir vakaya meydan vermeden sonuçlanmış ve demokratik bir platformda cereyan etmiştir.

Karaferye Mitingi, 10 Temmuz 1910’da Karaferye Aya Nedon Kilisesi çevresinde düzenlenmiştir. Miting heyetinde; Nikolaki Andonyadi, Andon İzmirli, Dimitri Zuma, İstefani Korti ve Yanko oğlu Manolaki isimli şahıslar yer almışlardır. Miing heyeti, heterojen yapıdadır. Miting kararnamesinde, kasabayla civar köylerin Rum ahalisi ile birlikte Meclis-i Mebusân ve Ayân tarafından Bulgarlar lehine, Rumlar aleyhine verilen karardan üzüntü duyduklarını ifade etmişlerdir. Yeni düzenlemeyle Rumlara ait olan kilise ve mekteplerin Bulgarların arzusu ile gaspedildiğine değinilmiştir. Kanunun onayının, mevzuata aykırı olduğu, yürürlükte olan Rumların hukukunun ayaklar altına alındığı belirtilmiştir.⁶³¹

Rumların mukaddes kilise, mektepler ve ecdatlarının defnedildiği mezarlıklardan mahrum bırakıldığı ifade edilmiştir. Mukaddes ibadethanelerin Bulgarlara teslimini içeren

⁶²⁷ BOA. DH. SYS. 29/1-1/1.

⁶²⁸ Aynı yer.

⁶²⁹ Aynı yer.

⁶³⁰ Tercümân-ı Hakikat, 11 Temmuz 1910, No: 10515.

⁶³¹ Aynı yer.

kanun çalışmalarına karşı olduklarını vurgulamışlar ve hükümetten, kanunun uygulanmamasını talep etmişlerdir. Kararnamenin birer sureti, Karaferye Mutasarrıflığına, Padişaha, Sadrâzama, İstanbul ve Selanik gazetelerine gönderilmiştir.⁶³² Kareferyeliler de kendi milletletleri aleyhine düzenlenen kanundan şikâyetçidirler. Hukuk mücadelesi vermektedirler.

Kavala Mitingi, 10 Temmuz 1910'da, Kavala'da Millet Bahçesi'nde Rum ahali tarafından düzenlenmiştir.⁶³³ Mitinge, Yunanistan'a bağlı adalardan Yunan vatandaşları da iştirak etmiştir. Bu yönüyle miting yasadışı bir hüviyet kazanmıştır. Mitingciler arasında bütün işçileri de yerlerini almışlardır. İşçi hareketi kategorisinde de değerlendirilebilecek nitelikte miringdir. Miting Heyeti Reisi Kavala Rum Cemaati Muhtarı Korki Efendi'dir. Mitingde, Korki Efendi ile Yunan vatandaşı Dr. Yani Efendi birer konuşma yapmıştır.⁶³⁴ Yunan vatandaşlarının mitinge katılımı ve ayrıca miting konuşması yapması mevcut Miting Kanuna aykırı bir durumdur. Bu nedenle Kavala Mitingi kriminal bir vakaya dönüşmüş, demokratik platformdan uzaklaşmıştır.

Yani Efendi “*Aziz vatandaşlarım!*” diyerek başladığı konuşmasında, Osmanlı yönetimince Bulgarların himaye edildiği gerekçesiyle Rumların zarara uğradığından bahsetmiştir. Kilise ve Mektepler Kanunu'nun, Meclis-i Mebusânda Rum mebuslarından başka herkes tarafından kabul edildiğini, aforoz edilmiş olan Bulgar milletinin nail olduğu haksız himayeyi düzeltmek için miting yaptıklarını söylemiştir. Kanunun yürürlüğe koyulmaması için Osmanlı Rumları adına yüksek makamlara telgraf çekileceğini bildirerek konuşmasına son vermiştir.⁶³⁵ Yunan vatandaşı bir kimsenin Osmanlı vatandaşlarına “*aziz vatandaşlarım*” şeklinde hitabı, mitingin amacının “*Yunanlılık*” olduğunu ortaya koyan bir durumdur.

Miting kararnamesi; Yorgi Teodoris, Papa Anastas Oğlu İstefanos ve Teodor Çorkas isimli şahıslar tarafından imzalanarak, Padişaha ve Sadârete gönderilmiştir.⁶³⁶ Kamu güvenliğine ve huzuruna aykırı bir gelişme olmadan miting sorunsuzca dağılmıştır. Ancak Yunan vatandaşı tarafından “*Yunanlılık*” emeliyle konuşma yapılması, Korki Efendi'nin oğlu tarafından Yunanistan donanması için yardım parası toplanması basında eleştirilmiş ve “*suç*” duyurusunda bulunulmuştur. Adli tahkikatın başlatılması için hükümet yetkilileri göreve davet edilmiştir.⁶³⁷ Kavala Mitingi, ittihâd-ı Osmani'ye politikasına aykırı bir eylem olarak kayıtlara

⁶³² Aynı yer.

⁶³³ Aynı yer.

⁶³⁴ “*Kavala Mitingi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1910, No: 10518.

⁶³⁵ Aynı yer.

⁶³⁶ **BOA**. DH. SYS. 29/1-1/1.

⁶³⁷ “*Kavala Mitingi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1910, No: 10518.

geçmiştir. Osmanlı milletleri arasında birlik ve beraberliği sağlamaktan ziyade “Yunanlılık” merkezinde “*enosis*” politikasına hizmet etmiş bir eylem olarak kayıtlara geçmiştir.

Selanik Mitingi, 12 Temmuz 1910’da Yeni Rıhtım mevkiinde Selanik Rum Metropolitliğine bağlı tüm piskoposluklar ile Selanik şehri Rum ahalisi tarafından düzenlenmiştir. Mitingciler, Kiliseler ve Mektepler Kanunu’nun, Rum milletinin hayat ve milli mevcudiyetine karşı yapılmış bir darbe olduğuna inanmışlardır.⁶³⁸ Mitinge, yaklaşık 4 bin kişi katılmıştır.⁶³⁹ Mitingde, Rum milleti aleyhine reva görülen haksız muamelelere değinilmiştir.

Miting kararnamesinde, Meclis-i Mebusân ve Ayan tarafından müzakere ve kabul ile irâde-i seniyyece kararlaştırılan kanunun, Fatih Sultan Mehmet Han tarafından bahsedilmiş ve daha sonraki yıllarda sürdürülmüş nizam ve hukuka aykırı düştüğüne yer verilmiştir. Son zamanlara kadar bu kurumların, Rum mezhebinin yetki ve sorumluluğu dâhilinde bulunduğu, bu kutsal kurumların mülkiyet hakkının, daima Rumların eline bırakılmış olduğundan bahsedilmiştir. Düzenlemenin, Kanun-ı Esasî’nin 11. maddesine aykırı olduğu, Fener Rum Patrikhânesinin hiçbir hak ve talepte bulunamayacağı dile getirilmiştir. Bahsedilen bu yerlerin, Bulgarlara teslim edilmesinin, Rum halkının hukukunu gasp etmek manasına geldiği vurgulanmıştır. Meselenin, hukuki yolla çözümlenmesinin daha doğru bir karar olacağına yer verilmiş, mektep ve mezhep hukuklarını ayaklar altına alan yeni düzenlemenin uygulanmamasını talep etmişlerdir.⁶⁴⁰

Selanik Mitingi, sorunsuz sona ermiştir.⁶⁴¹ Miting karnamesi Kostaki, Garliko, Koskora, Karliko, Yosef, Kostaki, Nikola Z., Kostaki Hacı Andos ve Nikola T. İsimli şahıslar tarafından imzalanarak Padişaha, Sadârete, Adliye ve Mezhepler Nezâretine, Rum Ortodoks Patrikliğiyle İzmir Vilâyet Makamına gönderilmiştir.⁶⁴² Miting karnamesi imza heyeti tamamen heterojendir. Rumlar dışında başka bir millet yoktur. Selanik Mitingi, 4 bin kişinin katılımıyla sivil toplum hareketi olarak kayıtlara geçmiştir.

Drama Mitingi, 12 Temmuz 1910’da Drama’da kasaba ve civar köy Rum halkının katılımıyla Varvare Meydanı’nda düzenlenmiştir. Miting kararnamesinde; kilise ve mekteplerin ferman ve senetlere göre Fener Rum Patrikhânesi tarafından sırf Rum Ortodoks Hristiyanlara

⁶³⁸ BOA. DH. SYS. 29/1-1/1.

⁶³⁹ “Kilisalar Kanunu Etrafında, Vilâyâtta Mitingler”, **Tanin**, 14 Temmuz 1910, No:671; *Yeni Gazete* ise 3 bin kişinin mitinge katıldığını yazmıştır. Ayrıca bkz. “Kilisalar Kanunu Etrafında, Rumeli’de Mitingler”, **Yeni Gazete**, 14 Temmuz 1910, No:678.

⁶⁴⁰ BOA. DH. SYS. 29/1-1/1-41.

⁶⁴¹ “Kilisalar Kanunu Etrafında, Vilâyâtta Mitingler”, **Tanin**, 14 Temmuz 1910, No: 671.

⁶⁴² BOA. DH. SYS. 29/1-1/1.

mahsus olmak üzere verilmiş olduğundan mensubu olmayan (Bulgarlara) verilmesinin hukuka aykırı olduğuna değinilmiştir. Kilise ve mekteplerin fermanlar ile sabit, hukuki onay belgeleri elinde bulunan kimselerden alınıp, çoğunluk bahanesiyle başka bir kimseye verilmesinin, Emlak Kanunu'na aykırı olduğu belirtilmiştir.⁶⁴³

Mezhep değişikliğinin, mabet üzerinde mülkiyet hakkı kaybıyla neticeleneceğinden, mezhep değiştirenlerin herhangi bir hak talebinde bulunmasının doğru olamayacağından ve mülkiyetin, mezheplerinde sabit kalanlara verilmesinin kanun doğrultusunda olacağından bahsedilmiştir. “*Yaşasın Meşrutiyet! Yaşasın Hükûmet-i Osmaniye! Yaşasın Rum Patrikhânesi ve Ortodokslar!*” sözleriyle kararnameye son verilmiştir. Kararname, miting heyeti üyelerinden; Yani Andonyo, Mihalaki ve Vasilaki Efendiler tarafından imzalanarak Patrikhâneye gönderilmiştir⁶⁴⁴. Patrikhânenin taşra vilâyetlerinde miting düzenlenmesine yönelik talebine karşı dönüt yapılmıştır. Drama Mitingi, Rum vatandaşların hukuki mücadelesi olarak kayıtlara geçmiştir.

Gevgili Mitingi, 17 Temmuz 1910'da Gevgili civar köy Rum Ortodoks ahalisi tarafından eski Belediye Meydanı'nda düzenlenmiştir. Miting heyetinde; Hristo, Vasil, Yorgi, Dimitri Hristo ve Atnas Hacı Tano adlı şahıslar yer almışlardır. Kanun-ı Esasî'nin bahşeylediği hukuktan ve toplanma hürriyetinden istifade ederek, Meşrutiyet yurttaşlarına layık olarak bir miting düzenlediklerinden bahsetmişlerdir. Kiliseler ve Mektepler Kanunu'nun, kendilerine yapılmış bir hakaret olduğu gerekçesiyle toplanmışlardır.⁶⁴⁵

Miting kararnamesinde; kiliseler, mektepler ve mezarlıkların, Rumların elinden alınarak, Bulgarlara verilmesinin caiz olmadığı, İstanbul'un fethinden beri buraların idaresinin, kendilerine ait olduğu vurgulanmıştır. Düzenlemenin, Kanun-ı Esasî'nin 11. maddesine aykırı olduğunu ifade etmişlerdir. Rum Patrikhânesinden ilişkisi kesilen Bulgarlara kilise veya mektep bırakılmasının, din hukukuna tamamıyla ters düştüğü vurgulanmıştır. Meselenin çözümünde yasama ve yürütmenin yetkili olamayacağı, asıl yetkilinin; yargı erki olduğu izah edilmiştir. Rumlara yapılan haksızlığın giderilmesi adına ilgili kanunun uygulanmamasını talep etmişlerdir. Kararname; Padişaha, Sadârete, Rum Patrikhânesine ve Gevgili Mutasarrıflığına

⁶⁴³ Aynı yer.

⁶⁴⁴ Aynı yer.

⁶⁴⁵ Aynı yer.

gönderilmiştir.⁶⁴⁶ Gevgili Mitingi diğer Selanik vilâyetinde cereyan eden mitingler gibi hukuk mücadelesidir. Mitingin dili ve söylemi, barışçıldır.

Jön Türk gazetesi muhabiri Selanik Valisi İbrahim Bey ile mitingler hakkında yapmış olduğu bir röportajda Vali Bey, İstanbul kamuoyunda kilise ve mektepler kanunu hasebiyle Rumeli’de yapılan mitinglerin bir haylice abartıldığını, Rum halkının, mevcut değişiklikten fazla etkilenmeyerek, işine gücüne devam ettiğini, Selanik vilâyeti genelinde huzur ve sükûnetin yerinde olduğunu söylemiştir.⁶⁴⁷ Genel olarak Selanik kentlerinden sadece Kavala’daki miitng, kanununa aykırılığı ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Kavala Mitingi, kriminal bir vakaya dönüşmüştür. Genel olarak Selanik mitinglerinin geneli demokratik düzeyde cereyan etmiş, hukuk mücadelesi etrafında hareket edilmiştir. Mitingler, sivil toplum hareketleri olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı yönetiminin dikkati çekilmiş ve Rum toplumunun hoşnutsuzluğu barışçıl dille yönetim mekanizmasına aktarılmıştır.

Saranda Mitingi, 12 Temmuz 1910’da, Yanya’ya bağlı Saranda’da çarşı yerinde düzenlenmiştir. Miting heyetinde; P. Papazoğlu, Gorgi, Tudor Yano ve Tudor Boyacı adlı şahıslar yer almışlardır. Miting kararnamesinde; Kiliseler Kanunu’nun, Osmanlı fermanlarına ve senetlerine aykırı olduğu, mülkiyet hakkının, nüfus nispetinde tesliminin anayasaya ters düştüğü, mezhep değişikliğinin kiliselerin hukukuna yansıtılmasının doğru olmadığı, sayısal manada az kalsalar dahi kiliselerin, mezhep değiştirmeyenlerde kalması gerektiği, mezhep değiştirenlere teslim edilemeyeceği vurgulanmıştır. Mezhep değiştirenlere, yeni kilise veya mektep inşa edilmesinin daha doğru bir karar olacağı belirtilmiştir. Kanunun, Ortodoks mezhep ayrıcalıklarına yönelik bir saldırı olduğu dile getirilmiştir. Kararname, Rumların hukuklarının korunması için Sadrâzam ve Patrikhâneye gönderilmiştir. Benzer talepler, Yanya’ya bağlı Koniçe’de düzenlenen mitingde de ifade edilmiştir. Koniçeli Rumlar da milyonlarca Rum ahalisinin mağdur edilmemesi talep etmişlerdir.⁶⁴⁸

Yanya Mitingi, 16 Temmuz 1910’da Yanya İttihat ve Terakki Meydanı’nda düzenlenmiştir. Miting heyeti, 12 Temmuz’da, Yanya Vilâyetine başvurarak, Miting Kanunu doğrultusunda miting gününden kırk sekiz saat önce 14 Temmuz’da miting düzenlemek için bildirimde bulunmuştur. Yanya Valisi Mustafa Zihni Bey, heyet ile görüşerek, talepleri hakkında Bâb-ı Âliye mektup yazmalarını, bunun en doğru yol olacağını, miting düşüncesinden

⁶⁴⁶ BOA. DH. SYS. 29/1-1/1. Belge alt kısmında, “*Yaşasın Meşrutîyet, yaşasın muhterem devlet, yaşasın patrikhane*” diye yazılmıştır.

⁶⁴⁷ “*Kilisalar Kanunu Etrafında, Rumelide Mitingler*”, **Yeni Gazete**, 14 Temmuz 1910, No: 678.

⁶⁴⁸ BOA. DH. SYS. 29/1-1/1.

vazgeçmelerini uygun bir dille istemiştir. Buna karşın heyet, ısrarlarını sürdürmüşler ve 16 Temmuz tarihini; miting günü olarak belirlemişlerdir.⁶⁴⁹ Yanya Mitingi'nde olduğu gibi yerel mülki idarecilerin Kiliseler Kanunu aleyhinde düzenlenen mitinglere izin verme yönünde çekinceleri vardır. Ancak Osmanlı merkezi idaresi henüz miting yasağı getirmemiş ve mevcut yasalara uyulduğu takdirde mitinglerin düzenlenmesinde herhangi bir sakınca görmemiştir.⁶⁵⁰

Yanya vilâyet merkezindeki mitinge, yaklaşık 2-3 bin kişi katılmıştır. Mitingde, Türkçe ve Rumca konuşmalar yapılmıştır. Miting sırasında asayışı sekteye uğratacak herhangi bir olay meydana gelmemiş, miting meşru zemin içerisinde kalarak demokratik bir hareket olarak tecelli etmiştir. Miting kararnamesinde; Kiliseler Nizâmnâmesi'nin onaylanmasının, Rum milletinde büyük bir üzüntüye neden olduğu belirtilmiştir. Kilise, mektep ve kabristanlıkların ezelden beri Rum Patrikhâne vakfına bağlı olduğu vurgulanmış, mülkiyet hakkının Rumlara ait olduğunu gösteren fermanlar olduğu ifade edilmiştir.⁶⁵¹

Kanun-ı Esasî'ye aykırı nizamnamenin, Meclisin görevi dışında kaldığı, yetkinin mahkemelerde olduğu dile getirilmiştir. Mitingcilere göre düzenleme, neticeleri itibarı ile iyice düşünülmenden kabul edilmiştir. Nizamname, Osmanlı'ya sadık 7 milyondan fazla Rum milleti aleyhinedir. Vatan evladı Rumlar mağdur edilmişlerdir. Padişahın vatan evlatlarını sevdiğinden bahisle nizamnameyi onaylamayacağını ümit etmişlerdir. Miting kararnamesini Sadârete sunmak üzere bizzat Yanya Valisi Mustafa Zehni Bey'e teslim etmişlerdir.⁶⁵² Karanamede Rumlardan vatan evladı olarak bahsedilmesi ve vatandaşlık hakkı bakımından toplumun belli bir unsurunun toplanma hakkı ile meydanlarda mitinglerle ülke yönetiminde söz sahibi olduklarını ispat eylemeleri demokratik kültürün göstergelerindendir.

Ergiri Mitingi, 25 Temmuz 1910'da, Yanya'ya bağlı Ergiri'de Metropolithane çevresinde düzenlenmiştir. Kilisenin bahçesiyle avlusunda gerçekleştirilen mitinge yaklaşık bin kadar köylü ve kasabalı katılmıştır.⁶⁵³ Ergirili Rumlar, Osmanlı hükümetinin son zamanlara Rumeli'de artan heyecanı teskin etmek için başvurmuş olduğu miting yasağı ve sıkı güvenlik tedbirlerine karşın bir araya gelmişlerdir.⁶⁵⁴

⁶⁴⁹ BOA. DH. MUİ. 113-1.

⁶⁵⁰ BOA. DH. İD. 112-8.

⁶⁵¹ BOA. DH. SYS. 29/1-1/1-10.

⁶⁵² Aynı yer.

⁶⁵³ BOA. DH. SYS. 29-1/1-1/1-42.

⁶⁵⁴ Kerimoğlu, **a.g.m.**, s. 3-25.

Kalabalık arasında muallimler, esnaflar ve kasabanın ileri gelen kimseleri yer almıştır. Mitingde, Filip Efendi ile Rum Metropoliti tarafından Rumca konuşmalar yapılmıştır. Konuşmaların ortak dili “*Elinos*”tur. Rumların zulme uğradığı, 6 milyon tebaanın haklarının ayaklar altına alındığı ifade edilmiştir. Gayeleri ve talepleri Padişahın kanunu onaylamamasıdır. Konuşmaların ardından Metropolit önde olmak üzere mitingciler, çarşıya doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Dört yol ağzında ve çarşı ortasında Metropolit Efendi, miting alanında yapmış olduğu konuşmasını tekrarlamış ve akabinde kalabalık sorunsuzca dağılmıştır⁶⁵⁵. Miting kriminal bir vakaya dönüşmeden yasal alanı içinde gerçekleşmiştir.

“*Ergiri kasabasıyla bağlı köylerinde oturan kimselerin kararnamesidir.*” başlıklı miting kararnamesinde 6 milyondan fazla Rum vatandaşı olarak karardan üzüntü duyduklarını, asırlarca Ortodoks Rum mülkiyetinde bulunan kiliselerin, Bulgarlara teslim edildiğine şahitlik ettiklerini ve bunun Meşrutiyet’in ruhuna aykırı olduğunu beyan etmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet Han’dan Mehmet Reşat Han’a kadar kilise, mektep ve mezarlıklar yönetiminin Rum Patrikhânesinde olduğu ve buraların yönetiminin kendilerinden alınarak Bulgarlara bırakılmasının haklarını ayaklar altına almak manasına geldiğini belirtmişlerdir. Rum Patrikhânesine bağlı mekteplerin, önceden beri Ortodoks Hristiyan cemaatinin masraflarıyla inşa olunduğu, kullanım hakkının Rumlarda kalmasının doğru olacağı hususu dile getirilmiştir.⁶⁵⁶ Ergiri Mitingi’nde ilk defa diğer Rum mitinglerine nazaran mektepler lafzı açılmıştır.

Rumeli’de cereyan eden Rum mitinglerinin ardından talepler karşısında Fener Rum Patrikhânesi, önceden beri devam eden imtiyazların devam etmesi ve Patrikhâne haklarının korunması için 6 milyon insan adına Padişah Mehmet Reşat Han’a çağrıda bulunarak, şeri kaidelere ve fermanlara aykırı olması hasebiyle kanunun tehir edilmesi çağrısında bulunmuş ve talep etmiştir.⁶⁵⁷ Ahrar Fırkasından Ergiri Mebusu Müfit Bey de kanunun, büyük bir siyasi hata olduğunu, taraflar arasında yeni kavgalara neden olacağını, asayiş ve güveni temin etmekle yükümlü hükümetin daha dikkatli olmak zorunda olduğu yönünde basına demeçler vererek, mitinglere daha duyarlı yaklaşılmasını istemiştir.⁶⁵⁸

Yanya vilâyeti kent ve kasabalarında cereyan eden mitinglerin geneli barışçıl ve silahsız mitinglerdir. Ortalama 4-5 bin kalabalıkla icra edilmiş, köylüsünden kentlisine, mualliminden

⁶⁵⁵ BOA. DH. SYS. 29-1/1-2/5

⁶⁵⁶ Aynı yer.

⁶⁵⁷ Aynı yer.

⁶⁵⁸ “*Müfid Bey’in Beyânâtı*”, *Tarus* gazetesinden akt. **Tanin**, 7 Temmuz 1910, No: 664.

papazına kadar toplumun çeşitli kesimleri tarafından destek görmüştür. Mitinglerin geneli, yasal sınırları dâhilinde kalarak, demokratik bir kültürün davranış modeli olarak cereyan etmiştir.

Manastır Mitingi, 10 Temmuz 1910'da⁶⁵⁹ pazar ayininen çıkan Manastırlı Rumlar tarafından kilise ve havalisinde düzenlenmiştir. Miting, izinlidir. Mitinge katılan kalabalık, önlerinde miting heyeti ile birlikte sokaklarda bir süre nümayiş yapmışlardır. Hükümet konağı önüne geldiklerinde Kiliseler Kanunu protesto etmişlerdir. Bu aşamaya kadar miting ve nümayiş yasal sınırları alanı içerisinde devam etmiştir. Ancak kalabalık arasında pek çok sarhoş kişinin bulunması üzerine polisin defalarca dağılmaları ihtarına uyulmaması neticesinde zorla dağıtılmışlardır. Zor kullanmadan önce miting heyeti, vilâyet makamına çağrılmış ve nümayişe son vermeleri istenilmiştir. Heyet, kalabalığı dağıtmanın kendi ellerinde olmadığını söylemiştir. Bu esnada kalabalık hep bir ağızdan, Osmanlı hükümeti aleyhinde sloganlar atmaya başlamıştır. Polisin ihtarına uyulmayınca nümayiş yerine bir miktar jandarma kuvveti çağrılmıştır. Zor kullanmanın şiddeti biraz daha artırılarak kalabalık dağıtılmıştır.⁶⁶⁰

Manastır Mitingi, kamu barışı ve huzuru adına başlangıçta barışçıl olarak teşekkül etmiş olsa da sonradan sarhoş kimselerin varlığı nedeniyle kamu barışını tehditkâr ederek dağıtımı zorunlu olmuştur. Kalabalığın direnmesi üzerine yaşanan arbede mitingi kriminal bir vakaya dönüştürmüştür. Olay basında genişçe yer bulmuştur. Jandarmanın müdahalesinden kaçan nümayişçilerin Drahor Nehri'ne düştüklerinden ve yaralı sayısının çokluğundan bahsedilmiştir.⁶⁶¹ İhtiyarlar ile bazı papazlar yaralanmış, 200 kadar nümayişçi de Drahor Nehri'ne düşerek yaralanmıştır. Osmanlı yönetimi, Manastır Valiliğine bir yazı göndererek, konunun araştırılmasını istemiştir.⁶⁶² 200 kadar kişinin yaralandığını Dâhiliye Nazırı basına verdiği demeçte doğrulamıştır.⁶⁶³

Esas konu Kiliseler Kanunu iken, yasal çerçevede kalmayan toplumsal eylemin neticesinde kamuoyunun odak noktası başka bir alana yönelmiştir. Bu nedenle demokratik kültürün emarelerinden miting ve nümayiş gibi eylemlerin gerçek amaçlarına ulaşabilmeleri için “*yasal sınırlar*” son derece önemlidir. Yoksa kamuoyu başka meselelere odaklanabilmektedir. Böylece mitingler asıl gayelerinden uzaklaşmaktadır.

⁶⁵⁹ *Yeni Gazete* miting tarihi olarak “12 Temmuz”u vermiştir. Ayrıca bkz. “*Kilisalar Kanunu Etrafında, Rumeli’de Mitingler*”, **Yeni Gazete**, 14 Temmuz 1910, No: 678.

⁶⁶⁰ “*Manastır’da Miting-Tekzib*”, **Sabah**, 3 Ağustos 1910, No: 7496.

⁶⁶¹ “*Kilisalar Kanunu Etrafında, Rumeli’de Mitingler*”, **Yeni Gazete**, 14 Temmuz 1910, No: 678.

⁶⁶² “*Manastır’da Miting-Tekzib*”, **Sabah**, 3 Ağustos 1910, No: 7496.

⁶⁶³ “*Makedonya’daki Mitingler*”, **Yeni Gazete**, 15 Temmuz 1910, No: 679.

Eskice Mitingi, 17 Temmuz 1910'da Edirne'ye bağlı Eskice'de Kenare Meydanlığı'nda düzenlenmiştir. Mitinge, kasaba ve çevre köylerden oluşan Rum ahalisi katılmıştır. Miting kararnamesinde, Meclis-i Mebusân ve Ayan tarafından verilen kararın, 6 milyondan fazla Rum ahalisini üzdüğünü, kiliseler meselesinin, adli mahkemelerin vazifesi olduğunu, mülkiyet hakkının, Rum Patrikhânesine ait olup bu durumun fermanlara sabit olduğunu beyan etmişlerdir. Patrikhânedan ayrılan Bulgarların, kiliseler üzerinde hiçbir hakkı olamayacağından bahsedilmiştir. Bu tür gerekçelerle kanunun, yürürlüğe koyulmaması talep etmişlerdir.⁶⁶⁴ Kararnamenin birer suretini, Padişaha ve Sadârete göndermişlerdir.⁶⁶⁵ Osmanlı yönetiminin kararından vazgeçmelerini talep etmişlerdir.

İzmir Mitingi, 10 Temmuz 1910'da Pazar günü ayın ardından Ayafotoni Kilisesi civarında 10 bin kişinin katılımı ile gerçekleşmiştir.⁶⁶⁶ Mitingde, İzmir Mebusu Pavlo Karolodi Efendi bir konuşma yapmıştır. Karolodi Efendi, Kiliseler Kanunu'nun, Meclis-i Mebusâna görüşüldüğü sırada almış olduğu tenkitlerden bahsetmiş ve düzenlemenin, kendileri için haksız görünse de Rumluğun lehinde olduğunu söylemiştir. Bu sırada kalabalıktan "*Kato, kato!*" (aşağıya, aşağıya) diye sesler yükselmiş ve artan tepki üzerine Mebus, kürsüden aşağıya inmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan "*Osmanlı Rumları*" tabirini kullanması mitingcilerin tepkisini almış ve aşağıya indirilmiştir.⁶⁶⁷ Millet iradesinin tecelli etmesi bakımından miting alanlarına ve miting kürsülerine ehemmiyet verilirken gerçek manada halkın oylarıyla seçilmiş bir parlamenterin konuşmasına fırsat verilmemesi demokratik kültüre tamamen aykırıdır.

Pavlo Karolodi'den sonra miting kürsüsüne Metropolit Efendi gelerek, düzenlenmenin uygulamaya geçirilmesiyle ortaya çıkacak zararların bir haylice fazla olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan "*kanunileşme*" bakımından Karolodi Efendi ile aynı görüşlerini paylaştığını dile getirmiştir. Son olarak kararnameyi kalabalığa okumuş, alkışlarla kabul edildikten sonra kürsüden inmiştir.⁶⁶⁸ Böylelikle miting heyeti, kendi düşünce ve güdülerini halka kabul ve onaylatmak suretiyle muşrulaştırmıştır.

Kararnamede, kanunun incelenmeden süratle yürürlüğe koyulduğu, hakkaniyetli olmadığı, mülkiyet esası konusunda, hukuk ve usule riayet edilmediği, kiliselerin kuruluş

⁶⁶⁴ BOA. DH. SYS. 29/1-1/1-15.

⁶⁶⁵ "*Edirne'de Miting*", **Yeni Gazete**, 19 Temmuz 1910, No:683.

⁶⁶⁶ BOA. DH. SYS. 29/1-1/1; *Tanin*'de mitinge katılanların sayısı ile ilgili olarak bazılarının 20 bin, bazılarının 40 bin kişi telaffuz etmesine karşın gerçek sayının 5 bin olduğunu yazmıştır. "*Pazar Günkü Miting ve Meb'ûsa Hakaret*", **Tanin**, 16 Temmuz 1910, No: 673.

⁶⁶⁷ "*Kilisalar Kanunu Etrafında, Vilâyâtta Mitingler*",**Tanin**, 14 Temmuz 1910, No: 671; "*Pazar Günkü Miting ve Meb'ûsa Hakaret*",**Tanin**, 16 Temmuz 1910, No: 673.

⁶⁶⁸ "*Kilisalar Kanunu Etrafında, Vilâyâtta Mitingler*",**Tanin**, 14 Temmuz 1910, No: 671.

amaçlarına hürmet edilmediği, geçmişten süregelen kanunların değiştirildiği ve Fatih Sultan Mehmet Han tarafından Ortodokslara tanınan imtiyazlara son verildiği belirtilmiştir. Osmanlı yönetiminin, çok uluslu yerlerde çoğunluğu elde etmek için Bulgar çetelerinin, Rumlara baskı ve dayatmalarına sessiz kaldığını, Kiliseler Kanunu'nun müstakil olmadığını, bir grubu kapsadığını, mülkiyet ve kullanım hakkının açıklığa kavuşturulmadığı ifade edilmiştir.⁶⁶⁹

Bulgarlar için yeni kiliseler inşasının hakkaniyete uygun olduğu; ancak, eski Rum Ortodoks kiliselerinin Rumlara bırakılarak, yeni kilise masraflarının hükümete bırakılmasının adil olmadığı vurgulanmıştır. Yeni kiliseler inşası için hükümetçe verilecek tutarın, kendileri tarafından yardım olarak ödenmesine razı olduklarını bildirmişlerdir. Bu haliyle kanunun, sıkıntıları giderecek yerde daha fazla şiddetlendireceği ve Rumeli halkının içine düştüğü duruma sebep olanların ödüllendirilmiş olacağı belirtilmiştir. Sadâretten, adalete aykırı olan Kiliseler Kanunu'nun yürürlüğe koyulmamasını talep etmişlerdir.⁶⁷⁰ İzmir Mitingi, diğer Rum mitinglerinde bahsi geçmeyen ve kiliseler meselesinin temelinde yatan komitacılıkla ilgili olarak irade ortaya koymuştur. Özellikle Balkan coğrafyasındaki mitinglerde ifade edilmemesine karşın İzmir'de çetecilikten bahsedilmiş olması oldukça düşündürücüdür.

Kamuoyu, Karolodi Efendi'nin kürsüden indirilmesini uzun uzadıya tartışmıştır. Manastır Mitingi'nde olduğu gibi miting amacı dışında gündeme gelmiştir. Karolodi'nin iktidarsızlığıyla, tavırlarıyla, muhakemesizliğiyle, gerek muallim ve gerekse mebus sıfatıyla halkın teveccühünü kaybettiği, İzmir'in haysiyetini düşürdüğü, mebusluktan istifa etmesinin hayırlı olacağı yorumları yapılmıştır. Diğer taraftan Karolodi'nin bir zamanlar mebus yapılması için kıyametlerin koparıldığı, şimdilerde ise neler döndüğü sorulmuştur.⁶⁷¹

Kamuoyundaki tartışmalar “Yunanlılık” etrafında yürütülmüştür. Özellikle İzmir Mitingi'nde Yunanistan vatandaşlarının konuşma yapması şiddetle eleştirilmiştir. Mitingin, itihâd-ı anâsıra aykırı olduğu, vatanın ve milletin mahvına çalıştığı ileri sürülmüştür. Bunun başka bir memlekette yapılması halinde mesuliyeti bulunanların sınır dışı edileceği vurgulanarak, hükümetin buna sessiz kalması eleştirilmiştir. Havra heyetlerinde, Osmanlı

⁶⁶⁹ BOA. DH. SYS. 29/1-1/1.

⁶⁷⁰ Aynı yer.

⁶⁷¹ “İzmir’de Miting”, **Tanin**, 12 Temmuz 1910, No: 669; *Tanin* gazetesi, *Köylü* gazetesinden yapmış olduğu alıntıda, “Her ne olursa olsun, orada o gün hakkı, hakikati söylemek büyük bir kabahat idi! Bir mebus bile hakikati söylemek isterken tahkir gördü. Hem öle bir mebus ki kendisinin evvelce Yunan fikirli olduğu söylendiği için Müslümanlar onu tayin etmek istememişler idi de Rumlar ancak öyle olduğu için tayin etmişler idi. Artık şimdi anlamalı maksat ne imiş! İşte Rumlar geçen sene mebus tayin etmek için ihtilal çıkarmayı isteyinceye kadar uğraştıkları bir zatı, bugün doğru söylüyor diye tahkir ediyorlar. Anlamalı! Maksadın bütün bütün Yunanlılık fikrinden ve mitingin Yunan teşvikinden ibaret olduğunu bundan daha açıkça gösterecek hangi ispat bulunur?” “Pazar Günkü Miting ve Meb’ûsa Hakaret”, **Tanin**, 16 Temmuz 1910, No: 673.

mekteplerinde hep Yunanlıların bulunması yüksek sesle tenkit edilmiştir.⁶⁷² İzmir Mitingi, özelinde bir hak mücadelesi amacıyla sivil toplum hareketi olarak düzenlenmiş olsa da tertip ve düzenleyicilerin dışında kalanlar tarafından milliyetçi bir eylem olarak telakki edilmiştir. Ayrıca eylemin dışında kalanlarda Yunan karşıtlığı hissini uyandırmıştır.

Osmanlı yönetimi, kanun aleyhinde protestoların artması üzerine bir bildiri hazırlamıştır. Bu bildiriye; Bağdat, Yemen, Medine, Sivas, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Cebel-i Lübnan, Zor, Urfa ve Hicaz vilâyetleri hariç olmak üzere tüm vilâyetlere göndermiştir. Bu bildiride, kanun aleyhine yapılan eleştirilere cevap verilmiştir. Amacın, iki cemaat arasında senelerce devam etmekte olan çatışmayı sonlandırmak olduğu belirtilmiştir. Her iki taraf arasındaki ihtilaflar nedeniyle yıllardır ayın ve eğitim işlerinde mahrumiyet yaşandığı ifade edilmiştir. Diğer taraftan çatışmaların, bölge asayişine olumsuz etki yaptığı dile getirilmiştir. Bu kanun ile taraflar arasındaki ihtilaf ve münakaşaları ortadan kaldırılabileceğine veya en az seviyelerine indireceğine inandıklarını ilgili kurum ve kuruluşlarına açıklamışlardır.⁶⁷³

“*Büyük bir siyasi tedbir*” olarak kabul edilen Kiliseler Kanunu doğrultusunda Rumeli’de bir çiftlik, köy veya kasabada Rum Patrikhânesine yahut Bulgar Eksarhlığına bağlı ahalinin kullandıkları kiliseler ve mekteplerin o tarafa ait olacağı kararlaştırılmıştır. Ahalinin bir kısmı Patrikhâneye ve diğer kısmı Eksarhlığa bağlı ise oradaki kilise veyahut mektep esasen hangi taraf adına tesis edilmiş ise o tarafa ait olacaktır. Yalnız tesis eden tarafın, o yerdeki nüfusu, 1/3’den aşağı bir oranda bulunması halinde diğer tarafa geçecektir. Böyle bir durum halinde Osmanlı hükümeti diğer taraf için yenisini inşa edecektir. Bir yerde, bir taraf tarafından tesis edilmiş birden fazla yer var ise o taraf, istediği yere el koyabilecektir. Şayet o yeri inşa eden taraf, 1/3’den aşağı bir nüfusta ise tercih hakkının diğer tarafa ait olacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda yapılan araştırmada, Rum cemaatinin 1/3’den aşağı bulunduğu ve kanun gereğince Bulgar cemaatine teslimi lazım gelen kiliselerin adedinin kırk beşi aştığı tespit edilmiştir. Rumeli’deki tartışmalı mevcut sayı, 100’den fazladır. Bu uygulamanın, bir defaya mahsus olduğu, baki kalacağı ve ilerleyen zamanlarda meydana gelebilecek sayısal değişikliğin dikkate alınmayacağı belirtilmiştir. Bundan sonra doğacak ihtilafın, mahkemelerce çözüleceği ifade edilmiştir.⁶⁷⁴

⁶⁷² “Pazar Günkü Miting ve Meb’ûsa Hakaret”, **Tanin**, 16 Temmuz 1910, No: 673.

⁶⁷³ **BOA**. DH. SYS. 29-1/1-2/1

⁶⁷⁴ Aynı yer.

Padişah fermanlarına gelince bir zamanlar Bulgarların, Rum Patrikhânesine tabi olduğu, bu nedenle Bulgarların yaptırdıkları yerlerin Patrikhâneye kaydedildiği ifade edilmiştir. Osmanlı yönetimi, bu düzenleme ile tarafsız hareket ettiğini, adaletli ve hakkaniyetli davranış sergilediğini düşünmektedir.⁶⁷⁵ Sadârete gönderilen miting kararnameleleri etkili olmuş ve bahsedilen her konunun açıklaması ayrı ayrı yapılmıştır.

Osmanlı yönetimi, yeniden inşa edilecek kiliseler için bütçeden 4 milyon kuruş ayırmıştır.⁶⁷⁶ 27 Temmuz 1910 tarihli yasal düzenleme ile bu meblağ kilise, mektep ve mabetler inşası için sarfedilmek üzere Maliye Nezâretinin sorumluluğuna bırakılmıştır.⁶⁷⁷ Dâhiliye Nezâreti ise tüm vilâyetlerde yapmış olduğu duyuru ile meselenin Kiliseler Kanunu'na göre bir an evvel çözüme kavuşturulmasını istemiştir.⁶⁷⁸ Kanunun uygulanmasına karşı çıkanların yakalanarak Divan-ı Harb-i Örfiye verileceğini duyurmuştur.⁶⁷⁹ Hükümet, meseleyi bir an evvel kapatmayı istemiştir. Aynı zamanda dış siyasetteki Girit sorunu da Rumlar arasında hoşnutsuzluğu artırmaktadır. Esasında Kiliseler Kanunu, Rumların Osmanlılığına bağlılık derecesini ölçmüştür.

3 Temmuz 1910 tarihli Kiliseler Kanunu protesto mitingleri kitlesel boyutlara ulaşmıştır. Rum Meşrutiyet Kulübü öncülüğünde sivil toplum hareketidir. Mitingler ekseriyetle kent meydanlarında düzenlenmiştir. Ortalama katılım sayısı 4-5 bin civarındadır. Toplumun her kesiminden insanlar katılmıştır. Yalnız Rum Ortadokslar dışında başka hiçbir grup mitinglere katılmamıştır. Bu yönüyle “*milli*” mitinglerdir. Demokratik hareketlerin ötesinde “*Rumluk*” ve “*Yunanlılık*” duyguları beslenmiştir. “*İttihâd-ı Osmani*” veya “*ittihâd-ı anâsır*” göz ardı edilmiştir. Diğer yandan mitinglerin evvelinde kiliselerde ayin yapılması ve akabinde metropolitler öncülüğünde kilise bahçesinden nümayişlere kutsiyet verilmeye çalışılmıştır. Pek çoğu mitinglerin Fener Rum Patrikhânesi talimatlı olduğunu ve yine bir kaç Yunanistan teşvikli olduğunu sabit eylemleri ile ortaya koymuşlardır.

Çoğunun kararnamesinin benzer nitelikte olması çok azının birkaç farklı konuya değinmesi, miting organizasyonun tekeli ve türevci yönünü ortaya koymaktadır. “*Fermânlar, Fatih Sultan Mehmet, mülkiyet hakkı, yasamanın ve yürütmenin alanın dışında bir mesele olduğu, yargı konusu olduğu, yeniden inşa edilecek kiliseler mevzusu, 6-7 milyon Rumun mağduriyeti, vakıf malları vs.*” kararnamelerin ortak vurgusudur. Mitinglerin genelinde

⁶⁷⁵ Aynı yer.

⁶⁷⁶ Aynı yer.

⁶⁷⁷ “*Miinâzîfih Kilisalar, Mâdde-i Mavakkate-i Kanunîye...*”, **Sabah**, 2 Ağustos 1910, No: 7495.

⁶⁷⁸ “*Kilisalar Kanunu*”, **Sabah**, 3 Ağustos 1910, No: 7496.

⁶⁷⁹ “*Kilisalar Kanunu Etrafında*”, **Tanin**, 17 Ağustos 1910, No: 704.

kararnamelerin tamamı, Sadârete ve Meclis-i Mebusâna gönderilmiştir. Kiliseler Kanunu'nun iptal edilmesi için Osmanlı yönetim mekanizmaları ikna edilmeye çalışılmıştır.

4. Bedelli Askerlik Ve Diğer Vergi Türleri Miting Ve Nümayişleri

II. Meşrutiyet itibarıyla Osmanlı yöneticileri, milli burjuvaya, yerli ve milli üretime ehemmiyet vermişlerdir. Halkın büyük bir bölümünün yani % 80'inin köyde yaşamasından ötürü köylü ve tarım politikaları geliştirmişlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin, 1908 Selanik Kongresi'nde; köylülerin toprak sahibi olması, düşük faizle kredi, borçlanma imkânı, aşar için tahmis usulü, kadastro usulü gibi köylüyü kalkındıracak “*halka doğru*” politikası güttüğü bilinmektedir.⁶⁸⁰

Toprağı eken çiftçi ve türevlerinden çeşitli meslek kolları, zirai sorunların yanı sıra vergi adaletsizliği veya yükü sebebiyle örgütlenerek, miting ve nümayişler düzenlemişlerdir. Bu eylemler daha çok sosyalist hareketlerin hâkim olduğu Balkan topraklarında, Rusya ekolüne yakınlığı hasebiyle daha çok etki altında kalan Bulgar, Sırp, Rum ve Ermeni ahalisinde görülmüştür. Makedonya coğrafyasında ekseriyetle Rum ve Yahudiler; esnafılık ve ticaretle, Arnavutların bir bölümü ve Ulahlar; hayvancılıkla, Sırlar ile Bulgarlar; çiftçilik işleri ile uğraşmaktadırlar. Toprak, Türk ve Arnavutluk beylerine aittir. Bulgarlar ve Sırlar bu topraklar üzerinde yarıcı olarak çalışmaktadır.⁶⁸¹ Bu ayırım mitinglere yansımıştır.

Anayasal düzenlerde vergi hakkı siyasal haklardan sayılmakta olup, hem hak hem ödev olarak kabul edilmiştir. Meşrutiyet'in iadesinden sonra özellikle eşitlik ve adalet kavramlarından hareketle çeşitli vergi türleri kamuoyu nezdinde uzun uzadıya tartışılmaya başlamıştır. Başta bedelli askerlik vergisi olmak üzere ağnam, öşür, emlak, temettü gibi vergi türleri konularında mağduriyetine inanan kesimler, hükümet yetkililerine seslerini duyurabilmek ve bir nebze olsun ekonomik anlamda ferahlamak istemişlerdir. Diğer yandan Meşrutiyet'in rejiminin gereğinden olmak üzere “*eşitlik*” aranmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908 senesi siyasi programında “*Cins ve mezheb tefrik edilmeksizin herkes müsavât ve hürriyet-i tammeye mâlik ve aynı mükellefiyete tâbi'dir... Gayr-ı Müslim dahi Ahz-ı Asker Kanunu'na tâbi' tutulacaktır*⁶⁸².” ilke ve tutumuyla kamuoyu

⁶⁸⁰ Ergün Ballı, “İttihat ve Terakkinin Tarım Politikası: Aydın Vilâyeti Örneği”, **İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu**, C. III, TTK Yayınları, Ankara, 2015, s. 129-162.

⁶⁸¹ Karal, **a.g.e.**, s. 250.

⁶⁸² Tunaya, **a.g.e.**, s. 66.

nezdinde bedelli askerlik konusunu açmıştır. Özellikle Ermeni ve Bulgar vatandaşların beklentileri oldukça yüksektir. Bedelli askerliğin kaldırılmasının “*Osmanlılık*” adına büyük bir adım olacağı telakki edilmiştir.⁶⁸³ Ahz-ı Asker Kanunu’nun Meclis-i Mebusânda görüşülmeye başlamasıyla gayr-ı Müslimler eşit yurttaş olmak isteğiyle sokaklara ve alanlara çıkarak hak arayışına yönelmişlerdir. Basın kuruluşları kamuoyunun meylini canlı tutmuşlardır. Özellikle Ermeni *Püzantiyon* gazetesi yapmış olduğu haberler ve iddialarla Ermeni kamuoyunu diri tutmayı başarmış ve yeri geldiğinde insanları sokaklara dökmüştür.⁶⁸⁴

Beyoğlu ve Makriköy (Bakırköy) Mitingleri, 4 Nisan 1909’da Beyoğlu ve Bakırköy’de Taşnaksutyun Fırkası öncülüğünde Beyoğlu Balıkpazarı’ndaki Ermeni kilisesinde diğeri Bakırköy’deki Ermeni mektebinde mitingler düzenlenmiştir. Mitinglere, Ermeni mebusları iştirak etmiş ve birer konuşma yapmışlardır.⁶⁸⁵ Konuşmacılardan biri İstanbul Mebusu Bedros Hallaçyan Efendi’dir. Askerliğin şeref ve ulviyetine değinerek, askerden kaçanların, vatanın sadık evladı addolunamayacağından bahsetmiştir. Ermenilerin asırlardan beri vatana sadakatlarını hürriyet ve Meşrutiyet’in tesisinde pek çok hizmetlerde bulunmak suretiyle ispat ettiklerinden hükümetin, Ermenileri askerlik şerefinden mahrum bırakmasına karşı protestoda bulunmuştur.⁶⁸⁶

Van Mebusu Vahan Papazyan Efendi, kıyam ile hürriyet ve Meşrutiyet’in istihsalı uğrunda en fazla kan döken Ermeniler olduğunu ve herhalde Ermenilerin askerlik ederek daima hürriyet ve vatan müdafaası uğrunda İslam kardeşleriyle beraber çalışmalarının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Taşnak Komitesi’nden Aknon Efendi,⁶⁸⁷ askerliğin şeref ve kutsiyetinden bahsederek, Ermenilerin askerlik mesleğine dâhil olarak vatana hizmet edebileceklerini ifade etmiştir. Mitingde gayr-ı Müslimlerden bedelli askerlik uygulamasından vazgeçilerek, eşit yurttaş olarak askerlik hizmetlerine kabulü yönündeki Kanun-ı Esasî’deki ilgili maddeler okunmuştur. Miting kararnamesi, 5 Nisan’da Bâb-ı Âliye ve Meclis-i Mebusâna sunulmuştur.⁶⁸⁸

⁶⁸³ “*Dünkü Miting*”, **Tanin**, 5 Nisan 1909, No: 244.

⁶⁸⁴ “*Milel-i Gayr-ı Müslimenin Askerliği, İkinci Miting*”, **Sabah**, 4 Nisan 1909, No: 7013.

⁶⁸⁵ “*Ermeni Mitingleri*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 4 Nisan 1909, No: 10049.

⁶⁸⁶ “*Dünkü Miting*”, **Sabah**, 5 Nisan 1909, No: 7014.

⁶⁸⁷ Taşnaksutyun başkanlarından Rusyalı Aknon Meşrutiyet’in iadesinden sonra hareket tarzları hakkında şu yorumu yapmıştır: “*Taşnaksaganların en önemli görevlerinden biri de Osmanlı Meşrutiyet yönetimini korumak, Osmanlı unsurlarının kaynaşmasını sağlamak, İttihat ve Terakki Cemiyeti’yle işbirliği yapmak olacaktır.*” Halil Metin, **Türkiye’nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Oalyları**, MEB Yayınları, Ankara, 1992, s. 120.

⁶⁸⁸ “*Dünkü Miting*”, **Sabah**, 5 Nisan 1909, No: 7014.

Beyoğlu ve Bakırköy mitingleri, basında geniş yer bulmuş ve bu tür halk eylemlerinin, Osmanlılık adına sevindirici olduğu yazılmıştır. *Püzantiyon* gazetesinin gayr-ı Müslimlerin askerliğe alınmayacakları noktasındaki haberinin asılsız ve rivayetten ibaret olduğu yazılmıştır. Osmanlı mebusanlarının, memleket ve millet lehine karar alacaklarını umduklarını kaleme almışlardır.⁶⁸⁹ Mitingler, şeklen ittihâd-ı Osmani politikasına uygundur. Anayasalcılığı güçlendirici mahiyettedir. Mitinglere mebusların katılımı ve birer konuşma yapmaları mitingin etkileyciliğini artırmıştır. Mitingde başka milletten temsilci veya katılımcılara yer verilmemiştir. Bu yönüyle “*milli*” nitelikte bir miting kategorisinde değerlendirilmelidir.

Beyoğlu ve Bakırköy mitinglerinin kamuoyunda olumlu etki yaratmasıyla Ermeni Taşnaksutyun Fırkası, gayr-ı Müslimlerin, 1909 senesinden itibaren askere alınmaları için Sultanahmet’te miting düzenlemeyi kararlaştırmıştır. Miting günü olarak, 9 Nisan 1909 Cuma gününü tayin edilmiş, millet ve din farkı gözetmeksizin herkes mitinge davet edilmiştir. Özellikle “*tüm siyasi fırkaların*”, “*tüm gazete yazarlarının*” mitinge katılımı arzulanmıştır.⁶⁹⁰ Bu suretle kamuoyu oluşturma noktasında basın gücü bilinmektedir. Diğer taraftan tüm siyasi fırkaların ve yazarların mitinge katılımı, mitingi sivil toplum hareketine dâhil edecek bir hamledir. Miting konuşmacılarının isimlerinin sonra açıklanacağı ve konuşmaların; Türkçe, Ermenice, Rumca ve Kürtçe yapılacağı ilan edilmiştir.⁶⁹¹

Taşnaksutyun, *Serbesti* gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi Bey’in katli üzerine tırmanan gerilimli havayı dağıtmak için herkesi miting alanına çağırmıştır. Ancak planlanan mitingin yapıldığına dair bir bilgiye henüz ulaşılammıştır. Kamuoyunun, Hasan Fehmi’nin katli üzerine yoğunlaşması, mitingin iptal edildiğini akla getirmektedir.

Üsküp Mitingi, 5 Nisan 1909’da Üsküp’te Köprübaşı Osmanlı Bankası önünde Üsküp Bulgar Kulübünün daveti üzerine yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Miting kararnamesinde bedelli askerlik ile ilgili olarak, bu usulden vazgeçilmesi noktasında Kosova Vilâyet Meclis-i Umûmîsince bir karar alındığı, hükümetin, asker alımıyla ilgili kanun değişikliği çalışmalarından haberdar oldukları, yeni kanun çıkana kadar eski mevzuatın Kanun-ı Esasî gereğince yürürlükte olacağını bildiklerini ifade etmişlerdir. Kanun değişikliğinin zaman

⁶⁸⁹ “*Milel-i Gayr-ı Müslimenin Askerliği, İkinci Miting*”, **Sabah**, 4 Nisan 1909, No: 7013; “*Dünkü Miting*”, **Tanin**, 5 Nisan 1909, No: 244.

⁶⁹⁰ “*Büyük Miting*”, **Tanin**, 8 Nisan 1909, No: 247.

⁶⁹¹ “*Büyük Miting*”, **Tanin**, 8 Nisan 1909, No: 247; Bedelli askerlik konusunda miting düzenlenen yerlerinden birisi de Elazığ’dır. 17 Nisan 1909 tarihinde kentteki Ermeni vatandaşları, kendi çocuklarının askerlik şerefinden mahrum olmamaları ve çocuklarının askere alınması talebiyle Elazığ Hükümet Konağı önünde toplanarak miting düzenlemişlerdir. **BOA**. DH. MKT. 2795-94.

alacağı münasebetiyle Hristiyan vatandaşlarının askere alınamayacağından, en azından bu süreç zarfında bedelli askerliğin ücretini ödeyemeyenlerin başka vatandaşların zorunlu hizmetine verilmemesini talep etmişlerdir. Ayrıca hükümetin biran evvel Hristiyanların fiili olarak askerlik hizmetine kabul edilmelerine yönelik kararı çıkarmasını istemişlerdir.⁶⁹²

Kararnamede, son zamanlarda meydana gelen vergi artırımı kararı eleştirilmiştir. Vergi usul ve artışı nedeniyle yapılan yolsuzluklardan bahsedilmiştir. Beşikte yatan çocuklarla, elden ayaktan düşen bakıma muhtaç ihtiyarlardan haraç alındığı dile getirilmiştir. Hayvanları telef olan ya da hırsızlar tarafından çalınan hayvan sahiplerinden “ağnam vergisi” alınması eleştirilmiştir. Ayrıca harap olan emlak ve gayrı menkullerden emlak vergisinin⁶⁹³ alınmakta olduğunu ve önceki yıllarda olduğu gibi hapishanelerde çürüyüp kalanlardan ticaret vergisinin alındığı hususu dile getirilerek vergi sistemi tamamıyla tenkit edilmiştir.⁶⁹⁴

Memleketin siyasi sorunlarına kayıtsız kalan hükümetin, milletin iktisadi ilerlemesine itina göstermediğini vurgulamıştır. Zirai ve ticaret esnafının sefalet altında hayatlarını devam ettirdiğinden bahsedilmiştir. Özellikle Meşrutiyet iadesinden önce adliye ve mülkiyede dâhil olmak üzere maliyede görev yapan, yetersiz ne kadar memur varsa azledilmesi istenmiştir. Bunların yerlerine millet ve mezhep farkı gözetmeyen Müslüman ve Meşrutiyet yanlılarının tayin edilmesi alep edilmiştir. Arazisi olmayan köylülere adilce arazi tahsisi yapılması, ziraat ve ticaretin gelişmesi için mekteplerin tesis edilmesi ve ayrıca kanuni düzenlemelerin bir an önce yapılarak yürürlüğe geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁹⁵

Ziraat Bankası’nın sermayesinin artırılarak, ziraat için yatırım paylarının genişletilmesi istenmiştir. Bu paylardan çiftçilerin kolaylıkla yararlanabilmesine imkân tanınması gerektiği belirtilmiştir. Son olarak, halktan alınan vergilerin, makul oranlara çekilmesi ve böylece halka iktisadi olarak gelişmesine imkânı tanınması talep edilmiştir.⁶⁹⁶ Üsküplü Bulgarlar, köylü sorunlarını dile getirerek kendi ulusal sorunlarıyla kaynaştırmışlardır.⁶⁹⁷

Üsküp Mitingi, katılımcı sayısı ile dikkat çekmektedir ve 10 bin sayısı azımsanmayacak derecededir. Daha öncesinde siyasi ve politik gaye edinen Bulgar Meşrutiyet Kulübü bu sefer

⁶⁹² BOA. TFR.I.KV. 219-21834.

⁶⁹³ 16 Ocak 1909 tarihli *Sabah* gazetesi, emlak vergisi hakkında yeni bir nizamnamenin hazırlanarak, Sadârete tesliminden bahsetmiştir. 1302 (1886) senesi kaleme alınan nizamnamenin pek çok yönü ile eksikliği nedeniyle yeni düzenlemenin zaruretine değinilmiştir. “*Emlâk Vergisi Nizâmnamesi*”, *Sabah*, 16 Ocak 1909, No: 6935.

⁶⁹⁴ BOA. TFR.I.KV. 219-21834/1-2

⁶⁹⁵ Aynı yer.

⁶⁹⁶ Aynı yer.

⁶⁹⁷ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 216.

ekonomik ve sosyal nedenlerle geniş katılımlı bir miting düzenlemiştir. Kararnamede geçen konu başlıkları incelediğinde daha çok “köylü” ve “köylücük” hareketi bir miting olarak göze çarpmaktadır. Aynı zamanda kentli nüfusuna da hitap etmesiyle esnaflara da yönelmiştir. Bu haliyle sivil bir mitingdir. Miting, meşru zeminde kalarak, kriminal bir vakaya dönüşmeyerek, demokratik bir halk eylemi olarak kayıtlara geçmiştir. Mitingin dili ve söylemleri barışçıldır.

Ohri Mitingi, 6 Haziran 1909’da Manastır’a bağlı Ohri’de kasaba ve bağlı tüm köylerin Bulgar ahalisi ile birlikte bölge mebusların katılımıyla Bulgar Jimnastik Mektebi havalisinde düzenlenmiştir. Mitingin gündem maddeleri arasında gayr-ı Müslimlerin askere alımları meselesi de yer almıştır. Osmanlı hükümet yetkililerinden askerlik meselesine, 1908 senesinde ilan olunan hürriyet, müsavat ve uhuvvet gibi kavramlar doğrultusunda yaklaşılması istenilmiştir. Din ve millet farkı gözetmeksizin tüm Osmanlı tebaasının askerlik görevine alınmasıyla memleketin iç ve dış düşman saldırılarından korunacağı ve memlekette kamu güvenliğinin sağlanacağı belirtilmiştir. Bu nedenle ilk iş olarak bedelli askerlik vergisinin kaldırılması ve gayr-ı Müslim vatandaşların askere davet edilmesi talep edilmiştir.⁶⁹⁸

Ohri Mitingi, İttihat ve Terakki Cemiyet aleyhinde bulunan Bulgarlarca düzenlenmiştir. Miting sırasında kendi aralarında tartışma sonrasında kavga çıkmış ve kavga neticesinde ölü ve yaralılar meydana gelmiştir.⁶⁹⁹ Miting kararnamesi eline ulaşan Osmanlı hükümeti vermiş olduğu cevapta, gayr-ı Müslim ahalinin bi’l-fiil askerlik hizmeti ile mükellefiyeti hakkında hükümetçe tanzim ve Meclis-i Mebusânca tasdik olunacak kanunun tebliği ve ilanına kadar bir şey yapamayacağını, kanunun çıkmasının beklenilmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir. Ayrıca sene itibarıyla Müslüman ahaliden 1305 (1889) doğumluların askere çağrılarının yapıldığı, bu nedenle gayr-ı Müslim ahalinin bu seneye ait askerlik bedellerini ödemesi gerektiği hususu beyan edilmiştir.⁷⁰⁰ Miting, hükümet nezdinde yer bulmuş ve talep cevaplandırılmıştır.

Ohri Mitingi’nde bedelli askerlik konusu dışında iktisadi konularda tartışılmış, miting kararnemesinde yer almıştır. Ohri ahalisi, balık avı ile meşgul olduğundan mevcut idare anlayışı nedeniyle verimin aşağı düşmesinden bahsederek, göl hakkında her yerde olduğu gibi “beşte bir usulünün” tatbikini istemiştir. Talep üzerine Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti, incelemelerden sonra diğer göllerde olduğu gibi Ohri Gölü’nde beşte bir usulünün uygulanmasına karar vermiştir. Ayrıca şikâyet edilen göl idaresi hakkında yasal işlem başlatmıştır.⁷⁰¹

⁶⁹⁸ BOA. DH. MKT. 2869-67/1-1

⁶⁹⁹ BOA.TFR.L.MN.. 191-19033.

⁷⁰⁰ BOA. DH. MKT. 2869-67/2-1

⁷⁰¹ BOA. DH. MKT. 2869-67/1-1.

Ohri Mitingi, bünyesinde bedelli askerlik sorunu ile birlikte daha pek çok konu hakkında görüşü ve talebi taşımaktadır. Şeffaf ve hesapverilebilir bir anlayışla Osmanlı hükümeti hareket ederek her bir talebi değerlendirmiştir. Çağdaş bir anlayışla hareket eden hükümet, halkının yanında durarak göl idaresinde kusuru bulunanları görevden uzaklaştırmıştır. Mitinglerin özde gayesi budur. Vatandaşa şikâyet hakkı verebilmektedir. En önemlisi de şikâyetlere yanıt bulabilmektedir.

Cisr-i Mustafa Paşa Mitingi, 27 Haziran 1909'da Bulgar Meşrutiyet Kulübü öncülüğünde Edirne'ye bağlı Cisr-i Mustafa Paşa'da Hürriyet Bahçesi'nde düzenlenmiştir. Miting, jandarma ve polisin sıkı güvenlik tedbirleri altında icra edilmiştir.⁷⁰² Mitingin Hürriyet isimli bahçede sıkı güvenlik tedbirleri altında düzenlenmesi dikkat çekici bir konudur. Osmanlı yönetiminin sıkı güvenlik tedbirleri almasının sebebi Bulgar Meşrutiyet Kulübünün geçmişteki kötü ünü olmalıdır.

Miting kararnamesinde, bedelli askerlik konusunda Osmanlıların eşitliğine zarar vermeden kanunî düzenlemeye gidilmesi gerektiği vurgulanmış, askerlik bedelin yarısının nakit, geri kalanın ise hizmetle ödenmesi yönünde Meclis-i Mebusândan talepte bulunulmuştur. 1600 senesinden beri verilmekte olan işbu tekâlifi emriyyenin 1326 (1910) senesinden itibaren kanun değişikliği ile kaldırılacağından, gayr-ı Müslimlerin askerlikle mükellef olacaklarından bedelli kaydından vazgeçilmesi istenilmiştir.⁷⁰³

Kararnamede, ahalinin vergi toplayan mültezimler tarafından birçok zorluklarla karşılaştığı, bu usulde bir değişikliğe gidilerek diğer devletlerde görülen "*kadaastro usulüne*" gidilmesi talep edilmiştir. Ahalinin artık ayak kaydıran mültezimlerden kurtulması gerektiği vurgulanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin tarım reformuna uygun olarak Osmanlı kırsalına sızan tefeci-tüccar sermayesine son verilmesini istemişlerdir.⁷⁰⁴

Ziraatla meşgul olan toprak sahiplerine Ziraat Bankasından para verilmek suretiyle kolaylık gösterilmesi istenilmiştir. Koza mahsulünden Düyûn-i Umûmiyece % 8 nispetinde bir hisse almak icap ederken % 13 nispetinde alındığı ve bu fazla olan beş kuruşun ne için alındığının bilinmediği cihetle bu fazlanın alınıp, belediyenin idaresi altında olarak kozaların, birbirine denk gelen yerlerde serbest olarak tartı ile satılması hususunun temini talep edilmiştir. Ziraat meselesinin hal olunmamasından dolayı memleketin servetçe ilerlemesine engel

⁷⁰² BOA. A.MTZ.(04). 174-75.

⁷⁰³ Aynı yer.

⁷⁰⁴ Aynı yer.

olduğundan bu hale son verilmesi istenilmiştir⁷⁰⁵. İktisadi gelişimin ancak, son derece zayıf durumda bulunan köylü kesimini derebeylerin, onların kalıntıları ağaların, eşrafların veya mültezimlerin elinden kurtarmakla sağlanabileceği düşüncesindedirler⁷⁰⁶.

Cısr-i Mustafa Paşa Mitingi, sivil toplum hareketidir. Yasal zeminde kalarak demokratik toplum hareketi olarak cereyan etmiştir. Bu mitingde diğer mitinglerden farklı olarak mültezimlerden şikâyetle kadastro usulünden bahsedilmiştir. “*Ekonomide*” eşitlik düşüncesi hâkimdir. Bunun yanısıra “*koza, tefeci, tüccar, banka kredisi, ziraat*” miting kararnamesinde bahsi geçen konu başlıklarıdır. Miting, barışçıldır. Nefret dili veya söylemi söz konusu değildir.

İştib Mitingi, 21 Ekim 1909’da Kosova’ya bağlı İştib’de İslam, Hristiyan ve Musevi 4 bini aşkın ahalinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Mitingde, ziraatın fevkalade muhtaç olduğu tohumluğun mevsimi geçmeden verilmesi ve gönderilmesi istenilmiştir. Ziraatın samanları ve samanlıklarının kasten yakılmakta olduğundan ve zirai aletlerin tahrip edildiğinden bahsedilmiştir. Mahsullerin çalınmakta olduğundan, son zamanlarda hırsızlığın arttığından bu gibi olayların önüne geçilmesi maksadıyla gerekli tedbirlere başvurulup hırsızların yakalanması istenilmiştir.⁷⁰⁷ Osmanlı yönetiminden Rum çetecilerinin yarattığı iktisadi tahribatın önlenmesi istenmiştir. Esasında Rumeli toprakları üzerindeki çete faaliyetlerinin durdurulmasının iktisadi gelişimin ön koşulu olduğu çeşitli çevrelerce sürekli izah edilmiştir.⁷⁰⁸ Ekonominin gelişimi önündeki en büyük engelin komita faaliyetleri olduğunun altı bir kez daha çizilmiştir.

İştib’de bulunan derelerin bazısının bir vakfa verildiğinden büyük zararlara karşı artık hükümetin harekete geçmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Temettü ve diğer vergilerin belirlenmesindeki adaletsizliklere bir son verilmesini talep etmişlerdir. Bu konudaki şikâyetlerin hükümetçe nazarı dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Miting neticesinde Kosova Vilâyetinden Dâhiliye Nezâretine çekilen 16 Kasım 1909 tarihli yazıya göre; İştib’de düzenlenen mitingden sonra alınan kararlar arasında yer alan temettü ve vergiler konusunda belirtilen adaletsizliklerle ilgili olarak Kosova valisi tarafından vilâyet vergi müdüründen izah istenmiştir. Alınan cevap merkeze bildirilmiştir.⁷⁰⁹

İştib Mitingi, Balkanlar’daki diğer mitingler gibi Bulgar Meşrutiyet Kulübü tarafından organize edilmemiş ve diğerlerinin aksine farklı milletlerden temsilcilerin katılımıyla

⁷⁰⁵ Aynı yer.

⁷⁰⁶ Hüseyin Avni Şanda, **Reaya ve Köylü**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 10.

⁷⁰⁷ BOA. DH. MUİ. 38/1-61.

⁷⁰⁸ Yusuf Akçura, **Siyaset ve İktisat**, Yay. Haz. Erdoğan Mura, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 12-13.

⁷⁰⁹ BOA. DH. MUİ. 38/1-61.

gerçekleşmiştir. Bu yönüyle “*milli*” olmaktan öte “*kozmpolit*” yapıdadır ve ayrıca kitlesel bir eylemin parçası değil benzer konuda yerel nitelikte halk girişimidir. Sivil yönü ön plandadır. İttihâd-ı Osmani’ye yaraşır bir şekilde tertip edilmiştir. Kararnamede “*ziraat, zirai alet, mahsul hırsızlığı, komitacılık, iktisadi tahribat, temettü vs.*” konu başlıkları açılmıştır. Bedelli askerliğe ise yer verilmemiştir. Hükümet yetkililerin dikkati çekilmiş ve yetkililer üzerine düşen görev ve sorumluluklarını yerine getirmişlerdir. Mitingde, Rum çetelerinin baskı ve zulmünden bahsedilerek “*Rum karşıtlığı*” işlenmiştir.

Osmanlı hükümeti, Ahz-ı Asker Kanunu çıkararak, gayr-ı Müslimlerin taleplerine olumlu cevap vermiştir. Bunun üzerine gayr-ı Müslim halk kutlama bahanesiyle sokaklara çıkarak nümayişler düzenlemişlerdir. 3 Mart 1910’da Üsküp sokaklarında yeni askerlik durumuyla ilgili olarak gayr-ı Müslim vatandaşlar önlerinde mızıklar eşliğinde yürümüşlerdir. Kalabalık, hükümet ve askerlik dairesi önüne gelerek yetkililere memnuniyetlerini bildirmişlerdir. Nümayişçiler mülki, askeri ve yabancı memurlar tarafından alkışlanmışlardır⁷¹⁰.

Sabah gazetesi yazarlarından Ahmet Rasim, yeni askerliğin “*Meşrutiyet ilan-ı tarihinin 19. ayının 18. gününe*” tesadüf eylemiş olduğunu, bu müddet zarfında milletlerin eşitliğine yönelik kuvvetli bir adım atıldığını kaleme almıştır. Ayrıca 3 Mart 1910’dan beri İstanbul’da umûmî hayatın tatlı, sevinçli olduğundan bahsetmiştir.⁷¹¹ *Jön-Türk* gazetesi muhabiri, askeri rütbeli birisiyle konu hakkında yapmış olduğu mülakatta rütbeli personel, gayr-ı Müslimlerin tamamıyla Müslümanlar gibi şevkle askerlik hizmetlerini ifa edeceğini, silah arkadaşlarıyla pek güzel geçineceklerini ifade etmiştir⁷¹².

Bedelli askerlik konusunda başta Ermeniler ve Bulgarlar olmak üzere uzun uğraş vermişler, mitinglerle kamuoyunu diri ve canlı tutmayı başarmışlardır. Osmanlı yönetimi, eşit yurttaş bilinci ile hareket ederek, ekonomik ve sosyal hak tanıyarak, sınıfsal ayrışmanın sebeplerinden birini ortadan kaldırmıştır. Bu girişim, ittihâd-ı Osmani ile özümseleştirilebilmektedir. Hem içerde ittihâd-ı anâsır arasında sevince neden olunur iken hem de uluslararası platformda medeni bir adım atılarak, modern bir devlet ile toplum olduğu âleme ispat edilmiştir.

Tanin yazarlarından Ahmet Şerif Bey’in 1909 senesinde Anadolu gezisi sırasında uğradığı Yalvaç Üyük köyünde konuşma fırsatı elde ettiği köylü ihtiyarının söylemleri,

⁷¹⁰ “*Vilâyâtın Telgrafları*”, *Sabah*, 6 Mart 1910, No: 7347.

⁷¹¹ Ahmet Rasim, “*Yeni Askerlik*”, *Sabah*, 7 Mart 1910, No: 7348.

⁷¹² “*Ahz-ı Asker Hakkında Bir Mülakat*”, *Sabah*, 5 Mart 1910, No: 7346.

yukarıda verilen Balkan coğrafyasında özellikle Bulgarlar tarafından düzenlenen mitingdeki konulardan farklı değildir. Konuşmasında “*Bir tarlanın üç-beş kişi elinde tapu senedleri vardır... Tarlaların bizim olduğundan şüpheliyiz.*”, “*O (devleti kastederek), yalnız zamanı gelince vergi toplamayı düşünüyor*”, “*her sene vergilerimizi veririz, zaten, vermesek de zorla kanımızı, yorganımızı satarak alırlar.*”⁷¹³ Balkan coğrafyasında düzenlenen bu tür mitinglerin genelinde küylülük hareketinin izleri mevcuttur.

Niğde Mitingi, 19 Aralık 1909 Cuma günü Niğde kasabasının Kalealtı mevkinde tüccar ve ziraatçı kimseler ile birlikte çevre köy ahalisinin katılımı ile birlikte yapılmıştır. Bağdat Demiryolu’nun⁷¹⁴ kasabaya üç saat mesafede bulunan Dikilitaş mevkinden geçişi hakkında müzakerelerde bulunmuşlardır. Halk, tarım iktisadına nefes aldırarak, hasatını pazara ulaştıracak kapitalleşme ulaşımının⁷¹⁵ kendi bulundukları yerlerden geçmesi için miting düzenlemişlerdir. Müzakereler neticesinde alınan kararlar ise şöyledir:

1 – Kumpanya şimendifer hattı Dikilitaş mevkiinden geçirmekle fazla olarak 15 km inşasına mecbûr olacaksa da Kayseri-Sivas şubesinin inşûsı sırasında 25 km’lik yol kazanılacağından bu yönün hükûmet ile kumpanyaca tarafından dikkati alınması.

2 – Bundan önce kumpanyaca 40 km’lik Bulgurlu-Beyağul yolu takîb edildiği takdirde Bor, Niğde, Kilisahisar gibi geniş ovaları, mahsûlî bol olan bağ ve bahçeleri olan ve mühim kıymet narenciyeyi içeren yerlerin iktisadî hayatını büsbütün faydalı olacağından bu yolda karar alınması.

Bu kararnamenin üç sureti çıkarılarak bir örneği Niğde Mutasarrıflığına, diğer iki örneği de Nafia Nezâretiyle Niğde mebuslarına gönderilmiştir.⁷¹⁶ İç Anadolu Bölgesi olan Niğde kasabasında tarım ve türevi iş kolları ile ilgili olanlar, demiryolunun kendi coğrafyalarından geçmesi halinde üretim ve satış kapasitesinin artacağını iyi bilmektedir. Çağın kapital sisteminin, deniz yolundan sonraki ikinci önemli taşıt yolu; demiryolunun⁷¹⁷ ziraat adına kendi yerleşim yerlerinden geçmelerini talep etmektedirler.

İskenderun Nümayişi, Bağdat demiryolunun güzergâhı ve iktisadi hayata katkısı hakkında müzakereler etmek üzere ticaret erbabı kimseler ile birlikte ahalinin katılımıyla 6 Aralık 1909’da yapılmıştır. İskenderunlu emekçilerin kızgınlıkla toplanmasına neden olan

⁷¹³ Ahmet Şerif, **Anadolu’da Tanin 1. Cilt**, Yay. Haz. Mehmed Çetin Börekçi, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 33-34.

⁷¹⁴ Anadolu’dan Mezopotamya’ya kadar uzanan demiryolu demektir. Almanya ile anılan bir projedir. İlk etapta Ankara’ya, Konya ovalarına, oradan da Adana’ya kadar inmiştir. Bu nedenle yakın coğrafyadaki tarım ahalisinin yakından ilgisini çekmiştir. Ayrıca bkz. İlber Ortaylı, **Tarihimiz ve Biz**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 175.

⁷¹⁵ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Cumhuriyetin Harcı: Modernitenin Altyapısı Oluşurken**, İstanbul bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 452-453.

⁷¹⁶ “*Miting*”, **Tanin**, 18 Ocak 1910, No: 494.

⁷¹⁷ Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye Siyasi Tarihi 1500-1914**, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 86.

gelişme, Bağdat demiryolunun eski güzergâhına göre Adana ve Halep taraflarında zemin tatbikatına başlanması hadisesidir. Bu haber özellikle İskenderun ve Halep kamuoyunda galeyâna neden olmuş ve bu yeni tavırdan memnuniyetsizlikle bundan doğrudan zarar görecektir. Ahalî toplanarak, hükümet konağına yürüyüş ederek, tepkili olduklarını göstermek istemişlerdir.⁷¹⁸

Demiryolu güzergâhı konusunda nümayiş yapan İskenderun ahalisini, İngiliz ve İtalya konsolosları Mösyö Fotoni ve Mösyö Levi isimli kimseler uyarmış, nümayişe teşvik etmişlerdir. Konsolosların teşvikiyle toplanan hiddetli kalabalık, hükümet dairesinden sonra telgrafhaneye yürümüşler ve burayı işgal etmişlerdir. Kalabalık, hükümete sunmuş oldukları talepler hakkında Bâb-ı Âlîden kesin bir cevap almadıkları sürece dağılmamaya karar vermişlerdir.⁷¹⁹ İngiliz ve İtalyan konsoloslukların müdahale sebebi demiryolu işletme sahibinin her iki taraftaki yirmi kilometrelik alanda madencilik işletme hakkına sahip olmasından kaynaklanmalıdır.⁷²⁰

İskenderun Nümayişi, demokratik bir tutum olmaktan “*telgrafhanenin işgali*” ile uzaklaşmıştır. Bâb-ı Âlîden cevap alınana kadar binayı işgal altında tutması kriminal bir durumdur. Halkın seçtiği ve iktidara getirdiği yönetimlere karşı dikte mitinglerin ruhuna aykırı bir eylemdir. Baskı altındaki Osmanlı hükümetinin bağımsız hareket etmesi beklenmemelidir. Bu nedenledir ki mitinglerde eylemin ardından herkesin işinin gücünün başına dönmesi istenmektedir.

Hükümet yetkilileri, miting ve nümayiş düzenleyen cemiyetin elebaşlarının tutuklanmasını ve telgraf binası işgaline son verilmesini istemiştir. Gerekirse bu yolda silah kullanılmasını emretmiştir. İctimâât-ı Umûmîye (Miting) Kanuna göre bu tarz girişimlere müsaade edilmemesi talimatını vermiştir. Konsoloslar ise halkı gizlice teşvik etmeden sorumlu tutularak haklarında gerekli idari işlemlerin yapılması için Hariciye Nezâretine bildirilmiştir. İskenderun ve Halep ahalisini galeyâna getiren İskenderun İngiliz ve İtalya konsoloslarının teşvik ve ne yolda tehditlerde bulundukları konusunda Halep Vilâyetinin yazısı üzerine adı geçen konsolosların bu konuda kabul ettikleri hareket tarzı hakkında sefaretlerinin dikkati çekilmiş ve bu tarz olayların tekrarlanmaması konusunda gerekli uyarılar yapılmıştır.⁷²¹

⁷¹⁸ BOA. DH. MUİ. 42-48.

⁷¹⁹ Aynı yer.

⁷²⁰ Bige Sükan, “İmparatorluk’tan Cumhuriyete Türkiye’de Yabancı Sermaye Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 54, Ankara, 2014, s. 195-222.

⁷²¹ BOA. DH. MUİ. 42-48.

İskenderun ve Niğde’de cereyan eden miting ve nümayişlerin ortak noktası; demiryolu güzergâhlarıdır. Her iki bölge halkı güzergâhların kendi oldukları yerden geçmesini talep etmektedir. Kırsal hayatın kalkınması için bu oldukça faydalıdır. Tarım ekonomisinin ve zirai gelişimin başlıca kilididir. “*Halka doğru*” hareket tarzının vücut bulmuş halleridirler. Yalnız Niğde’deki ve İskenderun’daki girişimler, belli bir yerden sonra ayrılmaktadır. İskenderun’da Telgraf Binası’nın işgal edilmesi ve Osmanlı yönetiminin baskılanarak miting heyetinin istediği karara zorlanması antidemokratik bir girişimdir.

5. İşçi, Memur Miting Ve Nümayişleri

Çalışma hayatı denildiğinde ekseriyetle özel sektör ile kamu sektörü akla gelmektedir. Özel sektör daha çok “*işçi, işveren, hizmetli*” gibi kavramlarla alakalı iken, kamu sektörü ise “*memur kesimine*” hitap etmektedir. Her iki kesim çalışanları da Meşrutiyet’in sağladığı özgürlük ortamından hareketle gerek meslek sorunlarıyla ve gerekse sosyal hayatları ile ilgili olarak miting ve nümayişlerle kamuoyu oluşturmaya sosyal ve ekonomik haklar elde etmeye çalışmışlardır.

Sabah gazetesi yazarlarından Mehmet Cavit, Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet’in iadesinden sonra Osmanlı coğrafyasında özellikle Rumeli (Selanik) ve İstanbul dâhilinde yirmi gündür “*grev ve sendika hakkının*” gündeme taşındığından bahsetmiştir. Mutlakıyyette üç kişinin bir odada toplanmasının sıkı sıkıya takip edildiğinden, peşlerine casus takılmasından kimsenin toplaşmadığından, grev ve sendika gibi hakların gündeme taşınmadığını kaleme almıştır. Meşrutiyet’in iadesinden sonra ise hürriyet vesilesiyle işçi meselelerinin konuşulmaya başlandığını dile getirmiştir.⁷²²

Aşukîzade Halit Ziya grev hakkı ile ilgili olarak şunları kaleme almıştır: “*Bizce hayat-ı hususîyede öteden beri ma’lûm olan bir hâdise ki hayat-i ictimâîye pek yeni târîhlerde girmeye başlamış ve şimdiye kadar sahâif-i matbuâtta yalnız belâd-ı garba aid havâdis sırasında mühmelâne (önemsiz) ta’kîb olunmak i’tiyâdıyla belki birden lâıyık kadar dikkat ve ehemmiyetle telakki edilememiş bir mes’eledir.*⁷²³ Batı dünyasında sıklıkla telaffüz edilen grev hakkı, Meşrutiyet ortamıyla birlikte işçi mitinglerinde dile getirilmeye başlanmıştır. Avrupa’da 1850’li yıllarda tanınan bu hakkın Meşrutiyet’in iadesinden sonra Osmanlı memleketlerinde de

⁷²² Mehmet Cavit, “*Tüccar Müstahdemîni Sendikası*”, *Sabah*, 21 Ağustos 1908 No: 6791.

⁷²³ Aşukîzade Halit Ziya, “*Ta’tîl-i Eşgal*”, *Sabah*, 15 Ağustos 1908 No: 6785.

tanınmasına herhangi bir engel bir durum bulunmamaktadır. Bu nedenledir ki Meşrutiyet'in iadesinden hemen sonra gerek grev ve gerekse sendikalaşma konusunda çalışan kesimler nezdinde arayışlar artmıştır.⁷²⁴

Baskı altında ezilen, vazife hakkı tanınmayan, toplaşma veya toplanma yasağı olan ülkelerde işçi meselelerinden bahsetmek oldukça zor olduğundan *Sabah* gazetesi yazarlarından Celal Bey, Osmanlı'da mutlakıyyet devri yaşanmasından dolayı Meşrutiyet'e kadar işçi haklarıyla ilgili herhangi bir düzenlemeye gidilmediğinden bahsetmiştir.⁷²⁵ Meşrutiyet'in iadesinden hemen sonra işçi eylemlerinden kısa süre içerisinde bazı işkollarında sendikalar kurulmaya başlanmıştır. Örneğin, ticaret kolunda çalışanlar tarafından, çoğunun tahsil görmüş olmaları ve Avrupa sosyal ve iktisadi yapılarını yakından takip etmeleri hasebiyle ilk amele birliği yani sendika çalışması Sultanahmet'te düzenlenen bir mitingün ardından meydana gelmiştir. Buna "*Tüccar Müstahdemîni Sendikası*" denilmiştir.⁷²⁶ Osmanlı Bankası memurları da kendi işkolları ile alakalı olarak sendika kurmuşlardır.⁷²⁷

İstanbul'da 1906 senesinde tütün amelesi tarafından greve gidildiğinde işçilerin iş bırakması, suç teşkil ettiğinden grevcilere karşı zaptiye kuvvetlerince müdahale edilmiş ve greve ön ayak olanlar yakalanmışlardır. Aşukizade Halit Ziya, Meşrutiyet'in iadesinden sonra ülkede başlayan grevlerin umûmîleştiğini yani ülke geneline sıçratıldığını ve pek çok iş kolunda sirayet ettiğini yazmıştır. Meşrutiyetin hürriyet ortamından yararlanarak sermayedar ile çalışan arasındaki ücret artış talebiyle özellikle Osmanlı'nın batı beldelerinde cereyan eden tütün amelesinin grevleri, diğer iş dallarında çalışanların tütün işçilerini örnek almasıyla ülke genelinde grev alanı genişlemiştir.⁷²⁸ Hürriyet serbestliğinden olmak üzere Rıhtım, Reji ve Demiryolları işçileri tarafından greve gidilmesi takdir edilmeye başlanmıştır.⁷²⁹

Osmanlı coğrafyasında, durma aşamasına gelmiş, harabeye dönüşmüş, sanayi faaliyetlerinin geliştirilmesi için işçi ücretlerinde iyileştirmeye gidilmesinin zorunluluğu her kesimce dile getirilmiştir. Batı coğrafyasındaki işçi ücretleri ile Osmanlı'daki işçi ücretleri arasındaki farkın fazlalığından bahsedilerek, bu farkın giderilmesi yoluyla sanayinin gelişebileceği hususu dile getirilmiştir.⁷³⁰ Osmanlı kamuoyu, birkaç sene evveline kadar

⁷²⁴ Mehmet Cavit, "*Tüccar Müstahdemîni Sendikası*", *Sabah*, 21 Ağustos 1908 No: 6791.

⁷²⁵ Celal Bey, "*Ta'til-i Eşgal ve Esbâbı*", *Sabah*, 17 Ağustos 1908, No: 6787.

⁷²⁶ Mehmet Cavit, "*Tüccar Müstahdemîni Sendikası*", *Sabah*, 21 Ağustos 1908 No: 6791.

⁷²⁷ "*Yeni Bir Sendika*", *Sabah*, 16 Ağustos 1908 No: 6786.

⁷²⁸ Aşukizade Halit Ziya, "*Ta'til-i Eşgal*", *Sabah*, 15 Ağustos 1908 No: 6785.

⁷²⁹ Celal, "*Ta'til-i Eşgal ve Esbâbı*", *Sabah*, 17 Ağustos 1908, No: 6787.

⁷³⁰ Aşukizade Halit Ziya, "*Ücûrât-ı Amele*", *Sabah*, 17 Ağustos 1908 No: 6787.

Almanya’da gaz ve elektrik işçilerinin yapmış olduğu grev nedeniyle ülkede meydana gelen buhrandan ve özellikle Berlin şehri sakinlerinin uğramış oldukları zulümden haberdir. Yine Macaristan’da demiryollarının günlerce işletilmemesinin ve Marsilya’da limandan gemilere kömür yüklettirilememesi nedeniyle çekilen sıkıntıları yakından takip etmiştir. Meşrutiyet’in yeni tesisi edildiği sırada asayiş ve huzura ihtiyaç duyulduğu sırada işçi meseleleriyle ilgili olarak grev veya miting organizasyonlarına başvurulması son derece endişe verici olarak düşünülmüştür.⁷³¹

Meşrutiyet’in iadesinden kısa bir süre sonra sendikalaşmanın ardından çeşitli iş kollarında grevler başgöstermiştir. Kömür işçilerinin grevi nedeniyle kömür vapurlarının birkaç gündür kömür alamaması üzerine sermayedarların Osmanlı askerinin grev kırıcı olarak istihdamı kamuoyunda uzun süre tartışılmıştır. Türk askerinin, İtalyan, Fransız, Alman ve Yunan gemilerine kömür taşımasının doğru olmadığı yazılmış ve ayrıca Fransa’da Marsilya limanında kömür yükleme işinde çalışanların grevleri sırasında Fransız askerlerinin kömür mü yükledikleri, Macaristan demiryolları çalışanlarının grevleri sırasında kaç Macar askerinin demiryollarına istihdam edildiği sorularak hükümet yetkilileri şiddetle eleştirilmiştir. Yabancı sermayedarların kendi ülke askerlerine yaptıramadıklarını neden Osmanlı askerlerine yaptırmak istedikleri sorgulanmıştır.⁷³² Osmanlı yöneticileri tarafından benzer bir hata, Aydın Demiryolu’nda çalışanların üçüncü defa greve gitmeleri üzerine yerlerine grev kırıcı olarak Osmanlı askerlerinin istihdamıyla yapılmıştır.⁷³³ Diğer taraftan kömür işçilerinin iş bırakmasına karşı İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin arabuluculuğa soyunarak, bu tür eylemlerden vazgeçilmesinin “*vatanî*” bir görev olmasından bahsediş, Osmanlı siyasetinin grev konusunda yeterli olgunluğa ulaşmadığının en açık göstergesidir⁷³⁴.

Meşrutiyet’in ilanından sonra grev konusunda hukuki bir düzenlemeye gidilmesinin zorunlu hale geldiğini başta *Tanin* gazetesinin yazması üzerine çalışmalara başlanmıştır. Artan grevler neticesinde iktisadi hayatın zarar görmeye başlaması, Kanun-ı Esasî’nin şirketler ile ilgili maddesinin Meşrutiyet ortamına göre güncellenmesi gerektiği görüşünü ortaya çıkarmıştır.⁷³⁵ Meşrutiyet’in ilanından, Muvakkat (Geçici) Ta’til-i Eşgal (Grev) Kanunu’nun çıkarıldığı; 6 Ekim

⁷³¹ Celal, “*Ta’til-i Eşgal ve Esbâbı*”, *Sabah*, 17 Ağustos 1908, No: 6787.

⁷³² Aynı yer.

⁷³³ “*Ta’til-i Eşgal*”, *Tanin*, 30 Eylül 1908, No: 61.

⁷³⁴ Celal, “*Ta’til-i Eşgal ve Esbâbı*”, *Sabah*, 17 Ağustos 1908, No: 6787.

⁷³⁵ “*Yapılacak Kanunlar*”, *Tanin*, 16 Eylül 1908, No: 47.

1908⁷³⁶ tarihine kadar geçen sürede sayısız işçi grevleri düzenlenmiştir,⁷³⁷ Bu grevlerle bazen nümayişler iç içe girmişlerdir. Örneğin Anadolu Demiryolu Şirketi çalışanları ücretlerine zam talebiyle greve başladıklarında⁷³⁸ ve aynı zamanda 15 Eylül 1908’de Haydarpaşa’dan Pendik’e kadar mızıka eşliğinde nümayiş yapmışlardır.⁷³⁹ Bazı grev hareketleri kriminal sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, Aydın Demiryolu Şirketi çalışanlarının greve başlamaları, bazı grevcilerin, Develiköy İstasyonu’nda treni yoldan çıkarıp, maddi hasara neden olmaları, bir grevcinin asker tarafından öldürülmesi ve grevcilerin telgraf hatlarını kesmeleri üzücü gelişmelerdir.⁷⁴⁰ Yine Samsun Reji Nezâreti aleyhinde yapılan nümayişte kriminal sonuçlar ortaya çıkmıştır.⁷⁴¹ Bu nedenledir ki Grev Kanunu’nda “*nümayiş icrası kat’iyyen memnû’dur*” ifadesine yer verilmiştir.⁷⁴²

II. Meşrutiyet’in iadesinden sonra işçi ve memur gibi çalışan kesimler tarafından başta ücret talebi, çalışma koşulları, sendika hakkı, grev hakkı ve fırsat eşitliği başta olmak üzere ekonomik ve sosyal haklar talebiyle daha çok sosyalist bağlamda eğilim gösterenler tarafından organize edilen miting ve nümayişlerle işçi ve memur meseleler gündeme gelmiştir. Çalışan kesim bu tür toplumsal hareketlerle yönetimin bir parçası olmuşlar ve seslerini yöneticilere karşı duyurmuşlardır. Ekonomik ve sosyal haklar elde etmenin ötesinde siyasal katılımcılığın izlerine işaret etmişlerdir. Çalışmamızın bu kısmında şiddet eylemleriyle anarşik ortam yaratmayan, planlı ve örgütlü bir biçimde, demokratik platformda cereyan eden ve meşru sınırlar içerisinde kalan belli başlı miting ve nümayişlere yer verilmiştir.

⁷³⁶ **Düstûr**, 2. Tertip, C. 1, s. 88-90.

⁷³⁷ İdare-i Mahsusa hizmetlileri ve memurlarının çalışma koşullarının düzeltilmemesi halinde greve başlayacaklarını yönünde kararlarını Sadârete bildirmeleri ve bunun üzerine 15 Eylül 1908’de Adliye, Dâhiliye, Nafia ve Bahriye nazırlarının bir araya gelmesi, Şirket-i Hayriye çalışanlarının dilekçe yazarak, çalışma koşullarının iyileştirilmesini istemeleri ve olumlu karşılanan taleplerinin yerine getirilmemesi üzerine çalışanlarının 24 Eylül 1908’de greve gitmeleri, İstanbul’da Reji İdaresi çalışanlarının 25/26 Eylül’de yeniden greve başladıkları, Büyükkada’da Rumluk nedeniyle bazı memurların görevlerine son verilmesi nedeniyle meydana gelen hoşnutsuzluk, 29 Eylül 1908’den itibaren düğmecî esnafının greve başlaması ve üstlerinden % 40 zam talepleri, İzmir’de vergi memur ve hizmetlilerin maaş artışı talebiyle greve gitmeleri basına yansıyan birkaç grev haberlerinden birkaçıdır. “*İdâre-i Mahsûsa*”, **Tanin**, 16 Eylül 1908, No: 47; ⁷³⁷ “*Şirket-i Hayriye*”, **Tanin**, 25 Eylül 1908, No: 56; **Tanin**, 21 Eylül 1908, No: 52; “*Terk-i Eşgal*”, **Tanin**, 26 Eylül 1908, No: 57; “*Büyükkada’da*”, **Tanin**, 28 Eylül 1908, No: 59; “*Ta’til-i Eşgal*”, **Tanin**, 30 Eylül 1908, No: 61.

⁷³⁸ “*Anadolu Şimendiferleri*”, **Tanin**, 16 Eylül 1908, No: 47.

⁷³⁹ “*Grevler*”, **Tanin**, 18 Eylül 1908, No: 49.

⁷⁴⁰ “*Aydın Şimendiferlerinde Grev*”, **Tanin**, 3 Ekim 1908, No: 64.

⁷⁴¹ **BOA**. DH. MKT. 2648-63

⁷⁴² Hasan Doğan, “*Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta’til-i Eşgâl Kanunu*”, **Bellekten**, C. LXXXII, Sy. 293, Nisan 2018, s. 265-294.

5.1. İlk Amele (İşçi) Mitingi

Sabah gazetesi, Osmanlı Tarihi'nin "ilk" işçi mitingini "Geçen gün Selanik'te amele (işçi) ve müstahdemîn (hizmetliler) tarafından sendika ve grev hakkını tâleb ve Meclis-i Mebusânda sendikalar aleyhinde hâsıl olan cereyan eden ahîri protesto etmek üzere büyük bir miting yapılmıştır." haberi ile okuyucularına duyurmuştur.⁷⁴³ Dâhiliye Nezâretince hazırlanan resmi yazıya göre Selanik'teki işçilerin ve çalışanların düzenlemiş oldukları 19 Haziran 1909 tarihli bu miting; "ilk amele mitingi"dir. Bu mitinge çeşitli sanayi kollarına mensup 6 bin işçi katılmıştır.⁷⁴⁴

Mitingin amacı, sendika ve grev hakkıdır. Mitingin düzenlendiği sıralarda Meclis-i Mebusânda Ta'til-i Eşgal Kanun Lâyihası görüşülmektedir.⁷⁴⁵ Bu kanun, sendika ve grev hakkına sınırlandırmalar getirmektedir. Bu nedenle Meclis müzakerelerini işçi kesimi lehine çevirmek için Selanik'te binlerce işçi meydanlara inmiştir. Miting "Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu" tarafından organize edilmiştir.⁷⁴⁶ Dünyada başdöndürücü gelişmelerden, işçi hararetinden ve sosyalist düşüncelerden Selanik kenti etkilenmiştir.

Selanik, Tanzimat sonrasında uygulanan ekonomik politikalar ile zenginleşen önemli Osmanlı şehirlerinden birisidir. 1908 yılında Selanikli tüccarlar tarafından liberal ekonomi tezinin savunulduğu kentlerdendir.⁷⁴⁷ Jön-Türk Devrimi'nin ardından Selanik kentinde, ilk olarak liman, ardından telgrafhane, tütün, bira fabrika işçileri, tuğlacı, tezgâhtar, terzi, marangoz, demiryolları ve demir işçileri bir dizi greve başlamışlardır. Ardı arkası kesilmeyen grevler, Selanik'te hayatın tam anlamıyla durmasına neden olmuş, kente "grevcilerin hükmettiği" yorumları yapılmıştır. İş ve işçi sorunlarıyla anılan kentte, işçiler arasında gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Bir yandan içine kapanık Rum işçiler, diğer yandan Rus sosyalistlerinden etkilenen Bulgar ve Yahudi işçiler... Bulgar Yahudi matbaacı ve öğretmen Avram Benaroya'nın kurucusu olduğu Sefardi Sosyalist Araştırmalar Çevresi⁷⁴⁸ gibi sosyalist işçi grupların hâkim olduğu Selanik kentinde ilk işçi mitinginin düzenlenmesi son derece doğaldır.

⁷⁴³ "Amele ve Müstahdemîn Mitingi", *Sabah*, 23 Haziran 1909, No: 7092.

⁷⁴⁴ BOA. DH. MKT. 2855-6

⁷⁴⁵ MMZC, D. 1, C. 5, S. 1, B. 104, 1 Temmuz 1909, s. 145.

⁷⁴⁶ İ. Arda Odabaşı, *II. Meşrutiyet Basım'nda Halkçılık Köycülük Sosyalizm*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015, s. 314.

⁷⁴⁷ Necmettin Doğan Türk, "Demokrasi Tarihini Anlamanın Bir Aracı Olarak Meşrutiyet", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sy. 45, Ankara, 2008, s. 133-148.

⁷⁴⁸ Mark Mazower, *Selanik Hayaletler Şehri*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, 2013, s. 374-375.

Sosyalistler öncülüğünde düzenlenen mitinge; sigara kâğıdı Yunan amelesi, sigara kâğıdı Musevi amelesi, Yunan ve Musevi tipograf amelesi, Bulgar tipograf amelesi, Musevi ve Yunan marangoz ameleleri, Yunan ve Musevi taşçı, Yunan kunduracı, Musevi hamal, Tütün Amelesi Sendikası ve Selanik reji ameleleri yer almıştır. Ayrıca Bulgar Sosyalist Heyeti ve Şark Şimendiferleri ve Tramvay Kumpanyası, Gaz Kumpanyası, Yunan terzi ve Musevi terzi temsilcileri de iştirak etmişlerdir.⁷⁴⁹ Miting günü, amele cemiyetleri ve Bulgar sosyalistleri bayraklarıyla Selimiye Meydanı'nda "*Müstahdemîn Sendikası Kulübü*" önünde toplanmışlardır.⁷⁵⁰

Selanik Miting Kararnamesi, Şark Şimendifer Şirketi işçilerinden Rıza Efendi tarafından kalabalığa okunmuştur.⁷⁵¹ Mitingde Türkçe, Rumca, Bulgarca ve İbranice lisanlarıyla birer konuşma yapılmıştır. Osmanlı işçisinin durumlarının fena halde olduğu, işçinin hayat şartlarının Meşrutiyet'e layık adil kanunlarla yükseltilmesi gerektiği, sendika kurma zorunluluğu ve grevler vasıtasıyla durumlarını iyileştirebilecekleri ve böylelikle memleketin iktisadi hayatının gelişebileceği ortak görüşleridir. İşçi-işveren arasında bir denklik sağlanmasını istemişlerdir. Meşrutiyet adına insaniyet, adalet ve eşitlik esaslarını uygulayan hiçbir hükümetin, işçi sınıfını, sendikalaşma ve grev hakkından mahrum bırakamayacağını vurgulamışlardır.⁷⁵²

Miting kararnamesinin ilk kısmında; Osmanlı memleketlerindeki işçi kesiminin sefalet içerisindeki hallerinin; ancak, sendikalar vasıtasıyla giderilebileceğine, çalışma ve yaşam koşullarının sendikaların kurulmasıyla yükseltilebileceğine yer verilmiştir. Sendika hakkının tanınmasının ahalinin beklentisini karşılayacağı ve bununla memlekete hizmet edilmiş olunacağı ifade edilmiştir. Sendikalar kurulmasının memleketin iktisadi gelişimine engel olmadığı bilakis ilerlemesine hizmet ettiği ve Avrupa'daki misallerle görüldüğü yönüyle sendikalar sayesinde genel halk sınıflarının daha müsait şartlar altında hayat sürdürmekte olduklarının görüldüğü belirtilmiştir. Kararnamenin devamı şöyledir:

"Sendika hakkı, Kanun-ı Esasî ile temin edilmiş olup, buna muhalif düzenlenen her kanunun Kanun-ı Esasî'ye aykırı olduğunu, hükûmet sendikaları kanunen tanıyarak, Meclis-i Mebusâna Kanun-ı Esasî ve insan hayatına lâayık Amele Kavânîni göndermesi lüzûmunu ancak sendikalar sayesinde akvâm-ı muhtelifenin hayat şartları te'mîn olup amele sınıfı ise ahâlînin en büyük kısmını teşkil eylediğinden bu sûretle sâlih ve müsâlemet (barışıklık) te'mîn olunub memleketin kalkınmasına hizmet olunacağını mitingde toplanan amele nazar-ı itibâra alarak;

⁷⁴⁹ BOA. DH. MKT. 2855-6

⁷⁵⁰ "*Amele ve Müstahdemîn Mitingi*", **Sabah**, 23 Haziran 1909, No: 7092.

⁷⁵¹ Aynı yer. Şark Şimendüferleri Şirketi çalışanları arasında örgütlenme o kadar gelişmiş olmalıdır ki bu şirketten çıkarılanlar tarafından Çalışkan Kardeşler Cemiyeti kurulmuştur. Ali Birinci, **Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s. 162.

⁷⁵² BOA. DH. MKT. 2855-6

Birinci olarak, Meclis-i Mebusânda amelenin hukukunu korumakla tüm memleketin menfaatlerini koruyan meb'üslara arz ve şükran eder.

İkinci olarak; Kanun-ı Esasî'nin ta'yîn ve ihtilâl-i Osmaniye'nin ilân eylediği hukukun ıskâtını gerektirecek sûrette Meclis-i Mebusânda söz söyleyen Dâhiliye Nâzırı Ferit Paşa ile bazı meb'ûsâna karşı memnûniyetsizliklerini beyân eder.

Üçüncü olarak; gerek sendikalar dâhil olmuş gerek olmamış olan tüm ameleli mevcûdiyetleriyle kaymet ve lüzûmlarını gösterecek cemiyetlerini tekvîn (var etmeye) etmeye davet eder.

Dördüncü olarak; işbû karârların tüm memâlik-i şâhânedeki gazetelere tebliğ-i resmînin memleketin tüm amele cemiyetlerine gönderilmesi ve bir nüshâsının Meclis-i Mebusân Reisine takdîmi hususlarına karâr verir.⁷⁵³”

Sendika hakkının tanınmasının ve işçi meselelerinin sendikalar eliyle çözülmesinin gerçek manada memleketin kalkınmasıyla ilişkili olduğuna değinilmiştir. Ayrıca karamamenin birer suretinin basın kuruluşlarında yayımlanması ile başka yerlerdeki işçi cemiyetlerin haberdar edilemesinin ardından kitlesel boyutta işçi mitingleri arzulanmıştır. Miting, Selanik gazetelerinde yer bulmuştur. *La Türkî* mitingin, amelenin hukuk ve menfaatlerini korumak için sendikalar teşkilinin lüzumuna dair bir takım kararlar aldığından bahsetmiş ve miting karamamesini olduğu gibi yayımlamıştır. “*Progres de Salonika*” adlı gazete “*İttihâd-ı menâfi*” sayesinde *akvâm* arasında *sulh* ve *ittihâd* hakkında ne güzel neticeler elde edilebileceğini bu miting gösterdi.” diyerek mitingin, farklı inançta milletleri bir araya getiren özelliğine dikkat çekmiştir.⁷⁵⁴ İlk İşçi Mitingi, öncesi ve sonrasıyla hiçbir kriminal suça meydan vermeden sorunsuzca dağılmıştır.⁷⁵⁵

Dâhiliye Nezâreti, 30 Haziran 1909 tarihli bir yazıda, Selanik’te çeşitli sanayi kollarına mensup amelenin iştirakıyla yapılan mitingde “*Ta’tîl-i Eşgal Kanunu*” aleyhinde nutuklar irad edildiğinden bahisle Edirne’de demiryolu işçisiyle bazı memurlarının grev teşebbüsünde bulunduklarını Edirne ve Selanik Vilâyet Makamına bildirmiştir. Bu vilâyetlerden greve yol açabilecek durumlara karşı gerekli önlemlerin alınmasını talep etmiş ve yürürlükteki mevzuatın uygulanmasını emretmiştir.⁷⁵⁶ Selanik İşçi Mitingi’nde grevle ilgili herhangi bir yaptırım kararı almaksızın Edirne demiryolu işçi ve memurları kendiliğinden greve gitmiş olmalıdır.

İlk İşçi Mitingi, sosyalist düşünceleri pekiştirmiştir. 1909 senesinin Kasım ayında idam edilen anarşist Katalan öğretmen Francisco Ferrer’i anmak için Selanik İşçi Federasyonu kentte nümayiş düzenlemiştir. Bu nümayişte işçiler, siyah matem bayrakları taşımışlar ve hep bir ağızdan Enternasyonal Marşı’nı söylemişlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik merkezinin önde gelen kimselerinden Celal Derviş de mitinge katılarak konuşma yapmıştır.⁷⁵⁷ Miting tam

⁷⁵³ Aynı yer.

⁷⁵⁴ BOA. DH. MKT. 2855-6

⁷⁵⁵ “*Amele ve Müstahdemîn Mitingi*”, *Sabah*, 23 Haziran 1909, No: 7092.

⁷⁵⁶ BOA. DH. MKT. 2861-59/2-2

⁷⁵⁷ Celal Derviş, Selanik Amele Mitingi’nde tepki gösterilen Ta’tîl-i Eşgal Kanunu’na karşı olduğu ve bu kanunu “*esaret kanunu*” olarak nitelendirdiği bilinmektedir. Odabaşı, *a.g.e.*, s. 278-279.

manasıyla sivil bir harekettir. Demokratik bir halk hareketi olarak kayıtlara geçmiş ve işçi kesiminin önemli bir organizasyon olduğu ortaya koyulmuştur. Her ne kadar miting kararnameyi basın yayın yoluyla tüm ülke geneline duyurulduysa da diğer kentlerde benzer nitelikte mitinglere rastlanamamıştır. Selanik Amele Mitingi'nin üzerinden iki ay geçtikten sonra hükümet tarafından hazırlanan Ta'til-i Eşgâl Kanun Lâyihası Meclis-i Mebusândan geçmiş ve nihayetinde 9 Ağustos 1909 tarihinde kanunlaşmıştır.⁷⁵⁸ Böylece işçilere grev yapma hakkı tanınırken sendikalar feshedilmiştir.⁷⁵⁹ Selanik Amele Mitingi'nin talepleri tam manasıyla hükümet nezdinde dikkate alınmamıştır.

5.2. Şirket-i Hayriye ve İdare-i Mahsusa Miting ve Nümayişleri

Şirket-i Hayriye ve İdare-i Mahsusa şirketleri, uzun yıllardır İstanbul'da yolcu ve nakliye taşımacılığı yapmakta olan ticari kuruluşlardır. Sermaye ve çalışanları ile birlikte Osmanlı ekonomisinde önemli bir güce sahip olmakla birlikte vermiş olduğu taşımacılık hizmeti ile gündelik toplumsal yaşamın baş aktörlerindendir. Her iki şirket çalışanları ücret talepleri ile ilgili olarak grevle gündeme gelmelerinin dışında aralarındaki rekabet nedeniyle miting ve nümayişler düzenlemişlerdir.

28 Şubat 1909 Pazar günü Büyükkada ve Heybeliada 300 kadar Rum ahalisi pazar ayininden sonra Büyükkada Belediye Dairesi ile Hükümet Dairesi önünde toplanarak nümayişe başlamışlardır. Ahali, daha önceden merkezi yönetime ilettikleri İdare-i Mahsusa hakkındaki şikâyetlerinin dikkate alınmasından memnundur. Talepleri doğrultusunda İstanbul-Adalar seferleri İdare-i Mahsusa'dan alınmış Şirket-i Hayriye'ye verilmiştir. Adalar ahalisine göre Büyükkada ve Heybeliada ahalisinin taşımacılığını yapan İdare-i Mahsusa'ya ait vapurlar çürüktür ve hayatları tehlikededir. Diğer yandan vapur saatlerinin düzensizliğinden sürekli işler aksamaktadır. Bu nedenle nümayişçiler, Kaymakam Bey'den Şirket-i Hayriyeden duydukları memnuniyeti Sadârete bildirmesini istemişlerdir. Kaymakam Bey de kalabalığın taleplerini Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa'ya derhal iletmiştir. Akşam seferini yapan 49 numaralı Şirket-i Hayriyeye ait vapurdaki yolcular fişekler atarak sevinçlerini göstermişlerdir. Ayrıca Rum ahalisi Şirket-i Hayriyeye teşekkür mektubu yazmışlardır.⁷⁶⁰ 28 Şubat 1909 tarihli Adalar Nümayişi'nin sebebi, taşımacılığın İdare-i Mahsusa Şirketinden alınarak, Şirket-i Hayriyeye verilmesidir.

⁷⁵⁸ BOA. İ. KAN. 6-10.

⁷⁵⁹ Doğan, a.g.m., s. 265-294.

⁷⁶⁰ "Adalar Ahâlisi"; *Tercümân-ı Hakikat*, 2 Mart 1909, No: 10016. Adalar ahalisinin Şirket-i Hayriyeye müracaâtla adalara sefer koyması talebi, *Tanin* gazetesi tarafından değerlendirilmiş ve Şirket-i Hayriyenin de aksak yönleri olduğu

İstanbul-Adalar taşımacılığının Şirket-i Hayriyeye geçmesinden sonra İdare-i Mahsusada çalışanlardan bazıları işsiz ve güçsüz kalacaklarından bahisle 28 Şubat 1909 günü Zabtiye Nezâretine müracaat etmiş, Bâb-ı Âliye yürüyüş yapmak istediklerini bildirmişlerdir. 25 Şubat 1909'da yayımlanan Resmi Tebliğ'e uygun hareket ederek, mitingden evvel yirmi dört saatten önce toplantı yerinin ve maksadın hükümet yetkililerine bildirilmesi kuralına uyarak gerekli işlemleri tamamlamışlardır.⁷⁶¹

1 Mart 1909'da yaklaşık 300 civarında İdare-i Mahsusa çalışanı ellerinde bayraklar ile birlikte Bâb-ı Âli önüne gelerek nümayiş yapmışlardır. Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa durumdan haberdar olunca nümayişçilerin taleplerini dinlemek için kontrol memurlarından Muammer, Tahir ile Kâtip Arif adlı üç kişiyi makamına kabul etmiştir.⁷⁶² Heyet, hükümetin Adalar'a Şirket-i Hayriye tarafından vapur işletmesi emrinin, aileleri ile birlikte 10 bin kadar nüfusun haklarına saldırı mahiyetinde olduğunu, mağduriyetlerine yol açan kararın iptalini istemişlerdir. Bu doğrultuda 2 Mart 1909 akşamına kadar müsaade vermişlerdir.⁷⁶³ 300 civarındaki İdare-i Mahsusa çalışanın meselesi, istihdamdır. İşlerini kaybetmemek istemektedirler.

Sadaret heyetin taleplerini derhal Bahriye Nezâretine iletmiştir. Nezâret, İdare-i Mahsusaya bir heyet gönderileceğini, bu heyetin şirkete ait olan vapurları kontrol edeceğini, kullanıma uygun olanların işletilmesine müsaade edileceğini, uygun olmayan, çürüyen köhne vapurların ise işletilmesine izin verilmeyeceği cevabını vermiştir. Diğer taraftan nezaret olarak 1909 senesi Mayıs ayı sonuna kadar İdare-i Mahsusa adına yeni vapurlar alınacağını ve o zamana kadar herkesin maaşlarının ödeneceğini bildirmiştir.⁷⁶⁴ Hükümetçe verilen iptali istenen kararın, sadece İngiltere'den sağlam vapurlar getirilinceye kadar geçerli olacağını, Şirket-i Hayriye lehine verilen kararın, Adalar ahalisinin, vapurların çürümüş olması hasebiyle hayatlarının tehlikede olduğuna dair şikâyetleri üzerine alındığını, göstericilerin eylemlerine son vererek işlerinin başına dönmelerini tavsiye ve tebliğ etmiştir.⁷⁶⁵

Bahriye Nezâretinin açıklamasından memnun kalmayan nümayişçiler, Bâb-ı Âli önünden ayrılmayarak, slogan atarak eylemlerine devam etmişlerdir⁷⁶⁶. Görüşmelerin akabinde

şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirmeler için ayrıca bkz. “Şirket-i Hayriyenin Daim-i Mezâliminden”, **Tanin**, 26 Şubat 1909, No: 206.

⁷⁶¹ “İdâre-i Mahsûsa Me'mûrlarının Nümâyişi”, **Tercümân-ı Hakikat**, 2 Mart 1909, No: 10016.

⁷⁶² “Düinkü Nümâyiş”, **Tanin**, 2 Mart 1909, No: 210.

⁷⁶³ “İdâre-i Mahsûsa Me'mûrlarının Nümâyişi”, **Tercümân-ı Hakikat**, 2 Mart 1909, No: 10016.

⁷⁶⁴ “Düinkü Nümâyiş”, **Tanin**, 2 Mart 1909, No: 210.

⁷⁶⁵ “İdâre-i Mahsûsa Me'mûrlarının Nümâyişi”, **Tercümân-ı Hakikat**, 2 Mart 1909, No: 10016.

⁷⁶⁶ “Düinkü Nümâyiş”, **Tanin**, 2 Mart 1909, No: 210,

2 Mart 1909 akşamından itibaren Şirket-i Hayriye vapurlarının Adalar seferlerinin iptaline yönelik emir gelmediği takdirde bir tarafa ayrılmayacaklarını ve Bâb-ı Âlî önünde ölmeye razı olduklarını yetkililere iletmişlerdir⁷⁶⁷. Nümayiş, demokratik platformdan çıkmaya başlamış ve dayatmacı yönü ortaya çıkmıştır. Meşru zeminde kalınmadığı süreçte kriminal durumların yaşanması son deresece doğaldır.

Sadâret seryaveri, eylemin sonlandırılmaması halinde kalabalığın zor kullanılarak dağıtılacağını bildirmiş; ancak, nümayişçiler uyarıya uymayarak dağılmamışlardır. Bunun üzerine Zabtiye Nezâretinden takviye kuvvet istenmiştir. Zabtiye Nazırı Sami Paşa, kalabalığı dağıtmak için dört atlı polis ile birlikte yeterli miktarda atlı asker göndermiştir. Bu kuvvet ile nümayişçiler dağıtılamayınca Bâb-ı Âlînin Koruma Birliği devreye girerek silah kullanmak suretiyle eylemcileri dağıtmışlardır. Dağıtım sırasında Aşçı Yusuf, Hamal Kasım ve Abdullah isminde üç kişi yakalanmış, sorgulanmak üzere Zabtiye Nezâreti bir müddet sonra tekrar Hilâl Matbaası aşağısında toplanmış, yakalanan arkadaşlarını zaptiyeden almak maksadıyla “*Arkadaşlarımızı istiyoruz!*” sloganı eşliğinde yürüyüşe geçmişlerdir. Feyzi Bey kumandasındaki atlı asker ile göstericiler, zor kullanılarak bir kez daha dağıtılmıştır. Müdahale esnasında nümayişçilerden bir kaç yaralanmış iken nümayişe ön ayak olan kimseler de tutuklanmıştır.⁷⁶⁸

Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa, hükümet tarafından verilen kararın, beş on kişinin itirazıyla değiştirilemeyeceğini, hükümetin her nümayişçi takımının taleplerine göre iş yapacak olması halinde vazifesini yapamayacağını ve sözünü ayağa düşürmüş olacağını ifade ederek nümayişçilerin talebini dikkate almayacağını kamuoyu ile paylaşmıştır.⁷⁶⁹

İdare-i Mahsusa çalışanları, 7 Mart 1909 Pazar günü, Üsküdar 16. Dairei Belediye önünde toplanarak Şirket-i Hayriyeye karşı miting düzenlemişlerdir. Mitinge Üsküdar, Yenimahalle, Kuzguncuk ve Beylerbeyi ahalisi katılmıştır. Mitingde, Şirket-i Hayriye vapur ücretleri protesto edilmiştir. Miting kürsüsüne ilk olarak bir Ermeni vatandaşı çıkmış ve çalışanlar arasındaki ücret adaletsizliğinden bahsetmiştir. Birçok memurun yüksek maaş aldıkları dile getirilmiştir. Toplanma maksatlarının dışında sermaye sahiplerinin mezaliminden bahsetmiştir.⁷⁷⁰

⁷⁶⁷ “İdâre-i Mahsûsa Me'mûrlarının Nümâyişi”, **Tercümân-ı Hakikat**, 2 Mart 1909, No: 10016.

⁷⁶⁸ “Düinkü Nümâyiş”, **Tanin**, 2 Mart 1909, No: 210.

⁷⁶⁹ “Sadrâzam Paşa ile Mülâkat”, **Tanin**, 2 Mart 1909, No: 210.

⁷⁷⁰ “Şirket-i Hayriye'ye Karşı Miting”, **Tanin**, 8 Mart 1909, No: 216.

Üsküdar Miting Kararnamesi'nde, Şirket-i Hayriye idaresinin son zamanlarda bilet ve abonman ücretlerinde yapmış olduğu indirimden bir miktar daha indirim yapması istenmiştir. Nakliye vapurlarının seferlerindeki düzensizliğin giderilmesi talep edilmiştir.⁷⁷¹ Kararnameninin bir sureti de Ticaret ve Nafia Nezâretine gönderilmiştir.⁷⁷² Üsküdar Mitingi'nin hedefinde Şirket-i Hayriye'nin vapur ücretleri, sefer düzensizliği ile İdare-i Mahsusa çalışanları arasındaki ücret adaletsizliği vardır.

Hükümet, Üsküdar Mitingi'nin Şirket-i Hayriye'ye karşı yapılan bir eylem olduğuna kanaat getirmiş ve mitingin ardından öfkeli göstericilerin, Şirket-i Hayriye iskelelerinde vapur işletmeye başlayacaklarını düşünmüş ve bu nedenle endişeye kapılarak iskelelerde yoğun güvenlik tedbirleri almıştır. Dâhiliye Nezâreti, kesin bir dille İdare-i Mahsusa çalışanlarının Şirket-i Hayriye iskelelerine gelerek vapur işletmeye başlamaları halinde derhal menini emretmiştir.⁷⁷³ Ancak mitingin ardından kalabalık sorunsuzca dağılarak, kriminal bir vakaya meydan vermemiştir⁷⁷⁴. Mitingin sınırları, demokratik düzlemde kalmıştır.

22 Mart 1909'da Üsküdar Kuzguncuk İskelesi'nde İdare-i Mahsusa çalışanları öncülüğünde yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla Şirket-i Hayriye'nin taşıma ücretlerini protesto etmek amacıyla başka bir nümayiş daha düzenlenmiştir.⁷⁷⁵ Katılımcılar arasında bir kişinin üzerinde silah görülmesi üzerine nümayişin silahlı addedilmesinden dağıtımı zorunlu hale geldiğinden orada bulunan Polis Mehmet Efendi'nin emrindeki askere süngü taktırması üzerine nümayişçiler ile güvenlik kuvvetleri arasında arbede yaşanmasına deneni olmuştur. Askerin süngü takmasından hiddetlenen eylemciler, askerlere saldırarak ellerinden tüfeklerini almışlar, süngüleri çıkardıktan sonra askerlere geri teslim etmişler ve akabinde miting alanından ayrılmışlardır. Arbede sırasında kimse yaralanmamış; ancak, askere süngü tak emri veren Polis Mehmet Efendi hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁷⁷⁶

Kuzguncuk İskelesi'nde meydana gelen hadise basına yansımış ve gerek nümayişin ve gerekse arbedenin vapur kullanmak isteyen yolcular ile Şirket-i Hayriye memurları arasındaki kavgadan ötürü çıktığı yazılmıştır.⁷⁷⁷ Basına yansıdığı kadarıyla toplanma özgürlüğü kapsamında bir araya gelen ve sorununu çözmek için dönemin çağdaş uygulamalarından miting

⁷⁷¹ Aynı yer.

⁷⁷² BOA. BEO. 3506-262931.

⁷⁷³ BOA. BEO. 3504-262761; BOA. ZB. 626-106.

⁷⁷⁴ BOA. ZB. 330-154.

⁷⁷⁵ BOA. ZB. 602-15.

⁷⁷⁶ Aynı yer.

⁷⁷⁷ "Süğü Tak Emri", *Tercümân-ı Hakikat*, 29 Mart 1909, No: 10043.

gibi yasal bir haktan yararlanan insanlar, eylemin meşru zeminden ayrılmasından sonra başka türlü haberlere yansımışlardır. Böylece esas mesele unutulmuş ve kriminal bir vaka üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle miting ve nümayişlerin amacına ulaşması bakımından kanun dairesinde kalınması son derece önemlidir.

İdare-i Mahsusa ile Şirket-i Hayriye arasındaki taşımacılık meselesinin uzaması ve sokaklara yansması üzerine Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa, resmi bir tebliğ yayımlamak zorunda kalmıştır. Öncelikli olarak Adalar vapur işletmesinin esasen İdare-i Mahsusaya ait olduğunu bildirmiştir. Yalnız, İdare-i Mahsusaya ait vapurların uzman kurullarca incelendiğini, sağlamlığına dair rapor alındıktan sonra yeniden sefere koyulacağını belirtmiştir. 8 Nisan 1909 Perşembe gününden itibaren de her iki şirkete ait vapurların kendi iskelelerinden yolcu ve eşya taşımaya başlayacağını kamuoyuna açıklamıştır.⁷⁷⁸

İdare-i Mahsusa çalışanları, miting ve nümayişlerden beklentilerini elde etmişler ve hükümet yetkililerini meseleye dâhil ederek menfaatleri doğrultusunda karar almaya itmişlerdir. İdare-i Mahsusa ile Şirket-i Hayriye rekabeti doğrultusunda Adalardan İstanbul'a kadar yayılan miting ve nümayişler kanalıyla gerek mevcut şirketlerin çalışanları ve gerekse hizmet alan gündelik yaşamın bireyleri, toplanma özgürlüğünden yararlanarak, yapmak istemediklerini yapmaya zorlanmalarına karşı durabilmişlerdir. Hizmet alan kesimler, daha sağlıklı ve güvenli hizmet alabilmek için seslerini hükümet yetkililerine ulaştırabilmişlerdir. Diğer yandan mağduriyete uğradığına inanan kesimler de haklarına sahip çıkmak suretiyle özgürce düşünce ve kanaatlerini açıklayabilmişlerdir. Hükümet yöneticileri ise haktan yana tavır koymakla birlikte miting ve nümayişlerin ardından kamuoyu açıklamaları yaparak, şeffaf ve hesapverilebilir bir yönetim tarzı benimsemek zorunda kalmışlardır.

5.3. Sandalcılar ve Mavnacılar Mitingi

Sakız Adası'nda düzenlenen bu mitingin ön saflarında, Sakız Liman ve Rıhtım Şirketinin keyfi uygulamalarından memnuniyesizlik duyan sandalcılar ve mavnacılar yer almışlardır. II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren ülke genelinde greve giden rıhtım ve liman işletmelerinde çalışanların sorunlarını anlamak bakımından 28 Mart 1909 Pazar günü, Sakız'da 8-10 bin kişinin katılımıyla düzenlenen Sakız Mitingi oldukça önemli bir yere sahiptir.⁷⁷⁹

⁷⁷⁸ "Tebliğ-i Resmi", **Tanin**, 7 Nisan 1909, No: 246.

⁷⁷⁹ "Sakız'da Miting", **Tanin**, 31 Mart 1909, No: 239.

Ege Denizi havzasında ve ticari hayatında öneme sahip olan ada aynı zamanda İzmir'in karşısında bulunması hasebiyle İzmir Limanı ve ticari yaşantısında belirleyici noktadır. 19. yy'da buharlı gemilerin ve demiryollarının ticari hayata girmesinden ve gümrük uygulamalarının yaygınlaşmasından sonra kara ve deniz yollarının kesişimi noktasında kurulan rıhtım ve liman şirketlerinin sayısı giderek artmıştır. Bu tarz idarelerin işyükünün artması çalışanları arasında grevlere neden olur iken bezen bu şirketlerin keyfi uygulamaları bölge halkının hoşnutsuzluklarına neden olmaktadır.

Sakız Liman ve Rıhtım Şirketinin keyfi uygulamalarının, tüccarların Lankada Limanı'na eşya veya mâl çıkaramamaları hasebiyle yerel ticaretin zayıfladığından bahisle Şirketi protesto etmek ve Osmanlı hükümetinin dikkatini çekmek için geniş katılımlı bir miting düzenlenmiştir. Miting kararnamesinde, senelerden beri Şirketi pek çok defa şikâyet ettiklerini; Şirketin, tüccarların Lankada Limanı'na usulü dairesince mal çıkarmasına imkân tanıyan Şûrâ-yı Devlet kararını (1902/1903) Meşrutiyet'in ilanına kadar tanımadığını, bu süre zarfında Rüsumat Emanetince Şûrâ-yı Devlet kararının göz ardı tutulduğunu belirtmişlerdir.⁷⁸⁰ Şirketin bu karara uymasını talep etmişlerdir.

Meşrutiyet'in ilanından sonra Şûrâ-yı Devlet kararı tebliğ edilmiş ise de müteakiben verilen emir üzerine kararın uygulanmadığından ve Rıhtım Şirketinin art niyetli yaklaşımından bölge ticaretinin zarar gördüğünden bahsetmişlerdir. Bu duruma son vermek için yani uygulanan tarifenin, İzmir veya Beyrut rıhtımlarındaki vergiye göre alınmasını, Şirketin şimdiye kadar aldığı 1.800 lira depozito ile yolculardan alınan iki kuruştan birikmiş tutar ve sandalcılardan boş yere alınan palamar vergisini (gemilerin bir iskeleye yanaşmak için ödediği para⁷⁸¹) iade etmesini istemişlerdir. Lankada Limanı'nın da eskiden olduğu gibi çalışmasını hükümetten talep etmişlerdir⁷⁸².

Sakız Mitingi, rıhtım şirketleri bünyesinde çalışan tüm işçi ve emekçi kesimine örnek teşkil etmektedir. Tüccarlara karşı liman işçilerinin hak ve hukuklarını gözetken Sakız Mitingi, yüksek katılımcı sayısı ile önemli bir sivil toplum hareketi olarak kayıtlara geçmiştir. Mitingin hedefinde tüccar kesimi vardır ve bu kesime karşı işçi sınıfının hak ve hukuku korunmaktadır. Hukuki mücadeleye dair eylemdir.

⁷⁸⁰ Aynı yer.

⁷⁸¹ Akalın (edt.), **a.g.e.**, s. 1876.

⁷⁸² "Sakız'da Miting", **Tanin**, 31 Mart 1909, No: 239.

5.4. Posta, Telgraf ve Telefon İdaresi Çalışanları Mitingi

Memur, daha çok dar anlamda devlet hizmetinde aylıkla çalışan kimseler için kullanılan tabirdir.⁷⁸³ Kamu hizmet sektöründe çalışmakta olup, işçi ve hizmetlilerle farklı özlük haklara sahiptirler. Örneğin, grev hakkı veya miting hakkından yoksundurlar. Jön-Türk Devrimi'nin ardından farklı kamu hizmet sektöründe çalışan memur sınıfı “*serbestlik*” ortamından yararlanarak, özellikle “*tensikat*” uygulamaları neticesinde işten uzaklaştırılmaları hasebiyle açık yerlerde toplanarak miting düzenledikleri görülmüştür. Buna örnek 12 Ağustos 1908 tarihli Maliye Nezâreti önündeki protesto nümâyişidir. Maliye Nezeretince yapılan tensikatın ardından sıranın kendilerine geldiğini düşünen bir kısım kâtip ve memurlar, bina önünde toplanarak, tensikat aleyhinde nümâyiş yapmışlardır.⁷⁸⁴

Tensikat gibi devlet memurluğunun sona ermesine yol açan uygulamalar dışında meslek kolu olarak ve çalışanların sosyal hakları kapsamında meydana gelen mitinglerin başında Posta, Telgraf ve Telefon İdaresi çalışanlarının Sultanahmet Millet Bahçesi'ndeki 14 Ocak 1909'da düzenlemek istediği mitingin teşebbüsü gelmektedir. Posta ve telgraf memurları, meslek içinde yükselmesinin önünü açmak, maaşlarında iyileştirme yapılmasını sağlamak, mesleki sıkıntıları ve zorlukları ortadan kaldırmak, memurun rehavet içinde ve tembelce çalışmasının önüne geçerek, daha bir işlevsel kurum oluşturmak ve böylece halkın teşkilatlarına olan güvenini sağlamak ve rağbeti artırmak için miting düzenlemek istemişlerdir.⁷⁸⁵

Mitingin öncülüğünü, Samatya Posta ve Telgraf Şubesi Başmemuru Muhiddin Bey yapmıştır.⁷⁸⁶ Miting heyeti, 14 Ocak Perşembe gününü miting günü seçerek gazetelere ilan vermek suretiyle herkesi alana davet etmiştir. Diğer taraftan Zabtiye Nezâretine bir yazı göndererek, miting alanında görevlendirilmek üzere bir “*hükümet memuru*” talep edilmiştir.⁷⁸⁷ Posta ve telgrafçıların miting düzenlemeden evvelki bu girişimleri henüz Miting Kanunu çıkarılmasından öncedir.

⁷⁸³ Akalın (edt.), *a.g.e.*, s. 1650.

⁷⁸⁴ Nümâyişçilerin eylemlerine devam etmeleri üzerine İstanbul Polis Müdürü ile İttihat ve Terakki Cemiyetinden iki zat nümâyiş alanına gelerek, toplaşanlar ile görüşmüşler, mağdur edilmeyeceklerini taahhüt etmişler, meselenin, Meclis-i Vükelâda müzakere edildiğini ve müzakere sonucunun beklenmesinin daha doğru olacağını söyleyerek, dağılmalarını istemişlerdir. Memurlar, görevlerinin başına dönmüşler; ancak, memurların böyle toplaşmasına ön ayak olduğu anlaşılan bir iki kişi yakalanarak, sorgulanmak üzere Zaptiyeye götürülmüştür. “*Maliyede Me'mûrlar Nümâyişi ve Teskîni*”, *Sabah*, 13 Ağustos 1908 No: 6783.

⁷⁸⁵ BOA. BEO. 3518-263788.

⁷⁸⁶ BOA. DH. MKT. 2768-50

⁷⁸⁷ BOA. BEO. 3518-263788.

Yeni Cami Postanesi memurları gazeteye ilan vererek mitinge katılmayacaklarını ilan etmişlerdir. Bu sırada basında Posta, Telgraf ve Telefon Nezâretinde çalışanların, adil ve hakkaniyete büsbütün aykırı olan tensikat nedeniyle zarar gördüklerinden, postahane de tozlar içinde canlarını feda ederek çalıştıklarından ve karşılığında 100-200 kuruş maaşa talim ettiklerinden bahsedilmektedir. Son zamanda posta ve telgraf memurlarına yapılan 20-25 kuruş zammın az bulunduğundan, 1.000 ile 1.500 kuruş maaş alan bazı memurlara 2.000-2.500 kuruş zam yapılmasının yolsuzluk olduğu yönünde haberler çıkmaktadır.⁷⁸⁸ Posta ve Telgraf memurlarının öncelikleri arasında ücret artış talebi gelmektedir.

Hükümet yetkilileri, miting günü Millet Bahçesi'nde sıkı güvenlik tedbirleri almıştır. Miting heyeti ve mitinge katılacak memurlar, miting alanına geldikleri vakit, polisin yanı sıra⁷⁸⁹ bir tabur süvari ve iki bölük kadar piyade askeri ile karşılaşmışlardır. Telgraf, Posta ve Telefon Nezâreti, 14 Ocak 1909'da yapılacak miting ile ilgili olarak, Zabtiye Nezâretine bir yazı göndererek, mitinge engel olunarak, mitingcilerin tutuklanmasını istemiştir. Bu nedenle Zabtiye Nazırı Sami Paşa ve yardımcısı Azmi Bey ile istişare ederek, Yeni Cami, Galata, Beyoğlu posta ve telgrafhane binaları çevresine güvenlik güçleri yerleştirmişlerdir.⁷⁹⁰ Gerek toplanma hakkı ve grev hakkı memurlara tanınmadığından, bu eylem yasadışı sayılmaktadır. Kriminal bir vakadır.

Toplaşmakta olan kalabalık, olağanüstü tedbirlerin alınmasına bir mana verememişlerdir. Ayrıca askerlerin şiddetle gözetlemeleri, bahçenin çiçeklerini tahrip ederek devriye atmaları toplaşan kalabalığın gözünü korkutmuş ve çoğu miting alanından ayrılmıştır. Miting, Dâhiliye Nazırı'nın emriyle yasaklanmıştır. Zabtiye Nazırı Sami Paşa, Dâhiliye Nazırı'ndan aldığı talimat gereğince grev yapacaklara, devletin haddini bildirmek zorunda olduğunu, mitinge katılanların greve katılmış sayılacaklarından ve bu durumun kamu yararına aykırı olduğundan bahisle mitingin zor kullanılmak suretiyle dağıtılacağını bildirmiştir. Bu esnada memurların mağduriyetini anlatmak isteyen Adil Efendi isimli bir şahıs yakalanmış, sorgulanmak üzere Zabtiye Nezâretine götürülmüştür⁷⁹¹. Adil Efendi sorgusunda, Piraveşte telgraf ve posta memurluğu görevinde bulunduğunu, tensikat nedeniyle dört yıldan beri açıkta

⁷⁸⁸ "Posta ve Telgraf Nezâretinde", **İkdâm**, 14 Ocak 1909, No: 5257.

⁷⁸⁹ **BOA**. DH. MKT. 2756-13.

⁷⁹⁰ "Posta ve Telgraf Nezâretinde", **İkdâm**, 14 Ocak 1909, No: 5257; Bu süreçte güvenlik güçlerinin de mesleki sorunlar nedeniyle nümayiş düzenledikleri görülmektedir. Örneğin 1909 senesi Nisan ayının ortalarında jandarma ve bazı memurlar Şubat ayı maaşlarının alamadıklarından Sivas'ta nümayiş düzenlemişlerdir. Ayrıca bkz. "Maaş Tâlebi ve Nümayiş", **Sabah**, 12 Nisan 1909, No: 7021.

⁷⁹¹ **BOA**. BEO. 3518-263788.

beklediğini, dört çocuğu ile kendisinin ve ailesinin son derece zor durumda bulunduğunu ağlayarak ifade etmiştir.⁷⁹²

Posta ve telgraf memurlarının Sultanahmet Mitingi ile ilgili *Sabah* gazetesi aynen şunları yazmıştır:

“Dün telgrafhâne me'mûrînin tensikâtından dolayı bir ictimâ'-i umûmî akdedecekleri Dâhiliye Nezâretince haber alınması üzerine devâir-i resmîye me'mûrînin böyle miting akd eylemeleri münâsib olamayacağı cihetle men'-i husûsu Zabtiye Nezâretine tebliğ edilmiş ve tebliğat-ı vâkî'a üzerine Zabtiye Nâzırı Sami Paşa telgrafhâneye giderek ictimâ' akdına mani olmuştur. Telgrafhâne me'mûrîni o yoldaki azîmlerini te'vîl (red) eylemişlerdir. İçlerinden Adil Efendi dört seneden beri mağdur olduğunu beyân etmesiyle mûmâileyhin önayak olduğu zann edilerek Zabtiye Nezâretine celb (yakalanarak) ve isticvâb (sorgulanmak) edilmiş ve mûcib-i mes'ûliyet bir hâl görülememişinden salıverilmiştir.”⁷⁹³

Mitingin öncülüğünü yapan Samatya Posta ve Telgraf Şubesi Başmemuru Muhittin Bey, mitingin yasaklanması ve teşkilatlarının memur meseleleri hakkında Meclis-i Mebusâna 15 Ocak 1909 tarihli bir yazı kaleme almıştır. Yazıda hükümetin, kendilerini aldattığını, memurların itibarını zedelediğini, memurlara yeteri derecede maaş vermekten aciz ise maaşsız hizmet edebileceklerini, memurların yasaya aykırı olarak 300 kuruş maaş alıp, üst düzey memurların da beşer altışar bin kuruş maaş aldıklarını belirtmiştir. Meşrutiyet idaresinin koruması altında üst düzey memurların, 50 bin lira civarında milletin kanını emerek çalma suretiyle inşa ettikleri büyük gösterişli evlerde oturduklarını, memurların ise yalın ayak toz içinde kaldıklarını, aç ve parasız nöbet tuttuklarını, kendilerinin kara günlere hapsedilmiş olduğunu, keyfi ve zulme yönelik idare anlayışının sürdüğünü ifade etmiştir. Haksızlıkların son bulmadıkça ve sona erdirilmedikçe adaletin sağlanacağına ve istibdadın biteceğine inanmadıklarını, nezaretlerinin adalete muhtaç olduğunu ve adalet beklediklerini dile getirmiştir⁷⁹⁴. Neredeyse mitinge sözcülük etmiştir.

Meclis-i Mebusân, 21 Şubat 1909'da Dâhiliye ve Posta nezaretlerinden, şikâyet içeren telgrafının Sadrâzama iletilmesine karar vermiş, neticenin de bildirilmesini istemiştir. Dâhiliye Nezâreti, 16 Mart 1909 tarihli cevap yazısında; kamuya bağlı olarak hizmet gören şirket memurlarının ve işçilerinin bile grev yapmaları yasak olduğundan, hükümet memurlarının grev yapması veya teşebbüs etmesi dahi kamu yararı açısından olağan olmadığından bahsetmiştir. Ayrıca herhangi telgraf bir memurun şikâyeti var ise mensup olduğu daireye gerekli müracaatta bulunması, o kişinin üstü konumundaki makama usulünce mağduriyetini bildirmesi gerektiğini

⁷⁹² “Posta ve Telgraf Nezâretinde”, *İkdâm*, 14 Ocak 1909, No: 5257.

⁷⁹³ “Telgraf Me'mûrlarının Mitingi”, *Sabah*, 14 Ocak 1909, No: 6933.

⁷⁹⁴ BOA. BEO. 3518-263788.

belirtmiştir. Son olarak, grev yapmak maksadıyla teşebbüs olunan bahse konu mitingin, umurun menfaatine aykırı görüldüğünden men edilmesi kararlaştırıldığını bildirmiştir⁷⁹⁵. Meclis-i Mebusân meseleye kayıtsız kalmamıştır.

Posta ve Telgraf ve Telefon Nezâretinde çalışan memurların, grev hakkı olmadığından bahisle hiçbir surette miting hakkının olamayacağı sebebiyle tüm yurttaki çalışan mesai arkadaşları adına Sultanahmet'te gerçekleştirmek istenilen miting teşebbüsüne izin verilmediği anlaşılmıştır. Diğer taraftan posta ve telgraf memurları nezdinde kamu çalışanları açısından Samatya Posta ve Telgraf Şubesi Başmemuru Muhittin Bey'in başlatmış olduğu bu eylem son derece önemlidir. Kamu personellerinin katılımı nedeniyle resmi mahiyette cereyan eden akabinde yasaklanan miting ile birlikte posta ve telgraf memurları, sorunlarını yönetime ulaştırmayı başarmışlardır. En azından kamu çalışanlarının örgütlenmesi veya sendikalaşması açısından posta memurlarının Sultanahmet Meydanı'na çıkma girişimi sonraki dönemler açısından “başlangıç” olarak kabul edilmelidir.

6. Kamu Yönetimi Miting Ve Nümayişleri

Kamu yönetimi, devletin yönetim faaliyetleridir. Kamu idaresi manasında kullanımı yaygındır. İdare hukukuyla yakından bağlantılı bir bilimdir. Özellikle “yönetim” incelemelerini konu edinmektedir. Yönetim, vatandaşlarının bütünü için genel iyiliği içindir ve vazgeçilmezdir. Yönetme sanatını da içinde barındırmaktadır. Diğer taraftan yönetsel faaliyetler sürekli yenilenen, dinamik ve yaratıcı olmalıdır. Kuvvetler ayrılığı kapsamında yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini açıklama konusunda yürütme, ulusun genel çıkarlarına yönelik olarak “siyasi” ve kamu hizmetlerinin etkili bir biçimde gerçekleşmesi açısından da “yönetsel” niteliğe sahiptir. Bu bakımdan siyaset ve yönetim kavramları birbirleriyle ilişkilidir.⁷⁹⁶ II. Meşrutiyet rejimi ile birlikte devletin yönetim faaliyetleri demokratik nitelik kazanmış ve kamu yönetimi alanında değerlendirilebilecek birçok miting ve nümayişler düzenlenmiştir.

⁷⁹⁵ Aynı yer.

⁷⁹⁶ Funda Selvi, “Kamu Yönetimi Disiplini Temelinde Fransız Kamu Yönetimi Yazını”, *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2020, 4(9): 58-73.

6.1. Meclis-i Mebusân Seçimi Miting ve Nümayişleri

Demokrat devlet ve toplum hayatı denildiğinde ilk akla belli bir süre aralıklarla yapılan seçimler gelmektedir. Çağdaş dünyanın yaygın ve hâkim siyasal doktrini kabul edilen demokrasilerde yasama ve yürütme organlarının muhakkak surette genel oya dayalı serbest seçimlerle belirlenmesi gerekmektedir. Seçimler, serbestçe örgütlenmiş ve teşkilatını ülke genelinde yaygınlaştırmış siyasi partiler ve delegeleri arasında eşit, ayrıcalıksız şartlarda yapılmalıdır.⁷⁹⁷ Siyasal alanda fırsat eşitliği, hiçbir baskı ve zorlama olmadan, maddi ve cinsiyet gibi hiçbir ayırıştırıcı kavramlara bakmadan tüm yurttaşlara seçme ve seçilme hakkı tanımaktadır. Böylece “oy” işlemi ile halk, yönetimin bir parçası olabilmektedir. Bu tür bir olanaktan toplumun her kesimin olağan ölçüde ve eşit oranda yararlanması, sürdürülebilir demokratik siyasal hayatın ön koşuludur⁷⁹⁸. Meşrutiyet’in eşitlik ve adalet anlayışı bunu gerektirmektedir.

Meşrutiyet’in iadesinden hemen sonra seçimlerin derhal yapılarak parlamentonun toplanacağını duyurulmasıyla başlayan süreç içerisinde, 3 Ağustos 1908’de İntihab-ı Mebusân Kanunu Lâyihası’nın çıkarılmasıyla ülke genelinde iki dereceli seçim hazırlıklarına başlanılmıştır.⁷⁹⁹ Bu süreçte ülke tarihinin II. Meclisine katılmak için 1908 Eylül’ünde siyasi programını yayımlayarak “*fırka*” hüviyetine kavuşan İttihat ve Terakki ile 14 Eylül 1908’de kurulan Ahrar Fırkası arasında kıyasıya rekabet yaşanmıştır. 1908 senesinin Kasım ve Aralık ayı başları ülke genelinde yapılan seçimler hayli çekişmeli geçmiştir.⁸⁰⁰

Özellikle 2 Kasım 1908’den itibaren başlayan İstanbul seçimlerinden hoşnut olmayan Rumlar, sokak ve caddelere çıkarak nümayiş yapmışlardır. Rum toplumunun, Meclis-i Mebusân seçimlerinden beklentisi yüksektir. İslamlar da olduğu üzere nüfusları oranında kendilerine ayrılan kontenjandan daha fazla milletvekili çıkarmak istemektedirler. Bu nedenle seçimlere büyük ilgi göstermişler ve gelişmeleri yakından takip etmişlerdir.⁸⁰¹ Osmanlı Rum tebaası, seçmen yaşının 25 olmasına rağmen Ermenilerden 10 yaşındaki çocuklara oy kullandırıldığını tespit etmişler ve aynı yaştaki Rum çocuklarına oy kullandırtmak için seçimlerden sorumlu Heyet-i Teftişeye başvurmuşlardır. İddianın asılsız olduğundan hareketle Heyet-i Teftişe talebi olumlu karşılamayınca haklarının engellendiğinden ve seçimlerin eşit

⁷⁹⁷ Ergün Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Bs. Yetkin Yayınları, Ankara, 1991, s. 68.

⁷⁹⁸ Georges Burdeau, **Demokrasi**, Çev. Bülent Nuri Esen, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964, s. 14.

⁷⁹⁹ Karal, **a.g.e.**, s. 59.

⁸⁰⁰ Tuncer Baykara, **Milli Mücadele (1918-1923)**, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 12.

⁸⁰¹ **İttihâd ve Terakki**, 26 Kasım 1908, No: 55.

şartlarda yapılmadığından bahisle sokaklara inerek, nümayişlerle seçimleri protesto etmişlerdir. Rum gazetelerinin, Türkler ile Ermenilerin seçimlerde işbirliği yaptığı yolundaki haberler, nümayişleri tetiklemiştir.⁸⁰²

Protesto nümayişini tertip edenlerin başında Fener Rum Patriği Yovakim Efendi ile Beyoğlu Rum Muhtarı Yanko'nun oğlu gelmektedir. Patrikhâne ile teşvikçiler, nümayişe katılmak istemeyen Beyoğlu esnaflarının dükkânlarını zorla kapattırmışlardır. Kiliselerde çanlar çalınarak halk, sokaklara davet edilmiştir. 21 Kasım 1908'de Beyoğlu'nda yapılan nümayişte, seçimlerin fesih edilmesini ve yeniden yapılmasını talep etmişlerdir. Bu kararı Dâhiliye Nazırı Hakkı Bey'e bildirmek üzere aralarından sözcü olarak Patrikhâne kethüdasını seçmişlerdir. Cevaben Hakkı Bey, kanuna aykırı bir biçimde seçim yaptırmayacağını bildirmiştir. Ayrıca Rum vatandaşlarının dükkânlarını kapatmasından çekinmediklerini, dükkânlarını açmalarının daha doğru bir karar olacağını, asayiş ve güvenliği tehdit etmeleri halinde asker sevk etmekten geri kalmayacağını kethüdaya iletmiştir.⁸⁰³

Neredeyse hepsi bıçaklı ve silahlı olan nümayişçiler⁸⁰⁴, cadde ve sokaklarda bir süre daha yürüdükten sonra Penaepa Kilisesi'nde toplanmışlardır.⁸⁰⁵ Asayişin sağlamak adına Taşkışla'dan bir miktar asker, Selanik'ten gelen Avcı taburundan bir bölük, Beyoğlu'na sevk edilmiştir. Zabtiye Nazırı Sami Paşa ile Şehremini Ziver Bey kilise yerine gitmişler, gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Ardından bu iki zat, Dâhiliye Nazırı Hakkı Bey ve Teftiş Heyeti üyeleri ile birlikte Beyoğlu Mutasarrıflık Dairesinde toplantıya katılmışlardır.⁸⁰⁶ Toplantıda yakalananlardan bazıları bizzat heyet huzurunda dinlenmiştir. Beyoğlu Balık Pazarı'nda Ermeniler tarafından 10 yaşındaki çocuklara oy kullandırıldığı iddia edilmiştir. Heyet, iddianın doğru olmadığını, her sandıkta her millettten adam bulundurulduğunu ve gerekli tedbirlerin alınacağını söylemiştir. Nümayişçiler, ortamı teskin için hareket edeceklerini söyleyerek heyetin huzurundan ayrılmışlardır.⁸⁰⁷ 21 Kasım 1908 akşamına doğru dükkânlar açılmış ve askerler çekildikten sonra seçim kaldığı yerden devam etmiştir.⁸⁰⁸ Ancak bir gün sonra yani 22 Kasım Pazar günü umumî bir nümayiş için Rumların duvarlara duyurular astıkları görülmüştür⁸⁰⁹.

⁸⁰² Aynı yer.

⁸⁰³ “*Düñkü Nümâyiş*”, **Tanin**, 22 Kasım 1908, No: 112.

⁸⁰⁴ Hüseyin Cahit, “*Yaşasın Asker*”, **Tanin**, 23 Kasım 1908, No: 113.

⁸⁰⁵ **İttihâd ve Terakki**, 26 Kasım 1908, No: 55.

⁸⁰⁶ Aynı yer.

⁸⁰⁷ Aynı yer.

⁸⁰⁸ “*Düñkü Nümâyiş*”, **Tanin**, 22 Kasım 1908, No: 112.

⁸⁰⁹ **İttihâd ve Terakki**, 26 Kasım 1908, No: 55.

22 Kasım 1908 Pazar günü, Yunanistan devletinin teşviki, Fener Rum Patrikhânesinin desteğiyle Osmanlı-Rum vatandaşları dükkânlarını kapatarak Beyoğlu ve çevresinde yürüyüşe başlamışlardır. Nümayişçilerin başlıca talepleri şöyledir: Beyoğlu seçim işlemleri fesih edilmelidir. Nüfus tezkiresini ibraz edenlerin hemen oy vermeleri sağlanmalıdır. Seçimler, sekiz gün daha uzatılmalıdır. Her seçim yerinde teftiş için Beyoğlu Rum Cemiyetinin vekilleri bulunmalıdır. Bu vekiller lüzum görürlerse seçim işlemlerini bekletebilmelidir. Seçimler yalnız cami ve kiliselerde yapılmalıdır. Seçim yerlerinde asker yerine polis bulundurulmalıdır. Rum cemaatine vaktiyle oy pusulaları gönderilmelidir.⁸¹⁰

Beyoğlu Tatavla’da toplanan binlerce Rum vatandaşı ellerinde bayraklarla seçim yapılmakta olan Aya Triada Kilisesi’ne giderek, belediye memuruna saldırmışlar ve 1877 seçiminden sonra ilk defa seçmenin huzuruna konulan, şenliklerle seçim mahallerine taşınan demokratik devletlerin en önemli göstergelerinden sayılan seçim sandığını kırmışlardır. Ardından eylemciler, Beyoğlu Caddesi’ni takip ederek “*Zito (Yaşa)!*” sloganları ile Dâhiliye Nazırı Hakkı Bey’in bulunduğu Galata Sarayı’na gelmişlerdir. Hakkı Bey ile görüşmek için aralarından delege seçimi yapmışlardır. Görüşme sırasında Hakkı Bey, nümayişin asayişi bozmaktan başka işe yaramadığını, asayişi ihlal edenler hakkında hükümetin şiddetle tavrı alıp, müsaade etmeyeceğini bildirmiştir.⁸¹¹

Hakkı Bey’den beklediği cevabı alamayan nümayişçiler, SadrâzamKânîl Paşa ile görüşmek için Bâb-ı Âliye geçmişlerdir.⁸¹² Görüşme için aralarından dört delege seçmişler, seçime fesat karıştığı iddiası ile seçimlerin (6. daire seçimlerinin) feshedilmesiniKânîl Paşa’dan talep etmişlerdir. Paşa cevaben, iddianın asılsız olduğunu ve seçimlerin feshedilemeyeceğini bildirmiştir.⁸¹³ İstedikleri cevabı alamayınca Bâb-ı Âlî önünde bir süre daha beklemeye koyulmuşlardır.⁸¹⁴

Sadrâzam ile birlikte Orman Maden ve Ziraat Nazırı Mavro Kordato Efendi, Sadâret kapısının önüne çıkarak kalabalığa nasihat etmek istemişler ancak şiddetle yuhalanmışlardır. Bunun üzerine asker sevk edilmiş ve zor kullanmak suretiyle kalabalık dağıtılmıştır. Dağılım sırasında Nazır Mavro Kordato Efendi ile bir rahibin Patrikhâneye gitmek üzere yola çıkmaya hazırlandıkları sırada “*Patriği kandırmaya gidiyor.*” düşüncesiyle eylemcilerden bir kaç bıçak

⁸¹⁰ “*Rumların Dünkü Nümayişi*”, **Tanin**, 23 Kasım 1908, No: 113.

⁸¹¹ **İttihâd ve Terakki**, 26 Kasım 1908, No: 55.

⁸¹² “*Rumların Dünkü Nümayişi*”, **Tanin**, 23 Kasım 1908, No: 113.

⁸¹³ **İttihâd ve Terakki**, 26 Kasım 1908, No: 55.

⁸¹⁴ “*Rumların Dünkü Nümayişi*”, **Tanin**, 23 Kasım 1908, No: 113.

ve silahlar ile arabaya saldırmışlar, arabanın camlarını kırmışlar ve hayvanlarını çözmüşlerdir. Derhal asker müdahale ederek eylemcileri dağıtmıştır.⁸¹⁵

Nümayiş akşamında Dâhiliye Nazırı Hakkı Bey, Şehremini Ziver Bey, Zabtiye Nazırı Sami Paşa, Nazır Mavro Kordato Efendi, Beyoğlu Mutasarrıfı ve Şehremaneti Teftiş Heyeti geç vakte kadar Beyoğlu Mutasarrıflık dairesinde kalarak seçimlerin devam etmesine karar vermişlerdir. Seçim takvimini on gün daha uzatmışlar ve ilgili kararı kiliselere tebliğ etmişlerdir⁸¹⁶. Seçimlerin sağlıklı bir biçimde yürütülmesi maksadıyla da Rumların çoğunlukta oldukları Fener, Unkapanı, Kumkapı, Topkapı ve Samatya gibi yerlere Taşkışla'dan asker sevk edilmesini kararlaştırmışlardır.⁸¹⁷ Sıkı güvenlik tedbirleri ile olayın çok daha fazla büyümesine engel olmak istemişlerdir.

22 Kasım 1908'de Rumların nümayiş ettikleri yerlerden birisi de Adalar'dır. Adalar Rum halkı hükümet konağı önünde toplanarak, seçim defterindeki isimlerin alfabetik sıraya göre düzenlenmesini istemişlerdir. Çünkü aksi durum karışıklığa ve kargaşalığa neden olmakta seçim sürecini uzatmaktadır. Ayrıca diğer bir konu seçim defterine yazılmayan Rumların hiçe sayılan oy hakkıdır. Bu nedenlerle seçimlerin kırk sekiz saat süre ile ertelenmesini talep etmişlerdir. Seçimin ertelenmesi ile ilgili talepleri kabul edilmiş; ancak, alfabetik sıralama konusunda kanunda herhangi bir mecburiyet olmamasından talepleri yerine getirilmemiştir.⁸¹⁸

Dönemin Rum gazeteleri, nümayişler sırasında Rum vatandaşlarının sükûn içerisinde olduğunu, Osmanlı askerlerinin ise ellerinde kılıç ile vatandaşları kovaladığını yazmışlardır⁸¹⁹. Karşıt görüş olarak, Ermeni ve İslam ruhani reislerinin mebus seçimlerinde yan yana yürüdükleri, Rum Patriği Yovakim Efendi'nin ise halkı kışkırtarak karışıklık çıkardığı düşüncesi ileri sürülmüştür. İslamlar ile birlikte olmayan Rumların Yunanlılık emeline hizmet ettiği kamuoyuna duyurulmuştur.⁸²⁰

İstanbul seçimlerini İttihat ve Terakki tam liste olarak kazanmıştır. Nihayetinde Meclis-i Mebusân 17 Aralık 1908'de Ayasofya'daki binasında ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. İlk toplantıya mebuslar, Harbiye Nezâretinden Meclis-i Mebusân binasına ikişer ikişer arabalar

⁸¹⁵ **İttihâd ve Terakki**, 26 Kasım 1908, No: 55.

⁸¹⁶ “*Rumların Düñkü Nümâyişi*”, **Tanin**, 23 Kasım 1908, No: 113.

⁸¹⁷ **BOA**. ZB. 358-7.

⁸¹⁸ **BOA**. DH. MKT. 2666-82; Büyüka'da Rumlar, daha önce yapılan belediye seçiminde Rumluk meselesini gözeterak birkaç Türk ve Ermeni memurlarının görevlerine son vermişlerdir. Ayrıca bkz. “*Büyüka'da*”, **Tanin**, 28 Eylül 1908, No: 59.

⁸¹⁹ “*Rum Matbuâtı, Osmanlı Askerine Karşı Alçak Bir İftira*”, **Tanin**, 24 Kasım 1908, No: 114.

⁸²⁰ Hüseyin Cahit, “*Yaşasın Asker*”, **Tanin**, 23 Kasım 1908, No: 113.

içerisinde şatafatlı alaylar ile gitmişlerdir. O güne özel olarak Zati Bey isimli şahıs tarafından bestelenen “*Meclis-i Mebusân Marşı*” eşliğinde Meclis-i Mebusân kapısında gösterişli bir merasim düzenlenmiştir. Marşta geçen “*Osmanlılar bu gün oldu muzaffer, fethetti vatanı yeniden asker, açtı mebuslara yolu süngüler, yaşasın Niyazi, yaşasın Enver!*” sözleri, yeni Meclis-i Mebusânın, İttihat ve Terakki Cemiyetinin kontrolü ve etkisi altında olacağını göstermiştir. Toplum nazarında “*mukaddes cemiyet*” olarak itibar gören, Osmanlı Devleti’nin “*fiili hâkimi*” olarak addedilen Cemiyet, seçimlerin ardından “*yasama*”ya hâkim olmasıyla artık “*resmen*” ülkeye hâkim olmuştur. Bir süre sonra SadrâzamKânîl Paşa’nın düşürülmesine yönelik faaliyetlere girişerek, yürütme gücüne de resmen sahip olmak istemiştir. Cemiyet, Ahrar Fırkası listesinden seçimlere katılanKânîl Paşa yerine beğendikleri Hüseyin Hilmi Paşa’yı Sadârete getirip, birkaç Cemiyet mensubu kimseleri hükümete dâhil etmeyi arzu etmişlerdir.⁸²¹

Beyoğlu’nda seçim zamanında Rumların bıçaklı ve silahlı olarak nümayiş düzenlemeleri, kamu düzenini ve asayişini ihlal etmeleri, meşru hükümeti ve kurumlarını çalışamaz hale getirmesi, bu tarz halk eylemleri ile ilgili olarak hukuki düzenleme yapma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle miting hakkı ile alakalı olarak düzenlemeye gidildiği sırada bu hakkın kullanılmasının serbest olması fikrinde görüş bildirenlere karşı bıçaklı ve silahlı Rum nümayişleri örnek olay gösterilmiştir. Böylece demokrasinin başlıca aracı seçim sırasında dahi özgür iradeye engel olabilecek mahiyette nümayişlerin düzenlenebileceği ihtimali ortaya atılarak, demokratik devlet rejiminin korunması adına Miting Kanunu’nun çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır.

6.2. Muhtariyet Yönetimi Miting ve Nümayişleri

Muhtariyet, Arapça kökenli bir kavram olup bir topluluğun, bir kuruluşun ayrı bir yasaya bağlı kalarak kendi kendini yönetme hakkıdır, özerkliktir. Etimolojik olarak özerklik ise “*öz-erk-lik*” kök ve eklerin birleşiminden meydana gelmektedir. “*Öz*” kelimesi; kendi, ben olarak “*erk*” kelimesi; güç, yeti ve yetenek olarak “*lik*” eki; kavramlaştırma olarak düşünüldüğünde, öz-kendi-kendini yönetme, yasayı koyma gibi siyasal bir tabir ortaya çıkmaktadır.⁸²² Yönetimsel bir faaliyet olan “*muhtariyet*” konusunda II. Meşrutiyet’te mitingler düzenlenmiştir. Bilhassa Meşrutiyet’ten umduğunu bulamayan Makedonyalı Bulgarlar, Sofya merkezli, Bulgaristan ile bütünleşmeye giden yolda mitinglere sıklıkla başvurmuştur. Arnavut

⁸²¹ Nureddin Ferruh Alkend, **a.g.e.**, s. 46-51.

⁸²² Ahmet Ulusoy ve Tekin Akdemir, **Mahalli İdareler**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 36.

ve Makedonya'nın bir kısmının muhtariyet olarak tanınmasına çalışmışlardır⁸²³. Meşrutiyet'in yeniden ilanından henüz bir yıl geçmeden başta Manastır vilâyeti olmak üzere muhtariyet idaresi talep etmişlerdir⁸²⁴.

Muhtariyet talepli gayr-ı Müslim mitingleri I. Meşrutiyet'e kadar uzanmaktadır. Bulgarlar, 1885'te "*Doğu Rumeli Mitingleri*" ile Doğu Rumeli'yi Bulgaristan Prensliği'ne katmayı başardıktan sonra⁸²⁵ aynı emellerle Makedonya topraklarına yönelmişler ve "*Makedonya Mitingleri*"⁸²⁶ başlığıyla Makedonya İhtilal Fırkası öncülüğünde⁸²⁷ Sofya merkezli bir dizi mitinglere tevessül etmişlerdir. Örneğin resmîyette Osmanlı kara parçası Rusçuk'ta 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ni fırsat bilen Bulgarlar, Makedonya'nın istiklali "*muhtâriyet-i tamme-i idâre*"⁸²⁸ yolunda miting düzenlemişlerdir.⁸²⁹ Makedonya toprakları üzerinde yaşayan Osmanlı Bulgarlarının can, mal ve ırzını Osmanlı idaresinin koruyamamasından bahisle burada muhtariyetin kurulması ve ardından ya Bulgar Prensliği'ne ya da büyük devletlerden birine bağlanması istenmiştir.⁸³⁰

Makedonya'nın muhtariyete dönüştürülmesi talebi, Rus Çarı'nın övüldüğü Sofya Mitingi'nde de dile getirilmiştir.⁸³¹ Doğu Rumeli'nin Prensliğe katılımının yıldönümleri vesilesiyle Filibe'de ve Varna'da; Kosova, Manastır ve Edirne vilâyetleri için muhtariyet talep etmişlerdir.⁸³² 1901'de Ayastefanos Antlaşması'nın yıldönümü münasebetiyle Vidin'de yapılan mitingde "*Büyük Bulgaristan*" emeli ile yapılan konuşmada Makedonya ve Edirne vilâyetlerinde yaşayan Bulgarların hala esaret altında yaşadığından bahsedilmiş ve kalabalık "*istiklal*" uğruna mücadeleye davet edilmiştir.⁸³³ Bu uğurda benzer yapıda pek çok mitinge rastlamak mümkündür.

II. Meşrutiyet'in iadesinden kısa bir sonra Makedonyalı Bulgarlar, muhtariyet taleplerini yinelemişlerdir. 8 Haziran 1909 tarihli bir belgede Manastırlı Bulgarlar miting düzenlemişler ve yönetim faaliyetleri türünden "*muhtariyet*" talep etmişlerdir. Nikolof Efendi konuşmasında resmi belgede geçtiği ifadesiyle "*Nahiye-i İdare-i Muhtarası*" hakkında uzun uzadıya izahatta

⁸²³ "*Siyaset, Harbe Doğru*", **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

⁸²⁴ **BOA**. DH. MKT. 2833-73.

⁸²⁵ Tevfik Bıyıkoglu, **Trakya'da Milli Mücadele**, C. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1955, s. 6.

⁸²⁶ **BOA**. A.}MTZ.(04) 180-53.

⁸²⁷ **BOA**. A.}MTZ.(04) 26-141; 26-149.

⁸²⁸ **BOA**. A.}MTZ.(04) 42-35.

⁸²⁹ **BOA**. HR.SFR.04.. 356-43.

⁸³⁰ **BOA**. Y..A...HUS. 369-91.

⁸³¹ **BOA**. A.}MTZ.(04) 43-59.

⁸³² **BOA**. A.}MTZ.(04) 47-73; HR.SFR.04.. 357-39.

⁸³³ **BOA**. A.}MTZ.(04) 69-34.

bulunmuş ve bu hakkın kendilerine tanınmasını istemişlerdir. Osmanlı hükümeti, miting kararnamesinde geçen bu kavramın hangi manaya geldiğini anlayamadığından Manastır Vilâyet Makamına bir yazı göndererek, konunun araştırılmasını ve merkeze bilgi verilmesini istemiştir.⁸³⁴

Vilâyet yetkilileri, Nikolof Efendi ile görüşerek, tabirin manasını öğrenmiş ve Sadârete cevap yazmıştır. Bu tabirin, Fransa hükümetinin uyguladığı “*komon*” idaresine yakın bir manaya geldiği bu idarede; birkaç köyün, bir köyü merkez kabul ederek birleşmesinden meydana geldiği yazılmıştır. Bu yer için bir heyet teşkil edileceği, heyetten mesul bir kâtip tayin edileceği ve bu kâtipin, o köylerin asayiş ile inzibatını sağlayacağı belirtilmiştir. Kâtipin, akla gelebilecek tüm meseleler hakkında karar alabileceği ve gerekirse hükümete tavsiye niteliğinde kararlar sunabileceği ifade edilmiştir.⁸³⁵ Kısacası özerk yönetim modeli tanımı yapılmıştır. Bulgarların muhtariyet talepli bir başka mitingi de Selanik’e bağlı Kılıkış’ta 26 Haziran 1910’da gerçekleşmiştir. Osmanlı hükümetine nota verir gibi idari yönetim modeli olarak “*muhtariyet*” esası üzerine kesin bir kanunun seri bir şekilde çıkarılması talep etmişlerdir.⁸³⁶

Manastır’da Bulgarların idari özerklik taleplerine karşılık aynı vilâyette yaşayan ve yıllarca Bulgarlarla çatışma ortamında kalan Müslüman Arnavut halkı da muhtariyet talep etmeye başlamışlardır. Özellikle 31 Mart Olayı’nda suçlu bulunan Manastırlı Arnavutların idam edilmesi, ilk evvel silahların toplanmasına kendilerinden başlanması, İttihat ve Terakki karşıtlığı ile merkezi otoriter yapısının güçlenmesi Müslüman Arnavutları muhtariyet talepli kongreler düzenlemeye itmiştir.⁸³⁷

II. Meşrutiyet’in öncüsü, başta fiili ve sonradan resmi olarak iktidarı İttihat ve Terakki Cemiyetinin, 6 Ekim 1908’deki siyasi programına bakıldığında yetki devri ve yetki genişlemesi kabul edilirken, idari anlamda âdem-i merkeziyetçilik şiddetle reddedilmiştir.⁸³⁸ Tanzimat’ın öğretisi merkeziyetçi yönetim esas kılınmıştır. Ayrışmanın ve parçalanmanın önüne geçebilmek için ortak payda düşüncesiyle idarenin orta yerine “*merkez*” koyulmuştur. Merkezin bütünleştirici vasfıyla birlik ve beraberliğin sağlanması amaçlanmıştır. Bu nedenle Osmanlı

⁸³⁴ BOA. DH. MKT. 2843-50/1-1

⁸³⁵ Resmi belgede Manastır Mitingi’nin açık yerde gerçekleştiğine dair bir emare yoktur. Ancak I. Meşrutiyet Dönemi’nde açık yerlerde muhtariyet talebiyle pek çok miting düzenlenmesi nedeniyle bu mitingin de açık yerde gerçekleştirilmiş olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurduğumuzdan yukarıya çıkarılmasında faydalı olacağını düşünmekteyiz. BOA. DH. MKT. 2843-50/1-1

⁸³⁶ BOA. BEO. 3779-283412

⁸³⁷ Karal, *a.g.e.*, s. 246-250

⁸³⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976, s. 50.

hükümeti “devlet güvenliği” gerekçesiyle “muhtariyet” talepli mitinglere kriminal gözüyle bakmıştır.

6.3. İdari Yönetim Miting ve Nümayişleri

Bağdat Nümayişi, 14 Ekim 1908’de yaklaşık 3 bin civarında kalabalık, akşam vaktinden sonra yürüyüş düzenleyerek, yönetsel faaliyette bulunan idarecilerden Bağdat Vilâyeti Mektupçusu Fehim Bey’in azlini ve cezalandırılmasını talep etmişlerdir. Nümayişçilere göre Fehim Bey ve daha birçok arkadaşı Ramazan ayı münasebetiyle oruç tutan İslamların değerlerini hiçe sayarak sigara içmektedir. Ayrıca o günlerde Bağdat kamuoyu oldukça hassas bir süreçten geçmektedir. Nümayişin yapıldığı günün öğleninde Bağdat Vezir Camisi’nde Kuran-ı Kerim okunduğu sırada aralarında gayr-ı Müslim kimselerin de bulunduğu üç-dört kişi camiye girmiş, kıraatı kesmiş, Meşrutiyet usulü ile mebus seçimleri hakkında duyuru yapmışlardır. Bu hareket tarzı hoş karşılanmamıştır.⁸³⁹

“Bağdat” isimli bir gazetede Kuran-ı Kerim’de geçen bir ayetin Meşrutiyet’e aykırı olduğu yönündeki haberler, Meşrutiyet karşıtlığını iyice artırmıştır. Bu tarz eylemler Bağdatlılar nezdinde İslam’a hakaret ve saldırı olarak telakki edilmiştir. Bu nedenle Fehim Bey nezdinde düzenlenen nümayiş, Meşrutiyet yönetimine karşı gösteriye dönüşmüştür. Nümayişçiler, Bağdat Hükümet Konağı önüne gelerek, Kanun-ı Esasî’nin ve Meşrutiyet’in tesisi vesilesiyle İslam dinine taarruz eden bahsi geçen şahısların ve oruç ayında alenen sigara içerek, İslam adaplarına uymayan Vilâyet Mektupçusu Fehim Efendi’nin hakkıyla cezalandırılmasını talep etmişlerdir.⁸⁴⁰ Taleplerinin ardından kalabalık konağın önünden ayrılmışlardır.

15 Ekim’de 3-5 bin kişi civarında bir kalabalık yeniden sokaklara çıkarak, fırka fırka ellerinde bayrak olduğu halde hükümet binasına gelmek istemişlerdir. Bunların bir kısmı yollardan çevrilmiştir. Israrlarını sürdüren kalabalığın bir kısmı hükümet konağı önüne gelmeyi başarmışlardır. Nümayişçilere, kanun dairesinde gerekli işlemlerin yapılacağı bildirilmiştir. Ardından kalabalık, hükümet binasından ayrılarak, Yahudi mahallesine yönelmiştir. Rastladıkları Yahudi vatandaşlarının üzerlerinde buldukları eşyaları zorla almışlar ve bir kaçını darp ederek yaralamışlardır⁸⁴¹. Böylece nümayiş demokratik bir girişim olmaktan çıkarak kriminal bir vakaya dönüşmüştür. Henüz Meşrutiyet’in başında kitlelerin dilinde adalet ve eşitlik

⁸³⁹ BOA. DH. MKT. 2634-1

⁸⁴⁰ Aynı yer.

⁸⁴¹ Aynı yer.

kavramlarından bahsedilirken, Yahudi vatandaşlarına yönelik bu saldırı, ittihâd-ı anâsır politikasına aykırıdır ve kamu barışını zedeleyicidir. Bu nedenle nümayişin barışçıl olduğunu söylemek güçtür.

Nümayişçilerin talebi doğrultusunda vilâyet makamı baskılara dayanamamış ve çok geçmeden Fehim Bey'in azledildiğini kamuoyuna açıklamak zorunda kalmıştır.⁸⁴² Nümayişçiler istediklerini elde etmişlerdir. Yönetim mekanizmasında bulunan bir idarecinin azlini sağlamışlardır. Diğer yandan da vilâyet makamı bir bildiri yayımlayarak “*makul sebeplere*” dayanmayan nümayişlerin men edileceğini duyurmuştur.⁸⁴³ Miting Kanunu'nun henüz yapılmadığı bir sırada II. Meşrutiyet'te tespit edildiği kadarıyla ilk defa yerel idarece “*mevzuat*” yönünde bir kural getirilmiştir. Bu zamana kadar ekseriyetle I. Meşrutiyet'te hükümet emriyle daha çok “*emniyet ve asayiş*” gerekçesiyle mitinglere yasak getirilmiş idi. Şimdilerde ise “*makul sebep*” koşulu getirilmiştir.

Meşrutiyet'in henüz başında yeni rejimin, İslam ile bağdaşmazlığı noktasındaki eylemlerinden biri olan 14 Ekim 1908 tarihli Bağdat Nümayişi, İstanbul'da cereyan eden rejim karşıtı 7 Ekim 1908 tarihli Kör Ali Olayı ile benzer bir hadisedir. Her iki olayın zamanı yakın olup konuları aynıdır. Her ikisi de Meşrutiyet rejim aleyhtarıdır. Kör Ali ve adamları Yıldız Sarayı'na yapmış oldukları yürüyüşten hiçbir sonuç çıkaramamış iken Bağdat Nümayişi'nden Fehim Bey'in azlini ve sürgününü elde etmişlerdir.

7 Ekim 1908'de Halıcılar Cami müezzini olan Kör Ali, Fatih Camii'nde öğlen namazından sonra cami cemaatinin başına sarıklar sardırarak Yıldız Sarayı'na nümayiş düzenlemiştir.⁸⁴⁴ Bu eylem hakkında *Tanin* gazetesi “*Kör Ali isminde bir delinin yanına bir takım ahmak rezil kimseleri toplayarak Meşrutiyet-i Osmaniye aleyhinde nümâyîşlerde, tahriklerde bulunduğu ma'lûmdur*⁸⁴⁵.” diyerek eylemin Meşrutiyet'e karşı yapıldığını ileri sürmüştür. Kör Ali isimli müezzin pek çok defa Meşrutiyet aleyhinde vaazda bulunmuş bir kimsedir. Bu nedenle hakkında birçok kez soruşturma başlatılmış; ancak, akli dengesi yerinde görülmediğinden serbest bırakılmış, herhangi bir cezaya çarptırılmamış bir zattır.⁸⁴⁶

⁸⁴² BOA. DH. MUI. 68-4.

⁸⁴³ BOA. DH. MKT. 2634-1.

⁸⁴⁴ Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, 4. Bs. Yay. Haz. Faik Reşit Unat, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 216.

⁸⁴⁵ “*Nümâyîşçiler*”, *Tanin*, 10 Ekim 1908, No: 71.

⁸⁴⁶ Süleyman Kani Ertem, *31 Mart İsyanı ve Harekât Ordusu: Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2003, s. 37

Son olarak Fatih Camii'nde Ramazan ayı münasebetiyle yapmış olduğu vaazlarda Meşrutiyet ve Kanun-ı Esasî aleyhinde nutukta bulunması nedeniyle Kör Ali⁸⁴⁷ hakkında Zabtiye Nezâretince yakalama kararı çıkarılmış ve bunu öğrenen Kör Ali, etrafına topladığı 40-50 kişi ile birlikte cami çıkışında nümayişe başlamıştır. Hüseyin Cahit Bey'e göre bu kitle şeriatçıdır.⁸⁴⁸ Basında nümayişçiler bu hareketiyle “*Osmanlılık*” adına leke sürmüşlerdir. Dış dünyada Osmanlı'nın itibarına zarar vermişlerdir. Eylemcilerin çoğu; ayak takımı kimselerden oluşmuştur.⁸⁴⁹ Bu durum mitinglerin, ülkelerin ve toplumların imajına yapacağı olumlu ve olumsuz etkiyi ortaya koymaktadır.

Kör Ali ile birlikte eylemciler, İslam sınıfının egemenliğinin kısıtlanması veya egemenlik haklarının daraltılmasına, çoğunlukta olan İslamların azınlıklar ile olan eşitlik düzlemindeki yapılandırılmalarına karşı çıkmışlardır. Yürüyüşün ardından Yıldız Sarayı'na ulaştıklarında Padişah II. Abdülhamit'e Mabeyni Nuri Paşa, Fatih Cami hoca ve softaları geldi diye eylemcileri takdim etmiştir. Bunların başları sarıklıdır. Kör Ali, Padişah ile karşılaştığında “*Padişahım çoban isteriz, çobansız sürü olmaz, şeriat emrediyor.*” dedikten sonra meyhanelerin kapatılmasını, İslam kadınlarının açık saçık sokakta gezmesinin yasaklanmasını, resimlerin kaldırılmasını, tiyatronun yasaklanmasını talep etmiştir. Sultan, müsterih olmalarını ve şeriatın uygulanacağını taahhüt etmiştir.⁸⁵⁰ Kör Ali'nin ve iştirakçilerin, yürüyüş düzenlemedeki temel gayelerinin şeriatın uygulanmasını talep etmek olduğu anlaşılmaktadır.

Saray, nümayişçilere Bâb-ı Âlîye müracaat etmeleri gerektiğini söylemiştir.⁸⁵¹ Meşrutiyet'in ve ürünü Kanun-ı Esasî'nin kendilerine tehdit olduğunu düşünen kendilerini ulema olarak addeden veya öyle olmasa bile diğer kesimler tarafından hizmet ettikleri iş ve sloganları nedeniyle ulema sınıfını temsil eden bu kitle Saraydan ayrıldıktan sonra yolda karşılaştıkları Şeyhülislam'a dahi şeriata uyacağına dair yemin ettirmişlerdir.⁸⁵² Nümayişe katılanların taleplerine bakıldığında “*yasak*” kavramı dâhilinde birleştikleri görülmektedir. “*Yaşasın hürriyet*” nidalarının getirdiği çözümlerin kendi sınıfları açısından sorun olarak telakki edildiğini bildirmişlerdir. Bu manada serbestlik veya özgürlük yerine baskılamayı, dayatmayı yani yasaklamayı savunmuşlardır. Kudretini korumak isteyen ulema sınıfı adına düzenlenmiş

⁸⁴⁷ “*Cüret-i Mecnûnâne*”, *İkdâm*, 8 Ekim 1908, No: 5163.

⁸⁴⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, “*31 Mart'ın Provası ve Kendisi*”, *Yakın Tarihimiz*, C. 1, No: 5, s. 136-137.

⁸⁴⁹ “*Nümayişçiler*”, *Tanin*, 10 Ekim 1908, No: 71.

⁸⁵⁰ Akşın, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 82-83; *İkdâm* gazetesi, iki meyhanenin kapatılmasını, kadınların sokağa çıkmamalarını ve tiyoların kapatılmasını istediklerini yazmıştır. Ayrıca bkz. “*Cür'et-i Mecnûnâne*”, *İkdâm*, 8 Ekim 1908, No: 5163.

⁸⁵¹ “*Cür'et-i Mecnûnâne*”, *İkdâm*, 8 Ekim 1908, No: 5163.

⁸⁵² Akşın, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 82-83.

olan bu hareket, mensubu bulunduğu ulema sınıfı tarafından dahi hoş karşılanmamış ve ulema sınıfı tarafından bu nümayiş bir bildiri ile kınanmıştır. Bu bildiri ile ulemaya sürülen kara leke kaldırılmaya çalışılmıştır.⁸⁵³

Nümayiş düzenleyicilerinden Kör Ali, babası Eskici Ali ve Koltukçu Mehmet ihtilal girişiminde bulunduklarından polis tarafından semtlerinden alınarak önce Zabtiye Nezâretine ve oradan da Harbiye Nezâretine gönderilmişlerdir. Polis Müdürü Ali Rüştü, Sorgu Hâkimi Cemil ve Müddeî-i Umûmî Tevfik Beyler tarafından sorgulanmışlardır. Sorgusunda Kör Ali “*Mademki herkes hürdür. Ben de hürüm. Fatih Cami’nde on iki gündür vaaz ve nasihat ettim. Evvelki gün Yıldız Sarayı’na giderek taleplerde bulundum.*” demiştir. Babası Eskici Ali ise Kanun-ı Esasî’ye aykırı harekette bulunmadığını beyan etmiştir. Koltukçu Mehmet, Kör Ali ile birlikte sadece Saraya gittiğini, başka bir amacının olmadığını beyan etmiştir.⁸⁵⁴

İslam topluluğunu öncülleyen, bireyin özgürlüğünden ziyade belli bir dini grubun siyasal ve sınıfsal egemenliğinden dem vuran Kör Ali Olayı’ndan sonra benzeri bir türü Üsküdar’da cereyan etmiştir. Üsküdar Yeni Cami imam vekili Abdülkadir Efendi, teravih namazından sonra cemaate emr-i vâki' yaparak onları camiden çıkartmış ve Üsküdar’daki tüm sokakları dolaştırmıştır. Hayal oynatılan kahveler basılmış ve hayalcilerin perdeleri yırtılmıştır. Bu tür olaylardan özellikle küçük yaştaki çocuklar fevkalade etkilenmişlerdir.⁸⁵⁵ Yine dine aykırı davrandığı iddiasıyla Şeyhülislam’ı öldürmeye çağıran pankartlar kullanmışlardır. Sokaklardaki Müslüman kadınlara yönelik şiddet hareketlerinde bulunmuşlardır⁸⁵⁶.

Beşiktaş Hadisesi’nde Bedriye isimli Müslüman bir kadınla Todori adında Hristiyan bir Rumun evlenmek istemesi üzerine başlayan olaylarda belli bir topluluğun “*Şeriat mahvoluyor; ırzımız, nâmusumuz, gâvurların ayakları altında çiğnendi. Lanet olsun böyle hürriyete!*”⁸⁵⁷ diyerek, Beşiktaş polis karakolunu basıp, Todori’yi linç ederek öldürmeleri üzerine başlayan Rum protesto yürüyüşleri, Meşrutiyet karşıtı eylemlerden biri olarak kayıtlara geçmiştir.⁸⁵⁸

Kamuoyu, Kör Ali Olayı’ndan sonra bu tür hareketlerin önüne geçilmesini, Meşrutiyet aleyhine düzenlenen kitlesel eylemleri yapanların derhal tutuklanmasını, hiçbir medeni devlette bu türde bir serbestlik olamayacağını, bu tür asayiş ihlal eden eylemlerin men edilmesi

⁸⁵³ “*Sûret-i Varaka*”, **İkdâm**, 9 Ekim 1908, No: 5164.

⁸⁵⁴ **İkdâm**, 9 Ekim 1908, No: 5164.

⁸⁵⁵ Aynı yer.

⁸⁵⁶ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 43-44.

⁸⁵⁷ Mustafa Baydar, **31 Mart Vakası**, Milli Teshât Birliği Yayını, İstanbul, 1955, s. 8.

⁸⁵⁸ Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 96.

gerektiğini ve bu işte de başlıca sorumluluğun Zabtiye Nezâretine ait olduğunu yazmıştır. Nümayiş hareketleri ile belli bir gurubun idareyi baskılayarak umum adına karar alınmasını sağlamasının demokratik bir hamle olamayacağını, hükümeti baskılayacak veya denetleyecek kurumun yalnızca Meclis-i Mebusân olduğunu vurgulamıştır.⁸⁵⁹

Sınıf egemenliğine son veren Meşrutiyet rejimi aleyhinde diğer bir nümayiş hareketi, Halep vilâyetinde meydana gelmiştir. Egemen olan Meşrutiyet ile uyuğu olan bir devlet görevlisi Abid İzzet Paşa'nın sürgün edilmesinden rahatsız olan çevreler, 28 Ekim 1908'de nümayiş düzenlemişlerdir. Kânîl Paşa hükümeti tarafından sürülmüş olan Abid İzzet Paşa taraftarları rejim üzerinde zorlayıcı olmak, fiziki bir baskı kurmak için hükümet aleyhinde toplaşmışlardır. Bu nümayiş Suriye'de bulunan tüm yabancı devletlerin konsolosları destek vermiştir. Nümayiş desteklediklerine dair telgraf çekmişlerdir. Nümayişin düzenleyicisi İstibdat Cemiyeti'dir.⁸⁶⁰

İstibdat Cemiyeti taraftarları, Kanun-ı Esasî ile hürriyeti kabul etmeyeceklerini haykırmışlardır. Taraftarlar, etrafa zarar ve ziyan vermişlerdir. Bu nedenle bölgede yaşayan Hristiyan vatandaşların hepsi canlarından ve mallarından endişe duymuşlardır. Nümayiş, birkaç günden fazla sürmüştür. Halkın rahatı ve huzuru bozulmuştur. Vilâyet merkezinde asayiş söz konusu değildir. Durumdan tedirgin olan bölge halkı nümayiş hakkında yazılar kaleme alarak asayişin ihlal edildiğini merkeze bildirmişlerdir. Halkın kızgınlığı idareyedir. Kânîl Paşa hükümeti nezdinde Meşrutî rejime karşı halkın rızası ve haliyle Halep topraklarında Meşrutiyet'in hâsılatı ile ilgili geçerli bir durum tam manasıyla söz konusu değildir.⁸⁶¹

Kamil Paşa hükümeti sırasında yaşanan bu tür gerici nümayiş hareketlerin baş göstermesi, Meşrutiyet rejiminin özümsemeyişi, sonraki Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti zamanında hatırlanarak kamu düzeninin sağlanması ve kamu barışı bağlamında toplaşma ve toplanma hakkı konusunda hukukî düzenlemelere gidilmiştir. Miting hakkının öyle rastgele bir şekilde kayıtsız ve şartsız olarak kullanılamayacağını altı çizilerek, hürriyetin sınırlarının olduğundan bahsedilmekle birlikte mitingden yirmi dört saat evvelden hükümet yetkililerine bildirimde bulunma zorunluluğu getirilmiştir. Buna Beşiktaş Hadisesi ve Kör Ali Olayı örnek

⁸⁵⁹ **İkdâm**, 8 Ekim 1908, No: 5163.

⁸⁶⁰ Cemiyetin belgede yazılan bazı üyelerinin isimleri şunlardır: Azimzâde Nehmet Fevzi Paşa, Atabekri Paşa, Şerif Geylani, İzzet Paşa'ya mensup Abidzâdeler, Sait Efendi, Tabur Ağası Ahmet Efendi, Şeyh Selim Efendi, Şeyh Tevfik, Şeyh Salih, Abdülkadir Hatip, Mir Ali Paşa Cezayirli, Kemal Hasbi, Şeyh Salih, Şeyh Esad. **BOA**. DH. MKT. 2661-20

⁸⁶¹ **BOA**. DH. MKT. 2661-20.

olaylar olarak gösterilmiştir. Gerici faaliyetleri ile memleketin fenalığa ve anarşiye doğru sürüklenmesinin önüne geçilmek istenmiştir.⁸⁶²

Meşrutiyet karşıtı nümayişler, sınıf üstünlüğünü veya belli bir grubun egemenliğini esas almakta iken diğerlerine eşit koşullar sunmamaktadır. Özellikle egemen İslam dininin mensubiyetlerini diğer dinlere inanan, vatandaşlık bağı ile devletin tebaası kimselere göre daha üstün tutmaktadır. Kendi mensuplarına tanıdığı olduğu veyahut diğer din mensubuna sağlamış olduğu serbestliği denkleştirememektedir. Demokratik toplum ve devlet anlayışının gelişmesi konusunda baskıya, eşitsizliğe ve adaletsizliğe dayalı engel bir yapı oluşturmaktadır. “*Din*” faktörüyle kitleler kolaylıkla etkilenebilmektedir. Meşrutiyet ve Kanun-ı Esasî’nin hızla yayıldığı bir sırada “*karşıtına dönme*”⁸⁶³ eğilimlerinin yaşanması son derece doğaldır. Bu tür eylemler, kısa ömürlüdür. Meşrutiyet ve Kanun-ı Esasî, esaslı olduğunu ve toplum nazarında kabul gördüğünü ispat etmiştir. Ayrıca bu tür eylemler gerici nitelikte olmakla birlikte yönetim ve siyaset eksenli olduğu aşikârdır.

İzmir Lisesi Nümayişi, İzmir Lisesi eğitim kadrosundan (yönetiminden) memnun olmayan öğrenciler tarafından düzenlenmiştir. Maarif Müdürü Vekili Aziz Bey’in 18 Kasım 1908 tarihli yazısından anlaşıldığı üzere, İzmir Lisesi Müdürü Yusuf Rıza Efendi,⁸⁶⁴ Müdür Yardımcısı Halil Efendi ile öğrencilerin nizam ve intizamından başsorumlu Ali Efendi’den şikâyetle sokak ve caddelerde protesto nümayişi düzenlenmiştir. Nümayişçiler, Okul İdare Heyetinin azlini talep etmişlerdir. Ayrıca bahsi geçen yetkililer, aşırı tepki nedeniyle okula devam edememiş ve okulda eğitim ve öğretim bir süreliğine aksamıştır.⁸⁶⁵

Nümayiş vesilesiyle konudan haberdar olan Aydın Valiliği, soruşturma açmış ve meseleyi derinlemesine araştırmıştır. Neticede idareciler, memuriyet kadro ve unvanları ile birlikte başka bir yere tayin edilmişlerdir. Mektebin belli bir süre müdürsüz ve yardımcısız kalmasının yolsuzluğa meydan vereceği sebebiyle yerlerine yeni atamalar yapılmıştır. Böylece İzmir Lisesi Müdürlüğüne Manisa Lisesi Müdürü Ömer Fevzi Efendi, Müdür Yardımcılığına

⁸⁶² MMZC, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 134-135.

⁸⁶³ Elias Canetti, **Kitle ve İktidar**, 6. Bs. Çev. Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 63.

⁸⁶⁴ Yusuf Rıza Efendi, sonraki yıllarda 1912 Mebusan Meclisi seçimi sırasında Manisa Sancağı İttihat ve Terakki Fırkası adaydır. Muzaffer TEPEKAYA, “1912 Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimlerinde Saruhan (Manisa) Sancağı İttihat ve Terakki Fırkası Adayı Yusuf Rıza Bey ve Seçim Beyannamesi”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, XIII/27 (2013-Güz), s. 33-61.

⁸⁶⁵ BOA. MF. MKT. 1090-15.

ise Edirne Lisesi Müdür Yardımcısı Mücteba Efendi getirilmiştir. Bunun yanısıra İzmir Lisesi'nin idare kurulu büyük ölçüde değiştirilmiştir⁸⁶⁶.

Öğrencilerin memnuniyetsizliğinin ana konusu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Lise düzeyindeki öğrencilerin sokaklara çıkarak, okul idare heyeti aleyhinde nümayiş yapmaları dışardan organize edilmiş olmalıdır. Lise Müdürü Yusuf Rıza Bey'in sonraki yıllarda İttihat ve Terakki Fırkasının mebus adayı olması hasebiyle nümayişin siyasi hesaplarla yapıldığı olasılığının yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

Adana Sanayi Mektebi Mitingi, Meşrutiyet'in ilk yıllarında siyasal kamplaşmanın liselere kadar sirayet ettiğini ispatlarcasına Adana Sanayi Mektebi Müdürü hakkında hem aleyhinde ve hem de lehinde olmak üzere iki farklı grup tarafından miting girişiminde bulunulmuştur. Taraflar, 26 Mart 1909'da aynı saatte başlamak üzere farklı yerlerde miting düzenleyeceklerine dair hazırladıkları bildiriye 24 Mart 1909 tarihinde Adana Valiliğine teslim etmişlerdir. 25 Şubat 1909 tarihli Resmi Tebliğ'e göre taraflar mitingden evvel hükümet yetkililerine bildirimde bulunarak mevzuata uygun hareket etmişlerdir. Adana Valiliği yazısında geçen "*yekdiğerine muarız fırkalar*" ifadesinden miting düzenlemek isteyenlerin Ahrar Fırkası ile İttihat ve Terakki Fırkası taraftarları olduğu akla gelmektedir. Adana Valiliği, sıkı sıkıya güvenlik tedbirlerinin alınmasını ve gereklilik halinde askeri tedbirlere başvurulmasını kararlaştırmıştır. Bu şartlarla tarafların miting düzenlemesine izin vermiştir.⁸⁶⁷

Mektep Müdürü aleyhindeki miting, Meşrutiyet'in ilanında hizmetleri görülen ve daha sonrasında meslekten çıkarılan Sabri Efendi ile Asaf Efendi birklikte organize etmişlerdir. Miting alanını; Kışla Meydanı olarak belirlemişlerdir. Lehine düzenlenecek mitingin yeri Millet Behçesi'dir. Buradaki mitinge, Okul Müdürü de iştirak edecektir. Bu miting ise Mehmet Ağa ile Halil Efendi namında kimseler tarafından organize edilmiştir.⁸⁶⁸ Aynı yerlerde olsa dahi iki farklı grup tarafından ve birbirinin aleyhinde yapılacak mitingler kamu güvenliği ve kamu barışı adına risklidir. Diğer yandan gerek İzmir'de ve gerekse Adana'daki bu tür eylemler, eğitimin siyasallaştığını gözler önüne sermektedir.

Uluborlu Mitingi, 26 Mart 1909 Cuma günü Konya'ya bağlı Uluborlu'da yargı erkinde kamusal hizmet veren yöneticilerden Başkâtip Müstantik Muavini Meclis-i İdare Azası Nuri Efendi'nin işten el çektilmesi konusunda miting düzenlenmiştir. Nuri Efendi, iddiaya göre

⁸⁶⁶ Aynı yer.

⁸⁶⁷ BOA. BEO. 3523-264155

⁸⁶⁸ BOA. DH. MKT. 2776-44

kanunlara ve Meşrutiyet'e aykırı hükümler vermektedir. Miting kararnamesinin 5. maddesinde Nuri Efendi'nin kanunlara ve Meşrutiyet'e uymayarak kararlar aldığını gösteren deliller sunulmuştur. Miting heyetinin talebi, Nuri Efendi hakkında tahkikat yapılmasıdır. En kısa sürede Osmanlı hükümeti, Uluborlu'ya teftiş heyeti göndermeli ve Nuri Efendi'nin kanunsuz işleri bir an evvel açığa çıkarılmalıdır. Teftiş heyeti gelmeyince miting heyeti adına Hasan Bey, Dâhiliye Nezâretine bir telgraf yazarak teftiş heyetinin, mutlak surette Uluborlu'ya gelmesi yolunda ısrar etmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye, şikâyet sebeplerini araştırarak tahkikatı başlatmıştır. Konya Valisi Mehmet Nazım Bey'in Dâhiliyeye gönderdiği 7 Haziran 1909 tarihli yazıdan anlaşıldığı üzere tahkikatın başlatıldığı ve devam ettiği haber alınmıştır. Böylece Uluborlu Miting Heyeti amacına ulaşmıştır.⁸⁶⁹

Bağdat'ta yürütme erki yönetiminde Vilâyet Mektupçusu Fehmi Efendi, Meşrutiyetçi olması hasebiyle nümayişçilerin hedefinde yer almış ve azliyle kamu yönetiminden uzaklaştırılmış, diğer taraftan da Uluborlu'da yargısal yönetimdeki idarecilerden Hâkim Nuri Efendi Meşrutiyet aleyhtarı olduğu için şikâyet konusu edilmiştir. Her iki eylemle de nümayişçiler, idarenin dikkatini çekmişler ve emellerine ulaşmışlardır.

İshaklı Nümayişi, 4 Temmuz 1909 tarihli bir belgedeye göre Afyon vilâyetinin Bolvadin kazasına bağlı İshaklı'da nümayişçiler, İshaklı'nın Bolvadin'den ayrılarak, Konya'ya bağlı Akşehir'e bağlanmasını öngören idari kararı protesto etmişlerdir. İshaklı ahalisi ile bağlı bulundukları Bolvadin ahalisi, idarece alınan karardan memnun değildir. Bu nedenle İshaklı ahalisi bağlı bulunduğu Bolvadin kazası esnaf ve ahalisi ile birlikte binlerce kişi izinli olarak telgrafhane binası önünde toplanmışlar "*Yaşasın Meşrutiyet! Yaşasın müsâvât! Yaşasın Meclis-i Mebusân! Yaşasın ordu! Padişahım çok yaşa!*" sloganları atmışlardır.⁸⁷⁰

İshaklı Belediye Reisi Fevzi Bey imzasıyla Dâhiliye Nezâretine çekilen telgrafta; İshaklı'nın, Bolvadin'den koparılması hakkında önceden yapılan şikâyetlere cevap verilmemesinden teessüfle İshaklı'nın, Akşehir'e bağlanmasını, ziraat ve ticaret açısından uygun bulmadıklarını, bundan Bolvadin esnafı ve İshaklı çiftçilerinin zarar göreceğini ifade etmişlerdir. 80 parça köyü, 60 bin nüfusu ve 60 bin lira yıllık geliri olan Akşehir kazasının daha fazla genişlemesi için Bolvadin kazası nüfusunun, 24 bin ve köyünün 20 parçaya yani gerek nüfusu

⁸⁶⁹ BOA. DH. MKT. 2784-94.

⁸⁷⁰ BOA. DH. MKT. 2840-21.

ve gerekse mürettebatça Akşehir'in dörtte biri derecesine indirilmesinin bir türlü anlaşılamadığını ifade etmişlerdir.⁸⁷¹

İshaklı merkezinin Bolvadin'e yakınlığı, akrabalığın fazla oluşu, Bolvadin'e bağlılığın devamını gerektirdiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca bir kazanın bir yerden başka bir yere bağlanmasının mülki, askeri veya iktisadi bir sebebinin olması gerektiği ve bu sebebin, orada yaşayanların yararına olması lüzumuna değinilmiştir. İshaklı'nın Akşehir'e bağlanması halinde Bolvadin'den bir saat mesafesinden uzakacak olan ulaşım zorluğu 8-10 bin lira ağnam vergisi ve çift hayvanatın mahvına neden olacağını hatırlatmışlardır.⁸⁷²

Halkın, Akşehir idari ve adli makamlara başvurmadan ziyade Bolvadin'i yeğlediğini ifade etmişlerdir. Eğer hükümetin Akşehir kararında ısrar etmesi durumunda İshaklı'nın Bolvadin'e bağlı olarak birlikte Konya'ya bağlanmasını talep etmişlerdir. Nümayişten haberdar olan Hüdavendigar Valisi Avni Bey, daha öncesinde İshaklı'dan sunulan bir dilekçe ile Akşehir'e bağlanmak istemelerine karşın şimdilerde ise ahalinin bu yeni duruma niçin karşı çıktığını anlamak maksadıyla konunun araştırılmasını istemiştir.⁸⁷³ Bu nedenle İshaklı nümayişine katılanlar hakkında soruşturma başlatılmış ve ilgili görülenlere gerekli cezai işlem yapılmıştır.⁸⁷⁴

İshaklı Nümayişi yürütme erki aleyhinde sivil bir harekettir. Kamu hizmetleri ile doğrudan ilgilidir. Nümayiş sonrasında Dâhiliye Nezâretine çekilen telgraf adeta İshaklı ve Bolvadin'in sosyal ve ekonomik yapısını gözler önüne serilmiştir. Nümayiş, yasal çerçevede cereyan ederek, demokratik bir tutum sergilemiştir. Kriminal bir vakaya dönüşmeyerek, silahsız ve barışçıl olarak tamamlanmıştır. Yönetilenler, yönetimle ilgili meselelerine çözüm aramış ve dikkatlerini çekmeyi başarmıştır.

Soma Mitingi, 10 Şubat 1910 tarihli bir belgeye göre, Saruhan sancağına bağlı Soma'da 11 köyün kazadan ayrılması kararı münasebetiyle toplumun farklı kesimlerinde iki ayrı miting düzenlenmiştir. Öncelikle 11 köyün kazadan koparılmasına yönelik idari kararı ve yöneticileri protesto etmek için 3 bin kişinin katılımıyla miting düzenlenmiştir. Bu mitingde kazanın erkân-ı mülkiye ile askeriyesi aleyhinde söylenenlerden ötürü, 5 bin kişi bir başka miting düzenleyerek, evvelki miting düzenleyenlerin halkı tahrik ettiğini vilâyet makamına telgraf ile

⁸⁷¹ Aynı yer.

⁸⁷² Aynı yer.

⁸⁷³ Aynı yer.

⁸⁷⁴ BOA. ŞD. 1606-37.

bildirmişlerdir. Bunun üzerine her iki taraf hakkında tahkikat başlatılmıştır. Tahkikat sonrası mitinglerin hukuk dışı olmadığı karara bağlanmıştır.⁸⁷⁵

Soma’da gerçekleştirilen bu iki ayrı mitingdeki katılım sayıları oldukça dikkat çekicidir. Sivil toplumsal hareket oldukları aşikârdır. Mitingler birbiriyle ilişkili olsa da anlayış bakımından çok farklıdır. Birinde yönetsel bir hata düzeltilmeye çalışılıyorken, yerel yönetime muhalefet ediliyorken, diğer mitingde düşünce ve kanaatini açıklamasından ötürü kınanmakta ve hatta haklarında suç duyurusunda bulunmaktadır. Bu durum ise bireylerin ve toplumların demokratik kültüre yatkınlığı ile ilgilidir.

Soma mitinginin ardından Aydın Valiliği, kamu görevlilerin şikâyetiyle ve azilleri ile ilgili eylemlerin, Miting Kanunu’na göre hukuk dışı olmadığını, yalnız şikâyetin bir yazı ile üst makama yapılmasının daha doğru bir yol olacağını kamuoyuna açıklamıştır. Ahalinin hoşnut kalmadığı memurlar aleyhinde mitingler düzenlenmesinin birçok zararlı yönleri olduğunu vurgulamıştır. Dikkat çekici bir şekilde “*memurlar aleyhinde miting düzenlenmemesi*” ile ilgili olarak Meclis-i Mebusâna bir kanun tasarısı teklif olunmasını talep etmiştir. İbrahim Hakkı Paşa hükümeti, Aydın Valiliğinin bu talebine olumlu yaklaşmamıştır. Çünkü Miting Kanunu’nda mitinglerin ne suretle ve ne gibi sebeplerle yasaklanacağını belli olduğunu, mevcut kanuna aykırı olmadıkça memurlar aleyhine düzenlenecek mitinglerin hükümetçe yasaklanamayacağını bildirmiştir.⁸⁷⁶

Meşrutiyet’in iadesinden sonra yönetim mekanizmasının mutlak hâkimi olduğuna inanan kesimlerce sokak ve meydan kültürü ile idarenin bir parçası olmayı elde etmişlerdir. Binlerce ahali bir araya gelerek, rahatsız olduğu bir konuda evvelki zamanlara nazaran sadece dilekçe vermekle yetinmemiş, alanlara çıkarak, miting ve nümayiş kanalıyla otoriter yönetimi sorgulamış, tenkit etmiş ve yönetim mekanizmasının asli bir parçası olduğunu benimsettirmiştir. Böylece daha çağdaş, demokratik ve en önemlisi şeffaf ve hesap verebilirlik noktasında idare anlayışının gelişimine katkı sunmuşlardır. Hâkimiyetin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğu toplumlarda “*vekil*” tayin edilen yönetimin idarecilerinin de millet yararına, kamu yararına hizmet anlayışı ile hareket etmeleri zorunlu hale gelmiştir.

⁸⁷⁵ Aynı belgede İzmir Sancağı’na bağlı Seferihisar’daki nümayişte “*kaza naibi*” protesto edilmiştir. BOA. DH. MUİ. 68-4.

⁸⁷⁶ Aynı yer.

7. Kamu Güvenliği Miting Ve Nümayişleri

Kamu güvenliği, o yerin güven ve huzur için kullanılan bir tabirdir. Sözlük anlamıyla *“bir devlette zâbıta (güvenlik) hizmetleriyle halka sağlanan can ve mal güvenliğidir.”* Bir ülkenin coğrafi sınırları içerisinde, her türlü tehdit ve tehlikeden uzak olarak başta vatandaşların güvenlik ve huzurunun sağlanması, daha sonra sırasıyla devlete ve özel kişilere ait binaların her türlü saldırı ve tehlikelere karşı korunmasıdır.⁸⁷⁷

“Kamu güvenliği” kavramının içinde yer alan *“kamu”* tabiri ise toplum ve devlet anlamına gelmesi itibarıyla yönetim ve yönetilen ikileminde faaliyetlerin bütününi ihtiva etmektedir.⁸⁷⁸ Klasik anlayışta bu tabir daha çok *“kamu düzeni”* kavramı ile ilişkilendirilmekte ve *“düzen”*, bireylerin umûmî veye umûma açık yerlerde; güvenlik, dirlik, esenlik ve sağlık içinde yaşamlarını sürdürebilmesi olarak tanımlanmaktadır.⁸⁷⁹ Toplumsal hayattaki *“dirlik ve esenlik”*, yaşamın normal seyrini olumsuz yönde etkileyebilecek her türlü düzensizlik ve karışıklığın yokluğudur⁸⁸⁰. Meşrutiyet ortamının tesis edilmesiyle birlikte ekseriyetle Rumeli’de ve Anadolu’da kamunun huzur ve güvenliğini, dirlik ve esenliğini, can ve mal güvenliğini tehdit eden çetecilik faaliyetlerine karşı protesto miting ve nümayişleri düzenlenmiştir.

Osmanlı’da son dönem ortaya çıkan çetecilik faaliyetleri, milliyet hareketlerinin, özerk ve bağımsız devlet olma arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 23 Temmuz 1908’de Meşrutiyet’in duyurulmasından sonra bir süreliğine Osmanlı milletleri arasında kanlı çatışmalar sona ermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin uygulamak istediği ittihâd-i Osmani düşüncesinin çok geçmeden Türkleştirme politikasının gereğinden olduğuna inanan çeşitli milletler, yeniden çetecilik faaliyetlerine başlayarak, kamunun huzur ve barışını bozmuşlardır. İttihâd-ı anâsır politikasının bir parçası olmaktan çok daha fazlasını istemişlerdir⁸⁸¹.

Osmanlı vatandaşı Yanyalıları, Atina’da 20 Mart 1910 tarihli Belediye Tiyatrosu Meydanı’nda gerçekleştirdikleri bir mitingde *“...geçmiş zamana ait olması gereken idarenin üzüntü verici muâmelelerinin Meşrutiyet Dönemi’nde tamamen terk edileceğine kanaat getirilebiliyordu. Üzülerek ifade edelim ki Yanya vilâyeti ahalisinin bu ümitleri boşa çıktı...”*⁸⁸²

⁸⁷⁷ Orhan Seçkin, **Devlet Güvenliği ve Haber Alma**, Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 20.

⁸⁷⁸ Ömer Urhal, **Küreselleşen Dünyada Güvenlik**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, s. 70.

⁸⁷⁹ Kemal Gözler, **İdare Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2002, s. 466.

⁸⁸⁰ Metin Günday, **İdare Hukuku**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 248.

⁸⁸¹ Karal, **a.g.e.**, s. 134-135.

⁸⁸² BOA. HR. SYS. 1718-40

İttihâd-ı anâsıra “*ümit bağlayan*” Osmanlı Rumları’nın ümitleri boşa çıkınca yeniden silaha sarılmayı tercih etmişlerdir.

Bulgarlar, Varna’da Belediye Dairesi önünde düzenledikleri mitingde İttihat ve Terakki zihniyetini kötölemiş ve Osmanlı hükümetinin hazırlıkmakta olduğu Çeteler Kanunu eleştirmişlerdir. Konuşmacılardan Avukat Dragolaf ve Dr. İzlatarof şimdiye kadar Makedonya’da bulunan Bulgarların Meşrutiyet’e sadık ve taraftar oldukları hâlde Türkler tarafından adalet ve eşitlik tesis edilemediğinden bundan böyle Osmanlı hükümetiyle ilişkilerin kesilerek, Makedonya’da otonomiye geçilmesi, muhtariyetten başka çare kalmadığı ve Sofya hükümetine müracaat edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir⁸⁸³.

Atina ve Varna mitingleri, çeteler meselesinin yalnızca kamu güvenliği ile ilgili olmadığı ve aynı zamanda “*milli güvenlik*” konusu olduğunu gözler önüne sermektedir. Milli güvenlik, geleneksel anlayışıyla “*devlete yönelik yaşamsal tehditlerin söz konusu olmasından hareketle devletin bekasıyla*” ilgilidir.⁸⁸⁴ Ancak toplumlar tarafından güvenlik amiri “*devlet*” örgütüne talep ve şikâyetler yapıldığından düzenlenen mitingler “*Kamu Güvenliği Miting ve Nümayişleri*” başlığı altında verilmiştir.

Çetecilik faaliyetleri esasında II. Meşrutiyet’in öncesine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle Meşrutiyet’in ikinci döneminin öncesinde düzenlenen mitinglerde çetecilik konusu mevzu edilmiştir. Özellikle Bulgarlar ile Rumlar arasındaki çatışmalar mitinglere konu edilmiştir. 24 Nisan 1905’te Filibe Cuma Meydanı’nda düzenlenen mitingde Bulgarlar ile Rumlar arasında arbedeler meydana gelmiştir. Rumlar tarafından mitingde silah kullanılmıştır.⁸⁸⁵ Bulgarlar, Rumlara ait bazı binaların camlarını kırmışlardır⁸⁸⁶ Bulgarlar ise 7 Mayıs 1905’te Bergos’ta Zagoriçe köyünde Rumlar tarafından katledilen Bulgarların kamuoyunun gündemine taşınması için miting düzenlemişlerdir.⁸⁸⁷ Bulgarca ve Fransızca hazırlanan miting kararnamesini Bergos’ta bulunan yabancı devlet konsolosluklarına sunarak, uluslararası kamuoyunun desteğini almaya çalışmışlardır.⁸⁸⁸

⁸⁸³ BOA. HR. SFR.04.. 423-95.

⁸⁸⁴ Mehmet Güneş, “*Kamu Özgürlüklerinin Sınırlandırılmasında Kamu Güvenliği Gerekçesinin Hukukiliği*”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2019; 27(3): 435-457.

⁸⁸⁵ BOA. A.}MTZ.(04) 128-49.

⁸⁸⁶ BOA. DH. ŞFR. 343-81.

⁸⁸⁷ BOA. HR. SFR.04..230-65

⁸⁸⁸ BOA. HR SFR.04..230-71.

Plevne Miting Karamamesi'nde ise Osmanlı hükümeti, Bulgarlara baskı yaptığı ve Rumların saldırılarına müsamaha gösterdiği için şikâyet edilmiştir.⁸⁸⁹ Filibe'de yapılan mitingde bir haylice Rum dükkânını yağmamışlardır.⁸⁹⁰ Bulgarca ve Fransızca hazırlanan miting karamamesinde Bulgarların uğradığı haksızlıkların yanısıra Rum çetelerince yapılan katliamlara değinilmiş ve meselenin halli konusunda büyük devletlerden yardım istenmiştir.⁸⁹¹ 6 Ağustos 1906'da Rusçuk Mitingi'nde Bulgarlar, Filibe'den ve Sofya'dan mitinge katılan ve ateşli konuşmalarıyla kalabalığı heyecanlandırmışlar ve galeyâna gelen halk, Rumlar üzerine saldırmışlar, dükkânları yağmalamışlar ve hatta bir Rum papazının vekâlethaneye sığınmasına neden olmuşlardır.⁸⁹²

Rumlar, Selanik ve Manastır'da metropolitler öncülüğünde Bulgarların yıldırma politikasına karşılık, Rum halkının haklarını korumak adına destek sağlamak ve kamuoyu oluşturmak için miting ve nümayişler düzenlemişlerdir.⁸⁹³ Bu tarz halk hareketleriyle Bulgarlar ile Ulah çetecilerinin Osmanlı Rumlarına karşı işlemiş oldukları cinayet ve baskılama faaliyetlerini protesto etmişlerdir. Osmanlı yönetimini Bulgar çetelerine karşı sessiz kalmakla suçlamışlardır.⁸⁹⁴ Osmanlı yönetimi, Rumlar ile Bulgarlar arasında çatışmalara neden olan miting ve nümayişlerle gerginliklerin artması üzerine mahalli idarelerden bu tür gösterilere müsaade edilmemesini istemiştir.⁸⁹⁵

1908 Devrimi'nin ardından Meşrutiyet hükümetleri, bölgede hürriyeti, eşitliği, adaleti, birlik ve beraberliği tesis etmek, kamu güvenliğini ve barışı kalıcı kılmak için öncelikli olarak çetelerin kaldırılmasını, silahların toplanmasını amaçlamışlardır. Rumeli Müfettişliğinden bölgenin sosyal ve siyasal yapısını çok iyi bilen Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa, birçok meselenin tetikleyicisi çeteciliğe ve eşkıyalığa son vermek için 27 Eylül 1909 tarihli "*Rumeli Vilâyetinde Şekâvet ve Müfsidetin Men'i ve Mütecâsirlerinin Takib Te'dîbi Hakkında Kanun-ı Muvakkat*" adlı düzenlemeyi çıkarmıştır.⁸⁹⁶

Osmanlı hükümet ilk iş olarak halkı silahsızlandırmaya gitmiştir. Bölge ahalisinin elinde bulunan silahlar toplanmıştır. Silahların toplanması bölgede başka bir kargaşaya ve güvensizliğe neden olmuştur. Silahsız ve savunmasız kalan toplumlar, diğer silahlı tarafların saldırılarına

⁸⁸⁹ BOA. HR. SFR.04..798-108.

⁸⁹⁰ BOA. A.}MTZ.(04) 145-15.

⁸⁹¹ BOA. A.}MTZ.(04) 146-44.

⁸⁹² BOA. A.}MTZ.(04) 146-63.

⁸⁹³ BOA. A.}MTZ.(04) 113-95.

⁸⁹⁴ BOA. Y..A...HUS. 469-49.

⁸⁹⁵ BOA. BEO. 2686-201432.

⁸⁹⁶ *Düstûr*, 2. Tertip, C. 1, s. 757-767.

maruz kalmışlardır. Bu durum mitinglere konu olmuş ve Osmanlı hükümeti taraftarlıkla suçlanmıştır. Hatta Müslüman Arnavutların elinden silahların toplanması ve savunmasız bırakılmaları gayr-ı Müslimler dışında ilk defa İslam olan bir unsurun ittihâd-ı Osmani'den soğumasına da neden olmuştur.⁸⁹⁷

Hüseyin Hilmi Paşa'dan başlayarak Meşrutiyet hükümetleri, çeteler ve eşkıyalara karşı sert ve sıkı tedbirleri sürdürmüşlerdir. Buna karşın milli emellerine ulaşmak isteyen Bulgar ve Rum gibi komitacılar, köy köy dolaşarak, fesat söylem ve ilanlarla ahaliyi galeyâna getirmeye devam etmişlerdir. Taşkınlık çıkarmak için bir başka milletin meskûn olduğu yerlerde nümayişler düzenyerek bölgedeki gerilimi ve çatışmayı artırmışlardır.⁸⁹⁸ Sürekli olarak Osmanlı hükümetini ihmal-kârlıkla ve taraftarlıkla suçlamışlardır. Hükümet memurlarını sürekli şikâyet etmişlerdir. Özerlikle çetelerle mücadele eden memurları, sahte mektuplarla “*günahsız kişileri*” zindanlara atmakla itham etmişlerdir.⁸⁹⁹ Bu doğrultuda “*ittihâd-ı anâsır*” tarafından düzenlenen belli başlı “*kamu güvenliği*” talepli miting ve nümayişler aşağıya çıkarılmıştır.

Gelisora Mitingi, Manastır Vilâyet Makamından Dâhiliye Nezâretine gönderilen 12 Ağustos 1909 tarihli bir belgede “*geçende*” tabiriyle Manastır Kesriye'ye bağlı Gelisora ve civar köylerde sâkin Ulahlar ile Burgarların müştereken miting düzenledikleri kayda geçmiştir. Bölge halkı Yunanistan emellerine meyilli haydutluk eden Rum çetelerinden rahatsızdır.⁹⁰⁰ Esasında Ulah ahalisi, pek çok defa Meclis-i Mebusâna şikâyet yazısı kaleme alarak, Rumlar tarafından baskı altında tutulduklarını, kiliselerde ayin yapmaktan men edildiklerini iletmışlerdir.⁹⁰¹ Hatta son zamanlardaki Gelisora'daki Ulah-Rum çatışmaları hat seviyelere ulaşmış, basında sıkça yer bulmuştur.⁹⁰²

Mitinge, 3 bin kişi katılmıştır. Rumların çetecilik faaliyetleri ile birlikte “*Yunanlılık*” eğilimleri protesto edilmiştir. Mitingde, Ulahlar adına Gelisora Ulah cemaatinden Kalabaçar Efendi, Bulgarlar adına muallimlerden Kole Efendi birer konuşma yapmışlardır. Mitingciler, Yunan çetecilerinin ve Yunan propagandası yapan kimselerin şiddetle cezalandırılmasını Osmanlı hükümetinden talep etmişlerdir.⁹⁰³ Miting, toplumsal sivil bir hareket olarak kayıtlara

⁸⁹⁷ Karal, **a.g.e.**, s. 136-137.

⁸⁹⁸ **BOA**. BEO. 3509-263155; Komitelerin köy köy dolaşarak ahaliyi galeyâna getirmeleri alışa gelmiş bir taktiktir. Umûmî Harp sırasında Ermeni komitacılar, özellikle papaz kimseler, statüsünün maneviyat halini kullanarak, halkı kışkırtmışlardır. Ayrıca bkz. Talat Paşa, **Hatıralarım ve Müdafaam**, 2. Bs. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 79.

⁸⁹⁹ **BOA**. HR. SYS. 1718-40.

⁹⁰⁰ **BOA**. DH. MKT. 2903-46.

⁹⁰¹ **BOA**. DH. MKT. 1308-11.

⁹⁰² **Sabah**, 16 Ocak 1909, No: 6935.

⁹⁰³ **BOA**. DH. MKT. 2903-46.

geçmiştir. Mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir. Mitingin hedefinde Yunan aleyhtarlığı vardır. Bu nedenle ittihad-ı anâsıra zarar vericidir. Hitap yeteneğinin güçlü ve etkili olması hasebiyle muallim ve din adamları seçilmiştir.

Bölgede cereyan eden Ulah-Rum çatışmalarını ortaya koyması bakımından Manastır'dan Rumeli Vilâyeti Umum Müfettişliğine gönderilen bir belgede şunlar yazılmıştır:

“Kırçova'nın Ulah cemaâtinden Taki'nin geçen Perşembe günü akşamı evine gitmekte iken Bulgarca konuşan iki şahıs tarafından üzerine iki el silâh atılmış ise de isâbet etmediği ve yine Kırçova'nın Rum cemaâtinden İştako'nun Perşembe günü dükkânından evine giderken Bulgar Mahallesi civârında meçhûl şahıslar tarafından atılan kurşunla sağ gözünden yaralanmış ve bunun te'siriyle birkaç saat içinde vefât etmiştir. Bu sabahta (6 Şubat 1909) dükkânlar açık iken saat üç buçukta Rum kilisesinde çan çalıntısı üzerine Rum cemaâti genellikle dükkânlarını kapayıp, ikişer üçer Rum mektebinde toplanmakta iseler de...”⁹⁰⁴”

Miting Heyeti Reisi Nikola Anderif ile Yorgi Nikosko imzalı miting kararnamesi nahiye müdürüne teslim edilmiştir. Müdür, Yunan çeteleri hakkında adli takibatın devam ettiğini miting heyetine bildirmiş, kararnamenin bir suretini Meclis-i Mebusâna göndermiştir.⁹⁰⁵ Böylece halkın talep ve isteğinden Meclis haberdar edilmiştir. Kararnamede, Patrik Mağnobin Efendi'nin “Yunanlılık” fikrinde olduğu, Gelisora nahiyesiyle civarında oturan Bulgar, Ulah ve Arnavut milletlerinin Rumlar tarafından maruz kaldığı dehşeti tasvir etmenin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Rum canilerin meydana çıkarılmasıyla kamu güvenliğinin bir nebze olsun sağlanacağından bahsetmişlerdir. Gelisora'da “olağanüstü şiddetle” tedbirlerin alınması istirham etmişlerdir. Miting düzenlemedeki gayelerinin, Rumların vahşetlerini hükümete anlatmak ve hükümeti ikaz etmek olduğunu dile getirmişlerdir.⁹⁰⁶

Mitingciler, Osmanlı yönetiminin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Merkezden iletilen bir yazıda, Gelisora'da ve çevresinde Yunanistan'a eğilim gösteren kimselerin sıkı sıkıya takip edilmesi ve Rum çetecilerinin yakalanması emredilmiştir. Bölgede asayişin temini için gerekli tedbirlerin bir kat daha artırılması istenmiştir.⁹⁰⁷ Miting, yasal zeminde kalarak, herhangi bir olumsuzluğa ve kriminal vakaya neden olmayarak, demokratik halk hareketi olarak cereyan etmiş ve sonuçlanmıştır. Milletin vekili yöneticiler, iktidarın asıl kaynağı milletin taleplerini dikkate almışlar ve kamu güvenliğinin sorumlu amirleri olarak gerekli tedbirleri almışlardır.

Preçova Mitingi, 20 Ağustos 1909'da Kosova bağlı Preşova'da Gilanlı Karadağlıların yaptıkları zulüm ve saldırılara bir son verilmesi için kaza ahalisinin katılımıyla düzenlenmiştir.

⁹⁰⁴ BOA. TFR.I.MN. 185-18423.

⁹⁰⁵ Aynı yer.

⁹⁰⁶ BOA. DH. MKT. 2889-97.

⁹⁰⁷ BOA. DH. MKT. 2903-46.

Miting heyetinde; Müftü Ahmet, Ethem, Esat, Osman ve Aziz adlı kimseler yer almışlardır. Heyettekilerin isim ve unvanlarına bakıldığında mitingin ittihâd-ı İslam'a yönelik olduğu söylenebilmektedir. Miting yeri hesaba katıldığında mitingin Müslüman Arnavutlar tarafından düzenlendiği düşünülmektedir. Mitingin sivil veya resmi bir halk hareketi olduğu konusunda yorum yapılamamaktadır.

Miting kararnameinde, Gilanlı haydutların Preçova'da bazı kesimler tarafından destek gördüğü, işbirlikçileri olduğu ifade edilmiştir. Mitingin konusunun “*haydutluk*” olduğu aşikârdır. Müslümanlara yönelik Gilanlıların saldırılarının son zamanlarda çok fazla arttığı dile getirilmiştir. Preçova halkının mal, can ve ırzlarının “*haydutların*” ellerinde mahsur kaldığı belirtilmiştir. Haraç ödemelerinin çok sıklaştığı ve halkın bunu kaldıramayacak duruma geldiği vurgulanmıştır. Bu ödemelerin ve saldırıların ardı arkasının kesilmemesinin, halkı derin bir kedere sürükleyip azap içinde bıraktığı hususu dile getirilmiştir.⁹⁰⁸

Gilanlı Karadağlılar tarafından yapılan saldırıların engellenmesi için Osmanlı hükümet yetkililerinden tedbir alınması istenilmiştir. Galeyan içerisinde bulunan halkın teskini için ahalinin, miting heyeti ile birlikte istedikleri cevabı alana değin telgraf başında bekleyecekleri bildirilmiştir. Kararname, Dâhiliye Nezâretine ulaştırılmış ve Nezaret, 22 Ağustos 1909 tarihli Kosova Vilâyetine çektiği yazıda, derhal konu ile ilgili olarak inzibat tedbirlerinin alınmasını, kaza dâhilinde asayiş ve emniyeti bozan unsurlar hakkında acilen adli tahkikat yapılmasını ve yapılan işlerin sonucunun Nezarete bildirilmesini emretmiştir.⁹⁰⁹

Kamu düzeninin tesis edilmesinden ve bireylerin mal, can ve ırz güvenliğinden birinci derece sorumlu Osmanlı hükümeti göreve davet edilmiştir. Gilanlı Karadağlıları'nın hak ihlallerini önlemek ve kamunun dirlik ve esenliğini sağlamakla yükümlü olan Dâhiliye Nezâreti doğrudan harekete geçerek gerekli önlemleri almıştır. Böylece Preçova Miting Heyeti, hükümetin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Miting, demokrtik platformda kalmış, herhangi bir kriminal vakaya neden olmamıştır.

Komanova Mitingi, Kosova'ya bağlı Komanova'da 21 Kasım 1909 Pazar günü Bulgarlar ile birlikte Sırlar tarafından düzenlenmiştir. Slav birliğine yönelik bir girişimdir. Miting heyeti tarafından üç maddelik bir kararname hazırlanmış ve birer sureti Sadârete, Meclis-i Mebusâna ve Kosova Vilâyet Makamına gönderilmiştir.⁹¹⁰ Miting kararnameinde, Komanova kolluğu tarafından konut dokunulmazlığının ihlal edildiğinden bahisle son

⁹⁰⁸ BOA. DH. MKT. 1301-1.

⁹⁰⁹ Aynı yer.

⁹¹⁰ BOA. DH. MUI. 48-61

zamanlarda sebepsiz yere Çorbeneski adlı şahsın hanesine girenlerin gerekli kanuni cezalara çarptırılması istenilmiştir. Bölge asayişinin, kişi hak ve hürriyetlerinin ve Hristiyan vatandaşların haklarının koruma altına alınması talep edilmiştir. Komanova içerisinde meydana gelen cinayet ve hırsızlık gibi suçların arttığından bahisle bu suçların önüne geçilmesi istenilmiştir. Ayrıca halkın elindeki silahların toplattırılması lüzumuna değinilmiştir.⁹¹¹ Hükümet politikası da bu yönde çalışmalarına devam etmekte ve hız kesmeden silahsızlanma çalışmalarına devam etmektedir.

Miting kararnamesinde geçen talepler doğrultusunda hükümet yetkilileri harekete geçerek, Çorbeneski'nin hanesinde iddia edildiği yolda kanuna aykırı olarak girenler hakkında yasal işlemin yapılmasını emretmiştir. Yine Komanova kazası içerisinde meydana gelen cinayet ve hırsızlık suçlarının önüne geçilmesi için Komanova Mutasarrıflığına bir yazı göndermiştir.⁹¹² Kamu yönetimindeki kolluk kuvvetlerinin ilk akla gelen görevi, bireylerin hak ve hukukunu korumak, varsa kendisinin veya bir başkasının hak ihlalinin önlemektir.

Silahların toplattırılması ile ilgili talep karşılığında hükümet yetkilileri, Bâb-ı Âlice alınan kararların eksiksiz olarak Komanova'da uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Dâhiliye Nezâreti, Kosova vilâyetine bir yazı göndererek, miting kararlarından silahların toplattırılması ile ilgili talep gereğince Çeteler Nizâm-nâmesi'nin silahların toplattırılması ile ilgili hükümlerinin yeterli olup olamayacağını sormuştur. Vilâyet cevaben, mevcut silahların toplanması için elde yeterli kuvvet olmadığından bahsetmiştir. Gelecekte yeterli hazır kuvvet sağlanabildiği takdirde köy ve kasabalarda mevcut silahların araştırılmasına ve el konulmasına başlanacağını bildirmiştir. Şimdilik ise vilâyetin her tarafında uygulanan silah taşınmasının men edilmesi yasağının olumlu sonuçlarının görüldüğünden bahsetmiştir.⁹¹³

Komanova Mutasarrıflığı, miting düzenleyenlerin, mülki amirliğe vermiş oldukları beyanname dışına çıkmaları yani Priştine papazlarının Üsküp'e sevk edilmelerinin şikâyet konusu olması hasebiyle miting hakkında adli soruşturma için mahkemeye müracaat etmiştir.⁹¹⁴ Bu doğrultuda Komanova kolluğu, mitingde konuşma yapanları, zararlı beyanda bulunmaları gerekçesi (İctimâât Kanuna aykırı olarak) ile tutuklamıştır. Ancak savcılık makamı, Osmanlı Devleti aleyhinde zararlı konuşma yapan kimselerin bidayet mahkemesinde değil de Divan-ı Harb-i Örfi mahkemelerinde yargılanmasını talep etmiştir. Ancak Komanova ileri gelenleri,

⁹¹¹ Aynı yer.

⁹¹² Aynı yer.

⁹¹³ Aynı yer.

⁹¹⁴ Aynı yer.

Üsküp mebuslarına telgraf çekerek, nutuk okuyan kimselerin Bidayet Mahkemesinde yargılanmasını talep etmiştir.⁹¹⁵ Komonova Mitingi, kısmi olarak yasal çerçevenin dışına çıkmış, kriminal bir vakaya dönüşerek, demokratik yönü zelenmiştir.

Gevgili Mitingi, 8 Ağustos 1910'da, Selanik'e bağlı Gevgili kazasında düzenlenmiştir. Mitinge, Bulgar ve Ulahlardan kent sakinleri katılmışlardır. Mitingin konusu "*çetecilik*"tır. Diğer bir konusu ise "*silahların toplanması*"dır. Mitingin hedefinde "*Rum çeteleri*" özelinde Yunan karşıtlığı vardır. Miting kararnameşi şöyledir:

"1- Çeteleri teşkil eden ve bunların zuhûruna vasıta olan ve bunlara yardım eden her bir fert hangi milletten olur ise olsun nazarımızda en adi bir kimse makamında olub onun mahvını tâleb ederiz.

2- Ahâlinin bu gibi işlere karışmamasını ve bunlara yardımdan uzak durmasını ve bunların imhâsı için hükûmete yardım eylesini umûma nasihat ederiz.

*3- Silâhların toplanmasında eşkıyanın ta'kibinde kanun hükümlerinin hakkıyla tatbikini hükûmetten ricâ ederiz."*⁹¹⁶

Gevgili ahalisi, Osmanlı hükümetinin, silah toplama ve eşkıya takibinde almış olduğu kararları desteklediğini açıklamıştır. Eşkıya ile mücadelenin sadece hükümetin görevi olmadığı, bölge halkı olarak topyekün mücadele gerektirdiği ve bu mücadelede hükümete yardım edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Hükümet yerine çetelere yardım ve yataklık edenlerin en ağır cezalar ile cezalandırılmasını istemişlerdir. Miting, huzur ve sükûnetle yapılmış, sorunsuzca dağılmıştır. Herhangi bir kriminal vakaya meydan verilmemiştir. Demokratik halk hareketi olarak kayıtlara geçmiştir. Mitingde ittihad-ı Osmani düşüncesinin egemen olduğu söylenebilmektedir. Bu doğrultuda çetecilikte mücadelede sert tedbirler almak niyetinde olan İbrahim Hakkı Paşa hükümetine destek verildiği gözlemlenmektedir. Mitingi izleyen günlerde hükümetin, çetecilik konusunda yeni bir düzenlemeye giderek, Ceza Kanunu'nun ilgili maddesinde ceza artırımına gitmiş olması bu tezi doğrulamaktadır⁹¹⁷. Bu yönüyle Gevgili Mitingi, hükümete destek niteliğinde bir eylemdir.

Rumeli'de cereyan eden konusu "*çetecilik*" olan bu mitingler ekseriyetle Rumlara karşı Bulgar ve Ulah milletleri mensuplarınca düzenlenmiştir. Rumların katliamları, yıldırma politikaları, Yunanlılık gibi milli altyapısı olan eğilimleri şikâyet konusu edilmiş, Osmanlı hükümeti, kamu güvenliğinin sorumlu amiri olarak göreve davet edilmiştir. Benzer talep Arnavut Müslümanlarınca da yapılmıştır. Arnavutların şikâyet konusu Bulgar çetelerinin yapmış olduğu eylemler olmalıdır. Buna karşın bu süreç içerisinde Rum tarafınca diğer

⁹¹⁵ Aynı yer.

⁹¹⁶ "*Gevgili Mitingi*", **Sabah**, 10 Ağustos 1910, No: 7503.

⁹¹⁷ **Düstür**, 2. Tertip, C. 2, s. 666-667.

milletlerin çetecilik faaliyetlerine karşı yapılmış bir mitinge rastlanmamıştır. Mitinglerin geneli barışçıl ve silahsız olarak cerayan ederek, demokratik kültüre dair emareler göstermişler ve yönetilenler olarak yöneticilerin dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Osmanlı hükümeti ise meydanların taleplerine kayıtsız kalmayarak, Meşrutiyet’e yaraşır bir tavır sergilemişlerdir.

Ödemiş Mitingi, 22 Mayıs 1910’da 10 binden fazla kalabalıkla Ödemiş’te düzenlenmiştir. Mitingin konusu, Aydın ve çevresinde eşkıyalık yapan bölge insanı ile Meşrutiyet hükümetini acze uğratan Kara Ali ve adamlarının affi meselesidir. Bu kimselerin affının kamuoyunda işitilmesi üzerine Ödemiş’te geniş katılımlı mitingle affa tepki göstermişler ve bir an evvel Divan-ı Harb-i Örfi mahkemesinin idam kararının uygulanmasını Osmanlı hükümetinden talep etmişlerdir. Miting kararname, Rum Ruhban Reisi, Ermeni Ruhban Reisi ve Ödemiş Belediye Reisi Ali Bey tarafından imza ile Sadrâzama gönderilmiştir.⁹¹⁸ Mitingin öncü fikri, kamu güvenliğidir. Farklı kesimlerin mitinge katılması, mitingın kozmopolit yönüne dikkat çekmektedir. Miting, itihâd-ı anâsıra uygun bir şekilde toplanmıştır. Ruhban reisleri ile belediye reisinin öncülüğünde gerçekleştirilmiş olması, büyük ölçüde sivil bir halk hareketi olduğuna işaret etmektedir.

Kararnamede, vilâyet içerisinde ve bilhassa Ödemiş’in asayişini ihlal eden, halkın ırzını, namusunu ve canını yağmalayan, şimdiye kadar 400’den fazla vatan evladını kudurmuşçasına katleden, silahlı adamlarıyla ve olaylarıyla çevreyi baskı altına alan, her türlü eşkıyalığı yapan Kara Ali ve çetesinden yıllarca çok çektiklerini perişan olduklarını dile getirmişlerdir. Ahali, martini tüfeği ile yakalanan, Divan-ı Harb-i Örfi mahkemeleri tarafından yargılandıktan sonra idama mahkûm edilen, Padişah tarafından idamları onaylanan Kara Ali ve çetesinin af sebebiyle cezalarının tecil edilmesine tüm mevcudiyetleri ile karşı çıktıklarını, tecil hükmünü tanımadıklarını ifade etmişlerdir.⁹¹⁹

Kararnamede, Kara Ali ve adamlarının salıverilmeleriyle rezil ve sefil hayat yaşamak istemediklerini, haydutların mutlak surette Ödemiş’te idamlarını istemişlerdir. Ahali, miting yerinden dağılmayacaklarını; ancak, kendilerinin istekleri doğrultusunda teskin edici bir yazı gönderilmesi halinde dağılacaklarını açıklamışlardır.⁹²⁰ Mitingciler “*asayiş*”, “*mal, can ve ırz güvenliği*”, “*haydutluk*”, “*hukuk mücadelesi*” kavramlarını öne çıkarmışlardır. Bireylerin ihlallerini önlemekle görevli “*kamu düzeninin*” sağlanmasından sorumlu Osmanlı hükümetini,

⁹¹⁸ BOA. DH. EUM. THR. 96-57.

⁹¹⁹ Aynı yer.

⁹²⁰ Aynı yer.

kamunun dirlik ve esenliğini sağlamaya davet etmişlerdir. Yalnız talepleri karşılanıncaya kadar dağılmayacaklarını bildirmeleri hükümeti baskılamaya ve zorlamaya yönelik bir girişim olmasından miting kısmen demokratik çizgiden uzaklaşmıştır.

Padişah V. Mehmet Reşat, 27 Eylül 1910 tarihli irâde-i seniyyesi ile hem Rumeli ve hem de Aydın'da eşkıya ve çeteler kanunun takibinin yanı sıra sıkıyönetimin bu coğrafyalarda uygulanmasını emretmiştir.⁹²¹ Ödemiş Mitingi, Osmanlı yönetimi nezdinde karşılık bulmamıştır. Mitingin talepleri dikkate alınmamış ve aksine bu tarz eylemlerin, hükümetin işlerini zorlaştırdığından bahisle sıkıyönetim kalkanı ile bu coğrafyalarda miting ve nümayişleri yasaklamıştır.

Meşrutiyet hükümetleri demokratik yönetimlerdendir. Halkın oyu ile işbaşına gelen ve belli bir süre iktidarı elinde bulunduran hükümetler, kamu güvenliğinin sağlanmasından, kamu huzur ve barışından sorumludurlar. Demokrat bir yönetimin gelişimi ve sürdürülebilmesi için öncelikle güvenliğin sağlanması esastır. Devlet, bireylerin can, mal ve ırz güvenliklerini sağlamalıdır. Ancak güven ortamı sağlandıktan sonra özgürlükten, eşitlikten ve adaletten söz edilebilmektedir. Çatışma ve kargaşa ortamında özgür düşünceden, serbestçe iradelerin açıklanmasından bahsedilmesi mümkün değildir. Bu nedenle demokratik kültürün gelişimi için güven ortamının sağlanması gereklidir.

“Toplum” nezdinde düzenlenen mitinglerde “kamu güvenliği” talep edilir iken “devlet” örgütü de mitinglerde “kamu güvenliğini” esas saymıştır. Bu doğrultuda “kamu düzenini” sağlamak adına “önleyici güvenlik tedbirleri” almıştır. Kamu düzeni, bir yerin veya o yer toplumunun gerçek anlamda iç barışını ifade etmektedir. Asgari sükûnetin sağlanması, çatışma veya baskılama unsurların “yok derecesine çekilmesi” gerekmektedir. Ancak bu koşullarda miting eylemleri sağlıklı bir biçimde cereyan edebilmekte, bireylerin özgür iradesi ifade edilebilmektedir.⁹²² Bu nedenle bir yerde veya bir toplulukta meydana gelen miting ve nümayiş gibi toplumsal eylemlerin, kamu barışı ve huzurunu bozmaması genel görüştür.

Miting ve nümayiş gibi eylemler toplumsal olaylardır. Toplumlar, ekseriyetle milli etnik ve dini on binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca kişilerden oluşmaktadır. Bu manada toplum psikolojisinin önemi ön plana çıkmaktadır. Toplum psikolojisinde düşünceler, fikirler, hareketler, binlerce insanlar tarafından paylaşıldığından toplumsal psikolojisi sosyal, kültürel ve

⁹²¹ **Düstûr**, 2. Tertip, C. 2, s. 746-747.

⁹²² İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, 7. Bs. İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 56.

politik süreçlerden geçmiştir.⁹²³ Bu nedenle toplumsal olaylar karşısında kamu düzeni ve barışını sağlamakla görevli güvenlik güçlerinin kalabalık psikolojisini iyi bilmeleri gerekmektedir.

II. Meşrutiyet’le birlikte miting ve nümayiş gibi toplumsal eymelerin artması üzerine güvenlik güçlerinin bu tür eylemlere karşı yaklaşım tarzı anlayışının nasıl olması gerektiğiyle ilgili olarak modern ülkelere bakılmıştır. Özellikle kent merkezlerinde cereyan eden bu tür eylemlere karşı eski tarihlerde toplanan kalabalıklara karşı “ases⁹²⁴” anlayışıyla hareket etmek yerine modern bir teşkilat olarak kurulan polis teşkilatının hareket tarzının tespitine yönelik adımlar atılmıştır. Fransa’da 1906-1907 senelerinde cereyan eden kilise meselesinden dolayı hükümete karşı yapılan miting sırasında kolluk güçlerinin müdahalesine karşı taş, yumruk, iskemle ile kolluk güçlerine saldırılmasına karşı kolluk güçlerinin kanun dairesinde kalarak, takdir toplayan duruşu aranmıştır. Fransız Harbiye Nazırı, Fransa Meclisinde mitingcilere müdahale hakkında hesap verirken, müdahale eden askerlerinin savaş alanlarında düşmana karşı ölümden korkmayıp, birer kahraman olduğunu beyan ettiği kanuşması takdir edilmiş ve bunu sağlayabilecek bir kolluk düşünmüştür.⁹²⁵

1908 senesinden bir kaç sene evvel İtalya’da cereyan etmiş olan sosyalist bir cenaze münasebetiyle Avusturya sefârethânesi önünde yapılan bir nümayişte İtalyan polisinin, sefârethâneye ulaşan tüm yollar üzerine konuşlanması, eylemcilerin, eline aldıkları kiremitleri İtalyan polislerinin üzerine yağmur gibi yağdırmalarına, polislerden 5-10 kişi yaralanmasına karşı polis tavrı örnek olarak seçilmiştir. Ertesi günü İtalyan Meclisi, başvekinden izahat istediğinde polisin kanun dairesinde hareket ettiğini belirten konuşmasının ardından hükümetin güvenoyu alabildiği hatırlara getirilmiştir.⁹²⁶ Osmanlı polisinin, İtalyan polisinin bu duruşuna sahip olması beklenmiştir.

Mısır Kahire’de Matbuât Kanunu aleyhinde El-ezher ve diğer mektep öğrencileri ile halkın birlikte gerçekleştirdiği mitingde; konuşmacıların, kimseye zarar vermedikleri takdirde istedikleri kadar bağırımlarının, saatlerce süren yol kapatmaların, tramvay arabalarını durdurmalarının kolluk kuvvetlerince müdahale gerektirmediği konusu işlenmiştir. Kalabalıklara önce nasihat ettikten sonra dağılmamaları halinde müdahaleyi öngören Kahire

⁹²³ Namık Volkan ve Nuriye Atabey, **Osmanlı’nın Yasından Atatürk’ün Türkiye’sine Onarıcı Liderlik ve Politik Psikolojisi**, Kripto Yayınları, Ankara, 2010, s. 99-100.

⁹²⁴ Ases teşkilatının görev ve sorumlulukları ile ayrıca bkz. Halim Alyot, **Türkiye’de Zâbita Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2008, s. 24; Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2011, s. 53.

⁹²⁵ “Mitingler, Vezâif-i Zâbita”, **Sabah**, 12 Nisan 1909, No: 7021.

⁹²⁶ Aynı yer.

polisi tarzındaki yaklaşımın benzerini Osmanlı güvenlik güçlerinde hâkim olması ümit edilmiştir. Dağıtımın zorunlu olduğu hallerde Mısır polisince uygulanan “su sıkma” gibi modern tedbirlerin kullanımı amaçlanmıştır.⁹²⁷

Meşrutiyet’in ilanından sonra polis reformu sürekli kamuoyunu meşgul etmiştir. Kanun uygulayıcısı olarak atfedilen polis teşkilatının, demokratik esaslara dayalı yeni rejime uyumu son derece elzem kabul edilmiştir. İlk olarak dış görünüşten yani şeklen değişim başlamış, içsel değişim sonraya bırakılmıştır. Meşrutiyet’in iadesinin ilk zamanlarında pek doğal ve zaruri olarak kolluk kuvvetleri, zor ve fena bir süreçten geçmiştir. Polis, mutlakıyyet devrinden edindiği kötü şöhretle ilk günlerde miting alanlarında boy gösterememiştir.⁹²⁸

II. Meşrutiyet’te polis reformuna öncülük ve tanıklık eden İbrahim Feridun, 1908 Devrimi’nden sonra İstanbul’da halkın heyecan içerisinde hürriyet gösterileri düzenlediğini, şenliklerin ardı arkasının kesilmediğini, bu süreçte eski düzene ait polis kıyafetleri ile kamu düzenini sağlamanın, kanun uygulamanın pek zor olduğunu kaleme almıştır. Özellikle hürriyetperver halkın sokakta eski polis kıyafetine tahammülü kalmadığını yazmıştır.⁹²⁹ Bu sebeptendir ki kötü şöhretin izlerini silmek isteyen Meşrutiyet yönetimi, polis teşkilatının kıyafet şekli ve renginde değişikliğe gitmiştir. Ayrıca yine geçmişten gelen kötü hatıralar nedeniyle polisin sivil kıyafetle çalışamayacağından bahisle resmi üniforma giymeleri zorunlu hale gelmiştir.⁹³⁰

Miting Kanunu Tasarısı’nın Meclis-i Mebusânda görüşüldüğü sırada millet hukukunun, hükümet hukukundan üstün tutularak, kolluk güçlerinin görev ve tanımlamalarının yapılması, milletin memurunun, millet hukukundan yana tavır alması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁹³¹ Miting alanındaki polisin varlığının, mitingciler için herhangi bir tedirginlik kaynağı teşkil etmediği, aksine mitingin amacına ulaşabilmesi adına orada bulunduklarının kamuoyunca bilinmesi istenmiştir.⁹³²

Kolluğun mitinglerdeki görevi gayet mühimdir. Eylemin amacına ulaşması için mitingcilerin güven içerisinde baskı altında kalmadan düşünce ve kanaatlerini özgürce açıklayabilmeleri gerekmektedir. Düşünce ve kanaatlarından ötürü de diğer kesimler tarafından

⁹²⁷ Aynı yer.

⁹²⁸ Hüseyin Cahit, “İctimâ’lar”, **Tanin**, 27 Şubat 1909, No: 207.

⁹²⁹ İbrahim Feridun, **Polis Efendilere Mahsûs Terbiye ve Ma’lûmât-ı Meslekiye**, Matba-i Hayriye, İstanbul 1326, s. 292.

⁹³⁰ **Tanin**, 20 Ağustos 1908, No: 19.

⁹³¹ “Mitingler; Vezâif-i Zâbita”, **Sabah**, 12 Nisan 1909, No: 7021.

⁹³² **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 1, B. 37, 3 Mart 1909, s. 145.

yani dıştan bir saldırıya maruz bırakılmamalıdır. Bu nedenle mitinglerde görev alacak polislerin niteliği kadar niceliği de önem arz etmektedir. Şurası da unutulmamalıdır ki her şeyden evvel herkesin mal ve can emniyeti gelmektedir.⁹³³ Mal ve can emniyeti olmayan yerde mitingden beklenen faydanın sağlanamayacağı genel görüştür.

Mitinglerde güvenlik güçlerine düşen başlıca görev, kamu güvenliğinin sağlanmasına, kanunlara aykırı durumların men edilmesine, beyannamede tayin olunan konu ve maksadın dışına çıkılmamasına, memleket asayışı ve genel edepi bozacak nutuklar söylenmemesine ve suç işlenmesine teşvik gibi durumlara dikkat etmektir. Bu durumlar meydana geldiğinde miting idare heyeti ve buna kalkışanlar hakkında soruşturma başlatılmalıdır.⁹³⁴ Bu vazife kısmen önleyici polis ve kısmen de adli polis hizmeti olarak adlandırılmaktadır.

Polis müdüriyetinden bir amir gönderilmediği takdirde mitingin güvenliğinden o yer polis amiri sorumlu tutulmuştur.⁹³⁵ Mitingin yapılacağı alandan sorumlu polis merkezi ve bağlı bulunduğu il polis müdüriyeti umûmiliğine büyük görevler düşmektedir. Mitingden haberdar olan il polis müdüriyeti umûmiliği toplanma oranında görevleri taksim ederek, bu yerlere kıta halinde sevk edilecek kuvvetler için gerekli planlamayı yapmakla yükümlü kılınmıştır. Polis, toplanmanın kaçta başlayıp kaçta son bulacağını belirlemekle birlikte topluluğun geçeceği caddelerin krokisini çıkartılmalıdır. Mitinglere halkın katılımını yasaklayan yönlerin neler olduğu açıklanmalı, kadın ve erkek mekteplerinin bulunacağı yönler, kadın ve erkeklerin topluluğu seyretmeleri için müsait bir yer tayini, muhakkak surette mitinglerden evvel tespit edilmeli ve duyurulmalıdır.⁹³⁶

Mitinglerde, toplanmanın başlayacağı yerler ile merkez mıntıkların çevrelerini ve koşullarını iyi bilen polisler görevlendirilmelidir. Bunların yanlarına yeterli derecede gizli polis memurları koyulmalıdır. Gizli polisler, ev ve dükkân üzerindeki odalarda seyredenlerin içinde, siyaseten şüpheli şahısların ve tehlikeli kimselerin, yankesicilerin, hırsızların, anarşistler gibi zararlı kimselerin olup olmadıklarını kontrol etmelidir. Mitingden bir gün önce odalarda şüpheli şahısların bulunup bulunmadığı araştırılmalıdır.⁹³⁷

İl polis müdüriyeti tarafından haberdar olunan mitingin yapılacağı yerin sorumlu polis merkezi, miting başlamadan bir müddet önce toplanma yerinin etrafındaki sokakların başlarına

⁹³³ Hüseyin Cahit, “İctimâ'lar”, **Tanin**, 27 Şubat 1909, No: 207.

⁹³⁴ Tevfik Tarık, **a.g.m.**, s. 700-701.

⁹³⁵ Ahmet Faik Erner, **a.g.e.**, s. 61-62.

⁹³⁶ Mustafa Galip, **Rehnûma-yı Zâbta**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1920, s. 53-54.

⁹³⁷ Aynı yer.

bir miktar polis kuvveti yerleştirmelidir.⁹³⁸ Nokta ve devriye polis görevlileri vaktinden önce göreve başlatılmalıdır.⁹³⁹ Büyük caddeler üzerinde muhakkak devriye çıkarılmalıdır. Kuvvetin büyük bir kısmını da miting alanı açığında icabında toplananları kuşatmak üzere düzenli bir şekilde bulundurulmalıdır. Yine bir kısım kuvvet de karakollarda yahut uygun yerlerde “*destek kuvvet*” olarak gizli bir şekilde sonradan birdenbire meydana çıkabilecek olaylar için bekletilmelidir.⁹⁴⁰

Miting için görevlendirilmiş kuvvetler, disiplin müfettişleri tarafından yerinde denetlenmeli, kontrolleri yapılmalıdır.⁹⁴¹ Lüzum görülürse askeri güçlerden kuvvet talep edilebilmelidir. Güvenlik kuvvetlerini kumanda eden kişi yanında her daim destek veya yardım kuvveti bulundurmayı aklından çıkarmamalıdır ve kendisi tüm alanı görebilen bir yerde olmalıdır. Hiçbir zaman silah veya kılıcını çekerek kalabalığın arasında girerek kuvvetlerini kumandasız veya müdürsüz bırakmamalıdır.⁹⁴² Miting yerinde “*polis hekimi*” ve “*belediye sedyesi*” eczanede hazır bulundurulmalıdır. Yangının meydana gelmesine karşı “*itfaiyeciler*” tulumlarıyla beraber mahalleler arasında hazır bulundurulmalıdır. Halkın geçmesinin yasak olduğu yerler, görevlendirilen nokta memurları tarafından nezaket dâhilinde bildirilmeli, seyirciler içinde, su ve şerbetçilerden başka satıcı bulundurulmamalıdır. Ayrıca bunların fazla fiyatla sattırılmamasına özen gösterilmelidir. Cadde ortalarında arabalar durdurulmamalıdır.⁹⁴³

Saray, Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Ayân açık olduğu zamanlarda bu yerlerin 3 km mesafesi dâhilinde açık mahallerde yapılacak mitinglerin güvenlik güçlerince men edilmesi; ayrıca, bu tür eylemlere başvuruların yakalanması ve haklarında kanuni işlemlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Yalnız Saray ve Meclis-i Mebusân ile Ayanın civarında bulunan kapalı yerlerdeki miting “*Cemiyetler Kanunu*” ahkâmına göre hareket olunduğu takdirde yasak kapsamında değerlendirilmemelidir. Kamuya ait yollarda, köprülerde yapılan mitingler ise yasak kapsamında men edilmelidir. Buna sebep olanlar yakalanmalıdır.⁹⁴⁴

⁹³⁸ İbrahim Feridun, **Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Ma'lûmât-ı Meslekiye**, Yay. Haz. Muhittin Karakaya ve Veysel K. Bilgiç, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2010, s. 157-164.

⁹³⁹ Mustafa Galip, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁹⁴⁰ İbrahim Feridun, **a.g.e.**, s. 157-164.

⁹⁴¹ Mustafa Galip, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁹⁴² İbrahim Feridun, **a.g.e.**, s. 157-164.

⁹⁴³ Mustafa Galip, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁹⁴⁴ Tefik Tanık, **a.g.m.**, s. 700-701.

Miting yerlerinde hükümet adına mülkiye veya adliye memurlarından birinin “*miting komiseri*” olarak görevlendirilmesi zorunludur.⁹⁴⁵ Hükümet memurunun vereceği karara göre mitingler dağıtılacaktır. Kolluğun keyfiliği söz konusu değildir. Miting idare heyetinin talep etmesi halinde veyahut huzur ve güveni bozan kavga ve saldırı meydana geldiğinde miting feshedilmeli ve buna sebep olanlar yakalanmalıdır.⁹⁴⁶ Heyecan esnasında kadınların korunmasına son derece dikkat edilmelidir.⁹⁴⁷

“*Silahlı mitingler*” isyan demek olduğundan katiyen yasaktır. Hemen zor kullanılarak dağıtılmalıdır. Bir de örf-i idare (sıkıyönetim) ilan olmuş yerde silahsız dahi olsa miting yasaktır.⁹⁴⁸ Miting Kanunu’na uygun olarak başlamış olsa sonradan bir kişi silahla görülse “*o miting*” silahlı kategorisine alınmaktadır. Yine sıkıyönetim ilan edilen bir yerde “*silahsız*” dahi olsa bu tarz bir eylemin cereyan etmesi, mitingi “*kanuni*” olmaktan çıkarmaktadır.

Mitingciler, alandan başka bir yere toplu halde gitmek isterlerse grubun sağında ve solunda tek sıra halinde güvenlik güçleri bulundurulmalıdır. Bunlar, grubun intikali sırasında dışarıdan gelebilecek tehditleri önlemekle görevlendirilmiştir. Polis kuvvetlerini idare eden kişi, bu zamanlarda genellikle “*at*” üzerinden idare etmeli ve kafilenin önünde belli bir polis kuvveti ile beraber yürümelidir. Eğer yürüyüşe son verilmek istenirse ilk evvel baş taraftaki polis kuvvetleri durup yüzünü kafiye çevirip “*dur ihtarında*” bulunduktan sonra “*zincir hattı*” oluşturmalıdır. Kimse bu hattan geçmemelidir, geçmek isteyen olursa itilip kakılıp geri püskürtülmelidir. Bu esnada kafilenin yan tarafında bulunan kuvvetler, kalabalığı çeşitli sokaklara dağıtmalıdır. Eğer mitinge katılanlar kanuna aykırı harekette bulunmaya başlarsa polis kuvveti önce kalabalığın tam ortasına hareket etmeli ve merkezden dışarıya doğru kalabalığı dağıtmalıdır. Eğer polise saldırı veya emre itaatsizlik olur ise bu kimseler ile bilinen miting tertipçileri yakalanmalıdır.⁹⁴⁹

Dağılan halkın sokak başlarında beklemelerine, birikmelerine oraya yerleştirilen polis kuvvetleri müsaade etmemelidir. Devriye görevlileri, cadde ve sokaklarda toplanmaya engel olmalıdır. Kalabalığın merkezine girip dağıtmak mümkün olmaz ise bu sefer polisler daire şeklinde kalabalığın etrafını kuşatmalı ve kollarından tuttuklarını atarak, kalabalığın ortasına

⁹⁴⁵ 1911 senesinde Girit Kadılar Meselesi nedeniyle yapılan mitinglerin akabinde Ağustos ayı içerisinde mitinglerde yabancı lisan ile konuşma yapılmasının yasaklanamayacağı, tedbir olarak hükümet görevlileri tarafından mitingin dilini bilen memurlar görevlendirilmesi emredilmiştir. **BOA**. DH. SYS. 53-17.

⁹⁴⁶ Tefik Tarık, **a.g.m.**, s. 700-701.

⁹⁴⁷ Mustafa Galip, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁹⁴⁸ Tefik Tarık, **a.g.m.**, s. 700-701.

⁹⁴⁹ İbrahim Feridun, **a.g.e.**, s. 157-164

doğru ilerlemelidir. Eğer “yaya polislerin” dağıtmaya gücü yetmez ise “atlı polislerden” yararlanılmalıdır. Atlı polisler, kalabalığın merkezine ilerlerken yaya polisler, kalabalığı alan dışına atmalıdır. Bu durum söz konusu olmadığı takdirde atlı polisler kılıçlarını çekerek, kılıç kabzasıyla katılımcıların sırtlarına vurarak, onları dağılmaya ve kaçmaya mecbur etmelidir.⁹⁵⁰

Bazen katılımcılar; şemsiye, baston ve taşla polislerin üzerine hücum edebilmektedir. O zaman polisler derhal “meçlerini” çekip tersiyle saldıranların kollarına, bileklerine vurmak suretiyle kendilerini koruyup karşılık vermelidir. Ahali, silah kullanacak olur ise polisler, kanunun verdiği hakla “derhal tabancalarını” çıkarıp, tehdit edercesine birkaç el havaya uyarı ateşi yapmalıdır. Halen itaat edilmezse ayaklara, kollara nişan alarak karşılık vermelidir.⁹⁵¹ Toplananlar tarafından silah kullanımı meydana gelmediği halde zor kullanma olarak tulumbar ile sıcak veya soğuk su sıkılmalıdır.⁹⁵² Dağılmakta olan katılımcıların tekrar toplanmamaları için atlı polisler devriye atmalıdır. Böylece katılımcıların yeniden toplanmaları önlenmiş olmaktadır.⁹⁵³

Miting son bulduktan sonra polisler, kesinlikle görevleri başından ayrılmamalıdır. Halk dağılıp, caddede gidiş ve geliş eski haline geldikten sonra belli bir yerde polis kuvvetleri toplanmalıdır. Üstten emir gelmedikçe dağılmamalıdır.⁹⁵⁴ Miting “bildirimsiz veya zabıt belgesiz” ise polis merkezi bu durumdan haberdar olur olmaz alana gelen yolların başlarını kesmeli, kimsenin alana girmemesini sağlamalıdır. Toplanmış olanlar “zor kullanılarak” dağıtılmalıdır. İçlerinden önyak olanlar ile polise mukavemet edenler derhal yakalanmalıdır.⁹⁵⁵ Bu tarz mitingleri düzenleyenler hakkında bir haftadan bir aya kadar hapis veya 3 liradan 15 liraya kadar para cezası öngörüldüğünden adli soruşturma başlatılmalıdır.⁹⁵⁶

Meşrutiyet polisinin veya kolluk kuvvetlerinin mitinglere yaklaşım tarzı olarak gayet modern ve çağdaş usul ve kaideler teorik olarak belirlenmiştir. “Kamu düzeni” ve “kamu barışı” esas alınarak toplanan ahalinin haklarını koruma, güvenliğini sağlama düşüncesiyle hareket edilmiş, kalabalıkları dağıtmaktan ziyade güvenli bir biçimde haklarını, özgürlüklerini kullanabilmeleri sağlanmıştır. Kalabalıkları dağıtma ve silah son çare olarak düşünülmüştür. Zor kullanmanın başlangıç noktası, hukuk ihlali veya toplantının kanuna aykırılığı olarak kabul

⁹⁵⁰ Aynı yer.

⁹⁵¹ Aynı yer.

⁹⁵² Tefik Tarık, **a.g.e.**, s. 24.

⁹⁵³ İbrahim Feridun, **a.g.e.**, s. 157-164

⁹⁵⁴ Mustafa Galip, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁹⁵⁵ İbrahim Feridun, **a.g.e.**, s. 157-164

⁹⁵⁶ Tefik Tarık, **a.g.m.**, s. 700-701.

edilmiştir. Mümkün merteye Fransa ve İtalya’da olduğu gibi Meşrutiyet polisi, kanun dairesinde hareket etmeye gayret etmiştir.

Polisin adli kolluk işlemleri, suçun meydana gelmesinden sonra yürütülmektedir. Soruşturma ve kovuşturma evresindeki kolluk faaliyetleri veya hizmetleri için genellikle bu tabir kullanılmaktadır. Suç sonrası şüpheli addedilen kimselerin veya eylemlerin, yargılanması ile ilgili kavramdır. Miting ve nümayişlerin soruşturma evrakı, o yerin sorumlu polis veya jandarma gibi genel kolluk birimleri tarafından yapılmaktadır. İctimâât-ı Umûmiye (Miting) Kanunu (1909) ile Tecemmuât Kanunu’na (1912) göre adli işlemler yürütülmüştür.

Adli kolluk hizmetleri bakımından 31 Mayıs 1910 tarihli İzmir Çandarlı Mitingi⁹⁵⁷ adli tahkikatı sorgu ve ifade işlemleri irdelenmiştir. Öncelikle miting hakkında “*suç duyurusu mahiyetindeki*” *Armunya* gazetesinde 4 Haziran 1910 tarihli yazı Nikolaki Efendi adlı şahıs tarafından tercüme edilmiş, aşağıya çıkarılmıştır:

“Şehr-i hâlin 18. târihi ile Çandarlı’dan yazıyor. Fenâ fikirli olan nâhiye müdürü başta olduğu hâlde birkaç gün evvel Girit için yapılan miting İslam ve Hristiyan halkının birbirine kaşkırtmak ve katliam yaptırmak için yapıldığı anlaşılıyor. Zirâ bu mitingde toplanan ahâlâ câhil, sarhoş ve silâhlı adamlardan ibâret bulunuyor. Bunlar ne söylediklerini ne yaptıklarını bilmiyorlar. Başlarında ehliyetiz jandarmalarıyla müdür bulunuyor. Tüfeklerine süngüler takmışlar. Bu hâlde şehir içinde dolaşırlar. Hristiyan mahallesinden geçerler iken birçok defa birbirini müteakip düşmanca ve acı laflar ve (sinkaflı küfür) diyorlardı. Buna karşılık Hristiyan ahâlî vatan için sarf edilen bu sözlerle karşı sükûnetle karşılık veriyorlardı. Şu yazılarımızla biz ahâlînin usûl ve kanun dairesinde miting yapılmasına engel olmak istemiyoruz. Yalnız demek istediğimiz resmen beyân ve ilân etmek istiyoruz ki delicesine hareket ederek ahâlî arasına fesât vermek ve birbiri aleyhine teşvik etmek ve fenâlık çıkarmak için devletin temellerini kazan câhil fenâ fikirli böyle müstebid müdürleri Meşrutiyetçi hükümetimizden İstanbul’ca ‘Patrikhâne sorsun gavurlara’ (sinkaflı küfür) ne demektir ki nahiye müdür başta olduğu hâlde bin defa söylenmiştir. Ricâ ediyoruz kabinemiz doğruluğunu iyice araştırsın. Fikirleri fenâ olan bu gibi mülkiye me’mûrlarını temizlesin. Hristiyanlar nizâm üzerine haklarını arıyorlar. Mezheplerine taarruz olan ‘gavurlar’ sözlerini sarf edenlerden başka söz söylemeye lüzûm kalmamıştır. Çandarlı müdürü Arnavutluk hadisesini çıkaran me’mûrlardandır.”⁹⁵⁸

Çandarlı Mitingi’nde söz konusu edilen suç isnadı, mitingin, Hristiyanlarla Müslümanlar arasında fesat çıkarmaya yönelik olduğu, Hristiyanların mezheplerine dokunacak küfürler edildiği, toplanan ahâlinin sarhoş olduğu ve ayrıca Çandarlı nahiye müdürü başta olmak

⁹⁵⁷ Mitingciler ilk olarak Çandarlı İttihat ve Terakki Kulübü’nde toplanmışlardır. Burada Bekir Efendi’nin oğlu Remzi Efendi tarafından bir konuşma yapılmış ve akabinde kalabalık, hükümet binasına yürümüşlerdir. Burada bir kez daha Remzi Efendi, kalabalığa seslenerek bir konuşma yapmış ardından miting kürsüsüne mektep muallimi ve nahiye müdürü çıkarak Girit hakkında vatanperver konuşmalar yapmışlardır. Konuşmaların genelinde Girit’in Yunanistan’a bırakılamayacağı vurgulanmıştır. Kalabalık hep bir ağızdan “*Ya Girit Ya Ölüm*” sloganı atmışlardır. Miting alanından ayrılan ahali sağında ve solunda süngü takmış jandarmalar ile birlikte mahalle arasına dalarak, nümayişlerine bir süre daha devam ettikten sonra dağılmışlardır. *Armunya* gazetesinin iddiasına göre mitingin ardından İslamlar’dan bazıları, Hristiyanlar’a yönelik olarak sinkaflı küfürler etmişlerdir. **BOA**. DH. İD. 113-1.

⁹⁵⁸ **BOA**. DH. İD. 113-1.

üzere kalabalığın silahlı olduğudur. Güvenlik güçleri de “soruşturma” kapsamında şüpheli ve tanıklara bu doğrultuda sorular yöneltmiştir. Bu soruşurmada miting heyeti reisi “şüpheli” sıfatındadır. Şüpheli, Miting Tertip Heyeti ve Belediye Reisi Hafız Ali Rıza Bey’e şunlar sorulmuştur:

“Geçenlerde başkanlığın altında toplanan Girit mitinginde kulüp ve hükûmet önünde ve mahalle arasında fesâda sebebiyyet ve Hristiyanların mezheplerine dokunacak müstehcen laflar kullanılıp kullanılmadığı ve toplanan ahâlî sarhoş ve silâhlı bulunduğu ihbâr edilmiş ve nâhiye müdürü de başta gösterilmiştir. Doğrusunu söyle. Böyle hâller vâkı'a oldu mu?⁹⁵⁹”

“Şüpheli” sıfatıyla Ali Rıza Bey ifadesini şöyle vermiştir:

“Yirmi dört saat evvel Girit için miting yapılacağına dair hükûmet-i mahalliyeye usûlünce verilen ma'lûmat üzerine vaktinde ahâlî kulüpte toplanıp, hükûmet dairesi önüne gelindi. Girit'in Yunanistan'a ilhâkına Çandarlı ahâlîsinin de razı olamayacağından bahisle tüm ahâlî adına Remzi Efendi ve hükûmet namına müdür efendi tarafından halkın hislerine tercüman olacak şekilde bir nutuk okundu ve mektep hocası tarafından da dua edildi. Devlet ve millete sadâkat vatana dualar olunup hep bir ağızdan 'Ya Girit ya ölüm!' diye bağırılıp, oradan mahalle arasında gidildi. Yunanlı Mihalaki hânesi hizâsında kulüp reisi tarafından verilen kumanda üzerine 'kahrolsun hain Yunanlılar!' diye birkaç defa bağırıldı. Kulüp önüne gelip dualar edilip Remzi Efendi tarafından bir nutuk daha okunduktan sonra herkes yerli yerlerine işleri başına gittiler. Müdür efendi ve halk hükûmet önüne geldiği vakit makâmından indi ve ahâlî mahalle arasında gittiği vakit yine yerine çekildi. Ahâlî ile beraber mahallede gezmedi ve kimse sarhoş değildi. Miting halkı maksada aykırı hareket etmesinler diye jandarma karakol kumandanı inzibâtı fevkalâde... Önde jandarmalardan mevcut ikisi yan taraflarında muhâfazaya dikkat ediyorlardı. Öyle Hristiyanların nâmuslarına mezheplerine karşı kötü sözler söylenmedi, ben işitmedim. Bunlar yalan sözlerdir.⁹⁶⁰”

Ali Rıza Bey iddiaları kabul etmemiştir. Güvenlik güçleri “tanık” statüsündeki kimselerin ifadelerine başvurarak iddiaları araştırmaya devam etmiştir. Olayla illiyet bağına sahip, mitinge katılan nahiyein ileri gelenlerinden 60 yaşında Hacı Hüseyin oğlu Hacı İsmail Efendi'nin ifadesi şöyledir:

“Miting günü ahâlî ile bende vardım. Armunya gazetesinde yazılmış olan bu sözlerin hiç biri doğru değildir. Çünkü ben Allah'ımdan korkarım. Böyle şeyler olmadı. Kimse Hristiyanlara bir laf atmadı ve sövmedi ve can sıkacak bir hâl olmadı. Jandarmalarda silâhları süngümlü miting halkı bir fenâlık yapmasın diye kazada olduğu gibi süvarisinin kılıcı çekilmiş idi ve sarhoş olarak kimseyi görmedim. Ve kimsenin ağzından fenalık çıktığını duymadım. Hep bir ağızdan 'Biz Girit'i vermeyiz, harp olursa gideriz, kanımızı dökeriz' diye hazin hazin bağırarak vatan ve milletin selametine dualar ederek bağırıldık. Arada güzel güzel nutuklar okundu. Dualar edildi. Kulübe hükûmete varıldı. Nahiye müdürü biz konağa geldiğimiz vakit aşağı indi. Ben ayrıldıktan sonra yine konağa girip benimle beraber gezmedi. Sarf edilen sözler okunan nutuklar, hep Girit'e dairdi. Edilen dualar padişahımıza ve hüsn-i devletimize ve askerlerimize idi. Ne kimsenin ne de Hristiyanların nâmuslarına mezheplerine dokunacak lakırdı olmadı.⁹⁶¹”

⁹⁵⁹ Aynı yer.

⁹⁶⁰ Aynı yer.

⁹⁶¹ Aynı yer.

Mitinge katılan Hristiyan vatandaşlarının da ifadelerine başvurulmuştur. Rum vatandaşlarından Belediye Azası ve Sinegog Heyetinden A. Vasil oğlu Hacı Efendi'ye “Geçenlerde Girit hakkında nahiyemizde icra edilen mitingde İslamlarla Hristiyanlar arasında fesat çıkaracak, Hristiyanların mezheplerine dokunacak haller olmuş, bu babda gördükleriniz neyse doğru söyleyin?” denilerek ifadesi alınmıştır.⁹⁶² Hacı Efendi'nin ifadesi şöyledir:

“Kulüpte toplandı. Orada Bekir Efendi mahdümü Girit'in Yunanlılara verilmemesine dair nutuk okundu. Ondan sonra hükümete geldik. Siz kapıya çıktınız. Bekir Efendi'nin oğlu bir nutuk okudu. Ondan sonra mektep hocası okudu. Sonra siz bunlara cevâben bir nutuk okudunuz. Hükümete girip evvelce odanıza çıktınız. Miting ahâlisi mahalleye doğru gittiler. Ben Anagos'un kahvesine kadar vardım, ayrıldım. Onlar ileri gittiler. Hükümetin önünde okunan nutuklarda söylenmiş sözlerde adilen dualarda Hristiyanlar için bir şey yok ve fesâd koparacak bir lâkardı söylenmedi. Hep Girit için ve onun muhâfazasına dair idi. Yolda giderken halk bağırtıyor, çocuklar çağırıyor, önde jandarma onbaşısı kalmasıyla arkada ve yan taraflarda jandarmalar süngüleri takılmış tüfekleriyle halkı korumaya görevliydi. Fakat ayrıldıktan sonra büyüklerden ve İslamlardan birkaç kişi ve ufak çocuklar ‘alçak Yunanlılar, gavurlar! (sinkaflı kişîr)’ diye bağırmışlar. Ben kendim kulağımla işitmedim fakat ayrıldıktan sonra işittim. Bunlardan ma'lûmum olmayan bazı kimseler ve küçüklerden mektep çocukları ‘Yunanlıların, gavurların sinkaflı kişîr’ dediğini başkasından işittim. Fakat aradan vakit geçti. Kimden işittiğimi hatırlamıyorum.”⁹⁶³

Hacı Efendi'nin ifadesi sırasında Çandarlı Nahiye Müdürü de oradadır. Belli ki tanıkları bizzat kendisi sorgulamıştır. Ayrıca Hacı Efendi'nin ifadesi miting sırasında güvenlik güçlerinin asli görevleri arasında mitingcileri korumak olduğu, sorumlu amirin miting heyeti önünde gittiği ve güvenlik güçlerinin de mitingcilerin yan taraflarında çevre emniyeti aldığını ortaya koymaktadır. Yine Hristiyan Rum vatandaşlarından 34 yaşlarında Atnas oğlu Anderya'nın ifadesi şöyledir:

“Evet, ben kulüpte hükümet önünde ve mahalle arasında gezmelerde bulundum. Okunan nutuklar, söylenen sözler hep Girit içindi. Hristiyanların mezheplerine dokunur bir şey söylenmedi. Mahalle arasında Hristiyana sövmek ve saire gibi sözler söylenmedi. Yalnız ‘Ya ölüm ya Girit’ diye bağırtıyorduk... Hayır, bunlar yalandır. Ben beraber idim. Böyle lakırdılar olmadı... Yalnız jandarmalar muhâfaza için tüfeklerinde süngü var idi. Halkı muhâfaza ve bir fenalığa mahal bırakmamak için memur idiler. Mahallede gezdiğimiz ahâlî sarhoş değil idiler. Elllerinde silah yoktu, jandarmadan başka...”⁹⁶⁴

Anderya vermiş olduğu ifadesinde suçlamaların doğruluğu ile ilgili herhangi bir beyanda bulunmamıştır. İddiaların aksine ifade vermiştir. Yine hükümet konağı önünde hazır bulunan Hristiyan tabasından 45 yaşlarında Değirmenci Vasil ise ifadesinde; yalnız hükümet binası önünde bulunduğunu, Girit için nutukların okunduğunu ondan sonra “Yaşasın Girit, eşitlik, adalet!” diye bağırıldığını, ayrıca mahalle arasında gezmeye gittiklerini, fena sözler

⁹⁶² Aynı yer.

⁹⁶³ Aynı yer.

⁹⁶⁴ Aynı yer.

işitmediğini, mahalle arasına ise gitmediğini söylemiştir. Ayrıca birkaç gün içinde mahalle arasında kahvede *Armunya* gazetesinde birçok sözleri işittiğini, gazetede yazıların hepsinin yalan olduğunu, yalnız miting ahalisini korumaya görevli jandarmaların silahlı ve süngülu olduğunu, bu haber dışındaki diğer haberlerin tamamen yalan olduğunu beyan etmiştir.⁹⁶⁵

Hükümet konağı önündeki mitinge katılanlar ile birlikte bulunan Belediye Azası Herşof Efendi ifadesinde; o gün biraz geç geldiğini, evvelce nutuklar okunmuş olduğunu, kendisinin geldiği sırada mektep hocasının nutuk okuyup dua etmekte olduğunu, sonra kalabalığın mahalle arasında gezmeye gittiğini söylemiştir. Ayrıca mitingde Hristiyanlar hakkında biz söz söylenmediğini, Girit için konuşmalar yapıldığını, kendisinin mitingden sonra dükkânına gitmiş olduğunu, miting sırasında Hristiyanlara kimsenin küfürler etmediğini “*gâvurlar*” diye kimsenin bağırmadığını söylemiştir.⁹⁶⁶

Miting günü kulüp ve hükümet binası önünde, Rum mahallesinde Angnosun kahvesine kadar miting halkı arasında hazır bulunan Hristiyan tebaasından Çandarlı Reji Memuru 48 yaşlarında Vanika Yani oğlu Mincalaki ifadesinde şunları söylemiştir:

*“Ben kulüpte hükümet önünde okunan nutuklarda ve mahalle arasında giderken Angnosun kahvesine kadar birlikte hazır bulundum. Hristiyanların nâmusuna mezhebine dokunur hâller olmadı. Sarf edilen sözler feryâdlar hep tamamen Girit üzerine idi... Miting olalı ve arasından bu kadar günler geçeli hayli bir zaman oldu. Hiçbir yerde ve hiçbir kimseden bir şey işitmedim. Yalnız gazete geldikten sonra sırf yalan dolan ve iftirâdan i'bâret olan yazıları okudum... Jandarmalardan başka kimse de silâh görmedim. Hatta jandarmaların bile silâhı ve süngüsü olduğunu gazete geldikten sonra anladım. Gezerken kimse âdâba aykırı hareket etmedi ve kimse sarhoş değildi...”*⁹⁶⁷

Mitingcilerden Rum mahalle arasına kadar dolaşan 37 yaşlarında Hristiyanlardan Terzi Filip’in ifadesi ise şöyledir:

*“Kulüpte toplandık. Bekir Efendi oğlu Remzi Efendi bir nutuk okudu. Hükûmete geldik. Siz bizi karşıladınız yine Remzi Efendi Bey nutuk ve mektep hocası ve zâtlarınız birer nutuk okudunuz. Bu nutukların hepsi Girit mes'elesi ile ilgiliydi. Arkasından ‘padişahımıza, askerlere dua, vatana millete yaşasın!’ diye bağırarak. ‘Ya ölüm ya Girit!’ diye toplanan halk bağırıyordu. Öyle Hristiyanların nâmusuna mezhebine dokunacak sözler olmadı ve kimse tarafından sövülmedi. Ondan sonra ahâlî mahalle arasında jandarmaların korumasıyla gezmeye gittiler. Sizde konağa girdiniz. Mezkûr gazetede Girit için miting yapıldığı ve mitingde bulunan halkı korumak ve Girit için olan şu münifde (?) maksattan dışarı çıkılmamak üzere inzibât fevkalâde olmak üzere jandarmalarda tüfeklerin ucunda süngü, ahâlînin iki taraflarında bulunur olduğu doğru. Bu iki sözden başkası tamamen yalandır. Ben şahit idim. Hristiyanlara kimse sövmedi. ‘Ya ölüm ya Girit’ diye bağırıyorlardı. Ben başkasını işitmedim. Gazetede çıkan yazıyı kimin yazdığını bilmiyorum.”*⁹⁶⁸

⁹⁶⁵ Aynı yer.

⁹⁶⁶ Aynı yer.

⁹⁶⁷ Aynı yer.

⁹⁶⁸ Aynı yer.

Terzi Filip Efendi'nin ifadesi de diğerlerinden farklı değildir. İddiaları yalanlamıştır. Ayrıca miting yürüyüşü sırasında kolluk kuvvetlerin kalabalığın her iki tarafında yürüyerek, kalabalığın güvenliğini sağladığını ortaya koymuştur. Bununla kolluk kuvvetleri hem kalabalığı diğerlerinin saldırılarına karşı korumaktadır hem de kalabalık tarafından diğer insanlara ve kamuya karşı doğabilecek saldırılara önleyici tedbir almaktadır.

Aydın Vilâyetinin Bergama Kaymakamlığının 28 Haziran 1910 tarihli tahkikat yazısına göre Bergama Çandarlı nahiyesinde yapılan miting esnasında Meşrutiyete aykırı haller meydana geldiğinden *Armunya* gazetesinde yer alan bir yazı hakkında yapılan araştırma neticesinde mitinge katılan İslam ve Hristiyan ahaliden onbir kişi sorgulanmıştır. İddiaların asılsız olduğundan bahisle gazetede yazının yayımlanmasında tazyiki olduğu anlaşılan Çandarlı Metropolit Vekili Papa Aleksander nahiyeden sürülmüştür. Ayrıca bu şahsın insanlar üzerindeki mühim etkisinden başka bir yerde de bu gibi faaliyetlerde bulanabileceği değerlendirilerek, hiçbir yerde istihdam edilmemesi istenmiştir. 24 Ağustos 1910 tarihli Fener Rum Patrikhânesinin Adalet Nezâretine çekmiş olduğu yazıdan anlaşıldığı üzere, Aydın Vilâyetinin yazısına istinaden Papaz Aleksandır işten el çektirilmiş ve hiçbir yerde istihdam edilmeyeceği yolunda karar alınarak hükümet kararına uyulduğunu bildirmiştir.⁹⁶⁹

Miting Kanunu'nun çıkarılmasından sonra cereyan eden Meşrutiyet'in ittihâd-ı anâsır politikasına aykırı olarak, İslamlarla birlikte Hristiyan Rumların iştirak ettiği Girit konulu Çandarlı Mitingi hakkında *Armunya* gazetesinin ihbarı üzerine adli soruşturma başlatılmıştır. Miting Kanunu'na göre şahıslar sorgulanmış, suç ve suç unsurları aranmıştır. Suç iddialarının asılsız olduğuna kanaat getirilmiş ve kovuşturmayla geçilmemiştir. Asılsız iddiaların kaynağı olarak tespit edilen Çandarlı Metropolit Vekili Aleksander idarece cezalandırılmış ve işten el çektilirip, başka bir yerde de görevlendirilmesinin önüne geçilmiştir. Böylece mitingler sırasında “önleyici kolluk hizmetleri” ile kamu düzenini sağlayan güvenlik güçleri, suç sonrasında yürütmüş olduğu “adli kolluk hizmetleriyle” suç ve suçluyla mücadele ederek kamu düzenini ve barışını sağlamıştır.

⁹⁶⁹ BOA. DH. İD. 113-1.

8. Sosyokültürel Miting Ve Nümayişler

Sosyokültürel, Fransızca kökenli kelime olup, aynı anda bir toplumu veya toplumsal grubu ve kendine özgü kültürü ilgilendiren manasında kullanılmaktadır.⁹⁷⁰ II. Meşrutyet'in sosyokültürel hayatı denildiğinde ilk akla gelen “*muhaçir meselesi*” ve “*Arnavutça alfabe meselesi*”dir. 19. Asırdan itibaren başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun batısına ekseriyetle yerleştirilen muhaçirler, sosyal sorunları kapsamında mitingler düzenleyerek, kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Arnavutlar, 1909 “*eğitimde dil serbestliği*”nden sonra “*alfabe serbestliği*” isteyerek “*Arap*” alfabesini terkle “*Latin*” alfabesi ile öğretim yapmayı arzu etmişlerdir. Bu suretle karşılıklı mitingler meydana gelmiştir. Mesele kamuoyunda uzun uzadıya tartışılmıştır.

8.1. Muhaçir Meselesi Miting ve Nümayişleri

Muhaçir meselesi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkmış bir müessesedir. Kafkasya ve Balkanlar gibi Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkmış olan topraklardan Osmanlı ülkesine göç edip, bir daha geri dönemeyecek insanlar, muhaçir sıfatıyla, ülke içerisinde uygun yerlere iskân edilmişlerdir.⁹⁷¹ Özellikle yenilgi ile biten savaşların ardından büyük kâfilelerle göçler Anadolu'ya akmıştır. 1860 senesinden itibaren göçmen meseleleriyle alakalı olarak devlet organizasyonu kurulmuş, her türlü sorunlarıyla ilgilenilmeye çalışılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın ardından Balkanlar'dan yoğun bir miktarda başlayan Müslümanların göç hareketi ve doğurduğu sıkıntılar, Meşrutiyet'in iadesinden sonra da belli aralıklarla devam etmiştir.⁹⁷²

Muhaçir meselesinin kökeninde Türk-İslam medeniyeti karşıtlığı veya medeniyet çatışması bulunmaktadır. Savaşların veya milliyetçi komitelerin baskıları nedeniyle topraklarını ve yurtlarını kaybedenler, bu meselenin aracı olmuşlardır. Esas olan, geride kalan camiler, vakıflar, binalar ve mezarlıklardır. Örneğin, Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Bulgar çetelerince korku ve dehşet salarak İslamları göçe zorlamak için çocuk, kadın ve ihtiyar demeden öldürmüşler ve mallarına el koymuşlardır. Filibe'de savaş öncesinden 17 adet camiden sadece

⁹⁷⁰ Akalın (edt.), *ag.e.*, s.2145.

⁹⁷¹ Erol Kaya, *Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türk Mültecileri*, Ebail Yayınları, Ankara, 2007, s.7.

⁹⁷² Abdülkadir Gül ve Salim Gökçen, *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebler Meselesi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2010, s. 32.

biri ayakta kalabilmiştir. Sofya’da yüze yakın cami ve mescit ortadan kaldırılmıştır.⁹⁷³ Bu doğrultuda “*muhacir meselesi*” özelinde, önce insan ve insana ait değerler bulunmaktadır.

Fatih Mitingi, Bulgar kamuoyu, kilise ve mektepler meselesi ile ilgilendiği sıralarda Bulgaristan ve Doğu Rumeli’den Anadolu’ya hicret eden muhacirler Bulgaristan ve Doğu Rumeli’de kalan İslam vakıfları hakkında hukuklarını korumak ve kamuoyu oluşturmak için miting düzenlemişlerdir. Rumeli Muhacirîn-i İttihâd-ı Cemiyeti başta olmak üzere⁹⁷⁴ Müslümanlar, Bulgaristan’ın, Doğu Rumeli ile birlikte bağımsızlığını ilan etmesinden sonra buralarda yaşayan İslamların hukukuna uyulmadığına, inanç özgürlüğünün sağlanmadığına dikkat çekmek istemişlerdir. Bu amaçla Cemiyet, 9 Nisan 1909’da Fatih Cami ve çevresinde miting düzenleyeceğini basın kanalıyla herkese duyurmuştur.⁹⁷⁵ Miting sivil toplum kuruluşu tarafından organize edilmiş sivil bir halk hareketidir. Hak ve adalet arayışı yönü ön plana çıkmaktadır.

9 Nisan 1909 tarihli mitinge hava koşullarına rağmen yaklaşık 15 binden fazla kişi katılmıştır. Cuma namazının etkisiyle mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir. Mitingde Osman Kemal, Necati, Hakkı, İbrahim Halil adlı şahıslar konuşmuşlardır.⁹⁷⁶ Konuşmacı listesine göre miting, ittihâd-ı İslam hüviyetine sahiptir. Miting konuşmasında ekseriyetle otuz seneden beri Bulgaristan’daki İslam vakıf mallarının mahvedilip, tahrip edilmekte olduğuna, son günlerde Köstendil Camisi’nin resmen müzeye dönüştürüldüğüne ve birçok yerlerde camilerin ahıra, meyhaneye çevrildiğine bu tür durumların İslam ahalisini üzdüğüne değinilmiştir. Vakıf mallarının mahvolma neticesi olarak Bulgaristan ve Doğu Rumeli’deki İslam ahalisinin camisiz, mektepsiz, eğitimsiz kaldığı belirtilmiştir.⁹⁷⁷ 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi’ne atıf yapılmış ve savaşında ardından yaşanan göçlerden sonra geride bırakılan İslam vakıf mallarına dikkat çekilmiştir.

Fatih’te miting düzenlendiği tarihlerde Osmanlı hükümeti ile Bulgar temsilcileri arasında vakıf malları müzakere edilmektedir. Rumeli Muhacirîn Cemiyeti bu mitingle müzakereleri yönlendirmeye çalışmış ve kendilerinin müzakereye dâhil etmek istemiştir. Bu doğrultuda hazırlanan miting kararnamesi Sadârete gönderilmiştir.⁹⁷⁸ Kararnamede, Bulgaristan’ın bağımsızlığının onaylanmasından önce hala “*Petersburg Protokolü*”

⁹⁷³ Kemal H. Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 70

⁹⁷⁴ “*Dünkü Miting*”, **Sabah**, 10 Nisan 1909, No: 7019.

⁹⁷⁵ “*Miting*”, **Sabah**, 8 Nisan 1909, No: 7017.

⁹⁷⁶ “*Dünkü Miting*”, **Sabah**, 10 Nisan 1909, No: 7019.

⁹⁷⁷ “*Bugünkü Miting*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 9 Nisan 1909, No: 10054.

⁹⁷⁸ Aynı yer.

maddelerinde şart konmuş olan muallak meselelerden Bulgaristan ve Doğu Rumeli'deki İslam vakfiyeleri meselesi bir an evvel dikkate alınarak, İslam ahalisinin menfaatlerini temin edecek surette halledilmelidir. Buralarda bulunan vakıf mallarının Berlin Antlaşması ve Doğu Rumeli Nizâmnâmesi'nin verdiği hak ve izin dâhilinde korunması gereklidir. Berlin Antlaşması'nın ve Şark-i Rumeli Nizâmnâmesi'nin 486. maddesinin 1. fıkrasında geçtiği üzere Müslüman cemaat tarafından doğrudan doğruya idare edilmekte olan İslam vakıf mallarının eski tarzda encümenler idaresinde kalması sağlanmalıdır. Bulgaristan ve Doğu Rumeli İslam halkının hukukun tüm medeni ülkelerde olduğu gibi şeri hükümlerinin temin ve korunması gereklidir. Bulgar Kanun-ı Esasî'si herkes gibi İslam ahali hakkında da uygulanmalıdır. Kararname, miting heyetince imzalanmış ve bazı gazetelere gönderilmiştir.⁹⁷⁹

Miting kararnamesinin Sadârete sunulması ile ilgili olarak, Rumeli Muhacirîn-i İttihâdı Reisi Osman Kemal, Umûmî Kâtibi Halil, üyelerden Tifor, Seyyit ile Hoca Osman isimli şahıslar görevlendirilmiştir. Ayrıca kararnameden başka Sadârete, Doğu Rumeli İslam ahalisinin durumuna dair bir beyannamenin sunulması kararlaştırılmıştır. Mitingin güvenliği Fatih Polis Karakolu görevlilerince sağlanmış ve asayiş sekteye uğratacak herhangi bir olumsuz konu yaşanmadan miting sorunsuzca dağılmıştır.⁹⁸⁰

Miting, kriminal bir vakaya dönüşmemiş, silahsız ve barışçıl miting olarak kayıtlara geçmiştir. Yasal çerçevede, demokratik yapıda cereyan etmiştir. Bulgarlar tarafından Bulgaristan ve Doğu Rumeli'de bulunan İslam ahalisine icra kılınan mezalime son verilmesini talep etmişlerdir. Bu konuda Osmanlı hükümetinden harekete geçmesini talep etmişler ve hükümet yetkilileri Bulgaristan komiserliği nezdinde girişimde bulunmuştur. Bulgaristan yönetimi cevaben, İslam ahalisinin şahsına ve malına saldırıda bulunan her kim olur ise soruşturulacağını beyan etmiştir.⁹⁸¹ Böylece hem muhacir toplumu ve hem de devlet örgütü, kollektif uyum göstermiştir.

Ethem Ruhi Mitingi, İstanbul'da, Beyazıt Meydanı'nda kahvecilik yapan Siroz muhacirlerinden Ali Rıza Bey önderliğinde muhacirlerin katılımıyla 8 Ekim 1910'da düzenlenmek istenmiştir. Mitingin konusu, Bulgaristan'da yaşayan 600 bin İslam ahalisinin mukaddes hukukunu uzun senelerden beri savunan Ethem Ruhi Bey'dir. Osmanlı hükümeti, İstanbul'da sıkıyönetim uygulamasının devam etmesi hasebiyle muhacirlere izin vermemiştir.⁹⁸²

⁹⁷⁹ “Bulgaristan Hakkında Miting”, **Tanin**, 10 Nisan 1909.

⁹⁸⁰ “Dünkü Miting”, **Sabah**, 10 Nisan 1909, No: 7019.

⁹⁸¹ **BOA. A.İMTZ.**(04) 174-68.

⁹⁸² **BOA. DH. EUM. VRK.** 5-3.

Ethem Ruhi Bey, *Balkan* gazetesinin başyazarı olup İstanbul, Edirne, Filibe, Viyana gibi önemli kentlerde konferanslar vererek, İslamların hukukundan bahsetmekte ve koruyup, kollamaktadır.⁹⁸³ Ethem Bey, Müslümanların hak ve hukuklarını savunduğundan Bulgar mahkemelerince hapse mahkûm edilmiştir. Kendisi bayram gecesı, caniler gibi yatağından kaldırılıp, ailesi huzurundan alınarak, taş zindana atılmıştır. Bulgar muhacirleri bu hareketi “*barbarca*” olarak telakki etmiş ve esasında bu hareketin, Ethem Ruhi Bey nezdinde İslamlara karşı yapıldığını ileri sürmüşlerdir. İslam’a karşı yapılan bu darbeyi, protesto etmek için Fatih Meydanı’nda toplanarak miting düzenlemek istemişlerdir.⁹⁸⁴ Mitingin fikri temeli ittihad-ı İslam üzerinedir.

İstanbul’da yaşayan genç Türkler olarak addedilen muhacirler, Ethem Ruhi Bey’in tutuklanıp, hapsolunmasına karşılık, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan memur olsun veya olmasın tüm Bulgarların sınır dışına çıkarılmasını talep etmeye niyetlenmişlerdir. Ayrıca Osmanlı hükümetinin Ethem Ruhi Bey’in kurtarılması adına ne gibi çalışmalar yaptığını sual etmek istemiştir. Yine hükümetin, Rumeli’deki Bulgaristan propagandalarına son vermesini talep etmeyi düşünmüşlerdir.⁹⁸⁵ Maksatlarının Osmanlı hükümetini ikaz edip, harekete geçirmek istediğı aşikârdır.

Meşrutiyet’in iadesini izleyen yıllarda özgürlükten yararlanarak ülkenin dört bir tarafında mitingler düzenlendiğı bir ortamda Osmanlı toplumunun iki asli unsuru; Müslimler ve gayr-ı Müslimler, muhacirlere yönelik iskân politikasıyla alakalı olarak kendi milletlerinin veya topraklarının menfaatleri doğrultusunda mitingler düzenlemişlerdir. Bu suretle beklentilerinin neler olduğunu, sorunların nasıl çözülmesi gerektiğini hükümet yetkililerine duyurmaya ve kamuoyunu etkileye çalışmışlardır. Örneğin komitacılık nedeniye pek çok defa karşı karşıya gelmiş olan Bulgarlar ile birlikte Sırp Kosova’ya bağı Komanova’da 21 Kasım 1909 Pazar günü düzenlenmiş oldukları mitingde Osmanlı hükümeti tarafından kaza dâhilinde muhacir iskân ettirmesi protesto edilmiştir.⁹⁸⁶ Yine 6 Haziran 1910 tarihli Cuma-i Bala kasabasında Demokrat Bulgarları tarafından 6 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen mitingde Osmanlı hükümetinin Rumeli’deki muhacir iskân politikası eleştirilmiştir.⁹⁸⁷

⁹⁸³ “*Ethem Ruhi Bey*”, **Sabah**, 5 Ağustos 1910, No: 7498.

⁹⁸⁴ **BOA**. DH. EUM. VRK. 5-3

⁹⁸⁵ Aynı yer.

⁹⁸⁶ **BOA**. DH. MUI. 48-61

⁹⁸⁷ **BOA**. HR. TO. 540.33.

İslam vatandaşların vakıf malları ile ilgili olarak düzenlemiş oldukları mitingler, yoğunluğu bir kenara bırakılırsa Bulgarların kiliseler, mektepler ve mezarlıklar meselesine benzerlik göstermektedir. Din ve ibadet özgürlüğünü elde etmek adına Bulgar Eksarhlığını kurduktan sonra Bulgar kilise, mektepler için hukuki mücadele veren Bulgarlara karşı İstanbul'da yaşayan Rumeli muhacirleri, mitingler düzenleyerek, hukuki haklarını korumaya çalışmışlardır. Diğer yandan Bulgaristan'da kalan İslam vakıf mallarını ve eserlerini hem korumak isterken orada kalan soydaşlarının din ve ibadet özgürlüğünü sağlamaya çalışmışlardır. Miting kararnamesinde “*camilerin ahıra dönüştürülmesi, meyhaneye çevrilmesi, müze haline getirilmesi, tahribatı, soydaşların camisiz ve mektepsiz bırakılması*” konuları işleyişi buna dairdir.

8.2. Arnavutça Alfabe Meselesi Miting ve Nümayişleri

Kültür, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerlerdir.⁹⁸⁸ Bu değerler arasında denildiğinde ekseriyetle “*yazı, dil, tarih, güzel sanatlar ve edebiyat*” akla gelmektedir. Bu kavramlar ve semboller, bir milletin “*varlığının*” ve “*kimliğinin*” belirleyicisi olmuşlardır. II. Meşrutiyet ortamıyla birlikte ittihâd-ı anâsırlara kendi dillerinde “*eğitim serbestliğinin*⁹⁸⁹” tanınmasının sonra alfabe tartışmaları türemiştir.

Tanzimat'la birlikte Latin yazısı kullanımı Osmanlı ülkesine sızmış, Arap alfabesi (elifbası)'na karşı çağdaşlaşmanın ve batılılaşmanın aracı olarak düşünülmüştür. Latin harfleri, bazı toplumlar için “*geleneksel doğu*” kültüründen kurtulmanın “*millileşmenin*” yolu olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ulema ve umera olarak değerli şahsiyetler çıkarmış olan Arnavutlar da ana dilde eğitim hakkını elde ettikten sonra Arap alfabesine alternatif olarak Latin alfabesine geçmek istemişlerdir. Bu yolda Şemsettin Sami Bey, Arnavutça için Latin alfabesi dahi hazırlamıştır.⁹⁹⁰ Arnavutların Latin alfabe tercihinin kamuoyunda işitilmesi üzerine taraflar arasında kıyasıya miting rekabeti başlamıştır. Özellikle Latin taraftarı Arnavutlar; Rum, Bulgar

⁹⁸⁸ Akalın (edt.), **ag.e.**, s.1558.

⁹⁸⁹ **Tanin**, 12 Haziran 1909, No: 279.

⁹⁹⁰ Bülent Tanör, **Kurtuluş Kuruluş, 10. Baskı, Cumhuriyet Kitapları**, İstanbul, 2010, s. 297-300; Şemsettin Sami, Batı eğitimi görmüş, araştırmacı bir aydındır. Arnavutluk'un ünlü Fraşeri hanedanındandır. Türkçe, Rumca ve Arnavutçayı okuryazardı. Bugün halen kullanılan Kamus-i Türkî ve Kamusü'lalam gibi meşhur dil eserlerine sahiptir. Türk ve Arnavut ulusçuluğunu benimsemiş bir düşündürdür. Arnavutluk'un bir gün bağımsız olacağına inanan Osmanlı yurtseverdir. Ayrıca bkz. İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 25. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006, s. 232-233.

ve Ermeni topluluklarına tanınan fırsatın kendilerine de tanınmasını istemişlerdir.⁹⁹¹ Bu nedenle mitingler, eğitimde fırsat eşitliği kapsamında ele alınabilmektedir.

Arnavutların yeni alfabe isteği, zamanla meselinin ilmi boyutundan ziyade siyasi boyutunu gündeme taşımıştır. Bu tutum, Türk ve İslam kültürü bağımlılıklarından kurtulmak isteği olarak değerlendirilmiştir.⁹⁹² Ayrı okul ve alfabe isteği Osmanlı'nın son dönemlerinde ayrılıkçı hareketler olarak değerlendirilmektedir.⁹⁹³ Ziya Gökalp'in "*Türklerin ümmet mefkûresi İslamlıktır.*" sözü de bu kapsamda ele alınmalıdır.⁹⁹⁴ Arap alfabesi yerine Latin alfabesinin kullanımı, İslam'a ihanet olarak telakki edilmiştir. Bu nedenle 15 bin kişinin huzurunda Latin alfabesiyle baskılı kitaplar yakılmıştır.⁹⁹⁵ Arnavutların kendi lisanları ile eğitim ve yazı serbestliği hakkında süreçle alakalı olarak Hüseyin Cahit şunları kaleme almıştır:

"Türkler ile Arnavutlar arasında hiçbir zaman ayrılık gayrılık söz konusu olmamıştır. Asırlardan beri iki kavim kendilerinin Türk veya Arnavut oldukları akıllarına gelmeden kardeşçe yaşamışlardır. Vatanın müdafaası için yan yana canlarını fedâ etmişlerdir. Ancak Meşrutiyet'in ilânından sonra Arnavutlarda kendi lisânlarıyla eğitim görmek arzusu ortaya çıktı ve Türklerin bu fikre olumsuz baktıklarına karşı şüphe ile baktılar. Güya Arnavut mektepleri açılmayacak ve bu mekteplerde Arnavutçaya engel olunacaktı. Sonra buna harf meselesi de eklendi. Türkler, Arnavutların lisânlarını yazmak için kendileri için uygun görecekları alfabeyle engel olacakları söylentileri gün geçtikçe arttı. Hatta Arap alfabesine zorlayacakları gündeme geldi. Hatta bu yolda çalışıldığı iddia edildi. Her kavmin yasal haklarına riayet eden ve Osmanlılık çatısı altında hiçbir ırka karşı ırksal olarak engel ve mâni' gütmeyen ve Osmanlılığın önemli bir kalesi olan Arnavutlara karşı böyle bir şey yapılmayacağı açıktır..."⁹⁹⁶

Osmanlılık, her milletin yasal haklarına riayet etmektedir. Osmanlılık çatısı altında yer alan hiçbir fırka başka bir ırkın engel olamayacağı belirtilmiş ve Arnavutların eğitim alanında kendi yararına gördüğü eğitim dili ile yazısı konusunda serbest olduğu vurgulanmıştır. Memleketin her tarafında Arapça, Rumca, Ermenice eğitim verilir, mektepler açılırken Arnavutça eğitimin yasaklanmasının söz konusu olamayacağını belirtmiştir.⁹⁹⁷ En azından böyle bir serbestliğin tanınmasının "*fırsat eşitliği*" kapsamında değerlendirilmesi gerektiği izah edilmiştir.

Manastır vilâyetine bağlı Görice'de 27 Şubat 1909'da Pazar günü alfabe tartışmaları gölgesinde 12 bin kişinin katılımı ile miting düzenlenmiştir.⁹⁹⁸ Mitinge katılım sayısı oldukça

⁹⁹¹ Hüseyin Cahit, "*Arnavud Hurûfâtı*", **Tanin**, 20 Ocak 1910, No: 496.

⁹⁹² Tanör, **a.g.e.**, s. 297.

⁹⁹³ Ayten Sezer, "*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 16, Özel Sayı, Ankara, 1999, s. 169-183.

⁹⁹⁴ Erol Güngör, **Sosyal Meseleler ve Aydınlar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993, s. 56.

⁹⁹⁵ **BOA**. DH. MUİ. 75-43.

⁹⁹⁶ Hüseyin Cahit, "*Arnavud Hurûfâtı*", **Tanin**, 20 Ocak 1910, No: 496.

⁹⁹⁷ Aynı yer.

⁹⁹⁸ **BOA**. DH. MUİ. 88-38; DH. MUİ. 84-1/49-3

yüksek olup, kamuoyu oluşturmada etkisi katsayısı yüksektir. Mitingde, Görice Mebusu Şakir Bey'in kardeşi gazete sahibi Sami Bey Arnavutça konuşma yapmıştır. Mitingin düzenlenmesinde “yerel basın” öncülük ettiği değerlendirilmektedir. Sami Bey konuşmasında şunları söylemiştir:

“Lüzûm hâlinde alfabemizi kanla korumalıyız, zirâ Arnavut harfleri düşmanlara karşı koyulacak tek silâhtır... Bilir misiniz ki buraya ne için toplandık. Padişah ve hükûmet bize Türkçe alfabe ile okutmak istiyor. Arnavutçayı Latin alfabesiyle okutmaya bırakmıyorlar. Biz Latin alfabesiyle okuyacağız; fakat padişah bizi top ve tüfek ile vuracaktır. Vursun biz vazgeçmeyelim, icâbında kan dökeriz...”

Miting Kanunu'nun henüz çıkarılmadığı ve yalnızca hükümet emriyle mitingden yirmi dört saat evvel “bildirim şartı” getirildiği sırada düzenlenen ve sivil toplum hareketi olarak değerlendirilen Görice Mitingi'nde “kanla korumalıyız ve kan dökeriz” ifadeleri mitingi, barışçıl olmaktan uzaklaştırmıştır. Seçimle işbaşına gelen iktidarı baskılamak veya zorlamak demokratik kültürle bağdaşmaz bir hareket olduğundan mitingin bu yönü zarar görmüştür.

Sami Bey'in hiddetli konuşmasıyla kalabalığın coşku ve heyecanını artırmış ve mitinge katılanlar hep bir ağızdan “besa besa besa” diyerek, kan dökmeye yemin etmişlerdir. *Koriçe* gazetesi sahibi Sami Bey, miting konuşmasının tam metnini gazetesinde yayımlamıştır.⁹⁹⁹ Bu sebeplerle kendisi hakkında “soruşturma” başlatılmış ve “halkı kin ve nefrete teşvik etmekle” suçlanmıştır. Soruşturmada, miting heyeti üyelerinin ifadelerine başvurulmuştur.¹⁰⁰⁰ Mitingde görevli tahrirat müdürü ile liva müdde-i umûmî muavininin, Arnavutça bilmemeleri, Görice liva tercümanının, Sami Bey'in hem fikir ve hem de matbaa ortağı olması sebebiyle nutuk içeriği hakkında malumat elde edilememiştir.¹⁰⁰¹

Koriçe gazetesinde yayımlanan makale, Dâhiliye Nezâretinin emri ile tercüme edilmiş ve tercümesi ile beraber savcılığa gönderilmiştir. Soruşturma ve kovuşturma işlemleri bizzat Görice Mutasarrıfı tarafından takip edilmiştir.¹⁰⁰² Sami Bey, ahaliyi hükümet aleyhine tahrik eylediğinden Matbuât Kanunu'nun 17. maddesine göre hakkında yakalama kararı çıkarılmıştır.¹⁰⁰³ Mevzuatta Miting Kanunu henüz çıkarılmadığından Sami Bey hakkında Basın Kanunu'na göre adli işlemler yürütülmüştür. Dâdiliye Nezâretine ait bir dosyada, Mehmet Şükrü Bey tarafından “*Görice Mebusu Şakir Bey ile Biraderim Orhan Bey'e*” başlıklı telgrafta Görice Mitingi ve soruşturması ile ilgili şunlar yazılmıştır:

⁹⁹⁹ BOA. DH. MÜ. 88-38.

¹⁰⁰⁰ BOA. DH. MÜ. 84-1/49-3.

¹⁰⁰¹ BOA. DH. MÜ. 88-38.

¹⁰⁰² BOA. DH. MÜ. 84-1/49-2.

¹⁰⁰³ BOA. DH. MÜ. 88-38.

“Milli harflerimizin korunması maksadıyla Görice’de 12.000 kişilik bir mitingün akdini çekemeyen mutasarrıf-ı livânın eser-i gazez ve tertibi olmak üzere birâderim Sami Bey sorgulama dairesi tarafından çıkarılan yakalama emri ile aranılmaktadır. Bütün ailemiz endişe duymaktadır. Birâderim kendisine atfedilen suçu mitingde tahrîk edici nutukta bulunmasından ayrıca bu nutkunu gazetesinde yayınlamış olmasından dolaydır. Mitingde söylemiş olduğu nutukta herhangi bir tahrîk edici olumsuz suç teşkil edici bir durum olmadığı müsbettir. Ayrıca gazetesinde o yolda kullanılan bir alfabe dahi yoktur.”¹⁰⁰⁴

Buna göre Görice Mitingi “*milli harflerin korunması*” amacıyla gerçekleştirilmiştir. Miting “*Arap alfabesi*” aleyhindedir. 12 bin kişinin katılım sağladığı miting “*Görice mutasarrıfını*” nezdinde Osmanlı hükümetini rahatsız etmiştir. Beyana göre soruşturma, mutasarrıfın “*gareziyle*” başlatılmıştır. Sami Bey’in kendi gazetesinde miting konuşmasını yayımlamasından ötürü hakkında yakalama kararı çıkarılması yanlıştır. Mitingdeki konuşmasında halkı tahrik etmemiştir. Mitingde değinilen “*milli harfler*” ve “*o yolda kullanılan alfabe*” ibarelerinden kastedilen yazım şekliyle *Koriçe* gazetesinde yayım yapılmamasının Basın Kanunu’na aykırı suçlamaların asılsız ve yersiz olduğunu gözler önüne serdiği dile getirilmiştir.

1 Şubat 1910’da Üsküp’te 10 bin kişinin katılımıyla Arap alfabesi lehinde miting düzenlenmiştir. Miting karnamesinde, Arnavut dilinin eğitim ve öğretimi için Arap harflerinin kabul edilmesinin “*ilmi*” olarak güzel ve faydalı olacağı, siyaseten; “*hayırlı*” olacağına değinilmiş, İslam ahalisi olarak kendilerinin, Arap alfabesinin kullanılmasına karar verdiklerini bildirmişlerdir. Miting Heyeti Reisi Celal Bey ile Müftü Mehmet Emin Efendi imzalı kararname, Sadârete gönderilmiştir. Sadârete karnameyi aynen Maarif Nezâretine ulaştırmıştır.¹⁰⁰⁵ Mitingin konusu, Arnavutça dilinin yazıya aktarılırken kullanılacağı yazıdan öte “*doğululuk*” ve “*batılılık*” kimliği tercih meselesidir. Üsküp’te Arnavutlar, doğu medeniyetini seçtiklerini, İslamiyet’e bağlı kalacaklarının kararını vermişlerdir.

Kamuoyunda Arnavutça için alfabe tartışmaları ilmi olmaktan uzak siyasi boyutlarıyla ele alınmaktadır. Hüseyin Cahit Bey “*Lisan-ı serbest olduktan sonra bu lisan hangi alfabe ile yazılırsa yazılsın büyük bir önemi yoktur. Arnavutça için alfabe seçerken kendilerini, Osmanlılıklarını, İslamiyet’i unutarak ona göre düşünecek zan etmek büyük bir haksızlıktır.*¹⁰⁰⁶” diyerek Arnavutların alfabe değişikliği ile ittihâd-ı Osmani’den uzaklaşacaklarını sanmadığını ve bu tarz bir yaklaşımın Arnavutlara karşı haksız olacağını ifade etmiştir. “*İlmi*” zeminde

¹⁰⁰⁴ BOA. DH. MUI. 84-1/49-3.

¹⁰⁰⁵ BOA. BEO. 3698-277339

¹⁰⁰⁶ Hüseyin Cahit, “*Arnavud Hurûfâtı*”, **Tanin**, 20 Ocak 1910, No: 496.

kalmak suretiyle meselenin değerlendirilmesini arzulamaktadır. Dil özgürlüğünden sonra alfabe özgürlüğü tanınmasının çok fazla bir şey değiştirmeyeceğini düşünmektedir.

Manastır'da 14 Şubat 1910'da, Arnavut İslam vatandaşları tarafından 12 bin kişinin katılımıyla miting düzenlenmiştir. Mitinge katılım sayısı Üsküp'e nazaran bir miktar daha fazladır. Mitingin etkileyciliği açısından katılım sayısı oldukça önemlidir. Üsküp'ün ardından Manastır'daki bu mitingle eylem kitleselleşmiştir. Mitingin konusu, Latin alfabesinin reddidir. Miting Heyeti Reisi Müderris Mehmet Bey'dir. Miting kararnamesi telgrafla hükümet yetkililerine gönderilmiştir.¹⁰⁰⁷ Birçok mitinglerde olduğu gibi hitabet yönü güçlü öğretmen faktörünün, eğitim menşeli bu mitingde kullanımı çok daha anlamlı olmuştur.

Manastır Arnavut Kulübü ise bu mitingi ehemmiyetsiz kabul etmiştir. Latin alfabesini her yerde olduğu gibi Manastır'da "*lanetlemenin*" ve bunun "*şevkle*" yapılmasının vehametinin dikkate alınmasını Osmanlı yönetimine yazmıştır. İttihâd-ı Osmani'ye zarar verici bu eylemi yetkililere bildirmek suretiyle "*suç*" duyurusunda bulunmuştur. Merkezi yönetim, Manastır'a telgrafla alfabe serbestliğini bildirmesinden sonra İslamlar tarafından yapılan "*Latin alfabesinin reddi*" yönündeki bu mitingin ve sorumluların, ittihâd-ı anâsıra karşı "*nifak sokucular*" olduğunu yazısında bildirmiştir. Buna mukabil Arnavut Kulübü "*yazım serbestliği karşısı mitinglerin*" milli birlik ve beraberliği bozacağı gerekçesiyle bu mitinglere müsaade edilmemesini Osmanlı hükûmtindenden talep etmiştir.¹⁰⁰⁸ Arnavut kamuoyu ikiye bölünmüştür.

Bu süreçte eylemler üzerinde durulan konu "*nifakçılık*" yanıdır. Manastır Valisi Halil Bey, Manastır Arnavut Kulübü İkinci Başkanı Sıhhiye Müfettişi Fehim Bey'i teftiş münasebetiyle bölgede dolaştığı sıralarda Arap alfabesi aleyhinde Latin alfabesi lehinde konuşmalar yaptığından, ahali arasında "*nifakçılık*" çıkardığından Anadolu'da bir vilâyete tayinini talep etmiştir.¹⁰⁰⁹ "*Latin alfabesinin reddi*" mitinginde lanetlemenin şevkle yapılması, diğer yanda yazım serbestliği mitinginde "*Latin alfabesinin övülmesi*" nifakçı eylem kategorisinde değerlendirilmiştir.

İstanbul'da 4 Mart 1910'da Aksaray Tramvay Binası'nın resmi açılış töreni, Arnavutça alfabesi tartışması altında gerçekleştirilmiştir. Bina içerisindeki bir odanın, hükümet yetkililerince Arnavut kültür derneğine ayrılması ve Arnavutça'nın Arap alfabesi ile yazılması görüşündeki mebusların törene iştirakiyle açılış töreni "*mitinge*" dönüşmüştür.¹⁰¹⁰ O sıralarda

¹⁰⁰⁷ BOA. DH. MUI. 65-48.

¹⁰⁰⁸ Aynı yer.

¹⁰⁰⁹ Aynı yer.

¹⁰¹⁰ "*Arnavutça Hurûfu ve Hurûf-i Arabîye İsti'mâl-i Mahâfili*", *Sabah*, 5 Mart 1910, No: 7346.

Arnavut Lisanını Osmanlı Hurûfuyla Tahrîr ve Ta'lîm Cemiyeti, Hurûf-i Arabiye Cemiyeti ve İttihad-ı Osmani Arnavut Maarif Mahfili Cemiyeti cemiyetleri Latin alfabesinin benimsenmesine karşı olarak ortaya çıkmış belli başlı derneklerdendir.¹⁰¹¹ Arap alfabesi taraftarı Müslüman Arnavutlar, sıkıyönetim nedeniyle İstanbul'daki miting yasağını “*resmi tören*” bahanesiyle aşmışlardır. Haber kaynağına göre mitinge binlerce kişi katılmıştır.

Mitinge Elbasan Mebusu Hacı Ali, İpek Mebusu Bedri, Aka Mebusu Esat, İstanbul Mebusu Mustafa Asım, Kastamonu Mebusu Ahmet Mahir, Prizren Mebusu Yahya Beyler katılmışlardır. Kürsüye altı yaşında Arnavut bir çocuk çıkmış, Arabî harflerle tertip edilen bir öğütü okuyarak, katılımcıları ağlatmıştır. İpek Mebusu Mahmut Bedri Bey, maddi ve manevi olarak devlet erkânından destek gördüklerini, kendilerine tahsis edilen yerde Arabî harflerle Arnavutça eğitim yapılacağını, yayımlar hazırlanacağını ve bu yerin ilim yuvasına dönüşeceğini söylemiştir. Buraya yapılacak hizmetin İslam'a hizmet manasına geldiğinden, Arnavut toprakları dâhil olmak üzere tüm memleketten yardım göreceklerini iddia etmiştir. Bu uğurda yetiştirilecek muallimlerin hem dinen hem de siyaseten muazzam katkısının olacağını ifade etmiştir.¹⁰¹²

Mahmut Bedri Bey, Arnavutlar ile Türkler arasındaki bağın, işbirliğin İslam sayesinde olduğunu ve bunu cihana ispat eylediklerinden bahsetmiştir. Arnavut kökenli tarihî şahsiyetlerden Viyana'yı kuşatan Kara Mustafa Paşa, Irak'ta Nadir Paşa, Topal Osman Paşa, Trablusgarp, Yemen ve Tunus'u himaye altına alan Sinan Paşa, Köprülü Mehmet Paşa'yı Osmanlı'ya hizmet ederek, sadakatlerini ispatladıklarını ifade etmiştir. Latin alfabesi taraftarı Arnavutların vatanperverliklerinden emin olduğundan bahsederek, konunun tamamen içtihadtan kaynaklandığını söylemiştir. Esas amaçlarının Arnavutçanın, Osmanlı Devleti'nin resmi yazı şekli Arabi ile okunup ve yazılması olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹³

Miting, resmi statüde cereyan etmiştir. Küçük yaştaki çocuğun mitingde konuşturulması tamamen alfabe tartışmasının “*istikbal*” ile ilgili konu olduğunu ortaya koymaktadır. “*Alfabe serbestliğinden*” yana olan Osmanlı yönetiminin “*icthad, ilim*” sebebiyle Arap alfabesine taraftar olduğu söylenebilmektedir. Diğer taraftan “*tarihi bağlara*” değinilerek, Latin alfabesi reddedilmektedir. Yalnız Latin yazısına geçiş fikrindeki Arnavutlar gücendirmemek için

¹⁰¹¹ Ercan Karakoç ve Mesut Yavaş, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Arnavutların Eğitim Çalışmalarında Önemli Bir Aşama: Elbasan Maarif Kongresi”, **Belleten**, C. LXXXII, Sy. 294, Ağustos, 2018, s. 675-698.

¹⁰¹² “Arnavutça Hurûfu ve Hurûf-i Arabîye İsti'mâl-i Mahâfili”, **Sabah**, 5 Mart 1910, No: 7346.

¹⁰¹³ Aynı yer.

“yumuşak dil” kullanılmıştır. Bu doğrultuda mitingın barışçıl olduğu göslemelenmektedir. Miting, hükümet politikasıyla paralellik göstermekte ve kültür derneğinin açılmasıyla somut adım atılmaktadır.

13 Mart 1910 tarihli belgede Manastır’a bağlı Debre’de “*Osmanlı Arnavut İttihat ve Meşrutiyet Kongresi*” toplanmış ve kongre “*Osmanlı yaşamak, Osmanlı olmak!*” sloganı ile kapanmıştır. Bunun üzerine “*Berat İttihat Kulübü*” taraftarlarınca Berat sokak ve caddelerinde nümayiş düzenlenmiştir. Nümayişte “*Latin alfabesi*” ve “*Başkim Arnavut Kulübü*” aleyhinde sloganlar atılmıştır. Arnavut Kulübü, nümayişten duymuş olduğu rahatsızlığı ve nümayişin, ittihâd-ı Osmaniye’ye karşı “*nifak sokucu*” yönünün olduğunu, bu tarz nümayişlere izin verilmemesi gerektiğini “*İttihat ve Meşrutiyet Kongresi Başkanlık Heyeti*”ne bildirmiştir. Heyet, Latin alfabesi ve Başkim aleyhinde yapılan nümayişin birlik ve beraberlik açısından ne gibi zararlar doğuracağına araştırılacağına, farklı unsurların görüş ve düşüncelerini serbestçe açıklamasının “*hürriyet*” ortamına ne gibi zararlar verdiğinin tespit edileceğine dair cevap yazısı göndermiştir.¹⁰¹⁴

Berat Nümayişi, sivil bir halk harekettir. Ayrıca Berat Nümayişi’nde ortaya çıkan iki kulüp arasındaki rekabet, diğer miting ve nümayişlere de yansımış olabileceği değerlendirilmektedir. İttihatçı basın da alfabe tartışmalarının özgür ortamda cereyan etmesi fikrini işlemiştir. Mesele, Arnavutlar tarafından çözüme kavuşturulmalı ve süreç içerisinde herkes düşünce ve kanaatini açıklayabilmelidir. Arnavutlar, kendi kararlarını kendileri vermelidir. Osmanlılık çatısı altında hiçbir ırka karşı ırksal olarak engel ve mani gütmeyen ve Osmanlılığın önemli bir kalesi olan Arnavutlara karşı “*zorlama*” yapılmayacağı genel görüştür.¹⁰¹⁵

Hüseyin Cahit Bey, İttihat ve Terakki ile Osmanlı hükümetinin Arnavut alfabesi meselesine bakış açısını koymasından şu görüşlere yer vermiştir:

“Biz bu işe karışmadan Arnavutlar’a bıraktık. Adil olan da budur. Bırakın kendi kararlarını kendileri versinler. Eğer elifbadan kopmaları Türkler ile bağlarını koparmak anlamı taşısa da bu tehlikeyi onlar düşünerek karar vermelidirler. Eğer bir tehlike varsa onların bunu kavrayabilecek akıl ve zekâları vardır. Arnavutçanın Latin alfabesiyle öğretilmesi Arnavutların Türkler’den ayrılacağı anlamına gelmemektedir. Bu tarz söylemler tam manasıyla doğru değildir. Çünkü Arnavutlar ile Türkeri birleştiren şey yazı yazmak için kullandığımız eğri büğrü çizgiler değildir. Eğer Arnavutlar lisanlarını unutmuş olup da öteden beri Türkçeye alışmış olsa idiler, şimdi Arnavutçayı yaşatmaya çalışmış olsa idiler o zaman ayrılmaya çalıştıklarını söyleyebilirdik. Lisanı yazmak için farklı alfabe istemek ayrılmak demek asla değildir. Bugün bizim kullandığımız harfler Türklüğe ve İslamlığa mahsus değildir. Türklerin eskiden beri başka

¹⁰¹⁴ BOA. BEO. 3608-270530.

¹⁰¹⁵ Hüseyin Cahit, “*Arnavud Hurûfâtı*”, **Tanin**, 20 Ocak 1910, No: 496.

yazıları vardı. Arnavut vatandaşlarımızın başka bir alfabe kullanması Türklüğe ve İslamlığa aykırı bir hareket değildir.¹⁰¹⁶”

Arnavutça alfabe tartışması, Arnavut mebusların bir kısmının “*Latin alfabesi*” talebiyle Sadârete başvurmasıyla Osmanlı yönetimi kanadında uzun uzadıya tartışmalara neden olmuştur. Arap alfabesi dışında farklı bir alfabenin talebi “*ihamet*” suçlamalarına kadar gitmiş ve hatta Meclis-i Mebusân içerisinde Sadârete teklifte bulunan mebusların seçim bölgelerinde “*yeniden seçime*” gidilmesi dahi gündeme gelmiştir. Arnavutça’nın Arabî harflerle yazımı “*vatanın menfaati*” ile ilişkilendirilmiş, bu taleple Sadârete gelenlerin Arnavut kimliği taşıyamayacağı belirtilmiştir.¹⁰¹⁷

Sadâret konu hakkında çalışmalara başlamış ve Arap alfabesi ile Arnavutça çalışmalar hazırlamıştır. Bu çalışmalardan birer örnek olmak üzere vilâyet şube müdürlüklerine göndermiştir. Ayrıca Arnavutça’nın Arap alfabeleriyle eğitilmesi konusunda talimat vermiştir. Arnavutça’nın Arap alfabesiyle öğretimine taraftar olan Arnavut sivil toplum örgütleri harekete geçerek memnuniyetlerini bildiren telgraflar yayımlamışlardır. Örneğin Tiranlı Arnavutlar adına Tiran Esnaf Kethüdası Abdullah Bey ve Musa Kazım Bey hükümet kararından duydukları “*memnuniyetlerini*” bildiriren bir telgrafi basında yayımlamışlardır.¹⁰¹⁸

Arnavutça alfabe tartışması “*ittihad-ı Osmani*” etrafında ele alınacak bir konudur. Arnavutlar arasında iki farklı kesim arasında tartışma sürüp gitmiş ve neticede Arap alfabesinden başka bir yazım şekline müsaade edilmemiştir. Latin alfabesi isteği Arnavutların “*Osmanlılık*” fikrini benimsemede bocaladıklarını ortaya koymuştur.¹⁰¹⁹ Arnavut Başkim Kulübü önderliğindeki miting ve nümayişler, Arnavut halkının “*milliyetçi*” hüviyetini ön plana çıkarmıştır. Latin alfabesi ile yazımın, Arap alfabesinden uzaklaşılmasıyla birlikte “*milli*” yönlerinin gelişeceğine inanmışlardır. Arap alfabesinin milli kültürlerinin oluşumuna engel olduğu fikrini işlemişlerdir. Görice Mitingi’nde olduğu gibi bu yöndeki düşüncelerle Arnavutlar “*kanlı mücadele*” çağrılmışlardır. Böylece ittihad-ı Osmaniye’ye aykırı hareket edilmiştir.

II. Meşrutiyet’in yeniden ilanın ardından “*toplumun ve devletin*” anayasallaşması ve demokratikleşmesine yönelik taleplerle pek çok alanda miting ve nümayişler icra edilmiştir. En başta “*hürriyet, eşitlik ve adalet*” şiarıyla Meşrutiyet rejimi ile Kanun-ı Esasî’den taviz

¹⁰¹⁶ Aynı yer.

¹⁰¹⁷ Priştina Mebusu Hasan, “*Arnavud Hurûfı*”, **Tanin**, 22 Ocak 1910, No: 498.

¹⁰¹⁸ “*Arnavutça Elijba Hakkında*”, **Tanin**, 18 Ocak 1910, No: 494.

¹⁰¹⁹ İclal Karaca, “*1919 Yılı Osmanlı İmparatorluğu’nda Osmanlılık Fikri Üzerinde Değişik Görüşler*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 7, Ankara, 1991, s. 539-550.

verilmeyeceği, mutlakıyyete geri dönülmeyeceği bu tür toplumsal eylemlerle ispat edilmiştir. Devlet örgütünde yasama, yürütme ve yargı erklerinden sonra dördüncü kuvvet olarak adlandırılan “*basın özgürlüğü*” ve “*sansür yasağı*” konusunda İstanbul’dan taşra kentlerine kadar uzanan geniş coğrafyada mitinglerle kitleler kanalize edilerek “*haber alma hürriyeti*” ve “*düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti*” tesisleştirilmiştir.

Kilise ve mektepler mitingleri, her ne kadar Rumlar ile Bulgarlar arasında siyasi emellerle cereyan etmiş olsa da esasında “*din ve vicdan özgürlüğü*” kapsamında değerlendirilmelidir. “*Mektepler*” başlığıyla da “*eğitim ve öğretim hakkı*” kapsamındadır. Diğer taraftan İslam muhacirlerinin İstanbul’daki mitinglerde Bulgaristan’da kalan vakıf mallarından çok daha ötesi orada kalan İslamların “*ibadet özgürlüğü*”dür. Gayr-ı Müslimler’in “*eşit vatandaş*” sıfatıyla Meşrutiyet’in gereğinden olarak “*vatan hizmeti ve ödevi*” sorumluluğuyla askere alınmaları ve “*vergi eşitliği*” talepli mitingleri hiç şüphesiz temel hak ve hürriyetler ile doğrudan ilgilidir.

“*Grev ve sendika hakkı*” işçi ve memur mitinglerinin ilk gündem maddeleridir. Meclis-i Mebusân seçimleri, kısmi “*seçme ve seçilme hakkı*” ile ilgiliyken muhtariyet talepli mitingler, idarede “*yetki genişliği hukuku*” ile alakalı siyasal alana yönelik toplumsal hareketlerdir. “*Yaşam hakkı*”, “*kişi ve konut dokunulmazlığı*” ve “*can ve mal güvenliği*” çeteler dolayısıyla düzenlenen mitinglerin temel gayesidir. “*Çalışma hakkı*” ve “*konut hakkı*” sosyal ve imkânsızlıkların ifade edildiği mitinglerin dilidir. Alfabe serbestliği mitingleri “*eğitim ve öğretim özgürlüğünün*” yanı sıra fırsat eşitliğinin gereğidir.

İKİNCİ BÖLÜM

İLHAK ALEYHTARI MİTING VE NÜMAYİŞLER

İlhak katma, bağlama ve ekleme anlamına gelmektedir. Devletler hukukunda, “*egemenliği altına almak*” manasındadır.¹⁰²⁰ İşgal durumundan biraz daha farklıdır. Askeri işgalden sonra gerçekleşen durumlardandır. Genellikle yasa dışı bir eylem olarak kabul edilmektedir. Meşruiyeti ise diğer ülkeler nazarında kabul görüp görmemesiyle alakalıdır.

1908 senesinde Meşrutiyet’in yeniden tesisinin ardından kısa bir süre Osmanlı egemenliği altındaki bazı yerler ilhak edilmiş ve böylece II. Meşrutiyet süresi boyunca ilhak konusu kamuoyunun gündeminde kalmıştır. Bosna, Hersek ve Girit ilhakına karşı sayısız miting ve nümayişler düzenlenmiştir. Bu tarz kitle hareketleriyle ulusal kamuoyunun yanısıra uluslararası kamuoyu etki altına alınarak, hukuki mücadele verilmiştir.

1. 1908 Ekim Krizi Miting Ve Nümayişleri

1908 Devrimi’nin ardından birkaç ay sonra “*hürriyet miting ve nümayişleri*” ile “*ittihâd-ı anâsırın*” zirve yaptığı bir sırada 1908 Ekim ayının başında Doğu Rumeli ile birlikte Bulgar Prenslığı resmen bağımsızlığını ilan etmiş, Avusturya-Macaristan Devleti ise daha öncesinde kendisine terkedilen Bosna ve Hersek topraklarını resmen ilhak ettiğini açıklamıştır. Bu girişimler, Meşrutiyet’ten büyük bir beklenti içerisindeki Osmanlı kamuoyunu derinden sarsmış ve bu iki olay “*1908 Ekim Krizi*” olarak tarihi kayıtlara geçmiştir.

Bulgarlar, Niğbolu Savaşı’ndan (1396) itibaren Osmanlı hâkimiyet altına girmiş, Sofya sancağında oturan Beylerbeyi tarafından idare edilmiştir. İnançları gereği Hristiyan Ortodoks olmaları hasebiyle İstanbul’daki Fener Rum Patrikhânesi’ne bağlanmışlardır. 1789 Fransız İhtilali’nin ardından ulusallaşmanın bir gereği olarak Patrikhânedan ayrılma güdüsüyle 1849’da İstanbul’da Aya Stefan Bulgar Kilisesi’ni (Demir Kilise) kurmuşlar ve 1870’de bağımsız Bulgar Eksarhlığı’ni açarak tamamen Rum Patrikhânesinden ayrılmışlardır. Böylece “*dini bağımsızlıkları*” yolunda büyük adım atmışlardır. 19. asırda Slav olmaları hasebiyle Balkanlar üzerinden sıcak denizlere inmek isteyen Rusya Çarı tarafından büyük destek görmüşlerdir. 1876

¹⁰²⁰ Akalın (edt.), *Türkçe Sözlük*, s. 1175.

Nisan’ında çıkan Bulgar İsyanı sırasında meydana gelen olayların, miting ve nümayişlerle Osmanlı Devleti aleyhine işlenmesi, Avrupa kamuoyunun Bulgarlar lehine dönüştürmüş, büyük devletlerin desteğini de kısmen sağlamışlardır.¹⁰²¹

Büyük devletler tarafından Bulgarlar lehine Tersane Konferansı, Londra Protokolü gibi uluslararası başarısız girişimlerin ardından 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi, Bulgaristan tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.¹⁰²² Osmanlı’nın mağlubiyeti üzerine 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması ile Tuna’dan Ege Denizi’ne, Arnavutluk’tan Karadeniz’e kadar uzanan “*Büyük Bulgaristan*” özerk prensliği kurulmuştur.¹⁰²³ Büyük devletlerin araya girmesinden sonra 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması’yla Büyük Bulgaristan’ın sınırları iyice daraltılmıştır.¹⁰²⁴ Bu tarihten itibaren Bulgaristan Prensliği’nin bağımsızlığını ilan ettiği 5 Ekim 1908’e kadar gerek Bulgarların yoğun olarak yaşadığı Balkan coğrafyasında “*Bulgar İttihâdı*” yolunda sayısız miting ve nümayişler düzenlenmiş, kamuoyu diri ve canlı tutularak, milli şuur geliştirilerek, ilhak ve istiklal yolunda halk, tahrik ve teşvik edilerek sokaklara ve alanlara çıkartılmıştır.

Bulgarlar, ilk olarak 1879-1885 evresinde, Berlin Antlaşması ile kurulan, Osmanlı idaresine bırakılan, Hristiyan vali tarafından muhtariyetle yönetilen Şarki (Doğu) Rumeli vilâyetini Bulgaristan Prensliği’ne katmak için miting ve nümayişler düzenlemişlerdir. Bu nedenle Doğu Rumeli’nin Bulgar Prensliği ile birleşmesini arzulayan bu mitinglere “*Doğu Rumeli Mitingleri*” denilmektedir. Bu mitingler, 1879 senesinde Rus kuvvetlerinin Doğu Rumeli’den askerlerini çekmesiyle yerine Osmanlı kuvvetlerinin geçeceğinin duyulması üzerine yapılmıştır. Sofya kaynaklı Doğu Rumeli Mitingleri ile Avrupa devletlerin dikkatini çekmeyi başaran Bulgarlar, Rus ordusunun ardından Osmanlı ordusunun Doğu Rumeli’ye girmesini engellemiştir.¹⁰²⁵

1884 senesinde Doğu Rumeli Valisi Aleko Paşa’nın görev süresinin dolmasının ardından yerine geçecek kişinin Bulgar ittihâdı taraftarı arasından seçilmesi adına Bulgar radikalleri tarafından Sofya’da, Dubniçe’de, Doğu Rumeli vilâyetlerinde miting ve nümayişler

¹⁰²¹ Bilal Şimşir, **Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler 1821-1913**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 52-53.

¹⁰²² Francis Vinton Greene, **93 Harbi Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**, Çev. Sebahattin Şenol ve Muhammet Şeviker, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 211.

¹⁰²³ Ali İhsan Gencer, “*Ayastefanos Antlaşması*”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, s. 225.

¹⁰²⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlcağlardan 1918’e**, 6. Bs. İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 230; Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 276.

¹⁰²⁵ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 194-200.

düzenlenmiştir.¹⁰²⁶ Filibe, Yanbolu, Pazarcık, İslimye ve Bergos kentlerindeki bu mitingler sırasında bazı resmi dairelere Rus Kralı Aleksandır'ın resimleri asılmıştır.¹⁰²⁷ 1885 senesinde mitinglere hız kesmeden devam edilmiş ve Makedonya'da Türklerin Bulgarlara yönelik mezalim uyguladıkları propagandası yapılmış ve Osmanlı Devleti'ni büyük devletlere şikâyet edici telgraflar kaleme almışlardır.¹⁰²⁸

17 Mart 1885'te Rusçuk'ta ve Filibe'de düzenlenen mitinglerde Edirne vilâyeti Bulgar ittihâdı kapsamında değerlendirilmiştir. Askere gönüllü yazılanlar, sağa sola ateş açarak kamu huzuru ve barışını sekteye uğratmışlardır.¹⁰²⁹ Osmanlı yönetimi, miting hakkının bu olamayacağından bahisle Bulgaristan Prensi ile irtibata geçerek, gerekli ikazların yapılmasını, halkı, tahkir ve teşvik eden gazetelerin kapatılmasını istemiştir.¹⁰³⁰ Mitinglerin devamı üzerine de “*emniyet ve asayiş*” gerekçesiyle mitinglere izin vermeyeceğini ilan etmiştir.¹⁰³¹ Ancak 14 Eylül 1885'de Otlukköy'de “*Düşsün Doğu Rumeli yaşasın ittihat!*” sloganlarıyla başlayan nümayişlerin isyana dönüşmesi ve genişlemesiyle 21 Eylül 1885'de Bulgar Prensi Aleksandır Filibe'ye gelerek Bulgarların sevinç gösterileri arasında Doğu Rumeli'nin idaresini eline almıştır. Kendisini “*Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi*” olarak ilan etmiştir.¹⁰³²

Osmanlı yönetimi, Doğu Rumeli'de askeri müdahaleye hazırlanırken, Berlin Antlaşması taraf devletlerinin araya girmesiyle 13 Ekim 1885'den itibaren meselenin sulh yolu ile halledilmesi maksadıyla görüşmeler başlamış, ardı sıra konferanslar düzenlenmiştir. Nihayetinde 5 Nisan 1886'da İstanbul Konferansı'nda Kırcaali ve Rodop'un Osmanlı idaresine doğrudan doğruya bağlı kalmasına binaen Doğu Rumeli Bulgar Prenslığı'ne geçmiştir.¹⁰³³ Konferans boyunca Bulgarlar, büyük devletlerin lehlerine karar vermesini sağlamak için miting ve nümayişlere devam etmişlerdir.¹⁰³⁴ Ayrıca bu nümayişlerle Doğu Rumeli'de yaşayan Müslümanları yıldırarak, tehditlerle korkutarak hicrete zorlamışlardır.¹⁰³⁵

Doğu Rumeli'nin Bulgar Prenslığı'ne katılışından sonra Bulgarlar; Kosova, Manastır, Selanik ve Edirne vilâyetlerinin Prenslığe katılması için harekete geçmişlerdir. Özellikle Manastır'ın muhtariyete kavuşturulması ve ardından Doğu Rumeli misali Prenslığe bağlanması

¹⁰²⁶ BOA. HR. SFR.04.. 327-60; 317-102.

¹⁰²⁷ BOA. Y..A...HUS. 176-76

¹⁰²⁸ BOA. HR. SFR.04. 327-45; HR. SYS. 1838-15.

¹⁰²⁹ BOA. MV. 2-45; HR. SYS. 1839-7.

¹⁰³⁰ BOA. HR. SFR. 04. 327-109.

¹⁰³¹ BOA. MV. 2-45.

¹⁰³² Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı*, C. 2, İstanbul 1325, s. 776-779.

¹⁰³³ Tevfik Bıykoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1955, s. 6.

¹⁰³⁴ BOA. Y..PRK. ASK. 29-75.

¹⁰³⁵ BOA. A.}MTZ.(04) 19-50.

amaçlanmıştır. Bulgarlar, 11 Ekim 1894'de Sofya'da miting düzenlemişler ve “*Makedonya Mitingleri*” başlığı ile hazırlamış oldukları miting kararnamesini, Bulgarca basarak, civar yerlerde dağıtarak halkı sokaklara ve meydanlara çağırmışlardır.¹⁰³⁶ 13 Ocak 1895 Pazar günü Makedonya İhtilal Fırkasının Rusçuk'da düzenlemiş olduğu mitinge Ermeni komitacıları katılmış ve kilisede toplanan kalabalık ayinden sonra mızıkalar eşliğinde sokak ve caddelerde nümayiş yapmışlardır.¹⁰³⁷

1896 senesinde Varna'da, Şumnu'da Makedonya Cemiyeti öncülüğünde Mir ve Svoboda gibi gazetelerin teşviki ve tahkiri ile halk sokaklara dökülmüş ve Osmanlı idaresini protesto etmişlerdir.¹⁰³⁸ 1897 senesinde Osmanlı-Yunan Harbi sırasında Makedonya Cemiyeti, Rusçuk'ta 6 bin kişinin katılımıyla miting düzenlemiştir. “*Makedonya istiklali*” yolunda karar almışlar ve miting kararnamesini, Osmanlı yönetimine ve Sofya gazetelerine bildirmişlerdir.¹⁰³⁹ Makedonya'nın istiklali (muhtariyeti tammei idare¹⁰⁴⁰) yolunda hazırlanan miting kararnamesinin bir suretini Fransızca kaleme alarak büyük devletlere göndermişlerdir.¹⁰⁴¹ Kararnamede, Bulgaristan'ın kurtuluşu ile Ayastefanos Antlaşması'na atıflar yapılarak “*yıldönümü*” vurgusu yapılmış ve Makedonya toprakları üzerinde yaşayan Osmanlı Bulgarlarının can, mal ve ırzını Osmanlı idaresinin koruyamamasından bahisle burada muhtariyetin kurulması ve ardından ya Bulgar Prensiği'ne ya da büyük devletlerden birine bağlanmasını istemişlerdir¹⁰⁴². Mitinglerin ekseriyetinde Makedonya ve Edirne vilâyetlerinin Türklerin zalimce idareleri altında bulunduğu konusu işlenmiştir.¹⁰⁴³

“*Yıldönümler*” Makedonya Mitingleri'nin önemli araçlarından olmuştur. Osmanlı-Rus Harbi'nin, Ayastefanos Antlaşması'nın, Berlin Antlaşması'nın, Doğu Rumeli'nin Bulgar Prensiğe katılışının ve kimi Bulgar çetecilerinin idam ediliş gününün yıldönümlerinde halk sokak ve caddelere çağırılmışlardır. Yıldönümlerinde ekseriyetle Rus konsoloshaneleri önünde Rusya lehine tezahüratlar ihmal edilmemiştir. Diğer ihmal edilmeyen konu ise Kosova, Manastır ve Edirne vilâyetleri için muhtariyet talepleridir.¹⁰⁴⁴ Yıldönümü miting ve nümayişi neredeyse 1897 senesinden sonra her yıl gerçekleştirilmiştir. Yalnızca 31 Ocak 1899'da Bulgaristan

¹⁰³⁶ BOA. A. }MTZ.(04) 180-53.

¹⁰³⁷ BOA. A. }MTZ.(04) 26-141; 26-149.

¹⁰³⁸ BOA. A. }MTZ.(04) 33-91; 34-18; 34-29; 40-103;

¹⁰³⁹ BOA. A. }MTZ.(04) 42-10; 42-35; HR.SFR..04.. 755-106.

¹⁰⁴⁰ BOA. A. }MTZ.(04) 42-35.

¹⁰⁴¹ BOA. HR. SFR..04.. 356-43.

¹⁰⁴² BOA. Y..A...HUS. 369-91.

¹⁰⁴³ BOA. A. }MTZ.(04) 43-59.

¹⁰⁴⁴ BOA. A. }MTZ.(04) 47-73; HR. SFR..04.. 357-39.

Prensesi Marie Loise'nin vefat etmesi üzerine Sofya, Filibe'de ve daha birçok yerde her yıl kutlanan ve anılan Ayastefanos Antlaşması münasebetiyle gösteri ve yürüyüşler yapılmamıştır.¹⁰⁴⁵

1898'de Filibe Nümayişi'nde Bulgar ileri gelenleri ile hükümet memurları, Rus Çarı ve Bulgar Prensi lehine yürüyüş yapmışlar ve “*Makedonya bizindir*”, “*Yaşasın iki müttefik*” sloganları atmışlardır. Nümayişe Rus konsolosu katılmış ve nümayişte Makedonya'nın istiklalini talep etmişlerdir.¹⁰⁴⁶ 3 Aralık 1899'da Varna'da Belediye Binası önünde Makedonya Cemiyetinin Istranca şubesinin önderliğinde Avukat Aleksander Diyakoviç reisliğinde düzenlenen mitingde Kara Mihailof, Dragoulef ve Vladimir Dimirof adlı şahıslar tarafından, Padişah II. Abdülhamit hakkında uygunsuz konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşma metinleri “*Vernik-İsvenik*” ile Ermenice “*Yarnuk*” isimli gazetelerce yayımlanmıştır. Miting karamamesi; Bulgaristan Başvekiline, Sabronya Meclisi Reisine ve Makedonya Cemiyeti Başkanına gönderilmiştir.¹⁰⁴⁷

9 Mart 1901'de Vidin'de Ayastefanos'un yıldönümü nedeniyle gerçekleştirilen mitingde Vidin Metropolit Kiril Efendi ile İdadi (Lise) Müdürü Nikola Boyçof adlı şahıslar tarafından “*Büyük Bulgaristan*” emeliyle alakalı konuşmalar yapılmıştır. Gabriel Efendi “*Size sancak-ı şerifi veriyorum. Bu sancak ile nümayişlere devâm ederek Ayastefanos'ta verilen Büyük Bulgaristan'a nâil olacağınızı Cenâb-ı Hakk'tan niyâz ederim.*” duasıyla konuşmasını sonlandırmıştır. Nikola Efendi ise toplanma sebepleri olarak, Ayastefanos'un 23. yıldönümünü değil de Bulgaristan komitasının kuruluşunun 95. yıldönümünü kutlamak için toplandıklarından bahsetmiştir. Ayrıca Makedonya ve Edirne vilâyetlerinde yaşayan kardeşlerinin (Bulgarların) hala esaret altında yaşadığından bahsederek, kalabalığı istiklal uğruna mücadeleye davet etmiştir.¹⁰⁴⁸

Sofya'da Makedonya Cemiyeti taraftarlarınca gerçekleştirilen başka bir mitingde önce kilisede dualar edilmiş ardından katılımcılar, ellerinde kırmızı bayraklarla Ruslar tarafından inşa edilen heykel önünde toplanmışlardır. Boris Antonof adlı şahıs tarafından Ruslara şükran konuşması yapılmıştır. Ardından Kovaçef adlı bir şahıs miting kürsüsüne gelerek, Osmanlı Bulgarlarının çekmiş olduğu zulmden bahsetmiş, idareten hürriyet istemiş ve Büyük Bulgaristan

¹⁰⁴⁵ BOA. HR.SFR.04.. 762-105..

¹⁰⁴⁶ BOA. A. }MTZ.(04) 55-52; Y..MTV. 173-162; Y..A...HUS. 382-62

¹⁰⁴⁷ BOA. HR. SFR.04.. 534-9; 534-26; 534-28; 765-86; Y..A...HUS. 402-3.

¹⁰⁴⁸ BOA. A. }MTZ.(04) 69-34.

hayalini sonlandıran Berlin Antlaşması hakkında ağır eleştirilerde bulunmuştur.¹⁰⁴⁹ Aynı tarihlerde benzer söylemler, Filibe ve Şumnu'daki mitinglerde dile getirilmiş, büyük devletler göreve çağrılmıştır. Cemiyet, Bulgar hükümetini istiklal uğrunda harekete geçirmek istemiştir.¹⁰⁵⁰

1903 senesine gelindiğinde Bulgar yönetimi komitaları kaldırma kararı almış, mitingleri yasaklamış ve bazı komitacıları tutuklamıştır. Bulgar hükümetinin bu karar ve eylemi Sofya, Filibe ve Bergos gibi kentlerde nitinglerle protesto edilmiştir. Ancak Bulgar Prenslığı, karar ve tutumundan vazgeçmemiştir.¹⁰⁵¹ Yalnızca 31 Ocak 1904'de Filibe'de Bulgarların, ellerinde kırmızı bayraklarla nümayiş düzenledikleri bilgisine ulaşılmıştır. Bu tarihten II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Bulgar ittihâdına yönelik miting ve nümayişlere rastlanmamış, Bulgar kamuoyu daha çok kilise ve mektepler meselesine odaklanmıştır.

Bulgar Prenslığı'nın Osmanlı Devleti'nden resmi ayrılış süreci, 1908 Ağustos ayında Padişah II. Abdülhamit adına verilen doğum günü ziyafetine Bulgar Kethüdası Geshof'un davet edilmemesi ile başlamıştır. Geshof geri çağırılmış ve Bulgaristan Prensi Ferdinand, Viyana ziyaretinde 23 Eylül 1908 tarihli görüşmede Avusturya yönetimi ile Bulgaristan'ın istiklali ile Bosna ve Hersek şehirlerinin ilhakını kararlaştırmışlardır. Ardından Ferdinand, 5 Ekim 1908'de Tırnova'da kendini, Makedonya ve Trakya'nın içinde bulunduğu "*Büyük Bulgaristan*" kurma hayali nedeniyle "*Çar*" ilan etmiştir.¹⁰⁵² Osmanlı yönetimi, başlangıçta bağımsızlık kararını tanımamıştır.¹⁰⁵³ Berlin Kongresi'ne katılan devletlere başvurarak, durumu protesto etmiş ve sulh yoluyla meselenin halli seçeneğini tercih etmiştir.¹⁰⁵⁴ İkili görüşmelerin ardından 19 Nisan 1909'da Osmanlı yönetimi, Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Bunun karşılığında Osmanlı'nın Rusya'ya kalan savaş tazminatı borcu silinmiştir. Böylece Osmanlı'nın Avrupa topraklarındaki "*son muhtariyeti*" elden çıkmıştır.¹⁰⁵⁵

1878 Berlin Antlaşması'na göre Bosna ve Hersek, Avusturya-Macaristan Devleti tarafından asker bulundurulmak suretiyle yönetilmesine karar verilmiştir. Meşrutiyet iade edildiğinde Bosna ve Hersek, Osmanlı hâkimiyetinin sözde kaldığı yerlerden olsa da resmen Osmanlı Devleti'nin bir parçasıdır.¹⁰⁵⁶ Bosna ve Hersek, halkının etnik çeşitliği nedeniyle hem

¹⁰⁴⁹ BOA. A. }MTZ,(04) 72-47.

¹⁰⁵⁰ BOA. A. }MTZ,(04) 83-38; 76-71; 82-28; 83-51.

¹⁰⁵¹ BOA. A. }MTZ,(04) 89-52; 221-10; 89-51; 105-27.

¹⁰⁵² Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 133-134.

¹⁰⁵³ Fahri Belen, *20nci Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 90-91.

¹⁰⁵⁴ Ahmad, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁰⁵⁵ Karal, *a.g.e.*, s. 230.

¹⁰⁵⁶ *a.g.e.*, s. 214.

Sırbistan Devleti'nin ve hem de politik gayelerle Avusturya-Macaristan Devleti'nin siyasi hâkimiyet kurmak istediği yerlerdendir.¹⁰⁵⁷

Sırbistan tehditinin artmasına binaen 1906 senesinde Avusturya yönetimi, Bosna ve Hersek'i ilhaka karar vermiştir. 1907 Reval Görüşmesi'nden sonra Rusya'nın ilhaka tepki göstermemesi için 1908 Eylül'ünde Rusya ile görüşmelere başlamıştır. Bu sırada Meşrutî yönetim gereğince Osmanlı Meclis-i Mebusânına Bosna ve Hersek'ten gönderilecek mebusların seçimi önemli bir mesele arz etmiştir.¹⁰⁵⁸ Nihayetinde Avusturya yönetimi, Berlin Antlaşması'ndaki kârlılığını kaybetmemek isteğiyle, 6 Ekim 1908'de Bosna ve Hersek'i ilhak ettiğini ilan etmiştir.¹⁰⁵⁹ Böylece Osmanlı Meclis-i Mebusâna Bosna ve Hersek'ten mebus gönderilip gönderilememesi konusundaki tartışmalara kökten son vermiştir. Osmanlı yönetimi, meselenin sulh ve konferans yoluyla çözülmesini istemiştir. 26 Şubat 1909'da İstanbul'da imzalanan antlaşma gereğince Osmanlı ilhakı resmen kabul etmiştir. Meclis tarafından imzalanan antlaşma, 11 Nisan 1909'da Padişah II. Abdülhamit'in onayına sunulmuştur. Osmanlı, mali tazminata razı olmuştur.¹⁰⁶⁰

1908 Ekim Krizi patlak verdiğinde Osmanlı hükümetinin başında Kânil Paşa bulunmaktadır. Kânil Paşa, büyük devletlerin tavırlarına göre hareket etmeyi yeğlemiştir.¹⁰⁶¹ Büyük devletlerin toplamayı düşündüğü konferansın meselenin çözümünde aktif rol oynayacağını ve konferansın Osmanlı lehine çözümlenmesi için “vatan” adına istiklal ve ilhak girişimlerinin “hukuksuz” ve “haksız” olduğunun anlatılması gerektiğine inanmıştır. Meselenin “sulh yolu” ile çözümlenmesini amaçlamaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Bulgaristan ve Avusturya'nın girişimlerinin hukuksuz ve haksız olduğunu, bu tür girişimlere karşı Türk halkının tepkisini ortaya koymak ve konferans sırasında büyük devletlerin desteğini sağlamak için halkı sokaklara ve alanlara çağırmıştır.¹⁰⁶² Kânil Paşa, ilkesel olarak bu tür toplumsal eylemleri desteklese de Türklerin şiddet yanlısı olarak telakki edilmesine neden olabilecek taşkınlıkların çıkarılmamasını istemiştir.¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁷ Aynı yer.

¹⁰⁵⁸ Ülman, **a.g.e.**, s. 182-188. Osmanlı'da Meşrutiyet ilan edildikten sonra Bosna ve Hersek'te yaşayan İslam ve Hristiyan ahalî Avusturya-Macaristan yönetimine Meşrutiyet idaresi için müracaatta bulunmuşlardır. Ayrıntılı bilgiler için ayrıca bkz. “Bosna ve Hersek”, **Sada-yı Hakk**, 17 Eylül 1908, No: 9.

¹⁰⁵⁹ Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 133-134.

¹⁰⁶⁰ **a.g.e.**, s. 89; Karal, **a.g.e.**, s. 224; Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁰⁶¹ Kerimoğlu, **a.g.m.**, s. 87.

¹⁰⁶² Aktar, **a.g.e.**, s. 103.

¹⁰⁶³ Kerimoğlu, **a.g.e.**, s. 87-88; Hüseyin Cahit, “Avusturya ve Bulgaristan”, **Tanin**, 14 Ekim 1908, No: 75.

Meşrutiyet'in ilanı zorunluluğunu tetikleyen ve bir süredir unutulmuş ve rafa kaldırılan “*Balkan meselesi*” kamuoyunun gündemine yeniden gelmiştir. Osmanlı yönetimi, seferberlik ilan edemeyeceğinden büyük devletlerden konferans talep etmiş, meselenin müzakere yoluyla çözülmesini istemiştir. Ülke içerisinde de emir ve talimatlar yayımlayarak, konferanstan aleyhe karar çıkmaması için kamuoyunun sakin kalması için Bulgarlara karşı şiddet uygulamamalarını ve sınırlarda olay çıkartılmamasını istemiştir. Kamuoyunun sakinliği açısından, özellikle İstanbul basınından halk arasında gerilim yaratacak yönde haberler yapılmaması talep edilmiştir.¹⁰⁶⁴ Basında, ekseriyetle büyük devletlere odaklanılmıştır. Berlin Antlaşması'na aykırı istiklal ve ilhak kararlarının sadece Osmanlı'ya karşı bir ihlal olmadığı, imza koyucu ülkelerin de hukukunun ihlal edildiği vurgusu yapılarak, büyük devletler göreve çağırılmıştır. *Tanin* yazarlarından Hüseyin Cahit; İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bu krize karşı koyacaklarına inandığını yazmıştır.¹⁰⁶⁵ *İkdam* yazarlarından Ali Kemal, İngiltere'nin yardımıyla “*bu krizin*” çözüleceğini ifade etmiştir.¹⁰⁶⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908 Ekim Krizi karşısında tutumları nedeniyle İngiliz, Fransız ve Rus hükümetlerine ve hatta Giritli Rumların Yunanistan'a ilhak kararı almalarını kabul etmeyen Yunan hükümetine şükranlarını sunmakta, kendi taraftarlarını ve Osmanlı halkını sağduyulu davranmaya çağırmaktadır.¹⁰⁶⁷ İttihatçı basın da mitinglerin “*harp mitingleri*” değil “*barışçıl mitingler*” olduğu'nu, meselenin; “*silah*” yoluyla değil “*sulh yolu*” ile çözülmesi gerektiğini, ulusal ve uluslararası kamuoyunun desteği sağlamak için mitingler yapıldığını işlemiştir. Şiddet yanlıları uyarılarak “*harp*” çağrısının “*mutlakıyyet*” yönetimini isteyenlerin talebi olacağını, mitinglerin gayesinin; asla savaş olmadığı; savaşın, milletin zararına olduğu yazılmıştır. Bulgaristan ile meselenin temelinde Makedonya ıslahatlarının olduğu, Osmanlı yönetiminin her ne kadar Makedonya konusunda iyi niyetle hareket etmiş olsa da Avrupa kamuoyunun tatmin olmayacağı ve Bulgaristan'ın halkı tahriklere devam edeceği vurgulanarak halk uyarılmıştır.¹⁰⁶⁸ Mitingler sırasında gayr-ı Müslimlere yönelik herhangi bir saldırının Avrupa kamuoyunca Osmanlı lehine dönüşen olumlu havayı bozacağı endişesi taşınmış, Türk milletinin bu oyuna gelmemesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁶⁹

¹⁰⁶⁴ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁰⁶⁵ Hüseyin Cahit, “*Bulgaristan'ın İlan-ı İstiklali*”, **Tanin**, 6 Ekim 1908, No: 67.

¹⁰⁶⁶ Ali Kemal, “*İfşâ-yı Hakâyık*”, **İkdam**, 6 Ekim 1908, No: 6838.

¹⁰⁶⁷ “*Hâl-i Hazırımız*”, **İttihat ve Terakki**, 11 Ekim 1908, No: 29.

¹⁰⁶⁸ Hüseyin Cahit, “*Efkâr-ı Umûmîye ve Harb*”, **Tanin**, 28 Eylül 1908, No: 59.

¹⁰⁶⁹ İsmail Hakkı, “*Avusturya'nın Maksûd-i Hakikiyesi*”, **Tanin**, 8 Ekim 1908, No: 69.

Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Merkezi, istiklal ve ilhak kararından birkaç gün sonra 9 Ekim 1908’de bazı vilâyetlere telgraf çekerek, miting ve nümayişlerle kararın protesto edilmesini istemiştir.¹⁰⁷⁰ Bulgaristan istiklalinden evvel nasıl ki Bulgar kamuoyu, Marinof ve Sunçef isimli generallerinin çalışmalarıyla harekete geçip, mitinglerle Doğu Rumeli demiryollarını gaspedip bağımsızlıklarının ilan ettiyse¹⁰⁷¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti de Türk kamuoyunu harekete geçirerek, barış konferansındanda büyük devletlerin desteğini alarak, meselenin Türkler lehine çözümlenmesini arzulamıştır.

1.1. İstanbul Miting ve Nümayişleri

Servet-i Fünûn gazetesi, 5 Ekim 1908 Pazartesi akşamı nüshasında Bulgar askerlerinin Osmanlı sınırlarına birkaç noktadan taarruz ettiğini, *Yeni Gazete* ilave sayısında Bulgaristan’ın istiklalini ilan ettiğini, *Geveze* gazetesi ise ilerleyen saatlerdeki ikinci ilave sayısıyla istiklali teyit eder yazısını okuyucularına duyurmuştur. Gece yarısına kadar sokaklar bu haberler ile çınlamıştır. Ertesi sabah diğer gazeteler, *Servet-i Fünûn* ile başlayan “istiklal” haberlerini doğrulayıcı yayımlar yapmışlardır. Halk hakikati öğrenmiş, harp ilanını heyecanla beklemeye koyulmuştur.¹⁰⁷² İstanbul ahalisi, büyük devletlerden İngiltere’nin, Bulgaristan’ın istiklali kararına karşı Osmanlı hukukunu temine dair beyanatını işitmesi üzerine 6 Ekim akşamı sokak ve meydanlara çıkarak nümayiş etmişlerdir. İlk uğrak yeri olarak İngiltere sefârethânesini belirlemişlerdir.¹⁰⁷³

6 Ekim 1908 gecesi, Fatih, Haydar, Küçük Mustafa Paşa, Unkapanı gibi yerlerden toplaşan İstanbul ahalisi, yağmur ve çamura aldırış etmeden İngiltere sefârethânesi önüne giderek, İngiltere yönetiminin Bulgaristan’ın istiklalini ilanına dair kararını tasdik etmeyeceklerine dair beyanatı üzerine İngiliz Sefir Sir Lauter’e şükranlarını sunmak için nümayiş düzenlemişlerdir. Nümayişçilerin ellerinde Osmanlı ve Yunan bayrakları bulunmaktadır. Nümayişçilerin sayısı giderek artmıştır.¹⁰⁷⁴

Sefârethâne önünde Zabtiye Nezâreti Tercümanı Vasıf Bey konuşmasında, İngiltere’nin, eskiden beri mevcut mesele hakkındaki tutumundan ve Osmanlı’nın memnuniyetinden bahsetmiştir. İngiltere Sefiri Sir Lauter, Tarabya’da bulunduklarından

¹⁰⁷⁰ BOA. A.MTZ.(04). 171-47.

¹⁰⁷¹ BOA. A.MTZ.(4). 171-78; DH. MKT. 2623-118.

¹⁰⁷² Süleymanpaşazâde Sami, “İlâveler, Nümâyişler”, *Tanin*, 9 Ekim 1908, No: 70.

¹⁰⁷³ Aynı yer.

¹⁰⁷⁴ “Dün Geceki Nümâyişler”, *Tanin*, 7 Ekim 1908, No: 68.

telgrafla nümayişçilere teşekkürlerini bildirmiş, telgraf Hamdi Bey tarafından okunmuştur.¹⁰⁷⁵ Nümayiş sırasında konuşmacının resmi sıfatı, nümayişin sivil toplum hareketinden uzak olduğunu göstermektedir. Nümayişin ana konusu her ne kadar “*istiklal ve ilhak*” girişimine karşı “*kızgınlık*” olsa da İngiltere sefârethânesi önünde “*anlık memnuniyet*” vardır. Nümayişin konusu “*şükrandır*”.

Nümayişçiler, İngiltere sefârethânesinden sırasıyla Fransa ve İtalya sefârethânelerine gitmişlerdir. Yürüyüş sırasında “*Yaşasın İngiltere!*”, “*Yaşasın Fransa!*”, “*Yaşasın İtalya!*”, “*Yaşasın Türkiye!*” ve “*Kahrolsun Bulgarlar!*” sloganları atmışlardır. Nümayişler sırasında İngiltere ve Fransa marşları da çalınmıştır.¹⁰⁷⁶ Nümayişin hedefinde büyük devletler olduğu ve bu devletlerin konferans sırasında destekleri alınmak istenmektedir. İngiltere “*hakiki dost*” olarak ilan edilmiştir.¹⁰⁷⁷ Bosna ve Hersek üzerindeki emellerinden ötürü “*anlık müftelik*” Sırbistan sefârethânesine gidilmiştir. Osmanlı Devleti ve milleti lehine gösterilen eğilimlerinden dolayı Sırp sefirine şükranlarını sunmuşlardır. Sırp Sefiri, bir konuşma yapmış ve nümayişçilere eylemlerinden dolayı teşekkür etmiştir.¹⁰⁷⁸

7 Ekim 1908’de istiklal ve ilhak kararı, uluslararası siyasette karşılık görmeyince Beyoğlu halkı İngiltere, Fransa ve Rusya yönetimlerine teşekkürlerini bildirmek ve şükranlarını arz etmek üzere, Harbiye Meydanı’nda toplanmışlardır. Kalabalık, İslam ve Hristiyan vatandaşlardan oluşmuştur. Miting, ittihâd-ı anâsıra uygundur. Kânîl Paşa hükümetini destekleyici konuşmalar yapılmıştır. Dâhiliye Nazırı Hakkı Bey konuşmasında, gösterilen itimata teşekkür etmiş ve hükümet olarak, devletin ve milletin menfaatlerinden başka bir şey düşünemeyeceklerini, ahalinin, sükûn ve itidalli olmasını tavsiye etmiştir.¹⁰⁷⁹ Harbiye Mitingi, resmi bir mitingdir. Hükümet karşıtı eylem değildir. Aksine hükümet politikasına uygundur, barışçıldır.

10 Ekim 1908’de İstanbul’da yaşayan Sırlar, Avusturya-Macaristan Devleti’nin ilhak kararını protesto etmek için ellerinde Osmanlı ve Sırp bayraklarıyla Beyoğlu ve Galata’da belediye binası ve askeri binalar önünde coşkulu nümayişler yapmışlardır. Nümayiş sırasında “*Yaşasın Türkler!*” ve “*Yaşasın Sırlar!*” sloganları atmışlardır.¹⁰⁸⁰ Esasında Sırlar’ın nümayiş

¹⁰⁷⁵ “*Evvelki Gece Nümâyişler*”, **Tanin**, 8 Ekim 1908, No: 69.

¹⁰⁷⁶ Aynı yer.

¹⁰⁷⁷ İsmail Hakkı, “*Avusturya’nın Maksûd-i Hakikiyesi*”, **Tanin**, 8 Ekim 1908, No: 69.

¹⁰⁷⁸ “*Düinkü Nümâyiş*”, **İkdâm**, 8 Ekim 1908, No: 5163; Beyoğlu’nda yapılan nümayişlerin bir benzeri bu sıralarda Sırbistan ülkesinde yapılmakta, Bosna, Hersek’in ilhakı protesto edilmekte ve savaş çağrısı yapılmakta idi. Ayrıca bkz. **BOA**. Y.A.HUS. 525-78; “*Belgrat’ta Miting*”, **İttihâd ve Terakki**, 8 Ekim 1908, No: 28.

¹⁰⁷⁹ “*Düinkü Nümâyiş*”, **İkdâm**, 8 Ekim 1908, No: 5163.

¹⁰⁸⁰ **Servet-i Fünûn**, 12 Ekim 1908, No: 122.

düzenlemedeki amacı, Sırbistan yönetiminin harp lehinde aldığı kararı desteklemektir. Sırbistan, Belgrat'ta Arnavutların katıldığı 25 bin kişilik mitingde Avusturya'ya karşı harp kararı almışlardır.¹⁰⁸¹ Bu harp lehindeki mitingin benzerini İstanbul'da yapmışlardır. Harp kararını desteklemek için Beyoğlu ve Galata sokaklarında “*Yaşasın Devlet-i Aliyye, yaşasın İngiltere ve harbiye, yok olsun Avusturya ve Bulgaristan!*” sloganları atmışlardır. Sırplar, Osmanlı vatandaşları gibi ilhakı kabul etmeyen ve hükümsüz olduğunu ilan eden İngiltere Devleti'ne karşı şükran duyguları beslemektedir. Sırplar, İngiltere Sefaretine kadar yürümüşlerdir.¹⁰⁸² Beyoğlu Sırp Mitingi, milliyetçi söylemlere sahiptir. Türklerin nümayişlerinden ziyade savaş taraftarıdır. O sebepten “*Yaşasın harbiye*” sloganı atılmıştır. Miting Kanunu'na (1909) göre yabancıların miting düzenlemesinin yasak olacağı hesaba katılırsa “*yabancıların düzenlediği ilk miting*” olarak kayıtlara geçmiştir.

Beyoğlu ve çevresinde yapılan nümayişleri “*patırtı*” olarak değerlendiren *İkdam*, Osmanlı hükümetini zora sokacak veya meşgul edecek nümayişlerden kaçınılmasını istemiştir. Gazete “*Vatanını Sevenlere*” başlığı ile şöyle bir bildiri yayımlamıştır:

“Nümâyişler vevleki dostâne olsun. Şu aralık biz sükûn ve i'tidâlimizi muhâfaza ile müttefikâne davranmaya mecbûruz. Bizim için dost olan devletler nümâyişlerimize değil, âsâr-ı fiiliyemize muntazardır. Biz Meşrutiyet-i idâreye ne derece liyâkat gösterir isek o kadar mazhar-ı hürmet ve sahabet olunur. Gerek Avusturya ve gerekse Bulgar mes'elelerinde i'tidâlimizi muhâfazadan ayrılmayalım. Bize bu teveccühü kazandıran sükûnetimizin kıymetini bilelim. Hükûmeti nümâyişler ile işgal etmeyelim. Hâl-i hazırûn derece-i ehemmiyeti muhtâc-ı îzâh değildir... Patırtılarla vakit geçirmeyelim...”¹⁰⁸³

İkdam, nümayişlerin “*dostane*” olmasının Osmanlı menfaatine bir yarar sağlamayacağını, dost kabul edilen devletlerin nümayişlere bakarak karar vermeyeceğini, sükûnet ve Meşruti idareye liyakatla teveccüh kazanılacağını yazarak nümayişçilere son verilmesini istemiştir.

Ayasofya Mitingi, “*Vatanın istiklâline taalluk eden hususâtta lâ-kayd (kayıtsız) kalan bir millet yaşamaya lâayık değildir.*¹⁰⁸⁴” anlayışıyla hareket eden İttihat ve Terakki Cemiyeti başta İstanbul olmak üzere memleketin önemli vilâyet merkezlerinde “*istiklal ve ilhak*” kararlarının protesto edilmesi için mitingler düzenlenmesini kararlaştırmış ve talimat vermiştir. Bu yönde tüm teşkilatlarını harekete geçirmiş, merkezce belirlenen “*uzlaşmacı, hakçı*” siyaset ile meselenin çözülmesi yolunda politik gaye binlerce insana kanalize edilmiştir. 6 Ekim 1908

¹⁰⁸¹ “*Miting*”, **İttihâd ve Terakki**, 11 Ekim 1908, No: 29.

¹⁰⁸² **BOA**, Y.A.HUS. 525-78.

¹⁰⁸³ “*Vatanını Sevenlere*”, **İkdâm**, 8 Ekim 1908, No: 5163.

¹⁰⁸⁴ Hüseyin Cahit, “*Ahvâl-i Umûmîye*”, **Tanin**, 13 Ekim 1908, No: 74.

tarihinde akşamdan itibaren Beyoğlu ve çevresinde yapılan nümayişlerin ardından Ayasofya’da geniş katılımlı bir miting düzenlemeyi kararlaştırmışlardır. Miting davetiyesi şöyledir: “*Hâdis-i ahîre üzerine devlet-i Osmaniye’ye izhârı dost eden (dostluklarını meydana çıkaran) düvel-i ecnebiyeye karşı beyân-ı memnûniyyet ve muhâleset (birbirleriyle iyi geçinme) eylemek üzere bugün Ayasofya’da saat sekiz buçukta ahâlî nâmına büyük bir ictimâ’ akdedilecektir.*¹⁰⁸⁵” Mitingin konusu “*memnuniyet*” sunmaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, istiklal ve ilhak kararlarını “*hükümsüz*” olarak addeden Avrupalı devletlere teşekkürlerini bildirmek istemektedir. 13 Ekim 1908 Salı günü “*herkesi*” Ayasofya Meydanı’na davet etmiştir.¹⁰⁸⁶ Miting günü alana 40 50 bin civarında kişi gelmiştir.¹⁰⁸⁷ Kalabalık mitingler, gerek katılımcılar arasında ve gerekse dış dünyada etki bırakması konusunda katılımcı sayısı önemlidir.¹⁰⁸⁸ Buna göre miting, beklenen etkiyi yaratmış olduğu düşünülmektedir. Mitinge Türk, Sırp, Karadağlı, Ermeni, Rum ve Musevi olmak üzere pek çok milletten insanlar katılmıştır¹⁰⁸⁹. İttihâd-ı anâsıra uygun kozmopolit bir mitingdir. Toplumsal birlik ve beraberliği güçlendirici yanı mevcuttur. Ahrar Fırkasından Bedros Hallaçyan ve Pandelaki Kozmide Efendiler mitinge katılmışlardır.¹⁰⁹⁰ Böylece İttihat ve Terakki Fırkasının öncüllediği bu mitinge Ahrar Fırkasından delegeler katılarak, iktidar-muhalefet uzlaşması sergilemişlerdir.

Meydanı dolduran kalabalığın ellerinde Osmanlı bayrağının yanı sıra çeşitli milletlerin kendi ülkelerine ait bayrakları yer almıştır. Mitingde, Dârülfünûn muallimlerinden Hoca Nasuh, Mustafa Asım, Mekteb-i Mülkiye Müdürü Celal, Dava Vekili Kozmide, Düyûn-i Umûmiye Hukuk Müşaviri Hallaçyan, İttihat ve Terakki Cemiyetinden Erkân-ı Harbiye Binbaşısı İsmail Hakkı ile Musevi cemaati ileri gelenlerinden İsak Efendi tarafından birer konuşma yapılmıştır.¹⁰⁹¹

Osmanlı sancaklarına sarılmış olan konuşma kürsüsüne ilk olarak saat sekiz buçuk civarında Mekteb-i Mülkiye Müdürü Celal Bey çıkarak “*Ey müfvehhim millet, ey muazzez kavm,*

¹⁰⁸⁵ “*İctima’-i Umûmî*”, **Tanin**, 13 Ekim 1908, No: 74

¹⁰⁸⁶ “*Miting*”, **Servet-i Fünûn**, 13 Ekim 1908, No: 123

¹⁰⁸⁷ “*Düinkü Cesîm İctima’*”, **Tanin**, 14 Ekim 1908, No: 75; *Servet-i Fünûn*, mitinge katılım oranını 20 bin kişi olarak vermiştir. “*Düinkü Miting*”, **Servet-i Fünûn**, 14 Ekim 1908, No: 124; *Saadet*, 20.000-30 bin kişi olarak yazmıştır. “*Miting*”, **Saadet**, 14 Ekim 1908, No: 79.

¹⁰⁸⁸ Erhan Löker, **Demokrasi ve Mitingler**, Altınışık Yayınları, Ankara, 1948, s. 5.

¹⁰⁸⁹ “*İstanbul’da Miting*”, **İttihâd ve Terakki**, 15 Ekim 1908, No: 31; “*Düinkü Miting*”, **Servet-i Fünûn**, 14 Ekim 1908, No: 124.

¹⁰⁹⁰ “*Miting*”, **Saadet**, 14 Ekim 1908, No: 79.

¹⁰⁹¹ “*Düinkü Cesîm İctimâ’*”, **Tanin**, 14 Ekim 1908, No: 75; “*Düinkü Miting*”, **Servet-i Fünûn**, 14 Ekim 1908, No: 124.

ey metin vatandaşlarım!” hitabıyla konuşmasına başlamıştır. Konuşmasının girizgâhında mutlakıyyete son vererek güçlü bir millet olduklarını medenî dünyaya ispat ettiklerinden bahisle konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“Berlin Muâhdesi’yle muayyen olan daire-i me’zûniyetini aşmış, memâlik-i Osmaniye’den efrâk-ı gayr-ı kabil olan Rumeli Şarkîye’de el atmış olan bir Bulgaristan’la kendisinin de tanıyıp, tasdik eylediği hukuk-ı mukaddesimize en ziyâde sükûn ve istirahatâ muhtac olduğumuz sırada taarruz eden, zemân-ı umûm tahtında bulunan Berlin Muâhdesi ahkâmını tecavüz eyleyen bir Avusturya-Macaristan karşısında bulunuyoruz... Muhakemât-ı mantıkîye bu tecavüze karşı hemen silâha sarılmayı değil, bizim gibi muâhdesine vaz’-ı imzâ eden devletlerin verecekleri mukadderâtâ intizâr etmeyi tavsiye ediyor. İttihad ve Terakki Cemiyeti muhteremesinin gayret ve hamiyetkârîsi sayesinde istihsâl-i hürriyyete muvaffak olduğumuz günden beri Avrupa efkâr-ı umûmîyesinde lehimizde hâsıl olan cereyan tezâyüd ediyor (artıyor) ... Her yerde Avusturya-Macaristan’ın, Bulgaristan’ın hareketleri ta’yib (ayıplama) her taraftan hakkımızda âsâr-ı teveccüh ve muhabbet ibrâz olunur. Şu hâlde neticede bizim için muvaffakiyet muhakkak gibidir. Ne Bosna Hersek’in Avusturya-Macaristan’a ilhâkını ve ne de Bulgaristan istiklâlini tasdik etmemek sûretiyle izhâr-ı me’sîr-i hakk ve muâdelât eden Avrupa düvel-i muazzamasına millet-i hibe-i Osmanî’ye nâmına arz-ı teşekkür etmek vezâif-i insaniyemiz icâbındandır. Bu hissiyâtımızı İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya ve Almanya ve mütehhide-i Amerika hükûmât-ı müfehhimeleri Hariciye nezâretlerine bâ-telgraf iş’âr etmeyi teklîf ederim... Binâenaleyh son söz olarak, ‘yaşasın hürriyet!’ derim.¹⁰⁹²”

Celal Bey’den sonra Osmanlı şeyhülislamrından Mustafa Asım Efendi miting kürsüsüne gelerek, konuşmasının genelinde büyük devletler ile istişare ve dayanışma içerisinde, yasal zeminde kalarak hareket edilmesi gerektiğini izah etmiştir.¹⁰⁹³ Ardından Binbaşı İsmail Hakkı Bey ise konuşmasının başında, Sırp ve Karadağlılara samimiyetle mitinge katılmalarından dolayı teşekkür etmiş ve Osmanlılığı oluşturan çeşitli etnik unsurlarının tek dil ve tek vücut olduklarını söylemiştir. Ardından gelen konuşmalar da benzer konulardan bahsetmişlerdir.¹⁰⁹⁴ Kalabalık “Yaşasın vatan! Kahrolsun Bulgaryalılar! Kahrolsun Avusturyalılar!” sloganları atmıştır.¹⁰⁹⁵ Osmanlı Devleti yanında tutum ve tavır sergileyen devletlere teşekkür telgraflarının çekilmesi kararlaştırıldıktan sonra kalabalık, son derece edep ve intizama uyarak dağılmışlardır.¹⁰⁹⁶ Üç dört kişinin sağa sola silah atmasından başka asayişe müessir bir olay meydana gelmemiştir.¹⁰⁹⁷ Miting silahlı kategorisinde dağıtımı gereken, kriminal vakaya dönüşmüştür.

Meşrutiyet öncesinde İstanbul’da yirmi kişinin toplanması mümkün değil iken Meşrutiyet’in daha ilk zamanlarında Ayasofya Meydanı’nda en az 20 bin kişinin bir araya

¹⁰⁹² “Dünkü Miting”, **Servet-i Fünûn**, 14 Ekim 1908, No: 124.

¹⁰⁹³ Aynı yer.

¹⁰⁹⁴ Aynı yer.

¹⁰⁹⁵ Kerimoğlu, **a.g.e.**, s. 87-88.

¹⁰⁹⁶ “Dünkü Cesim İctimâ”;**Tanin**, 14 Ekim 1908, No: 75.

¹⁰⁹⁷ **BOA**. DH. MKT.2632-66.

gelmesi takdire şayan bir gelişme olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁹⁸ Özellikle miting alanında tek bir polisin dahi görev almaması ve mitingin ardından kalabalığın sükûnetle dağılımı, toplumun, miting ile ilgili ilk başarılı sınavıdır.¹⁰⁹⁹ Basın kuruluşları gayet memnun bir tavırla miting ve nümayişlerin birkaç gün daha sürmesini telkin etmişlerdir.¹¹⁰⁰

Mitinge çok sayıda askeri dâhil resmi sıfatta pek çok kimseler katılmıştır. Mitingin sivil toplum hareketi olduğunu söylemek oldukça zordur. Mitingde itihâd-ı anâsıra uygun hareket ve söylemler görülmüş olsa da hep bir ağızdan atılan “*Kahrolsun Bulgaristan*”, “*Ey muazzez kavm! (Türk)*” ve “*Ey büyük millet (Türk)!*” sloganlar milliyetçi söylemlerdir. “*Kahrolsun Bulgaryalılar ve Avusturyalılar!*” millet temeli üzerine atılan sloganlar “*düşman*” millet yaratmaya yöneliktir. Tehdit karşısında “*aynı dili konuşanların birlik ve beraberliğe muhtacını anlatan ve onlara ortak yaşam alanı sunan milliyetçiliği*” ortaya çıkarıcı söylemlerdir. Bu milliyetçi söylemler ise “*Türkçülük*” ile doğrudan ilgilidir.¹¹⁰¹

İttihat ve Terakki mitingden evvel itihâd-ı Osmani söylemiyle binleri alana toplamışsa da Ayasofya Mitingi ekseriyetle veya sonuç itibarıyla milliyetçiliği kiteselleştirmiştir. Daha 1881’de Mısır’da ülkenin Osmanlı’dan kopuşu sırasındaki Türk aleyhtarı miting ve bildirilerde “*Yaşasın Araplar-Kahrolsun Türkler*” türünden tepkiler¹¹⁰² nasıl ki Arap milliyetçiliğinin varlığını gözler önüne seriyorsa şimdilerdeki “*Kahrolsun Bulgarlar!*” sloganı da Türk milliyetçiliğinin gelişimini sağlayacaktır.

1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri

Manastır Mitingi, 10 Ekim 1908’de farklı milletlerden yaklaşık 500 kişinin katılımıyla Manastır Hürriyet Meydanı’nda sabah 9.00 sıralarında meydana gelmiştir.¹¹⁰³ Miting kozmopolit yapıdadır. Mehmet Vasıf, Hoca Recep, Fehim Beyler, Rum lisesi öğretmeni, Sırp lisesi müdürü ve Bulgar ruhbanından kimseler tarafından Sırpça, Arnavutça, Rumca, Bulgarca, Türkçe, Ulah’ça ve İspanyolca dilleri ile konuşmalar yapılmıştır. Miting çok seslidir. İttihâd-ı

¹⁰⁹⁸ “*Geçen Günkü İctimâ’ ve Bir Hatıra-yı İstibdâd*”, **Servet-i Fünûn**, 16 Ekim 1908, No: 126.

¹⁰⁹⁹ “*İstanbul*”, **İttihâd ve Terakki**, 25 Ekim 1908, No: 35

¹¹⁰⁰ “*Dünkü Cesîm İctimâ’*”, **Tanin**, 14 Ekim 1908, No: 75.

¹¹⁰¹ Türkçülük cereyanı ilk olarak 1908’de Meşrutiyet’in başında ortaya çıkmış, Ahmet Mithat, Şair Mehmet Emin, Ahmet Hikmet Akçora, Akil Muhtar ve diğer bazı zatlardan bir heyetle Türk Derneği kurulmuştur. Türk Dergisi ve sonradan Türk Yurdu adında mecmuaları neşredilmiştir. Ayrıca bkz. Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 156.

¹¹⁰² A. Tayfur Erdoğan, “*II. Meşrutiyet, Türk Devrimi Tarihi ve Bugünkü Türkiye*”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sy. 45, Ankara, 2008, s. 19-48.

¹¹⁰³ **BOA**. TFR.I.MN. 179-17841.

anâsıra uygundur. “*Vatandaşlar!*” hitabıyla başlayan konuşmada “*istiklal ve ilhak*” kararlarının alınış sürecinden bahsinden sonra devamı şöyledir:

“Hakikat-i hâli bu merkezde olduğu hâlde Bulgaristan’ın istiklâlini, Bosna, Hersek’in Avusturya’ya ilhâkını ilân eylemeleri bizim hukuk-ı meşrû’amızı ihlâl etmektedir. Bâb-ı Âlî dahi hukukumuzun muhâfazası için tedâbir-i lâzime ittihâz eylemiştir. Biz de Bâb-ı Âlînin hukukumuzun muhâfazası yolunda vereceği karâra itâ etmeye hazır bulunmalıyız. Hiss-i vatanperveri bunu icâb eder. Biz komşularımızla daima hoş geçinerek bütün kuvvetimizi, bütün vatandaşlarımızın kaffe-i hukukunun hürriyet, müsâvât (eşitlik) dairesinde te’min ve islâhât ve terakkiyâtımıza hasretmeye muhtacız. Ümit ederiz ki komşularımızda haksızlığı bundan ilerisine götürmezler... Vatandaşlarımız, iyi geçinerek birbirlerinin hukukuna riâyet etmeleri ve memleketimizde mukim olan ve seyâhat etmekte bulunan misâfirlerimizi asla rencide etmemeye gayret etmeleri kat’iyyen lâzımdır. Muhalif harekette bulunanlar hiss-i ihânate mâlik siyasilerdir. İşte şu beyânâtı daima nazar-ı dikkate tutarak yalnız ihlâl olunan hukuk-ı meşrû’amızın muhâfaza ve te’mini için eskâr-ı umûmiyemiz (kamuoyu) tarafından dahi bu haksızlığa karşı adalet ve insaniyet nâmına protestoyu hâvî olarak şimdi kıraat olunacak karâr-ı umûmiyenin onaylanması teklif olunur ve Bâb-ı Âlînin vereceği karâr dairesinde yek-vücûd olarak hareket edeceğimizi burada yek-diğerimize karşı te’min eylemekliğimizi vatanperverlik nâmına teklif eyleriz.”¹¹⁰⁴

Konuşma metninde “*Bâb-ı Âlînin Osmanlı hukukunu koruduğu, vereceği karara saygı ve desteklenmesi gerektiği, vatanperverlik anlayışı, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin sağlandığı, komşularla iyi ilişki*” esas konu başlıklarıdır. Manastırlılar bu mitingle Kâmil Paşa hükümetini destekleyeceklerini beyan etmişlerdir. Meselenin “*barış diliyle*” ve “*konferans yoluyla*” çözümlenmesini arzulamaktadır. Miting kararnamesi özetle şöyledir:

“Şark şimendiferinin Bulgaristan tarafından gasbı ve Bulgaristan’ın istiklâlini ilân ve memleketin bir parçası olan Doğu Rumeli vilâyetinin Bulgaristan’a ve Osmanlı vilâyetlerinden olan Bosna ve Hersek’in Avusturya ve Macaristan’a ilhâkı sûretiyle Berlin Antlaşması hükümlerine alenen tecavüz edilmiş olmasına karşı bütün kuvvetleriyle itirâz eylemişlerdir. Anlatılan haksızlıkların ortaya çıkması için adalet hissiyle çalışan büyük devletlere ve diğer hükümetler ile Avrupa kamuoyuna karşı şükranlarını ve minnetlerini arz etmişlerdir. Adaletle nâil oluncaya kadar son derece uğraşmaktan çekinmeyeceklerini ilân etmişlerdir. Berlin Antlaşması’nın bozulmasına müsaade etmemek için büyük devletler ile Avrupa kamuoyunun dikkatini çekmeye mürâcaât eylemişlerdir.”¹¹⁰⁵

Kararnamede “*demiryollarının gaspı, Berlin Antlaşması’nın ihlali, adalet hissi ile çalışan Avrupalı büyük devletler*” gibi kavramlarla mücadelenin “*hukuki*” boyutu vurgulanmıştır. Kararnamenin bir sureti Fransızca kaleme alınmış ve Avusturya-Macaristan Devleti’nden başka büyük devletlerin hariciye nazırlarına telgraf yoluyla gönderilmiştir.¹¹⁰⁶ Bir sureti Sadârete ulaştırılmıştır.¹¹⁰⁷ Mitingciler, meseleyi uluslararası arenaya taşımıştır.

¹¹⁰⁴ Aynı yer.

¹¹⁰⁵ BOA. TFR.I.MN. 179-17841.

¹¹⁰⁶ BOA. TFR.I.MN. 179-17841; “*Avusturya ve Bulgaristan’ı Protesto Etmek Üzere Vilâyâtta Akd Edilen Umûmî İctimâât*”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30.

¹¹⁰⁷ BOA. DH. MKT. 2639-65.

Mitingde kamu güvenliğine ve huzuruna aykırı herhangi bir olumsuz durum meydana gelmemiş, kalabalık sessizce dağılmıştır¹¹⁰⁸. Mitingde herhangi bir kriminal vaka meydana gelmemiştir. Miting, demokratik bir anlayışla cereyan etmiş ve miting kararnamesinin onaylanmasından sonra dağılmışlardır. Manastır İttihat ve Terakki Cemiyeti teşkilatı mensupları, Manastır Mitingi'nden iki gün sonra 12 Ekim'de Manastır'a bağlı Görice'de bir miting daha düzenleyerek, Osmanlı hükûmetine destek sözü vermişlerdir.¹¹⁰⁹ Bu aynı zamanda ilhak aleyhtarı olduklarının; ancak, savaş taraftarı olmadıklarının başka bir açıklamasıdır.

Selanik Mitingi, 10 Ekim 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik Merkez Şubesi öncülüğünde “*Kâbe-i Hürriyet*” olarak anılan Selanik'te Terakki Meydanı'nda düzenlenmiştir. Mitinge Rum, Musevi, Bulgar, Sırp, Ulah ve Arnavut milletlerinden 30 bin kişi katılmıştır. Ayasofya'daki miting katılım sayısından daha fazladır. Mitingin iç ve dış dünyadaki etkileyciliği bakımından oldukça yüksek bir rakamdır. Meşrutiyet'in ilanından sonra şehirlerde böyle büyük bir kalabalık görülmediği basında işlenmiştir.¹¹¹⁰ Miting ittihad-ı anâsıra uygundur. Neredeyse Selanik'te yaşayan tüm kesimlerin temsilcileri oradadır. Miting, kozmopolit yapıdadır. Çok sesli ve çoğulcu yönü ön plandadır.

Mitingin ilk konuşmacısı Miting Heyeti Reisi Hulusi Bey'dir. Kalabalığa toplanma amaçlarını izah ettikten sonra kürsüden inmiş ve yerine sırasıyla Rahmi Bey; Türkçe, Dr. Rizos Efendi; Rumca, Nikoviç Efendi; Bulgarca, Cunka Efendi; Ulahça, Gazez Efendi; İspanyolca, Besarya Efendi; Fransızca, Mithat Bey; Arnavutça konuşma yapmışlardır. “*Vatandaşlar!*” hitabıyla başlayan konuşmanın ilk kısmında; Osmanlı milleti ile vatanının saldırıya maruz kaldığına, Berlin Antlaşması'nın çiğnendiğine “*istiklal ve ilhak kararına*” karşı İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Almanya gibi Avrupa medeniyetinden devletlerin sorumluluklarının bulunduğu değinilmiştir. Neredeyse bütün Avrupa devletleri, vazife başına çağırılmıştır. Osmanlı hükûmetinin ise kararları kabul etmeyeceğini, memleketin hak ve hukukunu koruyacağını, bir protestoname ile büyük devletlere bildirmişlerdir. Konuşma metninin devamı şöyledir:

“Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, mugâyir-i insaniyet ve adâlet olan bu muâmelâtta, bir milletin inkişâf etmeye başlayan hayat-ı hürriyete saplanmak istenilen zehirli hançerlerden dolayı bütün Avrupa matbuâtına itirâz telgraflarını gönderdi. Bugün de burada toplanan her Osmanlı milleti efrâdı nâmına olarak Avusturya ile Bulgaristan'ı tarik-i hakk-ı meşrûiyyete da'vet ediyoruz. Kardeşler! Biz bugün sulh ve müsâlemete en ziyâde muhtâc olduğumuz bir devirde bulunuyoruz... Bize o saâdetleri verecek olan sulh ve sükûnettir. Bunu bilen

¹¹⁰⁸ Aynı yer.

¹¹⁰⁹ “*Dâhili Telgraflar, Kavala*”, **İttihâd ve Terakki**, 20 Ekim 1908, No: 33.

¹¹¹⁰ **Servet-i Fünûn**, 12 Ekim 1908, No:122; “*Dükkü İctimâ-i Umûmî*”, **İttihâd ve Terakki**, 11 Ekim 1908, No:29.

düşmanlarımız, bizi münezzil maksûdumuzun daha merhale-i evveliyetinde boğmak istiyorlar. Topraklarımıza tecaviüz edenlerin, memleketimizi gasb etmek teşebbüsünde bulunanların maksadları bizi idâre-i müstebide-i sâbıkaya ric'ât ettirmektir. Onlar, bizim saâdet-i muhakkamızı çekemedikleri için, bizim kuvvet-i müstakbelimizden titredikleri için, hürriyetimizi doğarken öldürmek istiyorlar. Fakat biz, bu tuzaklara düşmeyeceğiz hakkımızı medenî Avrupa'dan, sulh ve müsâlemet dairesinde tâleb edeceğiz ve zannederiz ki muvaffak olacağız. Çünkü 30 milyon insanın âmâline muhâlefet edecek bir vakit olamaz.¹¹¹¹”

Konuşmada “adalat ve insaniyet, medeni Avrupa, sulh ve sükûnet, memleket gaspı ve sulh” vurgusu işlenerek “hukuki mücadele” yolu kabul ve tasdik edilmiştir. Konuşmacıların ardından Hulusi Efendi, miting kararnamesini kalabalığa okumuş ve akabinde kalabalığın nümayiş yapmadan sorunsuzca dağılmasını istemiştir. Selanik'teki Bulgarlara yönelik şiddet eylemi istenmemektedir. Mitingciler sorunsuzca dağılmış ve kamu huzurunu veya barışını bozacak nitelikte bir olay meydana gelmemiştir.¹¹¹²

Miting karnamesi üç maddeden ibarettir. Kararnamede özetle, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin, şark şimendiferlerinin gasp edilşinin, Doğu Rumeli ile Bosna, Hersek kentlerinin ilhakının Berlin Antlaşması hukukuna aykırı olduğı vurgulanmış, mücadelenin hukuki olacağına değinilmiştir. Bulgaristan ve Avusturya'nın haksız girişimlerine karşı Osmanlı'dan yana tavır sergileyen, Avrupa basınına ve büyük devletlere teşekkür edilmiştir. Ayrıca adaleti muzaffer kılmak için mitinglere son vermeyeceklerini beyan etmişlerdir. Son olarak, halen geçerliliğini koruyan Berlin Antlaşması'nın ihlal edilmemesini büyük devletlerden ve uluslararası kamuoyundan talep etmişlerdir¹¹¹³. Mitingin gerekçesi, adaleti muzaffer kılmaktır.

Selanik Mitingi'nin dili barışçıldır. Konferans yolunu tercih etmiş ve Berlin Antlaşması'na imza koyan büyük devletler sorumluluk almaya davet edilmiştir. Cemiyetin ve mitingcilerin Avrupalı medeni devletlere güven hissi tamdır. Özellikle Meşrutî yönetime sahip olmaları nedeniyle çağdaş ve demokratik Avrupalı devletlerinin meselenin çözümünde Osmanlı lehine karar vereceğı beklentisi vardır.

Petriç Mitingi, 11 Ekim 1908 Pazar günü, Selanik Siroz'a bağı Petriç Hürriyet Meydanı'nda farklı milletlerden 3 bin kişinin katılımı ile gerçekleşmiştir. Mitingde, Siroz Müdde-i Umûmîsi (Savcı) Azmi Bey¹¹¹⁴; Türkçe, Papa Niko Foros Efendi; Rumca-Türkçe ve

¹¹¹¹ “Türkçe Nutkun Süreti”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30.

¹¹¹² “Düinkü İctimâ-i Umûmî”, **İttihâd ve Terakki**, 11 Ekim 1908, No: 29.

¹¹¹³ Aynı yer.

¹¹¹⁴ “İttihatçıların Meşhur Polis Müdürü ve Beyrut Valisi” olarak ünlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Cemal Tepe, “Azmi Bey; İttihatçıların Meşhur Polis Müdürü”, **Çağın Polisi Dergisi**, Sy. 141, Ankara, Eylül 2013, s. 19-28.

Yande Efendi; Bulgarca konuşma yapmıştır. Mitingi resmi hüviyettir. Çoğulcu ve kozmopolit yapıdadır.

Petriçliler, Miting karnamesinde “*mücadeleyi*” kanların sonuna kadar sürdüreceklerini ve ayrıca Bulgaristan’dan gelecek eşya ve malları satın almayacaklarını “*milli serpuş olan feslerin*” Avusturya’dan alınmayarak “*başka bir şekle*” değiştirilmesini şiddetle arzu ettiklerini, Avusturya’nın ticari kayba uğramalarını sağlayacaklarını beyan etmişlerdir. “*Yaşasın Osmanlı milleti, yaşasın vatan, yaşasın cemiyet*” sloganları atarak dağılmışlardır.¹¹¹⁵ “*Yaşasın cemiyet!*” sloganı mitingın İttihat ve Terakki Cemiyeti öncülüğünde gerçekleştirildiğinin göstergesidir. Mitingin hedefinde Bulgaristan ve Avusturya vardır. Balkan coğrafyasında fes boykotu ilk defa 11 Ekim 1908 tarihli bu mitingde bahsi geçmiş ve ayrıca Avusturya’dan feslerin alınmayarak, başka bir şekle değiştirilmesi “*şapka inkılabı*” isteği olarak değerlendirilmektedir. Bu durum Petriç Mitingi’ne özgü bir durumdur.

Petriç Mitingi “*Osmanlı milleti*” vurgusuyla toplanmış “*Osmanlılık*” fikrini işlemiştir. Mitingin eylem veya söylem analizine bakıldığında özellikle yabancı üretimi feslerin yerine yerli üretimi feslerin giyilmesi, yabancı malların ülkeye sokulmaması veya satın alınmaması gibi kararların alınması daha çok “*iktisadi harple*” ilgilidir. Bu kavram, Selanik Drama’ya bağlı Kavala’da İslam, Rum ve Musevi yaklaşık 7-8 bin kişinin katılımıyla gerçekleşen mitingde de sıklıkla dile getirilmiştir. Kavala Mitingi’nde Türkçe, Rumca ve İspanyolca konuşma yapılmış ve Avusturya ve Bulgaristan’a karşı açılan iktisadi savaşın önemine ve kaidelerine değinilmiştir¹¹¹⁶. Mitingde “*savaş dili*” kullanılmamış, mücadelenin hukuki ve Meşrutiyet rejimine yakışır bir şekilde olması gerektiği vurgulanmıştır.

Edirne Mitingi, 10 Ekim 1908 Cumartesi günü, Edirne Saray Mesiresi yerinde çeşitli milletlerden 25 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Selanik Mitingi’nden sonra en yüksek oranda katılım Edirne’de gerçekleşmiştir. Hem içte ve dışta geniş yer bulma potansiyeline sahip bir mitingdir. Ayrıca bu mitingde Doğu Rumeli demiryolunun gasp edilişi protesto edilmiştir. Edirneliler bu mitingle “*Osmanlı hukukunun korunması*” maksadıyla büyük devletlerden yardım talebinde bulunmuşlardır.¹¹¹⁷ Mitingin amacı, meseleyi konferans yolu ile çözmektir. Askeri mücadele yerine hukuki mücadele ön plandadır.

¹¹¹⁵ “*Dâhili Telgraflar, Petriç*”, **İttihâd ve Terakki**, 18 Ekim 1908, No: 32.

¹¹¹⁶ “*Dâhili Telgraflar, Kavala*”, **İttihâd ve Terakki**, 18 Ekim 1908, No: 32.

¹¹¹⁷ **BOA**. A.MTZ.(04). 171-47; Y.A.HUS. 525-76.

Miting kararname si üç maddeden ibarettir. Bu maddelerde özetle, Doğu Rumeli demiryollarının Bulgaristan tarafından gasp edilmiş olduğu, Bulgaristan'ın istiklalini ilanı ve Osmanlı memleketlerinden addedilen Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılımı hususunda Berlin Antlaşması hükümlerine aykırı hareket edildiği ve ahalinin tüm kuvvetiyle bu haksızlıklara itiraz ettiği dile getirilmiştir.¹¹¹⁸ Kararnamede, demiryolu ve hükümlanlık haklarının değışiminin haksızlığa yol açmaması için adalet adına çalışan büyük devletlere ve Avrupa kamuoyuna şükranlarını bildirmişlerdir. Adaletin gerçekleştiği ana kadar çalışmaktan çekinmeyeceklerini ilan etmişlerdir. Hukuki antlaşmaların ve taahhütlerin bozulmaması için büyük devletlerin ve Avrupa kamuoyunun desteklerini beklediklerini ifade etmişlerdir.¹¹¹⁹ Bu nedenle kararnamenin birer suretini büyük devletlerin hariciye nazırlarına telgrafla bildirmişlerdir.¹¹²⁰ Böylece mesele uluslararası alana çekilmek istenmiş, büyük devletler Berlin Antlaşması sorumluluğuyla göreve davet edilmişlerdir.

Gümilcine Mitingi, 12 Ekim 1908'de, Edirne'ye bağlı Gümilcine sancağında düzenlenmiştir. Mitingde, Osmanlı siyasi hukukuna riayet etmeyen Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan yönetimleri ile diplomatik ilişkilerin kesilmesini talep etmişlerdir. Bu devletlerle “*iktisadi savaş*” istenmiştir. Osmanlı hükümetinden bu yönde çalışmalar yapmasını talep edilmiştir. Avusturya üretimi feslerin, Gümilcine'ye sokulmamasını, İtalyan ve Çek feslerinin getirilmemesini talep ve temenni etmişlerdir.¹¹²¹ Petriç Mitingi'nde ilk defa dile getirilen iktisadi savaş formülü, gerçek anlamda “*savaş taraftarı*” kimseler için alternatif bir seçenek olmuştur.

10 Ekim'de İşkodra Belediye Bahçesi'nde, ardından Kuşçala Meydanı'nda, Üsküp'te, 12 Ekim'de Manastır'a bağlı Görice Hürriyet Meydanı'nda, 13 Ekim'de Yanya İttihat Meydanı'nda toplanan binlerce ahali,¹¹²² İttihat ve Terakki Genel Merkezi talimatı üzerine “*ittihâd-ı anâsıra*” uygun bir şekilde hareket ederek, büyük devletler nezdinde “*hukuki mücadele*” savaşı vermişlerdir. Hazırlananan miting kararnameleri medeni addedilen büyük devletlerin Avusturya hariç olmak üzere Hariciye nezaretlerine gönderilmiştir.¹¹²³ “*Hakkını arayan devlet*” imajı çizilmiştir. Din ve millet farkı gözetmeksizin “*Osmanlı milleti*” adı altında

¹¹¹⁸ BOA. A.MTZ.(04). 171-47.

¹¹¹⁹ BOA. Y.A.HUS. 525-76.

¹¹²⁰ BOA. A.MTZ.(04). 171-47.

¹¹²¹ “*Telgraflar*”, **Yeni Asır**, 13 Ekim 1908, No: 1277.

¹¹²² “*Avusturya ve Bulgaristan'ı Protesto...*”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30; “*Dâhili Telgraflar, Kavala*”, **İttihâd ve Terakki**, 20 Ekim 1908, No: 33; BOA. DH. MKT. 2629-86.

¹¹²³ BOA. DH. MKT. 2629-86; “*Avusturya ve Bulgaristan'ı...*”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30.

savcı, okul müdürü, papaz, müftü, belediye başkanı, eşraf, asker ve sivil aydın toplumun her kesiminden katılımcılarıyla emperyalist karşıtı duruş sergilenmiştir.

Adana Mitingi, 10 Ekim 1908'de Adana Hürriyet Bahçesi'nde 10 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mitinge, farklı dinlerin ruhani liderleri ile birlikte (İslam, Ortodoks, Protestan) âlimler, esnaflar, tüccarlar, kentin ileri gelen kimseleri katılmışlardır.¹¹²⁴ Toplumun geniş kesimi mitinge katılmış, ittihâd-ı anâsır politikasına uygun hareket edilmiştir. Mitingde, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Adana şubesi kurucularından Çalyan Karabet Efendi, kürsüye ilk çıkarak, toplanma gerekçelerini açıklamıştır.¹¹²⁵ Ardından *Adana İttidal Gazetesi* Başyazarı İhsan Fikri Efendi kürsüye gelmiş ve miting heyeti reisliğine müftü efendiyi önermiştir. Müftü alkışlarla miting heyeti reisi seçilmiştir.¹¹²⁶ Cemiyet ve yerel idarecileriyle birlikte gazetecilerin mitinge iştirak etmesi nedeniyle miting, yarı resmi nitelikte toplumsal hareket olarak kayıtlara geçmiştir. Miting Heyeti Reisi seçiminden sonra Ermeni Murahhasa Vekili Dr. Arsen Efendi konuşma yapmış ve istiklal ve ilhak kararına binaen, vatanın en ufak taşına yapılacak saldırının şiddetle karşılanacağını, saldırganlarının uluslararası hukuka göre hareket etmediğini ve bu durumu protesto etmek için tüm halkın fikir birliğinde olduğunu söylemiştir.¹¹²⁷ Konuşmasında “uluslararası hukuk” vurgusu yapmıştır.

Rum Metropolit Vekili Papa Abraham Efendi “*Biz her vakit Osmanlı idik ve Osmanlıyız. İdâre-i meşrû'tanın ilânından sonra büsbütün birleştik, ittihâd ettik. Berâber yaşadığımız için berâber öleceğiz. Vatanlarımız bir olduğu için mezarlarımız da bir olacak. Osmanlı'nın ikbâl ve istiklâlini tehdid edecek tecavüzâta el ele verilip karşı duracağız.*” sözleriyle ittihâd-ı Osmaniye politikası doğrultusunda birlik ve beraberlik mesajı vermiştir. Abraham Efendi, bu tür mitinglerin, Avrupa kentlerinde de yapılmasını önermiştir. Ardından sırasıyla Ermeni Katolik temsilcisi Terziyan Efendi ve İlyas Türkman Efendi konuşma yapmışlardır. Konuşmalarında ekseriyetle “*haksız ve hukuksuz*” ilhak ve istiklal girişimlerine vurgu yapmışlardır. Kalabalık hep bir ağızdan farklı lisanlarla protesto sloganları atmıştır.

¹¹²⁴ BOA. DH. MKT. 2634-99; Ahmet Uçar, Selman Soydemir ve Kemal Erkan, *Adana İttidal Gazetesi*, C. 1, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 111.

¹¹²⁵ Ayfer Özçelik, *Sahibini Arayan Meşrutiyet: Meclisi Mebusanın Açılışı 31 Mart ve 1909 Adana Olayları*, Tez Yayınları, İstanbul, 2001, s. 351; Karabet Çalyan Efendi, 1909 Adana Olayları hakkında da bir yazı kaleme almış ve neşretmiştir. Ayrıca bkz. Çalyan Karabet, *Adana Vakası ve Mesulleri*, Dersaadet, 5 Teşrin-i Sani 1325.

¹¹²⁶ Uçar vd. *a.g.e.*, s. 112; İhsan Fikri, Mutlakıyyet Dönemi'nin sıkça sürgün edilenlerindendir. Meşrutiyet'in iadesi üzerine Adana'ya gelen kentin önemli şahsiyetlerinden İhsan Fikri Bey, Meşrutiyet coşkusu, Padişah Abdülhamit'in doğum günü münasebetiyle, Adana Valisi Cevat Bey'in karşılanmasında, basın kanunu aleyhinde ve daha pek çok kentle ve ülkeyle ilgili meselelerde eylemci yapısıyla ön plana çıkan mitinglerde ateşli konuşma yapan şahsiyetlerden birisidir. Ayrıca bkz. Osman Karlangıç, “*İkinci Meşrutiyet'in İlanı'nın Adana'ya Yansımaları ve Şehirdeki Asayiş Sorunları (1908-1909)*”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 5, Sy. 9, Ekim 2019, s. 131-149.

¹¹²⁷ Uçar vd. *a.g.e.*, s. 112.

Müftünün oğlu Hüsnü Efendi miting kararnamesini kalabalığa okumuş ve onaylattırmıştır. Kararname özetle şöyledir:

“Birinci Mâdde: Doğu Rumeli demiryolunun Bulgaristan tarafından gasbı, Bulgaristan’ın istiklâli, Doğu Rumeli’nin Bulgaristan, Bosna ve Hersek’in Avusturya tarafından ilhâkı, Berlin Antlaşması’na karşı saldırıdır ve buna bütün kuvvetimizle itirâz ederiz.

İkinci Mâdde: Sayılan haksızların meydana gelmemesi için adâlet hissiyle çalışan büyük devletler ve diğer hükûmetler ile Avrupa kamuoyuna karşı şükran hislerimizle minnetimizi arz ederiz.

Üçüncü Mâdde: Adâlet elde edinceye kadar son derece uğraşmaktan çekinmeyeceğimizi ilân eder ve antlaşmalar ile taahhütlerin bozulmaması için büyük devletler ile Avrupa kamuoyundan desteğe mürâcaât eyleriz.¹¹²⁸”

Kararnamede “hak gaspı, haksızlıklar, adalet, Berlin Antlaşması, Avrupa kamuoyu” vurgusu yapılmıştır. Kararname, Avusturya hariç olmak üzere büyük devletlerin hariciye nazırlıklarına gönderilmiştir.¹¹²⁹ Saldırgan tutumlar, uluslararası mesele haline getirilmek istenmiştir. Mitingin ardından kalabalık, sorunsuzca dağılmış, asayişe tesir edecek olumsuz bir durum meydana gelmemiştir.¹¹³⁰ Kriminal bir vaka olmadan miting, demokratik platformda kalmıştır. Mitingin söylemi barıştır.

Trabzon Mitingi, 10 Ekim 1908’de Trabzon İttihat ve Terakki Şubesi öncülüğünde Hürriyet Meydanı’nda düzenlenmiştir. Şube, 9 Ekim’de Selanik’ten yapılan miting çağrısına dair yazının ulaşmasından sonra gazetelere ilan vererek “herkesi” Hürriyet Meydanı’na davet etmiştir. Trabzon Valiliği, Sadâretin 5 Ekim 1908 tarihli mitinglerle ilgili talimatı gereğince sıkı güvenlik tedbirleri almıştır. Mitinge, yaklaşık 3 bin kişi katılmıştır. Belediye müftüsü, miting heyeti reisliği görevini üstlenmiştir.¹¹³¹ Katılım sayısı, iç siyasette etkili olacak düzeydedir. Çoğu mitinglerde olduğu gibi müftü efendi burada da miting heyeti reisliği görevini üstlenmiştir.

Mitingde “ittihâd-ı anâsıra” uygun olarak İslam, Rum ve Ermeni milleti temsilcilerince konuşmalar yapılmıştır. Konuşmaların esası; Osmanlı’nın mukaddes hukuki haklarını korumak amacıyla tek vücut olduklarına dairdir. Mitinge katılan kitlelerin Osmanlılığı karşı duygu yoğunlukları artırılmıştır. Konuşmaların ardından miting heyeti kürsüye gelerek, miting kararnamesini kalabalığa okumuşlardır. Kararname alkışla kabul edilmiştir. Kararnamenin birer sureti Trabzon’da konsolosluğu bulunan büyük devletlere elden ulaştırılmış, konsolosluğu bulunmayan devletlerin ise Hariciye nezaretlerine telgraf yoluyla gönderilmiştir. Mitingin hedefinde büyük devletler vardır. Meselenin çözümünde Osmanlı lehine karar almaları

¹¹²⁸ Aynı yer.

¹¹²⁹ “Avusturya ve Bulgaristan’ı Protesto...”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30.

¹¹³⁰ BOA. DH. MKT. 2634-99.

¹¹³¹ “Avusturya ve Bulgaristan’ı Protesto...”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30.

amaçlanmıştır. Miting sırasında kriminal bir vaka meydana gelmemiş ve mitingin ardından kalabalık sorunsuzca dağılmıştır.¹¹³² Bu suretle miting, yasal zemin ve şartlarda cereyan ederek, demokratik kültürün gelişimine katkı sunmuştur.

Miting gününden sora Trabzon vilâyetinin genelinde bir süre daha protesto nümayişleri devam etmiştir. Bu nümayişler ekseriyetle ekonomik savaş doğrultusunda tüccar sınıfı öncülüğünde yapılmıştır. Ülke genelinde olduğu gibi Avusturya ürünleri boykot edilmiştir.¹¹³³ Trabzon Mitingi, farklı milletlerden katılımcıları ve sulh yolu ile meselenin çözümüne dair kararı ile hem teori ve hem de pratikteki talebiyle barışın yararına gerçekleştirilmiş bir halk eylemidir. Bulgaristan ve Avusturya yönetimlerine karşı verilecek mücadelenin “*hukuki*” çerçevede kalmasını isteyen, uluslararası platforma veya topluluğuna ittihâd-ı anâsırın güzel bir örneğini sergileyen ve bu yönüyle militleşen “*Osmanlı*” kimliğine yatırım yapan bir kitle hareketi olarak kayıtlara geçmiştir.

Konya Mitingi, 10 Ekim 1908’de birkaç bin kişiden oluşan kalabalıkla Belediye Hürriyet Meydanı’nda düzenlenmiştir. Miting Heyeti Reisi Müftü Numan Efendi’dir.¹¹³⁴ Numan Efendi, duayla mitingi açmış ve konuşmasına başlamıştır. Son zamanlarda karşılaşılan Avusturya-Macaristan’ın Bosna ve Hersek’i ilhakı ile Bulgaristan’ın istiklalini ilanı meselelerinde vatandaşların hassas davranmasını, siyasi gelişmelere uygun hareket etmesini ve soğukkanlılığını kaybetmemesi gerektiğini söylemiştir. Halkın heyecana gelmeden, acele etmeden, düşünerek ve tedbirli hareket ederek, adım atma zorunluluğundan bahsetmiştir. Konuşmasının devamında ise “*vatanperverlik*”, “*hamîyet*” ve “*muhafaza-i menâfi esasları*” hakkında açıklayıcı bilgiler vermiştir. Tüm halkın hukuki hakları alınıncaya kadar durmaksızın çalışacaklarını söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.¹¹³⁵

Numan Efendi’nin konuşmasında belirttiği hususlar hükümet politikası ile paraleldir. Miting kararnamesi, Numan Efendi tarafından kalabalığa yüksek sesle okunup alkışlar eşliğinde kabul edilmiş ve Fransızca sureti büyük devletlerin Hariciye nezaretlerine gönderilmiştir.¹¹³⁶

¹¹³² BOA. A.MTZ.(04). 171-47; “*Avusturya ve Bulgaristan’ı Pro...*”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30.

¹¹³³ “*Dâhili Telgraflar, Trabzon*”, **İttihâd ve Terakki**, 18 Ekim 1908, No: 32.

¹¹³⁴ “*Avusturya ve Bulgaristan’ı Protesto...*”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30; *Tanin* gazetesinde, “*ulemâ-yı memleketten Numan Efendi*”nin Konya Mitingi’nde konuşma yaptığına değinmiştir. Bu nedenle mitingde konuşma yapan belediye müftüsünün “*Numan Efendi*” olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca bkz. “*Konya’da*”, **Tanin**, 19 Ekim 1908, No: 80.

¹¹³⁵ “*Avusturya ve Bulgaristan’ı Protesto...*”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30.

¹¹³⁶ Aynı yer.

Adaletiyle, uygarlığıyla övünen büyük devletlerin “*hakça*” meseleyi çözmeleri talep edilmiştir. Barıştan, sulhten yana tavır alınmıştır.

Beyrut Mitingi, 10 Ekim 1908’de Burç Meydanı’nda Beyrut halkı Şam, Halep ve Kudüs ahalisi gibi son zamanlarda yaşanan “*istiklal ve ilhak*” girişimlerine kayıtsız kalmayarak, sokaklara ve meydanlara çıkarak, birlik ve beraberlik mesajı vermişlerdir.¹¹³⁷ İttihâd-ı anâsır politikasına uygun hareket etmişlerdir. Mitingde, vatansever konuşmaların yanı sıra Avusturya ile ticari münasebetlerin kesilmesi gerektiği düşüncesi vurgulanmış, bu kararın teoriden ziyade pratikte uygulamaya koyulacağı yerlerin başında Beyrut Limanı’nın geldiğinden bahsedilmiştir. Boykotla alakalı konuşma sırasında dinleyicilerden bir kişinin başından “*Avusturya malı feshi*” atması ve ardından yerli püskülsüz fesi başına takması tespit edildiği kadarıyla boykotun “*ilk fili*” saha eylemidir. Bu hareket halk üzerine büyük bir tesir meydana getirmiştir. Miting karnamesi, kalabalığa okunduktan ve alkışlarla onaylandıktan sonra miting sona ermiştir. Kararname, büyük devletlerin hariciye nazırlıklarına telgraflarla bildirilmiştir.¹¹³⁸ Mitingin hedefinde Avrupalı devletler vardır. Bu devlet ve kamuoylarının desteğinin alınarak, konferans sırasında Osmanlı lehine çözüm amaçlanmıştır.

Beyrut ahalisi mitingin ardından Burç Meydanı’ndan hareketle Beyrut’ta bulunan büyük devletlerin sefârethâneleri önünde nümayiş yapmak üzere harekete geçmişlerdir. Fransa, İtalya, Almanya ve Rusya konsoloshaneleri önünde toplanarak yapmış oldukları nümayişlerde Osmanlı milleti olarak uğradıkları “*haksız, hukuksuz*” girişimleri haykırmışlardır. Bu ülkelere şimdi ve yakın zamanda Osmanlı hükûmetine ve milletine verecekleri destek adına teşekkürlerini sunmuşlardır. Beyrut ahalisinin göstermiş olduğu tezahürata karşı bu ülke konsolosları kayıtsız kalmayarak, nümayişçileri selamlayarak, memnuniyetlerini bildirmişlerdir.¹¹³⁹

14 Ekim 1908’de Beyrut Hükümet Konağı önünde başka bir nümayiş daha cereyan etmiştir. Bu eyleme, Müslim ve gayr-ı Müslim binlerce Beyrut halkı iştirak etmiştir. Avusturya-Macaristan Devleti’nin Osmanlı hukukuna saldırısından tesirle Avusturya mallarının kesinlikle satın alınmaması ve yine Avusturya vapurlarından Beyrut Limanı’na yolcu indirilmemesi

¹¹³⁷ “*Dükkü İctimâ’-i Umûmî*”, **İttihâd ve Terakki**, No: 29, 11 Ekim 1908; “*Dâhili Telgraflar*”, **İttihâd ve Terakki**, 18 Ekim 1908, No: 32.

¹¹³⁸ “*Avusturya ve Bulgaristan’ı Protesto...*”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30.

¹¹³⁹ **BOA**. DH. MKT. 2635-60.

kararlaştırılmıştır. Sandalcıların da açıkta bulunan vapurlardan yolcu olarak sahile çıkarmaması istenmiştir.¹¹⁴⁰

Beyrut ileri gelenleri ve esnafları tarafından 14 Ekim’de alınan kararlar, hız kesmeden 15 Ekim günü sabah saatlerinden itibaren pratikte uygulamaya geçirilmiştir. O gün Beyrut halkı Avusturya vapurlarını limana yaklaştırmamış ve ayrıca postalarına müsaade etmemiştir.¹¹⁴¹ Böylece Avusturya’ya karşı iktisadi savaşın “ilk saha” antiemperyalist uygulamalarına başlanmıştır. Mitinglerin ardından “yerli üretim” anlayışı Osmanlı Sarayı’na kadar sirayet etmiştir. Kamuoyunun hassasiyeti sonrasında Saray, bütün odalarını yerli hereke kumaşıyla döşetmiştir.¹¹⁴² Beyrut Mitingi’yle ortaya çıkan tepkinin ardından ortaya çıkan ve toplum nazarında olgusallaştırılan “milli ve yerli” kavramı uzun vadede milliyetçi yapıyı güçlendirmiştir.

Halep Mitingi, 10 Ekim 1908’de Halep Kalekapısı civarında Cumapazarı Meydanı’nda yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mitinge, Halep ruhani temsilcileri ile birlikte Rum ve Ermeni milletlerinden temsilciler katılmışlardır.¹¹⁴³ Mitinge katılım sayısı, hem Arabistan coğrafyasında ve hem de İstanbul’da önemli bir etki yaratacak düzeydedir. Miting, çoğulcu ve çok sesli bir anlayışla meydana gelmiştir. Mitingde Türkçe, Arapça, Fransızca miting konuşmaları yapılmıştır. Konuşmaların ekseriyetinde vatanın ve milletin birliğine, bütünlüğüne karşı yapılan saldırılara değinilmiş “haksız” saldırılar protesto edilmiştir.¹¹⁴⁴

Miting kararnamesi, yüksek sesle halka okunmuş ve alkışlar eşliğinde kabul edilmiştir. Fransızca lisanıyla kaleme alınan kararname, telgraf yoluyla yabancı devletlerin hariciye nazırlarına gönderilmiştir. Halep’te konsoloshanesi bulunan yabancı devlet temsilcilerine elden verilmiştir. Meseleye uluslararası bir boyut kazandırılmıştır. Büyük devletler, Berlin Antlaşması imza koyucuları olmaları hasebiyle sorumluluğa davet edilmiştir. Benzer bir çağrı 10 Ekim 1908 tarihli Şam Mitingi’nde de yapılmıştır.¹¹⁴⁵

1908 Ekim Krizi münasebetiyle İttihat ve Terakki Cemiyetinin öncülüğünde kamu düzeni ve huzuruna imtina ile planlı ve örgütlü bir şekilde ittihâd-ı anâsıra uygun bir ruh haliyle

¹¹⁴⁰ BOA. DH. MKT. 2635-57.

¹¹⁴¹ BOA. DH. MKT. 2634-79.

¹¹⁴² Safiye Ünüvar, **Saray Hatıralarım**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 49.

¹¹⁴³ “Avusturya ve Bulgaristan’ı Protesto...”, **İttihâd ve Terakki**, 13 Ekim 1908, No: 30.

¹¹⁴⁴ Aynı yer.

¹¹⁴⁵ Aynı yer.

barışçı bir dille uygar ve çağdaş bir millet görüntüsüyle Osmanlı memleketlerinin pek çoğunda mitingler düzenlenmiştir. Genel olarak Kâmil Paşa hükümeti politikaları desteklenmiştir. Mitinglerin genelinde ve özellikle Balkan coğrafyasında Bulgarların bir haylice oldukları yerlerde şiddet eylemleri meydana gelmemiş, mitingler barışçıl hava içerisinde gerçekleşmiş ve sona ermiştir. Böylece Meşrutiyet'e intikalin ardından demokratik devletin bir gereği olan, insanların veya kitlelerin duygu ve düşüncelerini özgürce ve serbestçe açıklaması bakımından başta İslam toplumları olmak üzere tüm ittihâd-ı anâsır ilk başarılı sınavlarını vermişlerdir.

Osmanlı vatanına veya milletine ve hatta rejimine yönelik Bulgaristan ve Avusturya'nın girişimleri bir "*tehdit ve saldırı*" olarak işlenmiş "*haksızlık*" olgusuna tüm Osmanlı milletlerinin uğradığından bahisle "*birlik ve beraberlik olmanı zamanı*" vurgusuyla milletleşme yolunda miting ve nümayişlerin büyük kazanımı olmuştur. Ortaya koyulan "*ortak düşman*" fikrine istinaden dili, dini, milleti ve mezhebi farklı olan milletler, vatandaşlık bağı altında bir üst kimlik olan "*Osmanlılık*" etrafında birleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu fikrin yanı sıra birkaç miting ve nümayişlerde "*Türkçülüğe*" ait izlerinde görüldüğü olmuştur. Bu nedenledir ki "*1908 Ekim Krizi*" nedeniyle gerçekleştirilen miting ve nümayişler, Osmanlı toplum yapısında ve ileriki siyasal düşün hayatında "*ümme*t" anlayışı yerine "*millet*" anlayışına geçilmesine katkı sağlamıştır.

Osmanlı memleketlerindeki miting ve nümayişler, 1908 senesi Ekim ayının sonunda kadar devam etmiş ve geneli, İttihat ve Terakkinin politik güdümüyle gerçekleşmiştir. Macaristan topraklarında ise 1908 senesi Aralık ayına kadar devam etmiştir.¹¹⁴⁶ İlhak ve istiklal karşıtı toplumsal olayların bir nişanesi olarak mitingler, sonraki süreçte politik araç olarak kullanılmamıştır. Mali tazminat konusunda taraflar arasında görüşmeler sürerken veya görüşmelerin ardından kamuoyunda herhangi bir protesto hareketleri meydana gelmemiş, kitleler sokaklar dökülmemiştir. "*Mali tazminat*" istemiyoruz "*hükümranlık*" veya "*egemenlik*" haklarımızı istiyoruz, mahiyetinde binlerce ahali meydanlara çıkmamıştır.

Hilmi Uran tarafından "*ezici acımasızlık*" olarak değerlendirilen "*ilhak ve istiklal*" girişimlerinin ardından "*boykotaj külahından*" başka bir şey kalmamıştır. Hem parası ödenen feslerden ve hem de Bosna Hersek'ten olunmuştur.¹¹⁴⁷ Bu yönüyle 1908 Ekim ayı içerisinde memleketin pek çok yerinde düzenlenmiş miting ve nümayişler, doğrudan maksatlarına

¹¹⁴⁶ "Mesâil-i Hazıra, Bosna-Hersek", *İttihat ve Terakki*, 31 Aralık 1908, No: 84.

¹¹⁴⁷ Hilmi Uran, Meşrutiyet, *Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s. 30.

ulaşamamıştır, büyük devletlere çekilen telgraflar işlevsiz kalmıştır. Genç Türkler, Doğu Rumeli ve Bosna-Hersek'in kaybedilişini Enver Paşa'nın ifadesiyle “*teessüfle*” izlemişlerdir.¹¹⁴⁸ Mitinglerden geriye yalnızca “*Ben, hâkimiyet-i milliyeyi, milli hâkimiyet-i iktisâdiye olarak anlarım.*”¹¹⁴⁹” diyen anlayışın saha hareketi kalmıştır.

2. Girit Miting Ve Nümayişleri

İttihat ve Terakki liderlerinden Enver Paşa “*Genç Türkler, Bosna-Hersek'in, Rumeli Şarki'nin elden gitmesine pek ziyâde müteessif olduklarından yeni bir mağlubiyete razı olamazlar.*”¹¹⁵⁰” derken konu Girit'tir. Talat Paşa “*Eğer Girit terk olunursa diğer adaların ve belki kısmen Makedonya'nın da aynı tarike (yola) dâhil olması muhtemeldir.*”¹¹⁵¹” derken Girit'in kaybı halinde Ege Denizi'nin ve Makedonya'nın kaybının ihtimal dâhilinde olduğunu ifade etmek istemiştir.

Girit Adası, Doğu Akdeniz'de stratejik bir öneme sahip olup, 25 yıllık uzun bir kuşatmanın ardından binlerce şehit verilerek Padişah IV. Mehmet zamanında 1669 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Başlangıçta bir vilâyet iken; zamanla merkezi otoritenin zayıflaması, isyan hareketleri, başta Yunanistan olmak üzere dış devletlerin müdahalesi gibi sebeplerle muhtariyet kazanmıştır.¹¹⁵² Girit adası, 19. yüzyıl içerisinde Yunanistan, Osmanlı, İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya devletleri arasında uluslararası mesele haline gelmiştir. Yunanistan için Girit “*Helenizm*”, “*Megali İdea*” ve “*Bizans'ın yeniden kurulması*” gibi ülkesel düşlerinin hedefinde bir yer iken, Osmanlı Devleti için ise zamanla otorite ve hükümlanlık haklarını kaybettiği bir yer olmuştur.¹¹⁵³

Girit'in, Osmanlı elinden çıkması, esasında kademeli bir şekilde bir asıra yakın süreç içerisinde meydana gelmiştir. 1821'de Mora'da başlayan Yunan İsyanı'nın, Girit'e sıçramasıyla süreç başlamıştır. Yunan İsyanı'nın, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa çabaları ile bastırılmış olmasına karşın, 1829'da Edirne Antlaşması'yla Yunanistan bağımsızlığını elde edince Giritli Rumlar, Yunanistan'a katılma arzusu, isyankârlıkları göstermiştir. 1830'da düzenlenen Londra

¹¹⁴⁸ *Enver Bey'le Mülâkat*”, **Tanin**, 12 Haziran 1909, No: 279.

¹¹⁴⁹ Necdet Serin, “*Atatürk'ün İktisadi Politika Anlayışı*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 2, Ankara, 1988, s. 215-222.

¹¹⁵⁰ *Enver Bey'le Mülâkat*”, **Tanin**, 12 Haziran 1909, No: 279.

¹¹⁵¹ *Dâhiliye Nazırı Cedidiyle Mülâkat*”, **Yeni Tasvîr-i Efkâr**, 21 Ağustos 1909, No: 82.

¹¹⁵² İsmail Hakkı Danişmend, **İzahlı Osmanlı Kronolojisi**, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1955, s. 341.

¹¹⁵³ Karal, **a.g.e.**, s. 231.

Konferansı'nda emeline ulaşamayan Giritli Rumlar, bu tarihten itibaren “*Ya istiklal ya da Yunanistan’a ilhak*” emeliyle hareket etmişlerdir.¹¹⁵⁴

Osmanlı yönetimi, 1856 Islahat Fermanı'ndan sonraki yıllarda Girit'te reform hareketlerine başlamıştır. 1864'de İngiltere'nin Yedi Ada'yı Yunanistan'a terk etmesi üzerine gerek Giritli Rumlar ve gerekse Yunanistan heveslenerek, ilhak girişimlerine hız vermişlerdir. 1866'da Giritli Rumların Rusya tarafından kışkırtılmasıyla adada ilk defa geniş çaplı bir ayaklanma meydana gelmiştir. Giritli Rumlar, 2 Eylül 1866'da Girit'in Yunanistan'a ilhakını ilan etmeye cesaret etmişlerdir. Böylece Avrupalı devletler meseleye taraf olmuşlardır.¹¹⁵⁵

Osmanlı yönetimi, 1868'de “*Girit Vilâyeti Nizâmnâmesi*” ile adaya muhtariyet vermiştir. Etnik yapıya göre teşekkül etmiş olan Girit Meclisi, çoğunluğu esas aldığından, ada yönetimi ekseriyetle Rumlara geçmiştir. Yunanistan'ın Giritli Rumlar vesilesiyle Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışması üzerine Osmanlı yönetimi, Yunanistan'a nota vererek, Yunanistan ile ticari ve diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan etmiştir. 1869'da Paris'te düzenlenen konferansta Osmanlı yönetimi haklı bulunmuş ve bu durum, Yunanistan'a bildirilmiştir.¹¹⁵⁶

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması'na (1878) göre Girit Adası'nda ıslahat talep etmesi, İngiliz-Rus rekabetine yol açmıştır. Doğu Akdeniz nüfuzunu korumak isteyen İngiltere, meseleyi derhal Berlin Konferansı'nda gündeme getirmiştir. Böylece Osmanlı yönetiminin “*1868 Nizâmnâmesi*” ile getirilen düzenlemeleri geliştirmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda Giritli Rumlar ile Gazi Ahmet Muhtar Paşa arasında Ekim 1878'de “*Halepa Sözleşmesi*” yapılmış, adanın “*özerk statüsü*” daha da genişletilmiştir.¹¹⁵⁷

Sözleşmeye göre, Girit valisi beş yıllığına atanacak, Hristiyan vali ise müşaviri Müslüman, Müslüman olması halinde müşavirinin Hristiyan olması kararlaştırılmıştır. Girit Meclisinin 80 üyeden oluşacağı, bunun 49'unun Hristiyan, 31'inin Müslüman olacağı belirtilmiştir. Meclisten çıkarılacak kanunların, Osmanlı Devleti tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmesi karar altına alınmıştır. Kanunlar, Osmanlı Devleti kanunlarına ters düşmediği sürece onaylanacağı kararlaştırılmıştır. Meclis zabıt mazbatalarının hem Türkçe hem de Rumca

¹¹⁵⁴ Melek Öksüz, “*Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları (1908-1913)*,” *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2010, s. 93-114.

¹¹⁵⁵ Öksüz, *a.g.m.*, s. 93-114.

¹¹⁵⁶ Öksüz, *a.g.m.*, s. 93-114.

¹¹⁵⁷ Aynı yer.

düzenlenmesi, müzakerelerin Rumca yapılması karara alınmıştır.¹¹⁵⁸ Toplanan vergilerin yine Giritlilerin hizmetine harcanması kararlaştırılmıştır.¹¹⁵⁹

1889’da Osmanlı yönetimi Halepa Sözleşmesi’nde birtakım kısıtlamalara gidince adada huzursuzluk baş göstermiştir.¹¹⁶⁰ 17 Eylül 1890 tarihli bir belgeye göre 200 kadar Giritli Rum bir araya gelerek adada miting düzenlemişlerdir. Miting kararlarını Osmanlı yönetimine ileten Atina Sefiri’nin mitinge katılanlar hakkında kullandığı “*takriben ikiyüz nefer*” tabiri manidardır. Giritli Rumların talebi, Osmanlı yönetimince çıkarılan “*umûmî affın*” tüm Giritliler hakkında uygulanmasıdır. Aksi takdirde umûmî aftan yararlananların Girit’e sokulmayacağını beyan etmişlerdir. İçlerinden yaklaşık elli kişi ardı günlerde “*Lipalis*” adlı şahsın evinde hususi toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda İncil üzerine el basarak bahsi geçen mitingde alınan kararların doğrultusunda hareket edeceklerine yemin etmişlerdir.¹¹⁶¹

1896 itibarıyla bir dizi isyan hareketleri baş göstermiştir. Avrupalı devletler, çatışma ortamının artması üzerine savaş gemileri göndermiştir. Bu girişim isyanın önüne geçememiş ve Ocak 1897’de Girit İhtilal Komitesi bir bildiri yayımlayarak, Yunanistan’a katıldıklarını ilan etmişlerdir.¹¹⁶² Akabinde Şubat ayında Yunanistan’a bağlı 2-3 bin kişilik askeri kuvvet, adaya çıkmış ve Yunan kralı adına adayı işgal ettiğini açıklamıştır.¹¹⁶³ Mart 1897’de Avrupalı devletler, Yunanistan’a nota vermişler ve ardından adaya asker çıkarmışlardır. 1897’de Osmanlı-Yunan Savaşı akabinde Girit Valiliği, Avrupalı devletlerin denetiminde Yunan Kralı oğlu Prens George’ye bırakılmıştır. 21 Aralık 1898’de Prens George “*Yüksek Komiser*” sıfatıyla adaya atanmıştır. Ardından Osmanlı’nın kabul etmediği, Avrupalı devletlerin tanıdığı; Girit Anayasası, 1899’da ilan edilmiştir.¹¹⁶⁴

1905’de Giritli asiler, Prens George’ya karşı ayaklanmışlardır. Osmanlı bayrağı altındaki muhtariyeti reddeden, Yunanistan ile birleşmeyi öngören ve Prensi istemediklerini bildiren bir beyanname yayımlamışlardır. 1906’da Prens George görevden alınarak yerine Zaimis getirilmiştir. 1908 senesine gelindiğinde Osmanlı’nın Girit egemenliği; Osmanlı

¹¹⁵⁸ Kamuoyunda, Girit Adası’nda Rumca’nın ortak dil tayin edilmesi hata olarak değerlendirilmiştir. İmparatorluk dâhilinde otak dili olmayan kavimlerin kaynaşmasındaki zorluktan bahsedilmiş, Türkçe’nin ortak dil olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bkz. Nazile Abbaslı, **Yıldız Sarayı Baskını**, Bile Karınca Yayınları, İstanbul, 2002, s. 29.

¹¹⁵⁹ Hasan Ali Cengiz, “*Halepa Fermanı Sonrası Girit’te Yapılan Düzenlemeler*”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, Sy. 16, Temmuz 2018, s. 74-89.

¹¹⁶⁰ Öksüz, **a.g.m.**, s. 93-114.

¹¹⁶¹ BOA. Y..A...HUS. 239-5.

¹¹⁶² Öksüz, **a.g.m.**, s. 93-114.

¹¹⁶³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C. 1, Kısım 1, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 112.

¹¹⁶⁴ Ayşe Nükhet Adıyeke, “*Türk Basınında Girit’in Yunanistan’a Katılması (1908-1913)*”, **Çağdaş Türkiye Araştırmalar Dergisi**, C. 1, Sy.1, İzmir 1991, s. 47-70.

padişahının Yunan kralı tarafından Girit'e atanan komiseri tanınmasıyla sınırlı hale gelmiştir. Girit'in büyük devletler tarafından onaylanan bir tüzüğü bulunmaktadır ve buna göre idare olunmaktadır. Osmanlı askerleri adayı çoktan terk etmişlerdir. Adada, dört büyük devletin askerî gücü bulunmaktadır.¹¹⁶⁵ Meşrutiyet yeniden ilan edildiği ve kutlamaların memleketin dört bir tarafında sürdüğü bir sırada büyük devletler askeri güçlerini adadan çekme kararı almışlardır.¹¹⁶⁶ 12 Ağustos 1908 tarihli *Sabah* gazetesi Avrupalı askerlerin, Girit'ten tahliyesine devam edildiğini ve geçen hafta 400, ardından 200 askerin adadan çekildiğini yazmıştır¹¹⁶⁷.

Girit Adası'nda büyük devletlere ait askerlerin çekilmesini fırsat bilen Girit İcra Komitesi, 6 Ekim 1908'de Yunanistan'a katıldıklarını ilan etmişlerdir.¹¹⁶⁸ Yunanistan derhal ilhakı kabul ettiğini açıklamaktan kaçınmıştır. Avrupalı devletlerin ilhakı kabul etmesini beklemeye koyulmuş ve bu yönde girişimlerde bulunmuştur.¹¹⁶⁹ Esasında Meşrutiyet'in ardından Osmanlı ve Yunanistan yönetimleri arasında dostane adımlar atılmıştır. Meşrutiyet'i kutlamak adına Atina'dan bir Yunan heyeti İstanbul'a gelmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından oldukça iyi ağırlandırılmıştır. Bu durum kamuoyuna olumlu yansımış, Osmanlı nüfusu içerisinde oldukça kalabalık nüfusa sahip olan Rumlar arasında memnuniyetle karşılanmıştı. Giritli Rumların ilhak kararı, bu olumlu havayı bozabilir ve özellikle ittihad-ı anâsıra büyük zarar verebilirdi. II. Abdülhamit'i Girit konusunda tavizkârlıkla suçlayan Jön Türkler, şimdilerde ise Girit meselesiyle yüzleşmişlerdir.¹¹⁷⁰

Giritli Rumlar, Bulgarlar gibi sokaklara çıkarak, almış oldukları ilhak kararını pratiğe dökmek maksadıyla nümayişe kalkışmışlardır. 7 Ekim 1908'de Hanya'da genel bir duyuru üzerine bir araya gelen köylü Hristiyanlar silahlı olarak toplaşmış ve sağa sola havaya ateş etmek üzere kentlilere katılmışlardır. İki yılı aşkın senedir, Osmanlı askerlerinin adadan çekilmesinden sonra Giritli Rumların cebir ve tehdit yoluyla İslam vatandaşları adadan hicrete zorlamaktadır. 5 bini aşan silahlı kalabalık önce gümrük ve ardından da tophane idareleri önünde bulunan Girit Muhtariyeti bayrağını indirmişler, yerine Yunan bayrağını çekmişlerdir. Fransız askeri kumandanı Koronel ve emrindeki beş asker olay yerine gelerek, Yunan bayrağını indirmiş ve yerine yeniden muhtariyet bayrağını çekmiştir.¹¹⁷¹

¹¹⁶⁵ Karal, **a.g.e.**, s. 231.

¹¹⁶⁶ Adıyeke, **a.g.m.**, s. 47-70.

¹¹⁶⁷ "Girit Havâdisi", **Sabah**, 12 Ağustos 1908, No: 6782.

¹¹⁶⁸ Adıyeke, **a.g.m.**, s. 47-70.

¹¹⁶⁹ **Tanin**, 9 Ekim 1908, No: 83.

¹¹⁷⁰ Kerimoğlu, **a.g.e.**, s. 97.

¹¹⁷¹ "Girit Havâdisi", **Ahenk**, 17 Ekim 1908, No: 3731.

Giritli Rumların 7 Ekim tarihli başarısız girişiminden sonra 8 Ekim günü Hanya'daki milis kuvvetleri ile jandarma mensupları bir araya gelmişler ve Yunan kanun ve nizamlarına göre vazifelerini ifa edeceklerini açıklayarak, ilhak kararını desteklediklerini ilan etmişlerdir. Buna karşın adada görev yapan Müslüman jandarmalar ise Yunan kralı adına yemin etmediklerinden istifa etmek zorunda kalmışlardır.¹¹⁷² 13 Ekim 1908'de Kandiye'de gösterilerle Yunanistan'a katıldıklarını ilan etmişlerdir. Adada Yunan idaresi tesis edilene kadar geçici bir komite dahi kurulmuştur. Özerklik fermanları geçersiz sayılmıştır. Yunan anayasası kabul edilmiştir. Devlet memurlarının Yunan kralı adına yemin etmesi kararlaştırılmıştır¹¹⁷³. Giritli Rumların amacı, himayeci devletlerin, -İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya- ilhak yönünde karar vermesini sağlamaktır. Himayeci devletler, Giritli Rumların beklentilerinin aksine ilhak girişimini şiddetle protesto ettiklerini bildirmişler ve Suda Limanı'na dikilen Yunan bayrağının derhal indirilmesini istemişlerdir.¹¹⁷⁴ Bu nedenle Osmanlı kamuoyunda 1908 Ekim'inde Giritli Rumların Yunanistan'a katılma arzusuyla gerçekleştirmiş oldukları adadaki teşebbüsler ciddiye alınmamıştır.¹¹⁷⁵

1909 senesinin başında büyük devletlerin askerinin adayı boşaltacağı, sadece İngiliz askerlerinin kalacağı, yönetiminin Yunanistan'a terk olunacağı veya bağımsız devlet kurulacağı söylentileri Osmanlı kamuoyunda dillenmeye ve basında yazılmaya başlamıştır.¹¹⁷⁶ Esasında Osmanlı kamuoyu, 1908 senesi Ekim ayında Girit Rum halkının, adayı Yunanistan'a ilhak ettiklerine dair karar vermiş olduğunu hafızasından henüz silmemiştir.¹¹⁷⁷ Özellikle Giritli Müslümanlar hakkındaki yazılar Girit konusunda kamuoyunu canlı ve diri tutmuştur.¹¹⁷⁸ Hal böyle iken Yunan Kralı George'nin Girit'in Yunanistan'a katılacağı yolundaki beyanatı Osmanlı milletini sokaklara dökmüştür. Balkan Harbi'ne kadar bu süreç "*bayrak meselesi*", "*kadılar meselesi*" ve "*yemin meselesi*" gibi konularla devam etmiştir.

2.1. Yunan Kralı İlhak Beyanatı Miting ve Nümayişleri

Yunan Kralı George'nin Girit'i ilhak yolunda beyanatının 1909 senesi Ocak ayı başında Osmanlı kamuoyunda işitilmesi üzerine 1908 senesi Ekim ayındaki Giritli Rumların

¹¹⁷² Aynı yer.

¹¹⁷³ Karal, **a.g.e.**, s. 231-232.

¹¹⁷⁴ Adıyeke, **a.g.m.**, s. 47-70.

¹¹⁷⁵ **Tanin**, 9 Ekim 1908, No: 83.

¹¹⁷⁶ Adıyeke, **a.g.m.**, s. 47-70.

¹¹⁷⁷ Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi**, Yay. Haz. Faik Reşit Unat, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 217.

¹¹⁷⁸ Mustafa Nuri, "*Girit Müslümanlarının Suzişli Bir Feryâdı*", **Tanin**, 9 Kasım 1908, No: 99.

Yunanistan'a ilhak kararından farklı olarak bu sefer ahali sokaklara ve meydanlara çıkarak, miting düzenleyerek eylemsel safhaya geçmiştir. Bunun öncesinde Meclis-i Mebusân seçimleri sırasında İttihat ve Terakki ile Rum cemaati arasında yaşanan gerginlik nedeniyle kamuoyunun aşırı hassas olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

2.1.1. İstanbul Sultanahmet Mitingi

İstişare Mecmuası, Girit meselesi ile ilgili olarak 1908 Ekim Krizi'nden itibaren devam eden süreci şöyle özetlemiştir:

“Bosna, Hersek'in Avusturya'ya ilhâkı, Bulgaristan'ın istiklâlini ilânı olaylarından sonra Girit'in de Yunanistan'a ilhâkı konusunda çalışmalar gerek Yunanistan'da gerekse bir Osmanlı kara parçası Girit'te taşkınlıklara neden olmuştur. Girit'te Hristiyanlar, İslamlara yönelik her türlü vahşi ve gaddarlığı yapmaktadır. Kral Yorgi (George) ise maksadı doğrultusunda Avrupa ülkelerini gezerek, onay aramaktadır. Yunan Milli Meclisinde de ilhâk konuşulmakta ve ilhâka zemin aranmaktadır.”¹¹⁷⁹

Yunan Kralı George'nin ve Yunan Meclisinin ilhaka zemin arayışları haberlerinin İstanbul kamuoyunda işitilmesi üzerine Giritlilerin girişimiyle birlikte devlet erkânından kimi isimler bir araya gelerek, 5 Ocak 1909'da Hukuk Mektebinde kapalı yer toplantısı düzenlemişlerdir. Toplantıya, Hazine-i Hassa Nazırı Nuri Bey ile birlikte 200 kişi katılmıştır¹¹⁸⁰. Devlet erkânından, Posta ve Telgraf Nazırı Galip Bey, Müşir Ethem Paşa, Manastır eski Valisi Abdülkerim Paşa, Süvari Reisi İsmail Paşa, İstanbul Mebusu Ahmet Nesimi Bey, Samsun Mebusu Mehmet Ali Bey, Ertuğrul Mebusu Mehmet Bey ile Dâhiliye Mektupçusu Ali Raşit Efendi iştirak etmişlerdir. Celal Nuri Bey, Girit'in elden çıkıp, Yunanistan'a katılacağı yolundaki söylentilerin, Osmanlı Kulübünde yaşattığı tesirden bahsetmiş, gerekli tedbirlerle alakalı olarak hazırlanan programı heyetin görüşüne sunmuştur.¹¹⁸¹

Toplantıda Bartın ile Nazilli'de gerçekleştirilen Girit'e destek mitingleri için teşekkür yazısı gönderilmesi gerektiğine değinilmiş ve İstanbul'da büyük bir miting yapılması fikri ileri atılmıştır.¹¹⁸² SadrâzamKânil Paşa'nın, büyük devletler ile Osmanlı yönetimi arasında arzu edildiği üzere görüşmelerin başladığından bahsederek, herkesi selamladığı telgrafi okunmuştur. Yine Tekfurdağı (Tekirdağ) halkının, Girit'in ayrılmasına kesinlikle razı olmadığını bildiren telgrafi hazıruna okunmuştur. Sultan Murat Han'ın oğlu Selahattin Efendi'nin, Girit konusunda görüşmek isteğiyle heyetten birkaç kişiyi huzuruna davet ettiği telgraf okunmuştur. Tekirdağ

¹¹⁷⁹ “Girit Mitingi”, *İstişare*, 14 Ocak 1909, No: 16.

¹¹⁸⁰ “Düinkü Miting”, *Yeni Gazete*, 10 Ocak 1909; No: 141; **BOA**. DH. MKT. 2701-46.

¹¹⁸¹ “Mekteb-i Hukukta İctimâ”, *Tanin*, 6 Ocak 1909, No: 155.

¹¹⁸² Telgrafın tamamı için ayrıca bkz. “Nazilli'den Aldığımız Telgrafnâme”, *Tanin*, 6 Ocak 1909, No: 155; **BOA**. DH. ŞFR. 408-34; Ali Cevat, *a.g.e.*, s. 223.

halkına cevap telgrafı, Girit'e destek konusunda *Tanin*'de yazılar kaleme alan Hüseyin Cahit Bey'e şükran telgrafı yazılması kararlaştırılmış, Yunan menfaatlerini savunan *Proodos* gazetesi ise kınanmıştır. 9 Ocak 1909 Cumartesi günü saat yedi sıralarında Sultanahmet Meydanı'nda büyük bir miting yapılması kararlaştırılmış ve programının daha sonra duyurulacağı belirtilmiştir. Mitinge, tüm siyasi fırkalar, tüm millet kulüpleri, yüksek mektepliler, ilmiye talebeleri, Mekteb-i Sultani ve Harbiye Nezâreti izniyle askeri mektepliler davet edilmiştir.¹¹⁸³ Hukuk Mektebinde cereyan eden toplantı sorunsuzca dağılmıştır.¹¹⁸⁴

Hukuk Mektebindeki kapalı yer toplantısına başta Giritliler olmak üzere devlet erkânından ileri gelen kimseler öncülük etmiş, Giritlilere destek veren Arnavut Kulübüne teşekkür etmişlerdir. İlk eylem planı olarak, Girit'in Yunanistan'a ilhakı ihtimalini önlemek maksadıyla Meclis-i Mebusân ve Bâb-ı Âlîden izahat istemeden önce Sultanahmet'te miting düzenlenmesini kararlaştırmışlardır. Mitingin ardından büyük devletlerin dışişleri temsilcilikleri ile irtibat kurmak amacıyla Hazine-i Hassa Nazırı Nuri Paşa başkanlığında 24 kişilik temsilciler heyeti kurulması kararlaştırılmıştır. Görüşmeler neticesinde maksadın temin edilememesi halinde yine bir mitingle Yunan mallarına boykot uygulaması öngörülmüştür.¹¹⁸⁵

6 Ocak 1909'da Muallim Mehmet Aziz Bey'in evinde gerçekleştirilen özel bir toplantıda Hukuk Mektebi Salonunda kararlaştırılan hususlar doğrultusunda teşekkür telgrafları kaleme alınmış ve Sultanahmet Mitingi'nin ayrıntıları üzerinde çalışılmış ve mitinge davet yazısı hazırlanmıştır.¹¹⁸⁶ Miting Tertip Komisyonu Heyeti imzalı mitinge davet yazısı şöyledir:

“Muhterem vatandaşlar, hamiyetli Osmanlılar!

*Mübârek vatanımızın bir nokta-i mühimmesi olan Giritimizin Yunanistan'a ilhâkı şayi'aları aleyhine protestolar ifasıyla hukuk-ı mukaddese-i milliyemizi muhâfaza etmek üzere yarınki Cumartesi günü saat sekizde Sultanahmet Cami-i Şerif Meydanı'nda terbiye-i Osmaniye'ye lâyık bir intizâm ve sükûn ile tertîb olunan mitingde umûm Osmanlıların her hâlde hazır bulunmaları hamiyet-i milliyeye ve muhabbet-i vataniyeye nâmına ricâ olunur.”*¹¹⁸⁷

Miting “*milletin mukaddes hukukunu*” korumak amacıyla yapılmaktadır. Osmanlı terbiyesine layık bir “*intizam ile tertip*” vurgusunun bilhassa yapılması, Osmanlı Rum vatandaşlarının Yunanistan tepkisiyle gücendirilmemesidir.¹¹⁸⁸

¹¹⁸³ “*Tekfirdağı'ndan Aldığımız Telgrafnâme*”, *Tanin*, 6 Ocak 1909, No: 155; “*Mekteb-i Hukukta İctimâ*”, *Tanin*, 6 Ocak 1909, No: 155.

¹¹⁸⁴ BOA. ZB. 329-84.

¹¹⁸⁵ BOA. DH. MKT. 2701-46.

¹¹⁸⁶ “*Girit İçin Miting*”, *Tanin*, 7 Ocak 1909, No: 156.

¹¹⁸⁷ *Yeni Gazete*, 8 Ocak 1909, No: 139; “*Girit İçin Miting*”, *Tanin*, 8 Ocak 1909, No: 157.

¹¹⁸⁸ Kerimoğlu, *a.g.e.* 102.

Miting programına göre ilk olarak, Sultanahmet Meydanı'nda saat sekizde toplanılarak konuşmalar yapılacaktır. İkinci olarak, Bâb-ı Âliye geçilecek ve protesto yazısı, SadrâzamKânîl Paşa'ya sunulacaktır. Ardından herkes dağılacaktır. Mitingin maksadı; Girit'in Yunan'a ilhakı söylentileri aleyhine tüm Osmanlıların birlik ve beraberlik göstererek, itirazlarını açıkça beyan etmiş olduklarını herkese göstermektir. Ayrıca mitingde şahsi ve siyasi fırka gözetilmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarından “*Osmanlılık*” şanına ve milli terbiyeye layık bir sükûn ile program dâhilinde hareket etmeleri rica edilmiştir.¹¹⁸⁹ “*Fırka farkı gözetmeksizin*” İttihat ve Terakki ile Ahrar Fırkalarının temsilcileri de davet edilmiştir. Partiler arası uzlaşî kültürünün mitinge aksetmesi arzu edilmiştir.

6 Ocak'taki Muallim Mehmet Aziz'in evindeki toplantıda; 7 Ocak'ta hukuk, mülkiye, ilmiye, sultani ve idadiden birkaç kişinin katılımıyla Hukuk Mektebi Konferans Salonunda toplantı yapılması kararlaştırılarak son verilmiş idi.¹¹⁹⁰ Kararlaştırılan yerde toplantı; 8 Ocak 1909'da yapılmış olup bu toplantıda, salon içi ve bina bahçesi dolup taşmıştır. Cevat Bey'in konuşması, şiddetle alkışlanmış “*Yaşasın Girit, yaşasın Osmanlılar!*” sloganları atılmıştır. Miting gününden bir gün öncesinde gerçekleştirilen bu toplantı ve coşkusu, adeta Sultanahmet Mitingi'nin provası olmuştur.¹¹⁹¹ Diğer taraftan üniversite öğrencilerinin aktivite eldiği görülmektedir.

Mitingden evvel İstanbul'da bulunan sivil toplum kuruluşları gazetelere ilan vermek suretiyle mitinge desteklerinin yanı sıra taraftarlarını mitinge katılmaya çağırmışlardır. Rumeli Muhacirîn-i İslamiyesi Cemiyeti İstanbul Şubesi bir bildiri yayınlamış, Sultanahmet Meydanı'nda yapılacak mitinge katılmak için iştirakçilerine miting günü saat altı sıralarında Fatih'te toplanmaları çağrısında bulunmuştur. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, Selamet-i Umûmiye Kulübü bir bildiriyle Girit için düzenlenecek mitinge katılacaklarını duyurmuşlardır. Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti, mitinge katılmak isteyen üyelerinin miting günü sabah saat altı sıralarında Çemberlitaş'ta hazır bulunmalarını istemiştir.¹¹⁹²

9 Ocak 1909'da Boşnak Cemiyet-i Hayriyesi ile Rumeli Muhacirîn-i İslamiyesi Cemiyeti taraftarları Fatih'te sabah saat beş buçuk sıralarında toplanmışlardır. Boşnaklardan biri tarafından yapılan ve şiddetle alkışlanan konuşmada; Bosna, Hersek ile Girit'i muhafaza ve

¹¹⁸⁹ “*Girit İçin Büyük Miting*”, **Tanin**, 9 Ocak 1909, No: 158; “*Bugünkü Mitingin Programı*”, **Yeni Gazete**, 9 Ocak 1909, No: 140.

¹¹⁹⁰ “*Girit İçin Miting*”, **Tanin**, 7 Ocak 1909, No: 156.

¹¹⁹¹ “*Mekteb-i Hukukta İctimâ*”, **Tanin**, 9 Ocak 1909, No: 158.

¹¹⁹² **Tanin**, 8 Ocak 1909, No: 157; **Tanin**, 9 Ocak 1909, No: 158.

müdafaa etmek için bütün Osmanlıların can ile baş ile hazır olduklarını ifade etmiştir. Ardından Rumeli Cemiyetinden Faik Bey, muhacirlerin göç sırasında görmüş oldukları zarar ve ziyanları, katılımcıları etkileyecek bir lisanla izah etmiştir. Giritli Müslümanların, Rumeli Müslümanları gibi maruz kalacakları zulme işaret etmiştir. Yunan Kralı George tarafından açıklanan ve ortaya atılan ilhak söylentilerinin lakaytlığa telakki edilemeyeceği ve gerekirse Osmanlı ordusunun göreve davet edilebileceğini ifade etmiştir. Ardından Fatih'te toplanan heyecanlı binlerce kişi, Sultanahmet Meydanı'na hareket etmişlerdir. Kürt Terakki ve Teavün Kulübü taraftarları, saat beş sıralarında Vezneciler'de toplanmışlardır. Buradaki konuşmada, Girit Müslümanları ile Kürt halkı arasındaki organik bağ kurulmuş ve Girit ahalisi için gerekirse canlarını fedaya hazır oldukları ifade etmişlerdir. Konuşmaların ardından davul ve zurnalar, kılıç kalkan oyunları ile birlikte yaklaşık 10 bin kişi meydana ulaşmayı başarmıştır.¹¹⁹³

Çerkes Kulübü, Çemberlitaş'ta toplanmışlardır. Buradaki konuşmada, Girit'te ehli İslam'ın maruz kaldıkları facialardan bahsedilmiş, asıl mücadelenin “*mücahitlik*” meselesi olduğu vurgulanmıştır. Kalabalığın dini şuurlarına hitap edilmiş ve böylece heyecan, bir kat daha artırılmıştır. Çerkes Kulübü taraftarlarının Sultanahmet Meydanı'na girişi, askerlerin harp meydanına çıkışına benzetilmiştir. Başkim Arnavut Kulübü taraftarları, Sultan Mahmut Türbesi civarında toplanmışlardır. Girit hakkındaki konuşmada, hiçbir Arnavutun Giritli bir Müslümanın hakkının ve geleceğinin gaspına razı gelemeyeceğini ifade etmişlerdir. Türbeden hareketle Arnavutlar, milli havaları eşliğinde meydana ulaşmışlardır.¹¹⁹⁴ Tıbbiye-i Mülkiye öğrencileri, Mekteb-i Hukuk önüne gelmişler, hukuk öğrencileri ile birlikte yaklaşık bin kişi olarak miting alanına ulaşmışlardır.¹¹⁹⁵ Dârülfünûn, Üsküdar Lisesi, Vefa Lisesi, Darüşşafaka, Askerî Tıbbiye, Sultanî, Sanayii Nefise, Süvari, Mümaresat-ı Bedeniye, Rehberi Saadet ve Ticaret öğrencileri alanda yerlerini almışlardır.¹¹⁹⁶

Girit İslam ahalisi, Asmaaltı Tüccarları, Laz Kulübü, Selamet-i Umûmiye Kulübü, Tüccar Kulübü, milli elbiseleri ile Kürtler Kulübü, Boykotaj mavnacıları, Eğin İttihat ve Teavün Kulübü, Arap Cemiyeti, Bosna ve Hersek Cemiyet-i Hayriye-i Osmaniyesi, Rumeli Muhacirîn İslamiyesi Cemiyeti ve Arnavut Cemiyeti taraftarları meydanda hazır olmuşlardır. Kalabalık, Divanyolu Caddesi ile Ayasofya Meydanı'na taşmıştır. Sultanahmet'teki kalabalığın sayısı *Tanin*'e göre 150 bin, *İstişare*'ye göre 100 bin, *Yeni Gazete*'ye göre 50 bin, *Sabah*'a göre 20-30

¹¹⁹³ “*Düinkü Miting*”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141.

¹¹⁹⁴ Aynı yer.

¹¹⁹⁵ “*Düinkü Miting*”, **Tanin**, 10 Ocak 1909, No: 159.

¹¹⁹⁶ “*Düinkü Miting*”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141; “*Düinkü Miting*”, **Tanin**, 10 Ocak 1909, No: 159.

bin civarındadır.¹¹⁹⁷ Girit Müslümanları Cemiyeti taraftarları, ortasında “*Girit Osmanlılarıdır*” yazılı Girit haritası bulunan bayrak açmışlardır. Ayrıca Kürt Teavün ve Terakki, Selamet-i Umûmiye, Arnavut, Çerkes Kulüpleri, Hukuk, Hendese-i Mülkiye, Ticaret, Tıbbiye-i Mülkiye Mektepleri ve Üsküdar, Kabataş Lisesi öğrencilerinin ellerinde bayraklar dikkat çekmiştir.¹¹⁹⁸ Miting, II. Meşrutiyet’ten bu yana en fazla sivil toplum kuruluşunun iştirak ettiği sivil halk hareketidir.

Miting heyeti, sabah saat beş buçuk sıralarında meydana gelmiştir. Meydan ve çevresi, hınca hınç doludur. Konuşmaların rahatça yapılabilmesi maksadıyla kalabalık, Defter-i Hakanî Nezâreti Binası tarafına yöneltilmiş ve miting konuşmaları buradan yapılmıştır.¹¹⁹⁹ İlk konuşmacı Mahrukizade Cafer Bey’dir.¹²⁰⁰ “*Makedonya Makedonyalılarıdır!*” sözünden esinlenerek “*Osmanlı ülkesi Osmanlılarıdır!*” hitabıyla konuşmasına başlamıştır. Girit’in Osmanlı’nın bir parçası olduğunu, bu parçayı korumak için yüz binlerce şehit verdiklerini, her birinin atasının, kardeşinin bu uğurda şehit olduğunu, Girit’in Yunanistan’a ilhakına yol açabilecek her türlü fikri protesto ettiklerini söylemiştir. Bu miting ile Girit’in Yunanistan’a bırakılması halinde meydana gelecek neticenin Osmanlılar üzerinde nasıl bir tesir bırakacağını âleme göstermiş olduklarını ifade etmiştir. Müzakereleri yürütmekte yetkili kılınan dört büyük devletin, ilhaka razı gelmeyeceğini, Osmanlıların dayandıkları noktanın hak olduğunu, hukuktan vazgeçmeyeceklerini ve adil olan büyük devletlerden emin olduklarını dile getirmiştir. Konuşmasına “*Yaşasın İttihâd-ı Osmani!*” diyerek son vermiştir.¹²⁰¹ Konuşmanın ekseriyetinde “*hukuki mücadele, hak, adalet*” kavramları ön plana çıkmıştır. Büyük devletleri sorumluluklarını yerine getirmeye davet etmektedir. Ayrıca “*slogan*” mitingin fikri temelini ortaya koymaktadır.

Cafer Bey’in ardından miting kürsüsüne Celal Nuri Bey gelerek “*Ey Ümmet-i Osmaniye!*” hitabıyla konuşmasına başlamıştır. Birlik ve beraberlik içinde olmaları halinde her türlü zorluğun üstesinden gelebileceklerini, mağlubiyet görmeyeceklerini, 1055 (H) senesinden 1080 (H) senesine kadar 25 sene zarfında Girit’in fethi için şehit olanların ruhlarının meydanda

¹¹⁹⁷ “*Düinkü Miting*”, **Tanin**, 10 Ocak 1909, No: 159; “*Girit Mitingi*”, **İstisare**, 14 Ocak 1909, No: 16; **Yeni Gazete**, katılımcı sayısı ile ilgili olarak, “*Cami-i şerifin duvarları üzerinden taşan, millet bahçesinin ağaçlarına, civâr hânelerin üzerine kadar çıkmış bulunan tahminen 50 bin kişi...*” ifadelerini kullanmıştır. “*Düinkü Miting*”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141; “*Düinkü Miting*”, **Sabah**, 10 Ocak 1909, No: 6929.

¹¹⁹⁸ “*Düinkü Miting*”, **Sabah**, 10 Ocak 1909, No: 6929.

¹¹⁹⁹ “*Düinkü Miting*”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141; “*Düinkü Miting*”, **Tanin**, 10 Ocak 1909, No: 159. “*Düinkü Miting*”, **Sabah**, 10 Ocak 1909, No: 6929.

¹²⁰⁰ Cafer Bey, Miting heyeti azasından olup, Belediye Birinci Daire Müdürüdür. Ayrıca bkz. “*Düinkü Miting*”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141.

¹²⁰¹ “*Düinkü Miting*”, **Tanin**, 10 Ocak 1909, No: 159.

mevcut olduğunu, iki buçuk asır evvel büyük düşüncelerle, siyasetlerle, tedbirlerle Girit'i fetheden Köprülülerin mirasına sahip çıkacaklarını söylemiştir. Ayrıca şehit mezarları ile dolu olan Girit'i asla teslim etmeyeceklerini, teslim eden elin kuruyacağını, meydanda milletin arzusuyla toplandıklarını, milletin arzusuyla bu sözleri söylediklerini ifade etmiştir. Konuşmasını *"Girit'in şayi (söylenti) olan ilhakı vücut bulur ise muvazene-i düveliyenin haleldar olacağı ve vahim neticelere meydan açacağı melhuzdur... Ey hür vatandaşlar! Ey hür Osmanlılar! İstikbal bizindir. Yaşasın Girit Vilâyet-i Osmaniyesi!"* sözleriyle sonlandırmıştır. Konuşmanın genelinde ittihâd-ı Osmaniye ile ittihâd-ı İslamiye hâkimdir. Adaletiyle ünlenen büyük devletlerin meseleyi çözmesi istenmektedir. Celal Nuri Bey'in ardından Üsküdar Lisesi Müdürü İrfan Bey konuşmuştur. Taşradan ve Girit'ten İstanbul'a gönderilen telgraflar okunduktan sonra, Giritli Şerafettin Efendi'nin duasıyla mitinge son verilmiştir. Miting heyeti ile birlikte kalabalık, Meclis-i Mebusâna hareket etmişlerdir.¹²⁰²

Meclise ulaşıldığında kalabalık *"Yaşasın Girit, yaşasın Osmanlılar, yaşasın Millet Meclisi!"* sloganları atmış ve kalabalığı görmek için mebuslar, pencerelere çıkmışlardır. Miting karnamesi, Meclis-i Mebusân ile Meclis-i Ayân temsilcilerine sunulmuştur. Karnamede, Sultanahmet Mitingi ile Girit'in Yunanistan'a ilhakı söylentilerini protesto ettiklerini, hükümetin ve mebusların, Girit'in vatana bağlı kalması gerektiğini bilmeleri hususunu vurgulamışlardır.¹²⁰³ Meclis-i Mebusân Başkanı Ahmet Rıza Bey, penceresinden hitaben şu konuşmayı yapmıştır:

*"Efendiler! Hukuk-ı Osmaniye'yi daima müdafaa edeceğiz. Müdafaa etmekte olduğumuz hukuk gayet mukaddestir. Bu müdafaaada sizlerde Millet Meclisine muâvenet ettiniz. Girit cezaresi, memâlik-i Osmaniye'den madüddür (addedilmiştir). Meclis-i Mebusân, hukuk ve uhuda riâyette iş görecektir. Artık dağılımız, ricâ ederim. İntihâb eylediğimiz Mebusânın, gece gündüz çalışacaklarına emîn olunuz. Teşekkür ederim."*¹²⁰⁴

Aynı pencereden, Halepa Sözleşmesi mimarı; Gazi Ahmet Muhtar Paşa kalabalığa seslenmiştir. Konuşmasında *"Maksadınız anlaşıldı. Meclis-i Ayân ve hatta bir az evvel Meclis-i Mebusân Reisi Beyefendi'nin dediği vech üzerine devletin hukuk ve menâfi'ni muhâfazaya çalışacaktır. Harekâtınızda gösterdiğiniz i'tidâl teşekkür ederim. Müsterîh (rahat olun) ve emîn olunuz."* demiştir. Ayanlardan Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, halkın göstermiş olduğu birlik ve beraberliği gördükçe iftihar ettiğini, Cenâb-ı Hakk'ın bütün Osmanlıları, tek vücut kılarak birlik ve beraberlikten ayırmamasını temenni etmiştir. Mitingcilerin uyarı ve ricalara rağmen dağılmaması üzerine Gümölcine Mebusu İsmail Hakkı Bey kalabalığa seslenerek, Girit'in

¹²⁰² "Dükkü Miting", **Tanin**, 10 Ocak 1909, No: 159; "Dükkü Miting", **Sabah**, 10 Ocak 1909, No: 6929; "Dükkü Miting", **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141.

¹²⁰³ "Dükkü Miting", **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141; "Dükkü Miting", **Tanin**, 10 Ocak 1909, No: 159.

¹²⁰⁴ "Dükkü Miting", **Sabah**, 10 Ocak 1909, No: 6929.

muhafazası için yapılanlara teşekkür etmiş “...i'tidâl ve sükûnet ile maksadınızı takîb eylemenizi tekrar ihtâr ederim, yaşasın umûm Osmanlılar!” diyerek, kalabalığı sükûnete ve dağılmaya davet etmiştir.¹²⁰⁵ Preveze Mebusu Azmi Bey, arkalarında böyle hareket eden halkın durması halinde milli hâkimiyet için bu vatan meselesinin hal edilmesinin muhakkak olduğunu söylemiştir. Ardından mitingciler “Yaşasın Millet Meclisi, yaşasın millet!” sloganları atarak, Meclis-i Mebusândan ayrılmışlardır.¹²⁰⁶

Meclisten Bâb-ı Âlîye yönelen kalabalık, Divanyolu Caddesi, Darülmuallimin ve hatta Mülkiye Mektebi yolları ile Bâb-ı Âlîye yönelen tüm yollar insan kalabalığı ile dolup taşığından, beş dakika mesafede bulunan Bâb-ı Âlîye yaklaşık yarım saatte ulaşılmıştır. Bâb-ı Âlîye Soğukçeşme kapısından girmişlerdir. Şûrâ-yı Devlet kapısı önünde, Miting Heyeti Reisi Nuri Bey, üyelerden Aziz Bey, Cafer Bey, Celal Nuri Bey Sadrâzam Kâmil Paşa ile görüşmek için kalabalıktan ayrılmışlardır.¹²⁰⁷

Miting Heyeti ile Sadrâzâmın görüşmesinde miting kararnameşi takdim edilmiştir. Kararnamede, Girit'in Yunanistan'a ilhakına dair etraftaki söylentilerin, tüm Osmanlıları derinden üzdüğüne, son dönemlerdeki bazı hallerin, Osmanlı Devleti'nin hükümrânlık haklarına aykırı olduğuna değinilmiştir. Girit adliye mahkemeleri tarafından verilen kararların Atina'da temyiz edilmesi, Yunan kralı adına görevini yürütmek üzere geçici bir hükümet kurulması, Girit'teki resmî dairelere Yunan bayrağının çekilmesi ve Yunanistan hükümetine sadakatle hizmet edeceklerine dair tüm ada memurlarına yemin ettirilmesi gibi durumların Osmanlı hükümrânlık hakkına aykırı olduğu bildirilmiştir.¹²⁰⁸

Girit'teki İslamların can, mal ve ırzına yönelik her türlü saldırının önlenmesi konusunda himayeci dört büyük devlet tarafından garanti edilmiş olduğu halde Giritli Müslümanlarına yönelik devam eden saldırılara karşı Osmanlı millet ve hükümetinin kayıtsız kalmaması gerektiği vurgulanmıştır. Sultanahmet Meydanı'nda Osmanlı terbiyesine layık olarak düzenledikleri mitingle, Girit'i kan dökmeksizin Yunanistan'a bırakmayacaklarını ispat ettiklerini belirtmişlerdir. Girit'in Yunanistan'a ilhakının tüm Osmanlılar tarafından kabul edilemeyeceği hususuyla birlikte Meşrutiyet hükümetinden gerekli her türlü tedbirin alınmasını

¹²⁰⁵ “Düinkü Miting”, **Sabah**, 10 Ocak 1909, No: 6929; “Düinkü Miting”, **Tanin**, 10 Ocak 1909, No: 159.

¹²⁰⁶ “Düinkü Miting”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141.

¹²⁰⁷ “Düinkü Miting”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141; SadrâzamKânil Paşa, 10 Ocak 1909'da miting kararnameşinin bir suretini, yabancı devletlerin dışişlerine ulaştırılmak üzere Hariciye Nezâretine göndermiştir. “Protestonâme”, **Yeni Gazete**, 11 Ocak 1909, No: 142.

¹²⁰⁸ “Düinkü Miting”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141.

talep etmişlerdir.¹²⁰⁹ Karamamede “*Giritli Müslümanlar ile Osmanlı hükümlerlik hakları*” konusu vurgusu yapılmıştır.

Sadrâzam Kâmil Paşa, Şûrâ-yı Devlet kapısı önüne gelmiş, kalabalığa hitaben hazırlamış olduğu konuşmasını, Muallim Aziz Bey okumuştur. Sadrâzam “*Girit’in Yunan’a ilhâkı mümkün değildir. Hükûmet tamâmen millet ile hem fikirdir. Zaten Yunanistan da ilhâkı kabul etmiyor. Zira Osmanlılar ile iyi geçinmek, Yunanlıların menâfi’-i iktizâsındandır.*¹²¹⁰” diyerek kalabalığı teskin etmiştir. Sabah gazetesi, Sadrâzâmın beyanatını şu şekilde okuyucularına duyurmuştur:

“*Girit’in Yunanistan’a ilhâkına dâir gazetelerde görülen fıkralar bî-asıl ve esas (asılsız ve esassız) şayi’alardan (söylentilerden) ibârettir. Bu bâbda Yunanistan hükûmetinin Dersaâdet sefirinin te’mînâtına nazaran iltihâk fikrine Yunanistan hükûmeti kat’ıyyen muhâlifdir. Hükûmet-i Osmaniye’nin Girit’teki hukuk-ı düvel-i muazzamanın dahî taht-ı kefâletindedir (milletlerarası devletler hukuku garantisindedir). Herhâlde Girit Yunanistan’a iltihâk edemez ve edemeyecektir. Bu beyânâtımı gerek Girit’teki vatandaşlarımıza, gerek umûm Osmanlılara tebliğ ve beyâna me’zûnsunuz.*¹²¹¹”

Bâb-ı Âlî önünde mitingciler “*Yaşasın Sadrâzam Paşa, yaşasın Kânil Paşa!*” sloganı atmışlardır. Muallim Aziz Bey’in mitingcilerden, şimdiye kadar sürdürmüş oldukları terbiye ve ağır başlılığa yaraşır surette hareket ederek sükûnetle dağılmalarını istemesi üzerine dağılmışlardır. Kalabalıktan bir grup ile Başkim Arnavut Kulübü üyeleri, *Yeni Gazete* binası önüne giderek, atmış oldukları sloganlarla gazete yönetimine teşekkürlerini sunmuşlardır.¹²¹²

Sultanahmet Mitingi, kimi çevrelere göre hükûmete sunulan bir muhtıra olarak değerlendirilmektedir.¹²¹³ Kânil Paşa’nın İngiliz dostluğu ile hükûmet politikalarının sertçe eleştirildiği, Sadâretten düşmesiyle ilgili yazılar kaleme alındığı bir sırada iddiaların temelsiz olduğunu söylemek oldukça zordur.¹²¹⁴ Bu nedenle bazı tarihçiler, Sultanahmet Mitingi’nin İttihat ve Terakki öncülüğünde cereyan ettiğini, Kâmil Paşa’nın Girit meselesine kayıtsız kaldığını, Osmanlı hükûmetinden izahat istendiğini yazmıştır.¹²¹⁵ Ancak Kânil Paşa, miting sürecinin en başından beri konudan haberdardır ve miting kararının alındığı, Hazine-i Hassa Nazırı Nuri Bey’in başkanlığıyla gerçekleştirildiği toplantıya tebrik telgrafi dahi göndermiştir. Binlerce kalabalığın ağzından Cemiyet lehine tezahüratta bulunulmaması ve ayrıca Bâb-ı Âlîde

¹²⁰⁹ Aynı yer.

¹²¹⁰ “*Düinkü Miting*”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141; “*Düinkü Miting*”, **Tanin**, 10 Ocak 1909, No: 159.

¹²¹¹ “*Düinkü Miting*”, **Sabah**, 10 Ocak 1909, No: 6929.

¹²¹² “*Düinkü Miting*”, **Yeni Gazete**, 10 Ocak 1909, No: 141.

¹²¹³ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 223.

¹²¹⁴ Hüseyin Cahit, “*Kamil Paşa ve Taraftarları*”, **Tanin**, 8 Ocak 1909, No: 157; Hüseyin Cahit, “*Kamil Paşa ve İngiliz Dostluğu*”, **Tanin**, 9 Ocak 1909, No: 158; “*Düinkü Miting*”, **Sabah**, 10 Ocak 1909, No: 6929.

¹²¹⁵ Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 100.

“YaşasınKânîl Paşa!” sloganı atılmıştır. Diğer taraftan kalabalık, SadrâzamKânîl Paşa’nın sözcülüğünü yapan ve oğlu Sait Paşa’nın sermayesiyle kurulan “Yeni Gazete”¹²¹⁶ binası önünde teşekkür mahiyetinde nümayiş yapmışlardır. Bu doğrultuda Sultanahmet Mitingi’nin hükümet karşıtlığı bir eylem olduğu iddiası sığ kalmaktadır.

Osmanlı basını, genel itibarıyla Sultanahmet Mitingi’nin Osmanlı milletinin ahlakına, intizamına ve aleyhe karşı bir olay karşısındaki soğukkanlılığına yakışır bir surette cereyan edip sorunsuzca dağıldığını yazmıştır.¹²¹⁷ Miting öncesinde çıkabilecek bazı hadiseler mitingcilerin çabaları ile daha başlamadan önlenmiştir.¹²¹⁸ Yunanlı Proodus gazetesi “Genç Türklerin” bazısının Yunan kahvehanelerine girerek, Yunan kraliyet ailesi hakkında fena sözler sarf ettiklerini yazmıştır. Tanin ise bu tür iddiaları yalanlamıştır.¹²¹⁹ Miting, Atina siyasi çevrelerince yakından izlenmiştir.¹²²⁰ Proodus’un iddialarına göre Sultanahmet Mitingi, demokratik sivil halk hareketinden kriminal vakaya dönüşmüştür. Demokratik çizgiden bir nebze olsun ayrılmıştır.

Sultanahmet Mitingi’nde Osmanlılık ve İslamcılık fikri hâkim olmuştur. Mitinge katılan sivil toplum kuruluşlarının tamamının İslam menşeli olması ve Giritli Müslümanların mağduriyeti “İslamcılık” ve “Osmanlılık” düşüncesini hâkim kılmıştır. “Ey Ümmet-i Osmaniye!” hitabı buna delalettir. Katılımcılar itibarıyla İslam Mitingi denilebilmektedir. Çoğulcu veya çok sesli yönü eksiktir. İştirakçiler arasında gayr-ı Müslimler yer almamıştır. Alanda; Türk, Arap, Kürt, Laz, Çerkes, Boşnak ve Arnavutlar yerlerini almışlardır. İslamlardan oluşan yüzbini bulan insan kitlesi, kış şartlarına ve gök gürültülerine aldırış etmeksizin birlik ve beraberlik mesajı vermişlerdir.¹²²¹ Osmanlılık örneğini serfilemişlerdir.

Sultanahmet Mitingi’nin pratik hedefinde “Yunanistan” ve “Yunanlılık” vardır. Bu kavramlara yönelik doğrudan doğruya açık bir tehdit veya şiddet meyli söylem söz konusu değildir. Giritli Rumların adadaki taşkınlıkları, Atina’daki ilhak istekli Yunan vatandaşlarının miting ve nümayişleri, Osmanlı toplumunda ön varsayımına neden olsa da Sultanahmet Meydanı’nda İslamlardan oluşan binlerce kalabalık şiddet dilinden, savaş söyleminden uzak durmuştur. İttihâd-ı anâsıra zarar verecek sert sözlerden kaçınmış, Osmanlı Rumlarını incitmemeye imtina göstermişlerdir. 1908 Ekim Krizi nedeniyle Bulgaristan ve Avusturya yönetimlerinin protesto edildiği mitinglerde nefret içerikli sloganlar, ne Yunanistan için ne de

¹²¹⁶ İnüçür, a.g.e., s. 310-311.

¹²¹⁷ “Dükkü Miting”, Tanin, 10 Ocak 1909, No: 159.

¹²¹⁸ “Dükkü Miting”, Yeni Gazete, 10 Ocak 1909, No: 141.

¹²¹⁹ “Miting ve Proodus’un İstihbârâtı”, Tanin, 11 Ocak 1909, No: 160.

¹²²⁰ “Dükkü Miting”, Tanin, 10 Ocak 1909, No: 159.

¹²²¹ Hüseyin Cahit, “Büyük bir Gün-Büyük Bir Millet”, Tanin, 10 Ocak 1909, No: 159.

Rum milleti için kullanılmıştır. Barışçıl bir mitingün ispatıyla demokratik ve uygar addedilen Avrupalı devletler nezdinde olumlu görüntü verilmiştir.

2.1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri

6 Ocak 1909 tarihli *Tanin* gazetesi, Aydın vilâyetine bağlı Nazilli’de 500 kişinin katılımıyla Yunan Kralı George tarafından Girit’in Yunanistan’a ilhakı hakkındaki beyanatını protesto etmek için miting düzenlendiğini yazmıştır. Osmanlılar adına hazırlanan telgraf, Osman Fikri Bey isimli şahıs tarafından imza edilmiştir. *Telgrafta özetle “Girit verilmez, alınır.”¹²²²* görüşü hâkimdir. Nazilli Mitingi, İstanbul çevrelerince memnuniyetle karşılanmıştır. Aydın Nazilli’deki Girit ilhakı aleyhindeki miting tespit edildiği kadarıyla “*ilk*” saha harekâtıdır.

Tekirdağ ahalisi, 90 kişinin imzasıyla Girit’in ayrılmasına kesinlikle razı olmayacakları ve kanlarının son damlasına kadar mücadele edeceklerine dair İstanbul yönetimine telgraf çekmişlerdir.¹²²³ Tekirdağda’da büyük oranda açık yer toplantısı gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ancak sayı ve alan hakkında net bir bilgi yoktur. Bartınlılar, hükümet konağı önünde toplanmışlar, Girit’in müdafaası için sloganlar atmışlar ve hazırladıkları telgrafi Meclis-i Mebusâna göndermişlerdir.¹²²⁴ II. Meşrutiyet Dönemi mitinglerinin aksine bu sefer Anadolu kentlerinden İstanbul’a miting akımı kitlesel olarak yayılmıştır. Ancak bu süreç içerisinde Balkan ve Arabistan coğrafyasında mitinglere rastlanmamıştır.

Nazilli Miting Kararnamesi’nde “*Girit verilmez, alınır.*” tabiri Meşrutiyet’le birlikte Girit politikasındaki bir değişime işaret etmektedir. Meşrutiyet öncesinde, verilen tavizlerle kopma noktasına gelen, hükümlanlık olarak halen Osmanlı kara parçası tanınan, özerk bir yönetime sahip yer için bir milletin “*verilmez, alınır*” tabirini kullanması fikri dönüşüm manasına gelmektedir. Esasında Nazilli kamuoyu, Girit’i vermeyeceklerini aksine alacaklarını beyan etmişlerdir. Bu zamana değin verilen tavizleri ortadan kaldırarak, adada tam hâkimiyet kurmak istemişlerdir. Sultanahmet Mitingi’nde ise Girit’in mevcut hukuki yapısı ve bu yapının korunması istenmiş, daha çok adanın, Yunanistan’a ilhak olamayacağı vurgulanmıştır. Yunanistan’a karşı “*savaş dili, boykot, para yardımı, gönüllü asker yazımı*” gibi miting metodlarından bahsedilmemiştir. Bunlar, bir sonraki “*bayrak krizi*” nedeniyle gerçekleştirilen mitinglerde meydana gelecektir.

¹²²² “*Nazilli’den Aldığımız Telgrafnâme*”, *Tanin*, 6 Ocak 1909, No: 155

¹²²³ “*Tekirdağ’ından Aldığımız Telgrafnâme*”, *Tanin*, 6 Ocak 1909, No: 155.

¹²²⁴ BOA. DH. ŞFR. 408-34.

2.2. Bayrak Meselesi Miting ve Nümayişleri

Girit'te “garantör” himayeci devletler, Osmanlı hükümrancılık simgesi Girit muhtariyet bayrağını ve İslamların hukukunu korumak için Suda Limanı'nda birer gemi bırakmak suretiyle 1909 senesi Temmuz ayından itibaren adadan askeri kuvvetlerini çekmeyi kararlaştırmışlardır.¹²²⁵ Bunun üzerine yeniden adanın Yunanistan'a “ilhak” gündeme gelmiştir.

Himayeci devletler, askerlerin tamamını adadan çekmeden evvel Osmanlı devlet erkânı ve önde gelen İttihatçı simaların basına yansıyan açıklamaları kamuoyunda heyecanı iyice artırmıştır. Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, Yunan hükümetinin Girit'i ilhak politikasını takip ettiği sürece Osmanlı ordusunun Yunanistan'a yürüyeceğini dile getirmiş ve bu yönde İstanbul'da bulunan yabancı devlet temsilciliklerine uyarıda bulunmuştur. Berlin Ataşemiliteri Enver Bey, Yunan hükümetinin en cüzi hareketini savaş sebebi sayacaklarını beyan etmiştir.¹²²⁶ Hareket Ordusu Başkumandanı Mahmut Şevket Paşa Girit'in Bosna ve Hersek gibi olmasını “katiyen” kabul etmeyeceklerini söylemiştir.¹²²⁷

26 Temmuz 1909'da himayeci devletlerin Girit'teki askerlerini çekme süreci tamamlanmıştır.¹²²⁸ Girit Hükümeti Reisi Mişalidakis tüm Girit Rumları adına İngiliz müfrezesine teşekkür etmek için Kandiye'ye gelmiştir. Hükümet üyelerinden bazıları da diğer müfrezelere teşekkür etmişlerdir. Yabancı askerlerin tamamı akşama doğru, Girit ahalisinin olağanüstü memnuniyeti arasında adadan tamamen çekilmişlerdir.¹²²⁹

Giritli Rumlar, Hanya Kalesi'ne Yunan bayrağı çekmişlerdir. Osmanlı hükümeti, dört büyük himayeci devletler nezdinde başvuru yaparak, hükümrancılık hakkının korunmasını talep etmiş ve bu yolda büyük devletlerden söz almıştır.¹²³⁰ Hanya Kalesi'ne Yunan bayrağının çekilmesi, ilhak manasına gelmektedir.¹²³¹ Bu durumun farkında olan himayeci devletlerden İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya 27 Temmuz 1909 Salı günü Girit hükümetine nota vererek Yunan bayrağını kaldırmışlardır.¹²³² Her gün kale üzerine Girit milli bayrağının (muhtariyet

¹²²⁵ **Ahenk**, 25 Haziran 1909, No: 3938.

¹²²⁶ **Ahenk**, 3 Haziran 1909, No: 3917

¹²²⁷ “Mahmut Şevket Paşa'nın Beyânâtı”, **Tanin**, 25 Haziran 1909, No: 292.

¹²²⁸ “Hanya'da Yunan Bayrağı ve Bâb-ı Âlînin Tebliğatı”, **Ahenk**, 1 Ağustos 1909, No: 3968.

¹²²⁹ “Girit'in Tahliyesi”, **Sabah**, 27 Temmuz 1909, No: 7125.

¹²³⁰ “Hanya'da Yunan Bayrağı ve Bâb-ı Âlînin Tebliğatı”, **Ahenk**, 1 Ağustos 1909, No: 3968.

¹²³¹ Karal, **a.g.e.**, s. 232.

¹²³² “Bayrak Mes'elesi”, **Tanin**, 14 Ağustos 1909, No: 341.

bayrağının) çekileceğini kararlaştırmışlardır.¹²³³ Böylece Osmanlı hükümrânlık hakkı korunmuştur.

Bayrak notasından rahatsızlık duyan Yunanistan'a ilhak taraftarı Giritli Rumlar, Hanya'da Şadırvan Meydanı'nda birkaç silah ateş ederek notayı protesto ettikleri miting düzenlemişler ve kamu huzurunu bozmuşlardır. Hanya'da yaşayan İslam vatandaşlarını endişelendirmişlerdir.¹²³⁴ Esasında Giritli Rumlar, Ekim 1908'den beri resmi binalar üzerine Yunan bayrağı çekmiştir. Fakat adanın boşaltılması esnasında himayeci devletlerin müfrezelerinin bulundukları yerlerdeki bayrakların yerine Yunan bayrağı çekilmesi başka bir anlam ifade etmiştir.

Himayeci devletlerin, yalnız terk ettikleri yerlerdeki değil adanın genelindeki Yunan bayraklarını kaldıracığı yönündeki söylentiler, Giritli Rumlar nezdinde memnuniyetsizliğe sebep vermiştir. Özellikle Yunan yanlıları, mevcut Girit hükümetini protesto etmek maksadıyla protesto eylemlerine başlamışlardır. Bu tür eylemlerle Girit hükümeti aleyhinde nutuklar irat etmişler, Yunanistan Devleti lehine sloganlar atmıştır. Bu haberlerin, Osmanlı kamuoyunca duyulmasıyla “*bayrak meselesi*” etrafında Balkan, Anadolu ve Arabistan coğrafyalarında halk, sokak ve meydanlara çıkarak, miting ve nümayişlerle ilhakı protesto etmişlerdir.¹²³⁵ Yalnız İstanbul ve çevresinde “*sıkıyönetim*” olduğundan burada herhangi bir protesto eylemi gerçekleşmemiştir.¹²³⁶ Ülkenin dört bir tarafındaki kitlesel eylemler, Giritli Rumların eylemlerine karşı “*mukabele-i bi'l-misil*” tarzında cereyan etmiştir.

2.2.1. Anadolu Miting ve Nümayişleri

İzmir Mitingi, 27 Temmuz 1909'da İzmir Belediye Reisi Muammer Bey'in öncülüğünde ve teşvikiyle yaklaşık 100 bin kişinin katılımıyla yapılmıştır.¹²³⁷ Mitinge katılım oranının çok yüksek olduğu aşikârdır. İç ve dış dünyadaki tesiri oldukça fazladır. Mitingin belediye organizasyonu ile gerçekleştirilmiş olması daha çok resmi yönünü ön plana çıkarmaktadır. Miting kararnamesinde; Girit'in vatanın bir parçası olduğu, kalpleri gibi korumaya millet olarak azmettikleri, milletin canı, malı, çocuğu çoluğu ile fedakârlığa hazır oldukları ifade edilmiştir. Milletin emeli doğrultusunda Girit'in muhafazasının Meclis-i Mebusânın görevi olduğu, hükümetten Girit'in geleceğini sağlaması gerektiği vurgulanmıştır.

¹²³³ “*Bayrak Mes'elesi*”, **Sabah**, 8 Ağustos 1909, No: 7137.

¹²³⁴ “*Girit Havadisleri*”, **Tanin**, 28 Temmuz 1909, No: 324.

¹²³⁵ “*Bayrak Mes'elesi*”, **Tanin**, 14 Ağustos 1909, No: 341.

¹²³⁶ Hüseyin Kazım, “*Miting Yapmasın mı*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 9 Ağustos 1909, No: 10185.

¹²³⁷ “*İzmir'de Miting*”, **Yeni Gazete**, 28 Temmuz 1909, No: 338.

Dost görünüp hainlik eden Yunan-Rum Osmanlı vatandaşlarının sınır dışına çıkarılması talep edilmiştir.¹²³⁸ “Yunanlılık” edenlerin sınıdışına çıkarılması talep edilmiştir. “Şiddet meyli” oldukça yüksek mitingdir. Meclis-i Mebusân ve Osmanlı hükümeti göreve çağrılmışlardır.

Elazığ Mitingi, 29 Temmuz 1909’da Müslüm ve gayr-ı Müslim vatandaşlarca Miting Heyeti Reisi Muhittin Bey’in büyük katkısıyla düzenlenmiştir. Miting heyetinde Ermeni ve Rum temsilciler de yer almışlardır. Mitingciler “*Girit Osmanlılarındır!*” ibaresini taşıyan bir Osmanlı bayrağı açmışlardır. Miting, çoğulcu yapıda olup ittihâd-ı anâsıra uygun olarak teşekkül etmiştir. Miting kararnamesinde; Osmanlı’dan bir karış toprak verilmeyeceği, milletin kanları pahasına mücadele edeceği vurgulanmıştır. Osmanlı hukukunun korunması için Meclis-i Mebusânın bir işareti üzerine harekete hazır olduklarını ifade etmişlerdir.¹²³⁹ Kararnamenin bir sureti Sadârete gönderilmiştir.¹²⁴⁰ Mitingin hedefinde Meclis ve Bâb-ı Âlî vardır. Girit ilhak girişimlerinin karşısında korkusuzca adım atmaları istenmiştir.

Aydın/Karacasu Mitingi, 31 Temmuz 1909’da Karacasu’da yaşayan farklı kesimlerin katılımıyla Hürriyet Meydanı’nda düzenlenmiştir. Miting heyetinde, Rum Cemaatinden Papaz Vasili, Müftü Ahmet Hamdi, Belediye Reisi Vekili Salih ve kentin ileri gelen bazı kimseleri yer almışlardır. Miting, ittihâd-ı anâsıra uygun olarak gerçekleşmiştir. Rum kesiminin mitinge katılımı ve desteği, mitinge çoğulcu bir yapı kazandırmıştır. Miting kararnamesinde; hemen her gün vatanın bu tarz darbeler ile parçalandığı, bu duruma son vermek için artık “ölme” zamanın geldiği, hükümetin “*harp yolunda*” karara tereddütsüz gitmesi gerektiği vurgulanmış, harp taleplerinin kabulünü istemişlerdir.¹²⁴¹ Karacasu Mitingi’nin kullandığı dil serttir, savaştır. Hükümetin, pasif durumdan aktif duruma geçirilerek, harp lehinde karar vermesi arzulanmıştır.

Ankara Mitingi, 5 Ağustos 1909 tarihli *Yeni Gazete*’de çıkan bir habere göre Ankara’da din, dil, ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin “*büyük bir miting*” adıyla ahalinin Girit’te yaşanan son hadiseleri protesto ettiğini yazmıştır. Bu doğrultuda miting kararnamesinde, Hanya Kalesi’ne Yunan bayrağının çekilmesi ile Giritli Rumların teşebbüsleri protesto edilmiştir. Girit meselesinin Osmanlı Devleti lehine çözümlenmesi talep edilmiştir. Girit’in fethi sırasında ve sonraki süreç içerisinde meydana gelen isyan hareketleri esnasında şehit kanlarından bahisle Girit’in terk edilemeyeceği ifade edilmiştir. Girit uğrunda akıtılan kanın “*ecdad kanı*” olduğu

¹²³⁸ “*Miting*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 2 Ağustos 1909, No:10178.

¹²³⁹ “*Meclis-i Mebusâna Gelen Telgraflar*”, **Yeni Gazete**, 30 Temmuz 1909, No: 340; **MMZC**, D. 1, C. 5, B. 120, 29 Temmuz 1909, s. 573.

¹²⁴⁰ Kerimoğlu, **a.g.e.**, s. 100-101.

¹²⁴¹ “*Girit Ceziresi Hakkında... Telgrafnâmeler Süretidir*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 12 Ağustos 1909, No: 10188.

vurgusu yapılmıştır. Girit uğruna canlarını fedaya hazır oldukları bildirilmiştir. Bayrak meselesi ile Girit'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkarılmaya çalışıldığının farkında olduklarını, Meşrutiyet idaresine sahip olan Osmanlı ülkesinde din, dil, ırk farkına bakılmaksızın tüm Osmanlı vatandaşlarının fikren birleştiği, Girit'in ayrılmasına kesinlikle karşı oldukları belirtilmiştir.¹²⁴²

Kararname "*Mahv oluruz, Girit'i vermeyiz.*" sözüyle sonlandırılmıştır. Kararnamede "*ecdad kanı, can fedaya*" vurgusu yapılarak savaş taraftarlığı yapılmıştır. Karnamenin birer sureti Sadârete, Meclis-i Mebusâna ve Dâhiliye Nezâretine gönderilmiştir.¹²⁴³ Ankara'ya bağlı Ayaş, Kalecik ve Haymana'da da mitingler düzenlenmiştir.¹²⁴⁴ Ankara Mebusu Kasım Nuri Efendi, Girit meselesi hakkında Meclis-i Mebusân konuşmasında mitingcilerin sloganını yenilemiş ve "*Girit uğrunda ya mahv ya da muzaffer olacaklarını*" kürsüden haykırmıştır.¹²⁴⁵ Ankaralılar ile temsilcisi aynı görüştedirler. "*Muzaffer*" tanımlaması savaş alanlarından geçen bir tabirdir. Dolayısıyla Mebus Eendi savaş taraftarıdır.

Bursa Mitingi, 14 Ağustos 1909'da Dava Vekili Hralambos Efendi'nin öncülüğünde Bursa Ulucami Meydanı'nda düzenlenmiştir. Mitinge bir Rum vatandaşının öncülük etmesi hem mitingin sivil toplum hareketi yanına işaret ederken hem de ittihâd-ı Osmaniye'nin güçlü yönüne işaret etmektedir. Miting davetiyesinde "*Girit'in taht-ı hâkimiyeti Osmaniye'de kalmasını isteyen, Çelebi Sultan Mehmet Han Hazretleri terbiyesiyle Cami Meydanı'na gelsin!*" denilmiş ve din, ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin tüm Bursa halkı Ulucami Meydanı'na çağırılmıştır.¹²⁴⁶ Mitingde uzlaşma kültürü hâkimdir.

Miting günü, farklı milletlerden yaklaşık 30 bin kişi, ellerinde Osmanlı bayraklarıyla birlikte Ulucami Meydanı'nda toplanmışlardır. Mitinge Bursa mebusları katılmışlardır. Mitinge katılım sayısı ve katılımcıları itibarıyla mitingin iç siyasette geniş bir yankı uyandıracağı muhakkaktır. Mitingde, Bursa Ziraat Mektebi Müdürü Hamdi Bey konuşma yapmıştır. Kalabalık hep bir ağızdan, Girit'in Osmanlı hâkimiyetinde kalması adına canlarını fedaya hazır olduklarına dair yemin etmişlerdir.¹²⁴⁷

Medrese-i Muallimin Müdürü Niyazi Efendi, güçlü donanmanın zaruriyetinden bahsetmiştir. Bu esna da mitingcilerin arasından Koca Arap Hafidi Ethem Ağa yüksek sesle:

¹²⁴² "*Ankara'da Miting*", **Yeni Gazete**, 5 Ağustos 1909, No: 346.

¹²⁴³ Aynı yer.

¹²⁴⁴ **BOA**, DH. MKT. 2892-48; 2909-79.

¹²⁴⁵ **MMZC**, D. 1, C. 5, S. 1, B. 120, 29 Temmuz 1909, s. 586.

¹²⁴⁶ **Tanin**, 14 Ağustos 1909, No: 341.

¹²⁴⁷ Aynı yer.

“Mademki müdafaa-i vatan için donanmaya ve donanma içinde paraya muhtacız, çok zamandan beri sakladığım ve mukaddes vatanımıza nezr eylediğim (ayırdığım, adadığım) şu elli lira-i Osmani’nin işte şimdi mahalli sarfını buldum.” diyerek bağırmıştır. Ethem Ağa’nın ön ayak olmasıyla kısa bir sürede gönüllü esasıyla 11.000 kuruş yardım parası toplanmıştır. Yaşanan izdiham nedeniyle yardım toplama işi belediyede, sonraya bırakılmıştır. Miting sorunsuzca dağılmıştır. Kriminal bir vakaya dönüşmeden demokratik platformda kalarak halkın düşünce özgürlüğüne araç olmuştur. Miting kararnamesi hükümet yetkilileri ile basın kuruluşlarına gönderilmiş olup aşağıda verilmiştir:

“Osmanlılar dünyada var oldukça Girit, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunmalıdır. Girit’teki sâdik Osmanlı vatandaşlarının bir kalına zarâr verilmemeli ve bu husûsta en şiddetli tedbirlere başvurulmalıdır. Bozgunculuk yapan (Yunanlılık) Osmanlı Rum vatandaşları sınır dışı edilmelidir. Meclis-i Mebusân, dağılmadan önce Girit mes’esi mutlaka hâl etmelidir. Memlekete her gün binlerce yasak ve zarârlı ithâl silâhları taşıyan gemilerin bir an önce yakalanması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Vatanın hukuku ve menfaâtı için hiçbir fedâkârlıktan çekilmeyeceğini beyân eden Bursa meb’ûsları yardımlarını esirgememeli ve meb’ûslardan bu tâlepleri istemeye belediye reisi görevli addedilmelidir.”¹²⁴⁸

Kararnamede “Giritli İslamların hukuku, Yunanlılık edenlerin sınır dışı edilmesi, silah kaçakçılığı” hususları vurgulanmıştır. Bursa mebuslarından Ömer Feyzi Bey, Meclis-i Mebusânda yapmış olduğu bir konuşmada, Girit meselesinde himayeci devletlerin Osmanlı’yı vaatleri ile oyaladığından bahsetmekle birlikte başta Bursa olmak üzere tüm memlekette cereyan eden mitingleri “dehşetli sabırsızlık” olarak nitelendirmiştir.¹²⁴⁹ Fevzi Bey, bizzati olarak dehşetli sabırsızlığa tanıklık etmiş olduğunu ve bunu himayeci devletlerin gözardı edemeyeceğini ifade etmiştir.

İnebolu’da 1 Ağustos 1909’da 1.000 kişi, Elmalı’da Kışla Meydanı’nda 13 Ağustos’ta 35.000 kişinin katılımıyla ittihâd-ı Osmaniye’ye uygun mitingler düzenlenmiştir. Mitinglerde himayeci devletler ve Osmanlı yönetimleri hedef alınmış ve vatansever konuşmalarla geçen mitinglerin ardından hazırlanan miting kararnameleri Meclis-i Mebusâna, Meclis-i Ayâna ve Sadârete gönderilmiştir.¹²⁵⁰ Osmanlı yönetimi, Girit konusunda çok daha fazlasıyla göreve davet edilmiştir.

Bayrak sorunu nedeniyle Anadolu vilâyetlerinde gerçekleştirilen mitingler, birbirlerinin türevi, kitlesel hareketlerdir. Belediyeler öncülüğünde gerçekleştirilmiş, yarı resmi halk hareketleridir. Ekseriyle Anadolu’nun “batı” vilâyetlerinde gerçekleştirilmiştir. Doğu’da sadece

¹²⁴⁸ **Tanin**, 14 Ağustos 1909, No: 341.

¹²⁴⁹ **MMZC**, D. 1, C. 2, S. 2, B. 87, 11 Mayıs 1910, s. 132.

¹²⁵⁰ **BOA**. DH. MKT. 288-69; **Tanin**, 14 Ağustos 1909, No: 341.

Elazığ'da gerçekleştirilmiş bir mitinge ulaşılabilmiştir. Mitinglerde mümkün mertebe ittihâd-ı Osmani düşüncesi hâkim kılınmıştır. Ancak Yunanlılık düşüncesi şiddetle reddedilmiş ve en ağır cezalar öngörülmüştür. Kısmen de olsa himayeci devletlere seslenilerek, meselenin bir an önce çözümlenmesi yolunda çağrılar yapılmıştır. Donanma için yardım paraları toplanmış, olası savaş ihtimaline karşı asker kaydı yapılmıştır. İç siyasette yeterince yankı uyandırmış, başta Meclis-i Mebusân olmak üzere Osmanlı yönetiminin dikkati çekilmiştir.

2.2.2. Balkan Miting ve Nümayişleri

Debre Mitingi, 28 Temmuz'da 1909'da Manastır'a bağlı Debre'de Arnavutlar tarafından düzenlenen mitinge, Ulahlar da katılmışlardır. İttihâd-ı Osmani politikasına uygundur. Mitingde, Girit meselesinin çözümüne kadar can ve malları ile her türlü fedakârlığa hazır olduklarına, Yunanistan ile olası bir savaş durumunda Osmanlı Devleti yanında yer alacaklarına, kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına dair yemin etmişlerdir.¹²⁵¹ Miting, savaş yanlısı bir eğilim göstermiştir.

Debre Mitingi, 27 Temmuz 1909'da Arnavutluk Komitesi'nce düzenlenen özerk Arnavut talepli Debre Kongresi'ne misilleme olarak da cereyan etmiştir.¹²⁵² Bu mitingde Girit meselesinin yanı sıra yerel sorunlara da değinilmiştir. Debreli Mebus Hasan Basri protesto edilmiştir. Çünkü Meşrutiyet'in iadesinden itibaren, Arnavut kimliğini muhafaza etmiş, İttihat ve Terakkinin merkezi idaresine direnmiş, Avlonyalı İsmail Kemal Bey ile hareket eden Dukakinzade¹²⁵³ Hasan Basri'nin, Debreli olmadığı halde mebus seçildiği ve Debre'yi temsil edemeyeceği dile getirilmiştir.¹²⁵⁴ Bu yönüyle miting İttihat ve Terakki kimliği ile ön plana çıkmıştır.

Gümülcine Mitingi, 29 Temmuz 1909'da Edirne'ye bağlı Gümülcine'de düzenlenmiştir. Mitinge İslam, Rum, Ermeni, Bulgar ve Musevi binlerce kişi katılmıştır.¹²⁵⁵ Miting, ittihâd-ı anâsıra uygun olarak gerçekleşmiş ve çoğulcu yapısıyla öe çıkmıştır. Miting heyeti; Ahmet Bey (Reis), Ermeni milleti adına Mıgırdıç Toros, Rum milleti adına Dinadi,

¹²⁵¹ "Meclis-i Mebusâna Gelen Telgraflar", **Yeni Gazete**, 30 Temmuz 1909, No: 340; Ayrıca bkz. "Arnavutların Mitingi", **Yeni Gazete**, 30 Temmuz 1909, No: 340.

¹²⁵² Karal, **a.g.e.**, s. 244-246.

¹²⁵³ Dukakin, Arnavutlar'da önemli bir tabirdir. Roma İmparatorluğu yıkılmadan evvel Arnavutluğun bazı taraflarını zaptetmiş, Normandiya Beyleri neslinden bir aile ismi suretinde Osmanlı'ya intikal etmişler ve Dukakin Beyleri, İslam dinine girmişlerdir. İçlerinden bir hayli paşa, bet ve şair çıkmış bir ailedir. Ayrıca bkz. Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 32.

¹²⁵⁴ "Meclis-i Mebusâna Gelen Telgraflar", **Yeni Gazete**, 30 Temmuz 1909, No: 340; Ayrıca bkz. "Arnavutların Mitingi", **Yeni Gazete**, 30 Temmuz 1909, No: 340.

¹²⁵⁵ "Meclis-i Mebusâna Gelen Telgraflar", **Yeni Gazete**, 30 Temmuz 1909, No: 340.

Musevi milleti adına Yako Hempaz isimli şahıslardan oluşmuştur. Mitingciler diğer mitinglerde gibi Girit toprağının her bir zerresi için canlarını ve mallarını fedaya hazır olduklarını ve tek bir kişi kalana kadar bu uğurda savaşacaklarına dair yemin etmişlerdir.¹²⁵⁶ Miting savaş yanlısı bir toplumsal eylem olarak kayıtlara geçmiştir.

Priştine Mitingi, 29 Temmuz 1909'da binlerce kişi tarafından Kosova'ya bağlı Priştine'de düzenlenmiştir. Miting karnamesi, Meclis-i Mebusâna gönderilmiştir. Karnamede, Girit'in Yunanistan'a ilhak olacağı yönünde ortalıkta dönen söylentilerin, Priştinelileri rahatsız ettiği, Girit'in Yunanistan'a kolaylıkla bırakılmayacağı, 180.000 nüfustan oluşan Priştine sancağı halkı adına buna karar verdiklerini ve bu hususu da Meclis-i Mebusânın göz önünde bulundurması gerektiği vurgulanmıştır. Karnameye “*Yaşasın Osmanlılar!*” sloganı ile son verilmiştir.¹²⁵⁷ Miting itihâd-ı Osmaniye'ye uygundur. Meclis-i Mebusânı ilhak aleyhinde aktif olarak, mücadeleyle davet etmişlerdir. İlhak reddedilmektedir.

Tiran Mitingi, 29 Temmuz 1909'da, İşkodra'ya bağlı Tiran'da da özellikle Rum milletinden ve ruhani cemaatinden kimseler ile belediye reisi, müftüsü ve kentin ileri gelenleriyle birlikte düzenlenen yarı resmi nitelikte kozmopolit yapıdaki mitingde diğer yerlerde olduğu gibi “*şiddet eğilimi*” gösterilmiş ve gerek himayeci devletler ve gerekse Osmanlı yönetimi uyarılmıştır. Miting karnamesinde Asya ve Amerika kıtasına kadar gidip savaşmaktan çekinmemiş olan Arnavutların, Girit'in Osmanlı'dan koparılmasına kesinlikle razı olmayacaklarını ve hatta teşebbüse dahi müsaade etmeyeceklerini vurgulamışlardır.¹²⁵⁸ Tiran'da Arnavut ağırlıklı bu mitingde itihâd-ı Osmaniye düşüncesi hâkimdir.

Selanik Mitingi, 29 Temmuz 1909'da, 10 Temmuz Meydanı'nda, Selanik Hukuk Mektebi ileri gelenleri öncülüğünde binlerce Selanik halkının katılımıyla düzenlenmiştir. Miting karnamesi yüksek sesle kalabalığa okunarak kabul edilmiştir. Karnamede Girit'in üç kıtada toprağı bulunan Osmanlı Devleti'nin Akdeniz hâkimiyeti için en önemli dayanak noktası olduğu, Girit'in Yunanistan'a terkini milli menfaatlere aykırı olduğu ve Girit üzerinde yaklaşık 300 senedir devam eden Osmanlı hâkimiyet hukukunun büyük darbe alacağı ifade edilmiştir. Osmanlı vatandaşlarının birlik ve beraberliğe can attığı bir sırada Girit'in elden çıkmasının “*ittihâd-ı anâsır*” politikasına büyük zarar vereceği dile getirilmiştir. Meclis-i Mebusândan, Selanik halkının bu gayret ve arzusunun dikkate alınması talep edilmiştir. Ayrıca tüm millete,

¹²⁵⁶ Aynı yer.

¹²⁵⁷ Aynı yer.

¹²⁵⁸ “*Meclis-i Mebusâna Gelen Telgraflar*”, **Yeni Gazete**, 30 Temmuz 1909, No: 340.

bu tür Osmanlı hukukuna ve menfaatlerine zarar verici saldırılara karşı birlik olma çağrısı yapılmıştır.¹²⁵⁹

1 Ağustos 1909'da *Silah* gazetesi Başyazarı Tahsin Bey'in öncülüğünde 10 Temmuz Meydanı'nda başka bir miting için Selanik Polis Müdüriyetine başvurulmuştur. Miting planlı, örgütlü bir sivil toplum hareketidir. Kanuni şartlara uyularak miting düzenlenmiştir. Miting heyetinde Tahsin Bey dışında; Necip Necati, Süleyman Kemal ve Mehmet Hayati adlı şahıslar yer almışlardır. Polis müdüriyetince, sıkı güvenlik tedbirlerinin alınması, jandarma ve askerden takviye kuvvetine başvurulması kararlaştırılmıştır.¹²⁶⁰

8 Ağustos 1909'da Selanik 10 Temmuz Meydanı'nda bir başka miting daha düzenlenmiştir. Selanik'te 3 Ağustos'ta İttihat ve Terakki Cemiyeti gündem nedeniyle olağanüstü bir toplantı gerçekleştirmiş, 8 Ağustos'ta tüm kaza teşkilatlarının katılımıyla 10 Temmuz Meydanı'nda miting düzenlenmesini kararlaştırmıştır. Bu toplantıda, Girit meselesini “*sürüncemede*” bırakan, nazırlarının çoğu İttihat ve Terakki Fırkasından yana olan Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin¹²⁶¹ bir protestoname ile uyarılması kararlaştırılmıştır.¹²⁶² Cemiyetin emeli, miting kanalıyla kamuoyunun gücüyle hükümetin tavizkâr politikasını milli emellere göre belirlemektir.¹²⁶³ Hüseyin Hilmi Paşa, basına vermiş olduğu demeçlerde, Osmanlı hükümranlık hakları konusunda geri adım atmayacağından bahsetse de Girit'in işlerine müdahil olmayacaklarından bahsetmektedir.¹²⁶⁴ Bu durum, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Meşrutiyet'ten önceki zamanlarda sürekli tavizkâr tutumlarından dolayı eleştirdiği, II. Abdülhamit ve yönetiminin tarzından farklı değildir. Bu nedenle Sadrâzam ikna edilmeli ve meselenin çözümünde daha somut adımlar atması sağlanmalıdır.

İttihatçıların organize ettiği Selanik 10 Temmuz Meydanı'nda gerçekleştirilecek mitingin programına bakıldığında hükümetin daha somut adımlar atmasına yönelik taleplerin olduğu görülecektir. Programa göre hükümet, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Girit muhtariyet idaresine sızmış olan Yunan askeri komutanları ile memurlarının ihraç edilmesini himayeci devletlerden istemelidir.¹²⁶⁵ Her ne kadar Osmanlı hükümeti, Yunanlı askerler konusundaki haberler üzerine İstanbul'da bulunan Yunan Sefiri'ni, Bâb-ı Âliye çağırarak izahat

¹²⁵⁹ Aynı yer.

¹²⁶⁰ BOA. TFR.I.SL.. 215-21406; 215-21446.

¹²⁶¹ Karal, *a.g.e.*, s. 111.

¹²⁶² “*Girit Mes'elesi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Protestosu*”, *Sabah*, 5 Ağustos 1909, No: 7134.

¹²⁶³ “*Girit Mes'elesi*”, *Sabah*, 5 Ağustos 1909, No: 7135.

¹²⁶⁴ “*Sadrâzâmın Beyânâtı*”, *Sabah*, 8 Ağustos 1909, No: 7137.

¹²⁶⁵ “*Miting*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 8 Ağustos 1909, No: 10184.

istemiş ve karşılığında Girit'te bulunan Yunan askeri komutanların 30 Haziran 1909 tarihli kanun gereğince Yunan ordusuyla ilişkilerinin kesildiği cevabı almış olsa da İttihat ve Terakki ikna olmamıştır.¹²⁶⁶ Yunanlı komutanlarının varlığının ilhak isteğinden kaynaklandığını tasavvur etmektedir. Miting programında yer alan, Girit postanelerinde Osmanlı pullarının kullanılması, Girit'e Osmanlı bayrağı çekilmesi ve adanın 60 tabur asker ile işgal edilmesi diğer dikkate değer hususlardandır. Eğer hükümetin, bunları yapmayacak olması halinde istifasını verip çekilmesi ve bu takdirde İttihat ve Terakki Cemiyetinin, ordusuna dayanarak kendi kuvveti ile gerekeni yapacağı belirtilmiştir.¹²⁶⁷ Miting programı, hükümete sunulan “*muhtıra*” mahiyetindedir.

8 Ağustos 1909'da Selanik 10 Temmuz Meydanı'nda; Drama, Kavala, Persican, Avrethisar, Siroz, Sarışaban, Zihne, Deviran, Rupçoz, Radovişte, Duksad, Gümilcine, Dospat, Lethor, İstromca, Kerç köyü ve Edirne'den gelenlerle birlikte yaklaşık 30 bin kişi toplanmıştır. Karakarye, Tikveş, Gevgili ve çevresinden İslam ve Hristiyan ileri gelenleri ile pek çok ahalisi mitinge katılmışlardır. Şehrin esnaf ve işçileri birkaç saat evvelinden işlerini bırakarak meydandaki yerlerini almışlardır. Selanik halkı, din ve millet farkı gözetmeksizin tek vücut olduklarını miting vesilesi ile ispat etmişlerdir.¹²⁶⁸ Miting ittihad-ı anâsır politikasına son derece uygundur. Miting, hükümet karşıtı eylem olmakla birlikte geniş katılımlı, çoğulcu ve çok sesli bir miting olarak kayıtlara geçmiştir. Mitinge katılım sayısı özellikle iç siyasette yankı uyandıracak mahiyettedir.

Miting konuşmaları saat on sıralarında başlamıştır. Konuşmaların geneli “*vatanaseverlik*” üzerinedir. Girit uğruna yeminler edilmiştir. Miting konuşmaları, Rumca ve diğer lisanlarla yapılmıştır.¹²⁶⁹ Konuşmaların ardından miting kararnamesi, himayeci dört büyük devlete, Yunanistan Sefaretine, Osmanlı hükümetine, Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Ayâna ve Selanik Vilâyet Makamına iletilmek üzere mitinge son verilmiştir. Kalabalık sessizce dağılmıştır. Bu suretle miting kriminal bir vakaya dönüşmeden yasal sınırları içerisinde kalarak demokratik kültürün bir parçası olmuştur.

¹²⁶⁶ **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ağustos 1909, No: 10184.

¹²⁶⁷ “*Miting*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ağustos 1909, No: 10184.

¹²⁶⁸ “*Selanik Mitingi*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 9 Ağustos 1909, No: 70; *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi, Selanik Mitingi'nin 7 Ağustos'ta ve 40 bin kişilik katılım ile gerçekleştiğini yazmıştır. Ayrıca bkz. “*Miting*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ağustos 1909, No: 10184.

¹²⁶⁹ “*Selanik Mitingi*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 9 Ağustos 1909, No: 70; “*Selanik'te Miting*”, **Sabah**, 9 Ağustos 1909, No: 7138.

Miting heyeti, kararnamenin bir suretini Selanik Valisi Daniş Bey'e sunmuştur. Kararname aynen şoyledir:

“Girit'teki hukuk-ı mukaddese-i h  k  mr  nı mızı d    r-ı taarr  z ve tecavüz oldu   hâlde şimdiye kadar   m  l ve vazife-i milliyyeye muvâfık bir sûrette h  l olunmadı ve bunun da mes'  llerinin ihm  linden ileri geldi   kat'iyyen anlaşıldı. Bütün Osmanlılar, vatan-ı mukaddesin bir uzv-ı m  himmi ve gayr-ı müttefiki olan Girit'teki hukuk-ı meşrû'a-i h  k  mr  nlarını mutlak bir sûrette neticelendirilmesini mes'  llerinden tâleb eyler ve bu arzu-yı meşrû milleti es'ef etmeyenleri şiddetle protesto etti   gibi hukuk-ı milliyyesini ihk  k ettirecek her türlü ves  it-i fed  k  r  ne ve azm-i vatanperverâne tevessül eyleyeceğini beyân eyler...”¹²⁷⁰”

  ttihat ve Terakki Cemiyetinin merkezinde düzenlenen mitingin ve hazırlanan kararnamenin ardından Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa, kamuoyuna açıklama yapma zorunlulu   duyarak, mitingler sırasında halkın göstermiş oldu   tepkiyi, kargaşalık veya karışıklık olarak görmediğini beyan etmiştir. Ayrıca mitinglerin pek çok milleti bir araya toplamadaki yararlılı  ından memnun kaldığını ifade etmiştir. Girit meselesinde halkı kenetleyen, ulusal ant içilmesine ortam hazırlayan bu tür eylemlerin “men” edilemeyeceğini açıklamış ve kendisinin mümkün olduğu kadar mitinglerden sonra h  k  mete gönderilen miting kararnamelerine cevap vermek maksadıyla toplantıda olsa dahi işini gücünü terk ederek telgraf başına geçtiğini söylemiştir.¹²⁷¹

Sadrâzam, h  k  met olarak üzerlerine düşen görevi yaptıklarını ve yapmaya devam edeceklerini ifade etmiş ve İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne verilen ada üzerindeki teminatın, miting ve nümayiş eden kitleleri teskine yetmediğini, yetmeyeceğini ifade etmiştir.¹²⁷² Sadrâzam, sağduyulu yaklaşımıyla bir yandan Rumları g  cendirmemeye ve diğer yandan da sorumluluğu himayeci devletlere atarak,   ttihat ve Terakki Cemiyeti ile bağlantısını koparmamaya çalışmıştır.

Cisr-i Mustafa Paşa Mitingi, 30 Temmuz 1909'da Cuma günü, Edirne'ye bağlı Cisr-i Mustafa Paşa'da kasabanın ortasında merkez karakol önünde pazar yerinde farklı milletlerin kayılımlıyla düzenlenmiştir. Müslüman, Bulgar, Rum, Musevi ve Ermeni cemaatleri ellerinde Osmanlı sancakları ile Musevi Millet Mızıkası'yla birlik ve beraberlik mesajı sergilemişlerdir.   ttih  d-ı anâsıra uygun hareket etmişlerdir. Miitng,   o  ulculuk anlayışıyla gerçekleşmiştir. İşlam cemaati ve Ermeni milleti adına Reji Müdürü Rıfat Bey; Türkçe, Bulgar cemaati adına Kazioski Efendi; Bulgarca, Rum cemaati adına Yorgi Efendi; Rumca, Musevi cemaati adına; Avram

¹²⁷⁰ “Selanik Mitingi”, **Tasvîr-i Efkâr**, 9 Ağustos 1909, No: 70.

¹²⁷¹ “Sadrâzam Paşa'nın Beyânâtı”, **Sabah**, 11 Ağustos 1909, No: 7140.

¹²⁷² “Sadrâzam Paşa'nın Beyânâtı”, **Tanin**, 11 Ağustos 1909, No: 338.

Efendi Türkçe¹²⁷³ konuşmalar yapmışlardır. Konuşmaların ardından miting kararname, katılımcılara okunmuş ve alkışlarla kabul edilmiştir.¹²⁷⁴

Mitingin ardından yalaşık 2 bin kişi önde muzika eşliğinde önce hükümet konağına ve oradan İttihat ve Terakki Kulübüne geçmişlerdir. Hükümet konağında iken, miting karnamesinin bir sureti kaymakama takdim edilmiştir. Karnamenin diğer bir sureti de Meclis-i Mebusâna gönderilmiştir. Kararnamede Girit'in Yunanistan'a ilhak edilmemesi için bütün Osmanlıların, hükümetin ve Meclis-i Mebususanın her türlü emrine amade oldukları vurgulanmıştır.¹²⁷⁵ İttihat ve Terakki Kulübünün ziyaret edilişi "*bayrak meselesi*" nedeniyle tüm memlekette cereyan eden mitinglerin türevci ve tekerci olduğunu, İttihat ve Terakki öncülüğünde gerçekleştirildiğini ortaya koyan bir emaredir.

Kırkkilise Mitingi, 6 Ağustos 1909'da, Kırkilise/Kırklareli'nde kentli ve köylü binlerce kişi tarafından düzenlenmiştir. Mitinge, kadın ve çocuklar katılmışlardır. Miting Heyeti Reisi Avukat Şerif Bey'dir. Hatip Emin Bey, Belediye Kâtibi Aron Efendi, Yorgi Dskalopos Efendi, Konstantin Yorgi Efendi, Mehmet Bey, tüccarlardan İliya Adato Efendi, Todori Karyanof Efendi, Yorgi Damadi Efendi, İliya Kaniti Efendi ve İbrahim Bey heyette yer alan diğer isimlerdir.¹²⁷⁶ Mitinge neredeyse toplumun her kesiminden katılım sağlanmıştır. Miting ittihad-ı anâsıra uygun, kozmopolit yapıdadır. Aynı zamanda çoğulcu ve çok sesliliğiyle ön plana çıkmıştır.

Miting karnamesinde; Girit'in Osmanlı'dan koparılmasını istemediklerini, memleket içinde "*Yunanlılık*" eden kimselerin sınır dışı edilmesini ve Yunan mallarına boykotaj yapılmasını istemişlerdir. Hüseyin Hilmi Paşa hükümetini göreve davet etmişlerdir.¹²⁷⁷ Miting, Yunan mallarına karşı boykot talebi ile "*iktisadi savaş*" boyunu öne çıkarmıştır. Hükümet politikasına karşı sivil bir halk hareketi olarak değerlendirilmeli ve ayrıca kriminal bir vakaya dönüşmeden yasal çerçeve dâhilinde kalarak, demokratik yapıyı geliştirdiği söylenmelidir.

Edirne Mitingi, 11 Ağustos 1909 Çarşamba günü Sarayıcı'nda yaklaşık 50 bin kişinin katılımıyla saat on iki sıralarında Girit'in Yunanistan'a katılımını protesto etmek için

¹²⁷³ Musevi cemaatleri, II. Meşrutiyet'teki mitinglerde, İspanyolca, Fransızca ve Türkçe dilleriyle konuşmuşlardır. Musevi cemaatinde yaygın olarak kullanılan Kastilyan İspanyolcası zamanla Musevi mekteplerinde Fransızca ve Türkçe derslerinin verilmesiyle değerini kaybetmiştir. 19. Asırda Museviler, komiteler teşkil ederek, Türk dilinin İspanolca yerine cemaat dili olmasına çalışmışlardır. Ayrıca bkz. İlber Ortaylı, **Osmanlı Barışı**, 8. Baskı, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003, s. 175.

¹²⁷⁴ "*Girit Hakkında Miting*", **Tanin**, 3 Ağustos 1909, No: 329.

¹²⁷⁵ Aynı yer.

¹²⁷⁶ "*Girit Hakkında Matbuamıza Varid Olan Telgrafnâmeler*", **Tanin**, 8 Ağustos 1909, No: 335.

¹²⁷⁷ Aynı yer.

düzenlenmiştir. Mitinge Türklerden başka Bulgar, Rum, Musevi ve diğer farklı milletlerden insanlar katılmışlardır.¹²⁷⁸ Miting heyetinde; Nazmi, Şevket, Fuat, Vlahopulos, Panayotov, Estaban, Pavlaki, Hacı Abraham, Haim, Eduvat ve Naşef adlı şahıslar yer almışlardır.¹²⁷⁹ Miting ittihat-ı Osmaniye'ye uygundur. Çoğulcu ve katılımcı bir yapıya sahiptir.

Miting Heyeti Reisi Edirne Belediye Reisi Fuat Bey'dir. Mitingde Fuat Bey, Belediye Müftüsü Hafız Nuri Efendi, Alay Müftüsü Fahrettin, İttihat ve Terakki Cemiyetinin 2 Numaralı Kulübünden Aziz, Osmanlı İttihat ve Rumeli Muhacirîn-i İslamiyeden Osman Nuri, Rum cemaatinden Avros gazetesi sahibi Vlahopulos, Ermeni cemaatinden Abraham Papazyan, Bulgar cemaatinden Naşef ve Musevi cemaatinde Haim adlı kimseler konuşmuşlardır. Konuşmalar, Girit, İslam ve Osmanlı hâkimiyet mefkûreleri içeriğinde olmuştur. Konuşmalar sırasında Cısr-i Ergene (Uzunköprü)'den 10 bin kişi daha miting alanına ulaşmıştır. Miting kararnamesi müzakere edildikten sonra alkışlar eşliğinde kabul edilmiştir.¹²⁸⁰ Miting yarı resmi halk hareketidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti öncülüğündedir. Sarayı'ndan sonra binlerce halk, ellerinde Osmanlı bayrakları ile beraber hükümet konağının önüne geçmişlerdir. Burada nümayiş ederek, hükümete destek olduklarını ilan etmişlerdir. Ardından da mitingciler, sükûnetle dağılmıştır.¹²⁸¹ Miting yasal zeminde kalarak, kriminal bir vakaya dönüşmeden demokratik bir hareket olarak kayıtlara geçmiştir.

Miting kararnamesi Maliye, Hariciye, Dâhiliye ile Meclis-i Mebusâna gönderilmiştir.¹²⁸² Kararnamede "50 bin kişi" olarak miting yaptıklarını, atadan yadigâr Girit'in Meşrutiyet Osmanlı idaresinden koparılma istenildiğini, bunun kâfirce bir hareket, cinayet olduğunu "Osmanlı ölür, namını leke dar etmez", "Girit Osmanlı'nındır, daima Osmanlı kalacaktır." düşüncesini taşıdıklarını beyan etmişlerdir.¹²⁸³ Mitingin hedefinde Osmanlı yönetimi vardır. Girit'in Osmanlı'dan koparılma noktasında eyleme geçilip bunun durdurulması talep edilmektedir. Mitinge katılım oranı olarak verilen sayı, iç siyasette etkili olması bakımından yeterli düzeydedir.

¹²⁷⁸ "Miting", **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Ağustos 1909, No: 10191; *Tasvîr-i Efkar* gazetesi miting tarihi olarak Rumi; 28 Temmuz gününü vermiştir. Ayrıca bkz. "Edirne Mitingi", **Tasvîr-i Efkar**, 16 Ağustos 1909, No: 77; *Tasvîr-i Efkar* gazetesi Saray Açık Meydanı ifadesini kullanmıştır. Ayrıca bkz. "Edirne Mitingi", **Tasvîr-i Efkar**, 16 Ağustos 1909, No: 77.

¹²⁷⁹ "Miting", **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Ağustos 1909, No: 10191.

¹²⁸⁰ Aynı yer.

¹²⁸¹ "Miting", **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Ağustos 1909, No: 10191; "Edirne Mitingi", **Tasvîr-i Efkar**, 16 Ağustos 1909, No: 77.

¹²⁸² "Miting", **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Ağustos 1909, No: 10191; "Edirne Mitingi", **Tasvîr-i Efkar**, 16 Ağustos 1909, No: 77.

¹²⁸³ "Miting", **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Ağustos 1909, No: 10191.

Edirne'ye bağılı Uzunköprü'de 10 bin kişinin katılımıyla başka bir miting düzenlenmiştir. Miting heyeti, İstanbul'daki himayeci dört büyük devletin sefaretlerine sunulmak üzere miting karnamesi hazırlamıştır. Karname şöyledir:

“Osmanlıların Girit üzerindeki hukuk-ı hükümrâniyesinin muhâfaza ve idâmesi zımmında (için) bilâ-tefrik anâsır ve mezheb 60.000 kişiden mürekkeb akd ettikleri mitingde ki buna 10.000 kişiyle Cısr-i Ergene (Uzunköprü) kazası da mahallinde iştirâk etmiştir. Namûs-i milliyeleri üzerine ahd ü mîsâk (yeminleşme) ettikleri gibi bu bâbda her mes'ûliyetin, mes'ûle-yi neş'et ve te'hîre uğratanlara aid bulunduğunu ve işbû mukarrerâtın...¹²⁸⁴”

Mitin heyeti “milli namus” addettikleri Girit meselesinin çözümünde himayeci devletlerin büyük sorumluluklarının olduğunu hatırlatmış ve sorumluluklarını almaya davet edilmişlerdir. Aksi takdirde olası bir savaş halinde akacak kandan sorumlu olacakları hatırlatılmıştır.

“Bayrak meselesi” nedeniyle Balkan coğrafyasının önemli kentlerinde cereyan eden miting ve nümayişler bir kitle hareketidir, tekelci ve türevidir. Oluşum, gelişim ve karnameleri itibarıyla tek bir elden organize edildiği aşikârdır. Miting heyetlerinin, İttihat ve Terakki Cemiyetinden kimselerden oluşması ve miting heyetlerinin, mitingin ardından İttihat ve Terakki Kulüplerini ziyaret etmelerileri, mitinglerin kaynağını ortaya koymaktadır.

“Bayrak meselesi mitingleri”nin hedefinde Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti vardır. Hükümet, himayeci devletlerin adadan asker çekmeleri ardından adada yaşanan “hükümrânlık” hakları konusunda duyarsız kalmıştır. Bu duyarsızlık açıkça Selanik Mitingi sırasında dile getirilmiştir. Osmanlı hükümeti, Girit muhtariyet idaresine sızmış olan Yunan askeri komutanları ile memurlarının varlığına kayıtsızdır. Osmanlı hükümetinin Yunan Sefiri'ni çağırıp, askerler konusunda uyarması, Cemiyet taraftarlarını ikna etmemiştir. Cemiyet, kitleleri sokaklara dökerek, hükümeti etkilemek, kendi siyasetine kanalize etmek aksi takdirde istifaya zorlamak niyetiyle hareket etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.3. Arabistan Miting ve Nümayişleri

Şam Mitingi, Hanya Kalesi'ne Yunan bayrağının çekilmesi haberinin duyulması üzerine kentin ileri gelenlerinin teşvikiyle 2 Ağustos 1909'da Şam Belediye Bahçesi'nde Müslim ve gayr-ı Müslim olmak üzere yaklaşık 20 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Katılım sayısı oldukça yüksektir ve iç siyasette etkileyici bir orana sahiptir. Mitingin konusu, Girit üzerindeki Osmanlı egemenlik hukukunu korumaktır.

¹²⁸⁴ Aynı yer.

Mitingdeki konuşmacılar ekseriyetle “*vatanseverlik*” konusunu işlemişlerdir. Şam halkı, kanlarının son damlasına kadar mücadele edeceklerine ve Girit uğruna canlarını fedaya hazır olduklarına dair yemin etmişlerdir. Miting karamamesi, hükümet yetkililerine ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir. Miting sükûnetle dağılmış, asayişe müessir herhangi bir olay meydana gelmemiştir.¹²⁸⁵ Miting kriminal bir olaya neden vermeksizin yasal sınırları içerisinde kalarak demokratik bir halk hareketi olma vasfı taşımıştır. Miting ittihâd-ı Osmaniye’ye uygundur. Mitingde “*can ve mal feda edilişi*” mitingin dilinin şiddet eğilimine yatkın olduğunu göstermektedir.

Beyrut Mitingi, 11 Ağustos 1909’da Beyrut Hükümet Konağı’nın karşısındaki Hürriyet Bahçesi’nde 30 bin Beyrutlu tarafından düzenlenmiştir. Girit’in Yunanistan’a ilhakını protesto etmişlerdir. Konuşmacılar, vatansever nutuk irat etmişlerdir.¹²⁸⁶ Benzer mitingler, Trablusşam, Yafa, Halep ve Kudüs gibi diğer Arabistan coğrafyalarında da meydana gelmiş ve hazırlanan miting karamamelerinde genellikle Girit’in kaybı halinde hükümetin mesul tutulacağına dair ifadelere yer verilmiştir.¹²⁸⁷ Mitinglerin esas gayesi, Yunanistan’ın ilhakını reddetmek olsa dahi özelinde bu duruma kayıtsız kalan Osmanlı hükümetinin eleştirildiği bu mitinglerle sabittir.

Musul Mitingi, 24 Ağustos 1909’da “*anâsır-ı muhtelif-i Osmaniye*” katılımıyla Musul’da Girit üzerindeki Osmanlı “*hükümranlığı*” hakkını korumak maksadıyla düzenlenmiştir. Mitingciler, Girit’in Yunanistan’a ilhakını kabul edilmeyeceğini dile getirmişlerdir. Osmanlı hükümranlık hakkının terkin “*milli haysiyet*”e karşı darbe olarak telakki etmişlerdir. Milli haysiyetlerini muhafaza edeceklerine dair yemin etmiş olduklarını Musul vilâyet makamına sunmuş oldukları telgrafla ilan etmişlerdir.¹²⁸⁸ Mitinglerin çoğunda ifade edilen “*hükümranlık hakkı, milli namus ve milli haysiyet*” kavramları bu mitingde de vurgulanmıştır.

“*Bayrak meselesi*” nedeniyle ülke geneline yayılan mitinglerin ardından Osmanlı vatandaşları, ileri gelenleri ve aydınları, Girit meselesinin ucundaki gizil düşmana daha fazla zarar verebilmek adına daha önceden Avusturya mallarına karşı yapılan “*boykotun*”, Yunanistan’dan gelen mallara yapılmasına karar vermişlerdir.¹²⁸⁹ 1 Ağustos 1909’dan sonra

¹²⁸⁵ “*Girit Ceziresi Hakkında...*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ağustos 1909, No: 10184.

¹²⁸⁶ **Tanin**, 12 Ağustos 1909, No: 339.

¹²⁸⁷ **Tanin**, 4 Ağustos 1909, No: 330.

¹²⁸⁸ **BOA**. DH. MKT. 2909-45.

¹²⁸⁹ Karal, **a.g.e.**, s. 233.

boykotaj ilanları, basın kuruluşlarında görülmeye başlamıştır.¹²⁹⁰ Bu tarihten önceki “*bayrak meselesi mitingleri*” söylemlerinde veya kararlarında boykotaja dair bir veri yoktur. Örneğin önemli bir liman ve ticaret merkezi olan İzmir’de 27 Temmuz 1909 tarihli mitingde boykotaj ilanı veya kararı doğrultusunda herhangi bir adım atılmamıştır. Yine önemli liman kentlerinden Selanik’te 29 Temmuz 1909’da gerçekleştirilen mitingin kararları veya talepleri arasında boykotaja değinilmemiştir. Ancak 1 Ağustos’tan sonra gerçekleştirilen 6 Ağustos tarihli Kırklareli Mitingi’nde boykotaj çağrısı yapıldığı görülmektedir. Buna karşın Yunanistan’a karşı uygulanan boykot, Osmanlı-Yunanistan ikili ilişkilerin yoluna girmesinden sonra boykot komitecilerinin yayınladıkları bildirilerle sonlandırılmıştır.¹²⁹¹

Mitingler sırasında değinilen başlıca konulardan biri, Giritli Rumların Müslümanlara karşı uyguladığı şiddet eylemleridir. Müslümanların, şiddet nedeniyle adadan ayrılacak olması, hem kendilerinin göç ve sonrası insani olmayan hayat koşulları ile karşı karşıya kalacak olması hem de adada Müslüman nüfus kaybının getireceği siyasi kayıp, mitingcilerin dikkatinden kaçmamış ve gerekli önlemlerin alınması ekseriyetle talep edilmiştir. Böylelikle Osmanlı hükümeti harekete geçerek, Giritli Müslümanlara her türlü can ve mal kaybı konusunda taahhütlerde bulunarak, Müslümanların adada kalmasını istemiştir.¹²⁹²

9 Haziran 1909’da çıkarılan İctimâât-ı Umûmîye (Miting) Kanunu’ndan sonra düzenlenen, planlı ve örgütlü olarak cereyan eden “*bayrak meselesi mitingleri*”, kamuoyunca “*Ne ulvi emel, ne vatanperverâne fedakârlık!*” olarak değerlendirilmiştir. Keşanlılar, Tekfurdağlılar, Samsunlular kanlarının son damlasını akıtmadan Girit’in Osmanlı’dan ayrılmasına müsaade etmeyeceklerine dair yemin etmişlerdir. Elazığlılar, Osmanlı hukukunun korunması için Milli Meclisin bir işaretine baktıklarını beyan etmişlerdir. Debreliler, askerlik mükellefiyetleri gereği malen ve bedenlen fedakârlık yapmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. Tiranlılar, ilhak teşebbüsüne müsaade etmeyeceklerine, Gümilcineliler ve Sakızlılar; Girit toprağının her zerresi için can ve mallarını feda edeceklerine dair yemin etmişlerdir.¹²⁹³

Mitinglerle beraber kamuoyunda artan hassasiyet, Meclis-i Mebusâna yansımıştır. Mitinglerden sonra Meclise gönderilen telgraflardan sonra parlamenterler, meydanlardan yükselen sese kulak vererek, vatandaşlar ile fikri manada kucaklaşmışlardır. Meclis kürsüsünden

¹²⁹⁰ “*Girit*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 17 Ağustos 1909, No: 78.

¹²⁹¹ Kerimoğlu, **a.g.e.**, s. 103.

¹²⁹² “*Girit Müslümanları*”, **Tanin**, 4 Ağustos 1909, No: 330; “*Meclis-i Mebusâna Gelen Telgraflar*”, **Yeni Gazete**, 30 Temmuz 1909, No: 340.

¹²⁹³ Fahri, “*İcmâl-i Siyasî*”, **Ahenk**, 1 Ağustos 1909, No: 3968.

birçok mebus, meydanları dolduran ahali gibi savaşımaya hazır olduklarını, canlarını severek verebileceklerini beyan etmişlerdir.¹²⁹⁴

Ankara Mebusu Talat Bey, mitingler kanalıyla milletin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesiyle eski devirlerin aksine Girit gibi memleket meselelerinde halkın habersiz bırakılmayarak, gelişmelere kayıtsız kalınmadığına değinmiştir. Benzer bir düşünceye sahip Şekip Bey, 10 Temmuz İnkılâbı ile yüzü gülen yalnız Bosna, Hersek'in elden çıkması ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile üzüntüye kapılan Osmanlı milletin istikbale dair endişelerine Anadolu, Rumeli ve Arabistan bütün kıta halkının kayıtsız kalmadığını ifade etmiştir. Bu coğrafyalardan yükselen endişe ve kaygıların miting kararnamelele ile yönetime iletildiğine ve böylece halkın, ülke yönetimini doğrudan ilgilendiren bir gelişmenin içinde yer aldığını söylemiştir. İttihâd-ı anâsır parlemenlerden; Selanik Mebusu Artas Yorgaki ve Erzurum Mebusu Varteks Efendi de aynı düşünceleri paylaşmışlardır.¹²⁹⁵ Mitingler kanalıyla “*vekil*” ile “*asiller*” arasında fikri birlikteliği sağlanmıştır.

Mitinglerin hedefinde esasen “*Yunanistan*” vardır. Yunanistan yönetiminin ilhaka zemin arayışı, Giritli Rumların Yunanistan'a ilhak olma çabası, Yunan bayrağının göndere çekilmesi gibi gelişmeler buna neden olmuştur. Mitinglerde “*Yunanlılık*” şiddetle eleştirilmiş, ittihâd-ı anâsıra tehdit olarak algılanmıştır. Hatta Yunanlılık faaliyetleri “*vatan hainliği*” ile eşdeğer görülmüş, bu kimselerin sınır dışı edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu düşünce ilk olarak 27 Temmuz tarihli 1909'da İzmir Mitingi'nde ifade edilmiştir. Yunanistan'ın dost gözüküp teşebbüsleri ile aslında “*düşman*” bir yönetim olduğunu kamuoyunca anlaşılmış, farkındalık yaratılmıştır.¹²⁹⁶ Bu süreçte Osmanlı hükümeti artık Girit meselesinde şimdiye kadar yapmadığını yaparak, himayeci devletleri aradan çıkararak, doğrudan doğruya Yunanistan'ı “*muhatap*” olarak, müzakereye gitmeyi tercih etmiştir.¹²⁹⁷ “*Hamiyet-i milliye-i Osmaniye'nin birer nişane-i aleniyesi*”¹²⁹⁸ mitinglerle, Osmanlı hükümetinden bayrak meselesinin “*bir an evvel*” çözümü istendiğinden bu kere hükümet, iş değiştirerek, Yunanistan ile görüşmelere başlamıştır.¹²⁹⁹ Sadrâzam, Yunanistan hükümeti ile doğrudan doğruya görüşmelerin çözüme kavuşturacağını düşünmektedir.¹³⁰⁰

¹²⁹⁴ Aynı yer.

¹²⁹⁵ “*Meclis-i Mebusân, Girit Mes'elesi*”, **Yeni Gazete**, 30 Temmuz 1909, No: 340.

¹²⁹⁶ Fahri, “*İcmâl-i Siyasî*”, **Ahenk**, 1 Ağustos 1909, No: 3968.

¹²⁹⁷ “*Girit Mes'elesi*”, **Yeni Gazete**, 5 Ağustos 1909, No: 346.

¹²⁹⁸ Fahri, “*İcmâl-i Siyasî*”, **Ahenk**, 1 Ağustos 1909, No: 3968.

¹²⁹⁹ **Ahenk**, 7 Ağustos 1909, No: 3973.

¹³⁰⁰ “*Sadrâzam Paşa'nın Beyânâtı*”, **Tanin**, 11 Ağustos 1909, No: 338.

Yunanistan kamuoyu, bayrak mitinglerini yakından takip etmiş, meselenin halli konusunda Yunanistan'ın hiçbir sorumluluğunun olmadığını savunmuştur. Meselenin himayeci devletlerle çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Osmanlı kamuoyundan yükselen savaş söylemlerine karşılık olarak, olası bir savaşın meseleyi çözüme kavuşturmayacağını ifade etmişlerdir.¹³⁰¹ Yunanistan yönetimi, benzer bir tavırla Teselya'da 50 bin yurttaşının katılımıyla gerçekleşen Teselya Mitingi'nin "*Girit'in ilhakı talebini*" reddetmiştir. Yalnız mitingdeki savaş isteklerine ve gönüllü asker kayıtlarına sessiz kalmıştır.¹³⁰² Osmanlı yönetimi de benzer bir şekilde savaş istekli, gönüllü asker kayıtlı ve maddi yardım destekli mitinglere kayıtsız kalmış ve savaş seçeneğini telafuz etmekten kaçınmıştır. Yunan bayrağının Girit semalarından indirilerek, mevcut siyasi ve hukuki yapının sürdürülmesini diplomatik yollarla sağlamaya çalışmıştır.

Hüseyin Kazım "*bayrak meselesi*" nedeniyle meydanları dolduran kalabalık için "*milli ittifak*" tabirini kullanmıştır.¹³⁰³ Mitinglerin geneline bakıldığında katılımın, milli ittifakla gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Milli ittifakın olmadığı neredeyse hiçbir miting yoktur. Türk, Rum, Bulgar, Ermeni, Ulah, Arap, Kürt, Arnavut, Boşnak, Musevi, Laz ve Çerkes her kim varsa kentinde cereyan eden bayrak meselesi hakkındaki mitingün safları arasında yerini almış, ittihâd-ı anâsıra bağlılıklarını bildirmiştir. Yalnız Osmanlı Arnavutlarının düzenlemiş oldukları Priştine ve Debre Mitingleri'nde kentte yaşayan Bulgarlar iştirak etmemiştir. Bu mitinglerin dışında Edirne'de, Cisir-i Mustafa Paşa'da, Kırklareli'nde ve daha birçok yerde ise mitinglere katılmışlardır.

Osmanlı Rumları ise hemen her yerde hedefinde Yunanistan ve Yunanlılık olsa dahi ittihâd-ı anâsırın gereği, Osmanlıcılığın eseri mitinglere katılmışlardır. Bu nedenledir ki mitinglerin genelinde söylem analizine bakıldığında Rumları gücendirecek veya kıracak sloganlardan kaçınılmıştır. Mitinglerde Osmanlı-Rum vatandaşlarına yönelik herhangi bir taşkınlık veya şiddet eylemleri meydana gelmemiştir. Mitingler, çağdaş ve medeni bir anlayışla demokratik olgunlukla düzenlenmiştir.

Hüseyin Cahit, Osmanlı memleketlerinde cereyan eden mitinglerin Girit'in Yunanistan'a gitmemesini sağladığını yazmıştır.¹³⁰⁴ Himayeci devletlerin Hanya Kalesi'nden ayrılması üzerine kaleye Yunan bayrağının çekilmesiyle başlayan süreç içerisinde Osmanlı

¹³⁰¹ "*Yunan Matbuâtı*", **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Ağustos 1909, No: 10186.

¹³⁰² "*Teselya'da Miting*", **Tercümân-ı Hakikat**, 26 Ağustos 1909, No: 10202.

¹³⁰³ Hüseyin Kazım, "*Miting Yapmasın mı*", **Tercümân-ı Hakikat**, 9 Ağustos 1909, No: 10185.

¹³⁰⁴ Hüseyin Cahit, "*Osmanlı Efkar-ı Umûmîyesi...*", **Tanin**, 6 Ağustos 1909, No: 333.

milleti tek vücut olarak, sokak ve meydanlara çıkarak, Girit'te hükümrânlık hakkının ve mevcut siyasi durumun devamını bir süre daha sağlamıştır. Milletın arzu ve isteğiyle gerek Meclis-i Mebusân ve gerekse Bâb-ı Âlî gelişmelere kayıtsız kalamayarak, himayeci devletler ile Yunanistan nezdinde teşebbüslerde bulunarak, Yunan bayrağının Girit semalarından indirilmesini temin etmişlerdir. Himayeci devletler, mitinglerin savaş söylemlerine binaen Osmanlı-Yunanistan gerginliğinin daha fazla artmasına müsaade etmemişler ve gerginliği azaltmaya gayret etmişlerdir.¹³⁰⁵ Hanya'da göndere çekilen Yunan bayrağı, görüşmelerin ardından 6 Ağustos 1909'da indirilmiştir.¹³⁰⁶ Böylece bayrak gerginliği ortadan kalkmış, Girit meselesi bir süre daha ötelenmiştir.

2.3. Yemin Meselesi Miting ve Nümayişleri

“Bayrak meselesi” üzerinden henüz bir yıl geçmeden 1910 senesinin Mayıs ayı başında Girit Milli Meclisinin Rum vekillerinin Yunan kralına bağlılık yemini etmelerinin ardından Müslüman vekillerin de kral adına yemin etme meselesi gündeme gelmiştir. Esasında bu sorun yeni değildir. Girit Milli Meclisinin 5 Ekim 1908'de Yunanistan'a ilhak kararı aldığı sırada Girit hükümeti, tüm adlî ve idarî memurlara Yunan kralı adına yemin verdirmişti. 9 Mayıs 1910'da açılacak olan Girit Milli Meclisinin 16 kişiden oluşan Müslüman vekillerinin yemin etmedikçe Girit Meclisine alınmamaları gündeme gelince Osmanlı kamuoyu yeniden Girit meselesine odaklanmıştır.¹³⁰⁷ Kamuoyu aynı zamanda Girit'te bulunan “Müslüman memurların, şeriat mahkemeleri yargıçların ve Kandiye naibinin” durumunu yakından izlemiştir.¹³⁰⁸ Müslüman vekillere yemin verdirilmesinin, Osmanlı hâkimiyetine karşı açıktan açığa bir saldırı sayılacağından tepkisel mahiyette büyük mitingler yapılması gerektiği kamuoyunca işlenmiştir.¹³⁰⁹ Kamuoyu, Girit Milli Meclisinin Yunan Kralı George adına açılmasını, vekillerin kral adına yemin etmelerini ve Müslüman vekillerin gördüğü haksızlıkları protesto etmek amacındadır.¹³¹⁰

“Yemin meselesi mitinglerinin” hedefinde hem “Yunanistan” ve hem de “himayeci devletler” vardır. Girit Milli Meclisinin Helen Kralı George adına açılması, İslam mebuslarına

¹³⁰⁵ “Girit Mes'eleleri”, **Tanin**, 4 Ağustos 1909, No: 330.

¹³⁰⁶ Hüseyin Cahit, “Osmanlı Efkar-ı Umûmiyesi, Girit ve Yunanistan”, **Tanin**, 6 Ağustos 1909, No: 333; Yunan bayrağının indirilişi hakkında ayrıca bkz. “Girit”, **Tasvîr-i Efkar**, 9 Mayıs 1910, No: 339.; **Tanin**, 8 Ağustos 1909, No: 335.

¹³⁰⁷ Adıyke, **a.g.m.**, s. 47-70.

¹³⁰⁸ **BOA**. HR. SFR.1... 155-87.

¹³⁰⁹ “Girit”, **Tasvîr-i Efkar**, 9 Mayıs 1910, No: 339.

¹³¹⁰ “İzmir'de Miting Nasıl Oldu?”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459.

kral adına yemin verdirilmesi, Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ı bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Himayeci devletler de meselenin diğer bir tarafını teşkil etmişlerdir.¹³¹¹ Osmanlı hükümeti, himayeci devletler nezdinde teşebbüse geçerek yemin meselesinin önüne geçilmesini rica etmiştir.¹³¹² Himayeci devletlerden Rusya, Girit politikaların herhangi bir değişiklik olmadığından bahisle Girit Milli Meclisinin Yunan kralına bağlılık yemini etmesinde ısrar etmesinin akıllıca bir iş olmadığını düşündüğünü ve Hanya konsolosu tarafından gerekli uyarının yapılacağını, Osmanlı hükümet yetkililerine bildirmiştir.¹³¹³ Diğer taraftan adaya harp gemisi göndermişler; ancak, Yunan kralı adına yemin olayına mani olamamışlardır.¹³¹⁴ Giritli Rum vekiller, bildiklerini okumuşlar ve resmi yemin olayını protesto eden Müslüman vekillerinin protestonamesini yırtıp, onları darp etmişlerdir.¹³¹⁵ Bu nedenle Osmanlı kamuoyunun hassasiyeti artmış ve halk, memleketin dört bir tarafında miting ve nümayişler düzenleyerek bu tür hareketleri protesto etmişlerdir.¹³¹⁶

Yemin meselesi patlak verdiğinde Sadâret makamında İbrahim Hakkı Paşa bulunmaktadır. 24 Ocak 1910'da Meclis-i Mebusânda açıklamış olduğu hükümet programında Girit'te huzursuzluk bulunduğu bahisle burası için yeni bir düzen tesis etmeyi vaat etmiş idi.¹³¹⁷ Şimdilerde ise yemin münasebetiyle Girit meselesi ile karşı karşıya gelmiş, yüzleşmiştir. Girit Milli Meclisi daha toplanmadan evvel vekillerin meclisi Yunan Kralı adına açacakları ve yemin edecekleri tahmin edildiği sıralarda adaya Osmanlı donanmasının gönderilmesi istenmiş idi. Büyük devletlerin kararlarını hiçe sayan Giritli Rumların Müslüman vekillerini darp eylemlerine karşı Osmanlı kamuoyu “*artık yeter*” demiştir.¹³¹⁸

31 Mart Olayı'nın ardından İstanbul ve çevresinde sıkıyönetim ilan edildiğinden bu zamanlarında kamuya ait yerlerde toplanma yasağı olduğundan yemin meselesi nedeniyle İstanbul'da miting ve nümayişler yapılamamıştır.¹³¹⁹ *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi Başyazarı

¹³¹¹ Tahmiscizade Mehmet Macit, **Girit Hatıraları**, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1977, s. 24.

¹³¹² “*Girit Mes'elesinin Hâl ve Hamiyet-i İstimâli*”, **Sada-yı Millet**, 13 Mayıs 1910, No: 165.

¹³¹³ **BOA**, HR. SFR.1... 155-41.

¹³¹⁴ “*Selanik'ten Çarşamba Günü Yazılıyor*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 13 Mayıs 1910, No: 10456.

¹³¹⁵ *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi, Girit Milli Meclisinin açılışı esnasında resmî yemin ile ilgili şu bilgileri vermektedir. “*Girit Milli Meclisi dün Hükümet Reisi Sekuldodis tarafından Yunan kralı adına açılmıştı. Mösyö Sekuldodis Yunan kralının ismini telaffuz ederken tüm vekiller ayağa kalkmışlar ve koridorlarda bulunanların iştirâkıyla ‘yaşasın iltihâk’ diye bağırılmışlardır. Müslüman vekilleri araştırma gerektirir bir protesto düzenlemişlerdir. Ardından meclis reisi olan Mösyö Michaelledakis vekilleri Kral George adına yemîn etmeye da'vet etmiştir. Bu da'veti ta'kiben vekiller şiddetli alkışlamışlardır. Yemîn merâsimi yapmışlardır. Tercümân-ı Hakikat*, 10 Mayıs 1910, No: 10453; Meclis açılışı sırasında yaşanan gelişmeler için ayrıca bkz. Tahmisci-zâde Mehmet Macit, **Girit Hatıraları**, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1977, s. 67-68.

¹³¹⁶ Hüseyin Cahit, “*Girit'e Osmanlı Donanması Gitmeli*dir”, **Tanin**, 21 Mayıs 1910, No: 617.

¹³¹⁷ Karal, **a.g.e.**, s. 122.

¹³¹⁸ Hüseyin Cahit, “*Girit'e Osmanlı Donanması Gitmeli*dir”, **Tanin**, 21 Mayıs 1910, No: 617.

¹³¹⁹ Tunaya, **a.g.e.**, s. 316-317.

Hüseyin Kazım Bey, yazarlarından Emin Bey ve Mehmet Şeyho Efendi 11 Mayıs 1910 tarihli bir yazı ile Emniyet-i Umûmiye Müdürlüğüne başvurarak, Sultanahmet Meydanı'nda miting düzenlemek istediklerini bildirmişlerdir. Emniyete verilen yazı şöyledir:

“... Girit meb'ûsları Girit üzerinde hâkimiyet nişânımız olan padişahımız yerine hiçbir hakkı olmayan Kral George nâmına küstahça yemin ediyorlar. Buna karşılık olarak muazzam Osmanlı milleti siyasi olarak mücâdelesinden geri kalmayacaktır. Osmanlı milleti her ne pahasına olursa olsun bu mukaddes vatan hattının böyle bir takım oyunlara kurban olmasına müsaade etmeyecektir. Bizler, İctimâât-ı Umûmiye Kanunu'na göre Cuma Günü (13 Mayıs) izinli olarak cumayı müteakib Sultanahmet Meydanı'nda tüm Osmanlıların hislerine tercümân olmak üzere bir miting yapmak istiyoruz. Nizâm-nâme gereğince mes'ûliyet hey'etimize aiddir. Hey'etçe belirlenen kimseler tarafından nutuklar söylenecektir. Nutuklar hiçbir devlet hakkında saldırı içerikli olmayacak, sadece konuşmalar Girit'in tarihî önemi ve emelleri ile ilgili olacaktır. Gerek görülürse bir me'mûr tarafımıza görevlendirilsin.¹³²⁰”

İctimâât-ı Umûmiye Kanunu'nun adının geçtiği ilk davetiyedir. Emniyet-i Umum Müdürlüğü miting talebini Harbiye Nezâretine iletmış; ancak, talep uygun görülmemiştir. Nezaret “Girit için yapılması tâleb edilen miting tertibindeki ulvî maksad iyi niyetli olmakla berâber İstanbul ile mülhakâtı ma'lûmesinden İdâre-i Örfiye ahkâmı geçerli olduğundan... Miting öneri sahiplerine takrîrleri iade edilmiştir.¹³²¹” notu düşmüştür. İttihat ve Terakki Fırkasına karşı sert muhalefete başlayan Tercümân-ı Hakikat gazetesinin miting isteği geri çevrilmiştir.¹³²² Bir başka ifadeyle İbrahim Hakkı Paşa hükûmeti, İttihat ve Terakki Fırkasının Meclis-i Mebusândaki grubunun reisi Halil Bey'in beyanıyla “haysiyet-i milliye¹³²³” addettiği Girit meselesi konusunda sıkıyönetim yasağının delinmesine müsaade etmemiştir.

İstanbul dışında neredeyse her vilâyette miting ve nümayişler yapılmıştır. Osmanlı “hükûmranlık haklarına” aykırı olarak cereyan eden Girit Milli Meclisindeki Yunan kralı adına yemin hadisesini protesto etmek için Osmanlı Devleti'nin birkaç yerinde başlatılan protesto mitingleri kısa bir süre ülkenin geneline yayılmıştır.¹³²⁴ 1910 yazındaki mitingler kitlesel boyuta ulaşmış ve Girit sebebiyle protesto gösterilerinin yapılmadığı vilâyet kalmamıştır.¹³²⁵ 1910 senesinin Mayıs ayından Haziran ayına kadar gazete alan taraması yapılırsa bu iddianın doğruluğu anlaşılabacaktır. Anadolu'nun neredeyse her kentinden miting telgrafları gelmiş ve gazetelerde yayımlanmıştır. Telgrafların çoğu birbirinin tekrarı, tekelci, türevcidir. Telgraflar, ahali adına miting heyetince imzalanarak gazetelere ulaştırılmıştır. Türevci mitingler olması hasebiyle çoğunun açık yerlerde ve kalabalıklarla gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Ancak

¹³²⁰ BOA. DH. EUM. THR. 33-2.

¹³²¹ Aynı yer.

¹³²² İnüğü, a.g.e., 281.

¹³²³ “Girit Hakında Halil Bey'in Beyânâtı”, Tanin, 20 Haziran 1910, No: 647.

¹³²⁴ “Mitingler”, Sabah, 11 Mayıs 1910, No: 7411.

¹³²⁵ Kerimoğlu, a.g.e., s. 107.

telgraf içeriğinde “açık yer” ve “katılımcı” sayısı tespit edilemeyen yerler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Sadece isimleri aşağıya çıkartılmıştır.¹³²⁶

2.3.1. Anadolu Miting ve Nümayişleri

Nazilli Mitingi, Anadolu kentleri arasından zaman itibarıyla “ilk miting” 9 Mayıs 1910’da Nazilli’de düzenlenmiştir.¹³²⁷ 1909 senesi başlangıcında henüz İstanbul’da Sultanahmet’te miting organizasyonu yapılmadan evvel bu kentte miting yapılmış, İstanbul ve devlet erkânınca bu tür davranışları takdire şayan kabul edilmişti. Aradan geçen süre zarfında bu sefer, yine diğer kentlerden evvel mesele yakından takip edilmiş ve henüz yemin edilmeden evvel miting düzenlenerek, Yunan kralı adına yemin edilmesi halinde Osmanlı hükümetinden şiddetli tedbirlere başvurulması talep edilmiştir.¹³²⁸ Nazilli kamuoyunun diğer yerlere göre Girit meselesinde çok daha hassas olduğu gözlemlenmektedir. Mitingin hedefinde Osmanlı hükümeti vardır ve kendilerinden çok daha sert tedbirlere başvurulması talep edilerek, ilhak reddedilmektedir. Yemin hadisesinden önce gerçekleşmiş olması diğerleri ile arasındaki farklardan biridir.

İzmir Mitingi, 13 Mayıs 1910’da Cuma günü, İzmir’de Kışla Meydanı’nda düzenlenmiştir. Mitingin amacı; Girit Milli Meclisinin Yunan Kralı George adına açılmasını, vekillerin Kral adına yemin etmelerini ve Müslüman vekillerin gördüğü haksızlıkları protesto etmektir.¹³²⁹ Miting için davetiye hazırlanmış ve kente civar yerlere gönderilerek, herkes Kışla Meydanı’na çağırılmıştır. Mitingden önce civar yerlerden insanlar akın akın kente gelmişlerdir. Halit Bey ve Kani Bey önderliğinde 500’den fazla kişi Manisa’dan trenle İzmir’e gelmişlerdir. Manisalılar, trenden indikten sonra istasyondan ellerinde Osmanlı ve hürriyet bayrakları ile beraber mızıkça eşliğinde hükümet konağının önüne geçmişlerdir. Oradan şehrin İttihat ve Terakki Kulübüne uğramışlardır.¹³³⁰

Cuma namazı sonrası Kışla Meydanı’nda herkes yerlerini almıştır. Miting saatine doğru şiddetli yağmura karşın köy ve kasabalardan gelenler, esnaflar meydanı tamamen

¹³²⁶ Söke, Çanakkale, Karesi, Köprülü, Bolvadin, Geyve, İzmit, Aydın Suyuca, Düzce, Edremit, Seferihisar, Şarköy, Kırşehir, Yozgat, Samsun, Devrek, Bayramiç, Karahisar, Tosya, Burhaniye, Kandıra, Çaycuma, Alaşehir, Adapazarı, Ayvacık, Uşak, Boğazlıyan, Adana, Akhisar, Çankırı, Eğridir, Aydın, Fatsa, Kayseri Eskişehir, Safranbolu, Ezine, Ereğli, Uluborlu, Tarsus, Bayburt, Kütahya, Zara, Bayburt, Rize, Giresun, Teke, Erzurum, Bolu, Yenihan, Sungurlu, Birecik, Bor, Çorum, Van, Yenipazar, Amasya, Elazığ, Foça, Manisa, Ödemiş, Bayındır, Sarayköy ve Tokat Miting Karamameleri için 9 Mayıs-7 Haziran 1910 tarihleri arasında yayımlanan *Tanin* gazetesini sayılarına bakınız.

¹³²⁷ “*Mitingler ve Protestolar*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 14 Mayıs 1910, No: 10457.

¹³²⁸ Aynı yer.

¹³²⁹ “*İzmir’de Miting Nasıl Oldu?*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459.

¹³³⁰ Aynı yer.

doldurmuşlardır. Meydanda tekbir sesleri mitingin coşkusu artırmışlardır. Meydandaki kalabalık, Kemeraltı Caddesi'ne kadar uzanmıştır.¹³³¹ Mitinge katılanların sayısı; 40-50 bin civarındadır.¹³³² İzmir Mitingi'ni yakından takip eden Alman ve Fransız basını, Avrupa'da bir-iki bin kişi ile yapılan mitinglerde olaylar meydana gelirken 40-50 bin civarında yapılan mitingde herhangi bir asayişe müessir bir olayın meydana gelmemesi karşısında şaşkınlıklarını gizleyemediklerini yazmışlardır.¹³³³

Miting heyetinde Belediye Müftüsü Merhametullah, Belediye Reisi Nazmi ve kentin ileri gelenleri ile birlikte Hahambaşı Yosef, Ermeni temsilcisi Vehuni, İzmir Rum Metropoliti Vekili Yakovus, Misak Morokyan, Barutçu Dimitraki adlı şahıslar yer almışlardır.¹³³⁴ Miting heyeti itihâd-ı anâsıra uygun bir ruh ile teşekkül etmiştir. 27 Temmuz 1909'da bayrak meselesi nedeniyle İzmir'de gerçekleştirilen mitingin mimarı o günkü Belediye Reisi Muammer Bey bu mitingin düzenleyici heyetinde ismi yoktur. Onun yerine yeni Belediye Reisi Nazmi Bey'in ismi miting heyeti içerisinde geçmiştir. Ayrıca mitingin düzenlenmesinde Donanma-i Hümayûn-i Muâvenet Cemiyetinin yararlılığı görülmüştür.¹³³⁵ Miting, çoğulcu ve katılımcı bir yapıya sahiptir. Toplumun tüm kesimi mitingde katılmıştır.

Miting kürsüsü, Kışla Meydanı'ndaki saat kulesi önüne kurulmuştur.¹³³⁶ Kürsiye sırasıyla Muallim Necip Necati Bey, Dr. Giritli Kazım Bey, Salih Efendi, Arnavut Kulübü adına İdadi Mektebi öğrencilerinden İslam Efendi ve Yusuf Rıza Efendi çıkmışlardır. Miting heyetinde gayr-ı Müslim kimseler yer alırken mitigin konuşmacıları arasında aynı hassasiyet gözetilmemiştir. Her birinin farklı konularda yapmış oldukları konuşmalar, şiddetle alkışlanmıştır. Özellikle konuşmacılardan Kazım Efendi'nin 1896 senesinde Girit'te Rumların Müslümanlara yapmış olduğu zulmün bahsini açması ve dokuz yaşında katledilen çocuğun fotoğrafını içeren pankartın açılması, katılımcıları derinden etkilemiştir. Pankartta fotoğrafın alt kısmında “*Ah ne yaptım, ben acep kasap insaniyete?*”, “*O ne kâr etmiş de mahrumi hayat etti beni.*” yazmaktadır. Bu yazı, herkesi ağlatmıştır.¹³³⁷ Bu yazıyla Girit'te Müslümanlara yapılan

¹³³¹ Aynı yer.

¹³³² “*İzmir'de Miting Nasıl Oldu?*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459; *Sada-yı Millet*, Müslim ve gayr-ı Müslim binlerce millet katıldığını yazmıştır. “*Girit İçin Miting*”, **Sada-yı Millet**, 13 Mayıs 1910, No: 165.

¹³³³ “*Mitingler, Protestolar*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 18 Mayıs 1910, No: 10461.

¹³³⁴ “*Miting Telgrafları, İzmir'den*”, **Tanin**, 14 Mayıs 1910, No: 610; Adı geçen cemiyet, 9 Mayıs 1910'da bir beyanname yayımlayarak Girit muhtaçlarına yardım edilmesini ve Girit zırlısı alınmasını sağlamak amacıyla zenginlere çağrıda bulunmuştur. Ayrıca bkz. Adıyeke, **a.g.m.**, s. 47-70.

¹³³⁵ “*Miting Telgrafları, İzmir'den*”, **Tanin**, 14 Mayıs 1910, No: 610; Adı geçen cemiyet, 9 Mayıs 1910'da bir beyanname yayımlayarak Girit muhtaçlarına yardım edilmesini ve Girit zırlısı alınmasını sağlamak amacıyla zenginlere çağrıda bulunmuştur. Ayrıca bkz. Adıyeke, **a.g.m.**, s. 47-70.

¹³³⁶ “*Mitingler, Protestolar*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 18 Mayıs 1910, No: 10461.

¹³³⁷ “*İzmir'de Miting Nasıl Oldu?*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459.

zulm anlatılmaya çalışılmıştır. Mitingciler “*Ya ölüm, ya Girit!*” sloganları atmışlardır.¹³³⁸ Mitingin dili, şiddet eğilimlidir. Şiddetle ilhak reddedilmiştir. İslamcılık düşüncesi daha ön plandadır.

Miting kararnamesi, Necati Bey tarafından mitingcilere yüksek sesle okutularak onaylatılmıştır.¹³³⁹ Kararnamede Girit Meclisindeki Rum vekillerin Yunan kralı adına yemin etmesini, bir avuç asi tarafından Osmanlı Devleti’ne yapılan hakaret olarak telakki ettiklerini, bu asi tavrın, Osmanlı egemenlik hakkına yönelik bir darbe olduğunu dile getirmişlerdir. Girit’e uzanan parmağı kırmak için her türlü fedakârlığa hazır olduklarını, bekledikleri cevap gelene değin telgraf makinesi başında bekleyeceklerini hükümet yetkililerine bildirmişler ve cevap gelmesi halinde dağılacaklarını ifade etmişlerdir.¹³⁴⁰

Girit üzerindeki Osmanlı hâkimiyetinin genel olarak devletler tarafından tasdik edildiğini, Yunan kralı adına yeminin, ilhak ve Osmanlı hukukunu hakir görmek manasına geldiğini vurgulamışlardır. İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya’nın Girit üzerindeki Osmanlı egemenlik hakkının olduğuna dair evvelki açıklamaları ihlal edecek olurlar ise bedel olarak Tesalya’nın işgali için harp edilmesini hükümete teklif etmişlerdir.¹³⁴¹ Meclis-i Mebusâna sunulacak kararnamenin bir sureti de Menteşe Mebusu Halil Bey ile İstanbul Mebusu Cahit Bey’e elden iletilmiştir.¹³⁴² Kararnamenin dileği öncelikle sulh yoluyla meselenin Osmanlı lehine hallidir. Aksi takdirde “*harp taraftarı*”dır.

Mitingciler hükümetten cevap gelene kadar miting yerinden ayrılmamışlar, ikinci ve akşam namazlarını dahi miting alanda kılmışlardır. Bu esnada birkaç bin kişi askere gönüllü olarak yazılmıştır. Miting akşama kadar devam etmiştir. Akşam vaktinde Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa’nın cevabı gelince mitingciler alandan sükûnetle dağılmışlardır.¹³⁴³ Mitingcilere karşılık hükümet tarafından kaleme alınan cevap yazısı aynen şöyledir:

“İzmir ahâlîsinin mukaddes Osmanlı vatanını korumak uğrunda gösterdikleri hamiyeti sahihten büyüktür. Hükûmet dahi buna ortaktır. Mübârek Osmanlı toprağının her noktasında Osmanlı sancağı altında kalmasına çalışmayı kendine en mukaddes vazîfe bilir. Siyâset işleri bazı kere istenilen şeyin olması için yavaşlık ve ihtiyât ile çalışılmasını icâb eder. Bunun için maksadın bırakıldığını zann ederek telâş etmemek lâzımdır. Ahâlî hükûmetin vatanını severliğinden ve Osmanlı’nın Girit’teki hükûmet-i hukukunun ecnebilerin elinde oyuncak olmaması için lâzım

¹³³⁸ “*Miting Telgrafları, İzmir’den*”, **Tanin**, 14 Mayıs 1910, No: 610.

¹³³⁹ “*İzmir’de Miting Nasıl Oldu?*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459.

¹³⁴⁰ “*Miting Telgrafları, İzmir’den*”, **Tanin**, 14 Mayıs 1910, No: 610.

¹³⁴¹ “*İzmir’de Miting Nasıl Oldu?*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459.

¹³⁴² “*Miting Telgrafları, İzmir’den*”, **Tanin**, 14 Mayıs 1910, No: 610.

¹³⁴³ “*Mitingler, Protetolar*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 18 Mayıs 1910, No: 10461; “*İzmir’de Miting Nasıl Oldu?*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459.

*gelen şeyi yapacağından emîn olmalıdır. Meşrû haklarımızı korumak için Allah'ın inâyetine sığınarak ahâlînin işlerine dönmelerini bekleriz.*¹³⁴⁴ ”

İttihat ve Terakki öncülüğünde ve ittihâd-ı anâsıra uygun bir şekilde başlayan İzmir Mitingi'nin söylem analizi yapıldığında savaş taraftarı, Yunanistan karşıtı ve en önemlisi “himayeci devletleri” suçlayıcı olduğu görülmektedir. Önceki mitinglerin aksine Girit'e asker çıkarmak yerine Yunanistan'a sefer düzenlenmesi talep konusu edilmiştir. Yunanistan karşıtlığının “hat” seviyeye ulaştığı bir mitingdir.

Bursa Mitingi, 17 Mayıs 1910 Salı günü çeşitli milletlerden yaklaşık 30 bin kişi tarafından Çelebi Sultan Mehmet Türbesi önünde düzenlenmiştir. Miting Heyeti Reisi; Belediye Reisi Mustafa Servet Bey'dir. Heyetin diğer üyeleri; Belediye Müftüsü Ömer Şamil, Apostol Sutraki, David Asayan ile Kirkoris adlı şahıslardır.¹³⁴⁵ Mitinge Rum ve Ermeni temsilcilerinin katılması mitingin çok sesli ve çoğulcu yönüne işaret etmektedir. Mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir ve iç siyasette etkiliyici bir orandadır. Mitinge belediye yetkililerinin öncülük etmesi mitingin daha çok yarı resmi halk hareketi olduğuna işaretettir. 17 Ağustos 1909 tarihindeki Girit mitingi, Ulucami Meydanlığı'nda yapılmış idi. Dava Vekili Hralambos başkanlığı altında toplanan miting, daha çok sivil bir eylem olması yönüyle ortaya çıkmıştı. Bu sefer yemin meselesi münasebetiyle daha çok resmi sığara sahip yetkililerce miting çalışmasının yapıldığı görülmektedir.

Mitingciler mızıkâ, davul, zurnalar eşliğinde meydanı doldurmuşlardır. Elllerinde Osmanlı bayrakları ile “*Girit Osmanlılarındır!*” sloganı atmışlardır. Kalabalığın arasında askeri elbise giymiş, fişeklikleri göğsünde, tüfekleri omzunda minik çocuklara da simgesel olarak yer vermişlerdir.¹³⁴⁶ Klasik bir harp taraftarı mitingidir. Miting heyetince hazırlanan kararname kalabalığa okunmuş ve tasdik ettirilmiştir. Dört maddelik kararname şöyledir:

“Birinci Madde: Âmâl-i umûmîye-i Osmaniye'ye ve dün erbaa-i hâmiyenin hissiyât-ı adilânesine rağmen Girit'te ahûren bütün kavaid-i medeniyye ve siyasiyyeye mugâyir olarak vâki' olan tahlîf mes'elesini ve bi'n-netice İslâm ve Osmanlı meb'ûslara icrâ edilen hakareti kemâl-i şiddet ve ayn-ı hiss-i hakaretle reddederiz.

İkinci Madde: Girit, Osmanlılık bâkî kaldıkça, Osmanlılar yaşadıkça Osmanlılardan başka bir sâhibin nasîbe-i zâhiri olamayacaktır.

Üçüncü Madde: Girit mes'elesinin bir sûret-i kat'iyede hâlli için hükûmet-i meşrute-i mübeccelemizin ihtiyâr edeceği bi'l-cümle fedâkârlığa millet necibe-i Osmaniye'de bütün kuvve-i mâddiyye ve ma'neviyyesiyle bilâ-tereddüt iştirâk edeceği hükûmet-i celîleye arz ve tebliğ olunacaktır.

Dördüncü Madde: Hukuk-ı mevrûse-i milliyemize düşmanlar tarafından tecaviüz olduğu bir sırada bir kardeşten başka bir şey olmayan Osmanlı anâsırı arasında ve bilhassa şimdi

¹³⁴⁴ Aynı yer.

¹³⁴⁵ “Girit İçin Miting”, **Sada-yı Millet**, 18 Mayıs 1910, No: 169.

¹³⁴⁶ “Taşralarda Mitingler”, **Tanin**, 18 Mayıs 1910, No: 614.

*Arnavutluk'ta cereyan eden vukûât-ı ahîre-i elemiyenin şer'an ve vicdânen, aklen ve dîne kabil-i tecaviiz olmayacağı Priştina, Yakova, İpek, Geylan, Perzerin ulemâ, eşrâf ve mütehayyizân nâmına belediyeler riyâsetlerine telgrafla iş'âr kılınacaktır.*¹³⁴⁷ ”

Bursa halkı, Girit Milli Meclisindeki resmi yemin meselesi ile Giritli Müslüman mebuslara yapılan muameleyi kınamışlardır. Osmanlılık politikasıyla Girit'in tek sahibinin Osmanlı yönetimi olduğunu beyan etmişlerdir. Girit meselesinin kesin çözümü için milletçe maddi ve manevi olarak her türlü fedakârlığa sahip olmakla İbrahim Hakkı Paşa hükümetinin yanında olduklarının mesajını vermişlerdir. Girit meselesinin yaşandığı bir sırada “*kardeş*” olarak adlandırılan Arnavutların yaşadığı coğrafyalarda cereyan eden son hadiselerin (isyan hareketlerinin) üzüntü verici bir hal olduğunu vurgulamışlardır.¹³⁴⁸ İttihâd-ı anâsır politikasıyla gerçekleşen Bursa Mitingi, Arnavutların isyan hareketinden derin sarsıntı duyduğunu ifade etmiştir.

Bandırma Mitingi, Bursa'ya bağlı 40 bin nüfuslu kentte farklı milletlerden yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.¹³⁴⁹ Miting kararnamesinde, Girit'teki Osmanlı hâkimiyetinin Avrupalı devletlerce tasdik edildiği, Giritli vekillerin Yunan kralı adına yemin etmelerinin Osmanlı hukukuna aykırı olduğu ve hükümetten meseleye artık “*kesin bir çözüm*” bulmanın zamanı geldiği hususlarına değinilmiştir. Kararname, Bandırma Kaymakamlığı aracılığı ile Meclis-i Mebusâna, Sadârete ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹³⁵⁰ İttihâd-ı anâsıra uygun bir şekilde gerçekleştirilen Bandırma Mitingi, İbrahim Hakkı Paşa hükümetinden Girit meselesinin artık kesin çözüme kavuşturulmasını istemiştir.

Konya Mitingi, 18 Mayıs 1910 tarihli *Tanin* gazetesine göre Konya Hürriyet Meydanı'nda binlerce ahalinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mitinge, Belediye Reisi Mehmet Tahir Bey öncülük etmiş ve aynı zamanda miting heyeti reisliği görevini üstlenmiştir. Miting kararnamesi, halka onaylatılmış ve ilgili yerlere gönderilmiştir. Kararnamede himayeci devletlerin birçok kez ada üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş olmasına karşın halen buna aykırı hareketlere girişilmesine tepki gösterdiklerini beyan etmişlerdir. Meselenin kesin surette Osmanlı milli menfaatleri doğrultusunda hallini istemişlerdir. Bu surette gerektiği takdirde “*askeri kuvvete*” başvurulmasını hükümetten talep etmişlerdir. Teselya'ya sefer

¹³⁴⁷ “*Girit İçin Miting*”, **Sada-yı Millet**, 18 Mayıs 1910, No: 169.

¹³⁴⁸ Bu süreçte Bursa mitinginde olduğu gibi Girit Meselesi münasebetiyle gerçekleştirilen mitinglerin bazısında Arnavut isyanı protesto edilmiş ve tez zamanda birlik ve beraberliğin sağlanması noktasında kamuoyuna mesaj verilmiştir. Bu mitinglerden birisi de 10 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen Kastamonu Mitingi'dir. “*Mitingler*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 20 Mayıs 1910, No: 10463.

¹³⁴⁹ “*Mitingler*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 22 Mayıs 1910, No: 10465.

¹³⁵⁰ Aynı yer.

düzenlenmesini arz etmişlerdir. Seferberlik halinde halkça üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getireceklerini bildirmişlerdir.¹³⁵¹

31 Mayıs 1910'da Konya'da "*hükümet emriyle*" 50 bin kişinin katılımı ile Telgrafhane Meydanı'nda başka bir miting daha düzenlenmiştir. Konya Mitingi hakkımda sarfedilen "*hükümet emriyle*" ifadesi mitinglerin iktidar üçlüsünde (Saray, Bâb-ı Âlî ve Cemiyet) İttihat ve Terakki öncülüğünde gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Mitinglerde yerel yöneticilerin aktif rol oynaması bu sebeptendir.¹³⁵²

Mitingin ardından Mahya Gönüllü Cemiyeti Reisi Emin Bey tarafından imzalanan bildiri "*Ey Osmanlılar!*" hitabıyla başlamış ve Girit uğruna yeminle sonlandırılmıştır. Bildiride Osmanlı milletini parça parça ederek hayatlarına son vermek isteyen düşmanlara karşı vatanlarını muhafaza için Konya'da "*50 bin kişi*" olarak hükümetin emrine göre tekbirler getirerek Telgrafhane Meydanı'nda toplandıkları ifade etmişlerdir. Miting, Konya'da ve ülke çapında etkili olacak düzeyde katılım oranına ulaşmıştır. Yunanistan üzerine düzenlenecek "*askeri harekete*" destek olacaklarını bildirmişlerdir. Mitingin söylemi, savaştır. Girit uğrunda savaşa hazır olan Osmanlıların ve dindaşların er meydanına buyurmaları çağrısı yapılmıştır.¹³⁵³

Miting, ittihâd-ı İslam ve Osmaniye fikri temelindedir. Hedefinde Girit'i ilhak ile anılan Yunanistan Devleti vardır. Haliyle kamuoyunda Yunan karşıtlığı artmıştır. Konya'ya bağlı Ergene ve Ilgın'da da mitingler düzenlenmiş binlerce ahali meydanlara çıkarak, ilhakı reddettikleri gibi Girit uğruna canlarını fedaya hazır olduklarını ilan etmişlerdir.¹³⁵⁴ Savaş yanlısı tutum sergilemişlerdir. Mitingler, yarı resmi halk hareketleridir.

Trabzon Mitingi, 20 Mayıs 1910'da Hürriyet Meydanı'nda binlerce ahali tarafından düzenlenmiştir.¹³⁵⁵ Miting Heyeti Reisi, Belediye Reisi Ahmet Bey'dir. Miting heyetinde Müşirzade Mithat, Arnavutzade Ahmet, sarraflardan Hristo, Nikolaki, Terziyan Vasilaki, Sercanyan, Agop ve Karagözyan Ohanian adlı şahıslar yer almışlardır.¹³⁵⁶ Miting ittihâd-ı anâsır politikasına uygundur. Kozmopolit ve çoğulcu yapıdadır. Miting karnamesi, mitingcilere

¹³⁵¹ "*Taşralarda Mitingler*", **Tanin**, 18 Mayıs 1910, No: 614.

¹³⁵² **Tanin**, 31 Mayıs 1910, No: 627.

¹³⁵³ Aynı yer.

¹³⁵⁴ Ergene İttihat Meydanı'nda Müslim ve gayr-ı Müslim 8-10 bin civarında kalabalıkla miting düzenlenmiştir. Ilgın Hürriyet Meydanı'nda da "*Ya ölümlü ya Girit!*" sloganı atılmıştır. Ilgın Miting Heyeti'nde Metropolit Vekili Todor Efendi ve Ilgın Belediye Reisi Şakir Bey yer almışlardır. Rum cematı, İslamların yanında durarak haksız yemin meselesi konusunda Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldıklarını ilan etmişlerdir. **Tanin**, 5 Haziran 1910, No: 632.

¹³⁵⁵ "*Girit İçin Miting*", **Sada-yı Millet**, 19 Mayıs 1910, No: 170.

¹³⁵⁶ "*Girit, Mitingler*", **Sada-yı Millet**, 21 Mayıs 1910, No: 172.

okunarak tasdik edildikten sonra miting heyeti üyelerinin imzaları ile birlikte ilgili yerlere telgrafla bildirilmiştir.¹³⁵⁷

Karanamede özetle; Trabzon ahalisi olarak canları pahasına Girit'i savunacaklarını, ada üzerinde Osmanlı hâkimiyetinin ilelebet sürdürüleceğini beyan etmişlerdir. Ayrıca İbrahim Hakkı Paşa hükümetinden bir an evvel harekete geçmesi istenilmiştir. Mitingin ardından Müslim ve gayr-ı Müslimler arasından gönüllü yazılanlar olmuş ve bu sayı, 500'ü bulmuştur. Fedai olarak nitelendirilen bu gönüllülerin kentten ayrılışı, gazetelere haber konusu dahi olmuştur.¹³⁵⁸ Gönüllü asker kaydı, mitingin, savaş yanlısı olduğuna dair bir emaredir. Osmanlı hükümetini kanalize etme çabasıdır. Trabzonlu ileri gelen ailelerin öncülüğünde gerçekleşmiştir.

Sivas Mitingi, 20 Haziran 1910 tarihli *Beyanü'l-hak* gazetesi "*Girit için Sivas'ta akd olunan mitingde ulemadan bir zat tarafından irat edilen nutuklar*" başlıklı haberde, mezhep farkı gözetmeksizin tüm Müslümanların Sivas'ta toplanarak miting düzenlediklerini yazmıştır.¹³⁵⁹ Kentte nüfus oranı bakımından Ermeniler ikinci sırada gelmektedir.¹³⁶⁰ Ermeniler mitinge katılarak, ittihâd-ı anâsıra uygun hareket etmişlerdir. Mitingde, ulemadan Mustafa Sabri konuşma yapmıştır. Konuşması özetle şöyledir:

"Vatan denilince Anadolu'sunu, Rumeli'sini, Arabistan'ı, adaları, umûmunu, hayat-ı mecmû'asını bir vücûd bilmeliyiz. Bir vücûdun bir parçası kesilse, isterse en ufak parçası olsun diğer azâ-yı cümlesi birden sızlar, acışar olursa hepsi bir olur. Yaşarsa hepsi bir yaşar, ma'lûmdur ki noksan azâ ile yaşamak olmaktan daha fenâdır. İşte Osmanlı vatanının bir mühim uzvu da Girit'tir. Bugün taarruz olunur... Müslümanlık ise ey Müslümanlar, kardeşler! Bugün Osmanlılık ile kâimdir. Osmanlılık kalkarsa İslamiyet, Fas'ta mı, Hint'te mi nerde pâyidâr olacak? Bu gün akvâm-ı İslamiye'nin en zî-hayat uzvunu taşıyan Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'dir. Osmanlılık ile Müslümanlık öyle mümtaz (birleşik) bir vücûddur ki kan ile damar gibidir. Birinin mahvı, diğerinin mahvı demektir. Bugün Girit Müslümanlarına edilen hakaret bize değil midir? Bize değil denilirse yarın da bize olacak değil midir?"¹³⁶¹

Konuşmada "*Osmanlılık ve İslamcılık*" fikri işlenmiştir. Mustafa Sabri konuşmasının devamında, mutlakıyyette ve 31 Mart Olayı gibi hadiseler sırasında İslam âlimlerinin pek çok sıkıntılara maruz kaldığından bahisle birlikte "*Yaşasın ulema, yaşasın Hilâfet-i kübra, yaşasın Osmanlılık, var olsun Girit*" sloganlarıyla konuşmasına son vermiştir.¹³⁶² Giritli Müslümanlar üzerinden ilk defa bir mitingde "*Hilâfet*" makamı hatırlara getirilmiş ve ismi resmen telaffuz edilmiştir. Gayr-ı Müslim unsurların katılmış olduğu bu mitingde Mustafa Sabri'nin söylem

¹³⁵⁷ Aynı yer.

¹³⁵⁸ "*Trabzon Fedâileri*", **Tercümân-ı Hakikat**, 23 Mayıs 1910, No: 10466; **BOA**. DH. MUI. 100-2.

¹³⁵⁹ "*Girit'te Sivas İçin Akd Olunan Bir Mitingde...*", **Beyanü'l-hakk**, 20 Haziran 1910, No: 65.

¹³⁶⁰ Meşrutiyet yıllarında Sivas nüfus yapısına ayrıca bkz. Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

¹³⁶¹ "*Girit'te Sivas İçin Akd Olunan Bir Mitingde...*", **Beyanü'l-hak**, 20 Haziran 1910, No: 65.

¹³⁶² Aynı yer.

diline bakıldığında ekseriyetle İslam topluluğuna hitap ettiği görülmektedir. Konuşmasının genelinde İttihâd-ı anâsırdan ziyade ittihâd-ı İslam düşüncesi hâkimdir.

Bolu Mitingi, 4 Haziran 1910 tarihli *Tanin* gazetesinde yer alan bir habere göre Bolu Hisar Meydanı'nda, İslam ve Hristiyanlardan oluşan 10 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir.¹³⁶³ Miting, ittihâd-ı anâsıra uygundur. Mitinge katılım düzeyi kent içerisinde etkileyici düzeydedir. Miting karnamesi, tüm ahali namına Belediye Reisi Mustafa Bey ile Bolu Müfettişi Ahmet Emin Bey tarafından imzalanmıştır. Miting, resmi yetkili kimselerin önderliğinde gerçekleştirildiğinden daha çok resmi niteliktedir. Kararname üç maddeden ibaret olup, özetle şöyledir:

“Girit’teki milli hâkimiyet hakkımıza yapılan saldırıları şiddetle ret ve protesto eyler ve Girit’in bir parçamız olduğunu alenen beyân eyleriz. Himâyeci dört devlet tarafından Osmanlı’nın hakkı tasdik edilmesi için en kısa sürede adaletin tecellisini bekleriz. Kabinemizin icrâsına lüzûm göreceği ve bilhassa tedbirlerin alınması için malen, bedenen, her çeşit fedâkârlığın yapılmasına hazır ve âmâde olduğumuzu arz eyleriz.”¹³⁶⁴

Bolu Mitingi, Girit’i yapılan saldırıyı “*milli hâkimiyete*” karşı olarak değerlendirmektedir. Milli hâkimiyetin ve adaletin tecelli etmesi için hem “*himayeci devletleri*” hem de “*İbrahim Hakkı Paşa hükümetini*” göreve ve sorumluluk almaya davet etmektedir. Hükümet yetkililerini olduğundna daha cesur adım atmaya davet etmektedir. Olası bir savaş halinde Bolu ahalisi olarak cepheye koşacaklarına dair “*taahhüt*” ederek savaş yanlısı tutum sergilemişlerdir.

1910 Mayıs’ında Girit meselesinde “*Yunanistan’ı, himayeci devletleri ve İbrahim Hakkı Paşa hükümetini*” baskı altına alabilmek adına başlatılan eylem sürecinde Anadolu’nun her kent ve kasabasında düzenlenen mitinglerin dili ekseriyetle savaştır. Savaş seçeneğinin karşısına “*düşman*” sıfatıyla adanın ittihâd-ı Osmaniye ahengini bozan Yunanistan Devleti koyulmuş ve Anadolu’da “*Yunan karşıtlığı*” tırmanışa geçmiştir. Bu mitinglerde “*cephe savaşı*” arzu edildiğinden “*iktisadi savaştan*” pek bahsedilmemiştir. Bu nedenle pek çok yerde askere gönüllü kaydı yapılmıştır. Milletin savaş taraftarı olduğu ve üzerine düşen sorumluluğu yerine getirdiği İbrahim Hakkı Paşa’ya anlatılmak istenmiştir. Milletin temsilcisi olan iktidarın millet iradesine sahip çıkarak, savaş yolu ile Yunanistan’ın emellerinden vazgeçirilerek, Girit’in tamamıyla çözüme kavuşturulması istenmiştir.

¹³⁶³ **Tanin**, 4 Haziran 1910, No: 631.

¹³⁶⁴ Aynı yer.

“*Himayeci devletlerden*” bahsedilirken “*hukuk çerçevesinde*” kalınarak, adaletin tecellisi noktasında hareket edilmiş, bu devletleri kızdıracak veya gücendirecek söylemlerden kaçınılmıştır. Hatta 2 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen Karamürsel Hürriyet Meydanı’ndaki mitingde, Girit’in Osmanlı hâkimiyetini kabul ve tasdik eden himayeci devletlerden Fransa’nın Hanya’dan geçmekte olan Fransız gemisinin Suda Limanı önünde Osmanlı sancağını selamlaması memnuniyet verici olarak kabul edilmiş ve takdir görmüştür.¹³⁶⁵ Diğer taraftandan da himayeci devletlerin ekseriyetle Osmanlı hâkimiyetini kabul ve tasdik edici kararların, alınış sürecinin uzaması bakımından uzaması, kitlelerce kızgınlığa ve yavaşça güvensizliğe neden olmaya başlamıştır.

2.3.2. Balkan Miting ve Nümayişleri

Gelibolu Mitingi, 9 Mayıs 1910 tarihli *Sabah* gazetesinde yer alan bir habere göre Edirne’ye bağlı Gelibolu’da düzenlenmiştir. Miting heyetinde Belediye Reisi Bekir Sadık, kentin ileri gelenlerinden, Hüseyin Hüsnü, Mehmet Sabri, Anagonost, Deaviden Kasbar, Kaptan Ali isimli şahıslar yer almışlardır. Miting Heyeti Reisi, Belediye Reisi Bekir Sadık Bey’dir.¹³⁶⁶ Miting, kozmopolit yapıda olup çoğulcu ve katılımcılığı ile ön plana çıkmaktadır. İttihâd-ı anâsıra uygundur. Belediye öncülüğünde gerçekleştirildiğinden daha çok resmi bir miting olarak değerlendirilmektedir. Bu mitingde diğerlerinden farklı olarak, Girit hakkında duyarlılığı ve gelişmeleri, mitingleri vs. gelecek nesillere aktarılması için “*renkli bir kitap*” hazırlanması talep edilmiştir.¹³⁶⁷ Osmanlı yönetimi, resmi kayıtlara göre mitingin daha çok renkli kitap hazırlanması yönündeki talebine eğilim göstermiştir.

Edirne Mitingi, 12 Mayıs 1910’da Perşembe günü Sultan Selim Cami çevresinde muhtelif milletlerden 40 bin kişi katılımı ile düzenlenmiştir.¹³⁶⁸ Kentin ileri gelenleri ile halk bütünleşerek ellerinde Osmanlı bayraklarıyla cami çevresini doldurmuşlardır. Muhacirîn-i İslamiye Kulübü miting iştirak etmiştir. Mitingde; Edirne müftüsü, belediye meclis üyelerinden Kasım Efendi, İslam Cemaati Reisi Mevlevi Şeyhi Selahattin Efendi, kentin ileri gelenlerinden Hacı İbrahim Efendi, Hahamhane Kâtibi İshak Efendi, belediye meclis üyesinden Kaleanti Efendi ile Bulgar milletinden Mihail Efendi konuşma yapmışlardır.¹³⁶⁹ Miting, ittihâd-ı anâsıra uygun olup, kozmopolit bir yapıdadır. Çoğulcu anlayışıyla ön plana çıkmaktadır. Devlet

¹³⁶⁵ “*Miting Telgrafları, Karamürsel’den*”, **Tanin**, 19 Mayıs 1910, No: 615.

¹³⁶⁶ “*Miting*”, **Sabah**, 9 Mayıs 1910, No: 7413.

¹³⁶⁷ **BOA**. BEO. 3752-281343.

¹³⁶⁸ “*Girit Mes’eleleri, Mitingler ve Protestolar*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 13 Mayıs 1910, No: 10456.

¹³⁶⁹ “*Girit Mes’eleleri, Mitingler ve Protestolar*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Mayıs 1910, No: 10458.

görevlilerinin yanı sıra Mahacir Cemiyetinin katılımıyla mitingün daha çok yarı resmi halk hareketi olarak gerçekleştiği değerlendirilmektedir.

Miting Heyeti, miting kararnameini vilâyete sunmak için miting alanından ayrılmış ve hükümet konağına doğru yürüyüşe geçmiştir. Konağa varıldığında heyet, kararnameyi, Edirne Valisi Vekili Naib Bey'e takdim etmiştir. Burada Vali Bey, kalabalığa hitaben bir konuşma yapmıştır. Ardından mitingciler sessizce dağılmışlardır.¹³⁷⁰ Böylece miting, kriminal bir vakaya dönüşmeden, yasal sınırları içeriinde kalarak, demokratik bir eylem olarak kayıtlara geçmiştir.

Miting kararnamesinin birer suretleri de “*tüm Edirne ahalisi adına*” Belediye Reisi Mehmet Fuat Bey imzalı olarak dönemin basın kuruluşlarına gönderilmiştir. Evvelki yıl, bayrak meselesi nedeniyle miting heyet reisliğini yapan Edirne Belediye Reisi Mehmet Fuat Bey, bu sefer de yemin meselesi nedeniyle gerçekleştirilen mitingde hazırlanan kararnameyi tüm ahali adına imzalamıştır. Miting kararnamesi dört maddeden ibaret olup özetle şu hususlara yer verilmiştir:

“Birinci Mâdde: Girit vekillerinin Osmanlı egemenlik hakkına darbe vuran bu hâin hareketini protesto ederiz.

İkinci Mâdde: Şehit kanı ile alınan Girit, dört büyük devlete emânet edilmiştir. Bu devletlerin Osmanlı hukukunu korumaları beklenen bir tutumdur. Mukaddes Girit üzerine Osmanlı hâkimiyetini korumak millet için hayat ve memât meselesi olduğundan diplomasinin yetersiz kalması halinde Osmanlı haklarının silâh kuvvetiyle korunmasını tâleb ederiz.

Üçüncü Mâdde: Osmanlı haklarının silâh kuvveti ile korunmasının gerekmesi hâlinde vatanın bölünmez parçasını savunmak için millet ve mezheb farkı gözetmeksizin topyekûn hareket edilecek ve kanlarını bu uğurda fedâdan kimse çekinmeyecektir.

Dördüncü Mâdde: Ada hâkimiyetini te'mîn ve karârlaştırılması için yapılacak her türlü teşebbüs için millet, hükûmete kayıtsız ve şartsız yardımcı olacaktır. Arz edilen karârların gerek Milli Meclisçe ve gerek hükûmetçe dikkate alınıp, önemle Osmanlı egemenlik haklarını saldırlardan koruma tâleb edilendir.”¹³⁷¹

Kararname ile Edirne ahalisi, Giritli Rum vekillerince Giritli İslam vekillerine karşı tutumların, esasında Osmanlı egemenlik hakkına vurulan hain bir darbe olduğunu, himayeci devletlerin Osmanlı hukukunu korumalarını beklediklerini, Osmanlı hâkimiyetini korumak için diplomasinin yetersiz kalması halinde savaş yoluna başvurulması gerektiğini ifade etmiştir. Savaş halinde ise millet ve mezheb farkı gözetmeksizin hepbirlikte hareket edilerek kanlarını Girit uğrunda fedadan çekinmeyeceklerini, gerek Meclis-i Mebusânın ve gerekse de İbrahim Hakkı Paşa hükümetinin bu bilinçle karar alması gerektiği vurgulanmıştır.

¹³⁷⁰ Aynı yer.

¹³⁷¹ “*Girit Mes'eleli, Mitingler ve Protestolar*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 13 Mayıs 1910, No: 10456.

Resne Mitingi, 13 Mayıs 1910'da, Manastır'a bağlı Resne'de farklı milletlerden yaklaşık 4 bin kişi tarafından düzenlenmiştir. Mitingin gerekçesi; Girit meselesinin Osmanlı menfaatlerine uygun bir surette henüz hâl edilememesi ve bu nedenle Girit Müslümanlarına yönelik olarak oradaki Hristiyan ahalinin hakaretlerinin gazetelerce haber edilmesidir.¹³⁷² Miting Heyeti Reisi Cemal Bey'dir. Heyette; Rıza, L. Anderia, Kosti Esterov, Mihail, Dimitri ve T. Niko adlı şahısların yanı sıra kentin ileri gelen daha birçok kimseler yer almıştır. Miting, itihâd-ı anâsıra uygundur. Mitingin katılımcı, çoğunlukçu yapısı ön plandadır. Resneli Arnavutlar öncülüğünde yapıldığı muhakkaktır. Miting kararnamesinde şunlar yazılmıştır:

“Girit Meclis-i Millisi azâ-yı Hristiyanıyesinin Yunan kralı nâmuna tahlif edildiklerini (yemin verdiklerini) hâber aldık. Osmanlılığın bir cüz'î lâ-yenfekki (parçalanamaz) bulunan Girit'in Yunanistan'a mukaddeme-i ilhâkı demek olan bu cü'ret-i hâinâneyi bütün mevcûdiyetimizle red ediyoruz. Bu bâbda taraf-ı sâmîlerinden vuku' bulduğuna emin olduğumuz teşebbüsât-ı siyâsiyenin bir netice-i hüsneye iktirânını (ulaşmasını) şu birkaç gün zarfında istişâre edemediğimiz takdîrde nâmus-ı milliyemize sürülen bu lekeyi kanımızla temizlemek üzere hudud-ı Yunaniye'yi tecavüze şimdi akd ettiğimiz 4.000 kişilik umum bir mitingde ahd ü peymân eylediğimizi arz eyleriz.”¹³⁷³

Resne Miting Heyeti, İbrahim Hakkı Paşa hükûmetine “*muhtıra*” gibi miting kararnamesi göndermiştir. Girit Milli Meclisinde yaşanan hadiseleri “*milli namusa sürülen bir leke*” olarak kabul etmişlerdir. Mitingin söylem dili; oldukça serttir. Resne'de ahalinin Yunanistan sınırına yürümek üzere gönüllü kaydına başvurması üzerine Bâb-ı Âlî toplanmış, hükûmetin, devlet menfaatlerine uygun bir surette hareket ettiğini, Resnelilerin bu hareketinin davaya fayda yerine zarar vereceğini Manastır Vilâyetine bildirmiştir. Manastır'ın genelinde bu tarz eylemlerden vazgeçilmesi istenmiş ve heyecanlı halk, sükûnete davet edilmiştir. Ahaliyi sükûnete davet etmek için 22 Mayıs sabahı Kolağası Niyazi Bey Resne'ye gönderilmiştir. Girit Milli Meclisinde Hristiyan vekillerinin Yunan kralı adına yemin etmelerinin yok hükmünde olduğu ve Girit meselesi hakkında hükûmetin ne lazım geliyorsa elinden geldiğince yaptığı halka anlatılmıştır.¹³⁷⁴ Osmanlı hükûmeti, Resne Mitingi'ni kayda değer olarak hareket etmiştir. Resneli Niyazi Bey bir kez daha göreve davet edilerek, Resne'deki telaşa son vermesi istenmiştir.

Drama Mitingi, 13 Mayıs 1910'da Selanik' bağlı Drama'da Müslim ve gayr-ı Müslimlerden 8-10 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Kalabalık, cuma namazı akabinde, İttihat ve Terakki Kulübü önündeki Millet Meydanı'nda mızıkalar eşliğinde nümayiş yapmıştır. Meydandaki bu coşkuyu seyre gelen kimselerin “*buraya ne için geldiniz?*” sorusuna karşılık,

¹³⁷² BOA. DH. MUI. 97-40.

¹³⁷³ “*Miting Telgrafları, Resne'den*”, **Tanin**, 14 Mayıs 1910, No: 610.

¹³⁷⁴ BOA. DH. MUI. 97-40.

kalabalığın “*Girit için*” cevabını vermesi binlerce kalabalığın niçin toplandığını ortaya koymuştur.¹³⁷⁵ Mitinge katılım sayısı gerek Drama için ve gerekse ülkenin iç siyasetinde etki edici düzeydedir. Miting, kozmopolit yapıda ittihâd-ı anâsıra uygundur. Kalabalık, himayeci devletlerin Girit’te Osmanlı hâkimiyetini teminatına dair vaatte bulunmasına rağmen Girit Milli Meclisinin açılışında Yunan kralı adına resmî yemin meselesinin yaşanmasını protesto etmişlerdir.¹³⁷⁶

Kâinat gazetesinin sahibi ve başyazarı Nazif Bey konuşmasında; Girit’in tarihçesinden bahisle artık sözü “*Osmanlı ordusuna*” bırakmanın zamanının geldiğini, milletlerarası hukukun meseleyi çözmekten öte olduğunu ve meselenin savaş yoluyla yani ordu gücüyle çözüleceğini beyan etmiştir. Nazif Bey’den sonra sırasıyla İlane-i Bahriye Kâtibi Ahmet Efendi, Puluna köyü Bulgar mektebi muallimi kürsüye çıkmışlar ve kendi dillerinde konuşmalarını yapmışlardır. Konuşmaların genelinde, Girit Hristiyan mebusları şiddetle eleştirmişlerdir.¹³⁷⁷ Miting, çok sesliği ile kayıtlara geçmiştir.

Miting kararname, alkışlar eşliğinde kabul edilmiştir. Mitingciler “*Yaşasın ordu!*” sloganları atmaya başlamışlardır. Girit’in anavatana dâhil olduğu harita açılınca mitingcilerin coşkusu daha artmıştır. Mızıklar eşliğinde “*Sancağımız şanımız, Osmanlı unvanımız, vatan bizim canımız, fedâ olsun kanımız!*” sloganları ile hükümet binasına yürümüşler, kararnameyi kaymakama takdim etmişlerdir. Kaymakam, Meşrutiyet hükümetlerinin ahalinin her arzusunu incelemek ve meşru haklarını yerine getirmekle görevli olduğuna dair konuşmasının ardından halkın dağılmasını istemiştir. Halk, sükûnetle dağılarak işinin gücünün başına dönmüştür.¹³⁷⁸ Bu suretle miting yasal zeminde kalarak demokratik bir halk hareketi olma vasfını korumuştur. Beş maddelik kararname aynen şöyledir:

“Birinci Madde: Toprağın her zerresinde Osmanlı kanı bulunan adanın Yunan kralı nâmına icrâ edilen hükümsüz bir yemin ile sine-i vatan-i Osmaniye’den koparılmasına kat’iyyen tahammülümüz kalmamıştır.

İkinci Madde: Osmanlı milleti hukuk-ı sarîhalarının diüvel-i hamîyece muhâfaza edileceğine müteallik bulunan te’mînât ve tebligat-ı diüveliyeyi senet ittihâz ederler.

Üçüncü Madde: Va’d ve te’mînât-ı diüveliyenin ittihâzına kemâl-i sabr ve i’tidâl ile vakf-ı inzâr eyleyen millet-i Osmaniye hukuk-ı diüvel-i kavaidini merc merc (boşa gitmek, kararsızlık) etmekle beraber Osmanlı efkâr-ı umûmiyesi (kamuoyu) gibi aynı zamanda da diüvel-i hamîyeyi bi’t-tab dûcâr-ı te’sîr eden vak’a-yı müessife hududuna (yeniden meydana gelme) Girit politikalarının sebebiyet vermiş olmaları medeniyet nâmına kemâl-i nefret ve şiddetle reddeder.

Dördüncü Madde: Diüvel-i hamîyenin şimdiye kadar Osmanlılar hakkında izhâr eyledikleri hissiyât-ı aliyenin nezdimizde pek kaymetdâr bulunan ihtisâsât-ı medeniyet-i perverânelerine

¹³⁷⁵ “*Drama’da Miting*”, **Tanin**, 17 Mayıs 1910, No: 613.

¹³⁷⁶ “*Taşra’da Mitingler, Drama’dan*”, **Tanin**, 16 Mayıs 1910, No: 612.

¹³⁷⁷ “*Drama’da Miting*”, **Tanin**, 17 Mayıs 1910, No: 613.

¹³⁷⁸ Aynı yer.

yine emniyet ve ber-kemâl (mükemmel) olmakla beraber memleketimizin infikâk (çözülme) kabûl etmez bir cüz'î bulunan Girit maddesi millet-i Osmaniye için hayat ve memât mes'elesinden başka bir şey olmadığı cihetle hukuk-ı mukaddese ve hâkimiyet-i müttefikalarını muhâfazaya azm ve cezm (karar) eden millet-i Osmaniye hakkında yine iltizâm hakk edeceklerine beyân-ı emniyet eyler.

Beşinci Madde: Hadd-i zâtında Osmanlı kanunun son damlasına kadar milletimiz her bir fedâkârlığı gözüne almış ve icrâsına âmâde bulunmuş binâenaleyh hükûmet-i meşrû'tamiz milletin hissiyât ve vatanperverânesine ve müzâheret-i fedâkârânesine istinâd ederek hukuk-ı sarîha-i Osmaniye'nin bilâ-ikate-i zaman (zamansız elden çıkması) muhâfazası esbâbına tevessül etmek sûretiyle hissiyât-ı umûmîyemize tercümân olması cümle-i mukarrerâtın bulunduğu ma'rûzdur.¹³⁷⁹ ”

Drama Mitingi'nde diğer mitinglere nazaran “himayeci devletler” nezdinde çok daha fazla sözler sarfedilmiştir. Osmanlı adına “hayat memat meselesi” addedilen Girit hakkında himayeci devletlerin kararını uygulamayan ve hiçe sayan düzenin değiştirilmesinin geldiği noktasında bu devletlerin ikna edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Girit'ye yeni düzenin “tam Osmanlı hâkimiyeti” olması gerektiği vurgulanmıştır. Girit Muhtariyeti'nden vazgeçiş sözkonusudur. Yunanistan'ın Girit'i ilhakından öte Osmanlı'nın Girit'i ilhakı söz konusu edilmiştir.

Selanik Mitingi, 14 Mayıs 1910'da Selanik kent merkezinde düzenlenmiştir. 9 Mayıs 1910'da Girit'te Milli Meclis açılışı sırasındaki resmi yemin haberinin Selanik'te duyulması üzerine başta *Silah* gazetesi sahibi Tahsin Bey olmak üzere kentteki diğer gazete sahipleri 10 Mayıs'ta *Yeni Asır* gazete binasında toplanarak, Girit'te yaşanan resmi yemin hadisesini protesto etmek üzere 14 Mayıs 1910'da miting yapılmasına karar vermişlerdir.¹³⁸⁰ Toplantıdan İstanbul kamuoyu da haberdar edilmiştir.¹³⁸¹ Katılım sayısını artırmak için, çevre kentlere de miting davetiyeleri gönderilmiştir.¹³⁸² Davetiye yazısı şöyledir: “*Milletin, Girit üzerindeki hâkimiyetini bütün kuvvet ve celâdetimizle (yiğitlikle) te'mîn ve muhâfaza etmek ve Girit Meclis-i Millisi tarafından vâki' olagelen tecavüzâtı protesto eylemek üzere bugün Selanik'te 10 Temmuz Meydanı'nda büyük bir miting akdedilecektir.*¹³⁸³ ”

14 Mayıs 1910'da Cumartesi günü sabah saat sekizde kent merkezinde bulunan tüm ticarethaneler ve dükkânlar kapanmış, halk gruplar halinde meydanı doldurmaya

¹³⁷⁹ “Taşra'da Mitingler, Drama'dan”, **Tanin**, 16 Mayıs 1910, No: 612.

¹³⁸⁰ Girit İçin”, **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Mayıs 1910, No: 10453; “Selanik'ten Çarşamba Günü Yazılıyor”, **Tercümân-ı Hakikat**, 13 Mayıs 1910, No: 10456.

¹³⁸¹ “Girit Mes'ele”, **Sabah**, 10 Mayıs 1910, No: 7412.

¹³⁸² “Selanik'ten Çarşamba Günü Yazılıyor”, **Tercümân-ı Hakikat**, 13 Mayıs 1910, No: 10456.

¹³⁸³ “Girit İçin Miting”, **Tanin**, 14 Mayıs 1910, No: 610.

başlamışlardır.¹³⁸⁴ Havanın yağmurlu olmasına rağmen binlerce kişi meydanı doldurmuştur.¹³⁸⁵ Kentliler, köylüler hepsi bir aradadır.¹³⁸⁶ Çevre kent ve kasabalardan gelenler de meydana yerlerini almışlardır.¹³⁸⁷ Miting konuşmaları saat dokuz itibarıyla başlamıştır.¹³⁸⁸ Konuşmaların üçü; Türkçe, yedisi; başka dillerde yapılmıştır.¹³⁸⁹ Miting, çok sesliliği ve çoğulcuğu yönüyle ön plana çıkmıştır.

Miting kürsüsüne çıkan ilk kişi; Hacı Ferit Efendi'dir. Ardından *Silah* gazetesi başyazarı Tahsin Bey kürsüye gelerek "*Girit Osmanlı Tarihi*" hakkında kısa bir konuşma yapmıştır. Nutkunu; "*Girit Osmanlılar ile beraber yaşayacak yahut Osmanlılar ile birlikte ölecektir.*" sözüyle tamamlamıştır. Ardından Selanik Hukuk Mektebinden Şevket Bey; Arnavutça, *Ester* gazetesi Müdürü Koskor Efendi; Rumca, Hukuk Mektebinden Nikola Efendi; Bulgarca, Avukat Kohen Efendi; Musevice, Hukuk Mektebinden İliya Popoviç Efendi; Sırpça, Cunga Efendi; Ulahça ve Samuel Levi Efendi; Fransızca konuşmalarını kürsüye gelerek yapmışlardır. Son konuşmacı; Giritliler adına Hukuk Mektebinden İsmail Hakkı Bey; "*Kırk bin Girit mazlum-i İslamiyelerinin ağlayarak sizden talepleri Girit'in muhâfazası ve onun Osmanlılığına merbutudur.*" sözleri ile mitingcileri hüzünlendirmiş, alkışlarla kürsüden inmiştir.¹³⁹⁰ Mitingdeki konuşmacıların neredeyse tamamı Selanik Hukuk Mektebindendir. Bu yönüyle mitingin sivil toplum hareketi olduğu söylenebilmektedir.

Miting konuşmalarının genelinde, Giritli vekillerin Kral George adına yemin etmesine sebebiyet veren "*himayeci devletler*" ile "*Yunanistan*" protesto edilmiştir. Osmanlı hukukunun korunması adına Osmanlı hükümeti göreve davet edilmiştir. Bu çağrı İbrahim Hakkı Paşa'ya yapılmıştır. Adada her ne pahasına olursa olsun Osmanlı milli menfaatlerinin korunması için milletçe her türlü fedakârlığa hazır ve hükümet emrine amade olduklarını bildirmişlerdir.¹³⁹¹ Hükümete koşullu destek verilmiştir. Osmanlı hükümetinden olası bir savaştan kaçınmaması istenmiştir. Konuşmaların bitiminde Selanik Hukuk Mektebinden Adil Bey, kürsüye gelerek, miting kararnamesini okumuş, alkışlarla kararname kabul edilmiştir. Meclis-i Mebusân ve Sadârete gönderilmiştir. Kararname aynen şöyledir:

¹³⁸⁴ "*Taşralarda Mitingler, Selanik'ten*", **Tanin**, 17 Mayıs 1910, No: 613.

¹³⁸⁵ *Sada-yı Millet*, 10 Temmuz Meydanı'nda 20 bin kişinin toplandığını yazmıştır. "*Girit İçin Miting*", **Sada-yı Millet**, 16 Mayıs 1910, No: 167; Tanin ise 40-50 bin kişinin meydanları dolduğunu yazmıştır. Ayrıca bkz. "*Taşralarda Mitingler, Selanik'ten*", **Tanin**, 17 Mayıs 1910, No: 613.

¹³⁸⁶ "*Girit İçin Miting*", **Sada-yı Millet**, 19 Mayıs 1910, No: 1170.

¹³⁸⁷ "*Girit Mes'elesi, Mitingler ve Protestolar*", **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Mayıs 1910, No: 10458.

¹³⁸⁸ "*Taşralarda Mitingler, Selanik'ten*", **Tanin**, 17 Mayıs 1910, No: 613.

¹³⁸⁹ "*Girit Mes'elesi, Mitingler ve Protestolar*", **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Mayıs 1910, No: 10458.

¹³⁹⁰ "*Taşralarda Mitingler, Selanik'ten*", **Tanin**, 17 Mayıs 1910, No: 613.

¹³⁹¹ "*Girit Mes'elesi, Mitingler ve Protestolar*", **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Mayıs 1910, No: 10458.

“Biz Selanik ahâlîsi bugün 10 Temmuz Meydanı’nda muazzam bir miting akd ile Girit Meclis-i Milli-yi cedîdinin Yunan kralı nâmına sadâkat yemîni etmesi sûretiyle hukuk-ı hükümrânimize (v)urulan darbe-i negenahîden (ansızın) me’sûl olanları bütûn mevcûdiyetimizle protesto ediyoruz. Girit vatanının en mümtaz bir uzvu, Osmanlılığın en kıymetdâr bir cüz’idir. Mâder-i vatan bu güzîde evlâdının vücûd-i mukaddes memleketten ayrılmasına ber-vechle kail olamaz ve Osmanlı kalbinde bir darbe-i hissiyât-ı mahsûs oldukça Girit bizden ayrılamaz. Girit Osmanlı kanıyla yoğrulmuştur. Bu kan şu damarda cereyan ettikçe yine o toprak Osmanlılarındır. İdâre-i mukadderât-ı milleti yed-i hamiyet ve kifâyete almış olan hey’et-i muhteremenizin bu tehîc-i umûmîyi nazar-ı dikkate alarak mes’elenin menâfî-i esasiye-i vatanîye muvâfık bir tarzda sür’âtla hâl ve himmete çalışılmasını tâleb ve bu bâbdaki teşebbüsât üç güne kadar ilân buyurulmasını ehemmiyetle istid’a eyleriz.”¹³⁹²”

Osmanlı hükûmetine “üç gün süre” verilmesi, miting kavramının ruhuna ve amacına aykırıdır. Demokrat yönetimlerde iktidar “süresince” özgür hareket etmelidir. Hükûmeti zorlayıcılığı yönüyle Selanik Mtingi, demokratik bir halk eyleminden uzaklaşmıştır.

Selanik Mitingi, Arnavutların isyan hareketlerine duyarsız kalmamış ve bu mitingde telgraflar hazırlanarak, bazı Arnavutluk kent ve kasabalarından Priştina, İpek, Yakova, Geylan, Perzerin belediye reislerine ve ulemadan kimselere gönderilerek Girit meselesi sırasında Arnavutların devleti uğraştırmamaları gerektiğinin altı çizilmiş ve isyana son verilmesi istenmiştir.¹³⁹³ Heyet, Arnavutları kahraman ve kardeş bir millet olarak sıfatlandırmakta ve Girit meselesinde kendileri ile birlikte hukuki mücadele vereceklerini düşünmektedir.¹³⁹⁴ Miting heyeti ve önde gelenleri sosyal ve siyasal sorumluluk üstlenmişler ve Arnavutları, ittihâd-ı İslam fikri doğrultusunda bir ve beraber olmaya çağırılmışlardır.

Siroz Mitingi, 14 Mayıs 1910 tarihli *Tanin* gazetesinde yer alan bir habere göre Siroz Belediye Binası önündeki geniş meydanlıkta düzenlenmiştir. Mitinge; İslam, Rum, Bulgar ve Musevi binlerce halk katılmıştır. Miting, kozmopolit bir yapıda olup çoğulcu yapısıyla öne çıkmıştır. Mitinge, Belediye Reisi Mehmet Akil Bey öncülük etmiş ve aynı zamanda miting heyeti reisliği görevini üstlenmiştir. Bu yönüyle resmi makamlarca organize edildiği ortadır. Miting karnamesi, Meclis-i Mebusâna ve Sadârete gönderilmiştir. Ayrıca Priştina, İplik, Geylan ve Perzerin belediye reislerine telgraf çekilerek, Arnavutluk’taki isyana bir an evvel son verilmesini, hükûmetin emirlerine harfiyen uyulmasını istemişlerdir.¹³⁹⁵ Selanik Mitingi ile Arnavutlara yapılan “birlik ve beraberlik” çağrısı bu mitingle yenilenmiş, ittihad-ı Osmaniye’ye davet edilmiştir.

¹³⁹² “Taşralarda Mitingler, Selanik’ten”, **Tanin**, 17 Mayıs 1910, No: 613.

¹³⁹³ “Selanik’ten Bir Nidâ”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459; “Girit Mes’elesi, Mitingler ve Protestolar”, **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Mayıs 1910, No: 10458.

¹³⁹⁴ “Taşralarda Mitingler, Selanik’ten”, **Tanin**, 17 Mayıs 1910, No: 613.

¹³⁹⁵ “Miting Telgrafları, Siroz’dan”, **Tanin**, 14 Mayıs 1910, No: 610.

Kırklareli Mitingi, 15 Mayıs 1910 tarihli *Sada-yı Millet* gazetesinde yer alan bir habere göre muhtelif milletlerden yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla Kırklareli’nde Karaömrü denilen pazar yerinde düzenlenmiştir. Mitinge, Kırklareli Belediye Reisi Mehmet Rıza Bey öncülük etmiştir. Mehmet Rıza Bey aynı zamanda miting heyeti reisliği görevini de üstlenmiştir. Mitingde “*Vatandaşlar!*” hitabı ile başlayan bir konuşma yapmış, 1909 senesinde aynı yerde Girit meselesinin kesin çözüme kavuşturulması için toplanıp, hükümeti vazifesine davet ettiklerini hatırlatarak, bir kez daha çağrısını yinelemiştir.¹³⁹⁶ 6 Ağustos 1909 tarihli Kırklareli Girit Mitingi’nde heyet reisi Mehmet Rıza Bey değildir. O günkü mitingin Heyet Reisi Avukat Şerif Bey’dir. Mehmet Bey o günkü mitingde sadece heyet üyesidir.

Mehmet Bey konuşmasının devamında evvelki yıl yapılan mitingle “*Osmanlılık*” düşüncesini zihinlere kazıdıklarını söylemiştir. Girit meselesine dönünce, geçmiş hükümetlerin hataları ile Girit hükümlanlık hakkının elden gittiğini ve şimdilerde ise halkın canı, kanı ile bunu geri almaya çalıştığını vurgulamıştır. Oldubitti ile mukaddes Girit’in elden çıkarılamayacağını, bu uğurda “*gölerek ölmeye*” gideceklerini söylemiştir. Bu uğurda kalabalık hep bir ağızdan yemin etmişlerdir. Miting karamamesi, katılımcılara okunarak onaylatılmıştır. Karamame, Meclis-i Mebusâna gönderilmiştir¹³⁹⁷. Mitingin “*savaş taraftarlığı*” öne çıkmaktadır. Girit’te Osmanlı hükümlanlık hukukunun “*tam*” olarak tesisi amaçlanmaktadır.

Nevrekop Mitingi, 19 Mayıs 1910 tarihli *Tanin* gazetesinde yer alan bir habere göre Selanik Nevrekop’ta Hürriyet Meydanı’nda düzenlenmiştir. Miting karamamesinde Girit meselesindeki Osmanlı hâkimiyet hakkı hususunda himayeci devletlerin vereceği doğru kararın sükûnetle beklenmesi gerektiğine değinilerek, Girit topraklarının Osmanlı memleketinin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Diğer mitinglerde ekseriyetle “*büyük devletler*” ile “*Osmanlı hükümeti*”nin meseleyi en kısa sürede çözmesini istenilir iken bu mitingde sulh ve konferans seçeneğinin terkedilmemesi istenmiştir. Miting Heyeti, Kuzey Arnavutluk’ta cereyan eden isyan hareketinden rahatsızlıkla bu isyanın “*gafletten*” meydana geldiğine, Osmanlılık âlemi içerisinde asırlardan beri yer almış olan Arnavutların Yunanistan rüzgârına kendilerini kaptırmayacağı yönünde hazırladıkları telgrafları Priştina, İpek, Yakova, Geylan ve Perzerin kasabaları belediye reisleriyle ulemasına hitaben göndermişlerdir.¹³⁹⁸ Miting “*İslamcılık*” ve “*Osmanlıcılık*” fikirleri üzerine inşa edilmiştir.

¹³⁹⁶ “*Girit İçin Miting, Kırklareli’de*”, *Sada-yı Millet*, 16 Mayıs 1910, No: 167.

¹³⁹⁷ Aynı yer.

¹³⁹⁸ “*Miting Telgrafları, Nevrekop’tan*”, *Tanin*, 19 Mayıs 1910, No: 615.

Üsküp Mitingi, 18 Mayıs 1910'da Üsküp'te çeşitli milletlerden 20 bin kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Mitinge Belediye Reisi Reşat Bey öncülük etmiştir. Resmi bir miting hüviyeti taşımaktadır. Mitinge katılım sayısı olarak etkileyici düzeydedir. Kentin nüfus yapısına nazaran mitinge Arnavutların öncülük ettiği değerlendirilmektedir. Miting kararnamesinde, Girit'te son dönemlerde yaşanan gelişmelerin Osmanlı hâkimiyetine aykırı olduğu, Girit'in Osmanlı toprağı olduğu ve bunun için her türlü fedakârlığı yapacaklarına değinmişlerdir. Giritli Müslümanlara reva görülen hareketlerden bahsedilmiştir. Girit meselesinin artık tehir edilmemesi, bir an önce çözülmesi gerektiğini hükümete bildirmişlerdir. Arnavutluk'ta baş gösteren hadiselerin hükümetin ıslahat programının uygulamasından kaynaklandığı ve isyan içerisinde olan beş altı köyün zamanla hareketinden vazgeçeceği ve tüm kentin ordunun emrinde Girit uğrunda canını feda edeceğini belirtmişlerdir.¹³⁹⁹ Arnavutların önemli bir kısmının isyan halinde olduğu bir sırada Üsküp'te binlerce kişinin katılımıyla miting yapılması dikkate şayandır. Miting, ittihâd-ı anâsıra uygun olup kozmopolit bir yapıya sahiptir.

Edirne Ortaköy Mitingi, 19 Mayıs 1910'da Müslim ve gayr-ı Müslim vatandaşlardan yaklaşık 2 bin kişinin katılımı ile yapılmıştır. İttihâd-ı anâsıra uygun bir şekilde toplanmıştır. Ortaköy Miting Kararnamesi, Edirne vilâyeti genelinde düzenlenen mitinglerin taleplerinden farklı değildir. Girit uğrunda her türlü fedakârlığın yapılacağından, gerekirse “*harbe*” girilebileceğinden bahsedilmiştir. Ayrıca Girit Milli Meclisinde yaşanan yemin hadisesinin küstahça olduğu, bunun isyan manasına geldiği, insaniyet ve adalet bakımından itimat edilen büyük devletlerin sorunu çözmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁴⁰⁰ Sorunun çözülmemesi halinde “*himayeci devletlere*” yönelik duyulan itimadın, güvenin sarsılacağını ima edilmiştir. Miting kararnamesi, miting heyeti ve belediye reisi, belediye müftüsü ve kentin ileri gelen Müslim ve gayr-ı Müslim kişileri tarafından imzalanarak telgraf yolu ile hükümet yetkililerine ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁴⁰¹ Miting, koşullu olsa da “*harp*” isteği ile ön plana çıkmıştır.

Balkan coğrafyasındaki pek çok kent ve kasabalarda Bulgar, Çerkes, Rum, Musevi, Ermeni ve Arnavut milletinden kimselerle birlikte Türkler, mitingler aracılığıyla iç ve dış kamuoyuna seslenerek, Girit'te haksızlığa uğradıklarını, haksızlığın giderilememesi halinde “*savaşa hazır*” olduklarını ilan etmişlerdir.¹⁴⁰² Bu mitinglerde, arka planında “*düşman*” sıfatıyla

¹³⁹⁹ “*Miting Telgrafları, Üsküp'ten*”, **Tanin**, 19 Mayıs 1910, No: 615.

¹⁴⁰⁰ “*Taşralarda Mitingler*”, **Tanin**, 21 Mayıs 1910, No: 617.

¹⁴⁰¹ “*Girit, Mitingler*”, **Sada-yı Millet**, 21 Mayıs 1910, No: 172.

¹⁴⁰² Tekfurdağı, Karaağaç, Perzerin, Alasonya, Pırlepe, Yanya, Debre, Razlık, Preveze, Midilli, Ergene, Dedeağaç, Kavala, Tikveş, Karakarye, Yanya, Langaze, Pravişte gibi daha pek çok yerden miting kararnameyi basın kuruluşlarına gönderilmiştir. Mitingler hakkında ayrıca bkz. **Tanin**, 9 Mayıs-7 Haziran 1910, No: 605-634.

“Yunanistan” aleyhtarlığı veya karşıtlığı yapılmıştır. Mitinglerin söylemi; ilhakın reddi ve savaştır. Mitinglerden sonra Kavala Mitingi’nde olduğu gibi bazı mitinglerde kriminal vakalara rastlanmış ve adli tahkikat açılarak, kamu adaleti sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin Kavala’da bir hocanın Yunan kralına uygunsuz sözler sarfettiği iddialar üzerine kendisine soruşturma başlatılmıştır.¹⁴⁰³

Girit’in kaybının Makedonya topraklarının kaybı manasına geldiğinden diğer bir ifadeyle Osmanlı Balkan coğrafyasının tamamının meselesi olduğundan buralarda yaşayan Osmanlı milletlerinin vereceği tepki özellikle Balkan Harbi öncesinde son derece önemli ve araştırmaya değer bir konudur. Bu bilinçledir ki Balkan coğrafyasında yaşayan ittihâd-ı anâsırın her bir parçası Girit’in kaybına yönelik ilhak girişimine çok sert tepki göstermiş ve hatta bazı yer miting heyetlerince ilhaka kayıtsız kalmakla suçlanan Osmanlı hükûmetine ağır derecede “muhtıra” verilmiştir. Büyük devletlere karşı duyulan “güven ve itimat” duygusu da iyice sarsılmıştır. Balkan Savaşı’nın fikri temelleri atılmıştır.

2.3.3. Arabistan Miting ve Nümayişleri

Halep Mitingi, 27 Mayıs 1910 tarihli *Tanin* gazetesinde yer alan bir habere göre “*birkaç bin kişi*” ile düzenlenmiştir. Miting Heyeti, amaçlarının “*Ma’sâka (sevgili) vatanımız üzerindeki hukuk-ı hükümrân-i Osmaniye’nin müdafası zımmında akd olunan bu ictimâ’-i umûmîde bulunan tekemmül Halepliler ve Halep’te bulunan vatandaşlar evvelâ meclis-i umûmî azâlarının bu harekât-ı ihanetkâranelerini kemâl-i şiddetle protesto eylemek*” olarak açıklamışlardır. Miting kararnamesinde, adaletinden ve insaniyetinden şüphe duymadıkları İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya’nın Osmanlı hâkimiyet hakkını koruyamadıkları takdirde “*silah*” yoluna başvuracaklarını ifade etmişlerdir. Harp isteklerini dile getirmişlerdir. Ada üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti ve hukukunu koruyacaklarını ve hükûmetin her türlü emrine amade olduklarını beyan etmişlerdir. Kararname, Halep ahalisi adına Belediye Reisi Beşir Bey tarafından imzalanarak merkezi yönetime ve basın organlarına gönderilmiştir.¹⁴⁰⁴ Halep Mitingi, öncelikli hukuki mücadeleden yanadır. Aksi takdirde savaş taraftarıdır.

Medine Mitingi, 27 Mayıs 1910’da, 20 bin Medineli tarafından Minaha Meydanı’nda düzenlenmiştir. Arnavutların birkaç hain önderliğinde isyan etmesini fırsat bilen Giritli Hristiyan vekillerinin Yunan kralı adına yemin etmelerini protesto etmişlerdir. Medineliler, İslam’ın ilerleyişini Osmanlılığın şan ve şerefine dayandırmışlar, 400 milyon Müslümanın merkez

¹⁴⁰³ BOA. DH. MUI. 95-5.

¹⁴⁰⁴ “*Miting Telgrafları, Halep’ten*”, *Tanin*, 27 Mayıs 1910, No: 623.

diyaneti olarak kabul ettikleri Osmanlı hukukunun muhakkak surette korunması gerektiğine inanmışlardır. Bu suretle Arnavutlara birlik ve beraberlik çağrısında bulunmuşlardır. Bu doğrultuda Arnavutlara telgraf göndermişlerdir. Miting karamamesi, Miting Heyeti Reisi Kâbe İmamı Müderris İbrahim tarafından imzalanmıştır.¹⁴⁰⁵

Arnavutluk halkının cevap yazısı üzerine Medineliler, 3 Haziran 1910'da 20 bin kişinin katılımıyla bir miting daha düzenlemişlerdir. Arnavutların silah bıraktıklarına dair cevap yazısı kalabalığa okunmuş ve bu haber, kalabalık tarafından coşku ile karşılanmıştır. Ayrıca Arnavutların, Osmanlı Meşrutî hükûmetine sadık kalacaklarına, Girit'teki haksızlığa karşı birlik ve beraberlik içerisinde karşı koyacaklarına dair yemin etmelerinden son derece memnuniyet duymuşlardır. Bu nedenle Miting Heyeti Reisi İbrahim Bey tarafından Arnavutlar'a teşekkür içeren bir telgraf çekilmesine karar verilmiştir. Ardından mitinge son verilerek, kalabalık sükûnetle dağılmıştır.¹⁴⁰⁶ Miting kriminal bir vakaya neden olmaksızın demokratik kültür çerçevesinde cereyan etmiştir. Yafa Mitingi sırasında cereyan eden hadiseler burada meydana gelmemiştir. Yafa'da mitingin ardından taşkınlıklar meydana gelmiştir. Rumlara yönelik saldırgan hareketler ortaya çıkmıştır. Bölgedeki Rumlar gücendirilmiştir. İttihâd-ı anâsır son derece hasar almıştır. Yerel yöneticiler tarafından adli soruşturma başlatılarak, kamu düzeni ve barışı sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁴⁰⁷

Osmanlı memleketlerinde cereyan eden miting hareketleri, ilk anlamda Osmanlı hükûmetini, yani temsilini yıllardır sürüncemede kalan bir meseleyi bu seferinde kesinlikle çözüme kavuşturmak için adım atması hususunda ikna etmek için önemli bir kavram olarak kullanılmıştır. Başlarda İbrahim Hakkı Paşa hükûmeti, mitinglere kayıtsız kalmamış, millet ile aynı fikirde olduğunu ve her ne fedakârlık gerekiyorsa yapacağını kamuoyuna beyan etmiştir.¹⁴⁰⁸ Bir süre sonra miting karamamelerinin muhtıra gibi olması, giderek şiddet ve savaş söylemlerinin artması üzerine sükûnetin korunmasına yönelik sert tedbirlere başvurmaya başlamıştır.¹⁴⁰⁹

Himayeci devletler, adanın “*mevcut durumu*” sürekli gündemde tutarak, taraflar arasındaki barışı devam ettirmeyi amaçlamıştır. Ne Giritli Rumlar tarafından Yunanistan'a ilhakı ne de şimdilerde Osmanlı kamuoyunda yükselen “*tam hâkimiyet*” talebini ne de Almanya

¹⁴⁰⁵ “*Miting Telgrafları, Medine-i Münevvere'den*”, **Tanin**, 28 Mayıs 1910, No: 624.

¹⁴⁰⁶ “*Miting Telgrafları, Medine-i Münevvere'den*”, **Tanin**, 4 Haziran 1910, No: 631.

¹⁴⁰⁷ **BOA**. DH. MUİ. 99-43.

¹⁴⁰⁸ “*Girit Mes'elesi, Hükûmetimizin Tebliğatı*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459.

¹⁴⁰⁹ **BOA**. DH. MUİ. 100-35.

ve Avusturya-Macaristan gibi devletlerin bağımsız “*Girit Devleti*” tezini kabul etmiştir.¹⁴¹⁰ Genellikle Girit üzerinde askeri tehdit kozunu kullanarak, tarafları hukuki çerçeveye zorlayarak, en azından meseleyi bir süre daha tehir etmeyi tercih etmişlerdir. Girit yönetimi ve Yunanistan işbirliği “*muhabakat ilhak*” politikası gereği “*bekle ve gör*” tarzında ilhak girişimi Osmanlı’nın klasik himayeci devletlere başvurusu neticesinde başarısız olmuştur.¹⁴¹¹

Osmanlı memleketlerinde mitinglerin yoğunluk kazandığı sıralarda 15 Mayıs 1910’da himayeci devletler, taleplerinin reddi üzerine adanın önemli yer, liman ve gümrüklerini işgal edeceklerini bildirmişlerdir.¹⁴¹² Girit Milli Meclisi ise işgal tehdidine binaen Roma’nın Giritli Müslüman vekillerinin yemin etmeden varestede olmaları önerisi yönünde karar almayı tercih etmiştir.¹⁴¹³ Böylece Giritli Müslüman vekillerin meclise katılmalarına izin verilmiştir.¹⁴¹⁴ Ancak Meclis Başkanı Venizelos’un Girit Milli Meclisini tatil etmesi nedeniyle Müslüman vekiller Meclise katılamamışlardır. Müslüman mebuslar bu kez de 1910 senesi Ekim ayında Girit’te bulunan himayeci devletler tarafından yapılan bir toplantıya çağırılmışlardır. Burada kendilerine yemin meselesinin kendi tasarrufları neticesinde halledildiğini tebliğ ve tebellüğ etmişler ve bir daha bu konuda problem çıkmamasını istemişlerdir.¹⁴¹⁵

“*Yemin meselesi*” üzerine her tarafta yaygınlaşan miting hareketlerinden sonra merkeze gönderilen telgrafların “*kırmızı bir kitap*” halinde basılması gündeme gelmiştir. Böylece ulusal ve uluslararası camiada hem bilgilendirme ve hem de politik baskı noktasında mitinglerin gücünden yararlanmak istenilmiştir. Kırmızı kitapla yabancı devletlerin konuyu hangi yolda telakki edeceğinin belirlenmesinde ve bu devletlerin yönlendirebilmesine katkı sağlayacağı hesap edilmiştir.¹⁴¹⁶ Sadrâzam Ali Paşa’nın eski devirde kendi zamanında Girit meselesi ile ilgili devlet yazışmalarını “*kırmızı kitap*” halinde yayınlanmasından esinlenilmiştir. Bu fikir sahipleri, hem halkın merakını gidermek hem de parlamenter sistemin gereğini yaparak, şeffaflık ve hesap verilebilirlik noktasında hareket etmeyi tercih etmişlerdir.¹⁴¹⁷

Ülkenin dört bir tarafında yürütülen miting seferberliği, ülkü ve amaç doğrultusunda milli birlik ve beraberliği perçinlerken ve hatta ayrışmaların belli bir süre önüne geçilmesine

¹⁴¹⁰ Öksüz, **a.g.m.**, s. 93-114.

¹⁴¹¹ Cemal Tukin, “*Girit Maddesi*”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 4, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 791-804

¹⁴¹² “*Girit Mes’eleşi, Konsolosların Tebliğat-ı Şedidesi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 16 Mayıs 1910, No: 10459; Tukin, **a.g.e.**, s. 791-804

¹⁴¹³ Girit Mes’eleşi”, **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ağustos 1910, No: 10451.

¹⁴¹⁴ Öksüz, **a.g.m.**, s. 93-114.

¹⁴¹⁵ Tukin, **a.g.m.**, s. 791-804.

¹⁴¹⁶ **BOA**. BEO. 3752-281343.

¹⁴¹⁷ “*Muhaberat-ı Siyasîye Neşri, Kırmızı Kitap*”, **Tanin**, 18 Mayıs 1910, No: 614.

katkı sağlamışken “*mevcut durumun*” korunması dışında herhangi bir sabit yeni bir kazanım sağlayamamıştır. 1909 senesinde olduğu gibi Girit Muhtariyet bayrağı ada üzerinde sembol bir figür olarak sallanmaya devam etmiş, Girit Milli Meclisi, Yunan kralı adına açılmış ve “*Büyük Helen*” düşüncesindekiler için yakın bir zamanda ilhakın ilk fırsatı beklenilmeye koyunulmuştur. Yalnız Osmanlı kamuoyunda Girit’in Yunanisyan’a ilhakı reddedilirken şimdiler ise Girit’in Osmanlı’ya ilhakı talep edilmeye başlanmıştır. Bu noktada kesin bir ayrım sözkonusudur.

2.4. Kadı Meselesi Miting ve Nümayişleri

Girit Milli Meclisindeki İslam vekillerin grup reisi Naim Bey, 1911 senesine damga vuran “*kadılar meselesini*” şöyle özetlemiştir:

“Adanın muhtâriyet ilânından sonra yani Prens George’nin gelişinden itibâren İstanbul (şeyhülislam) tarafından Hanya, Kandiye ve Resmo şehirlerine kadılar ta’yîn olunur. Bu kadılarda Girit görevli me’mûrlarından addedildiklerinden yemin ettirilirdi. Bununla birlikte Yunanistan’a ilhâk olunduğu 1908 Ekim ayından beri Müslüman ve Hristiyan tüm me’mûrlar Yunan kralı George adına yemin vermeye mecbûr idi. Ancak himâyeci devletlerin Giritli Müslüman me’mûrlarının yemin ettirilmesini kaldırtarak yemin mes’elesinin hâl edilmesinden ötürü kadıların ta’yînine engel olunamaz.”¹⁴¹⁸

18 Aralık 1897’de Girit’e muhtariyet verildiğinde Bâb-ı Âliye büyük devletlerin onayı alınması koşuluyla vali tayin yetkisi bırakılmıştır.¹⁴¹⁹ Ardından büyük devletlerin denetiminde Yunan Kralı oğlu Prens George, Girit Valiliğine getirilmiştir.¹⁴²⁰

1900 tarihli Girit İslam Ahâlisi Hususî Nizâmname’si’ne göre Girit’e kadı atamaya, prensten onay ve yemin koşuluna bağlı kalınması suretiyle Osmanlı şeyhülislamı yetkili kılınmıştır.¹⁴²¹ 1907 senesindeki yeni düzenlemeye göre Girit valisini “*komiser*” unvanı ile seçme hakkı, Yunanistan kralına geçmiştir.¹⁴²² Böylece Bâb-ı Âlînin elinde sadece “*kadı tayin hakkı*” kalmıştır. 6 Ekim 1908’de Girit’in Yunanistan’a ilhak kararı üzerine Yunan Kralı George adına yemin şartı üzerine adada bulunan kadılar yemin etmeyeceklerini beyan ettiklerinden İstanbul’a gönderilmişlerdir. O tarihten itibaren adadaki Müslümanların dini işleri müftüler aracılığı ile yürütülmüştür.¹⁴²³

¹⁴¹⁸ “*Kadılar Mes’ele’si*”, **Senin**, 2 Mayıs 1911, No: 957.

¹⁴¹⁹ Muhtariyet gereğinden Girit’e vali olarak beş sene müddetle Babıalînin seçeceği, himayeci devletlerin onayacağı vali atanacaktır. Müslümanların güvenliği temin edildikçe Türk askeri Adadan çekilecektir. Ayrıca bkz. İsmail Hakkı Danişmend, **İzahlı Osmanlı Kronolojisi**, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1955, s. 341.

¹⁴²⁰ Adıyke, **a.g.m.**, s. 47-70.

¹⁴²¹ Tahmiscizade Mehmet Macit, **a.g.e.**, s. 64.

¹⁴²² Karal, **a.g.e.**, s. 231.

¹⁴²³ Hüseyin Cahit, “*Girit’te Kadılar Mes’ele’si*”, **Cenin**, 19 Mayıs 1911, No: 974-1.

1911 senesi Mart ayına gelindiğinde Kandiye kadı vekili vefat edince yerine Kandiye Müslümanları tarafından Mehmet Kazım Efendi seçilmiştir. Kazım Efendi, Yunan kralı adına yemin etmediğinden Girit hükümeti tarafından göreve atanmamıştır.¹⁴²⁴ Konudan haberdar olan Bâb-ı Âlî, 1910 senesindeki kitlelerin sokaklara ve meydanlara çıkmasını sağlayan “*yemin meselesinin*” himayeci devletler tarafından halledildiğini gerekçe göstererek, Girit’e kadın tayin etmeye karar vermiştir.¹⁴²⁵ Bir nevi uzun süredir kullanmadığı hükümlerlik yetkisinden birini kullanmak istemiştir.

Kadı ve gördüğü hizmet, Girit’te görev yapan diğer memuriyetlere nazaran farklılık arz etmektedir. Görevinden ayrılan veya ölen diğer Müslüman kamu görevlileri yemin etmedikleri takdirde yerlerine başka biri atanabilmekte iken kadılık için aynı durum söz konusu değildir.¹⁴²⁶ Yemin konusunun halledilmiş olduğundan, Osmanlı kadılarının Girit’e geri dönmeleri icap ettiğinden Bâb-ı Âlî yasal yetkisini kullanmak istemiştir.¹⁴²⁷ Hanya, Resmo ve Kandiye’ye gidecek olan kadıların ödeneklerini belirleyerek, kadı tayin hazırlıklarına başlamıştır.¹⁴²⁸ Adanın siyasi karmaşık dokusuna aldırış etmeden sadece tek taraflı bir ölçütle Bâb-ı Âlî, kadıları adaya gönderme niyetindedir. Girit Muhtariyeti’nin düşüncesi, himayeci devletlerin bakış açısı, Osmanlı yönetimi için belirleyici değildir.

Osmanlı yönetiminin kadı tayinine hazırlandığı haberinin Giritli Rumlar, tarafından duyulması üzerine Türkiye aleyhinde miting ve nümayişlere başlanmıştır. Giritli Rumlar, kadıların Girit’e kabulü yolunda himayeci devletlerin karar almaları halinde silahlı olarak Hanya’da miting düzenleyeceklerini ilan etmişlerdir.¹⁴²⁹ 11 Mayıs 1911’de Hanya’da toplanarak, kadıların reddi ve Türkiye aleyhtarı miting düzenlemişlerdir. Mitingde kadıların adaya gelmeleri halinde “*silah kullanma kararı*” almışlardır. Mitingde Fransa konsolosu, kadıların tayininin Girit Anayasası’na aykırı olduğunu ve buna razı olmadıklarını söylemiştir.¹⁴³⁰

¹⁴²⁴ Adıyke, **a.g.m.**, s. 47-70.

¹⁴²⁵ Hüseyin Cahit, “*Girit’te Kadılar Mes’lesi*”, **Cenin**, 19 Mayıs 1911, No: 974-1.

¹⁴²⁶ Tahmiscizade Mehmet Macit, **a.g.e.**, s. 64.

¹⁴²⁷ Hüseyin Cahit, “*Girit’te Kadılar Mes’lesi*”, **Cenin**, 19 Mayıs 1911, No: 974-1.

¹⁴²⁸ **MMZC**, D. 1, C. 6, B. 91, 4 Mayıs 1911, s. 218.

¹⁴²⁹ “*Girit Kadıları Mes’lesi*”, **Tanin**, 11 Mayıs 1911, No: 966; “*Girit’teki Kadılar Meselesi*”, **Tanin**, 12 Mayıs 1911, No: 967.

¹⁴³⁰ **Tanin**, 13 Mayıs 1911, No: 968; Hanya, silahlı mitinglerin merkezi durumundadır. Buna benzer olarak, 18 Ocak 1911’de Müdafaa-i Milliye Komitesi öncülüğünde gerçekleştirilen mitinge binden fazla şahıs bellerinde silahları ile katılmışlardır. Mitingde, Türkiye aleyhine sloganlar atılmış ve konuşmalar yapılmıştır. Mitingde havaya ateş sonucu, Hristiyanlardan iki kişi yaralanmış, bir kişi ölmüştür. Mitingden sonra kalabalık, Hanya’da bulunan konsoloshaneliklere giderek nümayiş yapmışlar ve konsolosluklara müracaatla ilhak lehinde karar kılmalarını istemişlerdir. Kalabalık, konsolos görevlilerinin huzur ve sükûnete teşvik edici sözleriyle dağılmıştır. Ardından İslam ahalisi de adına bir heyet seçerek, konsolosluklara başvurmuşlar ve can güvenliklerinin tehlikede olduğundan bahisle gerekli önlemlerin alınmasını talep etmişlerdir. Ardından İslamlar, hususi bir toplantı yaparak, İslamlar’a karşı bir

Girit muhalif fırka reisi Mişelidaki, Hanya Mitingi'nde bir konuşma yapmıştır. Mişelidaki konuşmasında özetle, Bâb-ı Âlînin kararını “*mecnunca*” ve “*ahmakça*” bulunduğunu ifade etmiştir. Genç Türkiye'nin Arnavutluk'taki tarzı hareketiyle kolunu kestiğini ve iktisadi ilerlemesine zarar verdiğini, Helenizm'i takip ve tazyik ettiğini söylemiştir. Girit'e kadılar gönderme teşebbüsüyle de muhtariyet zamanında yürürlükte olan ve itibar edilen Kanun-ı Esasî'nin 104. maddesini ihlal ettiğini ifade etmiştir. Kanun-ı Esasî'yi kabul edenler arasında Müslüman vekillerin olduğunu hatırlatmıştır. Kadıların, Girit prensi tarafından tayin edileceğinden bahisle Bâb-ı Âlînin tayine hakkı olmadığı vurgusunu yapmıştır. Böyle bir hakkı varsa zamanında kullanmadığını ifade etmiştir. Türkiye'nin adaya kadı göndereceği konusunda kendilerine yazı göndermek gibi hiçbir hak ve salahiyetinin olmadığını söylemiştir.¹⁴³¹

Mişelidaki Osmanlı yönetiminin uzun süreden beridir kadı tayin hakkını kullanmayışının akabinde yeniden bu hakkı kullanmak istemesiyle kadı meselesinin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Mişelidaki, kadı meselesinin Giritli Hristiyan ve Müslümanlar arasını açamayacağına değinmiştir. Adaya kadıların gönderilme girişimini, İstanbul'un “*nifak sokucu*” propagandası olarak değerlendirmiştir. Bu kadıların propagandaya alet edildiklerini ifade etmiştir. Kadıların adaya kabulünü hiçbir Giritlinin kabul edemeyeceğini dile getirmiştir. Kadıların Girit topraklarına ayak basmalarına müsaade etmeyeceklerini, himayeci devletlerin Türkiye lehinde karar almaları halinde savaşacaklarını söylemiştir.¹⁴³² Himayeci devletlere karşı savaş kozunu kullanmışlardır. Böylece adanın barış ve huzurunun, mevcut durumunun sürdürülmesiyle sağlanacağını düşünen himayeci devletleri kendi ulusal çıkarları veya menfaatleri doğrultusunda karar almaya itmeye çalışmışlardır. Himayeci devletlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarından yararlanma cihetine gitmişlerdir.¹⁴³³

Himayeci devletler, meselenin halledilişine kadar Giritli Rumlardan miting eylemlerinden vazgeçmelerini istemiştir.¹⁴³⁴ Osmanlı nezdinde harekete geçen himayeci devletlerden Rusya Sefiri Çarikof, 16 Mayıs 1911'de Hariciye nazırını ziyaret ederek “*kadı meselesini*” müzakere ettiklerini, Girit'e kadı gönderilmesinin uygun bir zaman olmadığını bildirmiştir.¹⁴³⁵ Müzakerelerin ardından himayeci devletler, Fransa hükümetinin teklifiyle Girit

cinayet işlenmesi hâlinde Osmanlı yönetiminden yardım talebiyle Osmanlı Devleti himayesi altına girmeyi kararlaştırmışlardır. “*Girit Mes'elesi, Girit'te Miting*”, **Tearüf-i Müslimîn**, 19 Ocak 1911, No: 30.

¹⁴³¹ “*Girit'te Bir Miting*”, **Tanin**, 18 Mayıs 1911, No: 973.

¹⁴³² Aynı yer.

¹⁴³³ **BOA. HR. SFR.3...** 628-61.

¹⁴³⁴ “*Girit'teki Kadılar Mes'elesi*”, **Tanin**, 14 Mayıs 1911, No: 969.

¹⁴³⁵ “*Kadılar Mes'elesi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 17 Mayıs 1911, No: 10819.

kadılarının kendileri tarafından tayin edilmesine karar vermişlerdir.¹⁴³⁶ Buna göre Osmanlı hükümeti tarafından sunulan kadı listesinde yer alan isimlerin arasından himayeci devletler Girit'e kadı tayin edeceklerdir.¹⁴³⁷ Mişelidaki'nin Kandiye Mitingi'nde dile getirdiği üzere kadıların Girit prensi tarafından tayini ile ilgili herhangi bir mevzu geçmemiş, pazarlıklar veya törpüleme gayretleri daha çok Osmanlı hükümetinin kadı tayini hakkı etrafında cereyan etmiştir.

Himayeci devletler nezdinde sürdürülen müzakerelerden lehlerine karar çıkmayınca ilgili karar Girit yönetimine bildirilince Girit Milli Meclisi derhal toplanmıştır.¹⁴³⁸ Himayeci devletlerin almış olduğu yeni karar reddedilmiş ve mitinglere devam edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴³⁹ Bu kez mitinglere, Girit hükümet yetkilileri katılmışlardır. İktidarı ile muhalefeti uzlaşma içerisinde birlik ve beraberlik mesajı vermişlerdir. İlk olarak, Hanya'da 25 Mayıs 1911'de silahlı bir miting düzenlemişlerdir. Mitinge katılanların sayısı 10 bin civarındadır. Hanya hükümet yetkilileri, mebuslar ve kaptanlar mitingde hazır bulunmuşlardır.¹⁴⁴⁰ Bir nevi; resmi mitingdir.

Mitingde; Yoloyorgi, Kaçuraki, Manedaki adlı vekiller tarafından uzun birer konuşma yapılmıştır. Konuşmaların genelinde, Giritlilerin hukukundan bahsedilmiştir. Ancak katılımcılar arasında veya konuşmacılar arasında adanın “öteki” kesimi Müslümanlardan kimseler yoktur. Mitngin, İttihad-ı Girit yönü eksik kalmış, daha çok ittihad-ı Rum yönü ön plana çıkmıştır. Bu nedenle ulusal bir mitingdir. Miting heyeti, kadıların kabulü ile Giritlilerin hukukunun ihlal edileceğini, kadı tayin usulünün “*mevcut duruma*” aykırı olduğunu belirtmişlerdir. Mitingciler, kadıları kabul etmeyeceklerine dair yemin ettikten sonra dağılmışlardır. Miting karnamesini hükümetleri ile konsolosluklara bildirmişlerdir.¹⁴⁴¹

Giritli Rumlar, Hanya'dan sonra Kandiye'de silahlı bir miting düzenlemişlerdir. Kadı tayin usulünün, Girit Kanun-ı Esasî'ne aykırı olduğunu ilan etmişlerdir.¹⁴⁴² Girit Kanun-ı Esasî sıklıkla propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Kandiye Mitingi'nde bazı İslam vatandaşları yaralanmıştır.¹⁴⁴³ Bunun üzerine Bâb-ı Âlî hemen harekete geçerek, himayeci devletlere başvurarak, Girit'te meydana gelen silahlı mitingleri yakından takip etmelerini ve gerekli

¹⁴³⁶ “*Girit Ahvâli, Kadılar*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 20 Mayıs 1911, No: 10822.

¹⁴³⁷ “*Kadılar Mes'lesi*”, **Senin**, 26 Mayıs 1911, No: 981-5.

¹⁴³⁸ “*Kadılar Mes'lesi*”, **Senin**, 29 Mayıs 1911, No: 984-8.

¹⁴³⁹ “*Kadılar Mes'lesi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 21 Haziran 1911, No: 10854.

¹⁴⁴⁰ “*Girit'teki Müsellâh Miting*”, **Senin**, 9 Haziran 1911, No: 995-19.

¹⁴⁴¹ Aynı yer.

¹⁴⁴² “*Girit'te Bir Miting*”, **Senin**, 5 Haziran 1911, No: 991-15; Haziran ortalarında Kandiye'ye ziyaret için Mekke'den giden Hacı Yahya kadılardan sanılıp, gözaltına alınmış ve dört saat kadar baskı ve sorgu altında tutulduktan sonra adadan gönderilmiştir. Ayrıca bkz. “*Kadılar Hayaleti*”, **Senin**, 19 Haziran 1911, No: 1005-29

¹⁴⁴³ **Senin**, 9 Haziran 1911, No: 995-19.

önlemlerin alınarak İslamların can ve mal güvenliğinin sağlanmasını istemiştir.¹⁴⁴⁴ Özellikle bu hususta İngiliz Hükümeti ciddi bir şekilde uyarılmıştır.¹⁴⁴⁵

Girit hükümeti, kadılar aleyhinde cereyan eden mitingleri tertip edenleri yakalamış, mitingden vazgeçmelerini istemiştir.¹⁴⁴⁶ Adada şiddet eylemlerinin artmasına binaen Hanya müftüsünün, kadılık işlerini kendisinin yerine getireceğine dair beyanı üzerine gerginlik sona ermiştir. Himayeci devletler, kadı tayin kararı konusunda belirledikleri yeni kararı beklemeye almışlar “*tehir*” etmişlerdir.¹⁴⁴⁷ Hanya ve Kandiye’de toplananların emelleri bir nebze olsun yerine gelmiş, Osmanlı yönetiminin uzun süre kullanmadığı yetkisi yine kullanılmamıştır. Nihayetinde Haziran ortasında kadıların, adanın Müslüman halkı tarafından seçilmesine karar verilmiştir.¹⁴⁴⁸

Girit “*kadı meselesi mitingleri*” çift taraflıdır. Bir tarafta Bâb-ı Âlî diğer tarafta Girit hükümeti vardır. Bâb-ı Âlînin uzun zamandır kullanmadığı kadı tayin yetkisini sonradan kullanmak istemesiyle mesele baş göstermiştir. Giritli Rumlar, kadı tayini aleyhinde miting ve nümayişler düzenleyerek, himayeci devletleri baskılayarak, İstanbul’dan kadı atanmasına son vermek istemişlerdir. Bâb-ı Âlî ve Osmanlı kamuoyu ise Giritli Rumların saldırgan ve tehditkâr mitinglere karşılık olarak, kadıların tayini konusunda himayeci devletleri etkilemek ve desteklerini sağlamak maksadıyla miting ve nümayişler düzenlemiştir. Her iki tarafta miting kanalıyla himayeci devletlerce yapılacak olan müzakereden kendi milletleri ve devletleri lehine karar çıkmasını sağlamayı arzulamışlardır.

Mitingler, iki taraf arasında karşılıklı göndermeler gibi görünseler de esasında himayeci devletlere yönelik yapılan eylemlerdir. Çünkü “*kadı meselesi*” Osmanlı ile Girit veya Yunanistan hükümetleri arasında ortaya çıkan bir mesele değildir; büyük devletlerle olan bir meseledir.¹⁴⁴⁹ Ancak 1909 senelerinde hem ilhak kararı ve hem de bayrak meselesi, 1910 senesinde yemin meselesi münasebetiyle gerçekleştirilen Girit mitinglerinde artan Yunan karşıtlığı, 1911 senesinde kadı meselesi nedeniyle çok daha fazla artacak, söylemlerin dili çok daha sertleşecektir. Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa ikinci defa kitlesel Girit mitingleri ile karşı karşıya kalmıştır.

¹⁴⁴⁴ “*Girit’teki Müsellâh Miting*”, **Senin**, 9 Haziran 1911, No: 995-19.

¹⁴⁴⁵ **BOA**. HR. SFR.3... 628-69.

¹⁴⁴⁶ **Sabah**, 5 Haziran 1911, No: 7797.

¹⁴⁴⁷ “*Kadılar Mes’elesi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 21 Haziran 1911, No: 10854.

¹⁴⁴⁸ “*Kadılar Mes’elesi*”, **Senin**, 22 Haziran 1911, No: 1008-32.

¹⁴⁴⁹ Hüseyin Cahit, “*Girit Kadıları*”, **Cenin**, 21 Mayıs 1911, No: 976-3.

2.4.1. Balkan Miting ve Nümayişleri

Selanik Mitingi, 22 Mayıs 1911’de 10 Temmuz Meydanı’nda gerçekleşmiştir. Miting heyetinde eski Belediye Reisi İsmail Hakkı Bey, *Rumeli* gazetesi Başyazarı Yunus Nadi Bey, *Silah* gazetesi Başyazarı Tahsin Bey, Hüseyin ve Süleyman Sırrı Beyler yer almışlardır. Miting Heyeti Reisi İsmail Hakkı Bey’dir.¹⁴⁵⁰ Mitinge Selanik basını öncülük etmiştir. Bu yönüyle sivil halk hareketi olarak değerlendirilebilmektedir. Miting günü, meydana, din ve millet farkı gözetmeksizin 50 binden fazla Osmanlı vatandaşı bir araya gelmiş ve Giritli Rumların Osmanlı kadılarını kabul etmeyeceklerine dair yapmış oldukları miting ve nümayişleri protesto etmişlerdir.¹⁴⁵¹ Mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin yönetim merkezinde düzenlenen mitingin iç siyasetteki etkileyciliği yüksektir. Miting, kozmopolit yapıda ve çoğulculuk eksenindedir.

Mitingde, *Silah* gazetesi Başyazarı Tahsin Bey, Türkçe olarak konuşma yapmış ve Girit’in son dönemde geçirmiş olduğu safahattan, Giritlilerin Yunanistan kralına sadakat telgraflarından, Osmanlı kadılarının Girit’e kabul edilmeyecekleri yolundaki gösterilerden ve Girit hükümeti ile Yunanistan’a hadlerini bildireceklerinden bahsetmiştir.¹⁴⁵² Tahsin Bey, Selanik kentindeki Girit mitinglerinin neredeyse tamamında yer almıştır. Giritli İsmail Bey, Girit’te yaşayan 40 bin İslam mazlum ahali adına katılımcılara teşekkür ederek başladığı konuşmasında, gözyaşlarını tutamamış, ağlamış ve ağlatmıştır. Akabinde İttihat ve Terakki Mektebi öğrencisi 7-8 yaşlarındaki bir çocuk kürsüye çıkarılmıştır.¹⁴⁵³ Katılımcıların hassasiyeti artmıştır.

Arnavutlardan Salih Efendi “*Vatandaşlar!*” hitabıyla ittihâd-ı anâsıra uygun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Giritli Rumların Yunanistan kralı adına sadakat telgrafları çekmelerini ve buna kralın muvafakat vermesini şiddetle eleştirmiştir. Bu tür eylemde bulunan Giritli Rumları birer “*asi*” olarak ilan etmiştir. Girit’i savunmak için “*harbi*” göze aldıklarını, millet olarak kanlarının son damlasına kadar mücadeleye hazır olduklarını beyan etmiştir. Himayeci devletlere, Osmanlı hukukunu hatırlatmakla birlikte Osmanlı hükümetinden de bir an evvel kadıların Girit’e gönderilmesini talep etmiştir.¹⁴⁵⁴

¹⁴⁵⁰ “*Girit Ahvâli, Millet’in Galeymî*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 23 Mayıs 1911, No: 10825.

¹⁴⁵¹ Aynı yer.

¹⁴⁵² “*Girit İçin*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 26 Mayıs 1911, No: 10828.

¹⁴⁵³ Aynı yer.

¹⁴⁵⁴ “*Girit İçin*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 26 Mayıs 1911, No: 10828.

Salih Efendi'nin konuşmasının hedefinde, Giritli Rumlar ile Helenizm arayan Yunanistan ve himayeci devletler vardır. Salih Efendi konuşmasının devamında, Arnavut İsyanı'na değinerek bütün bunların siyasi durumlardan ziyade cahillikten geldiğini, Osmanlıların bu duruma son vermesiyle Arnavutların dış düşmana karşı Osmanlılar ile birlikte canlarını fedaya hazır olduklarını ve buna tarihin şahit olduğunu söylemiştir. Konuşması alkışlarla son bulmuş ve kalabalık hep bir ağızdan “*Yaşasın kahraman Arnavutlar!*” sloganı atmıştır.¹⁴⁵⁵ Arnavutların durumu bu seferki Selanik Mitingi'nde de gündeme gelmiştir. Miting, pekçok dile yer vererek çok sesliliği ile öne çıkmıştır. Diğer taraftan mitingde, ittihâd-ı Osmani fikri işlenmiştir.

Miting konuşmalarının ardından miting kararnamesi kalabalığa yüksek sesle okunarak kabul edilmiş ve ardından miting heyeti ile kalabalık, kararnameyi ilgili yerlere göndermek için telgraf binasına yönelmiştir. Kalabalık, güzergâhta bulunan İttihat ve Terakki Kulübü önüne geldiği sırada duraksamış ve kulüp önünde nümayiş etmişlerdir. Kulüp önündeki konuşmalarda, İttihat ve Terakki Cemiyetinin, vatanın kurtarılması ve yükseltilmesi hususunda göstermiş olduğu hizmetlere değinilmiş; takdir edilmiştir. Girit meselesinde “*Cemiyetin*” üzerine düşen görevi yapacağı umudunun taşındığı dile getirilmiştir. Cemiyetin Merkez Umûmîsi temsilcilerinden Sabri Bey, millet ile beraber aynı his ve düşüncede olduklarını kalabalığa bildirmiştir.¹⁴⁵⁶

Mitingciler, kulüp önünden ayrıldıktan sonra kordon ve İttihat Meydanı yoluyla telgrafhane binasına ulaşmışlardır. Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa'ya çekilen telgraf aynen şöyledir: “*Kırk bini mütecaviz ahâlî telgrafhane etrafında ve fevkalâde hâl-i geleyânda, redif-i diyyûna bi'l-müracaa silah alarak Yunanistan hududuna yürüyeceklerini alenen bağırmakta ve mümkün değil dağılmamakta olduklarından cevabnâme-i nezâret-penâhînin serian i'tâsı beyân olunur.*” Sadrâzam Paşa, derhal telgrafhaneye geçerek, mitingcilere cevap yazmıştır. Telgrafta, memnuniyetini bildirmiş ve ahaliden Meşrutiyet hükûmetine ve milleti birleştiren Meşrutiyet'e dualar etmesini istemiştir.¹⁴⁵⁷ Selanik'e bağlı Cuma-i Bala, Siroz, Gevgili ve Zilhova'da da mitingler düzenlenmiş ve miting kararnameleri Sadârete gönderilmiştir.¹⁴⁵⁸

Selanik miting heyeti yaklaşık bir yıl evvelindeki yemin meselesi münasebetiyle Resne'de gerçekleştirilen miting heyetinin “*Yunan hududuna*” yönelik taarruza geçecekleri

¹⁴⁵⁵ Aynı yer.

¹⁴⁵⁶ Aynı yer.

¹⁴⁵⁷ Aynı yer.

¹⁴⁵⁸ BOA. BEO. 3899-292369.

yönündeki sözlerini yinelemiştir. Miting, baskıcı ve zorlayıcıdır. Mevcut hükümeti, kendi siyasetine kanallı etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan kadıların reddi münasebetiyle ilhak karşıtlığından öte “*harp yanlısı*” tavra sahiptir.

Üsküp Mitingi, 23 Mayıs 1911 Salı günü, Üsküp’te, çeşitli millet ve dinlere mensup binlerce kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Miting, kozmopolit bir yapıya sahip olmakla birlikte Üsküp nüfusuna atfen Arnavutlar öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Miting heyeti reisi *Top* gazetesi Müdürü Rüstem Bey olup mitingün düzenlenmesine Kalkandelenli Emin Bey, Yusuf Bey, Belediye Reisi Reşat Bey ile Müftü Hasan Efendi öncülük etmişlerdir.¹⁴⁵⁹ Mitingin tertibinde sivil iradeyi temsilen gazeteciler ile resmi görevlilerin yer alması hasebiyle miting, yarı resmi bir halk hareketi olarak değerlendirilmektedir.

Miting kararnamesinde, Giritlilerin Osmanlı kadılarını kabul etmemesinin, Osmanlı hâkimiyetini inkâr manasına geldiği ve bu nedenle inkârı yok etmek için Osmanlıların Girit uğruna ölmeye hazır oldukları vurgulanmıştır. Himayeci devletlere çağrı yapılarak, bir avuç Yunanlının isteklerine karşın 30 milyon Müslümanın haklarının göz ardı edilmemesi uyarısı yapılmıştır. Girit’teki Osmanlı hâkimiyetinin korunması istenmiştir. Bir an evvel Osmanlı hükümetinin bu yolda kararlar alması ve uygulaması gerektiği belirtilmiştir. Kararnamede, Bulgar Dava Vekili Estefan, Sırp David, Ulah Papanüdos ve Musevi Haham Vekili Salamon Semima adlı şahısların imzaları yer almıştır.¹⁴⁶⁰ Rum tarafından kimse imza koymamıştır. İttihâd-ı anâsır bu yönüyle eksik kalmıştır.

Üsküp Mitingi’nin hedefinde büyük devletler vardır. Bu devletler göreve davet edilmişlerdir. Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa’nın bir an evvel Girit’te Osmanlı hâkimiyetinin korunması yönünde karar alması istenmiştir. Buna karşın Osmanlı hükümeti kadı meselesi konusunda Yunanistan’ın hiçbir yetkisi olmadığından ahâlinin heyecana gelmemesi hususunda gerekli tedbirlerin alınması için vilâyetlere tebligatta bulunmuştur.¹⁴⁶¹ Ahaliyi sakinleştirmeye çalışmıştır.

Üsküp’e bağlı Rodoviçe’de 26 Mayıs 1911’de binlerce Osmanlı vatandaşı tarafından miting düzenlenmiştir. Bu mitingde Giritli Hristiyanların Osmanlı kadılarını reddi yolundaki miting ve gösterileri protesto edilmiştir. Mitingciler, Osmanlı hükümetini göreve davet etmişlerdir. Ayrıca hükümeti desteklediklerini ve vereceği her türlü karara amade olduklarını

¹⁴⁵⁹ BOA. BEO. 3897-292273; “Üsküp’te Miting”, **Senin**, 24 Mayıs 1911, No: 979-3.

¹⁴⁶⁰ BOA. BEO. 3897-292273; “Girit Kadıları Mes’alesi, Üsküp’te Miting”, **Senin**, 24 Mayıs 1911, No: 979-3.

¹⁴⁶¹ BOA. BEO. 3897-292273.

ifade etmişlerdir. Miting kararname, Miting Heyeti Reisi Naci Bey tarafından imzalanarak, resmi makamlara ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁴⁶² Rodoviçte Mitingi, Osmanlı hükümetine karşı daha destekçi oluşuyla ve ılımlı söylemleriyle öne çıkmaktadır.

Tepedelen Mitingi, 25 Mayıs 1911’de Yanya’ya bağlı Ergiri Tepedelen’de Hürriyet Meydanı’nda yaklaşık 1.500’den fazla Osmanlı vatandaşının katılımıyla düzenlenmiştir.¹⁴⁶³ Tepedelen ahalisi öteden beri Rum çetelerinin saldırılarına dikkat çekmek için pek çok defa miting düzenlemişlerdir.¹⁴⁶⁴ Miting, Sadullah Efendi öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Mitingde Sadullah Efendi bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Osmanlı hükümetinin Girit’e göndereceği kadıların Giritli Hristiyanlarca kabul edilmemesinin Girit’i Osmanlı ülkesinden koparmak manasına geldiğini, milletçe buna izin vermeyeceklerini, can ve malları ile her türlü fedakârlığa hazır olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca bu uğurda toplanan kalabalığa yemin verdirmiştir. Kalabalık hep bir ağızdan “*Ya ölüm ya Girit!*” sloganları ile meydandan ayrılmıştır. Miting sırasında veya sonrasında asayişe müessir herhangi bir olay meydana gelmemiştir.¹⁴⁶⁵ Miting kriminal bir vakaya neden olmaksızın sona ererek, yasal sınırları çerçevesinde cereyan etmiştir. Böylece demokratik kültürel yapısını korumuştur. Miting, savaş taraftarlığı ile öne çıkmıştır.

Drama Mitingi, 26 Mayıs 1911’de 5-6 bin kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Yunan karşıtlığının zirve yaptığı mitinglerdendir. Mitinge, çevre yerleşkelerden katılımlar sağlanmıştır. Dramalı esnaf, dükkânlarını kapatarak mitinge destek vermişlerdir. Mitingciler “*Yaşasın Osmanlılık, kahrolsun düşmanları!*” ve “*Kan dökeriz Girit’i vermeyiz!*” sloganları atmışlardır.¹⁴⁶⁶ Miting, katılım sayısı itibarıyla iç siyasette etkileyici olabilecek düzeydedir. Miting söylemi, oldukça şiddet meyillidir.

Miting Heyetinde Fazıl Bey, Faik Bey, Avram Efendi, Cemil Bey, Milan Pançolof Efendi ve Ahmet Hamdi Bey isimli şahıslar yer almışlardır.¹⁴⁶⁷ Miting kararnamesinde, Girit hadiselerinin Giritli bir avuç İslam vatandaşını derinden sarstığı, tahammül kalmadığı, Osmanlı ülkesinde ilan ve tesis edilen eşitlik ile herkesin hukuku korunurken devletlerin sorumluluğu altındaki Osmanlı adasındaki Müslümanların zulüm ve esaret altında yaşadıkları hususu dile getirilmiştir. Meselenin uluslararası sulh yoluyla çözülmeye çalışıldığı sırada Yunan

¹⁴⁶² “*Girit Yolunda*”, **Senin**, 29 Mayıs 1911, No: 984-8.

¹⁴⁶³ Aynı yer.

¹⁴⁶⁴ “*Tepedelen’de Bir Miting*”, **Sabah**, 5 Nisan 1909, No: 7014.

¹⁴⁶⁵ “*Girit Yolunda, Tepedelen*”, **Senin**, 30 Mayıs 1911, No: 985-9.

¹⁴⁶⁶ “*Girit Yolunda*”, **Senin**, 31 Mayıs 1911, No: 986-10.

¹⁴⁶⁷ “*Girit Yolunda*”, **Senin**, 28 Mayıs 1911, No: 983-7.

hükümetinin ada toplulukları arasına nifak sokup, kavgaya neden olduğu anlatılmıştır. Yunanistan'ın halen Girit'i kendisinin sandığı belirtilmiştir.¹⁴⁶⁸ Miting, kozmopolit bir bildiriye sahiptir. Drama'nın tüm kesimin imzasıyla “*milli irade*” tezahürü şeklinde değerlendirilmektedir.

Yunanistan'ın mali sıkıntı içinde iken buhranlı döneminde Helenizm uğruna Girit'te yaşayan Müslümanları öldürtmeyi amaçladıkları ve bunları gizli çalışmaları ile yaptıkları vurgulanmıştır. Dömeke Muhaberesi ile Yunanlılara hadlerinin bildirildiği ve gerekirse yine bildirilebileceği, milletin desteği ile Osmanlı ordusunun korkak Yunan askerlerinin üstesinden gelebileceği ve böylece Osmanlı hukukuna yapılan hayâsızca saldırıların durdurulabileceği anlatılmıştır. Giritli Müslümanların dini işlerini yerine getirmek için gönderilen kadıların Girit'e sokulmamasına himayeci devletlerin sessiz mi kalacakları sorgulanmıştır. Dramalıların Osmanlı hükümetinin son raddeye kadar diplomasiden ayrılmaması talep ettiklerini yalnız süreç içerisinde beklenmedik bir durumun ortaya çıkması halinde hükümetin emrine amade olduklarını ilan etmişlerdir.¹⁴⁶⁹

Öncelikle “*diplomasi*” seçeneğiyle himayeci devletlerin vereceği kararı beklenmesi istenmiş, ardından kararın aleyhe çıkması hâlinde Osmanlı hükümetinin savaş seçeneğine tevessül etmesi halinde her türlü hükümetin yanında olduklarını beyan etmişlerdir. 28 Mayıs 1911'de Selanik'e bağlı Razlık Mitingi'nde de benzer durum söz konusudur. Metropolit Vekili Papa Nikola, Belediye Müftüsü Raşit ve Belediye Reisi Ali Rıza adlı şahısların öncülüğünde gerçekleştirilen mitingde, öncelikle büyük devletlerin sorunu çözmesi beklenmiş aksi takdirde canıyla malıyla savaşa gideceklerini taahhüt etmişlerdir.¹⁴⁷⁰ Sulh yolu ilk tercihtir. Aksi takdirde savaş taraftarlığı söz konusudur. Asıl söz konusu edilen ise Girit'teki tam Osmanlı hâkimiyetidir.

Kalkandelen Mitingi, 27 Mayıs 1911'de Kosova'ya bağlı Prizren Kalkandelen'de, farklı dine ve milletlere ait binlerce Osmanlı vatandaşı tarafından düzenlenmiştir. Mitinge müftü öncülük etmiş ve aynı zamanda Miting heyeti reisliği görevini de üstlenmiştir. Miting heyetinde, müderrislerden Mustafa Asaf, Osman, idare meclisi üyelerinden Abdülmecit, Yuan, Sufraniye, Belediye Reisi Ali Bey ve kentin ileri gelenlerinden Abdülhalim, Âdem, Abdürrahman Recep adlı şahıslar yer almışlardır.¹⁴⁷¹ Heyet, ittihâd-ı anâsıra uygundur. Çoğulcu yapı gözetilmiştir.

¹⁴⁶⁸ “*Girit Yolunda*”, **Senin**, 31 Mayıs 1911, No: 986-10.

¹⁴⁶⁹ Aynı yer.

¹⁴⁷⁰ **BOA**. BEO. 3900-292435.

¹⁴⁷¹ “*Girit Yolunda, Kalkandelen*”, **Senin**, 30 Mayıs 1911, No: 985-9.

Miting kararnamesinde, Giritlilerin Osmanlı kadılarını reddetmelerinin Osmanlı hâkimiyetini inkâr manasına geldiği, himayeci devletlerin ise bir avuç Yunanlının isteklerine karşın 30 milyon Müslümanın haklarını terk etmemesi gerektiği, milletçe Girit uğrunda ölmeye hazır oldukları ve Osmanlı hükümetinin bu bilinçle hareket etmesi talep edilmiştir.¹⁴⁷² Miting, İslamcılık ve Osmanlılık fikri temelleri üzerinedir. Doğrudan savaş taraftarı değildir. Öncelikle büyük devletlerin Osmanlı Devleti lehine karar vermesi amaçlanmıştır. Aksi takdirde savaş tercih edilmiştir. Yerel hükümet görevlilerinin mitingin düzenlenmesinde öncülük etmelerinden, mitingin, daha çok yarı resmi bir halk hareketi olduğu değerlendirilmektedir.

Yanya Mitingi, 27 Mayıs 1911’de İttihat Meydanı’nda Miting Heyeti Reisi Müderris Mehmet Safvet Bey’in öncülüğünde düzenlenmiştir. Mitingde “*Ya Girit ya ölüm!*” sloganı atılmıştır. Uzun zamanlardan beri Girit Hristiyanlarının İslam vatandaşlarına karşı yapmış oldukları zulüm ve saldırılar karşısında bu kere de Osmanlı Devleti tarafından atanan şerî hâkimleri kabul etmemek için Girit asilerinin teşebbüslerini protesto ettiklerini beyan etmişlerdir. Miting kararı kalabalığa okunarak onaylatılmıştır. Kararname aşağıdadır:

“Girit vahşilerinin İslam vatandaşları hakkında revâ görmekte oldukları mezâlîme, hunharlığa artık sabır ve tahammül kalmadığından Girit’in hürriyeti sür’âtla iâde edilmezse ve bâ-husûs şu günlerde gidecek olan muhterem kadılarımız ednâ (pek aşağı) bir hürmetsizlik vuku’ bulursa öteden beri mukaddesât-ı diniyye ve nâmus-i kavmiyyemizle istihzâ (alay) eden bu insaniyet ve düşmanlarına artık hadlerini bildirmeye, sinîn-i vefireden beri (çok yıllardan beri) zavallı Müslüman kardeşlerimizin sokaklarda dökülmekte olan hun-i masûmânelerinin (öldürülen masumların) intikâmını almakla beraber zavallı adaya bir şekl-i medeniyet vermeye kat’iyen karar verdik. Bu neticenin istihzâli için âmâde olan muazzam ordumuzu hükümetimizi meşgûl vermeyerek dahl-i esnân ve mükellefiyet olmayan vatandaşlarımızdan gönüllü fırkası teşkiline teşebbüs olunacağından ahde olan vefâmızla ciddiyetleri, kahramanlıkları kâinâtın müsellemi olan ecdâd-ı azâmazın hayr-i ifâdı (hayırlı elçileri) olduğumuzu, kadılarımıza vuku’ bulacak taarruz haberinin memleketimize vusûlü (erişmesinde) dakikasında sefine (gemi) bulamaz isek sallarla Girit’e ve Girit’in bu hâle gelmesine sebep olan müfsidlerin (fesat çıkarıcıların) merkez ictimâına hücum ve savlet (saldırma) her tanemizi isbât edeceğimizi vicdân ve ibsânımızla (güzel huyumuzla) te’mîn eder ve ona göre hükümetimizin de teşebbüsât-ı cedîde bulunmasını istihzâm eyleriz.”¹⁴⁷³

Kararnamede vurgulanan “mezalim, hunharlık, masumiyet, mukaddes din, milli namus” kavramlarıyla toplumun hassasiyeti ve düşünce yapısı güçlendirilmiştir. “Osmanlı ordusu ve hükümetini” meşgul etmeden “gönüllü fırka” ile Girit’e girmek istemeleri topyekün seferberlikle ilgilidir. Osmanlı milletinin artık perde arkasında oynanan oyunları ve biçilen rolleri

¹⁴⁷² Aynı yer.

¹⁴⁷³ “Girit Yolunda, Taşra Mitingleri”, **Senin**, 30 Mayıs 1911, No: 985-9.

gördüğü, bunun Osmanlı tarih ve medeniyetine açıktan bir saldırı manasına geldiğini dile getirmişlerdir.¹⁴⁷⁴ Büyük devletler açıkça eleştirilmiştir.

İbrahim Hakkı Paşa hükümeti, miting heyetine bir yazı göndererek, Girit meselesi hakkındaki vatansever mitinglerini takdir ettiğini, Girit'e gidecek kadıların büyük devletler ile müzakere olunduğunu, kadı meselesi konusunda Yunanistan'ın hiçbir şekilde dâhli olamayacağını ve halkı taşkınlıklara sürükleyecek hareketlerden kaçınılmasını istemiştir.¹⁴⁷⁵ Miting, kararnamedeki "*gönüllü kaydı*" fikriyle Osmanlı hükümetince ciddiye alınmıştır. Kamu düzeni ve barışı adına özellikle Rumların yoğun olduğu Yanya'da taşkınlıklardan kaçınılması istenilmiştir. Hükümet, Rumlara yönelik saldırıların, büyük devletlerin Girit'i Yunanistan'a ilhakına sebep olacağını tasavvur etmektedir.

Ergiri Mitingi, 27 Mayıs 1911'de Yanya'ya bağlı Ergiri'de binlerce halk tarafından resmi izinle düzenlenmiştir. Osmanlı hukukunu korumak için kadıların reddini protesto etmişlerdir. Tüm Ergiri halkı adına Belediye Reisi Hasan Bey tarafından imzalı miting bildirisinde, kadıların reddi haberinin Ergiri ahalisinde hayret uyandırdığını, kalpleri yaraladığını, Güney Arnavutluk halkının derin bir üzüntü duyduğunu dile getirmişlerdir.¹⁴⁷⁶ Miting, yasal koşullara uygundur. Arnavut halkının öncülüğünde gerçekleştirildiği aşikârdır. Miting organizasyonunda belediye teşkilatı ağırlıklıdır. Bu suretle yarı resmi halk hareketidir.

Ergirililer, eskiden olduğu üzere kadıların adaya gönderilmesi için müzakerelere devam edilmesini aksi halde Osmanlı ordusunun adaya çıkarak meseleyi hal etmesini talep etmişlerdir. Böylece Giritli asilerin gereken cezaya çarptırılmış olacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca Osmanlı Arnavut tebaasının hükümet emrine amade olduğunu, verilecek bir emir üzerine canlarını fedaya hazır olduklarını bildirmişlerdir.¹⁴⁷⁷ Öncelikle konferans yoluyla meselenin halli istenmiştir. Aksi takdirde "*savaş*" tercihleridir.

Edirne Mitingi, 28 Mayıs 1911'de Pazar günü Sarayı Meydanı'nda çeşitli din ve milletlere mensup 50 bin kişi katılımıyla düzenlenmiştir. Mitingciler ellerinde bayraklar, davul ve zurna eşliğinde meydanı doldurmuşlardır. Esnaflar da dükkânlarını kapatarak mitingde yerlerini almışlardır.¹⁴⁷⁸ İtalya konsolosu, Rusya kaçıllara görevlisi, Bulgaristan

¹⁴⁷⁴ Aynı yer.

¹⁴⁷⁵ BOA. BEO. 3898-292321.

¹⁴⁷⁶ "*Girit Yolunda, Kalkandelen*", **Senin**, 30 Mayıs 1911, No: 985-9.

¹⁴⁷⁷ Aynı yer.

¹⁴⁷⁸ "*Girit İçin, Taşrada Mitingler*", **Senin**, 30 Mayıs 1911, No: 985-9; "*Girit İçin*", **Tercümân-ı Hakikat**, 31 Mayıs 1911, No: 10833.

konsoloshânesi başkâtibi mitinge katılmışlardır.¹⁴⁷⁹ Mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir. Miting, Edirne kentinde ve ülke siyasetinde etki edici düzeydedir.

Edirne miting heyeti, 1909 senesinde “bayrak meselesi” münasebetiyle kullanılan Sarayıçi Meydanı’nı tercih etmişlerdir. Miting, saat altı sıralarında başlamıştır. Saat altı buçuğa doğru trampetler eşliğinde Mekteb-i Sultani, Darülmualimin öğrencileri mitinge iştirak etmişlerdir. Miting, öğrenci hareketlerinin izlerini taşımaktadır. Akabinde Belediye Müftüsü Hafız Nuri Efendi, Erzurum ulemasından oluşan bir heyet ile birlikte miting heyeti meydana gelmiştir.¹⁴⁸⁰ Miting Heyeti Reisi Belediye Reisi Fuat Bey’dir.¹⁴⁸¹ Fuat Bey, Girit meselesi ile ilgili olarak 1909 senesinden itibaren düzenlenen her mitinge öncülük etmiş, organizasyonun bizzat içinde yer almıştır.

Miting kürsüsüne ilk olarak, *Yeni Edirne* gazetesi Başyazarı Avukat Şeref Bey çıkmıştır. Şeref Bey, Girit’in Osmanlı tarihçesi ile orada yaşayan İslamlara karşı reva görülen haksızlıklara değinmiştir. Memleket dâhilinde bir tek Osmanlı vatandaşı kalana değin Girit’in düşmana verilemeyeceğini söylemiştir. Mitingcilere yemin verdirdikten sonra kürsüden inmiştir. Ardından Agop Mihail Efendi, İshak Efendi ve Karabet Efendi miting kürsüsüne gelerek konuşmalarını yapmışlardır.¹⁴⁸² Mihail ve İshak Efendi geçen yılki Sultan Selim Cami Meydanı’nda düzenlenen yemin meselesi mitinginde de konuşmuşlardır. Mihail Efendi Bulgar milletinden olup İshak Efendi ise hahamhane kâtibi olup kentin Musevi cemaatindedir. Bu yönüyle ittihâd-ı anâsıra uygun ve çok sesli bir miting gerçekleşmiştir.

Misafir Erzurum heyeti içerisinde Ramiz Bey kürsüye çıkarak, şahsına ve heyetlerine yönelik gösterilen hürmet ve sevgiye teşekkür etmiştir. Girit konusunda Edirne halkı tarafından gösterilen coşku dolu hislere samimiyetle iştirak ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca hürriyete âşık Erzurumluların, Meşrutiyet’e meyil tezahüratlarının herkesçe bilinip takdir edildiğini söylemesiyle kalabalık tarafından şiddetle alkışlanmıştır.¹⁴⁸³

Şeref Bey tekrar kürsüye gelerek, miting kararnamesini yüksek sesle kalabalığa okumuş ve kararnameyi alkışlarla onaylattırmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin vatana kazandırdığı hürriyet ve eşitlikten bahseden Şeref Bey, eline aldığı Osmanlı bayrağını sallayarak, İttihat ve Terakkinin bu defa “*Sevgili Girit’in Osmanlı’ya iadesine çalışmasını rica edelim.*” diyerek

¹⁴⁷⁹ “*Girit İçin*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 31 Mayıs 1911, No: 10833.

¹⁴⁸⁰ Aynı yer.

¹⁴⁸¹ “*Girit İçin, Taşrada Mitingler*”, **Senin**, 30 Mayıs 1911, No: 985-9.

¹⁴⁸² “*Girit İçin*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 31 Mayıs 1911, No: 10833.

¹⁴⁸³ Aynı yer.

kürsüden inmiştir.¹⁴⁸⁴ Girit'in muhtariyetten öte “*tam hâkimiyet*” altına alınmasını istemiştir. Şeref Bey, Belediye Reisi Fuat Bey ile Belediye Meclisi Üyesi Hacı Ahmet Bey önde olmak üzere ellerinde bayraklarla tüccar, esnaf, uluma ve vatandaşlardan oluşan mitingciler, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Birinci Kulübüne doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Kalabalık, çarşı ve pazar yakınından geçerken çevreden sevgi gösterileri yapılmıştır. Mitingciler, hep bir ağızdan “*Yaşasın Osmanlılar!*” sloganı atarak, kulübün önüne gelmişlerdir.¹⁴⁸⁵

Kulüp önünde, Belediye Reisi Fuat Bey kısa bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında özetle “*katılımcıların Osmanlı'yı ölü bir siyasetten kurtardığını, millete rehberlik ettiklerini ve ayrıca halen Osmanlı hukukuna saldırmakta ısrar edildiğini, kadıların Girit'e kabul edilmediğini, Girit uğrunda milletin namusuyla ölmeye hazır olduğunu ve bu uğurda yemin ettiklerini*” söylemiştir. Kulübün üst katında bulunan İhsan Bey, ahaliye teşekkür ederek Cemiyetin, Osmanlılığın ve tüm milletin hizmetinde olduğunu, Girit hususunda üzerine düşen görevi yapacağını ve bu nedenle rahat olmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴⁸⁶ İhsan Bey'in konuşmasından sonra mitingciler sükûnetle dağılmışlardır.¹⁴⁸⁷ Miting kriminal bir vakaya meydan vermeden yasal sınırları içerisinde cereyan etmiş demokratik bir halk hareketi olarak kayıtlara geçmiştir.

Kavala Mitingi, 29 Mayıs 1911'de Selanik'e bağlı Kavala'da Hürriyet Meydanı'nda çeşitli din ve milletlere mensup 20 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir.¹⁴⁸⁸ Miting çoğulcu yapıya sahiptir. Belediye Reisi Ahmet Bey mitingin düzenlenmesine öncülük etmiştir. Ahmet Bey aynı zamanda miting heyeti reisliği görevini üstlenmiştir. Heyette; Şirket-i Osmaniye Müdürü İsmail Bey, Hafız Hacı Emin Bey, İhsan Bey, Eczacı Agil Efendi ve Popolo Z. Efendi yer alan diğer isimlerdir.¹⁴⁸⁹ Heyet, itihâd-ı anâsıra uygundur. Mitinge öncülük edenlerin çoğu resmi görevlilerden olması hasebiyle miting, yarı resmi halk hareketi niteliğindedir.

Miting kararnamesinde, Girit'e gönderilecek kadıların, orada yıllardır yaşayan İslam halkının dini ihtiyaçlarını göreceği, buna itirazın Osmanlı nezdinde karşılık bulmayacağı ve yemin hususunda hâkimlerin yalnızca Hilâfete karşı yükümlülüklerinin olduğu dile getirilmiştir. Kavalalılar, kadı meselesi konusunda Osmanlı hükümetinin alacağı kararı destekleyeceklerini,

¹⁴⁸⁴ Aynı yer.

¹⁴⁸⁵ Aynı yer.

¹⁴⁸⁶ “*Girit İçin*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 31 Mayıs 1911, No: 10833.

¹⁴⁸⁷ “*Girit İçin, Taşrada Mitingler*”, **Senin**, 30 Mayıs 1911, No: 985-9.

¹⁴⁸⁸ Miting tarihi olarak, Sadârete çekilen telgrafın içerisinde geçen “*bugün*” ifadesinden hareketle telgrafın yazıldığı tarih kullanılmıştır. Ayrıca bkz. **BOA**. BEO. 3900-292435; *Sabah* gazetesine “*bugün*” ibareli telgraf Rumi 18 Mayıs yani Miladi 31 Mayıs olarak çekilmiştir. Ayrıca bkz. “*Telgraf, Kavala*”, **Sabah**, 1 Haziran 1911, No: 7793.

¹⁴⁸⁹ “*Taşra Mitingleri, Kavala*”, **Senin**, 3 Haziran 1911, No: 989.

Osmanlılık uğruna yeniden yemin ettiklerini, Kanun-ı Esasî'nin ilk maddesini değiştirecek, ülke topraklarından bir parça koparacak her türlü teşebbüsünün tahammül edilemez olduğunu ve bu nedenle kanlarının son damlasına kadar mücadeleye hazır olduklarını beyan etmişlerdir.¹⁴⁹⁰ Giritli Rumların düzenlemiş oldukları mitinglerde sıklıkla propaganda aracı olarak kullandıkları Girit Kanun-ı Esasî'ne karşı Kavala Miting Heyeti, Osmanlı Kanun-ı Esasî'nin ilk maddesinde geçen Osmanlı vatanının bölünmezliğini hatırlatmıştır.

Gümilcine Mitingi, 30 Mayıs 1911'de, Edirne'ye bağlı Gümilcine'de din ve millet farkı gözetmeksizin yaklaşık 6 bin kişinin katılımıyla Belediye Meydanı'nda düzenlenmiştir.¹⁴⁹¹ Mitinge katılım sayısı kentte ve ülkenin iç siyasetinde etkileyici niteliktedir. Miting Heyeti Reisi Mıgırdiç Efendi olup aynı zamanda belediye reisliği de yapmaktadır. Osman Bey, Halil Bey, Hahambaşı Vekili Salamon Efendi ve kenti ileri gelenlerinden Mustafa Bey, Hacı Ali Bey, Margitopolos Efendi, Yosef Efendi, Mişon Efendi, Osep Mesyan Efendi, Karabet Efendi heyetin diğer isimlerindedir. Heyet, itihâd-ı anâsıra uygun olup çöşuluslu bir yapıya sahiptir. Milli irade esas olarak kabul edilmiştir. Yunan kralının Bâb-ı Âlice gönderilecek kadı efendilerin kabul olunmayacağı ve gönderilmeleri halinde katledilmelerine dair beyanatı üzerine Giritli Rumların Yunan Kralına çekmiş oldukları telgraflara cevap olarak, tebrik telgraflarını protesto etmişlerdir.¹⁴⁹² Gümilcine Mitingi, Giritli Rumlar ile ilhaka zemin arayışı içerisinde bulunan Yunan kralının işbirliğine değinmiştir.

Gümilcineliler, Osmanlı kadılarının reddi için Girit'te yapılan miting ve gösterilere tahammüllerinin kalmadığından bahisle atadan yadigâr Girit'in Osmanlı'dan koparılamayacağını ilan etmişlerdir. Bu yolda hükümetin bir an evvel acil tedbirler alarak, meseleyi hal etmesi istenmiş, maddi ve manevi olarak hükümetin emrine amade olduklarını bildirmişlerdir. Gümilcineliler, Girit'in ebediyen Osmanlı hâkimiyeti altında kalmasının kesin kararını ve iradesini ortaya koymuşlar ve bu iradelerini de hazırlamış oldukları miting kararnamesi ile de duyurmuşlardır.¹⁴⁹³ Miting, doğrudan Osmanlı hükümetini hedef almaktadır. Koşullu destek vermektedir. Hukuki mücadelenin kaybı halinde savaş tercih edilmektedir.

Komanova Mitingi, 1 Haziran 1911'de Perşembe günü, Üsküp'e bağlı Komanova'da din ve millet farkı gözetmeksizin 5 bin Osmanlı vatandaşının katılımı ile Komanova Belediye Meydanlığı'nda düzenlenmiştir. Mitinge katılım sayısı iç siyasette yankı uyandırabilecek

¹⁴⁹⁰ BOA. BEO. 3900-292435.

¹⁴⁹¹ Aynı yer.

¹⁴⁹² "Girit Yolunda", **Senin**, 31 Mayıs 1911, No: 986-10; "Telgraf, Gümilcine", **Sabah**, 1 Haziran 1911, No: 7793.

¹⁴⁹³ Aynı yer.

orandadır. Girit kadı meselesinin yanısıra Makedonya’da cereyan eden İşkodra İsyanı ile Bulgar sınırında sebepsiz yere iki Osmanlı askerinin şehit edilmesi, mitingin gündem maddelerindendir. İşkodra İsyanı’na destek vermesi hasebiyle gerek Karadağ hükümeti ve gerekse Osmanlı hükümetine nota verme cüreti gösteren Rusya hükümeti mitingciler tarafından protesto edilmiştir. Miting günü, kentteki tüm esnaflar dükkânlarını kapatarak mitinge destek vermişlerdir. Miting Heyeti Reisi Belediye Reisi Cavit Bey’dir. Beldediye teşkilatı öncülüğünde düzenlenmiş yarı resmi nitelikte bir halk hareketidir. Miting Kararnamesinde; sulh taraftarı olduğunu iddia eden Rusya’nın cidden sulh taraftarı ise kendi teşvikleriyle Osmanlı sınırlarına saldıran, ihtilalci asilere açıktan yardım eden Karadağ Devleti’ni himaye etmekten vazgeçmesi talep edilmiştir. Ağır notalarla Bâb-ı Âliyi baskı altına almak cüretinin Rus politikasının aleni ve haksız bir saldırısı olarak kabul ettiklerini ilan etmişlerdir.¹⁴⁹⁴ Mitingin hedefinde; Rusya ve emperyalist politikaları da vardır. Rusya’nın himayeci devletler çatısı altında olmasından güvenirliliği sorgulanmıştır.

Bulgar meseleleri kararnamede işlenmiştir. Girit’e kadıların gideceği esnada birçok mitinglerle kendi askerlerinin vurulduğundan bahisle protesto eden Bulgaristan hükümetinin, intikam almaya kalkıştığı vurgulanmıştır. Bulgarların, 1877 senesi hallerini açıkça tatbik etmeye çalıştığı belirtilmiştir. 1908 İnkılâbı ile Osmaniye memleketlerinde tesis edilen Meşrutiyet idaresi ve milli hâkimiyet için devletin iç ve dış işlemlerine hiçbir devletin hiçbir şekil ve surette müdahalesini asla kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir.¹⁴⁹⁵ Bağımsız devlet vurgusu işlenmiştir. Miting kararnamesi, Osmanlı Bulgar vatandaşları adına Anton Toşev Efendi, Osmanlı Sırları adına Antoine Tudor Efendi, Rumlar adına Lubdadivakis Efendi, Ulahlar adına Toma Papagoga Efendi ve Museviler adına Yakvin Vehneste Efendi tarafından imzalanarak hükümet yetkililerine ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁴⁹⁶ Bu suretle kararname, milli iradenin bir tecellisidir. Komanova’nın nüfus yapısı dikkate alındığında mitingin, Arnavutlar öncülüğünde gerçekleştirilmiş olduğu değerlendirilmektedir. Çoğulcu ve çok sesli yönü ile öne çıkmıştır.

Koçana Mitingi, 4 Haziran 1911’de, Üsküp’e bağlı Koçana’da düzenlenmiştir. Mitinge, Adil Bey önülük etmiş ve aynı zamanda miting heyeti reisliği görevini üstlenmiştir. Mitingciler, Giritli Rumların Osmanlı kadılarını reddi hususundaki protesto gösterilerinin, Osmanlı siyasi ve dini egemenlik haklarına saldırı olduğunu vurgulamışlardır. Osmanlı hükümetinin bir an evvel meseleyi hal etmesini, gerekirse savaş ilan edilebileceğini ve savaş

¹⁴⁹⁴ BOA. BEO. 3901-292524; “Komanova’da Miting”, **Senin**, 3 Haziran 1911, No: 989-13.

¹⁴⁹⁵ “Komanova’da Miting”, **Senin**, 3 Haziran 1911, No: 989-13.

¹⁴⁹⁶ Aynı yer.

ilanı halinde canları ve malları ile Osmanlı milletinin menfaatine sorunun çözülmesi uğrunda hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Miting karnamesi Miting Heyeti Reisi Adil, Belediye Reisi Kamil, Meclis-i İdare Üyesi Salih ile kazanın ileri gelenlerinden Rıza isimli şahıslar tarafından imzalanarak, telgraf yoluyla Sadârete gönderilmiştir.¹⁴⁹⁷ Karnamede imzası olanların ekseriyetle resmi görevlilerden oluşması mitingın, resmi nitelikte olduğu değerlendirmesi yapılabilmektedir. Diğer mitinglere nazaran bu mitingde gayr-ı Müslimlere yer verilmemesi de ayırt edici başka bir özelliğidir. Bu yönüyle ittihâd-ı anâsır duygusu eksik kalmıştır. Koçona'nın demografik yapısı düşünüldüğünde mitingın Arnavutlar öncülüğünde düzenlenmiş olduğu değerlendirilmektedir.

Manastır Mitingi, 4 Haziran 1911'de Pazar günü din ve millet farkı gözetmeksizin binlerce Manastır ahalisi tarafından düzenlenmiştir. Girit'e gidecek Osmanlı kadılarının reddi ile Yunan kralına çekilen tebrik telgraflarını protesto etmek için toplanmışlardır.¹⁴⁹⁸ Miting karnamesinde Bahaeddin, Müftü Abdürrahman Efendi, Ömer, Latif, isimleri dışında Nikolaki, Aleksander ve Kovih adlı kimselerin isim ve imzaları vardır. Bu suretle Arnavutların çoğunlukta olduğu terde Bulgar ve Rum temsilcileri de mitinge katılarak, desteklerini sunmuşlardır. İttihâd-ı anâsıra uygun hareket etmişlerdir. Miting Heyeti Reisi Bahaeddin Bey'dir. Karnamede; Manastırlıların "*gönüllü alayları*" ile başta kumandanları "*Hürriyet Kahramanı Niyazi Bey*" ile savaşmaya hazır olduklarını, bu uğurda yemin ettiklerini ve ayrıca Osmanlı Hükûmetine seslenerek artık bu meseleyi hal etmesini istemişlerdir.¹⁴⁹⁹ Resneli Niyazi Bey'in ismi Girit Mitingleri dolayısıyla ikinci defa geçmektedir. Mitingin dili şiddet meyillidir. Gönüllü alayı tamamıyla savaş isteğini ortaya koymaktadır.

Debre Mitingi, 6 Haziran 1911'de Salı günü, Manastır Debre Hükûmet Konağı civarında Müslim ve gayr-ı Müslim binlerce Osmanlı vatandaşının katılımıyla düzenlenmiştir. Miting Heyeti Reisi Hafız Vehbi Bey'dir. Miting karnamesinde, Yunanistan'a katılmak isteyen Giritli Rumların orada yaşayan Müslümanların hayatlarını tehlikeye attıkları ve bununla birlikte Osmanlı hukukunu hiçe saydıkları ifade edilmiştir.¹⁵⁰⁰ İttihad-ı İslam ve ittihâd-ı Osmani gözetilmiştir. Giritli Rumların yaklaşımlarının ayrılıkçı hareketler olduğu ve bunun ittihâd-ı anâsıra aykırı olduğu dile getirilmiştir. İbrahim Hakkı Paşa hükûmetine çağrı yapılarak, derhal Girit meselesinin çözümlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması istenilmiştir. Karname Hafız

¹⁴⁹⁷ BOA. BEO. 3902-292634.

¹⁴⁹⁸ "*Girit Uğrunda*", **Sabah**, 5 Haziran 1911, No: 7797.

¹⁴⁹⁹ BOA. BEO. 3898-292321.

¹⁵⁰⁰ BOA. BEO. 3902-292634.

Vehbi Bey ile birlikte Belediye Reisi Behçet Bey, Debre'nin ileri gelen kimseleri, esnafları, müderrisleri, Bulgar ve Sırp papazları tarafından imzalanarak hükümet yetkililerine gönderilmiştir.¹⁵⁰¹ Kararname çokuluslu bir yapıya sahiptir. Milli irade olarak teşekkül etmiştir.

Balkan coğrafyasındaki mitinglerin düzenlenmesine kentlerin ileri gelen kimseleri ile birlikte belediye ve gazete önderleri öncülük etmişlerdir. Özellikle belediye mensuplarınca (reis/müftü) organize edilen mitingler, sivil girişim olmaktan ziyade daha çok resmi miting şekline bürünmüştür. Resmi mahiyette görünen mitinglerin geneli kitlesel bir eyleme işaret edercesine tek bir elden veya kaynaktan türemiştir. Bu nedenle mitingdeki söylemler ile kararname metinlerin çoğu aynı veya benzeridir. Mitinglerin genelinin toplanma gerekçesi, kadı meselesi özelinde Girit'te Osmanlı hukukunun korunmasıdır.

Mitinglerin hedefinde mevcut Osmanlı, Girit, Yunanistan hükümetleri ile himayeci devletler vardır. Himayeci devletler, Osmanlı hükümeti gibi sıklıkla görev ve sorumluluğa davet edilmiştir. Komonova Mitingi'nde himayeci devletlerden özellikle Rusya hükümeti şok sert eleştirilmiştir. Hatta meselenin dışına çıkılarak Karadağ Devleti ile olan işbirliğine değinilmiştir. Mitinglerin diline göre başdüşman, Yunanistan'dır. Mitinglerin söylemi, ekseriyetle "Kahrolsun!" ve "Ya Girit ya ölüm!"dür. Milliyetçi sloganlar ve vurgular, Türk milliyetçiliğini müphemleştirmiştir.

2.4.2. Anadolu Miting ve Nümayişleri

İzmir Mitingi, 27 Mayıs 1911'de Hürriyet Meydanı'nda düzenlenmiştir. Mitingin gerekçesi Yunan kralının Kandiye Belediye Reisi arasındaki yazışmaların İzmir kamuoyunca duyulması üzerine Osmanlı hükümetinden Girit'e kadınların gönderilmesinin talep etmektir.¹⁵⁰² Miting günü, demiryolu şirketlerince ilave sefer ve katarlar koyulması hasebiyle civar yerlerden gelen mitingcilerin katılımıyla Hürriyet Meydanı'ndaki sayı 50 bin kişiyi bulmuştur.¹⁵⁰³ Mitinge katılım sayısı yerel ve ulusal kamuoyunda etki edecek seviyededir.

Miting Heyeti Reisi Refet Bey'dir. Komiser Ali Necmi, Belediye Reisi Ethem ve Fuat Beyler ise heyetin diğer üyeleridir.¹⁵⁰⁴ Evvelki Girit mitinginde, heyet üyeleri arasında gayr-ı Müslimler var iken şimdiki miting heyeti üyeleri arasında bulunmamaktadır. Ayrıca resmi

¹⁵⁰¹ Aynı yer.

¹⁵⁰² "Miting", **Tercümân-ı Hakikat**, 28 Mayıs 1911, No: 10830.

¹⁵⁰³ "Tezahürât-ı Milliye", **Tercümân-ı Hakikat**, 1 Haziran 1911, No: 10834.

¹⁵⁰⁴ **BOA**. BEO. 3907-292956; *Sabah* gazetesine gönderilen telgrafta Refet Bey, miting komiseri unvanıyla anılmaktadır. Refet Bey'in İzmir mitinginde kanunen "hükümet memuru" olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bkz. "Girit Uğrunda", **Sabah**, 17 Haziran 1911, No: 7809.

görevlilerin sayısı bir haylice fazladır. Bu nedenle miting, daha çok resmi düzeydedir. İttihâd-ı İslam düşüncesi hâkimdir. Miting kararnamesinde; Osmanlı kadılarını kabul etmeyen Girit Milli Meclis vekillerinin tutumları “haince” değerlendirilmiştir. Kararname ile Osmanlı Hükûmetine desteklerini ilan etmişlerdir. İbrahim Hakkı Paşa hükûmeti öncelikle 50 bin kişilik İzmir Mitingi’ni takdir ettiğini bildirmiştir. Ahaliyi sükûnete davet etmiştir. Güvenlik güçlerinden gerekli güvenlik tedbirlerinin alınmasını istemiştir.¹⁵⁰⁵ İttihâd-ı anâsır politikası gereği toplumun diğer kesimlerine karşı şiddet eğilimlerinin meydana gelmesinden endişe duymaktadır.

İzmir dâhilinde; 9 Haziran’da Bayındır’da 3 bin kişi, 12 Haziran’da Bergama’da, 16 Haziran’da Bozdoğan’da, 17 Haziran’da Ödemiş’te binlerce halk tarafından miting düzenlenmiş, kadı reddi meselesi kitlesel boyutta protesto edilmiştir.¹⁵⁰⁶ Girit meselesinin, Osmanlı egemenlik hakkı çerçevesinde çözülmesi ve meseleye kalıcı faydalar sağlanması milletin gerçek temsilcilerince talep edilmiştir.¹⁵⁰⁷ Bütün İzmir ahalisi, tekvücut ve tekdil olmuşlardır.¹⁵⁰⁸ Kadıları reddi münasebetiyle tüm yurttaki cereyan eden kitle hareketine İzmir ve çevresi iştirak etmiştir.

Ankara Mitingi, 31 Mayıs 1911’de çeşitli millet ve inançlardan binlerce ahali tarafından düzenlenmiştir. Mitingciler, hükûmete karşı büyük tezahüratta bulunmuşlardır.¹⁵⁰⁹ Miting Heyeti Reisi Rıfat Ahmet Bey’dir. Ahmet Bey ile birlikte heyette Papa Yuan Ohannes, Drasophila ve Ermenek Efendiler yer almışlardır.¹⁵¹⁰ Heyet, ittihâd-ı anâsıra uygun olarak oluşturulmuştur. Çok uluslu bir yapıya sahiptir. Milli irade bakımından önemlidir. Miting kararnamesi şöyledir.

“Giritimiz’deki hâkimiyet hakkımızdan bulunan kadılar meselesinde Girit palikaryalarının (delikanlıların) saldırılarına artık tahammül edemez olduk. Bu uğurda nâmus üzerine yemin ederiz. Gönüllü yazılan birçok fedai dahi hazır olduğu halde büyük bir miting yaptık. Girit Osmanlıların hayatı ve nâmusudur. Girit’e uzanan her hain eli kıracağız. Girit palikaryaları ve bütün Osmanlı düşmanları bilsinler ki biz sınırlarımızın daraltılmasına ve her türlü ayrılmalara karşıyız. Vatanımıza yapılan saldırıları def etmek için bundan önce yapılan yemin yeniden bir daha yapmıştır. Bütün vatanseverler, hayatları ile kabineye destek vermektedir. Biz olmadan

¹⁵⁰⁵ BOA. BEO. 3907-292956.

¹⁵⁰⁶ BOA. BEO. 3904-292738; 3906-292844.

¹⁵⁰⁷ BOA. BEO. 3905-292814/2

¹⁵⁰⁸ “Girit Uğrunda”, **Sabah**, 11 Haziran 1911, No: 7803; Gazetenin aynı sayısında 9 Haziran tarihli Dedeoğaç Miting heyetinin göndermiş olduğu bir telgraf mevcuttur. Bu telgrafa göre Osmanlı hükûmetinin adaletkâr olduğundan ve siyasetinden emin olduğundan bahisle düzenlenmiş oldukları mitingle hükûmete desteklerini sunmuşlardır. Miting heyetinde, Dedeoğaç Belediye Reisi ve aynı zamanda Miting Heyeti Reisi Perikli Milyoni, Hacı Safvet, tüccarlardan Anekli Lakimi, Mihran ve Hsan adlı şahıslar yer almışlardır.

¹⁵⁰⁹ BOA. BEO. 3901-292504.

¹⁵¹⁰ “Taşralarda Mitingler, Ankara”, **Senin**, 3 Haziran 1911, No: 989.

*Girit bizden gidemez. Kabinemizden acele sûrette ses getiren şiddetli icraatlar görmek istiyoruz.*¹⁵¹¹ ”

Ankara Mitingi, İbrahim Hakkı Paşa hükümetinin acele surette kamuoyunun hassasiyetine göre hareket etmesini ve eyleme geçmesini istemiştir. Kararname, Ankara Valisi Ali Münif Bey’e sunulmuş ve Vali imzasıyla Sadârete gönderilmiştir.¹⁵¹² Ankara dâhilinde 3 Haziran’da Kalecik’te 5 bin kişi, 9 Haziran’da Ayaş’ta binlerce kişi miting düzenlemiştir. Ahali, hükümete desteklerini sunmuşlar, Giritli Rumları protesto etmişlerdir. Kalecik Miting Kararnamesi, Miting Heyeti Reisi Tevfik Bey, Belediye Reisi Vekili İbrahim Bey ve Ruhani Reis İbrahim Efendi tarafından imzalanarak, Sadârete gönderilmiştir.¹⁵¹³ Ayaş Miting Kararnamesi ise Miting Heyeti Reisi Müftü Efendi ve Belediye Reisi Ahmet Bey tarafından imza edilerek gönderilmiştir.¹⁵¹⁴ Kalecik ve Ayaş mitingleri, yerel yöneticiler tarafından düzenlendiğinden resmi nitelikte halk hareketleri olarak kayıtlarda geçmiştir.

Ordu Mitingi, 1 Haziran 1911’de yaklaşık 10 bin kişi tarafından düzenlenmiştir. Miting Heyeti; Furtunzade Osman, Felekzade Süleyman, Hazinedarzade Osman, Mutatırzade Asım, Şeyhzade Ahmet, müderrislerden Selim ve Abdürrahman adlı şahıslardan meydana gelmiştir.¹⁵¹⁵ Kentin ileri gelen aileleri mitinge öncülük etmişlerdir. Mitinge katılım sayısı kent dâhilinde etkiliyeciliği bakımından yeterli düzeydedir. Diğer mitinglerde olduğu gibi çokuluslu bir yapıya sahip değildir. İttihâd-ı İslam fikri temelinde gerçekleşmiştir.

Miting kararnamesinde; cehaletle itham edilen Müslümanların hiçbir vakit başka dini ve etnik unsurların ibadet özgürlüklerine engel olmadığı oysaki bugünlerde yüzbinlerce Müslümanın, Girit’te dindaşlarının dini işleri ile görevlendirilen kadıları, Girit Hristiyanlarının kabul etmeyeceğini haber aldıkları hususu belirtilmiştir. Büyük devletlerin, Osmanlı memleketlerindeki çeşitli milletlerin huzur ve rahat içerisinde yaşamasını istemeleri hâlinde Osmanlı kadılarının Girit’e ulaşmalarını sağlamaları gerektiği uyarısı yapılmıştır. Ordulular, hep bir ağızdan Girit için kanlarını dökmeye yemin etmişler ve “*savaşa hazır*” olduklarını hükümete bildirmişlerdir. Kararname telgraf yoluyla Sadârete ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁵¹⁶ Kararname, ittihâd-ı İslam uğruna Giritli Müslümanlar adına “*inanç özgürlüğüne*” çağrı belgesi niteliğindedir.

¹⁵¹¹ BOA. BEO. 3901-292504.

¹⁵¹² Aynı yer.

¹⁵¹³ BOA. BEO. 3901-292548.

¹⁵¹⁴ BOA. BEO. 3904-292738.

¹⁵¹⁵ BOA. BEO. 3901-292504.

¹⁵¹⁶ BOA. BEO. 3901-292504. “Ordu”, **Sabah**, 2 Haziran 1911, No: 7794.

Trabzon Mitingi, 3 Haziran 1911’de din ve millet farkı gözetmeksizin binlerce Osmanlı vatandaşı tarafından Hürriyet Meydanı’nda düzenlenmiştir.¹⁵¹⁷ Meydan, yemin meselesi nedeniyle binlerce Trabzon ahalisine “*yerelmecis*”lik yapmıştır. Miting, Osmanlı idare ve namusunun muhafazası hususunda şanlı Meşrutiyet’e çeşitli milletlerin birlikte sahip çıktıklarının işaretidir.¹⁵¹⁸ Mitinge, Belediye Reisi Ahmet Bey öncülük etmiştir. Miting kararnamesinde, Girit’in muhafazası için sınıf farkı gözetmeksizin tüm Osmanlıların birlik olarak, Girit’i savunacaklarını dile getirmişlerdir. Kadıların kabul edilmemesinin hayalperestlik olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁵¹⁹

Miting kararnamesinde, Meşrutiyet hükümetinin inkılâptan beri gelişmekte olduğunu; ancak, Giritlilerin bunu sekteye uğrattıklarını dile getirmişlerdir. Vatanın en küçük parçası için tüm Osmanlıların tek vücut olarak hareket etmekten kaçınmayacağını vurgulamışlardır. Osmanlı hükümetinden artık meseleye bir son verilmesini talep etmişlerdir. Girit’in tamamen Osmanlı’ya bağlanmasını arzu etmişlerdir. Kararname, Trabzon Belediye Reisi Ahmet Bey tarafından imzalanarak, Sadârete ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁵²⁰ Trabzon Mitingi resmi niteliği ile öne çıkmaktadır. Trabzon dâhilinde ittihâd-ı anâsıra uygun olarak gerçekleştirilen mitinglerden bir diğeri ise 3 Haziran 1911’de Maçka’da icra edilmiştir. Mitingde, gönüllü kaydı yapılırken, hükümete destek sözü vermişlerdir.¹⁵²¹ Maçka, 1745 Rum evi ile vilâyetin en kalabalık Rum nüfusuna sahip kazasıdır.¹⁵²² Maçka Mitingi, diğer mitinglerin türevidir. İttihâd-ı Osmani politikasına uygundur.

Fatsa Mitingi, 6 Haziran 1911’de 8-9 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mitinge katılım sayısının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Miting Heyetinde Atıf (Reis), Halil, İsmail, Mehmet, Ahmet, Mustafa, Hamdi, Kostantin, Pinayot, Yarvanet ve Mardros adlı şahıslar yer almıştır. Heyet, ittihâd-ı anâsıra uygun olarak tertip edilmiştir. Miting, çoğulcu ve katılımcı yapıyla öne çıkmaktadır. Mitingde, hararetli konuşmalar yapılmıştır. Kadıların, adaya kabul edilmemesinin orada bulunan “*mazlum*” İslam vatandaşlarının mağduriyetine neden olacağı,

¹⁵¹⁷ BOA. BEO. 3901-292548.

¹⁵¹⁸ “*Girit Yolunda, Trabzon*”, **Senin**, 5 Haziran 1911, No: 991-15.

¹⁵¹⁹ BOA. BEO. 3901-292548.

¹⁵²⁰ BOA. BEO. 3901-292548; “*Girit Uğrunda*,” **Sabah**, 4 Haziran 1911, No: 7796; Gazetenin aynı sayısında 2 Haziran’da Midilli ve Gelibolu, 3 Haziran’da ise Edremit’te miting düzenlendiğine dair telgraflar yayımlanmıştır.

¹⁵²¹ “*Girit Yolunda, Maçka*”, **Senin**, 7 Haziran 1911, No: 993-17.

¹⁵²² Mesut Çapa, “*İstikbal Gazetesine Göre Trabzon’da Mübadele ve İskân*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 8, Ankara, 1991, s. 631-642.

bunu sebebiyet verenlerin “Hristiyanlar” olduğu ve bunun “*düşmanca*” bir tavır olarak kabul edileceği belirtilmiştir.¹⁵²³

Din, dil, ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin tüm Fatsa ahalisinin yavrusunu arayan yaralı aslan gibi kadıların gönderilmesi mevzusunda üzerine düşen görevi yerine getirmekte “*cesaret*” göstereceğini, hükümetin ise adaya kadı gönderme konusunda hiçbir şekilde tereddütte düşmesini talep etmiştir. Bu talep ve önerilerle hazırlanan kararname, hükümete ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁵²⁴ Fatsa Mitingi, kadıların reddi nedeniyle tüm yurttaki düzenlenen mitinglerin mikro düzeyde örneğidir. İslamlar “*düşman*” Hristiyanlar tarafından “*mazlum*” edilmektedir. Osmanlı hükümeti bu duruma kayıtsız kalmamalı, bir an önce harekete geçmelidir. Hükümet “*savaş*” dâhil tüm seçenekleri değerlendirmelidir. Olası savaş halinde hükümetin, destekleneceği ilan edilmiştir.

Kula Mitingi, 6 Haziran 1911’de Manisa’ya bağlı Kula’da 10 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir.¹⁵²⁵ Mitinge katılım sayısı etki yaratacak düzeydedir. Miting karnamesi; Miting Heyeti ve Belediye Reisi Ali Rıza Bey, Müftü Mehmet Rasih Bey ve Metropolit Vekili Nikola Efendi tarafından imzalanmıştır. Heyet, itihâd-ı anâsıra uygundur ve çokuluslu bir yapıya sahiptir. Miting, daha çok resmi sığa sahip yerel yöneticiler tarafından organize edilmiştir. Bu yönüyle resmi nitelikte bir mitingdir. Kararnamede özetle, Osmanlı hükümeti tarafından Girit’e gönderilecek kadıları reddetmenin “*haince*” bir davranış olduğu vurgulanmıştır.¹⁵²⁶ Kararnamede, Giritli Rumlar nezdinde “*Yunanlılık*” yapanlar için “*Girit canavarları*”¹⁵²⁷ isimlendirmesi yapılmıştır. Mitingin dili serttir ve şiddet meyillidir. Kamaouyundaki “*Yunan aleyhtarlığı*”nı arttırmıştır.

Soma Mitingi, 7 Haziran 1911’de Soma’da 5 bin kişi tarafından düzenlenmiştir.¹⁵²⁸ Miting Heyeti Reisi Halil Şükrü Bey’dir. Miting heyetinde; Mehmet Refet, Mehmet Şevki, Mehmet Kazım, İbrahim Sırrı, Ahmet Fettah, Mehmet Tefvik Beyler ile Yanko Efendi yer almışlardır.¹⁵²⁹ Heyet, ağırlıklı olarak tekuluslu bir yapıya sahiptir. Miting kararnamesinde; Girit’te şiddeti, anarşiyi tetikleyen silahlı mitingcilerin, milletin iradesine ket vurdıkları ve aynı

¹⁵²³ “*Girit Uğrunda*”, **Sabah**, 7 Haziran 1911, No: 7799.

¹⁵²⁴ “*Girit Uğrunda*”, **Sabah**, 7 Haziran 1911, No: 7799; Gazetenin aynı sayısında 6 Haziran 1911 tarihli Kırşehir Mitingi Heyeti tarafından gönderilen telgraf mevcuttur. Bu telgrafta 3 bin kişinin Kırşehir’de miting düzenlediklerinden bahsedilmiştir. Miting heyetinde Müftü Müfit, Miting Heyeti Reisi Rahmi, Belediye Reisi Vekili Bekir, Ermeni Papazı Avadis, Rum Papazı Babaniyos adlı kimseler yer almıştır.

¹⁵²⁵ **BOA**. BEO. 3902-292633.

¹⁵²⁶ “*Girit Yolunda*”, **Senin**, 8 Haziran 1911, No: 994-18.

¹⁵²⁷ “*Girit Uğrunda*”, **Sabah**, 8 Haziran 1911, No: 7800.

¹⁵²⁸ **BOA**. BEO. 3904-292738.

¹⁵²⁹ “*Girit Yolunda*”, **Senin**, 9 Haziran 1911, No: 995-19.

zamanda topluluklar arasında kavga ve garez çıkardıkları bahisle “*haydut*” olduklarından bahsedilmiştir. Ulusal ve dinsel birliğin kırılmasına engel olmakla mükellef milletin temsilcisi Osmanlı hükümetine çağrı yapılarak bir an evvel kadıların adaya sorunsuzca gönderilmesi istenmiştir. İstanbul’un merkez kudretini göstermesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Himayeci devletlerin daha bir sahne olarak Osmanlı Devleti’nin egemen haklarından yana pratik ve sorunsallara kalıcı çözümler getirmesi istenmiştir. Milletin canı ve malı ile hükümeti desteklediğini ilan etmişlerdir.¹⁵³⁰ 8 Haziran 1911’de Kıkıaç’ta, 10 Haziran 1911’de Alaşehir’de mitingler düzenlenmiştir. Alaşehir Miting Heyeti Reisi Ömer Bey olup, heyet içerisinde Belediye Reisi Mehmet Raşit Bey, üyelerden Corci Efendi, Mandopolos Efendi, Mihran ve Mesrubyan Efendiler yer almıştır.¹⁵³¹ Heyetler, çokuluslu bir yapıyla oluşturulmuş, çoğulculuk gözetilmiştir.

Adana Mitingi, 7 Haziran 1911’de çeşitli milltet ve dinden binlerce ahalinin bir araya gelmesiyle Kulluk Meydanı’nda, 30 bini aşkın bir kalabalıkla düzenlenmiştir. Mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir. İç siyasette etkileyici özelliğe sahiptir. Çokuluslu yapısıyla çoğulcu yönü ön plandadır. Miting kararnameinde; Akdeniz’in beyaz köpükleri arasında bir “*şehit mezarı*” gibi uzanarak geçmiş senelerin korkunç facialarına sahne olmuş ve her hatıra geldiğinde kitleleri gözyaşına boğan Girit’in müfaaası için “*kanlarının son damlasına*” kadar mücadele edeceklerine yemin ettikleri belirtmişlerdir.¹⁵³²

Giritlilerin son hadiselerle Osmanlı’nın hâkimiyet hakkını ihlal ettiklerini ifade etmişlerdir. Giritli Müslümanlara yönelik şiddet ve vahşet eylemlerinin kesilmemesi hâlinde tüm Adanalılar olarak kendilerinin üzerine düşen görevi yapacakları dile getirmişlerdir. Miting Heyeti Reisi Subhi Bey’dir. Suphi Bey aynı zamanda belediye reisidir. Miting heyetinde; Teceddüt Matbaası sahibi İbrahim, Dr. Asım, *Teceddüt* Başyazarı Ali, Dava Vekili Yuvanaki, Mihaildis Kırıko, Kazancıyan Karabet, Aşkıyan Dikran adlı şahıslar imzalamışlardır.¹⁵³³ Kararname, resmi sığata haiz kimselerle birlikte sivil otoriteden kimseler tarafından imzalanmıştır. Bu yönüyle mitingin, yarı resmi halk hareketi olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca kararnamenin altına Adana’yı temsilen tüm kesimlerin imzalaması “*milli irade*”nin teşekkülü bakımından önemlidir. İttihâd-ı anâsır gözetilmiştir.

¹⁵³⁰ Aynı yer.

¹⁵³¹ BOA. BEO. 3904-292738; “*Girit Yolunda*”, **Senin**, 9 Haziran 1911, No: 995-19; “*Girit Yolunda*”, **Senin**, 13 Haziran 1911, No: 999-23.

¹⁵³² “*Girit Uğrunda*”, **Sabah**, 8 Haziran 1911, No: 7800.

¹⁵³³ Aynı yer.

Denizli Mitingi, 10 Haziran 1911’de Denizli Belediye Binası önünde düzenlenmiştir. Mitinge farklı din ve milletlerden 7-8 bin kişi katılmıştır. Katılım oranı, mitingin etkisi bakımından yeterli düzeydedir. Miting heyetinde; Belediye Reisi Tevfik, Nakibüleşraf Kaymakamı Ziya, Küçükağazade Ali, İzmirli Hüseyin Yemeni, Papazoğlu Manol, Serkes ve Hacı Gazaryan adlı şahırlar yer almışlardır. Heyet, ittihâd-ı anâsıra uygundur. Çokuluslu yapısıyla öne çıkmaktadır. Çoğulculuğu esas almıştır.

Miting kararlarında; Girit’in, ayrılmaz bir Osmanlı parçası olduğu, bu durumu büyük devletlerin onayladığını, mazlum İslam vatandaşlarının din işlerinin yürütölmesi için adaya gönderilecek kadıların kabul edilmemesinin ve bu yönde Hristiyanlarca gerçekleştirilen eylemlerin isyan olarak kabul edilmesi gerektiğı vurgulanmıştır. Bu isyandan ötürü tüm Osmanlılar gibi Denizlilerin, heyecanla miting düzenlediklerini, bu mitingde Girit üzerindeki Osmanlı kükümranlık adına verilecek mücadele uğruna “*can ve mallarını*” feda edeceklerine yemin ettiklerini ifade etmişlerdir. Olası bir savaş halinde Osmanlı hükümetinin her türlü emrine amade olduklarını bildirmişlerdir.¹⁵³⁴ Mitingin dili oldukça serttir. Savaş yanlısı bir tutum sergilemişlerdir.

Manisa Mitingi, 16 Haziran 1911’de düzenlenmiştir.¹⁵³⁵ Mitinge; Türk, Rum, Ermeni milletlerinden katılırlar olmuştur. Miting, çokuluslu bir yapıya sahiptir. Milli iradenin tecellisi bakımından önnemlidir. Girit’in Osmanlı vatanının ve Kanun-ı Esasî’nin ayrılmaz bir parçası olduğunu “*savaşa*” hazır olduklarını ve Hanya’daki gösterilerin “*haince*” olduğunu vurgulamışlardır. Miting kararlarında, Miting Heyeti ve Belediye Reisi Mehmet Fevzi Bey’e, Belediye Müftüsü Şemsi Bey’e, Metropolit Vekili Yuvakim Efendi’ye, Ermeni temsilcisi ve haham vekiline imzalatılarak milletin kararının hangi yönde meylettiğı ilgili makamlara bildirilmiştir.¹⁵³⁶ Heyet, ittihâd-ı anâsıra uygun olarak tertip edilmiştir. Heyettekilerin ekseriyetle resmi sıfatları nedeniyle miting, resmi statüde değerlendirilmektedir.

Urfa Mitingi, 16 Haziran 1911’de binlerce kent sâkini tarafından düzenlenmiştir. Miting Heyetinde; Miting Reisi Belediye Müftüsü Şeyh Müslim, Belediye Reisi Ömer Edip, Şeyhzade Bedi, Hacı Kamilzade Yusuf, Parmaksızade Şeyh Müslim, A. Karabet, Ohanyan adlı şahırlar yer almışlardır.¹⁵³⁷ Heyet, çokuluslu yapıya sahiptir. Çoğulculuk ön planda

¹⁵³⁴ “*Girit Uğrunda*”, **Sabah**, 12 Haziran 1911, No: 7804.

¹⁵³⁵ **BOA**, BEO. 3906-292884.

¹⁵³⁶ “*Girit Yolunda*”, **Senin**, 21 Haziran 1911, No: 1007-31.

¹⁵³⁷ “*Girit Uğrunda*”, **Sabah**, 17 Haziran 1911, No: 7809.

tutulmuştur. Mitinge Urfa'nın önde gelen ailelerinin öncülük ettiği ortadadır. Heyetkilerin çoğunluğunun resmi sıfatları nedeniyle mitingin, resmi nitelikte olduğu söylenebilmektedir.

Miting kararlarında; Girit'in yüzbinlerce şehit kanı ile alındığı, Yunanlılardan alınmadığı, Yunanlılara verilmeyeceği belirtilmiştir. Giritli Rumların eylem ve faaliyetlerinin gerçek manada “Yunanlılık” olduğu ifade edilmiştir. Girit'teki Osmanlı hâkimiyet hakkının, büyük devletler tarafından kabul edildiği; ancak, Giritli Rumların son eylemleri ile bu kararı tanımadıkları, Osmanlı hukukunu ayaklar altına aldıkları ifade edilmiştir. Giritli Rumlar için “Girit Yunan Rum eşkiyası” tabiri kullanılmıştır. Giritli Rumların, Osmanlı kadılarını, adaya kabul etmemesini “küstahlık” olarak nitelendirmişlerdir. Meydanda toplanan binlerce ahalinin “Osmanlılık” duygusunu güçlendirmek için bir araya geldiklerini ve aynı zamanda Osmanlı hükümetinden adaya gönderilecek kadıları bir an evvel tereddüte mahal vermeden gönderilmesini talep etmişlerdir.¹⁵³⁸ Mitingin dili, serttir ve şiddet eğilimlidir. Toplumda “Yunanlılık ve Yunanistan karşıtlığı” düşünceleri ortaya çıkmış ve müphemleşmiştir.

Antep Mitingi, 22 Haziran 1911'de Hürriyet Meydanı'nda çeşitli din ve milletlerden 10 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mitinge katılım, etkileyici düzeydedir. Miting, çokuluslu ve çoğulcu bir yapıya sahiptir. Miting kararlarında “canavar”, “vahşi” ve “mezalim kanları” gibi çok sert ifadeler yer verilmiştir. Mitingin dili ve söylemi oldukça serttir. Şiddet eğilimlidir. Kadıların reddi ile Giritli Rumların hak ihlali yaptığı vurgulanmıştır. Kadıların adaya alınmayacağı noktasında eylemlerde bulunan Giritli Rumları “eşkiya” olarak nitelendirmişlerdir. Bu eşkıyaların tepelenmesi ve Osmanlı kadıların adaya sağ ve salim ulaşmaları adına “ordunun” kullanılmasını istemişlerdir. Savaş taraftarlığı yapılmıştır. Son olarak miting kararlarını “asabiyetle” imzalamışlardır. Bu nedenle miting, asabidir. Miting heyetinde, Müftü Vekili Mustafa, Ermeni temsilcisi Artin, Katolik Ruhani Reisi Vartan, Protestan Ruhani Reisi Manuk, Miting ve Belediye Reisi Mustafa Nuri, azalardan Mehmeti Ali Rıza, Mehmet Kamil, Serkes Kazacyan, Hezarabetyan ve Parsumyan adlı şahıslar yer almışlardır.¹⁵³⁹ Heyet, ittihâd-ı anâsıra uygundur. Çokuluslu ve katılımcıdır. Heyetkilerin bir kısmının resmi sığata haiz olmaları hasebiyle mitingin, yarı resmi olduğu tasavvur edilmektedir.

Anadolu'daki mitinglerin hedefinde, Osmanlı kadıların adaya kabul etmeyeceklerini, hatta katledeceklerini beyan eden Giritli Rumların silahlı mitingleri ile Osmanlı kadıların, adaya gönderilmesinin hukuk dışı olduğu yönünde beyanatta bulunan Yunan kralının protestosu

¹⁵³⁸ Aynı yer.

¹⁵³⁹ “Girit Uğrunda”, **Sabah**, 24 Haziran 1911, No: 7816.

vardır. Yunan kralını tebrik eden Giritli Rumların telgrafları kınanmıştır. En sert tabirler, düşmanca ifadeler sıklıkla Giritli Rumlar için ifade edilmiştir. Yunanistan'ın perde arkasındaki esas düşman olduğu farkındalığı neredeyse her mitingde mevcuttur. Mitinglere katılların büyük bir çoğunluğunun Rum vatandaşı olduğundan Rumluk'tan ziyade Yunanlılık'tan bahsedilmiştir. Osmanlı Rumları gücendirilmemeye çalışılmıştır.

Müslümanlara yönelik haksızlığın, mezalim olduğuna dikkat çekilmiştir. Medeni ve uygar olmalarının yanı sıra adilliğiyle hafızalara kazınan büyük devletlere olan itimatın yerini kuşkuya terkettiği dile getirilmiştir. Bu devletlere karşı Avrupa'da cereyan eden Girit Konferansı'nın sonucunu sabırsızlıkla bekleyen Türk ve İslam kamuoyunun dertlerinin avutulmamak değil, haklı gerekçe ve öncüllerle siyasi düzeyde kazanımlar elde etmek olduğu vurgulanmıştır. Yunan eşkiyasının sermaye odaklı yok edici eylemlerine karşı Girit'teki İslamların sınıfsal haklarının var olduğu ve olacağı, terkedilemeyeceği görüşü benimsettirilmeye çalışılmıştır. Modern dünyanın savunucusu Avrupalıların, kadı meselesini artık çözmesi gerektiği dile getirilmiştir.¹⁵⁴⁰ Meselenin, din ve vicdan özgürlüğü olduğu Avrupa kamuoyuna iletilmiştir.

2.4.3. Arabistan Miting ve Nümayişleri

Başlıkta geçen ifade “*Beyrut Mitingi*”nde dile getirilmiş ve Girit'e gönderilecek olan Osmanlı kadılarını reddeden Girit Rumlarını “*asi*”, Osmanlı'yı “*ecdad*” kabul eden düşünce, Arabistan coğrafyasında icra edilen miting ve nümayişlere yansımıştır.

Trablusşam Mitingi, 2 Haziran 1911'de muhtelif milletlerden yaklaşık 5 bin kişinin katılımıyla hükümet konağı önünde düzenlenmiştir. Mitinge katılım sayısı iç siyasette etki uyandıracak düzeydedir. Miting Heyeti Reisi, Belediye Reisi Fuat Bey'dir. Mitingin resmi hüviyeti ön plandadır. Heyetin diğer üyeleri arasında Abdülrahman ve Mehmet isimli şahıslar yer almışlardır. Mitingde, ittihâd-ı Osmani düşüncesi hâkimdir. Girit'in Osmanlı Devleti'nin bir kara parçası olduğu dile getirilmiştir. Osmanlı hükümetine destek vermek amacıyla icra edilmiştir. Diğer tüm mitinglerde görüldüğü üzere Osmanlı hâkimiyet hukukunun sağlanması ana temelinde hareket edilmiştir.¹⁵⁴¹

İdeolojik ekseninde “*Hilâfet*” makamının kutsallığından yararlanma mevzubahistir. İslam ümmetleri arasında birleştirici faydaya katkı sağlamaya gayret etmişlerdir. Miting

¹⁵⁴⁰ BOA. BEO. 3905-292814/2

¹⁵⁴¹ BOA. BEO. 3905-292814.

karnamesi, yurtsever mitingcilerle onaylatırılıp, Sadârete gönderilmiştir. Sadâretin “savaş” yolunda enerjik bir eylemde bulunması arzulanmış ve Girit uğrunda Trablusşamlılar olarak canlarını fedaya hazır olduklarını bildirmişlerdir.¹⁵⁴² Savaş taraftarlığı ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti, İslamiyet’in koruyucusu olarak şiarlaştırılmıştır. Bu nedenle miting, Osmanlılık ve İslamcılık fikirlerini işlemiştir.

Beyrut Mitingi, 11 Haziran’da din ve millet farkı gözetmeksizin binlerce Beyrutlu tarafından İttihat Meydanı’nda düzenlenmiştir. Mitingciler, Osmanlı kadılarını Girit’e kabul etmeyen Giritli Rumları protesto etmişlerdir.¹⁵⁴³ Mitinge; Rum, Ermeni ve Yahudiler katılmışlardır.¹⁵⁴⁴ Miting, çok uluslu yapıya sahiptir. Çoğulcu yönü ön plandadır. İttihâd-ıanâsıra uygundur. Miting karnamesinde, ada üzerindeki Osmanlı hâkimiyet hukukunun korunmasından bahisle hükûmete her ne şartta olursa olsun destek sözü vermişlerdir.¹⁵⁴⁵

Osmanlı kadılarını Girit’e kabul etmeyen Giritli Rum mitingcilerini “asi” olarak ilan etmişlerdir. Kadıların, muhakkak surette adaya gönderilmesi gerektiğine inanmışlardır. Eğer uluslararası konferans çalışmalarından sonra Osmanlı devlet otoritesi hiçe sayılır, Osmanlı hukukuna aykırı bir karar çıkarsa Meşrutiyet rejim gereği milletin temsilcisi hükûmetin, endişeye yer vermeksizin savaş yolunda karar alması gerektiğini vurgulamışlardır. Önceliği uluslararası konferansa vermişler ve konferansı etkilemeye çalışmışlardır. Böyle bir karar alınması halinde mitingciler olarak, can ve malları ile “savaşa” hazır olduklarını bildirmişlerdir.¹⁵⁴⁶ Koşullu olarak “savaşı” tercih etmektedirler. Büyük devletler tarafından düzenlenen konferansın bitimine kadar beklenilmesi, kararın Osmanlı hâkimiyet hukukuna aykırı olması halinde ise Girit meselesinin savaş yoluyla kesin çözümü amaçlanmaktadır.

İttihat Meydanı’nı dolduran mitingciler, seslerini ve taleplerini merkezi hükûmete duyurmak maksadıyla karnamenin bir suretini, hükûmete göndermek için aralarında oylama yaparak yeni bir heyet teşkil etmişlerdir. Bu heyet büyük bir kalabalıkla almış oldukları kararın tek yönlü olmasından öte hükûmet kararı olması noktasında yetkililere ulaştırmak maksadıyla telgraf binasına geçmişlerdir. Kalabalığın sayısı yolda oldukça azalmıştır. Heyetin telgraf çektikten sonra telgraf masrafını almak için hükûmet konağına geçmesi de dikkat çekici diğer

¹⁵⁴² Aynı yer.

¹⁵⁴³ “Taşra Mitingleri”, **Senin**, 14 Haziran 1911, No: 1000-24; Melek Öksüz, Beyrut Mitingi’nin, 8 Haziran’da yapıldığını yazmıştır. Ayrıca bkz. Öksüz, **a.g.m.**, s.107.

¹⁵⁴⁴ **BOA**. BEO. 3904-292738.

¹⁵⁴⁵ Aynı yer.

¹⁵⁴⁶ “Taşra Mitingleri”, **Senin**, 14 Haziran 1911, No: 1000-24.

bir husustur.¹⁵⁴⁷ Böyle bir durum mitingün hükümet eliyle gerçekleştirilmiş olduğu tezini kuvvetlendirmektedir. Miting heyetinde Rum patriği, Süryani lideri, hahambaşı ve Beyrut Müftüsü Mustafa Efendi, Belediye Reisi Vekili Hayrettin Bey ile beraber daha birçok İslam vatandaşı yer almışlardır.¹⁵⁴⁸ Heyetkilerin resmi sıfatına atfen mitingün, daha çok yarı resmi bir miting kimliğiyle gerçekleştirilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Diđer yönüyle kenti temsil eden tüm tarafların kararnameye imza koymasý bakımından “*milli iradenin*” tecellisi bakımından kayda değer bir durumdur.

Tartus Mitingi, 13 Haziran 1911’de Beyrut’a bağlı Tartus’ta Girit’e tayin olunan Osmanlı kadılarının reddi üzerine muhtelif milletlerden yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir. İç siyasette ve kentte etkileyciliği fazladır. İslamist zihniyete dayalı bir mitingdir. Miting kararnamesinde, Osmanlı hükümetinin ve Hilâfetinin emrine amade, Girit’i korumak için can ve malları ile her türlü fedaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. Kararname Sadârete gönderilmiştir.¹⁵⁴⁹ Tartus Mitingi “*Hilâfet*” makamının kutsaliyetinden bahsedildiği nadir eylemlerdendir.

Yafa Mitingi, 13 Haziran 1911’de farklı milletlerden binlerce kişi tarafından Kudüs’e bağlı Yafa’da düzenlenmiştir. Giritli Müslümanların din ve inanç özgürlüğüyle alakalı kadı meselesinin çözümünde her ne kadar uzlaştırma kültürü temel alınsa da himayeci devletlerin konferanstan sonra Osmanlı hâkimiyeti aleyhinde karar çıkarması halinde “*savaş*” seçeneğinin gündeme alınacağı kararlaştırılmıştır.¹⁵⁵⁰ İslamist bir miting havasıyla 30 milyon Müslüman dünyasının büyüklüğü vurgusuyla gerçekleştirilen mitingle himayeci devletlere karşı baskılama yapılmıştır. Hükümet, milletin emelleri doğrultusunda vakit kaybetmeksizin siyasal felakate uğramadan tedbirler almalı, başlıca ödevini yerine getirmelidir. Mitingciler, hükümet yetkililerinden enerjik eylem beklemekte ve hükümetten cevap alana kadar mitingün devam edeceğini vurgulayarak, millet iradesinin kazanımına uğraşmaktadır.¹⁵⁵¹ Mitingün dili, serttir ve savaş meyillidir.

¹⁵⁴⁷ Öksüz, **a.g.m.**, s. 107.

¹⁵⁴⁸ “*Girit Uğrunda*” **Sabah**, 13 Haziran 1911, No: 7805. Aynı gazete sayısında **Kırşehir/Avanos’ta** Mitinge, 5 bin kişi katılmıştır. Sabah gazetesine gönderilen telgrafta geçen “*kadınlar bile*” tabiri oldukça anlamlıdır. Milletin, ulusal bir meselede irade ve tavrını ortaya koymada Orta Anadolu’nun bağrında kültürel etkileşimden uzak bir diyarda milletin ana esaslarından kadınların içe dönük olmaktan ziyade ulusal meselelere duyarlı olarak erkekler ile birlikte meydanlardan iradelerini ifade etmeleri son derece önemlidir.

¹⁵⁴⁹ **BOA**. BEO. 3906-292948.

¹⁵⁵⁰ “*Taşra Mitingleri, Yafa*”, **Senin**, 16 Haziran 1911, No: 1000-26.

¹⁵⁵¹ Aynı yer.

Nablus Mitingi, 14 Haziran 1911'de Beyrut'a bağlı Nablus'ta İslam ve Hristiyan binlerce halkın katılımıyla düzenlenmiştir. Miting, çok uluslu yapısıyla öne çıkmıştır. Adeta demokratlar ulusu şeklinde mitingde bir araya gelmişlerdir. Girit'te Türkiye aleyhine cereyan eden eylemleri protesto etmişlerdir. Nablus müftüsü ile Rum Ortodoks Ruhani Reisi Şükrü Bey, Belediye Reisi Haydar Bey ve Musevi Ruhani Reisi Tevfik Bey kendi topluluklarını temsilen miting kararnameini imzalayarak, ittihâd-ı anâsırın güçlülüğüne, millet iradesinin hakım kılınılabirliliğine işaret etmişlerdir. Karamamenin bir suretini telgraf yolu ile Sadârete ve basın kuruluşlarına göndermişlerdir.¹⁵⁵² Böylece milletin iradesine Nablus halkı olarak iştirak etmiştir.

Hayfa Mitingi, 14 Haziran 1911'de İslam, Hristiyan ve Musevilerden yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Osmanlı kadılarının Girit'e kabul edilmemesi amacıyla Hanya'daki mitingleri protesto etmişlerdir.¹⁵⁵³ İdeolojik çıkarlarını bir kenara bırakarak toplumsallaşma gereğince politik bir dönemeçte Osmanlılığı anlam ve güç katmışlardır. Yasa yürütücü hükümetten adaya kadı göndermesi kararından sapmamasını istemişlerdir. Mting karnamesinde özellikle “*ecdad*” vurgusuyla geçmiş ile bağ kurularak, millet olmanın bir özelliği belirtilerek, İslam kadılarını kabul etmediği gibi öldürmekle tehdit eden Giritli Rumları şiddetle protesto ettiklerini bildirmişlerdir. Her türlü Osmanlı hükümetinin emrine amade olduklarını beyan etmişlerdir.¹⁵⁵⁴

Miting heyetinde; Müftü Mehmet Murat, Miting Reisievveli (1. Başkan) Mustafa, Reisisanisi (2. Başkan) Rum tayfasından Ruhani Reis Fotyos, Hayfa Katolik Ruhani Reisi Agabyos, Rum tayfası Muhtarı Estefan Cerceri ve Belediye Reisi Ahmet Rıfat isimli şahıslar yer almışlardır.¹⁵⁵⁵ Miting heyeti ittihâd-ı anâsıra uygun bir şekilde teşekkül etmiştir. Hayfa'da toplanan binlerce ahali, mesele çerçevesinde doğrudan etken olduğundan Yunanistan yönetiminin örgütlü müdahalelerinden bahsetmiştir. Mitingde, kamu huzur ve barışını bozucu herhangi bir olay meydana gelmemiştir.

Miting, kentte bulunan Amerikan temsilciliğince yakından takip edilmiş, yaşanan gelişmeler Beyrut konsolosluğunca mektup yoluyla Washington'a bildirilmiştir.¹⁵⁵⁶ Özellikle

¹⁵⁵² **BOA**. BEO. 3905-292844; *Sabah* gazetesine gönderilen miting karamame telgrafi üzerinde Rumi; 31 Mayıs, Miladi; 13 Haziran tarihi bulunmaktadır. Ayrıca bkz. “*Girit Uğrunda*” **Sabah**, 15 Haziran 1911, No: 7807; Gazetenin bu sayısında Yafa'da 13 Haziran'da binlerce Osmanlı'nın 36 milyon İslam vatandaşı adına Giritli Rumları protesto ettiklerini içeren telgraf yayımlanmış, “*düvel-i muazzama-i erbaa*” devletlerinden meselenin Osmanlı lehine çözümünü talep etmişlerdir.

¹⁵⁵³ **BOA**. BEO. 3905-292844.

¹⁵⁵⁴ “*Girit Uğrunda*”, **Sabah**, 16 Haziran 1911, No: 7808.

¹⁵⁵⁵ Aynı yer.

¹⁵⁵⁶ Öksüz, **a.g.m.**, s. 107.

yabancı devlet temsilciliklerinin bulunduğu kentlerdeki mitingler diğerlerine nazaran bir nebze daha önem arz etmektedir. Hayfa’da bunlardan biridir ve halk duruşuyla Osmanlı milleti adabı ve terbiyesine göre uygun hareket etmiştir.

Halep Mitingi, 18 Haziran 1911’de binlerce kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mitingin düzenlenmesinde Belediye Reisi Mehmet Galip Bey’in önemli katkıları olmuş ve ayrıca kendisi miting heyeti reisliği görevini üstlenmiştir. Abdülhamidül-cabbari, Bekirzade Emin, Şerifzade Mehmet, Ahmet Rıza, Hilmizade Selim, Kazım, Raci ve Hayrullah Beyler heyette yer alan diğer üyeler arasındadır.¹⁵⁵⁷ Halepli önde gelen ailelerin mitinge öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Heyetkiler itibarıyla miting, İslamist düşünceye sahiptir. Heterojen bir yapıda teşekkül etmiştir.

Mitingciler, Girit’in Osmanlı’nın ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamakla birlikte adadaki devlet otoritesinin sarsılmamasının gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Girit’e gönderilecek kadıların, Giritli Rumlar tarafından reddi son derece haksızdır. Baskıcı ve bozguncu Giritli Rumların eylemlerinin “*sakat*” olduğu görüşündedirler. Himayeci devletlerin hukuksal bakımdan adil ve yasallığın bir normalitesi olarak Osmanlı menfaati doğrultusunda karar verecekleri ümidini taşıdıklarını vurgulamışlardır. Bir an evvel kadıların Girit’e gönderildiğine dair haberin kendilerine yazı ile bildirileceği günü beklediklerini ifade etmişlerdir.¹⁵⁵⁸

Halep’te toplanan mitingciler, neredeyse tüm miting kararnamelerinde olduğu gibi kendi hazırladıkları kararnamede canları ve malları ile hükümetin emrinde olduklarını bir yazı ile Sadârete bildirerek, olası savaşa hazır oldukları mesajını iletmışlerdir.¹⁵⁵⁹ Milletinden alacağı destekle hükümetin daha kudretli olacağı ve pratik kararlar alabileceği düşüncesini taşımaktadırlar. Diğer taraftan Osmanlı hukuku doğrultusunda kadıların adaya gönderileceği noktasında karar vereceği beklenen büyük devletlerin baskılanması amaçlanmıştır.¹⁵⁶⁰ Mitingin hedefinde büyük devletler vardır. Girit Konferansı’nda Osmanlı lehine karar alması için halk sokaklara dökülmüştür. Aksi takdirde savaş yanlısı tavır takınacaklarını ilan etmişlerdir.

Şam Mitingi, 18 Haziran 1911’de İttihat Meydanı’nda binlerce kişi tarafından düzenlenmiştir. Miting heyetince kararlaştırılan miting kararnamesi, meydanları dolduran mitingcilere onaylatıldıktan Sadârete gönderilmiştir. İbrahim Hakkı Paşa hükümeti, öncelikle

¹⁵⁵⁷ **Senin**, 21 Haziran 1911, No: 1007-31.

¹⁵⁵⁸ Aynı yer.

¹⁵⁵⁹ **BOA**. BEO. 3906-292948.

¹⁵⁶⁰ “*Girit Uğrunda*”, **Sabah**, 20 Haziran 1911, No: 7812.

Şam'da gerçekleştirilen mitingi takdir etmiş ve ardından ahalinin mevcut duruma göre sükûnetle hareket etmesini yetkili organlardan talep etmiştir.¹⁵⁶¹ Hükümet, konferans sırasında Rumlara yönelik meydana gelecek toplumsal saldırının faturasının ağır olacağının farkındadır. Bu nedenle süreklilikle mitinglerin taşkınlıklara dönüşmemesi hususunda uyarılarda bulunmuştur.

Arabistan'ın pek çok yerinde icra edilen mitinglerin genelinde “*ittihâd-ı Osmani*” düşüncesi hâsıl olmuştur. Mitinglerin söylem analizi yapıldığında “*İslamist*” söylemlerin aşırı olduğu görülecektir. Mitinglerin hedefinde Giritli Rumlar ile Yunanistan nezdinde “*Hristiyanlık*” vardır. Bu tür şiddet meyilli söylemler, yakın zamanda “*hilal ve salib*” tartışmalarını hararetlendirecektir. Ahalinin savaş söylemleri ise büyük devletlerin konferans sonrasında Osmanlı aleyhine vereceği karara dayalıdır. Tam olarak konferans seçeneğinin tüketilmesinden yana tavır almışlardır.

Osmanlı memleketlerindeki büyük çoğunluğu savaş odaklı mitinglerden sonra İbrahim Hakkı Paşa hükümeti, bir yazıyla mitinglerin “*zamansız ve faydasız*” olduğundan, hükümeti zora sokacağından sonlandırılmasını istemiştir. Milli iradenin meydanlardaki teşekkülü ve desteği ile milletin icra heyeti arasında çelişki söz konusudur. Milletin hükümete yol göstericiliği bahsolunsa da netice alamadığı açıktır. Bâb-ı Âlî, milletin iradesine uyum konusunda kendi bakış açısıyla düzlemleştirdiği “*konferans zamanı sükût*” anlayışla mitingleri yersiz bulmuştur. Hükümet yazısı özetle şöyledir:

“*Girit'e gidecek kadılar mes'alesi dört büyük devlet ile uzun süreli müzâkere edilmektedir. Mukaddes Hilâfet hukukunun muhâfazası için hükümet her türlü teşebbüs ve fedâkârlıktan hâlî kalmayacaktır. Büyük devletler ile uzun müzâkerede bulunan bu işe müdahale Yunanistan'ın salâhiyetinde değildir. Verilecek karârın Yunanistan'a asla taalluku yoktur. Sırası gelirse hükümet tüm Osmanlıların vatanın en küçük bir parçasını müdafaa için son damlaya kadar kanlarını dökeceklerinden emindir. Ancak henüz müzâkerede bulunan bu madde büyük fedâkârlıkları icâb ettirecek mahiyette değildir. Hâl ile mütenâsib bulunmayan galeyânlar siyâseten fâideden ziyâde zarârı ve memleketimizin intizâmı hakkında dıştan gelebilecek zorluklara te'sir ediyor. Hükümet, ahâlinin gayretine ve vatanperverliğine dayanarak işbû metânetine i'timât ile herkesin işi gücüyle meşgul olması ve devlet idâresini işgâl edebilecek galeyân ve heyecanlara kapılmaması lâzımdır. Mukaddes hukukumuzu muhâfaza için ne lâzım ise düşünülüyor ve yapılıyor. Muvaffakiyet Allah 'ındır. Bu cihetlerin miting hey'etine söylenmesi ile zihinleri teskîn ve tatmîne i'tinâ olunması.*”¹⁵⁶²

İbrahim Hakkı Paşa hükümeti, meydanların toplumsal-siyasal taleplerin farkında olduklarını, özellikle savaş taleplerinin vakitsiz ve faydadan uzak olduğunu belirtmiştir. Hükümet olarak, önceliklerinin, diplomasi sürecini tamamlamayı yeğleme olduğunu açıklamıştır. Müzakere sürecinde, sınırlı coşkunlukların siyasal katılım önermelerine veya

¹⁵⁶¹ “*Miting*”, **Tanin**, 20 Haziran 1911, No: 1006-30; **BOA**. BEO. 3907-292971.

¹⁵⁶² **BOA**. BEO. 3907-292971; 3905-292814; 3904-292738; 3898-292321; 3897-292273.

girişimlerine mahal vermeden kalabalıkların teskinin zaruri ihtiyaç olduğuna inanmıştır. Kamu huzur ve barışının sağlanmış olduğuna dair dış dünyaya mesaj verilmesi gerektiğinden bir an evvel mitinglere son verilerek, herkesin işinin gücünün başına dönmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu yönüyle mitinglerin örgütlenmesinde, düzeyinin genişletilmesinde hükümet sistematüğinden ziyade İttihat ve Terakki Cemiyetinin organizasyonu, diktesi veya yol göstericiliğı hakîmdir. Cemiyet kulüpleri önünde, lehe konuşmalar, sloganlar, destekçi gazetelerin işbirliğı, kadı meselesi mitinglerin kitlesel boyut kazanmasında Cemiyetin örgütçü yapısının varlığına işarettir.

Girit Rumlarının politik bir gayenin emeli olarak, İstanbul hükümetinin uzunca bir süre kullanmadığı kadı tayini yetkisini kullanmak istemesiyle kadıları adaya kabul etmemek adına Hanya ve Kandiye’de gerçekleştirmiş olduğu silahlı mitinglerin ardından “*kadı meselesi*” özelinde “*Girit meselesi*” yeniden Osmanlı kamuoyunun gündemine oturmuştur. Yunanistan dışında meselenin öbür tarafındaki büyük devletler bulunduğundan, kadı tayini meselesi, uluslararası sorun haline gelmiştir. Bu meselede uluslararası camianın desteğini elde etmek, Osmanlı hükümrancılık hakkı gereğinden olmak üzere kadıların adaya gönderilmesini sağlamak, medeniyet dışı ve vahşice eylemlerinden vazgeçmeyen “*eşkaya, haydut*” tabiriyle yâd edilen Giritli Rumların eylemlerini protesto etmek için mitinglere başvurulmuştur. Tüm bu mitinglerle, Türk ve Müslüman topluluklarının dinsel ve hüviyetsel kimliklerine dokunarak milli hassasiyetler artmış ve özellikle konunun asıl muhatabı Yunanistan aleyhtarlığı artmıştır.

2.5. Mebuslar Meselesi Miting ve Nümayişleri

1911 yazında kadı tayini nedeniyle Osmanlı memleketlerinde görülen mitinglerin bir benzeri, aynı yılın Kasım ayında Giritli Rum mebusların Yunanistan ulusal meclisine katılmak istemesiyle ortaya çıkmıştır. Giritli Rumlar, İtalya’nın Trablusgarp’a saldırısını fırsat bilerek Osmanlı Devleti’nin içine düşeceği mali, siyasi ve askeri zorluklardan yararlanmak istemişlerdir. Bu sırada Giritli Rum vekiller, Yunan Meclisine katılmaya teşebbüs etmişlerdir. Bu taleplerini kabul ettirmek için Girit ulusal kamuoyu, Yunanistan hükümetini ve büyük devletleri ikna etmek, zorlamak veyahut baskılamak maksadıyla mitingler düzenlemişlerdir.¹⁵⁶³ Trablusgarp Savaşı’nı fırsata çevirmek istemişlerdir.

¹⁵⁶³ Öksüz, **a.g.m.**, s. 107.

Giritli Rum vekiller, Yunan Meclisine kabul edilmeleri halinde ilhakın büyük ölçüde gerçekleşebileceğini düşünmüşlerdir. Bu emelleri doğrultusunda Girit hükümetini zorlamışlar, olmayınca hükümete karşı isyana başvurmuşlardır. Yunan hükümetini ve himayeci devletleri miting ve muhtıralar ile baskılamaya çalışmışlardır. 10 Ekim 1911’de Girit Kandiye’de yapılan bir mitingde Girit Milli Meclisi mebuslarından 16 kişinin, Yunanistan’a ilhak lehinde Yunanistan Başvekili Venizelos’a telgraf çekmiş bulunan muhalif lideri Mişelidakis’e katılmaları ve meclis çoğunluğunu ele geçirmeleri ilhak yolunda daha talepkâr ve ısrarcı politikaların izlenmesini başlatan gelişmelerden biri olmuştur.¹⁵⁶⁴ Hanya ahalisi, mevcut hükümetleri aleyhinde bütün gece nümayiş yaparak Milli Meclisin dağılmasını istemiştir.¹⁵⁶⁵

Girit’te iç hesaplaşmalar başlamıştır. Bu süreçte tarafsız hükümetler kurulsada dahi bir türlü ilhaka dair çalışmaların önüne geçilememiştir.¹⁵⁶⁶ Atina’ya mebus gönderilmesi konusu dâhil olmak üzere vekiller, yumruk yumruğa kavga etmişlerdir.¹⁵⁶⁷ Meclisin bu tumumu Girit sokaklarına kadar yansımıştır. Yeniden himayeci devletlere ilhak konusunda tekrar müracaat edilmiştir.¹⁵⁶⁸ Himayeci devletler bir kez daha “*mevcut durum*”dan yana görüş bildirmişlerdir.¹⁵⁶⁹ Yunan hükümeti ise Giritli vekillerini Yunanistan Meclisine kabul etmeyeceklerinin teminatını vermiştir.¹⁵⁷⁰ Diğer taraftan Girit Rum Mebusu Kondoros’un Girit’in Yunan hükümeti tarafından idaresi için yapmış olduğu teklif sonuç vermemiştir.¹⁵⁷¹

Giritli muhalifler, ilhak adına olumsuz girişimlerin ardından isyan kararı almışlardır.¹⁵⁷² 26 Kasım Pazar günü Girit’in farklı yerlerinde silahlı mitingler yapılmasını kararlaştırmışlardır. 75 politikacı tarafından ihtilal beyannamesi imzalanmıştır. Beyannamede; Girit hükümeti yerine asilerden bir hükümet kurulmasını, Atina’ya mebus gönderilmesini, ilhakın tasdiki hususunda büyük devletlere yeni bir muhtıra verilmesini talep etmişlerdir. Girit’te silahlı mitingler yapılırken aynı zamanda Atina kenti sokaklarında da ilhak lehinde mitingler yapılması gerektiği dile getirilmiştir. 1866 Girit İsyanı sırasında ölenleri anmak için nümayişler yapılması kararlaştırılmıştır. Tüm bu girişimler, gerek Yunan hükümetini ve gerekse himayeci devletleri mevcut durumun dışında bir karara ikna edememiştir.¹⁵⁷³

¹⁵⁶⁴ **Tanin**, 12 Ekim 1911, No: 1117.

¹⁵⁶⁵ “*Girit’te*”, **Tanin**, 26 Ekim 1911, No: 1131.

¹⁵⁶⁶ “*Girit Meclis-i Millisi*”, **Tanin**, 28 Ekim 1911, No: 1133.

¹⁵⁶⁷ “*Girit’te*”, **Tanin**, 8 Kasım 1911, No: 1144.

¹⁵⁶⁸ “*Girit’te*”, **Tanin**, 9 Kasım 1911, No: 1145.

¹⁵⁶⁹ “*Girit Mes’ele*”, **Tanin**, 15 Kasım 1911, No: 1151.

¹⁵⁷⁰ “*Türkiye-Yunanistan*”, **Tanin**, 18 Kasım 1911, No: 1154.

¹⁵⁷¹ **BOA**. DH. SYS. 45-10.

¹⁵⁷² “*Girit Ahvâli*”, **Tanin**, 20 Kasım 1911, No: 1156.

¹⁵⁷³ “*Türkiye-Girit-Yunanistan*”, **Tanin**, 25 Kasım 1911, No: 1161.

Osmanlı milleti evvel zamanlara göre tüm bu olup bitenlere seyirci kalmıştır. Diğer Girit mitinglerinde olduğu gibi sokakalara ve meydanlara çıkarak, Osmanlı hükümlanlık hakları aleyhinde, Giritli İslam vatandaşlarını tehdit edici silahlı miting ve nümayişlere karşılık hiçbir yerde protesto miting ve nümayişleri düzenlememiştir. Bu seferki Girit mitingleri “tek taraflı” meydana gelmiştir. Osmanlı basın kuruluşları, Girit isyanı üzerine sadece orada yaşayan Müslümanların can ve mallarının korunması için Osmanlı hükümetinin himayeci devletler nezdinde şiddetli teşebbüslerde bulunmasını talep etmiştir.¹⁵⁷⁴ Gündemin daha çok Trablusgarp Savaşı nedeniyle büyük devletlerden emperyalist İtalyan hükümetinin haksız saldırısına yoğunlaşmış olmasındandır.

Osmanlı hükümeti ise bu aşamada daha çok himayeci devletlere sıklıkla başvurarak, mevcut durumun sürdürülmesi yolunda teminat almaktan başka bir pratik politik çözüm bulamamıştır. Osmanlı Hariciye Nezâreti; Paris, Londra ve Petersburg Sefaretlerine başvurarak, yaşanan gelişmeler hakkında bilgi almayı tercih etmiştir. Örneğin Londra Sefiri’nin, ilhak rivayetlerinin asılsız olduğu, Yunanistan’ın da ilhaka sıcak bakmadığı, mevcut durumun sürdürüleceği gibi teminat yazıları Osmanlı hükümeti için yeterli görülmüştür.¹⁵⁷⁵ Hanya’dan Sadrâzam Sait Paşa’ya Caferzade İbrahim Zeki tarafından kaleme alınan 30 Kasım 1911 tarihli “Girit İsyanı” başlıklı yazı, Trablusgarp Harbi’nden bu aşamaya kadar geçen süreci şöyle özetlemiştir:

“Girit Rumları mazideki gibi Yunanistan’a ilhâk tâlebi bahânesiyle Türkiye aleyhine birtakım bozgunculuk etmekte, isyan etmekteydiler. İsyancılar, Türkiye-İtalya Muhârebesi’nden istifâde edebileceklerini zann etmekte, Atina’ya meb’ûs göndermeye ve düvel-i hâmiyeden ilhâkın onayını tâleb etmeye kalkışmışlardı. Lakin Mösyö Venizelos, Atina’ya meb’ûs göndermekten Giritlileri men’ edeceğini Yunan Meclisinde resmen ilân etmiş olduğundan Yunan Meclisine katılmak isteyen meb’ûslar galeyâna gelerek adanın iç asayişini ihlâl edeceklerini söylemektedirler. Doğal olarak isyana kalkışanlar, iç siyasete âid ve Venizelos aleyhine muhalefet etmek gibi sebebler var ise de Girit mes’lesi de Devlet-i Aliyye aleyhine hâl olunması için girişimlerde bulunacakları gözlemlenmektedir. Hatta dağa çıkmazdan evvel himâyeci devletlere takdîm-i muhtura buna yeterli bir delîldir. Giritli Rumlar, Yunanistan ile siyasi bağlarını Avrupa siyâsetinden yüz bularak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Teessîfle adanın asayışı her gün ihlâl edilmektedir. Bunu gören büyük devletler şimdiye kadar hiçbir ciddi eylemde bulunmamışlardır. İhtilâlcilerin baskısını artıracak yegâne, Türkiye-İtalya Muhârebesi’dir. Böyle bir fırsatta Girit mes’lesi kat’iyyen hâl olunmayacaktır. Ancak Girit Rumları ve husûsiyetle Yunan hükûmeti, bin türlü çâre ile Avrupa kamuoyunu yine kendi taraflarına çekmeyi başaracaklardır. Bunun için elden geldiği kadar çalışacakları muhakkaktır.”¹⁵⁷⁶

¹⁵⁷⁴ “Hadise-i İhtilâlîye”, **Tanin**, 23 Kasım 1911, No: 1159.

¹⁵⁷⁵ **BOA**. DH. SYS. 45-10.

¹⁵⁷⁶ Aynı yer.

Giritli Rumlar, düzenlediği mitingler ile Avrupa kamuoyunu kendi tarafına çekmeye başlamışlar ve bu nedenle himayeci devletler nazarında meselenin halli için Osmanlı hâkimiyet hakları konusunda yeniden daraltılmaya gidilmesi yolunda görüşler hâkim olmaya başlamıştır.¹⁵⁷⁷ Trablusgarp Savaşı'ndaki Osmanlı ordusunun ve diplomasisinin zayıflığı veya yetersizliği Girit'te ilhak taraftarlarını cesaretlenmiş, teşebbüsleri ve kazanımları artmıştır. Giritli Rumlar, Aralık ayı itibarıyla ilhak kararı için daha cesur adımlar atmaya başlamıştır. 12 Aralık 1911'de her kazadan üç kişi temsilen 68 mebus ve ilaveten beş kişiden toplam 73 mebusun Yunan Meclisine gönderilmesine karar vermişlerdir. Giritli Meclis üyelerinden 44 vekilin Atina'ya geçmek istemesiye yeni bir safhaya geçilmiştir.¹⁵⁷⁸ Bu tarihten itibaren vekillerin Atina'ya yola çıkması engellenmeye çalışılmış, vapurlar aranmış veyahut geri gönderilmiş¹⁵⁷⁹ veyahut da himayeci devletlerin harp gemilerince tevkif edilmişlerdir.¹⁵⁸⁰ Bu esnada Atina sokaklarında ilhak lehinde nümayişlere hız verilmiştir.¹⁵⁸¹

Giritli mebusların, Atina'ya gelmeye teşebbüs ettikleri esnada büyük devletler tarafından tutuklanmaları üzerine Giritli Rumlar, yeniden silahlı mitinglere başvurmuşlardır. Civar köylerden gelen binlerce kişi, Hanya Hükümet Konağı önünde toplanarak, mebusların tutuklanmasını protesto etmişlerdir. Birçok kişi tarafından konuşmalar yapıldıktan sonra konsoloslara tebliğ edilecek bir karar alınmıştır. Bu kararda kişi hürriyetinin ihlal edilmiş olduğu şiddetle ifade edilmiştir. Giritli mebusların salıverilip, serbest bırakılması istenmiştir. Miting Heyeti bu kararı konsolosları dolaşarak bir suretini takdim etmişlerdir.¹⁵⁸² İlhak lehinde Atina'da 1911 Aralık ayının sonunda bir miting yapılması kararlaştırılmıştır. General Limirnilis ile Girit mebuslarından Kondoros ve Daskaluyani'nin Girit hakkında konuşma yapacağı ilan edilmiştir.¹⁵⁸³

Miting ve nümayişler ile Giritli mebusların Atina'ya ulaşması için büyük gayret gösterilmiştir. Yunan hükümetinin ve himayeci devletlerin nasihatlarına ve engellemelerine rağmen Giritli Rumlar kararlarından vazgeçmeyerek, gizlice yanlarında silahlı adamlar ile Atina'ya ulaşmaya gayret etmişlerdir. Sonunda Yunan Meclisi böyle bir durumun önüne geçmek için kendini tatil etmiştir.¹⁵⁸⁴ Böylece Giritli vekillerin Atina'ya girme girişimleri

¹⁵⁷⁷ “Devletlerin Cevapları”, **Tanin**, 5 Aralık 1911, No: 1169.

¹⁵⁷⁸ “Girit Mes'elesi”, **Tanin**, 7 Aralık 1911, No: 1171.

¹⁵⁷⁹ “Girit Mes'elesi”, **Tanin**, 17 Aralık 1911, No: 1181; **Tanin**, 19 Aralık 1911, No: 1183.

¹⁵⁸⁰ “Yunan Parlamentosu'nda”, **Tanin**, 5 Ocak 1912, No: 1200.

¹⁵⁸¹ “Yunan Sosyalistleri ve Girit”, **Tanin**, 19 Aralık 1911, No: 1183.

¹⁵⁸² “Müsellâh Mitingler”, **Tanin**, 19 Aralık 1911, No: 1183.

¹⁵⁸³ “Girit Mes'elesi”, **Tanin**, 25 Aralık 1911, No: 1189.

¹⁵⁸⁴ “Girit Mes'elesi”, **Tanin**, 8 Aralık 1911, No: 1172.

başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Giritli Rumlar, bir süreliğine geri adım atmak zorunda kalmışlar ve beklemeye koyulmuşlardır.¹⁵⁸⁵

İkinci kriz, 1912 senesinin Ocak ayı sonuna doğru Mart'taki Yunanistan seçimleri ile aynı anda Girit'te seçim yapılması ve Yunan Meclisine mebus gönderilmesinin yeniden kararlaştırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Buraya kadar olan gelişmeleri Hariciye Nezâreti tarafından kaleme alınan 14 Şubat 1912 tarihli yazı şöyle özetlemektedir:

“Yunan Meclisine Girit'ten meb'ûs gönderimi üzerine başlayan olaylar nedeniyle gazetelerde vurgulanan 'İslamların zor durumda ve Hristiyanların Müslümanları öldürmekte' olduğu yolundaki hâberlerin sefirler tarafından sürekli ilgili devletlere sorulduğu ve İngiltere, Fransa ve Rusya yetkililerinden alınan cevâbda adadaki mevcûd durumun sürdürülmesini istedikleri öğrenilmiştir. Eğer Giritlilerin aksini tâleb etmeleri hâlinde şiddetli tedbîr alınacağını, savaş gemilerinin adaya çıkacağını ifâde etmişlerdir. Fransa Hariciye nazırı, adadaki İslam milletinin emniyette olması için Hanya jandarma karakollarının İslam ahâlîsinin oturdukları yerlerde te'sîs edilmesi ta'lîmâtını verdiğini söylemiştir. Ayrıca İslamlar ile Hristiyanlar arasında en çok arbede meydana gelen Resmo'dan ayrılan Müslümanların yanlarına müfrezeler verilmesini istediğini ifâde etmiştir. Himâyeci devletler, Girit ihtilâlcilerinin İslam me'mûrlarına Yunan kralı adına yemin ettirmesi ve etmeyenlerin maaşını kesmek gibi uygulamalarını kaldırtmayı va'd etmiş ve sonradan da böyle bir karâr alınmasından da vazgeçildiği hâber alınmıştır.”¹⁵⁸⁶

Hariciye Nezâreti yazısının ilk satırlarından anlaşıldığı kadarıyla Girit'in Yunanistan'a ilhakı konusunda Giritli asilerin şimdiki sıralardaki planın, Giritli mebusların, Yunan Meclisine katılmasını sağlamak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca himayeci devletlerin sıkı tedbirlerini kaldırdığı ve adada, Yunanistan ve Giritli asiler lehine gelişmelerin yaşandığını ifade eden bu satırlar diğer taraftan, 1909'dan 1912'ye kadar Osmanlı vilâyetlerinde düzenlenen mitinglerin boş lakırdı olduğunu ortaya koymaktadır. Hariciye Nezâretinin yazısı devamla şöyledir:

Giritli meb'ûsların Yunan Meclisine katılmak üzere Atina'ya gidecekleri hâber alınmasıyla hükûmet olarak girişimlerden sonra Yunan hükûmeti tarafından kesinlikle kabûl olunmayacağı açıklanmıştır. Ayrıca Girit'teki taşkınlıkları önlediklerinden kendilerine teşekkür edilmiştir. Himâyeci devletler, Girit'ten ayrılan gemilerin içerisinde Yunan meclisine katılacak meb'ûslar olup olmadığını kontrol etmeye başlamışlardır. Yunan meclisi dağılana kadar gemiler tarafından toplam 25 meb'ûs tevkîf edilmiştir. Gerek Yunanistan ve gerekse himâyeci devletlerin girişimiyle Giritli meb'ûslar başarılı olamamışlardır. Yunanistan'da gelecek Mart ayında seçimlerin yapıldığı sırada Girit'te aynı zamanda seçim planlandığı hâber alınmıştır. 25 Giritli meb'ûsun Girit Milli Meclisinde yemin ettikten sonra Atina'ya gitme fikrindeki düşüncelerini ahâlîye telkîne çalışacakları öğrenilmiştir. Buna karşın Yunanistan tarafında Venizelos'un iktidârda kalması hâlinde yemin mes'elesi, meb'ûs kabûlü, bayrak çekilmesi gibi hâdiselerin kökünden çözüleceği kanâati Osmanlı yetkililerince öngörülmüştür.”¹⁵⁸⁷

¹⁵⁸⁵ Öksüz, **a.g.m.**, s. 110.

¹⁵⁸⁶ **BOA.** DH. SYS. 45-10.

¹⁵⁸⁷ Aynı yer.

12 Mart'ta Girit İhtilal Heyeti, Atina'ya vekil gönderilmesi kararı almıştır.¹⁵⁸⁸ Yunanistan'a gönderilecek 69 Giritli mebusun tayin işleri ile uğraşmışlardır.¹⁵⁸⁹ Bu vekillerin 15 Nisan Pazar gününden itibaren yola çıkmalarına karar vermişlerdir.¹⁵⁹⁰ Yunanistan hükümeti ise meclise kabul etmeyeceğini beyan etmiştir.¹⁵⁹¹ Bu düellolarla mesele Mayıs ayına kadar sürüncemede kalmış ve Mayıs ortasında Atina'ya ulaşmayı başarmışlardır.¹⁵⁹² Rusya'nın desteği ile Atina'dan gitmeyeceklerini baskılara boyun eğmeyeceklerini beyan etmişlerdir.¹⁵⁹³ Ardından beş mebus daha Atina'ya ulaşmayı başarmıştır.¹⁵⁹⁴ Yunan hükümeti bir kez daha Giritli vekilleri meclise kabul etmeyeceği yolunda taraflara teminat vermiştir.¹⁵⁹⁵

Yunanistan Başvekili Giritli vekilleri huzuruna kabul ederek, Yunan Meclisinde beyan ettiği üzere bu tarz hareketlerin fayda getirmeyeceğinden bahisle Girit'e geri dönmelerini tavsiye etmiştir.¹⁵⁹⁶ Yunan Meclisi tatil edilince Giritli vekiller yavaş yavaş Girit'e dönmeye başlamıştır.¹⁵⁹⁷ Giritli vekillerin ilhakı sağlayıcı bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Balkan Savaşı patlak verdikten sonra da 10 Ekim 1912'de Venizelos, Giritli vekillerin Yunan Meclisine kabulünü ve her iki meclisin de aynı olacağını açıklamıştır. 14 Ekim'de Giritli vekiller meclise büyük bir tören eşliğinde katılmışlardır.¹⁵⁹⁸ Balkan Savaşı'nı fırsata çevirmişlerdir. Böylece mebuslar meselesi Giritli Rumların isteği ve talebi ile sonuçlanmıştır.

Himayeci devletler, süreç içerisinde Girit ve Yunan hükümeti nezdinde gelirlere el koyma, tutuklama söylemleri ve icraatları ile işgal tehditleri savurarak, mevcut durumunun sürdürülmesinden yana olduklarından Osmanlı'dan gelen talepleri büyük ölçüde yerine getirmişlerdir. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'nın mağlubiyeti sonrasında Londra Antlaşması ve sonrasındaki görüşmeler ile ada üzerindeki egemenlik hakkını tamamen kaybetmiş ve Yunanistan hâkimiyetini tescil etmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁹⁹

Girit Mitinglerinden geriye sadece “*Yunanistan ve Yunanlılık*” karşıtlığı milliyetçi söylemler kalmıştır. Meşrutiyet'in iadesinden sonra ittihâd-ı Osmani'nin memleketin her

¹⁵⁸⁸ “*Girit Mes'eleşi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 13 Mart 1912, No: 11114.

¹⁵⁸⁹ **Tercümân-ı Hakikat**, 20 Mart 1912, No: 11121.

¹⁵⁹⁰ “*Girit Mes'eleşi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 22 Nisan 1912, No: 11154.

¹⁵⁹¹ Aynı yer.

¹⁵⁹² **Tercümân-ı Hakikat**, 13 Mayıs 1912, No: 11175.

¹⁵⁹³ **Tercümân-ı Hakikat**, 15 Mayıs 1912, No: 11177.

¹⁵⁹⁴ **Tercümân-ı Hakikat**, 17 Mayıs 1912, No: 11179.

¹⁵⁹⁵ **Tercümân-ı Hakikat**, 19 Mayıs 1912, No: 11181.

¹⁵⁹⁶ **Tercümân-ı Hakikat**, 21 Mayıs 1912, No: 11183; 25 Mayıs 1912, No: 11186.

¹⁵⁹⁷ **Tercümân-ı Hakikat**, 5 Haziran 1912, No: 11198.

¹⁵⁹⁸ Öksüz, **a.g.m.**, s. 111.

¹⁵⁹⁹ Bayur, **a.g.e.**, C. 2, Kısım. 3, s. 245-247.

tarafında hâsıl olacağı bir sırada Doğu Rumeli'nin, Bosna ve Hersek vilâyetleri kara parçalarının kaybedilmesi esnasında sembolik bir şekilde Meşrutiyet hükümetine miras kalan Girit adasının Yunanistan'a ilhak kararı alınmasıyla başlayan miting süreci hayalkırıklılığı ile sonuçlanmıştır.

“1908 Ekim Krizi” ve “Girit meselesi” nedeniyle Osmanlı kamuoyunda meydana gelen miting ve nümayişler “ilhak reddinden” çok daha öte sonuçlar doğurmuştur. Meşrutiyet Dönemi'nin başından itibaren vatan bütünlüğü ve bağımsızlığı ilkesi “*demokratik yönetim*” anlayışıyla taçlandırılmak istenmiştir. Demokratik kültürün bir parçası kabul edilen bu mitinglerle toplum nazarında “*vatan*” ve “*millet*” duygusu öne çıkarılmış ve yüceltilmiştir. Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve haliyle siyasal yönetim anlayışı ile birlikte gündelik hayatın en ucra köşesine kadar yaygın bir şekilde -her ne kadar Tanzimat Dönemi süresince bunu asgari düzeye indirecek adımlar atılmış olsa da- dinsel inanışlar üzerine “*ümme*t” anlayışından “*millet*” anlayışına dönüşüm esas kılınmıştır. Modernizenin seyri ile birlikte her daim gelişim gösteren veya önü alınamayan doğa mizacının bir neticesi; millet anlayışı, varoluşu ile birlikte Osmanlı ülkesinde en başından beri etkisini göstermiş olsa da II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu reformist anlayış içerisinde zirve yaparcasına bu miting ve nümayişlerde vatan duygusu ile yoğunlaşmış ve yaygınlaşmıştır. Neredeyse “*vatanpervelik*” kavramının geçmediği ilhak aleyhtarı bir miting yoktur.

Gayr-ı Müslimler'in “*millet sistemi*” içerisinde evrimselleştiği süreçte Osmanlı idaresinin asli sahibi, ümmet anlayışı ile sosyal hayatını idame ettiren “*vatan*” gibi kavramlardan ziyade “*kulcu*”, “*saltanatçı*” veya “*padişahım çok yaşa*” anlayışlarını kendine rehber edinen Müslümanlar için millet sisteminin ilk vücut bulduğu kavram “*Osmanlılık*” siyasetidir. Osmanlılık veya Osmanlıcılık gibi kapsayıcı, genelleyici milletleştirme çalışmaları bakımından 19. yy'da Tanzimat, Islahat ve Kanun-ı Esasî gibi hukuki adımlar¹⁶⁰⁰ atılmış olsa da ekonomik, kültürel, uluslararası rekabet vs. gibi birçok konuda gösterilebilecek yetersizlikler nedeniyle bu fikrin milletleştirdikleri arasında gayr-ı Müslimler yer alamamışlardır. Sadakat otağı, Osmanlı soyundan yaratılan bu fikir akımı “*ilhak aleyhtarı mitingleri*”nde sahne almış olsa da mitinglerdeki milliyetçi söylemler perde arkasında Türk milliyetçiliğini güçlendirmiştir.

¹⁶⁰⁰ Bu gelişmelerin ayrıntıları için ayrıca bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 16. Bs. Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, YKY Yayınları, İstanbul, 2011, s. 169-381.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ MİTING VE NÜMAYİŞLERİ

“*Savaş dönemi miting ve nümayişleri*” Osmanlı Devleti’nin genel seferberlik ilan ettiği veya savaşın bir tarafı olduğu “*Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı*” dönemlerini kapsamaktadır. Bu dönemde, konusu “*savaş*” olan kitlesel halk hareketleri ele alınmıştır. Savaş taraftarlığı ile öne çıkan “*ilhak*” konulu mitinglerden “*savaş*” konulu mitingleri birbirinden ayıran temel özelliklik “*savaşın gerçekliği*”dir. İlhak konulu mitinglerde ortada fiili veya resmi olarak savaş yoktur. Sadece “*haksız girişimler*” ve bu tür teşebbüslerle ilgili ilk başta “*hukuki mücadele*” aksi takdirde “*askeri mücadele*” söz konusudur. Ekseriyetle mitinglerde “*olası savaştan*” bahsedilmektedir. Ancak savaş konulu mitinglerde ise devlet hem fiili ve hem de resmi olarak savaşın içerisinde. Ortada mevcut bir savaş hali vardır.

1. Trablusgarp Savaşı Miting Ve Nümayişleri

Yakınçağ başlarında Kuzey Afrika eyaletlerinden Trablusgarp; Mısır, Tunus, Fas ve Cezayir gibi Osmanlı Devleti’ne bağlıdır ve zamanla bu yerler gibi sömürge arayışı içerisindeki büyük devletler tarafından ele geçirilmek istenmiştir. Bu nedenle yayılmacı politika takip eden devletlerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Özellikle Fransa’nın 1798 senesinde Mısır’a yönelmesinin ardından başlayan süreçte 1869 senesinde Süveyş Kanalı’nın açılması ile Trablusgarp’ın önemi artmıştır.¹⁶⁰¹

Asya, Afrika ve Avrupa ticaret merkezi noktasında yer alan, otoriteden yoksun, Trablusgarp’ta sömürge yarışında geç kalan, 1870 senesinde birliğini sağlayan İtalya, bölgede nüfuz edebilmek için çizmenin karşı sahillerine sahip Trablusgarp’ı işgale hazırlanmıştır. Trablusgarp’ta iç ve dış ticareti tekeline almış, Roma Bankası, ticaret okulu, yetim okulu, sağlık kuruluşları ve postaneler gibi kurumlarla sosyal ve kültürel varlığını ve gereksinimliliğini artıran İtalya için burası son derece işgale kolaydır.¹⁶⁰² İşgal için ileri süreceği pek çok hukuki gerekçesi olan bir yerdir. Yatırımlarıyla Trablusgarp’a yerleşen ve bölgenin kalkınmasında önemli bir

¹⁶⁰¹ Karal, **a.g.e.**, s. 250-270.

¹⁶⁰² Aynı yer.

paya sahip İtalya, nihayetinde bölgedeki İtalyanlara yapılan kötü muameleleri, işgalin gerekçelerinden sayarak harekete geçmiştir.¹⁶⁰³

İtalya hükümeti, 28 Eylül 1911’de Osmanlı hükümetine Trablusgarp’tan askerlerini çekmesi için “*yirmi dört saatlik bir nota*” vermiş ve akabinde “*resmi olarak*” 29 Eylül’de işgale başlamıştır.¹⁶⁰⁴ İşgalden hemen önce Osmanlı hükümeti, Trablusgarp’a asker nakliye etmek istemiştir. İtalyan maslahatgüzarı asker sevkياتının sonlandırılmasını talep etmiş ve durumdan kendi hükümetini haberdar etmiştir. Böyle olmakla birlikte İtalya hükümeti, yirmi dört saat içinde Trablusgarp ve Bingazi’nin boşaltılmasını Bâb-ı Âliden talep etmiş; ancak, Osmanlı yönetimi, meselenin “*siyasi müzakere*” yoluyla halledilebileceği yönünde cevap vermiştir. İtalya hükümeti bu cevabın “*harp ilan*” etmek manasına geldiğini değerlendirerek, Preveze’de bulunan bir Osmanlı torpidosu topa tutmuştur. Bu suretle Trablusgarp Savaşı “*fiilen*” başlamıştır.¹⁶⁰⁵

İtalya’nın Trablusgarp ve Bingazi’nin boşaltılması yönündeki “*notasını*” Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa, meselenin sulh yoluyla çözümleneceğine inandığından askeri tedbir almamıştır. Hakkı Paşa tedbirsizliği ile ilgili olarak, kendi durumunda olan eski zaman Sadrâzamlarının kafalarının kestirildiğinden bahsederek “*ihmalini*” kabul etmiştir.¹⁶⁰⁶ Trablusgarp’ın işgal edildiği gün Hakkı Paşa, görevinden istifa etmiş ve yerine Meşrutiyet ilan edildiği sırada Sadâret koltuğunda bulunan Sait Paşa, hükümet kurmakla görevlendirilmiştir. Sait Paşa önderliğindeki Osmanlı hükümeti, İtalyanlar’a karşı Trablusgarp’ın “*kuvvetle*” savunulabileceğini düşünmemiş ve “*diplomatik mücadele*” tercih etmiştir. Daha önceki yıllarda; Kıbrıs, Mısır, Doğu Rumeli, Bosna ve Hersek vilâyetlerinin el değişikliğine şahitlik eden hükümet yetkilileri “*emperyalist eğilimlerle*” kaybedilen toprakların “*savaş yoluyla*” geri alınacağı düşüncesinin “*devrinin kapandığını*” düşünmektedir. Sait Paşa, devletler hukuku ilkeleri esasıyla büyük devletlerin çıkar çatışmalarından yararlanmak kaydıyla toprak bütünlüğünün sağlanabileceği yönünde devlet adamlığı tecrübesine dayanarak “*hukuki mücadele*” tercih etmiştir. Bu nedenle, işgal meselesi hakkında vakit kazanmak, teklifler sunmak veya almak, pazarlık etmek gibi siyasi teorilere başvurmuştur.¹⁶⁰⁷

¹⁶⁰³ Nurdan İpek Şeker, **Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı’nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları**, İSAM (38), s. 238.

¹⁶⁰⁴ Karal, **a.g.e.**, s. 250-270.

¹⁶⁰⁵ “*Hakkı Paşa’nın Sebeb-i İstifası*”, **Sabah**, 1 Ekim 1911, No: 7912.

¹⁶⁰⁶ Hale Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan İlişkileri**, TTK Yayınları, Ankara, 1959, s. 38; Hakkı Paşa, işgalden üç gün önce Meclis-i Mebusânda İtalya’nın kesinlikle Trablusgarp’ı işgali yönünde kötü niyet taşımadığını beyan etmiştir. İsrail Kurtcepe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s. 69.

¹⁶⁰⁷ Karal, **a.g.e.**, s. 272-275.

Sait Paşa hükümeti, 30 Eylül 1911’de tüm vilâyetlere bir beyanname yayımlayarak, Trablusgarp işgali dolayısıyla ahaliden “*metanet ve itidal*” eylemelerini, ülkedeki İtalyanlara karşı şiddet gösterilmemesini istemiştir.¹⁶⁰⁸ *Sabah* gazetesi “*miting*” başlıklı bir haberinde İtalya’nın Trablusgarp ve Bingazi’yi işgal hazırlığında bulunduğu sırada işgalin hukuksuzluğundan bahisle gerek Trablusgarp’ta ve gerek tüm Osmanlı vilâyetleri ile tüm dünyada cereyan edecek miting hazırlıklarının yapıldığı esnada İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerinin mitinglerin lüzumsuzluğundan bahsettiğini yazmıştır. Özellikle mitingler yoluyla halkın kin ve nefrete sevk edilerek, İtalyan vatandaşlarına karşı vukubulacak saldırıların uluslararası kamuoyunda İtalya yönetimine avantaj sağlayacağı vurgusu yapılmıştır.¹⁶⁰⁹ İşgalden önce gözetilen durum böyledir.

Trablusgarp işgalinin, Dâhiliye Nezâreti tarafından tüm vilâyetlere duyurulmasından sonra henüz kaybedilen Bosna ve Hersek dâhil olmak üzere¹⁶¹⁰ tüm Osmanlı memleketlerinde ahali coşup taşmakta ve her ne şartta olursa olsun Bâb-ı Âliye destek telgrafları çekilmektedir. Telgrafların pek çoğunda bazen ahalinin sokak ve meydanlara çıkarak, miting ve nümayişler düzenlendiğinden, bazen de kentin ileri gelenlerin toplanarak, ahali adına işgali protesto ettiklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu telgraflarda, merkezi yönetimin isteği doğrultusunda farklı milletler arasındaki birlikteliğin sürdürüldüğü, asayişin ve huzurun muhafaza edildiği bilhassa belirtilmiştir.

1.1. İstanbul ve Çevresi Miting ve Nümayişleri

29 Eylül 1911’de Harbiye Nezâreti bir beyanname yayımlayarak, İstanbul’da sıkıyönetim nedeniyle Trablusgarp işgaline karşı ahalinin gizli, açık gösteri ve miting düzenlenmesini uygun olmadığını bildirmiştir. Mitingciler ile nümayişçilerin yakalanarak, haklarında gerekli işlemler yapıldıktan sonra Divan-ı Harb-i Örfiye teslim edileceğini duyurmuştur.¹⁶¹¹ İstanbul Polis Müdüriyeti, Harbiye Nezâretinin sıkıyönetim nedeniyle miting yasağı kararına binaen Dârülfünûn öğrencilerinin 6 Ekim Cuma günü yapacağı miting başvurusunu reddetmiştir.¹⁶¹² Sıkıyönetim nedeniyle Girit mitinglerindeki yasakçı tutum Trablusgarp Savaşı sürecinde devam etmiştir.

¹⁶⁰⁸ *Sabah*, 1 Ekim 1911, No: 7912.

¹⁶⁰⁹ “*Miting*”, *Sabah*, 7 Ekim 1911, No: 7918.

¹⁶¹⁰ “*Bosna-Hersek Müslümanları*”, *Sabah*, 6 Ekim 1911, No: 7917.

¹⁶¹¹ “*Men-i İctimâ*”, *Sabah*, 6 Ekim 1911, No: 7917; “*Harbiye Nezâretinden Beyânâme*”, *Tanin*, 30 Eylül 1911, No: 1105.

¹⁶¹² “*Dârülfünûn’da İctimâ*”, *Tanin*, 6 Ekim 1911, No: 1111.

Sıkıyönetim yasağına rağmen İstanbul'da ve yakın Çatalca özerk sancağında kısmi olarak halk sokakları çıkmıştır. 3 Ekim 1911'de İttihat ve Terakki Merkez Heyeti öncülüğünde Çatalca ahalisi miting düzenleyerek, Trablusgarp işgalini protesto etmişlerdir. Sanayisini güçlendirmek isteyen İtalyan saldırısına karşı Çatalca ahalisi, Osmanlı hükümetine destek olmak amacıyla “*kanlarının son damlasına kadar*” mücadele edeceklerini, hükümetin emrine amade olduklarını hazırlamış oldukları miting kararnamesi ile duyurmuşlardır.¹⁶¹³ Şiddet meyilli bir miting olarak kayıtlara geçmiştir. Çatalca ahalisi hükümete desteklerini sunmuşlardır.

İstanbul'da yaşayan Debreli ve Matli Arnavutlar ise ittihad-ı Osmani'nin bir nişanesi olarak sıkıyönetime aldırış etmeksizin miting düzenlemişlerdir. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısını namertçe addedip, Osmanlı hukukunun ihlalini şiddetle protesto etmişlerdir. Osmanlılığa yaraşır bir şekilde “*kanlarının son damlasına kadar*” mücadele edeceklerine yemin etmişlerdir. Bu doğrultuda hazırlanan miting kararnamesi, Matlili Cemal Paşazade Ahmet Muhtar Bey tarafından imzalanarak, hükümet yetkililerine ulaştırılmıştır.¹⁶¹⁴ Osmanlılık düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Mitingin ardından soruşturma açılıp açılmadığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4 Ekim 1911'de Ayasofya Camii'nde binlerce kişinin bir araya gelerek miting düzenlemiş ve bu mitingde, Aydın Mebusu Mehmet Ubeydullah Efendi bir konuşma yapmıştır. Mitingde İngiltere kralı ile bazı uluslararası cemiyetlere telgraf yazılmasına karar verilmiştir. Bu cemiyetler, İngiltere'de varlığını sürdüren; Ensai-i Beşer Cemiyeti ile Asya ve Coğrafya Cemiyetler Kraliyesi, Fransa'da Hukuk-ı Beşer Cemiyeti, tüm memleketlerdeki ve bilhassa İsviçre'deki sulh cemiyetleri, ilim ve fen cemiyetleri ve sosyalist cemiyetlerdir. Ayrıca tüm milletlerin ayan ve mebusların başkanlarına, basın-yayın kuruluşlarına, Lahey Hüküm Mahkemesi ve Amerika'da Kongre Reisliğine telgraf çekilmesine karar verilmiştir.¹⁶¹⁵ Uluslararası kamuoyu harekete geçirilmeye çalışılmıştır. Mitingin alışageldiği üzere Ayasofya Camii'nin içinde mi yoksa dışında avlusunda mı meydana geldiği net değildir. Kapalı yer toplantısı olma ihtimali mevcuttur.

İngiltere Kralı V. George'ye yazılan telgrafta, Trablusgarp'ın birçok antlaşmalarda geçtiği üzere Osmanlı memleketi olduğu, İtalya işgalinin hiçbir haklı gerekçesinin olamayacağı

¹⁶¹³ **Tanin**, 8 Ekim 1911, No: 1113.

¹⁶¹⁴ İstanbul'da oturan Debreli ve Matli Arnavutların düzenlemiş oldukları mitingin açık veya kapalı yer toplantısı olduğuna dair açık bir bilgi yoktur. Haberde sadece miting yaptıklarına değinilmiş, miting yerinden bahsedilmemiştir. Ayrıca bkz. “*Debre ve Matliler*”, **Tanin**, 6 Ekim 1911, No: 1111.

¹⁶¹⁵ “*Ayasofya Cami-i Şerifi'nde İctimâ-i İslam*”, **Sıratı Müstakim**, 12 Ekim 1911, No: 162.

ve ayrıca İtalya'nın Trablusgarp ile dini, örfi, cinsi, dili, çevresi ve geçmişi ile hiçbir ilişkisinin kurulamayacağı anlatılmıştır. İşgal ile İtalya'nın tüm insanlık hukukuna ve antlaşmalarına, medeni milletlere yaraşmayacak surette karşı geldiğine, Osmanlı mülki haklarını ayaklar altına aldığına, bu duruma karşı müsamaha gösterilmemesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. 80 veya 90 milyon Müslüman nüfusa hâkim olan İngiltere gibi devletin İslam milletinin ve Hilâfete sahip olan Osmanlı'nın menfaatlerine yakın bir siyaset gütmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. İngiltere Devleti'ne savaş ilan edilmediği müddetçe İngiliz devlet adamlarının meseleye yaklaşımlarının Osmanlı menfaatlerine uygun olması gerektiği fikri belirtilmiştir.¹⁶¹⁶ İngiltere Devleti'nin 100 milyona yakın bir coğrafyadaki Müslüman nüfusuna sahip olmasından bahisle Osmanlı ile işbirliğine gitmesinin akla yatkın olduğu hususu dile getirilmiştir.

1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri

Selanik Mitingleri, “İlk” miting, 27 Eylül 1911'de işgalden önce gerçekleşmiştir. İşgal öncesi, haksız saldırı söylentilerinin kentte duyulması üzerine Selanik halkı örgütlenmiş, kamuoyunu harekete geçirmiştir. Miting kararnamesinde; Osmanlı hükümetinin saldırılara kayıtsız kalmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. İtalyan saldırısının siyasal felakete yol açabileceği hususu dile getirilmiştir. İtalyan saldırısına karşı şiddetli tedbirler alınması istenilmiştir. İşgal olasılığı nedeniyle bir an evvel Osmanlı donanmasının Trablusgarp sularına sevkini yapılması, hâlihazırda iktidardaki İbrahim Hakkı Paşa hükümetinden talep edilmiştir.¹⁶¹⁷ Donanmanın varlığı Trablusgarp Savaşı'nda iyice hissedilmiş ve mitinglerde sıklıkla vurgulanan konulardan biri olmuştur.

Selanik halkı, İtalya'nın Trablusgarp'a girmesine müsaade edilmemesini, hükümetin savaştan kaçınmamasını, askeri güç kullanarak Kuzey Afrika'da kalan son toprak parçasının savunulması gerektiği yolunda görüşlerini ortaya koymuşlardır. İtalyan mallarına boykotun yanı sıra İtalya tebaasından olan kimselerin tutuklanması manasına gelen “*otaj usulüne*” başvurulmasını hükümetten istemişlerdir.¹⁶¹⁸ Ahalinin aksine Dâhiliye Nezâreti tüm yurttan, Trablusgarp Hadisesi'nden dolayı İtalya tebaası hakkında muhalif bir harekete meydan verilmemesini istemiştir.¹⁶¹⁹ Bu talep, 7 Ekim 1911 tarihli bir tamim ile tüm vilâyet ve

¹⁶¹⁶ Aynı yer.

¹⁶¹⁷ “*Selanik'te Te'sirât*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 29 Eylül 1911, No: 10951.

¹⁶¹⁸ “*Selanik'te Tesirât*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 29 Eylül 1911, No: 10951; Almanya, İtalya ve Osmanlı arasındaki Trablusgarp Savaşı'nda dostane bir girişimle, İtalya'daki Osmanlı tebaasının ve Osmanlı'daki İtalya tebaasının hukuk ve menfaatlerini korumayı üstlenmiştir. Ayrıca bkz. “*İtalya'daki Tebaa-i Osmani*”, **Sabah**, 6 Ekim 1911, Nr, 7917.

¹⁶¹⁹ **BOA**. BEO. 3941-295513.

mutasarrıflıklara bildirilmiştir.¹⁶²⁰ Trablusgarp hakkında uluslararası görüşmeler başladığında ve aleyhe durumlarla karşılaşıldığında, Osmanlı hükümeti bu sefer otaja benzer bir şekilde Osmanlı ülkesinde oturan İtalyanları dışarı çıkaracağını beyan etmiştir.¹⁶²¹ Kısacası konferansın sonucunun beklenmesi istenilmiştir.

Selanikliler, Trablusgarp İşgali'nin ardından emperyalist saldırılarının kesilmeyeceğinin farkındalığıyla hareket ederek en baştan itibaren İtalya ile diplomasi ve askeri mücadelenin “*sıkı yürütülmesinden*” yana tavır koymuşlardır. Trablusgarp işgali üzerine 29 Eylül 1911'de Selanik halkı, işgali protesto etmek maksadıyla sokak ve caddelerde nümayişlerle “*işgali*” protesto etmişlerdir. Kalabalıklar, İtalyan konsoloshanesi önünde toplanarak, İtalyan bayrağını indirmişlerdir.¹⁶²² İtalyan karşıtlığı veya aleyhtarlığı kamuoyunda yükselmeye başlamıştır. Girit mitingleri sırasında “*karşıt, düşman*” yerine koyulan Yunanistan'ın yerine bu kez “*İtalya*” koyulmuş ve bu tehditsel kavram etrafında doğal olarak vatan duygusunu paylaşılanlar birlik ve beraberlikle kümeleşmişlerdir. Millet olmanın izlenimlerini mitingler sırasında sergilemişlerdir.

Selanik'te 5 Ekim 1911'de sosyalistler tarafından Trablusgarp Savaşı hakkında miting düzenlenmiştir. Bu miting, Selanik'te sivil toplum kuruluşları öncülüğünde gerçekleşmiştir ve savaş karşıtıdır. Selanik Mebusu Dimitar Vlahof Efendi'nin başkanlığında Amele İttihat Sendikasının örgütlemesiyle düzenlenmiştir. Toplumsal erginliğin esasının, yeni kurulan Sait Paşa kabinesinin güttüğü siyasete yakın bir şekilde olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu mitingde, meselenin, savaştan ziyade barış yoluyla hal edilmesinin mantık çerçevesinde bir yaklaşım olduğu vurgulanmıştır.¹⁶²³ *Sabah* gazetesi, Vlahof Efendi başkanlığında düzenlenen büyük bir mitingde, İslam ve Hristiyan ahalinin yek-dil olarak İtalya vahşilerini lanetlediklerini ve büyük devletlere hitaben protesto telgrafları hazırladıklarını yazmıştır.¹⁶²⁴ İtalyan'ın Trablusgarp'e saldırması ile ülke gündemini kaplayan dehşet ve şaşkınlık üzerine işbaşına getirilen Sait Paşa hükümetine desteklerini bildirmişler.

Selanik'te kayda geçen son miting, 5 Kasım 1911'de, 8 bin kişinin katılımı ile gerçekleşmiştir.¹⁶²⁵ Miting tarihinde ülkenin gündeminde İtalya'nın Trablus'u kendi ülkesine katışı vardır. Ekim ayının sonunda Türk direnişini gölgelemek ve kendi kamuoyunun moralini artırmak için İtalya yönetimi, 5 Kasım'da Trablusgarp'ı İtalya topraklarına kattığını resmen ilan

¹⁶²⁰ BOA. DH. EUM. EMN. 1-39.

¹⁶²¹ Bayur, a.g.e., C. 2, Kısım 1, s. 112.

¹⁶²² “*Selanik'te Galeyan*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 2 Ekim 1911, No: 10954.

¹⁶²³ “*Selanik'te*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 6 Ekim 1911, No: 10958.

¹⁶²⁴ “*Selanik'te Miting*”, *Sabah*, 6 Ekim 1911, Nr, 7917.

¹⁶²⁵ “*Selanik'te Miting*”, *Tanin*, 6 Kasım 1911, No: 1142.

etmiştir.¹⁶²⁶ Trablusgarp'ın ilhakı haberlerinin Osmanlı kamuoyunda duyulması ve hassasiyetin artması üzerine İtalya'nın Trablusgarp'teki vahşetini dünyaya duyurmak için mitinglere başvurulmuştur. Selanik Mitingi'nde Vlahof ve Rakovski Efendi tarafından İtalya'nın güttüğü siyaset ile gösterdiği vahşeti anlatır konuşmalar yapılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin iç ve dış siyasette ve iktisadi hayatında daha iyi yerlere gelebilmesi için muhakkak surette "*Balkan Birliği*" kurulması fikri ortaya atılmış ve savunulmuştur. Konuşmacılar, mitingciler tarafından şiddetle alkışlanmıştır. Konuşmaların ardından mitingciler sessizce dağılmışlardır.¹⁶²⁷ Miting yasal sınırları dâhilinde demokratik bir eylem olarak kayıtlara geçmiştir.

Bursa Mitingi, 30 Eylül 1911'de İtalya saldırısının ertesi günü 50 bin kişinin katılımı düzenlenmiştir. Katılım sayısı oldukça yüksektir. İç siyasette etileyici potansiyele sahiptir. Batı sömürüsüne karşı İslam vatandaşı olarak "*var olma gücü*" anlayışıyla hareket edilmiş ve İtalya "*ebediyen düşman*" ilan edilmiştir. İtalya'nın adaletsiz işgal girişimine karşı İslam dayanışması göstergesinde toplanan binlerce kalabalık, insan hürriyeti ile ilişkili gördüğü Trablusgarp meselesi için Osmanlı hükümetine verilen notanın tamamen Osmanlı hâkimiyet ve mülkiyet hakkına indirilen bir darbe olduğunu ve ayrıca İtalya'nın milletler hukuk kurallarını ayaklar altına aldığını ifade etmişlerdir.¹⁶²⁸

Osmanlı kamuoyunda medeniyet, uygarlık veya adaletleri ile tanınan; ancak, Girit mitingleri sırasında kamuoyunca itimatları iyice sarsılan büyük devletleri, bu saldırıya ve insan haklarına gösterdiği kayıtsızlıkla suçlamışlardır. Osmanlı hükümet yetkilerinin cesaretle hareket etmeleri gerektiği düşüncesini dile getirerek mevcut kamu otoritesi üzerinde yönlendirici ve baskıcı rol üstlenmişlerdir. Tüm Osmanlı vatandaşlarına çağrı yapılarak, ulusal bir meselede ortaya koyulacak maddi ve manevi destek sayesinde ulusal seferberliğin adımını atmışlardır. Hükümetin vereceği cevabı makine başında bekleyeceklerini bildirerek, siyasi mücadele içerisinde halkın gücünün önemine işaret etmişlerdir.¹⁶²⁹ Bursa Miting Heyetinin tefraf başında hükümet yetkilisi bulması zordur. Çünkü mevcut İbrahim Hakkı Paşa hükümeti çekilmiş, yerine Sait Paşa hükümet kurmakla henüz görevlendirilmemiştir.¹⁶³⁰ Hali hazırda hükümetin, başta İstanbul olmak üzere tüm memleket dâhilinde Trablusgarp hadisesi nedeniyle asayiş ve huzurun bozulmasına mahal verecek hareketlerden kaçınılması yönünde talimatı

¹⁶²⁶ Bayur, **a.g.e.**, C. 2, Kısım 1, s. 116.

¹⁶²⁷ "*Selanik'te Miting*", **Tanin**, 6 Kasım 1911, No: 1142.

¹⁶²⁸ "*Trablus Uğrunda, Bursa'da Miting*", **Tanin**, 30 Eylül 1911, No: 1105.

¹⁶²⁹ Aynı yer.

¹⁶³⁰ Bayur, **a.g.e.**, C. 2, Kısım 1, s. 109.

vardır.¹⁶³¹ Miting ve nümayişlerin her zaman için asayiş ve huzurun bozulmasına yol açabilecek eylemler olduğu hatırdadır.

12 Ekim 1911’de Müslim ve gayr-ı Müslimlerden yaklaşık 3 bin kişinin katılımıyla Bursa dâhilinde Yenişehir’de başka bir miting daha düzenlenmiştir. Yenişehir kaza ve köy ahalisi bir araya gelerek, Trablusgarp’ın işgalini protesto etmişlerdir. İnsanlık ve medeni âleme yakışmayacak kadar alçakçasına harp ilanı ile Trablusgarp’a saldıran İtalya canavarlarının bu hareketine şan ve şerefle göğüs geren hükümete bağlı ve emirlerine hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Mitingde “*kanlarının son damlasına kadar savaşıacaklarına*” dair yemin etmişlerdir. Saîd Paşa hükümetine desteklerini bildirmişlerdir. Miting kararnamesini içeren telgraf, Miting Reisi Hacı Emin, Belediye Reisi Hacı Mustafa, Mehmet, Ermeni Papazı Kerareş ve Rum Papazı Hristo adlı şahıslar tarafından imzalanmıştır.¹⁶³² Kararname, ittihâd-ı anâsıra uygun olarak imzalanmıştır. “*Milli irade*”nin benimsendiği görülmektedir. Kararnameye imza atanların resmi sıfatları nedeniyle mitingin daha çok resmi statüde bir miting olduğu değerlendirilmektedir.

Şam Mitingi, 1 Ekim 1911’de Şam’da düzenlenmiştir. Şam ahalisi, mebuslarıyla, ulemasıyla, eşrafiyla ve Şam’da oturan Tunus ve Cezayir muhacirleri adına bir heyetle Trablusgarp’ın işgalini protesto etmek için hükümet konağına kadar yürüyüş yapmışlardır. Muhacir derneklerinin katılımı mitingin, sivil halk hareketi yönünde bir eylem olduğuna işaret etmektedir. Mitingciler, Osmanlı hükümetine maddi ve manevi destek vermeye hazır olduklarını, can ve mallarının sonuna kadar İttihat Kulübüne fedaya amade olduklarını bildirmişlerdir.¹⁶³³ Mitingcilerin, can ve mallarının devlete değil de İttihat Kulübüne fedaya hazır olduklarını bildirmeleri, mitingin, İttihat ve Terakki Cemiyeti önderliğinde düzenlendiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan mitingciler nezdinde İttihat ve Terakkinin “*devlet*” olarak kabul edildiği görülmektedir.

Şam’a bağlı Safed’te Suriyeli vatandaşlar sokaklara çıkarak vatansever nümayişler düzenlemişlerdir.¹⁶³⁴ Bu yerlerde cereyan eden mitinglerin genelinin düşüncesinde saldırıya ve haksızlığa uğrayan İslamlardır. Mitingcilere veya nümayişçilere göre mağduriyetin sebebi Hristiyanlardır. Kamuoyunda “*hilal ve salib*” çatışması giderek tırmanmıştır. Düşman statüsüne

¹⁶³¹ BOA. BEO. 3941-295513.

¹⁶³² “Yenişehir’de”, **Tanin**, 16 Ekim 1911, No: 1121; “Yenişehir’den: 29 Eylül”, **Sabah**, 13 Ekim 1911, No: 7924.

¹⁶³³ “Tezahürât-ı Vatanperverâne”, **Tanin**, 3 Ekim 1911, Nr: 1108.

¹⁶³⁴ **Servet-i Fünûn**, 11 Kasım 1911, No: 1067.

koyulan Hristiyanlık, alanlara toplanan binlerce insan nezdinde İslamcılık düşüncesini şiarlaştırmıştır.

Üsküp Mitingi, 2 Ekim 1911’de, Üsküp Sultan Murat Cami ve çevresinde düzenlenmiştir. İtalya’nın Osmanlı’ya harp ilan ettiği ve Osmanlı hükümetinin harpte bulunduğu dair Dâhiliye Nezâretinin yazısının kendilerine ulaşmasıyla Üsküplüler, mebusları ve şehrin ileri gelenleri ile birlikte işgali protesto etmişlerdir. Kentin nüfus yapısına atfen mitinge Arnavutların öncülük ettikleri düşünülmektedir. Mitingde “*Müdafaa-i Milliye Heyeti*” teşkil edilmiş, 12 yaşındaki çocuklar, deniz yoluyla Trablusgarp’a gitmeyi talep etmişlerdir.¹⁶³⁵ Miting, savaş yanlısıdır.

Arnavutluk sorunlarıyla ülke gündeminde iken, Arnavutların haylice olduğu Üsküp’teki bu mitinge çok sayıda bölgenin temsilcisi mebuslar katılmıştır. Egemenliğin asilleri ile vekilleri bir araya gelmişlerdir. Bu kimseler Priştine’den; Şaban Bey ile Sava Efendi, Prizren’den; Şerif Bey, Yahya Bey, Hasan Bey, Vehbi Bey, Üsküp’ten; Said Bey, Pavlof Efendi, İpek’ten; İbrahim Bey ile Ahmet Bey’dir. Mitinge Ayrıca Priştine adına Müderris Abdülaziz, Prizren adına Müderris Rüstem Vehbi, Üsküp adına Müderris Celal, Üsküp Belediye Reisi Reşad, Üsküp eşrafından Bekir, Üsküp esnafından Agoş, Seniçe adına Ahmet Remzi, Üsküp Sırp cemaatinden Ersen Eredra Fegoişe, Üsküp Bulgar cemaatinden Maylof adlı şahıslardır. Miting Heyeti Reisi Osman Daniş Bey’dir.¹⁶³⁶ Neredeyse miting yeri, Üsküp Meclis-i Mebusânı olarak görev üstlenmiştir.

Miting kararnamesinde; Meşrutiyet’ten bu yana Osmanlı milletleri arasında birlik ve beraberliğinin sürdürüldüğünü, bundan böyle sürdürülmeye devam edeceğini, Trablusgarp saldırısına binaen asayiş ve huzurun muhafaza edileceğini ve hükümetin siyasi veya savaşa yönelik her türlü vereceği karar karşısında tek-vücut olarak hareket edeceklerini beyan etmişlerdir. Telgraf, Kosova ahalisi adına Müftü Fehmi, Mebus Sait, Priştine Mebusu Sava, Rum Metropolit Vekili Tasiliç, Belediye Reisi Yaşar Hüsnü, Taşlıca Mebusu Ali Vasfi ve Bulgar Metropolit Vekili Teofil adlı şahıslar tarafından imzalanmıştır.¹⁶³⁷ Kararnamede öncelikle Arnavut sorunları nedeniyle yaşanan ayrışmalardan kasıtlı “*birlik ve beraberlik*” mesajı verilmiştir. Trablusgarp Savaşı sırasında bölge asayiş ve huzuruna sekteye uğratacak

¹⁶³⁵ “*Üsküp’te Tezahürât*”, **Sabah**, 8 Ekim 1911, No: 7919.

¹⁶³⁶ “*Kosova’da Bir İctimâ’-i Vatanperverâne*”, **Tanin**, 9 Ekim 1911, Nr: 1114.

¹⁶³⁷ “*Üsküp’te Tezahürât*”, **Sabah**, 8 Ekim 1911, No: 7919.

eylemlerden kaçınılacağını ve olası savaş halinde Sait Paşa hükümetine tam destek vereceklerini beyan etmişlerdir.

Üsküp'te mitingle beraber gönüllü asker kaydına ve ordu için para toplanmasına başlanmıştır. 12 yaşındaki çocuklar dahi cebindeki harçlıklardan para yardımıyla bulunmuşlardır.¹⁶³⁸ Yine aynı tarihlerde Kosova'ya bağlı Priştine'de Arnavut vatandaşların öncülüğüyle İtalya'nın hukuka aykırı olarak Osmanlı Devleti'ne harp ilanı ve akabinde Trablusgarp'a saldırısının şiddetle protesto edildiği başka bir miting daha düzenlenmiştir.¹⁶³⁹ Arnavutlar, İtalyan saldırısına yönelik ittihâd-ı Osmaniye'ye sadık kalarak Osmanlı hükümetinin yanında olacaklarını ve savaş uğruna can ve mallarını fedaya hazır olduklarını ilan etmişlerdir.

Silifke Mitingi, 3 Ekim 1911'de Silifke Millet Bahçesi'nde, çoluk çocuk, binlerce halkın katılımıyla miting düzenlenmiştir. İslam coğrafyası Trablusgarb'ı işgal eden İtalya'yı protesto etmişlerdir. Mitingde İslamist düşünce hâkimdir. Miting heyetinde; Belediye Reisi Mehmet Bey, İttihat Kulübü Reisi Mahmut Bey, Rum Ruhani Reisi Papa Yorgi Efendi, Ermeni Ruhani Reisi Mardros Efendi ile kentin ileri gelen Müslim ve gayr-ı Müslim vatandaşları yer almışlardır.¹⁶⁴⁰ Heyet, ittihâd-ı anâsıra uygundur. Çoğulculuk anlayışıyla hareket edilmiştir. İttihat ve Terakki Kulübünün bir miting heyetinde yer aldığı "*ilk defa*" ismen zikredilmiştir. Kitlesel boyutlara varan Trablusgarp mitinglerinin esin kaynağı ve tertip örgütünün adresi bu mitingde görülmektedir.

Miting kararnamesinde; Trablusgarp uğruna "*kanlarının son damlasına kadar mücadele*" edeceklerinden, İtalya'nın Trablusgarp'ta verdiği zararı tazmin etmesi gerektiğinden ve sonrasında Trablusgarp topraklarını terketmeleri gerektiğinden bahsedilmiştir. Osmanlı'nın Trablusgarp topraklarını savunma gücü yetersizliği nedeniyle mali açığı kapatmak bakımından hükümetten vergilerin artırılması yönünde talepte bulunulmuştur.¹⁶⁴¹ Diğer mitinglerde gündeme getirildiği gibi savunma gücü yetersizliği ve mali açık konusu burada da gündeme getirilmiş ve yardım toplama işine geçilmiştir.

¹⁶³⁸ "Protestolar", **Tanin**, 8 Ekim 1911, Nr: 1113; "Kosova'da Hissiyât", **Tanin**, 6 Ekim 1911, No: 1111.

¹⁶³⁹ "Galeyân-ı Hamiyet", **Tanin**, 3 Ekim 1911, No: 1108; Selanik ve Kosova vilâyetlerinin yanı sıra Kosova vilâyetine bağlı Debre'de 1 Ekim 1911 Pazar günü miting düzenlenmiştir. Mitinge tüm ulema, eşraf ile civardan gelen daha birçok ahali bir araya gelerek, Osmanlı ve İslam hukuk menfaatlerini temin için hükümetin her türlü emirlerine uyacaklarına dair yemin etmişlerdir. Ayrıca, Debre-i Zir ahalisi de merkez kazada toplanarak vatanın namus ve hukukunu savunacaklarına dair yemin ettiklerini hazırlamış oldukları miting kararnamesi ile bildirmişlerdir. Ayrıca bkz. "Arnavutluk'ta", **Tanin**, 4 Ekim 1911, No: 1109.

¹⁶⁴⁰ "Protestolar", **Tanin**, 8 Ekim 1911, No: 1113.

¹⁶⁴¹ Aynı yer.

Miting heyeti, Sadrâzamlığa yeni atanan henüz hükümetini kuramayan Sait Paşa'ya, Müslim ve gayr-ı Müslim olmak üzere tüm Osmanlı vatandaşları olarak her türlü fedakârlığa hazır olduklarını bildirmişlerdir. Olası savaş halinde Silifke sahilinde 150 bin Türk'ün işaret beklediğini Sadârete yazmışlardır. Gerekğinde kendi hayvanlarını orduya verebileceklerinden bahsetmişlerdir. Miting, yarım saate yakın sürmüş ve bu süre içerisinde 200 lira kadar nakit para toplanmıştır. Ardından bu para mutasarrıfın eşinin vermiş olduğu 50 lira ile birlikte deftardarlığa teslim edilmiştir.¹⁶⁴² Miting heyetinde ve sonraki aşamalarında resmi görevlilerin sayısı bakımından mitingin resmi hüviyette cereyan ettiği söylenebilmektedir. Diğer taraftan “150 bin Türk” ibaresi, mitingin, her ne kadar itihâd-ı İslam fikirleri üzerine teşekkül edildiği ifade edilse de mitingin perde arkasında Türk milliyetçiliğini güçlendirdiği ortadadır.

Erzurum Mitingi, 3 Ekim 1911'de Vali Mehmet Emin başkanlığında Erzurum mebusları, kumandan vekili, ulema ve eşraf sınıfından kimselerle İttihat ve Terakki ile Taşnaksutyun Cemiyetleri temsilcileri ile birlikte düzenlenmiştir. Partiler arası uzlaşma mevcuttur. Bu durum demokratik geçimi açısından son derece önemlidir. Miting; resmi yetkililer ile birlikte sivil toplum kuruluşları ve dernekler statüsündeki siyasi fırkaların katılımıyla gerçekleşen yarı resmi nitelikte bir halk hareketidir. Mitingde; Trablusgarp Savaşı münasebetiyle Hilâfet ve saltanatın hükümranlık hakkının korunmasıyla görevli Meşrutiyet hükümetinden üzerine düşen vazifenin yapılması istenmiştir. Erzurum Valisi başkanlığı altında Milli İane Komisyonu kurulmuştur. Oradaki toplantıda 50 bina 515 kuruş nakdi yardım toplanmıştır. Bunun yanı sıra maaşlarının bir kısmı da yardıma terk olunmuştur.¹⁶⁴³ İslam coğrafyasından Trablusgarp'ın işgali “Hilâfet” makamının siyasi bir araç olarak kullanımını hatırlara getirmiştir. “İslamcılık” fikri mitingin temel felsefesidir.

Adana Mitingi, 4 Ekim 1911'de Taşnaksutyun öncülüğünde Vali Muammer Bey'in katılımı ile din ve millet farkı gözetmeksizin geniş bir katılımı ile düzenlenmiştir. Miting, çokuluslu bir yapıya sahiptir. Uzlaş ve çoğulcu kültürü bünyesinde barındırmaktadır. Miting ile Trablusgarp saldırısı karşısında tüm Osmanlı milleti birlik ve beraberliğe davet edilmiştir. Osmanlılık esas alınmıştır. Miting sırasında Muammer Bey kalabalığa seslenmiştir. Mitingde, vatan müdafaası adına bir saat zarfında 1.000 lira para toplanmıştır. Bu paranın 150 lirasını Vali Bey vermiştir. Miting heyeti, birkaç gün zarfında 20.000 lira para toplanacağını ümit ettiğini

¹⁶⁴² Aynı yer.

¹⁶⁴³ BOA. BEO. 3944-295758.

beyan etmiştir.¹⁶⁴⁴ Taşnaksutyun Cemiyetinin Adana’da faal olduğu ve milli meselelerde birlik ve beraberlikle hareket ettiği Adana Mitingi ile ortaya konmuştur.

Bağdat Mitingi, 6 Ekim 1911’de Bağdat’ta düzenlenmiştir. Mitingde, üç saat içerisinde 20 25 bin gönüllü kaydedilmiştir. Bağdat kamuoyu esasında işgalden önce işgal yolundaki haberlerin yayılması üzerine Müdafaa-i Milliye Reisi Mehmet Fazıl imzalı Meclis-i Mebusâna 27 Eylül 1911 tarihli bir yazı göndermiştir. Bu yazıda, çok senelerden beri birçok fedakârlıklardan sonra kazanılmış Meşrutiyet sayesinde büyük devletlerin dostluğunun kazanıldığı, din ve millet farkı gözetmeksizin herkesin sükûnet içerisinde vatanları için çalıştığı ve buna karşın hiçbir asırda hiçbir hükümete yakışmayacak şekilde saldırılara maruz kalındığına değinilmiştir.¹⁶⁴⁵ Miting, Meşrutiyet rejimine sıkıya bağlı kalmakla birlikte haksız saldırılara karşı milletçe birlik ve beraberlikle mücadeleye çağrı niteliğindedir. “*Gönüllü kaydı*” savaş taraftarlığından kaynaklanmaktadır.

Kütahya Mitingi, 12 Ekim 1911’de çeşitli milletlerden oluşan geniş bir kitlenin katılımıyla düzenlenmiştir. Miting, kozmopolit bir yapıdadır. Mitingciler, İtalya’nın Trablusgarp’ı hiçbir hak ve hukuka dayanmayan işglini protesto etmişlerdir.¹⁶⁴⁶ Miting, ittihad-ı anâsır ruhuyla meydana gelmiştir. Ortaya çıkan kalabalık için “*muazzam*” tabiri kullanılmıştır.¹⁶⁴⁷ Mitinge katılım sayısının oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir.

Miting karnamesinde; haklı seslerini ulusal ve uluslararası kamuoyuna duyurmak istediklerinden, güzel yüzlü ve güzel sineli anavatanlarına düşman hücumundan, kötü bakışlarından esirgemek için “*canlarını, kanlarını ve her şeylerini feda edeceklerinden*” bahsetmişler ve bu uğurda yemin etmişlerdir. Altı buçuk asırdan beri vatan uğrunda canını feda eden şehit dedelerinin, babalarının, kardeşlerinin ve ruhlarından bahsederek, aynı fedâkarlığı kendilerinin de yapacağını taahhüt etmişlerdir. Cesaretlerinin yerinde olduğunu, vatanın selameti uğruna hükümet tarafından verilecek her türlü emre amade olduklarını beyan etmişlerdir. Hükümet yetkililerinden cevap alana kadar telgraf makinası başında bekleyeceklerini bildirmişlerdir.¹⁶⁴⁸ Büyük devletlerle görüşmelerin yapıldığı sırada yeni iş başına gelen Sait Paşa hükümetine şu suallerde bulunmuşlardır:

“... Şimdi soruyoruz hükümet bize ne emrediyor? Bizden can ise hazır; bizden mâl ise o da hazır; mevt (ölüm) ise elhamdülillah pek mebzul (bol). Vatanın selametini kâfil herhangi bir emrin

¹⁶⁴⁴ “Adana’da Galevân-ı Hamiyet”, **Sabah**, 6 Ekim 1911, No: 7917.

¹⁶⁴⁵ **Meclis-i Mebusân** N.ba. Arşiv No: 8/4-1, Dosya No: 1, Dizin No: 2.

¹⁶⁴⁶ “Galevân-ı Hamiyet, Kütahya’dan Telgraf: 29 Eylül”, **Sabah**, 13 Ekim 1911, No: 7924.

¹⁶⁴⁷ “Protestolar”, **Tanin**, 13 Ekim 1911, No: 1118.

¹⁶⁴⁸ “Protestolar”, **Tanin**, 16 Ekim 1911, No: 1121.

ifasına mahyayız. Vatan uğrunda can feda olmayacak cesedin laşe (leş), cife (kokmuş et parçası) olacağına mutekadız (inananlarız). Tekrar soruyoruz, hükûmet bize ne emrediyor? Şimdi cevap isteriz¹⁶⁴⁹.”

Kararname, Kütahya Miting Reisi Belde Müftüsü Fevzi, Belediye Reisi Abdeh, Hocazade Rasih, Abdülfettahzade Ahmet, Karaağazade Refik, Germiyanzade Rüştü, Hacı Eyüpağazade Halil, Müftüzade Ahmet, Ebezade Galip Bey, Trabzonzade İbrahim, Dişyan Sitrak, Slaloşyan Artin, Antaş Simonidis, Kirogoş oğlu Kiryako adlı şahıslar tarafından imzalanmıştır.¹⁶⁵⁰ Heyet, ittihâd-ı anâsıra uygundur. Milli iradenin tecelisi bakımından anlamlıdır. Miting, Kütahyalı ileri gelen ailelerince ve belediye teşkilatınca düzenlendiği görülmektedir. Bu suretle yarı resmi nitelikte bir halk eylemi olduğu söylenebilmektedir. Sait Paşa hükümetini desteklediklerini ilan etmişlerdir.

Siroz Mitingi, 14 Ekim 1911 tarihli *Tanin* gazetesinde yer alan bir habere göre Siroz’da düzenlenmiştir. Mitinge; Müslim ve gayr-ı Müslimler birlikte katılmışlardır. Miting, çokuluslu bir yapıya sahiptir. Miting heyetinde; Siroz Müftüsü Hüsamettin, Belediye Reisi Servet, İttihat ve Terakki Kulüp Kâtibi Ömer Talip, Dava Vekili Şemi ve Nazif, kentin ileri gelenlerinden Ali Paşa, Adil, Yusuf, Faik, Nazmi, Cevdet, berber esnafından Yusuf, Hatip Hacı Ömer adlı şahıslar yer almışlardır. Gayr-ı Müslimlerden; Rum ileri gelenlerinden Maridof, Dava Vekili Hristaki Karagöz, Musevi ileri gelenlerinden; Leon ve İsak Karacı adlı şahıslar da miting heyetinde yer almış olan diğer isimlerdir.¹⁶⁵¹ İttihâd-ı anâsıra uygun bir şekilde miting heyeti teşkil edilmiştir. Miting organizasyonunda “*şavaşçı bir parti*¹⁶⁵²” olarak addedilen İttihat ve Terakki Fırkası yer almıştır.

Miting kararnamesinde, Osmanlı hükûmetine hitaben, meselenin harp yolu ile değil de sulh yolu ile çözülmesi takdirinde Trablusgarp’ın elden çıkma olasılığının yüksek ihtimal dâhilinde olduğu uyarısı yapılmıştır. Bu nedenle meselenin çözümü için kesinlikle sulh yoluna başvurulmaması istenilmiştir.¹⁶⁵³ Henüz işbaşına gelen ittihatçı olmayan; ancak, iktidarda kalabilmek için Meclisteki ittihatçı çoğunluğa ihtiyaç duyan Sait Paşa hükümetinin meselenin Osmanlı menfaatlerine uygun bir şekilde çözülmesi için diplomasi seçeneğine gitmemesinin önerisi yapılmıştır. İstanbul hükmetini savaş kararı almaya zorlamışlardır.

¹⁶⁴⁹ “*Galeyân-ı Hamiyet, Kütahya’dan Telgraf: 29 Eylül*”, **Sabah**, 13 Ekim 1911, No: 7924.

¹⁶⁵⁰ “*Protestolar*”, **Tanin**, 16 Ekim 1911, No: 1121.

¹⁶⁵¹ “*Vilâyâtta Galeyân-ı Hamiyet, Vergi Teklifleri*”, **Tanin**, 14 Ekim 1911, No: 1119.

¹⁶⁵² Karal, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁶⁵³ “*Vilâyâtta Galeyânı Hamiyet, Vergi Teklifleri*”, **Tanin**, 14 Ekim 1911, No: 1119.

Siroz Miting Heyeti, savaş kararının makûllüğü adına hükümetten bir an evvel donanmanın geliştirilmesini istemiştir. Milletin fedakârlık etmesi gerektiğine değinerek, emlak ve temettü vergilerini beş sene müddetle her sene birer misli fazlasıyla ödenmesi yolunda bir kanunun çıkarılmasını talep etmişlerdir.¹⁶⁵⁴ Ardı günlerde donanmanın eksikliklerinin giderilmesi ve güçlendirilmesi için Selanikliler vergi artımı ile ilgili taleplerini ve çözüm önerilerini sunmaya devam etmişlerdir. Dâhiliyeye gönderilen bir telgrafta, donanma eksikliklerini giderebilmesi için beş sene müddetle maarif, arazi, emlak ve temettü vergilerinin bir misli fazla ödenmesini ve ayrıca memurların da maaşlarından ayda % 5 oranında kesinti yapılarak, yardıma bağlanmasını talep etmişlerdir.¹⁶⁵⁵ Düşmanın İtalya gibi büyük devletlerden bir ülke olması toplumsal seferberliğe ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. İtalyan karşıtı her mitingde buna benzer uygulamalara başvurulmuştur. Neredeyse “*toplumsal seferberlik*” ilan edilmiştir.

Balikesir Mitingi, 19 Ekim 1911 Perşembe günü Balikesir Mutasarrıfı Samih Bey, Zağnos Paşa Camii’nde namazdan sonra yapılan mitingde İtalya’nın Trablusgarp işgali durumu sebebiyle donanmaya duyulan gereksinim hakkında oradakilere gayet anlaşılır ve tesirli bir konuşma yapmıştır. Orada coşan halk 100 lira kadar yardım toplamışlardır. Sonra Balikesir’in ileri gelenleri Mutasarrıfa giderek vergilerin bir misli artırılmasını talep etmiştir. Hükümete gönderilen telgrafta Balikesir Belediye Reisi Ahmet Necati Bey ile Ticaret Odası Reisi İsmail Bey’in isim ve imzaları yer almıştır.¹⁶⁵⁶ Miting, daha çok resmi hüviyete sahiptir.

“*Trablusgarp Savaşı Mitingleri*”, “*haksız saldırı*” karşısında “*hukuki savaş*” talep etmektedir. Hukuki savaşın kaybı halinde “*askeri savaş*” istenmektedir. Siroz Mitingi gibi aksi yönde talep edilen mitinglerin varlığı sözkonusudur. Savaş taraftarı mitinglerde ekseriyetle maddi yardım toplanması, gönüllü kaydı gibi saha metodları sıklıkla kullanılmıştır. Meseleye, uluslararası camialar, davet edilerek veya sorumluluk bildirilerek, İtalya hükümeti sıkıştırılmak istenmiştir. Ne işgal öncesi İbrahim Hakkı Paşa, ne de işgal sonrası Sait Paşa hükümetleri savaş taraftarlarıdır. Her iki hükümette “*sağduyulu ve itidalli*” kalmaya gayret etmiş, diplomasi ile uluslararası siyaset vesilesiyle işgali önlemeye çalışmıştır. Bu nedenle her iki hükümet aritmetiği kamu barışı ve huzurunu sekteye uğratma potansiyeline sahip miting ve nümayiş gibi halk eylemlerine son verilmesini istemişlerdir.

¹⁶⁵⁴ Aynı yer.

¹⁶⁵⁵ “*Vergilere Zam, Selanik’te Asarı Hamiyet*”, **Tanin**, 18 Ekim 1911, Nr: 1123.

¹⁶⁵⁶ “*Balikesir’de*”, **Tanin**, 23 Ekim 1911, No: 1128.

Trablusgarp'ın İtayanlarca işgal olasılığı haberinin Osmanlı kamuoyunda iştilmesi üzerine işgalden memnuniyetsizlik veya haksızlık duyanlarca miting ve nümayişler düzenlenerek, mevcut İbrahim Hakkı Paşa hükümetinin dikkati çekilerek, önlem veya tedbirler alma noktasında harekete geçmesi istenmiştir. Ancak hükümet, milletin istek ve arzusunun aksine kitleleri sükûnete davet etmiştir.¹⁶⁵⁷ Paşa, işgalin başlamasıyla Sadâret makamını terk etmek zorunda kalmıştır. İşgalin ardından Sait Paşa hükümeti kuruluna kadar pek çok taşra vilâyetlerinde miting ve nümayişlere devam edilmiştir. Bu nümayişlerde özellikle yeni işbaşına gelen hükümete savaştan kaçınmaması adına “yardım” maksatlı destek verici mitingler düzenlenmiştir. Bu mitingler, 1911 senesi Mayıs ve Haziran ayı içerisinde gerçekleştirilen Girit mitingleri kadar kitlesel ve geniş katılımlı değildir. Sait Paşa hükümetinin Osmanlı memleketlerinde sükûnet çağrıları nedeniyle miting ve nümayişlerin sayısında oldukça düşüş meydana gelmiş olmalıdır.¹⁶⁵⁸

İttihatçı önde gelen bazı kimseler, meselenin sulh ile halledilmesi noktasında hareket eden Sait Paşa hükümetinin desteklenmesi gerektiğine inanmışlardır. Savunma, mali ve diplomatik yetersizliğin İtalya'ya karşı başarı elde edemeyeceği aşikârdır. Yalnız İttihat ve Terakki içinde genç subaylardan kimileri hükümetin ve fırkanın mesuliyetinde olmadan Trablusgarp'ta İtalyan çıkarmasına karşı savunma savaşına başlamışlardır. Enver Paşa, Fethi Okyar ve Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile görüşerek, Trablusgarp'a gayr-ı resmi olarak gitmişlerdir. Çünkü İttihat ve Terakkinin ileri gelenleri İtalya ile resmi bir savaşın ülkenin menfaatine olmadığını düşünmektedir. Osmanlı gönüllü subayları ile birlikte Trablusgarplıların yapacağı mücadelenin vatan savunmasından ibaret olduğu işlenecek ve mesuliyet kabul edilmeyecektir.¹⁶⁵⁹ Mitinglere de bu gözle bakılmalıdır. Askeri müdahalede bulunulamamasının neticesidir. Trablusgarp işgaline, haksızlığına karşı gayr-ı resmi olarak kitleler sokaklar ve meydanlara çıkarak, İtalyan haksız işgalini ve zulmünü dünyaya duyurmayı tercih etmiştir.

Osmanlı gönüllü subayları Trablusgarp ahalisi ile birlikte girişmiş oldukları başarılı mücadele hareketi, İtalya'yı çıkmaz bir sokağa tıkamış, İtalya önce Avusturya'yı yanına alarak Balkanlar'da Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir cephe açmak istemiş, başarılı olamayınca tek başına Ege Denizi'ndeki Osmanlı adalarına saldırmaya başlamıştır. Osmanlı yönetiminin Trablusgarp'taki gayr-ı resmi direnişini kırmaya çalışmıştır. Oniki Ada'nın işgalinden sonra

¹⁶⁵⁷ **Meclis-i Mebusân**, N.ba. Arşiv No: 8/4-1, Dosya No: 1, Dizin No: 2.

¹⁶⁵⁸ “*Tebliğ-i Resmî*”, **Sabah**, 10 Ekim 1911, No: 7921.

¹⁶⁵⁹ Karal, **a.g.e.**, s. 275-287.

Çanakkale Boğazı'na saldırmış, püskürtülmüştür. Mağlubiyetini “*keşif hareketi*” olarak telakki eden İtalya, Sait Paşa'nın iktidardan düşmesinin ardından işbaşına gelen ve İttihat ve Terakki politikalarını “*ülküsiiz ve prensipsiz*” olarak kabul eden Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 17 Ağustos'ta barış görüşmelerine başlamış ve nihayetinde 15 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması imzalayarak savaşa resmen son vermiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son kara parçası elden çıkmıştır.¹⁶⁶⁰

Trablusgarp Savaşı mitingleri esasında İslam hürriyeti ile alakalıdır. Emperyalist saldırıların başladığının ve ardı arkasının kesilmeyeceğinin, Türk ve İslam milletlerinin farkında olduğunun âleme duyurulmasıdır. Bu nedenle Bombay'da Hintli Müslümanlar, Londra'da çeşitli milletlerden İslami kuruluşlar ve Berlin'de Osmanlı Kulübü ve hatta emperyalizme karşı koyan Avrupalı sosyalistler, insan haklarını ihlal eden İtalyan saldırısını vahşice ve barbarca bularak, çeşitli toplantılar düzenlemişler, nümayişler icra etmişler ve İtalya Başvekili Mösyö Giolitti için protesto telgrafları hazırlamışlardır. Birer suretini de Osmanlı Sarayı'na göndermişlerdir.¹⁶⁶¹ Filistin Yahudileri Osmanlı Devleti'ne sadakatlerini ortaya koyan gösteriler yapmışlardır.¹⁶⁶² Avrupa'da İtalyan karşıtı gösteriler, Osmanlı coğrafyasındaki gösterilerden çok daha fazladır. İtalyan karşıtlığının yanısıra perde arkasından “*İslam-Hristiyan*” veya “*hilal-salib*” çatışmasının yükseldiği Trablusgarp mitingleri, alanlara binlerce insanı toplayarak “*düşman*” karşısında birlik ve beraberliğinin önemini ortaya çıkartarak “*kahrolsun*” gibi milliyetçi sloganlara yer vererek, arka planda Türk milliyetçiliğini geliştirmiştir.

2. Balkan Savaşları Miting Ve Nümayişleri

Balkan Savaşları; iki aşamadan oluşmaktadır. Savaşın ilk aşamasında Osmanlı Devleti, Balkan İttifakı; Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ karşısında iki farklı cephede; Doğu ve Batı Cephesi'nde savaşmıştır. Bu cephelerde yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, Londra Barış Antlaşması ile Balkan coğrafyasındaki ve Ege Adaları'ndaki hâkimiyetini kaybetmiştir. Balkan İttifakı devletleri barışın ardından Makedonya topraklarını paylaşamadıklarından kendi aralarında savaşa tutuşmuşlardır. Osmanlı Devleti, bu durumdan

¹⁶⁶⁰ Karal, **a.g.e.**, s. 275-287.

¹⁶⁶¹ “*Bombay'da Miting*”, **Sabah**, 10 Ekim 1911, No: 7921; “*Londra'da Miting*”, **Sabah**, 9 Ekim 1911, No: 7920. “*Berlin Osmanlı Kulübü ve Trablusgarp Meselesi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 27 Eylül 1911, No: 10949; “*Berlin'de Miting*”, **Tanin**, 30 Eylül 1911, No: 1105.

¹⁶⁶² Oya Dağlar Macar, “*Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)*”, **Belleten**, C. LXXXI, Sy. 292, Aralık, 2017, s. 947-986.

yararlanmak maksadıyla savaşın ikinci safhasında Bulgaristan'ın hâkimiyetine henüz geçmiş olan Edirne ve Kırklareli'ne hücum ederek, buraları Bulgarlardan geri almayı başarmıştır.¹⁶⁶³

Balkan sorunu, ana hatlarıyla milliyetçilik esasına dayalıdır. “*Balkanlar Balkanlılarındır*” şiarıyla sorunun kökeni, Fransız İhtilali'ne kadar dayanmaktadır. İhtilalden, 1908 Meşrutiyet'in iadesine değin geçen süre zarfında Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Romanya gibi Balkan ulusları bağımsızlıklarını kazanmış, diğer taraftan da topraklarını genişletmek için faaliyetlerine devam etmişlerdir. Balkan İttifakı içerisindeki Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ devletleri her ne kadar Osmanlı'dan kopmuş yeni devletler olsa da özellikle Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın geçmişinde imparatorluk geleneklerine sahip oldukları hatırdan çıkarılmamalıdır.¹⁶⁶⁴ İmparatorluk geçmişine sahip bu devletlerin Makedonya ve Arnavutluk topraklarında “*illiyet ve tebaa*” bağı kurarak, hâkimiyet kurmaya yönelmeleri Balkan meselesinin ortaya çıkışını hazırlamıştır

Osmanlı yönetimleri ise Balkanlar'da çok daha fazla toprak kaybının ve hâkimiyet zaafının yaşanmaması için ıslahatlara, daha çok özgürlüklere imkân tanımıştır. Bu durum “*ulusallaşma*” politikalarının önüne geçememiştir. Nihayetinde son mermi misali, en esaslı reform hareketi; Meşrutiyet rejimini yeniden tesis etmiştir. Başlangıçta sahnelenen toplumsal birlik ve kardeşlik görüntüleri, 1908 Devrimi ile Balkan Sorunu'nun özelinde Makedonya meselesinin çözüldüğünün düşünülmesine neden olmuştur. Bu düşüncüyü, İsmail Hakkı Bey'in “*Biz Meşrutiyet'i Makedonya'da zuhur-u melhuz olan bazı harekâta mani olmak için ilan ettik.*¹⁶⁶⁵” söylemi doğrulamaktadır. Teorik olarak düşünülen doğrular, pratikte vücut bulamamıştır.

Hürriyetin, eşitliğin ve adaletin, Balkan coğrafyasına huzur ve barış getireceğine inanılmıştır. Balkanlı ulusların sorunlarını silah (çete) yoluyla değil de sulh yoluyla yeni açılan Meclis-i Mebusânda çözüme kavuşturabilecekleri tezi ileri sürülmüştür. Böylece yıllardır Osmanlı siyasetinde yer edinmiş olan Balkan meselesinin yavaşça ortadan kalkacağı ümidi hâsıl olmuştur. Bu nedenle Osmanlı yönetimleri Makedonya toprakları üzerinde Berlin Antlaşması doğrultusunda taahhüt ettiği reformları bir kenara bırakarak merkezi otoriteyi sağlamak maksadıyla güvenliği ilk sıralara koyarak hareket etmiştir.¹⁶⁶⁶ Bu durum ise Balkan milletlerini Osmanlı yönetiminden uzaklaştırmıştır.

¹⁶⁶³ Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askerî ve Siyasî Hayatı*, Bs. 2, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 76.

¹⁶⁶⁴ İlber Ortaylı, *Üç Kıtada Osmanlılar*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 14.

¹⁶⁶⁵ *MMZC*, D. 1, C. 1, S. 2, B. 7, 27 Kasım 1909, s. 104.

¹⁶⁶⁶ Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 155.

1908 öncesi Makedonya’da oluşan “*mevcut durumun*” zamanla Osmanlı idaresi lehine dönmesinden rahatsız olan Balkan hükümetleri, kendi aralarındaki tartışmaları bir kenara bırakarak Osmanlı yönetimine karşı Balkan İttifakı’nın kurulması yönünde işbirliğine gitmeye başlamışlardır. Bu halka içerisinde şüphesiz ki 1908 Ekim’inde bağımsızlığını kazanan Bulgaristan Devleti önemli bir rol oynamıştır.¹⁶⁶⁷ Bulgaristan yönetimi, 1908 Devrimi’nden sonra “*Bulgar İttihâdı*” emelinden vazgeçmemiş, Makedonya ve Edirne topraklarını, 1908 senesinden önceki gibi altyapı hazırlıklarıyla (komite, miting vs.) ülke topraklarına dâhil etmek istemiştir. 93 Harbi sırasında Ayastafenos’a kadar inen Rusya’ya benzer bir arzu ile şimdilerde “*Balkan İttihâdı*” kurarak, Rumeli topraklarını dört taraftan sarmak niyetiyle 1912 senesi Balkan Harbi sürecini başlatmıştır.¹⁶⁶⁸

Balkanlar’daki Slav milletlerin hamisi rolündeki Rusya’nın katkısıyla Bulgaristan, 13 Mart 1912’de Slav menşeli Sırbistan ile ittifak antlaşması yapmış ve Makedonya’yı kendi aralarında gizlice paylaşmışlardır. Buna göre Kuzey Makedonya; Sırbistan’a, diğer yerler; Bulgaristan’a bırakılmıştır. Bu paylaşım, Balkanlar’da ve Boğazlar üzerinde Avusturya gibi güçlü bir devletin emellerine set çekmektedir, dolayısıyla Rusya’nın işine gelmiştir. 30 Mayıs’ta Bulgar-Yunan ittifakı Sofya’da sağlanmıştır. Her iki ülke Makedonya halklarının hakkı için mücadele etmeyi kararlaştırmışlardır. Son olarak 27 Eylül 1912’de Balkan İttifakı’nın Bulgaristan ile ilk ittifakını yapan Karadağ Devleti, Sırbistan ile ittifak yaparak halkayı tamamlamıştır.¹⁶⁶⁹ İttifakların ana konusu, Makedonya’dır.

Balkan İttifakı, Ayastefanos ve ardından Berlin Antlaşması’ndan kalan sorunları bahane ederek, ikili antlaşmalar yapmak suretiyle birbirlerinden bağımsız olarak Osmanlı Devleti karşısında güçlü bir blok oluşturmuşlar, cephe sayısını artırmışlardır. Avrupa siyasetine yön veren ve Balkanlar’daki gelişmeleri yakından takip eden üçlü anlaşma ve bağlaşma devletleri de süreci yakından takip etmişlerdir. Zaman zaman tarafları ikna etmeye çalıştıkları gibi reform hareketlerinin de bir an önce başlatılmasını, Osmanlı Devleti’nden istemişler ve hatta bazen dayatmada bulunmuşlarsa da mevcut durumu değiştirememişlerdir. Sadece savaş çıkması hâlinde sınırların değişmeyeceğini pek çok defa açıklama gereğini duymuşlardır.¹⁶⁷⁰ Bu tutum ise Balkan İttifakı yönetimlerini daha cesaretlendirmiş, saldırgan tavırlar içersine girmişlerdir.

¹⁶⁶⁷ Hacısalihoglu, **a.g.e.**, s. 408.

¹⁶⁶⁸ Ahmet İhsan, “*İstanbul Postası*”, **Servet-i Fünûn**, 10 Ekim 1912, No: 1114.

¹⁶⁶⁹ Kerimoğlu, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁶⁷⁰ Karal, **a.g.e.**, s. 289-299.

Balkan Harbi öncesinde Trablusgarp'ta savaşıyan Osmanlı Devleti'ne karşı Balkanlar'da yeni cephe bloğu kurulumu iken Osmanlı iç siyaseti çalkantılı bir süreç geçirmektedir. Trablusgarp Savaşı'nın iç siyasete olumsuz yansımalarıyla birlikte 1911 Kasım'ında kurulan “*tüm muhalefet ırmaklarının döküldüğü bir göl olan*¹⁶⁷¹” Hürriyet ve İtilaf Fırkasının baskısı ve muhalefeti, iktidarın alternatifsiz siyasal iktidarı; İttihat ve Terakki Fırkası üzerinde zamanla artmıştır. Balkan hükümetlerinin, Balkan İttifakı için zemin ararken 1912 senesi baharında gerçekleştirilen Meclis-i Mebusân seçimi; “*sopalı seçim*” ülke içerisinde siyasi kamplaşmayı iyice artırmıştır.¹⁶⁷² 1912 mebus seçimlerinden sonra “*silme*” denecek bir İttihat ve Terakki parlamento üstünlüğü,¹⁶⁷³ iç siyasette gerginliğe yol açmıştır.

1912 senesi Mayıs ayında Arnavutluk'ta patlak veren isyan, İttihat ve Terakkinin orduya nüfuz etmesinden ve ordunun siyasetle işgal etmesinden rahatsızlık duyan “*Halaskâr-ı Zâbitânın*” etkin muhalefeti neticesinde Sait Halim Paşa, sadareten çekilmiş ve yerine 21 Temmuz 1912'da Gazi Ahmet Muhtar Paşa getirilmiştir. Böylece liberal Hürriyet ve İtilaf iktidara, İttihat ve Terakki muhalefete geçmiştir.¹⁶⁷⁴ Bunun öncesinde memleket dâhilinde İtilaf Fırkası tarafından mevcut hükümet aleyhinde yoğun olarak nümayiş ve mitingler düzenlendiği görülmüştür¹⁶⁷⁵. Sait Paşa'nın istifası hem Meclis-i Mebusân üyelerince ve hem de İttihat ve Terakki mensuplarınca şaşkınlıkla karşılanmıştır. Kendilerini, beklemedikleri bir anda muhalefette bulmuşlardır.¹⁶⁷⁶ Balkan Savaşı arifesine İttihat ve Terakki muhalefeti altında girilmiştir.

“*Savaş partisi*” olmakla suçlanan, Meşrutiyet yıllarında Makedonya meselesinde otoriter ve baskıcı tavrı nedeniyle eleştirilen İttihat ve Terakki yerine iktidara geçen liberal menşeli Hürriyet ve İtilaf Fırkası zamanında Balkan İttifakı devletleri düşmanca tutumlarına devam etmişlerdir. Hürriyet ve İtilafın işbaşına geçmesini değerlendirmemişlerdir. Makedonya meselesi konusunda Osmanlı yönetiminden reformist hak ve özgürlük noktasında teşebbüslerde bulunmak yerine, sulh veya diplomasi seçeneğini tercih etmek yerine, savaş dilini tercih etmişlerdir. Özellikle Bulgaristan ve Yunanistan'da Osmanlı aleyhinde miting ve nümayişler

¹⁶⁷¹ Tunaya, **a.g.e.**, s. 265.

¹⁶⁷² Ahmad, **a.g.e.**, s. 134-135.

¹⁶⁷³ Tunaya, **a.g.e.**, s. 320.

¹⁶⁷⁴ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 134-135.

¹⁶⁷⁵ BOA. DH. SYS. 55-2/26-2.

¹⁶⁷⁶ Tunaya, **a.g.e.**, s. 328.

düzenlenerek, Osmanlı karşıtlığı ve savaş söylemleri artmıştır.¹⁶⁷⁷ Bu söylemlere karşı Osmanlı kamuoyunda “*mukabele-i bi'l-misil*” ile miting ve nümayişlere başlanmıştır.

“*Dikenli sorun*” olarak addedilen Girit meselesi münasebetiyle daha bir yıl öncesinde Osmanlı kadılarının Girit’e sokulmamasına karşı Osmanlı lehinde miting düzenlenen Üsküp’e bağlı Koçana’da 1 Ağustos 1912’de Bulgar komitacılarının klasik Makedonya meselesi dâhilinde bomba patlatmasıyla Balkan Savaşı’nın fitili ateşlenmiştir. Osmanlı hükümetinin Koçana’daki olayın ardından sert tedbirlere başvurusu neticesinde ölü sayısının artması, Balkan İttifakı devletleri nezdinde tepkilere neden olmuş, Karadağ ve Sırbistan sınırlarında çatışmalar meydana gelmiş ve Sofya ile Belgrat’ta miting kültürüne alışkın halk sokaklara çıkarak, Türkiye’ye karşı savaş ilan edilmesini istemişlerdir.¹⁶⁷⁸ Mitinglerindeki hedef “*Türkiye ve Türkler*”dir.

Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan, Osmanlı Devleti’nin asırlardır beridir öztoprağı olarak kabul ettiği Rumeli için tehditkâr hale gelmişlerdir. Osmanlı kamuoyu, bu tehlide rıza göstermeyerek, harp lehinde miting ve nümayişler düzenleyerek mevcut hükümeti savaş kararı almaya zorlamıştır. Balkan hükümetlerinin reform taleplerini açıkça savaş sebebi saymışlardır.¹⁶⁷⁹ Harbe doğru bir sürecin işlediğinin farkına varmışlardır. Balkan İttifakı ülkelerin savaş taraftarlarına binaen Osmanlı ülkesinde savaş taraftarları meydanlara çıkarak, milliyetçi söylemlerle kamuoyunu ve iktidar kanadı; hükümeti savaşa hazırlamışlardır.

Balkan İttifakı devletler, 30 Eylül 1912’da genel seferberlik ilan etmişlerdir. Bahane olarak, Osmanlı rediflerinin manevra için askere çağrılmalarını sebep saymışlardır.¹⁶⁸⁰ Bulgaristan yönetimi seferberlik kararı açıklamasında “*Bulgaristan hududu civarında Osmanlı kuvve-i azîmenin tahaşşüdüne (toplanmasına) dair iki günden beri alınan haberler üzerine Bulgaristan hükûmeti her türlü ihtimâle karşı bulunmak üzere bu gün (30 Eylül) ordunun seferber hâle vaz'-ı emrini vermeye mecbûriyet hissetmiştir.*” Sırbistan Kralı Petro, Sırbistan ordusunun tamamıyla seferberliğe geçtiğini ilan etmiştir.¹⁶⁸¹ Romanya dışında tüm Balkan hükümetleri Osmanlı Devleti’ne karşı seferberlik hazırlıklarına girişmiştir.¹⁶⁸² Cephe savaşları çok yakındır.

¹⁶⁷⁷ Bayur, **a.g.e.**, C. 2, Kısım 1, s. 338-340.

¹⁶⁷⁸ Karal, **a.g.e.**, s. 298.

¹⁶⁷⁹ “*Siyaset, Harbe Doğru*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁶⁸⁰ Bayur, **a.g.e.**, s. 381-382.

¹⁶⁸¹ “*Balkanlar’da Harb Hazırlıkları*”, **Sabah**, 1 Ekim 1912, No: 8273.

¹⁶⁸² “*Harb Kokuları, Seferberlik Emri*”, **Sabah**, 2 Ekim 1912, No: 8274.

1 Ekim 1912’de Osmanlı Devleti seferberlik ilan etmiştir. Girit yönetimi, Yunanistan’dan yana olduğunu duyurmuştur. Girit, önemli bir yol kavşağındadır. Böylece gerek Balkan İttifakı ülkelerinde ve gerekse Osmanlı ülkesinde harp kamuoyunun birinci gündem maddesine taşınmıştır.¹⁶⁸³ Bütün siyasi fırka reisleri, bir araya gelerek, Balkan meselesi konularında Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetine destek olacaklarını, herhangi bir dış saldırının meydana gelmesi halinde her türlü fedakârlığa hazır olduklarını kamuoyuna duyurmuşlardır.¹⁶⁸⁴ Tüm halkı birlik ve beraberliğe davet etmişlerdir.¹⁶⁸⁵ Artık, ülke gündeminde Trablusgarp Savaşı nedeniyle “*sulh*”, Balkan sorunu nedeniyle de “*harp*” konuşulmaktadır.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, savaş taraflısı olmayıp, Makedonya ve Arnavutluk meselelerini diplomasi ile çözülebileceğine inanmaktadır. Genel seferberliğin ardından 2 Ekim 1912 tarihi itibarıyla büyük devletlere başvurarak meselenin hâlli konusunda yardım istemiş ve Berlin Antlaşması’nın 23. maddesi gereğince üzerine düşen reformist hareketleri yerine getireceğine dair vaatte bulunmuştur. Uzun uzadıya devletlerarası diplomasisinin ardından Osmanlı yönetimi, 5 Ekim’de büyük devletlerin elçilerine savaşı önleyebilmek adına Balkan İttifakı devletlerin isteyebileceklerinden daha fazlasını vereceğini bildiren bir beyanname sunmuştur. Bu beyannamede 23 Ağustos 1880 tarihli Rumeli vilâyetleri için düzenlenen kanun doğrultusunda Girit tarzında yerinden yönetim tarzını taahhüt etmiştir.¹⁶⁸⁶ Esasında Girit yönetim modeli, Meşrutiyet yıllarında taraflar arasında pek çok defa sorun teşkil etmesi ve her defasında büyük devletlerin kapısının çalınması nedeniyle iyi bir örnekleme olmamıştır.

Osmanlı hükümeti, 6 Ekim 1912’de dış müdahale olmaksızın Berlin Antlaşması’nın 23. maddesi doğrultusunda Rumeli ıslahatlarını yürürlüğe koyacağını duyurmuştur¹⁶⁸⁷. Büyük devletler, 8 Ekim’de barışı bozacak davranışlara karşı olacaklarını, Rumeli ıslahatı çalışmalarını ele alacaklarını, savaş hâlinde Makedonya’nın statüsünün değişmeyeceğini ilgili devletlere bildirmiştir. 13 Ekim’de ise Balkan İttifakı devletleri Osmanlı’ya bir nota vermiş, Makedonya’daki vilâyetlere özerklik verilmesini, başlarına İsviçre veya Belçikalı valilerin atanmasını, Hristiyan askerlerinin kendi illerinde ve kendi kumandanlarının emri altında askerlik yapmasını, her ulusun nüfusuna göre Meclis-i Mebusânda temsil edilmesini talep etmiştir. Osmanlı hükümeti, idareten özerkliği kabul etse de siyasi özerklik manasına gelen bu talepleri kabul etmemiştir. Bunun üzerine 8 Ekim’de Karadağ’ın ardından 17 Ekim’de Bulgaristan ve

¹⁶⁸³ Karal, **a.g.e.**, s. 299.

¹⁶⁸⁴ “*Fırkalar Arasında*”, **Tanin**, 2 Ekim 1912, No: 1458.

¹⁶⁸⁵ Karal, **a.g.e.**, s. 300.

¹⁶⁸⁶ Bayur, **a.g.e.**, s. 393-394.

¹⁶⁸⁷ Karal, **a.g.e.**, s. 300.

Sırbistan, 19 Ekim’de Yunanistan, Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmişlerdir.¹⁶⁸⁸ Böylece meydanları dolduran savaş taraftarlarının emeli gerçekleşmiş savaş safhasına geçilmiştir.

Osmanlı kamuoyu, 1912 senesi Eylül ayından beri uzun süreden beri meşgul olduğu Trablusgarp sulh müzakerelerini bir kenara bırakmış ve tüm ilgisini Avrupa Türkiyesi olarak adlandırılan Balkan coğrafyasındaki gelişmelere vermiştir. Bir nevi Kuzey Afrika’da kalan son toprak parçasının, 18 Ekim 1912 tarihli Uşi Antlaşması’yla keybedilişini önemsememiş, tepkisiz kalmıştır. Yıllardır ötelenen Balkan sorununun yeniden ortaya çıkmasıyla kamuoyu tüm varlığı ve benliğiyle Balkan Savaşı’na odaklanmış.¹⁶⁸⁹ Çünkü savaşın sonrasında Edirne ve İstanbul gibi toprak parçalarının kaybedilme olasılığı sözkonusudur.

Osmanlı halkı, başta İstanbul olmak üzere birçok taşra vilâyetinde “*Yaşasın harb!*” sloganlarıyla sokak ve meydanlara çıkmışlardır. Halk, yıllardan beri süregelen boğucu ve ezici havanın kazanılacak bir savaşla ortadan kalkacağını düşünmektedir. Bu nedenle İttihat ve Terakki öncülüğünde Hürriyet ve İtilaf Fırkasının desteği ile halk alanlara çağırılmıştır. Mitinglerde tamamen uzlaşî kültürü hâkimdir, fırka kavgaları bir kenara bırakılmış, hükümet desteklenmiştir.¹⁶⁹⁰

2.1. Birinci Balkan Savaşı Miting ve Nümayişleri

2.1.1. İstanbul Miting ve Nümayişleri

Enver Ziya Karal, Sadrâzam Ahmet Paşa ile Kânîl Paşa’nın Balkan Harbi’ne girip girmemek konusunda fikirlerinin ne olduğunun belli olmadığını, ittilhatçı kodamanların çoğunun Rumeli doğumlu, savaştan yana olduğunu, bütün Osmanlıları düşmana karşı birliğe çağırdıklarını, hükümeti savaşa girmek hususunda desteklemek için de mitingler düzenlediklerini yazmıştır.¹⁶⁹¹ İttihat ve Terakki Fırkası, 3 Ekim 1912 tarihinde harp lehinde Nur-i Osmani Kulübü Konferans Salonu’nda geniş katılımlı kapalı yer toplantısı yapmıştır. Toplantıya katılım sayısı o kadar fazla olmuştur ki kalabalık caddelere taşmıştır. Açık yer toplantısına dönüşmüştür. Toplantıya Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Aksaray Şubesi temsilcileri gelerek desteklerini sunmuşlardır. Partiler arası birlik ve beraberlik mesajı vermişlerdir.¹⁶⁹² Bu suretle savaş taraftarı olduklarını beyan etmişlerdir.

¹⁶⁸⁸ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 318-320.

¹⁶⁸⁹ “*Siyaset, Harb ve Sulh*”, *Tanin*, 6 Ekim 1912, No: 1462.

¹⁶⁹⁰ Bayur, *a.g.e.*, s. 399.

¹⁶⁹¹ Karal, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁶⁹² “*Nümâyişler*”, *Tanin*, 4 Ekim 1912, No: 1460.

I. Balkan Savaşı arifesinde aynı günde biri sabahtan diğeri öğleden sonra olmak üzere Sultanahmet'te iki farklı miting düzenlenmiştir. Bunlardan biri Hürriyet ve İtilaf Fırkasının mitingi, diğeri ise İttihat ve Terakki Fırkasının savaş taraftarı mitingidir.¹⁶⁹³ Ayrıca Dârülfünûn öğrencileri Yıldız Sarayı ve Bâb-ı Âlî önünde nümayişler icra ederek, Osmanlı hükümetinin harbe girmesini talep etmişlerdir.

2.1.1.1. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Sultanahmet Mitingi

3 Ekim 1912'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası Aksaray Şubesi, fırka merkezleri ile gazete binaları önünde “*Yaşasın Osmanlılık!*” ve “*Yaşasın harp!*” sloganları ile harp lehinde nümayiş düzenleyerek savaş taraftarı olduklarına dışa vurmuşlardır.¹⁶⁹⁴ İttihat ve Terakki Fırkası ile siyasi rekabeti bir kenara bıraktıklarını göstermek hasebiyle aynı gün nümayişin ardından Nur-i Osmani Kulübüne giderek desteklerini bildirmişlerdir.¹⁶⁹⁵ 4 Ekim 1912 tarihinde Sultanahmet'te taraftarlarını toplayarak harp lehinde kararını ilan etmeyi tasarlamışlardır. Mitingin ilanı şöyledir: “*Alemdar gazetesi tarafından yarın (4 Ekim) hissiyât-ı milliyeyi izharen bir miting akd ve zevat-ı muhtelifе tarafından nutuklar irad olunacaktır.*”¹⁶⁹⁶ Duyurunun ilanı üzerine tasarlanan miting; millidir.

Miting, 4 Ekim 1912 tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Müşir Fuat Paşa'nın başkanlığı altında sabah saat onda başlamıştır.¹⁶⁹⁷ Hürriyet ve İtilaf Fırkası, mevcut hükümete destek olduğunu bu miting ile ilan etmiştir.¹⁶⁹⁸ Sivil ve demokratik bir eylem olma özelliği taşımaktadır.

Mitinge yaklaşık 30 bin kişi katılmıştır. 31 Mart Olayı'ndan sonra başlayan sıkıyönetim rejimleri sırasında sessiz kalan Sultanahmet Meydanı uzun bir süre sonra yeniden kalabalıklara “*yerel meclislik*” yapma fırsatı elde etmiştir. Mitingde, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının tüm İstanbul şubeleri ve şehir esnaf odaları yerlerini almışlardır. İsmail Hakkı Paşa, Ali Kemal Bey, Rıza Nur Bey, Gümülcineli İsmail Bey, Şefik Esat Bey, Basri Bey, Derviş Hempa Bey¹⁶⁹⁹ ve Diran Kelekyan Efendi birer konuşma yapmışlardır. Miting kürsüsüne ilk olarak, gazeteci kimliği ile

¹⁶⁹³ Enver Ziya Karal, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarlarının itihatçılardan bir gün önce miting yaptığını yazmıştır. Ayrıca bkz. Karal, **a.g.e.**, s. 300.

¹⁶⁹⁴ “*Harp Nümayişi*”, **Tanzimat**, 4 Ekim 1912, No: 370.

¹⁶⁹⁵ “*Nümayişler*”, **Tanin**, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁶⁹⁶ “*Miting*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 3 Ekim 1912, No: 11311.

¹⁶⁹⁷ “*Milli Nümayiş*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 4 Ekim 1912, No: 11312.

¹⁶⁹⁸ **İkdâm**, 4 Ekim 1912, No: 5610.

¹⁶⁹⁹ “*Dünkü Tezahürât-ı Milliye*”, **Tanzimat**, 5 Ekim 1912, No: 371.

ön plana çıkan Kelekyan Efendi gelmiştir.¹⁷⁰⁰ Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucu ve önde gelen kimselerin neredeyse tamamı kalabalığa hitap etmiştir.

Miting konuşmacı listesinde ismi geçenlerden; Serfice Mebusu Yorgo Boşo ile Sivas Mebusu Dr. Nazaret Dagavaryan Efendiler konuşma yapmamışlardır. Boşo Efendi, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının sonradan mitingin; “*resmi mitingi*” olmadığını açıkladığından, kendisinin, Fırkanın resmi olmayan bir mitinginde konuşma yapmasının doğru olamayacağından bahsetmiştir. Dagavaryan Efendi ise “*harp karşıtı*” olması hasebiyle konuşma yapmayacağını açıklamıştır.¹⁷⁰¹ Ona göre miting, harp taraftarıdır.

Konuşmacılardan Rıza Nur Bey, Osmanlı ile Bulgarlar arasındaki sorunların çözüme kavuşturulması için hükümetin birçok defalar Sofya nezdinde girişimlerde bulunduğunu; ancak, bu girişimlerden sonuç alınmadığını ve sulh konusunda sona gelindiğinden söylemiştir. Balkan meselesinin bundan böyle “*harp*” yoluyla çözülebileceğini anlatmıştır.¹⁷⁰² Balkan devletlerini vücuttaki “*çıbanlara*” benzetmiş, çıbanlara karşı “*ameliyat*” yapılması gerektiğini söyleyerek, 7’den 70’e herkesi “*ordu*ya” katılmaya davet etmiştir.¹⁷⁰³ Konuşmacıların tamamı, kalabalık tarafından coşku ile alkışlanmıştır.¹⁷⁰⁴ Konuşmacıların dili serttir ve savaş taraftarıdır, şiddet meyillidir. Miting heyetince hazırlanan miting kararnamesi özetle şöyledir:

*“Sultanahmet Meydanı’nda millet-i Osmaniye namına akd edilen mitingde Balkan devletlerinden Bulgaristan ile müttefiklerinin aleyhimizdeki tecavüzlerine karşı hiçbir konferans fikrini kabul etmemesini ve ilan-ı harp eylemesini hükûmetten müttefikane talep ediyoruz. Ve bu mukarrerâtımızı makine başında bir heyeti mahsusa göndererek vilayata tamim ettiriyoruz. Bu kararın sevgili padişahımıza arzını bu heyete tevdi ediyoruz...”*¹⁷⁰⁵

Mitingin hedefinde Bulgaristan ve müttefikleri vardır. Bilhassa “*Bulgaristan*” ismi zikredilmiş ve “*düşman*” ilan edilmiştir. Konferans veya sulh yolu ile Balkan Meselesinin çözüleceğine inanç kalmamıştır. Bu nedenle Osmanlı hükümetinin harp ilanı ile meselenin çözüleceğine inanılmıştır. Mitingin ardından heyet ile birlikte kalabalık, yabancı devletlerin sefârethâneleri önünde muzikalar eşliğinde nümayişler yapmışlardır.¹⁷⁰⁶ Tepebaşı’ndaki İtalya sefârethânesi önünde İtalyanların aleyhinde, İngiltere sefârethânesi önünde lehte nümayişler yapılmıştır. Nümayişte, Trablusgarp meselesi nedeniyle İtalya’ya tepki gösterilmiştir. Sefârethâne önündeki kalabalığın sayısı 50 bin kişiyi bulmuştur. İngiliz sefiri tarafından dışarıya

¹⁷⁰⁰ “*Sabahki Miting*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷⁰¹ “*Boşo Efendi’nin İstinkâfı*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷⁰² “*Müzâheret Mitingi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 4 Ekim 1912, No: 11312.

¹⁷⁰³ Kerimoğlu, **a.g.e.**, s. 170.

¹⁷⁰⁴ “*Müzâheret Mitingi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 4 Ekim 1912, No: 11312.

¹⁷⁰⁵ “*Düinkü Tezahürât-ı Milliye*”, **Tanzimat**, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁷⁰⁶ “*Sabahki Miting*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

bir temsilci gönderilmiştir. Temsilciye, miting karnamesi sunulmuş ve temsilci, kalabalığa yönelerek, başarı temennisinde bulunmuştur.¹⁷⁰⁷ Mitinge katılım olarak “50 bin” sayısı oldukça yüksek bir rakamdır. İç ve dış siyasette etki edici düzeydedir.

İngiliz sefârethânesi önündeki durumun aksine nümayişçiler, Sırp ve Yunan Sefârethâneleri önünden geçerken ıslıklar eşliğinde “*harp*” sloganları atarak, bu devletlere karşı duyulan nefret hissini ortaya koymuşlardır. Yine bu sefârethânelerin önünde “*hakiki bir dost*” addedilen Romanya’yı alkışlamışlardır. Romanya sefârethânesi önüne gelindiğinde ise Derviş Hempa Bey, Romanya dostluğu hakkında bir konuşma yapmış ve kalabalık tarafından alkışlanmıştır. Ardından Bulgaristan Sefareti ile aynı sırada kalan Hariciye Nazırı Noradonkyan Efendi’nin konağı önünde bir süre dinlenerek beklenilmiştir. Ardından nümayişçiler, harp ve zafer sloganları ile etrafı inletmişlerdir. Sloganlar karşılığında binanın penceresine çıkan Noradonkyan Efendi, Osmanlı şeref ve haysiyetini muhafaza konusunda göstermiş oldukları azme teşekkür etmiştir. Ardından tüm kalabalık Dolmabahçe Sarayı’na hareket etmiştir.¹⁷⁰⁸

Nümayişçiler, milletin harp istediğini, konferans veya başka bir girişim istemediğini Padişah V. Mehmet Reşat’a arz etmek istemişlerdir.¹⁷⁰⁹ Kalabalık, Dolmabahçe Sarayı’na ulaştığında Yıldız Sarayı’nda bulunan Padişah, nümayişçilerin Dolmabahçe’ye ulaştığını haber alınca sıcak hava nedeniyle daha fazla yorulmamaları için oraya geçmiştir. Nümayişçiler, Dolmabahçe’nin Saat Kulesi’ne bakan büyük bahçesini doldurmuşlardır.¹⁷¹⁰ Saray kapıları karşısına gelen kalabalık, hükümete bağlılık yemini etmişler ve topraklarının bir parçasını dahi düşmana çiğnetmeyeceklerine dair yemin etmişlerdir.¹⁷¹¹ Bu esnada Padişah, vükelâ odasından pencereye çıkarak kalabalığı selamlamıştır.¹⁷¹²

Saray’ın bahçesinde Derviş Hempa Bey bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında özetle, vatan topraklarını çiğnemek isteyenlere karşı Osmanlıların yek-dil ve can olarak harp istediklerini, Osmanlı evladı Hristiyan, İslamın ebediyen beraber olduğunu, Arnavutların da savaşa hazır olduklarını, vatanın ve padişahın yolunda olağanüstü fedakârlığa hazır olduklarını beyan etmiştir. Konuşmasını ittihâd-ı anâsıra uygun olarak yapmıştır. Nümayişçiler, üç defa

¹⁷⁰⁷ “*Düinkü Tezahürât-ı Milliye*”, **Tanzimat**, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁷⁰⁸ Saray’a ulaşıldığında kalabalığın sayısı 100 bini bulmuştur. Ayrıca bkz. “*Düinkü Tezahürât-ı Milliye*”, **Tanzimat**, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁷⁰⁹ “*Mizâheret Mitingi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 4 Ekim 1912, No: 11312.

¹⁷¹⁰ “*Düinkü Tezahürât-ı Milliye*”, **Tanzimat**, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁷¹¹ Karal, **a.g.e.**, s. 300.

¹⁷¹² “*Sabahki Miting*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

“Padişahım çok yaşa!” diye slogan atmışlardır. Padişah, Tevfik Bey’i nümayişçilerin yanına göndererek, Derviş Hempa Bey’e özel iltifatlarını iletmiştir.¹⁷¹³

Nümayişçilerin bahçede bulunduğu sırada Hüseyin Kâmi Bey kalabalığa hitaben bir şiir okumuş ve Padişah gözyaşlarını tutamamıştır. Akabinde iki Arap kökenli Osmanlı vatandaşı Arapça birer konuşma yapmışlardır. Konuşmaların içeriği Şeyhülislam Cemalettin Efendi tarafından Padişaha tercüme edilmiştir. Padişahın memnuniyeti Şeyhülislam tarafından Arap vatandaşlarına aktarılmıştır. Son olarak İsmail Hakkı Paşa, milli tezahüratlarının temel sebebinin harp olduğunu, milletin ve devletin sevgili padişahlarından harbe müsaade istediklerini arz etmiştir. Padişah karşılık olarak, milletin ve devletin hukukunu muhafaza için en son çareye kadar başvuracaklarının teminatı vermiştir. Ayrıca Osmanlıların vatanperverliğinden pek memnun olduklarını beyan buyurmuştur.¹⁷¹⁴ Nümayişçiler “Padişahım çok yaşa!” sloganları ile huzurlarından ayrılarak nümayişe son vermişlerdir.¹⁷¹⁵ Hürriyet ve İtilaf Fırkası Saray’dan istediğini almıştır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile *Alemdar* gazetesi öncülüğünde Sultanahmet’te savaş yanlısı miting hakkında basında daha çok “*milli miting*” ibareli haberlere yer verilmiştir. Bu aşamaya kadar ki “*II. Meşrutiyet Mitingleri*” içinde buna benzer bir tabirle miting haberi verilmemiştir. Mitingin konusu, Türkler ve yaşadığı coğrafyadır. Bu nedenle miting konusu ve söylemi bakımından Türk milliyetçiliğini müphemleştirmiştir. Milli esasları merkeze alan bir düşünceye sahiptir.

2.1.1.2. İttihat ve Terakki Fırkası Sultanahmet Mitingi

Osmanlı kamuoyunda harp söylemlerin artması üzerine İttihat ve Terakki Fırkası, Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetine desteklerini sunmak üzere 2 Ekim 1912 tarihli bir bildiri yayımlamıştır.¹⁷¹⁶ Bu bildiride, 4 Ağustos 1912’de İttihat ve Terakkici olması hasebiyle Meclis-i Mebusânın, kapatılmasından beri mevcut hükümet ile fırkalarının arasının açık olduğu izahat edilmiştir. Ancak an itibarıyla Osmanlı Devleti’nin dış meselesi hakkında cereyan eden savaş tehdidi karşısında hiçbir şeyi araştırmaya lüzum görmeyerek, birlik ve yurtseverlik gereği tüm teşkilatları ile birlikte hükümete destek olacağını tüm taşra teşkilatlarına tebliğ çıkararak ilan

¹⁷¹³ “*Düinkü Tezahürât-ı Milliye*”, **Tanzimat**, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁷¹⁴ Aynı yer.

¹⁷¹⁵ “*Sabahki Miting*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷¹⁶ **a.g.e.**, s. 299.

etmiştir.¹⁷¹⁷ Harp zamanında muhalefet ederek hükümeti zor durumda bırakmayacağını taahhüt etmiştir.

Bildirinin ardından İttihat ve Terakki İstanbul Şubesi, miting hazırlıklarına 3 Ekim 1912 tarihi ile başlamıştır. İlk olarak, Nur-i Osmaniye Kulübü Konferans Salonu'nda bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda İttihat ve Terakki Genel Merkez üyelerinden Ömer Naci Bey bir konuşma yapmıştır.¹⁷¹⁸ Konferans Salonu'nun içi dışı dolmuş, kol kırıpatacak hal kalmamıştır. Binanın içerisine giremeyen halkın bir kısmı caddeye taşmıştır.¹⁷¹⁹ *Tanin* gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin “şöhretli hatibi¹⁷²⁰” olarak ünlenen Ömer Naci Bey'in etkili ve tesirli konuşmasından ötürü orada bulunan gazetecilerin konuşulan sözleri kaydetmeye fırsat bulamadığını yazmıştır. Ömer Naci Bey konuştuğu oradakiler “*harp isteriz*” diye hep bir ağızdan slogan atmışlardır. Kalabalığın caddeye kadar uzaması, toplantıya miting havası vermiştir. Ömer Naci Bey'den sonra kürsüye eski Dâhiliye Nazırı Talat Bey çıkarak: “*Kendisinin memleket içerisinde Osmanlı'ya karşı engel olanları ezdiğini, memleket dışında da düşmanları ezmek üzere iktidarı güçlendirdiğini*” söylemiştir.¹⁷²¹

Caddede duran halkın sayıları gittikçe artmış ve dinleyicilerin sayısı binleri bulmuştur. Kalabalık “*Abdullah Efendi'yi isteriz!*” diye slogan atmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Abdullah Efendi aşağıya caddeye gelmiş, yüksek bir yere çıkarak “*Düşmanlarının arkasında Avrupa olduğunu ve onlara güvendiğini, kendilerinin arkasında ise Allah olduğunu, hak için harp edeceklerini, hak için harp edenlere Allah'ın yardımcı olduğunu, Allah'ın desteğini alan böyle bir milletin elbette galip geleceğini*” beyan etmiştir.¹⁷²² Abdullah Efendi'nin konuşmasının ardından kalabalık bu sefer “*Cavit Bey'i isteriz, Cavit Bey'i!*” diye slogan atmaya başlamışlardır. Bu sırada sokağın bir ucundan ellerinde bayraklarla görünen bir kısım kalabalık “*Biz Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Aksaray Şubesi mensuplarıyız. Muhterem Cavit Bey'i dinlemek için evinden alıp, getirdik.*” diyerek toplantıya iştirak etmişlerdir. İttihatçı kalabalık hep bir ağızdan “*Var olun kardeşler!*” diyerek slogan atmışlar ve kendilerine teşekkür etmişlerdir.¹⁷²³ “*Liberal*

¹⁷¹⁷ *Tanin*, 3 Ekim 1912, No: 1459.

¹⁷¹⁸ İttihat ve Terakkinin ateşli konuşmacılarından. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Fethi Tevetoğlu, *Ömer Naci*, 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s.

¹⁷¹⁹ “*Nümâyişler*”, *Tanin*, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁷²⁰ Necmeddin Sahir Silan, *II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım*, Yay. Haz. İsmail Dervişoğlu, DBY Yayınları, İstanbul, 2010, s. 56.

¹⁷²¹ “*Nümâyişler*”, *Tanin*, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁷²² Aynı yer.

¹⁷²³ Aynı yer.

vatansever” olarak ünlenen Cavit Bey, her iki fırka temsilcilerinin fikri anlamda üzerinde hemfikir oldukları şahsiyetlerden birisidir.

Cavit Bey, kulübün penceresine çıkarak, hem içeride ve hem de dışarıda bulunan kalabalığa seslenmiştir. Balkan meselesi konusunda ana hatlarıyla açıklamalarda bulunduktan sonra ecdatlarının kemiklerinin yattığı toprakları düşmanlara çiğnetemeyeceklerini vurgulamıştır. Selanikli Cavit Bey’in nutku diğerlerine göre haylice uzun sürmüştür. Konuşmadan sonra binlerce vatandaş alay teşkil ederek Harbiye Nezâretine doğru yürüyüşe koyulmuşlardır.¹⁷²⁴ Mevcut Harbiye Nazırı Nazım Paşa’dır. 3 Ekim tarihli Nur-i Osmaniye Kulübü’ndeki toplantı, 4 Ekim tarihli Sultanahmet Mitingi’nin provası olmuştur.

İttihat ve Terakki Fırkası, 4 Ekim 1912 Cuma günü Sultanahmet Meydanı’nda öğleden sonra saat ön dörtte Balkan hükümetlerinin harbe yönelik hareketlerine karşı milleti aydınlatmak isteğiyle miting için İstanbul Polis Müdüriyetine başvuruda bulunmuştur. Miting bildiriminde bulunanlar; Kara Kemal ve Dr. Nazım Bey’dir. Miting başvurusu, Miting Kanunu’na göre yapılmıştır. Bildirimde bulunduktan sonra polis tarafından kendilerine verilen ilm ü haberde şunlar yazılmıştır:

*“Bugün zevali saat ikide Sultanahmet Meydanı’nda Balkan hükümetlerinin harekât-ı harb-cüyânelerine karşı millet-i Osmaniye’nin tenvir-i efkârı maksadıyla İttihat ve Terakki Cemiyetince akd-i mezkûr cemiyetin Murahhasları Kemal ve Nazım Beyler tarafından bildirilen miting için ber-mûcib-i kanun makâmımıza beyânnâme i’tâ kılındığını mübeyyin işbu ilm ü haber tevdi kılındı.”*¹⁷²⁵

İttihatçıların Sultanahmet’te miting düzenlemek istemelerinin gayesi, Balkan devletlerinin savaşçı tutumlarına karşı Osmanlı milleti ile kamuoyunu aydınlatmaktır. Bu mitingle beraber tüm dünyaya, Osmanlılığın siyasi ve medeni terbiyesiyle millet ve siyasi fırka gözetmeksizin tüm Osmanlıların birlik ve beraberlik içerisinde olduğunu ispatlamak istemiştir. Her Osmanlı ferdinin vatanını, memleketini, şeref ve namusunu koruyacağını, bu uğurda ant içtiğini âleme kanıtlamayı arzulamıştır.¹⁷²⁶

Sadrâzam Gazi Ahmet Muhtar Paşa, fikren savaş taraftarı olmayıp, barış yanlısıdır.¹⁷²⁷ İttihat ve Terakkinin yapacağı mitingin zaten pamuk ipliği ile bağlı bazı Avrupalı devletler ile ilişkileri koparabileceğinden tedirginlik duymuş ve bu nedenle Matbuât Umum Müdürlüğü aracılığı ile basın kuruluşlarında “miting ilanına” yer verilmemesini veya “küçük yer

¹⁷²⁴ “Nümâyîşler”, **Tanin**, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁷²⁵ Miting duyurusu için ayrıca bkz. “Tezahür-i Muhterem”, **Tanin**, 3 Ekim 1912, No: 1459.

¹⁷²⁶ “Harp Mitingi”, **Tanzimat**, 4 Ekim 1912, No: 370.

¹⁷²⁷ Karal, **a.g.e.**, s. 301.

verilmesini” istemiştir. Ancak başta ittihatçı ve bazı basın kuruluşları bu talimata uymamıştır.¹⁷²⁸ Hürriyet İtilaf Fırkasının Bâb-ı Âliye yürüyüş yapmaktan kaçınması, İttihat ve Terakki’nin miting davetiyelerinin gazetelerde yayımlanmasına engellemeye yönelik hükümet tutumu, Ahmet Muhtar Paşa’nın “*savaş taraftarı*” mitinglerle arasına mesafe koymak isteğinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Miting davetiyesinde “*tüm Osmanlılar*” mitinge çağrılmıştır. Yalnızca siyasi fırkalara, ilmiye kurumlarına ve yardım kuruluşlarına özel olarak davetiye çıkarılmış ve ayrıca arzu etmeleri halinde mitingde konuşma yapabilecekleri belirtilmiştir. Mitinge, Dârülfünûn gençlerinin katılması istenilmiş, bir davet tezkiresi hazırlanmış, ancak; cuma günü yani tatil gününe denk gelmesi sebebiyle tezkerenin ulaştırılamayacağından hareketle gazeteye verilen ilan, Dârülfünûn öğrencileri için davet olarak kabul edilmesi duyurulmuştur.¹⁷²⁹ Özellikle yüksekokul gençliğiyle, mitingin dinamiği artırılmak istenmiştir.

İttihat ve Terakki Genel Merkezi üyelerinden; Talat Bey, Münif Bey, Bedros Hallacyan Efendi, İstanbul Murahhasları Kemal Bey ile Nazım Beyler miting heyetinin üyeleridir. Konuşmacı listesinde; Kırkkilise Eski Mebusu Naci, Aydın Eski Mebusu Ubeydullah, İzmir Eski Mebusu Emanuelidi, Manastır Eski Mebusu Pançadoref, Tekfurdağı Eski Mebusu Agop Boyacıyan ve Ayandan Nikolaki Basarya Efendiler yer almışlardır.¹⁷³⁰ Heyet, ittihâd-ı Osmaniye ruhuyla oluşturulmuştur.

4 Ekim 1912 Cuma günü “*milli miting*” olarak addedilen, sloganı “*harp*” olan Sultanahmet Mitingi’ne heyetler, sivil toplum kuruluşları olarak, öğleden sonra gelmeye başlamışlardır. Elllerinde Osmanlı bayrakları ile alanda yerlerini almışlardır. Mitinge, önde davul ve zurna eşliğinde “*Rumeli Muhacirleri, Dava Vekilleri, Üsküdar Fukaraperver, Arabacılar, Gümrük Hamalları, Tophane Hamalları, İskele Yük Hamalları ve Hamidiye Dokumacı Esnafı*” cemiyetleri katılmışlardır. Ayrıca Hasköy Musevi Cemaati, Mirat-ı Feyz Mektebi ve Beşiktaş, Kadıköy, Edirnekapı, Üsküdar, Beylerbeyi ve Süleymaniye İttihat ve Terakki Kulüpleri davul zurna eşliğinde miting alanına gelmişlerdir. Miting, sivil halk hareketi şeklinde tezahür etmiştir. Meydana geliş sırasında Üsküdar İttihat ve Terakki Kulübü adına Tahakizade Ahmet, Dr. Hüsnü Şakir, Basmacızade Mazhar Beyler nutuklar atmışlardır. Saat on dört olduğunda meydan dolup

¹⁷²⁸ Samih Nafiz Tansu, *Ya Devlet Başa, Ya Kuzgun Leşe İttihat ve Terakki*, 2. Baskı, İlgikültürsanat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 118-120;

¹⁷²⁹ “*Harp Mitingi*”, **Tanin**, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁷³⁰ “*Harp Mitingi*”, **Tanzimat**, 4 Ekim 1912, No: 370.

taşmıştır. Şehrin her tarafından gelen pek çok kişi alanda yer bulamadığından geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁷³¹

Meydanın tam ortasına konuşma için bir kürsü koyulmuş ve saat on dörtte miting konuşmaları başlamıştır. Kürsüye ilk olarak Edirne Mebusu Talat Bey çıkmıştır. Talat Bey, kalabalığı selamlamış ve geldikleri için miting heyeti adına herkese teşekkür etmiştir. Ardından eski Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi, Osmanlı milleti, hilafeti, padişahı ve ordusu hakkında duadan sonra konuşmasına geçmiştir. Balkan hükümetlerinin Osmanlı Devleti’ni harp ile tehdit etmeye başladıklarını, kendisinin Osmanlıların hislerine tercüman olarak diyeceğinin, 600 sene diğer itibar ile 1.300 senelik tarihlerinde ölümden korkmadıklarını, din ve vatan uğrunda ölenlerin ölü olmadığını, sonsuz hayata sahip olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlıların ne kadar çalışırsa çalışsın ne kadar gazete dergi çıkarırsa çıkarsın haklı iddialarını duyuracak kulak bulamayacaklarını; ancak, Sultanahmet Meydanı’nın iddialarını ispat için fırsat olduğunu belirtmiştir. Düşmanın ayakları altında kalan topraklarda yatan ecdadın kemiklerinin sızladığını, kendilerine “*geliniz, geliniz*” diye çağırdığını, Avrupa’ya gideceklerini, Tuna boylarında atalarının ruhlarını selamlayacaklarını söylemiştir. Konuşmasını “*Yaşasın vatan, yaşasın padişahımız, yaşasın Osmanlılık!*” sloganı ile bitirmiştir.¹⁷³² İttihat ve Terakki Fırkası lideri öncülüğündeki ilk mitinglerden biridir.

Dava Vekilleri Heyeti adına Celal Arif Bey¹⁷³³ miting kürsüsüne gelerek, Balkan hükümetlerinin sefirlerinin hiçbir hak ve gerçeğe dayanmayan milli hâkimiyetlerine uymayan müdahalelerine değinerek, Balkan hükümetleri ile meydana gelen meselelerin; ancak “*top ve tüfek*” ile hal olunabileceğini söylemiştir. Mitinge gelen hiçbir ferdin “*savaştan*” kaçmayacağını, ellerinde bulunan bayrakların çok yakın zamanda Akrapol tepelerinde, Belgrat ve Sofya şehirlerinde her gün görülebileceğini beyan etmiştir.¹⁷³⁴

Arif Bey, alkışlarla kürsüyü Meclis-i Ayân üyesi Nikolaki Basarya Efendi’ye bırakmıştır. Basarya Efendi’nin “*Sevgili Vatandaşlarım!*” hitabıyla başlayan konuşmanın ilk bölümünde; kendisinin Sirkeci’den geldiğini, orada düşman ile harbe giden Osmanlı aslanlarını gördüğünü, sevincinden ağladığını ve o anda Osmanlı olduğuna iftihar ettiğini söylemiştir.

¹⁷³¹ “*Düinkü Nümâyişler: Harb! Harb!*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461; “*Milli Nümâyiş*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 4 Ekim 1912, No: 11312.

¹⁷³² “*Düinkü Nümâyişler: Harb! Harb!*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷³³ Celal Arif Bey, Dersaadet Dava Vekilleri Cemiyeti adına katılmıştır. Aynı zamanda cemiyetin başkanı olup, mitinge Necati Bey, Kudusi Bey, Yorgaki Efendi, Aktemiyanidi Efendi, Mineciyan Efendi, Avram Naum Bey ile katılacağını duyurmuş idi. Ayrıca bkz. “*Mitinge Davet*”, **Tanin**, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁷³⁴ “*Düinkü Nümâyişler: Harb! Harb!*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

Osmanlı olmanın, ölümden korkmamak demek olduğunu, Osmanlı medeniyet, hak ve adalet için mücadele etmek demek olduğunu ifade etmiştir. Kürsüden uzun uzadı söylemek için gelmediğini, şimdinin söz zamanı değil “*top ve tüfek*” ile konuşmak zamanı olduğunu belirtmiştir. Harp yanlısı konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“... Yalnız kısaca bir iki söz söyleyeceğim: Mert olmayanlar daima yalanla yaşarlar. Şu düşmanlar Rumeli’de Makedonya’da zulümden, adaletsizliklerden bahsediyorlar. Onlar bu adaletsizliği kaldıracaklarmış, bu iddia bir Bulgar, bir Sırp, bir Rum için, biz gayr-ı Müslim diğer unsurlar için bir hakarettir. Biz hürüz ve Osmanlı hürriyetinden başka bir şey istemeyiz. Onlar güya bizi medeniyete sokacaklarmış! Onların medeniyetini biz biliyoruz: Çocukları öldürmek, aileler söndürmek, yağmacılık etmek medeniyeti! Biz efendiler, o bomba ve eşkıya medeniyetinden nefret etmekteyiz. Şimdi efendiler, onların cesaretinden bahsediyorlar. Bakalım, tetkik edelim. Bu cesaret lafı ne kadar doğrudur! Bundan yirmi sene önce Bulgaristan ile Sırbistan arasında bir savaş olmuş. Bunda Sırp lar mağlup Bulgarlar galip gelmiş. Bu da Bulgarların cesaretini gösteriyormuş!.. Bilin ki efendiler, onların niyeti harp değildir, çünkü onlar Osmanlı kahramanlarını görünce ellerinden silahları düşer. Onun için son sözüm şudur: Yaşasın Harp!”¹⁷³⁵

Basarya Efendi’nin ardından Eski Aydın Mebusu Mehmet Ubeydullah Efendi kürsüye gelerek, kan ve kılıcın timsali olan bayraklarının şan ve şerefini muhafaza için kılıçlarını kınlarından çekmek zamanının geldiğini söylemiştir. Bütün Osmanlılık âlemini, Allah yolunda karşılık beklemeksizin mal ve can ile cihat uğrunda mücadeleye davet etmiştir. Bu esnada hitabet kürsüsünün arkasından görünen bir kılıcın parıltıları arasında düşmanların bir daha memleketin iç işlerine karışmaktan vazgeçmedikçe çekilen kılıcın bir daha kınına girmeyeceğini söylemiştir. Konuşmasına, Osmanlı’yı muzaffer kılması için Allah’a dua ile son vermiştir.¹⁷³⁶ Osmanlılık fikrini işlemiştir.

Ubeydullah Efendi’den sonra Taşnaksutyun Cemiyetinden eski Sivas Mebusu (Garabet) Paşayan Efendi kürsüye çıkmış ve adına söz almış olduğu cemiyetin her ne kadar sosyalist cemiyeti olarak “*harp aleyhtarı*” ise de haksız yere vatana yapılacak bir saldırı üzerine kendilerinin zaruri olarak bu prensipten ayrılarak “*harbe taraftar*” olacaklarını beyan etmiştir.¹⁷³⁷ Taşnaksutyun mitinge katılarak “*partilerarası uzlaşma kültürüne*” örnek teşkil etmişlerdir. Paşayan’dan sonra eski İzmir Mebusu Emanuelidi Efendi kürsüye çıkarak “*Vatandaşlar!*” hitabıyla kalabalığa şöyle seslenmiştir:

¹⁷³⁵ Aynı yer.

¹⁷³⁶ Aynı yer.

¹⁷³⁷ Taşnaksutyun Cemiyeti adına harbe taraftar olacaklarını beyan etmiş olsa da ilerleyen günlerde Sosyalist Taşnak ve Hınçak Fırkaları, Selanik Federasyon Sosyalist Fırkası, Romanya Sosyalist Demokrat Fırkası imzaları ile bir beyanname hazırlayarak, harp aleyhinde sözler sarf etmişlerdir. Harbin insanlık için felakete yol açabileceğinden, Balkan Harbi’nin önüne geçilebilmesi için mesai harcanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca bkz. “*Sosyalistlerin Beyânname’si*”; **Tanin**, 12 Ekim 1912, No: 1468.

“600 sene evvel kılıç kuvvetiyle tesis edip, hürriyet ve adaleti kendisine düstûr-i hareket kabul eden ve Avrupa'nın taraflı muhârebeleri ile insanıyeti kanlara boyarken gayr-ı Müslim unsurlara hürriyet ve vicdaniye adına en geniş ayrıcalıkları bahşeden Osmanlıların tarih-i hayatında bir anane tesis etmiştir. Bu ananede daima haksız iftiralara uğramıştır. İşte bu ananeden ders alan Bulgar hükûmeti de yine böyle bir iftirayı vesile kabul ederek Makedonya'da hürriyet istiyor. Hâlbuki orada kadınları katleden, masumları mahveden, kiliseler ve mabetleri yakan yıkan kimlerdir? Bulgar değil mi? O Bulgar çeteleri ve o bombacılar Osmanlı değildirler. Osmanlı toprağı hiçbir vakit haydut yetiştirmez. Onlar Bulgar hükûmetinin kendisine layık memurlarıdır (Alkışlar). Onlar hiçbir vakit Hristiyanlardan bahsetmesinler. Hristiyanların Kanun-ı Esasî'den başka bir talepleri yoktur. Gayr-ı Müslim unsurlarının Osmanlılığı bütün kalpleri ile bağhdırlar. Eğer aralarında anlaşmazlık bir konu ortaya çıkarsa bunun dışarıdakilerin tesiriyle değil, Meclis-i Mebusân salonunda hal ederler. Eğer dıştan müdahale eden olursa Türkler, Osmanlı Bulgarlar, Sırlar ve Rumlar ellerinde silahlar ile yürürler (alkışlar).¹⁷³⁸“

Emanuelidi Efendi'den sonra kürsüye gelen Yusuf Akçura; Türklerin milli ahlakları gereğı güç ve kudretiyle düşmanlarına müdafaa ve haklarına saldırı meydana geldiği takdirde tam manasıyla “kanlarının son damlasına kadar savaş meydanında mücadele” edeceklerini söylemiştir.¹⁷³⁹ Akçura, *Türk Ocağı* ve *Türk Yurdu* adına mitinge iştirak etmiştir.¹⁷⁴⁰ Böylece Türkçülerin savaş yanlısı politikayı meylettiklerini ifade etmiştir. Ardından Tekfurdağı Mebusu Agop Boyacıyan Efendi kürsüye gelerek, vatan düşmanları karşısında bütün muhtelif milletlerin, bütün fırkaların samimiyetle birlikte olacaklarını, vatan hainlerinin bunun aksini zan ediyorlarsa aldandıklarını ifade etmiştir. Birlik ve bereberliğin önemine değinmiştir. Bütün Osmanlıları, millet ve mezhep farkı gözetmeksizin maddi ve manevi olarak “vatan müdafaası” görevine davet etmiştir. “*Topyekûn seferberlik*” düşüncesindedir. Akabinde İzmir Mebusu Nesim Mazeliyah Efendi kürsüye çıkmış ve kısa bir konuşma yapmıştır. Sonrasında Ömer Naci Bey kürsüye gelmiştir. Naci Bey, konuşmasından sonra kürsüden ineceğı sırada kalabalık konuşmasını sürdürmesini istemiştir. Bir süre daha konuştuğundan sonra miting heyetini Fatih Türbesi'ni ziyarete davet ederek kürsüden inmiştir.¹⁷⁴¹

Ömer Naci Bey'in ardından Talat Bey yeniden kürsüye çıkarak, fırka ihtilaflarına yer verilmeksizin hükûmete destek verileceğine dair hazırlanan miting kararnamesinin kabul edilmesini ve Padişah V. Mehmet Reşat'a arzını talep etmiştir.¹⁷⁴² Miting kararnamesi üç maddeden oluşmaktadır. Birinci madde; dış meseleler karşısında tüm Osmanlıların “birlikte”

¹⁷³⁸ “*Düinkü Nümayişler: Harb! Harb!*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷³⁹ Aynı yer.

¹⁷⁴⁰ Aktar, **a.g.e.**, s. 156; Türk Ocağı'nın amacı; bir öğrenci cemiyeti olarak üyeleri arasında milli duyguların güçlenmesine hizmet etmektir. Kuruluşundan sonra Türkçülük aşkı iman hainle gelmiş bu ocağın binlerce genç üyesi miting meydanlarında yer aldığı gibi savaş meydanlarına koşarak canlarını feda etmişlerdir. Ayrıca bkz. Faik Tonguç, **Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Anıları**, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s. 7.

¹⁷⁴¹ “*Düinkü Nümayişler: Harb! Harb!*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷⁴² “*Düinkü Tezahürât-ı Milliye*”, **Tanzimat**, 5 Ekim 1912, No: 371.

olduğu hakkındadır. İkinci madde; millet ve siyasi fırka farkı gözetilmeksizin tüm Osmanlıların “*savaş sorunu*” karşısında vatan hukukunu müdafaa eden hükümete destek sözü verdiğine dairdir. Üçüncü madde; vatanın mülkiyetini, milletin şeref ve namusunu korumak için “*her türlü fedakârlığa*” hazır olduklarıyla ilgilidir.¹⁷⁴³ Karanamede “*milliyetçi*” kavramlar vurgulanmıştır. Bu nedenle dönemin basını, mitingin “*milli*” olduğuna dair haber başlıklarını kullanmıştır. Miting, Abdürreşid Efendi’nin duası ile sona ermiştir.¹⁷⁴⁴ Miting, yasal çerçevesi içerisinde kalarak, kriminal bir vakaya dönüşmeden, demokratik halk hareketi olarak kayıtlara geçmiştir.

Mitingin ardından kalabalığın bir kısmı, *Tanin* Başyazarı Hüseyin Cahit Bey’in tutuklu bulunduğu Umum Hapishane önüne giderek, odasının penceresinin karşısında toplanmış, ellerinde bayrak ve mendiller sallayarak “*Yaşasın Cahit Bey!*” sloganı atmışlardır. Hüseyin Cahit’e desteklerini sunarak moral vermişlerdir. Buna karşın Cahit Bey, tutuklu bulunduğu oda penceresinden “*Yaşasın vatan!*” ve “*Yaşasın harp!*” sloganları atmıştır.¹⁷⁴⁵ Akabinde kalabalık, Fatih Türbesi’ne geçerek, İstanbul Fatih; Fatih Sultan Mehmet ruhuna fatiha okumuşlardır.¹⁷⁴⁶ Türbede toplanıldığı sırada, Ömer Naci Bey tarafından hissiyatlı bir konuşma yapılmıştır. Ardından Hoca Harun Efendi tarafından dua aşamasına geçilmiştir. Duadan sonra elinde bayraklarla sekiz on yaşındaki bir çocuğa tesirli bir şiir okutturulmuştur.¹⁷⁴⁷ Mitingcilerin hassasiyeti ve kutsiyyeti artırılmıştır.

Miting heyeti akşam ezanından sonra Dolmabahçe Sarayı’na ulaşmıştır.¹⁷⁴⁸ Bando eşliğinde defalarca “*Kahrolsun Bulgaristan, kahrolsun Yunanistan!*” sloganları ile Saraya ulaşan kalabalık hazine kapısından içeriye girmişlerdir. Heyet, Seryaver Salih Paşa tarafından kabul edilmiştir. Padişah mitingcileri, vükelâ odasından selamlamıştır. Padişahın bu hareketi mitingciler tarafından emsalsiz bir hararetle, bağlılıkla alkışlanmıştır. Kalabalık hep bir ağızdan “*Yaşasın padişahımız, yaşasın harp!*” sloganı atmışlardır. Bu esnada Miting heyetinden Ömer Naci Bey, sevgili padişahın sevgili milletinin, bugün padişah uğrunda canlarını feda için sadakatlerini teyit etmeye geldiklerini, Saraya gelmeden önce Fatih Türbesi’ne uğrayarak dua ettiklerini, milletin yediden yetmişine kadar bu uğurda öleceğini ve vatanın bir parçasını dahi

¹⁷⁴³ “*Düinkü Nümâyişler: Harb! Harb!*”, *Tanin*, 5 Ekim 1912, No: 1461; Karal, *a.g.e.*, s. 300.

¹⁷⁴⁴ “*Milli Nümâyiş*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 4 Ekim 1912, No: 11312; “*Düinkü Tezahürât-ı Milliye*”, *Tanzimat*, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁷⁴⁵ “*Düinkü Nümâyişler: Harb! Harb!*”, *Tanin*, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷⁴⁶ “*Düinkü Tezahürât-ı Milliye*”, *Tanzimat*, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁷⁴⁷ “*Düinkü Nümâyişler: Harb! Harb!*”, *Tanin*, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷⁴⁸ “*Düinkü Tezahürât-ı Milliye*”, *Tanzimat*, 5 Ekim 1912, No: 371.

düşmana çığnetmeyeceğini söylemiştir. Konuşması sıklıkla alkışlarla kesilmiştir. Ardından eski Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi bir dua okumuştur.¹⁷⁴⁹

Padişah Mehmet Reşat, Ömer Naci Bey'e hitaben şunları söylemiştir: *"Nutkunuzdan memnun oldum... Evlâd-ı vatanın gösterdiği âsâr-ı hamiyet şâyân-ı takdirdir. Hakkımda irâd ettikleri teveccühât nice mûcib-i müfâharettir."*¹⁷⁵⁰ Ardından Hasan Fehmi Efendi'ye yönelerek, ettiği duanın Cenâb-ı Hakk-ı dergâh-ı izzetinde kabul olmasını dileyerek, Allah'ın kendileriyle birlikte olduğuna ümidinin tam olduğunu, vatanın müdafaasında bulunacak kimseleri Cenâb-ı Rabb'e emanet ettiğini söylemiştir.¹⁷⁵¹ İttihat ve Terakkiciler, Hürriyet ve İtilafçılar gibi Saray'ı ziyaret etmişler ve bağlılıkları ile birlikte savaş taraftarı olduklarını bildirmişlerdir. Padişahın onay ve duasını almışlardır. Dolmabahçe Sarayı'nda cereyan eden nümayiş ile ilgili olarak Operatör Cemil Paşa hatıralarında şunları yazmıştır:

*"Birgün, gene Saray'a gitmiş, Padişahı muayene ediyordum. İşim bitikten sonra, V. Mehmet Reşat, 'Haydi alt kata inelim. Büyük bahçeye bakan odaya geçelim.' Burada rahatsız mı oluyorsunuz efendimiz? 'Hayır, tebaa-i şâhânem muhârebe için tezahürât yapacakmış! Bu yüzden Saray'ın bahçesine girecekler. Ben de halka görüneceğim...' Bir de ne göreyim... herkes birbirini üzerine yığılmış, çimenler çiğnenmiş... bir çokları ağaçların üstüne çıkmışlar... Hiinkâr eliyle halka selamladı... başladılar nümâyişe... Talat Bey ve Hallacyan Efendi. Her ikisinin ortasında, uzun bir direğe takılmış Osmanlı bayrağı vardı... iki de bir de bayrağı sallıyorlar ve avazları çıktığı kadar; 'Harp isteriz, harp!' diye bağırıyorlardı... meydan halkın sesiyle çın çın ötüyordu... Dârülfünûn Osmanî talebeleri mitingdekilerin en ateşli ve heyecanlıları idiler... onlar da yumruklarını sıkıyorlar; 'Filibe'ye hücum, Sofya'ya hücum, Filibe, Sofya, Filibe, Sofya... feryâdını basıyorlardı."*¹⁷⁵²

Saray'dan ayrılan kalabalık, Gümüşsuyu üzerinden Taksim'e geçmiştir.¹⁷⁵³ Gece saat yirmi bir sıralarında Saraydan dönen kalabalık bir grup, Taksim'de bulunan Bulgaristan sefârethânesi önüne gitmişlerdir. Oradaki süvari polis ve jandarmaya aldırış etmeden sefârethâne camlarını taşlamışlardır. Güvenliğin yetersiz kalması üzerine askeri kuvvetlerden yararlanılmış, zor kullanılarak kalabalık dağıtılmak istenmiştir. Ancak taşkın grup, buradan ayrıldıktan sonra Tepebaşı'nda İtalya sefârethânesine, Galata'da bulunan Bank-i Roma'ya ve Fransız postahanesine taşla saldırmışlardır. Olaylarla ilgili mektep talebesinden bir kişi, kahve çıraklarından birkaç kişi yakalanmış ve haklarında soruşturma başlatılmıştır. Sarayın ardından düzenlenen nümayiş kriminal bir vakaya dönüşmüş, bu suretle demokratik çizgisinden sapmıştır. Zeki Efendi ile Osman Bey isminde iki saldırgan tutuklanmıştır. Beyoğlu Mutasarrıflığınca Beyoğlu'nda pek çok sefâret bulunmasına karşılık protestocuların sayısının

¹⁷⁴⁹ "Dünkü Nümâyişler: Harb! Harb!", **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷⁵⁰ "Dünkü Tezahürât-ı Millîye", **Tanzimat**, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁷⁵¹ "Dünkü Nümâyişler: Harb! Harb!", **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷⁵² Aktar, **a.g.e.**, s. 156-57.

¹⁷⁵³ "Dünkü Nümâyişler: Harb! Harb!", **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

fazla olması hasebiyle olayların asgari oranda kalmasından Polis Müdürü Cemal Bey'in büyük katkısı olmuştur. Bu nedenle hükümet yetkililerince kendisine “*teşekkür*” sunulmuştur. Nümayişlerin devam etme ihtimaline karşı İstanbul Valiliğince sefârethânelerdeki güvenlik tedbirleri artırılmıştır.¹⁷⁵⁴

Beyoğlu'nda bulunan sefâret binalarına ve yabancıların mülklerine karşı yapılan saldırılardan tedirgin olan Avrupalı devletler, Osmanlı hükümet yetkililerine başvurarak endişelerini iletmışlerdir. Ancak yetkililer, milletin arzu ve isteğine tercüman olarak, Bulgaristan'daki Müslümanlara karşı yapılan mezalime sessiz kalamayacaklarını, mezalim yapan her bir kimsenin cezaya çarptırılana kadar konunun takipçisi olacaklarını beyan etmiştir.¹⁷⁵⁵ Savaş arifesinde Ahmet Muhtar Paşa hükümeti, eski dönemlere nazaran büyük devletleri gücendirmekten kaçınmamıştır. Meydanların veya milletin iradesine sahip çıkmıştır.

İttihatçı mitingciler, itilafçıların aksine İngiltere sefârethânesi önüne giderek nümayiş yapmamışlar, destek veya sevgi tezahüratlarında bulunmamışlardır. Yine itilafçı mitingcilerin aksine Fransız ve İtalya konsoloslukları ile temsilciliklerine saldırmışlardır. Hatırlanacağı üzere itilafçılar sadece İtalya sefârethânesi önünde aleyhe nümayiş yapmış; ancak, herhangi bir saldırı eyleminde bulunmamışlar idi. Ayrıca ittihatçılar, Bulgaristan sefârethânesi önünde de nümayiş yapmışlar ve Bulgaristan aleyhinde nefret içerikli sloganlar atmışlardır. Şiddet meyilli eylemlere başvurmuşlardır. Bu doğrultuda ittihatçıların miting ve nümayişlerinin daha sert ve şiddet yanlısı oldukları söylenebilmektedir. Son olarak, itilafçı mitingciler gibi ittihatçılar da Bâb-ı Âlîye uğramamışlardır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile doğrudan doğruya görüşmemişlerdir.

İttihat ve Terakkinin düzenlediği “*muazzam mitingin*”, bütün kuvvet ve kudretiyle hükümete destek yolunda önemli bir adım olduğu ifade edilmiş, bütün milletin birlik ve beraberliğine dayanan hükümetin yabancı düşmanlara karşı çıkaracağı sesin yüksek olacağını belirtilmiştir. Her iki fırka tarafından ayrı saatlerde cereyan eden Sultanahmet'teki mitinglerin Osmanlı hükümetinin siyasetini belirlemede önemli yere sahip olduğu yazılmıştır. Mitingciler “*Yaşasın harp!*” sloganı atarak hükümete, ulusal veya uluslararası meselelerin artık konferans yoluyla değil, harp yoluyla çözümlenmesi gerektiği mesajını vermiştir.¹⁷⁵⁶ Bu konudaki ülkenin önde gelen iki fırkası fikir ve eylem birliğine sahiptir.

¹⁷⁵⁴ BOA. DH. SYS. 112/7A-7/8-2.

¹⁷⁵⁵ “*Mitingler*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁷⁵⁶ “*Siyaset, Harbe Doğru*”, **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

Tanin gazetesi, Sultanahmet Mitingi'nin ardından, Balkan sorunlarının son bir savaş ile kesin surette çözümünün istendiğini, bu duygunun, mitingler yoluyla memleketin dört bir yanına yayılmakta olduğunu, Bulgarları ezmeden Rumeli topraklarında Osmanlı'nın rahat etmesine imkân olmayacağını yazmıştır. Osmanlı'nın savaşa girmesinin faydalı olacağı konusunda az tereddütü olanların Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleşen mitingi görmeleri halinde tereddütlerinin kalmayacağını belirtmiştir. Sultanahmet'te tek bir fırkanın miting yapmadığını, orada bulunanların yalnız bu vatanın evladı olduğunu, düşman tehdidine maruz kalan vatanın selameti ve düşmanın mahvı için tekvücut olduklarını belirtmiştir.¹⁷⁵⁷

İttihatçıların Sultanahmet Mitingi, mevcut hükümete destek sağlamak maksadıyla cereyan etmiş olsa da kamuoyunca başka gayelere çekilmiştir. Muhalefette bulunan İttihat ve Terakki Fırkası adına Sultanahmet'te toplanan muazzam kalabalığın pek işine yaradığı iddia edilmiştir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetini, yakında başlayacak bir harp ile alakasızlıkla itham ettiği, hükümetin memleketi felakete götürdüğü, kamuoyunun vatansever hissiyatına bu taktiktiğin son derece müsait geldiği ileri sürülmüştür.¹⁷⁵⁸ İttihat ve Terakkinin mevcut hükümeti itibarsızlaştırarak, yeniden iktidarı elde etme fırsatı yakaladığı ifade edilmiştir.

İstanbul'un her tarafından gelerek, Sultanahmet Meydanı'nı dolduran yüzbinlerce vatandaş, Osmanlılık ruhunu ve gücünü âleme göstermiştir.¹⁷⁵⁹ Mitinglerin esas itibarıyla üzerinde durduğu düşünce akımı, Osmanlılık'tır. Mitinglerin söylem analizi yapıldığında milliyetçi söylemler ise çok daha fazladır. Mitinglerde on binlerce insan "*Yaşasın harp, kahrolsun düşman, kahrolsun Bulgaristan*" sloganları atmışlardır.¹⁷⁶⁰ İstanbul halkı, felaket zamanında kuvvetli birlik beraberliği sağlama güdüsü olarak mitinglerde bir araya gelmişlerdir.¹⁷⁶¹ Türk milliyetçiliğinin temellerinin atılmasında önemli bir paya sahip olan Türk Yurdu ve Türk Ocağı¹⁷⁶² temsilcilerinin katıldığı bu mitingde, 1881'de Mısır'daki mitinglerde olduğu gibi "*Yaşasın Araplar-Kahrolsun Türkler!*"¹⁷⁶³ sloganları nasıl ki Arap milliyetçiliğini pekiştirmişse burada atılan "*Kahrolsun Bulgaristan! Kahrolsun Yunanistan!*" sloganları da

¹⁷⁵⁷ Aynı yer.

¹⁷⁵⁸ Samih Nafiz Tansu, *Ya Devlet Başa, Ya Kuzgun Leşe İttihat ve Terakki*, 2. Baskı, İlgikültürsanat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 118-120

¹⁷⁵⁹ "*Milli Nümâyış*", *Tercümân-ı Hakikat*, 4 Ekim 1912, No: 11312.

¹⁷⁶⁰ "*Dükkü Tezahürât-ı Milliye*", *Tanzimat*, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁷⁶¹ "*Milletin Asabiyet ve Galeyanı*", *Tercümân-ı Hakikat*, 4 Ekim 1912, No: 11312.

¹⁷⁶² Y. Furkan Şen, "*Türkiye'de Milliyetçi İdeoloji ve Milliyetçi Hareket Partisi*", *Yeni Dönemde Eski Tartışmalar "Göç, Etnisite, Milliyetçilik, Kürtçülük, Laiklik"*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006, s. 271-342.

¹⁷⁶³ Erdoğan, *a.g.m.*, s. 19-48.

Türk milliyetçiliği adına değerlendirilmelidir. Bu yönüyle Sultanahmet Mitingi, perde arkasında “*Türkçülük*” fikri vardır.

İstanbul’un Avrupa yakasındaki Sultanahmet Mitingleri’nin ardından Anadolu yakası ahalisi de “*millet*” olmanın gereğinden 6 Ekim 1912 tarihinde Doğancılar Meydanı’nda bir araya gelerek miting düzenlemişlerdir. Üsküdar Meclis İdaresi azalarından Hoca Vildan Faik, Hacı Arif, Bahriye eski müsteşarlarından Talat ve Belediye 17. Daire Reisi Hafız Mehmet ile bazı ileri gelen kimseler mitinge öncülük etmişlerdir. Vatanın selameti için seferberlik dolayısıyla konuşmalar yapılmıştır.¹⁷⁶⁴ Mitinge binlerce Üsküdar ahalisi katılmıştır.¹⁷⁶⁵ Kayıtlara Üsküdar Mitingi olarak geçmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Belediye teşkilatı organizasyonu ile gerçekleştirilen resmi nitelikteki bu mitingde “*harp yanlısı*” tutum sergilenmiştir. Mitingin dili, şiddet eğilimlidir. Avrupa İstanbul’undan yükselen sese, Anadolu İstanbul’u ahalisi de ortak olmuştur.

2.1.1.3. Dârülfünûn (Öğrenci) Nümayişleri

Balkan Savaşı arifesinde Osmanlı Devleti’nin 1 Ekim 1912’de Balkan İttifakı tehdidi karşısında genel seferberlik ilan etmesi üzerine Dârülfünûn, Darülmualimin ve Mühendishane gibi yüksek mekteplerde okuyan öğrenciler, milli hassasiyetle nümayişler organize etmişlerdir.¹⁷⁶⁶ Bu nümayişlerde ateşli demeçler vermişler ve sloganlar atmışlardır.¹⁷⁶⁷ Dr.Cemil Paşa’nın ifadesiyle “*Dârülfünûn Osmanî talebeleri mitingdekilerin en ateşli ve heyecanlıları idiler.*”¹⁷⁶⁸

Yüksek mektepli öğrenciler “*büyük kabine*” olarak adlandırılan Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin daha etkili olmasını istemişlerdir.¹⁷⁶⁹ Fırkaların, Sultanahmet’teki mitinglerine kısmen katılmış olsalar da bu süreç içerisinde öğrenciler; 3 Ekim ve 7 Ekim’de geniş katılımlı düzenlemiş oldukları nümayişlerle ön plana çıkmışlardır. 3 Ekim tarihli nümayiş, Yıldız Sarayı’nda icra edildiğinden; Dârülfünûn Yıldız Sarayı Nümayişi, 7 Ekim tarihli nümayiş ise Bâb-ı Âlîde meydana geldiğinden Dârülfünûn Bâb-ı Âlî Nümayişi başlığı altında işlenmiştir. Hürriyet ve İtilaf taraftarları ile İttihat ve Terakki taraftarları Bâb-ı Âlîyi ziyaret etmez iken öğrenciler, Bâb-ı Âlîyi de ziyaret ederek, burada büyük bir nümayiş düzenlemişlerdir.

¹⁷⁶⁴ “*Üsküdar Mitingi*”, **Tanin**, 6 Ekim 1912, No: 1462; “*Üsküdar’da Miting*”, **Tanzimat**, 6 Ekim 1912, No: 372.

¹⁷⁶⁵ “*Üsküdar’da Miting*”, **Tanzimat**, 7 Ekim 1912, No: 373.

¹⁷⁶⁶ “*Dârülfünûn, Herkes Harp İstiyor*”, **Tanin**, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁷⁶⁷ Karal, **a.g.e.**, s. 299.

¹⁷⁶⁸ Aktar, **a.g.e.**, s. 156-57.

¹⁷⁶⁹ Kerimoğlu, **a.g.e.**, s. 169.

Dârülfünûn “Yıldız Sarayı” Nümayişi, 2 Ekim 1912’de Dârülfünûn Heyet-i Murahhasası (Üniversite Temsilciler Kurulu) bir araya gelmişler, harp hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlar ve nihayetinde 3 Ekim 1912 tarihinde Perşembe günü Beyazıt’ta bulunan Hukuk Mektebi Konferans Salonu’nda tolandıktan sonra İstanbul sokaklarında nümayiş yapmayı kararlaştırmışlardır.¹⁷⁷⁰ Yine aynı gün hukuk, mülkiye ve tıbbiyeli bir grup öğrenci “*Kabineden İstirhamımız*” başlığı altında basına şöyle bir açıklama yapmışlardır:

*“Artık vatanın ne gibi bir girdâb-ı felâkete ma’rûz kaldığı dünkü gazetelerden münfahim olmuştur. Balkan hükûmetleri seferberliklerini ilân ederek harbi kararlaştırmışlar yâhût bir harb nümayişi yapmaktadırlar... Emin olun ki bu istirhâmda bütün Dârülfünûn gençleri müttehiddir. Bunun için vakt-i münâsibte, kalbleri hubb-ı vatanla (vatan sevisi) çarpan onbinlerce gençler ya bir akd yahut isimlerini gazetelerde neşreceklerdir. Yalnız sizden bir ricamız var. Siyânet-i nâmus, muhâfaza-i tamâmiyet-i vatan ve bunda sebat. Zilletle yaşamaktan ise merd-âne ölmek evlâdır. O hâlde yaşasın harb!”*¹⁷⁷¹

3 Ekim Perşembe günü kararlaştırıldığı üzere Dârülfünûn tüm şube öğrencileri, sabah 8.00’de Dârülfünûn Konferans Salonu’nda toplanmışlardır. Müdür muavinlerinden Sadık Bey’in konuşmasının ardından önde büyük Dârülfünûn bayrağı, arkasında sırasıyla İlahiyat, Hukuk, Mülkiye, Hendese-i Mülkiye, Ticaret Mektebi, Tıbbiye, Muallimler Gençleri şube bayrakları ile öğrenciler, mektep kapısından saf halinde çıkmışlardır. İlk olarak Harbiye Nezâretine yönelerek nümayişe başlamışlardır¹⁷⁷². Harbiyeden nümayişe başlamaları, harp isteğinin açığa vurulmasından ibarettir.

Harbiyeye ulaştıklarında öğrenciler, nazır adına Fuat Paşa tarafından karşılanmıştır. Öğrencilerden biri Paşa’ya hitaben şunları söylemiştir: “*Paşa hazretleri, şurada gördüğümüz kitle, aralarında kat’iyyen ihtilaf olmayan, aynı gaye-i vatanperverîyi ta’kîb eden gençlerdir. Hissiyât-ı milletin muhafazasını, harbin ilânını ricâ ederiz.*¹⁷⁷³ Tanin, bu öğrencinin Paşa’ya, Osmanlıların artık şan ve şerefle yaşamasının zamanı geldiğini beyan ettiğini yazmıştır.¹⁷⁷⁴ Yüksek mektepli öğrenciler, harbin ilanını istemektedir.

Harbiyeden sonra Divan Yolu’na yönelen nümayişçiler, hep bir ağızdan “*Kahrolsun Bulgaristan!*” sloganıyla İstanbul sokaklarını dolaşmışlardır. Bâb-ı Âlî önüne gelindiğinde kalabalığın sayısı iyice artmıştır. Uzunca bir aradan sonra sıkıyönetimin kaldırılmasından sonra başlayan bu nümayiş sırasında meydana gelen kalabalık, izdiham, Meşrutiyet’in ilk günlerindeki coşkulu kalabalıkları hatıra getirmiştir. Dârülfünûn bayrağı arkasında yürüyen gençleri gören

¹⁷⁷⁰ “Osmanlı Darülfünûn ve Muhârebe”, **Tanin**, 3 Ekim 1912, No: 1459.

¹⁷⁷¹ **Sabah**, 3 Ekim 1912, No: 8275.

¹⁷⁷² “Bugünkü Nümayiş”, **Tercümân-ı Hakikat**, 3 Ekim 1912, No: 11311; **İkdâm**, 4 Ekim 1912, No: 5610.

¹⁷⁷³ **Sabah**, 4 Ekim 1912, No: 8276.

¹⁷⁷⁴ “Darülfünûn, Herkes Harp İstiyor”, **Tanin**, 4 Ekim 1912, No: 1460.

kadınlar ağlamış “*var olunuz evlatlar*” temennisinde bulunmuşlardır. Bâb-ı Âlî önüne Sadrâzam Gazi Ahmet Muhtar Paşa adına gelen kimseye Dârülfünûn gençlerinin harp isteği iletilmiştir. Bu kişi de milletin arzusuna uygun bir hareket tarzı kabul edeceklerini öğrencilere bildirmiştir.¹⁷⁷⁵ Dârülfünûn nümayişçileri, Bâb-ı Âliye uğramışlar, harp taleplerini bildirmişler; ancak, Sadrâzam Ahmet Muhtar Paşa ile görüşememişlerdir.

Bâb-ı Âliden sonra gençler, Saray-ı Hümayûna yönelmişlerdir. Reşadiye Caddesi’ni takip ederek köprüye çıkmışlar, rıhtım üzerinden Tophane’ye ulaşmışlardır. Tophane Caddesi’nde Saraydan dönen devlet erkânı sıra ile bu kitleye rastlamıştır. Bunlardan Adliye Nazırı Halim Beyefendi öğrencileri şiddetle alkışlamıştır. Biraz daha ileride rastlanılan Sadrâzam Gazi Ahmet Muhtar Paşa alkış tufanı içinde ve “*harp isteriz*” sloganları arasında geçip gitmiştir. Dolmabahçe Sarayı’nın ikinci kapısından biraz ileride bir otomobil içinde hızlıca eski Dâhiliye Nazırı Talat Beyefendi gelmiş, otomobilini durdurarak gençleri alkışlamış ve coşkulu gençlerin “*yaşasın*” sloganları arasında otomobilinin penceresinden çıkarak: “*Muhterem gençler, nâmusumuzla yaşayarak istiklâlimizi muhâfaza edeceğiz veyâhûd öleceğiz. Pâyidâr olsun Osmanlılık. Var olsun Dârülfünûn gençleri...*”¹⁷⁷⁶ demiştir.

Nümayişçiler, Yıldız Sarayı’na ulaştığında kalabalığın sayısı 10 bini bulmuştur.¹⁷⁷⁷ Sarayın önünde bir süre nümayiş yapmışlardır.¹⁷⁷⁸ Burada öğrencilerden biri tarafından şu konuşma yapılmıştır:

*“Biz ecdâdın çürüten kemikleri üzerinde bir Bulgarîya görmek, öyle bir Bulgarîya ki dün mevcûdiyetimizden ayrıldığı, dün kılıçlarımıza boyun eğdiği hâlde bugün Rumeli’yi kuşattığı ve hatta çetelerle istirahatımızı zorlayan ve bir diğerimizi boğazlayan bir millet görmek istemiyoruz. Onları kahretmedikçe Osmanlılık âleminde neşe olmayacak, onları mahvetmedikçe Osmanlı milleti kurtulmayacaktır... Padişahımızın her idâresine derhâl mutavaâtla uğurlarında ölmeye azmetmiş olan Dârülfünûn gençleri harp istiyor harp! Yaşasın Padişah-ı akdesimiz! Yaşasın Osmancığın bize yadigâr mübecceli V. Sultan Mehmed!”*¹⁷⁷⁹

Konuşmanın satır başlarından anlaşıldığı üzere nümayişin hedefinde “*Bulgaristan*” vardır. “*Rumeli’nin*” tehdit altında olduğu düşünülmektedir. İstanbul’un güvenliğinin tehlikeye girmesi sözkonusudur. Nümayiş “*Osmanlılık*” fikri temelinde cereyan etmiştir. Bu fikrin payidar kalması için şimdilerde ise “*Osmancığa*” yani Osmanlı askerinin gücüne ihtiyaç duyulduğu izah edilmektedir.

¹⁷⁷⁵ Aynı yer.

¹⁷⁷⁶ “*Dârülfünûn, Herkes Harp İstiyor*”, **Tanin**, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁷⁷⁷ **İkdâm**, 4 Ekim 1912, No: 5610.

¹⁷⁷⁸ “*Bugünkü Nümâyiş*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 3 Ekim 1912, No: 11311.

¹⁷⁷⁹ “*Dârülfünûn, Herkes Harp İstiyor*”, **Tanin**, 4 Ekim 1912, No: 1460.

Padişah V. Mehmet Reşat pencereye çıkmış ve öğrencilere hitaben yapmış olduğu konuşmasında, öğrencilerin göstermiş oldukları tezahüratın kendisinde iftihar uyandırdığını, milletinde bu hissiyatın olması halinde “*Osmanlılık*” namının hiçbir zaman kaybolmayacağını beyan etmiştir. Ayrıca böyle gayretli Osmanlıların hükümdarı olduğundan iftihar ettiğini söylemiştir. Bu konuşma karşısında gençler ağlaşarak “*Yaşasın padişahımız!*” sloganı atmışlardır.¹⁷⁸⁰ *İkdam* gazetesi, nümayişçiler arasından seçilen iki öğrencinin Dârülfünûn Umum Müdürü ile birlikte huzura kabul edildiğini, vatanın selametine sebep olacak görevlere muvaffak olmaları temenni edildiğini yazmıştır.¹⁷⁸¹ Sarayın bahçesinde ittihâd-ı Osmani şiar edilmiştir.

Yıldız Sarayı’ndan sonra öğrenciler, sefârethânelerin bulunduğu Beyoğlu’na yürümüşlerdir. Beyoğlu’nda İngiliz sefârethânesi önünde “*Yaşasın İngiltere Devleti!*”, Romanya sefârethânesi önünde “*Yaşasın Romanya hükûmeti! Kahrolsun Bulgaristan!*” sloganları atmışlardır. Buradan hareketle kalabalık, ısıklar eşliğinde Yunanistan sefârethânesine önüne gelmişler “*Kahrolsun Nankör Yunanistan!*” sloganı atmışlardır.¹⁷⁸² Aram Andonyan hatıratında nümayişçilerin, elçilik camlarını kırdığını ve bu nedenle nümayişçilere polisin müdahale ettiğini yazmıştır.¹⁷⁸³ Nümayişler, bir süre sonra kriminal vakaya dönüşerek, demokratik platformdan ayrılmıştır.

Sefârethânelerdeki nümayişlerden sonra yüksek mektepli öğrenciler, sırasıyla *İkdam*, *Sabah*, *Yeni Gazete* ve *Tanin* gazetelerinin idarehanelerini ziyaret etmişlerdir. Gazete temsilciliklerini ziyaretler esnasında karşılıklı konuşmalar yapılmıştır. *Tanin* gazetesi binası önünde Ömer Naci Bey bir konuşma yaparak, öğrencilerin bu hareketlerini tasdik etmiştir. Naci Bey, öğrenciler tarafından şiddetle alkışlanmıştır.¹⁷⁸⁴ Böylece harp yanlısı yayım yapan gazeteler alkışlanmışlardır.

Dârülfünûn “Bâb-ı Âlî” Nümayişi, İstanbul’da ve Balkan İttifakı devletleri başkentlerinde savaş mitinglerinin artması üzerine büyük devletler harekete geçmiş, 5 Ekim 1912’de Osmanlı hükûmetine Berlin Antlaşması’nın 23. maddesi gereğince reform yapmasını istemiştir. Hükümet, dış müdahale olmaksızın reform hareketlerini yürütmek niyetinde olduğu

¹⁷⁸⁰ “*Dârülfünûn, Herkes Harp İstiyor*”, *Tanin*, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁷⁸¹ *İkdam*, 4 Ekim 1912, No: 5610.

¹⁷⁸² “*Dârülfünûn, Herkes Harp İstiyor*”, *Tanin*, 4 Ekim 1912, No: 1460.

¹⁷⁸³ Aktar, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁷⁸⁴ “*Dârülfünûn, Herkes Harp İstiyor*”, *Tanin*, 4 Ekim 1912, No: 1460.

karşılığını vermiş ve ayrıca kamuoyunu bilgilendirmek maksadıyla bu durumdan basına bahsetmiştir.¹⁷⁸⁵

Basına yansıyan “*Rumeli Islahatı*” başlıklı yazıda “*Rumeli vilâyetinin muhtaç olduğu ıslahatın icrası için 1880 senesinde Osmanlı murahhaslarıyla Rumeli Şark-i Milletlerarası Islahat Komisyonun delegeleri arasında kararlaştırılan ıslahat kararlarının bütün Rumeli vilâyetlerinde uygulanmasına hükûmetçe karar altına alınmıştır.*” denilmiştir. Ayrıca birkaç güne kadar ilgili kanunun yayımlanıp, ilan edileceği yazılmıştır.¹⁷⁸⁶ Bu duyuru aynı zamanda Hürriyet ve İtilaf ile İttihat ve Terakki Fırkalarınca ve yine Dârülfünûn öğrencilerince ayrı ayrı düzenlenen miting ve nümayiş taleplerinin hükûmet nezdinde karşılıksız kaldığı anlamını taşımaktadır.

Dârülfünûn öğrencileri, Osmanlı hükûmetinin Rumeli ıslahatlarını kabul ettiğine dair haberleri basından öğrenince şaşırılmışlar ve yeniden sokaklara, meydanlara inmek için hazırlıklara başlamışlardır. 6 Ekim 1912 tarihinde Dârülfünûn Hukuk Mektebi öğrencilerinden Yusuf adlı şahıs *Tanin* gazetesine ilan vererek, Hukuk Talebe Cemiyeti üyelerini toplantıya davet etmiştir.¹⁷⁸⁷ Benzer bir çağrı Mülkiye Mektebi öğrencileri tarafından yapılmış, tüm öğrenci ve mezunlar toplantıya çağırılmıştır.¹⁷⁸⁸ Toplantıların gündem maddesi ise Rumeli ıslahatlarıdır. Dârülfünûn öğrencileri, Avrupa hükûmetleri temsilcileri tarafından yapılmış bir kanunun Rumeli’ye tatbik edilmesi düşüncesinden memnun değillerdir.¹⁷⁸⁹ Bu nedenle öğrenciler, Berlin Antlaşması’nın 23. maddesi doğrultusunda yapılacak ıslahat hareketlerini ve buna rıza gösteren Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükûmetini protesto etmek için 7 Ekim 1912’de Bâb-ı Âliye nümayiş düzenlemeyi kararlaştırmışlardır.

7 Ekim 1912 tarihinde Bâb-ı Âlî oldukça meşguldür. Bâb-ı Âlîde Meclisi Vükelâ (Bakanlar Kurulu) toplanmış, ıslahat meseleleri konusunda müzakereler yapılmaktadır.¹⁷⁹⁰ Yine İngiliz Sefiri Sir Lavter, saat üçte Meclis-i Vükelânın toplantısı sırasında Sadârete gelerek Sadrâzam Ahmet Muhtar Paşa ile ıslahat meselesi hakkında fikir alışverişi yapmaktadır.¹⁷⁹¹ Dârülfünûn öğrencilerinin ise aynı gün Konferans Salonu’nda toplantı yaptığının hükûmet yetkililerince haber alınması üzerine Maarif Nezâreti Müsteşarı Salih Zeki Bey, Dârülfünûna

¹⁷⁸⁵ Karal, **a.g.e.**, s. 300.

¹⁷⁸⁶ “*Rumeli Islahâtı*”, **Tanzimat**, 7 Ekim 1912, No: 373.

¹⁷⁸⁷ **İkdâm**, 7 Ekim 1912, No:5613.

¹⁷⁸⁸ **Tanin**, 7 Ekim 1912, No:1463.

¹⁷⁸⁹ “*Rumeli Islahâtı*”, **Tanzimat**, 7 Ekim 1912, No: 373.

¹⁷⁹⁰ “*Meclis-i Vükelâ*”, **Tanin**, 8 Ekim 1912, No:1464.

¹⁷⁹¹ “*İngiltere Sefiri*”, **Tanin**, 8 Ekim 1912, No:1464.

gönderilmiştir. Salih Bey, öğrencileri rencide edecek sözler sarf etmiş, bu nedenle öğrenciler tarafından kötü muamele görek susturulmuştur. Öğrenciler, hükümete arz edilmesi için bir telgraf yazmışlardır. Telgrafta, yabancıların tesiri altında yapılacak olan ıslahat çalışmalarının mukaddes vatanın zararına olacağını, Osmanlı hâkimiyetine zarar verecek her türlü taahhütleri ret edeceklerini ve Osmanlı'nın şanını ebediyen hükümetin müdafaa etmesini talep etmişlerdir. Ayrıca telgraflarına hükümet tarafından cevap verilmesini arz etmişlerdir. Telgrafi, tüm Dârülfünûn şubeleri, Mülkiye ve Mühendis Mektepleri öğrencileri imzalamıştır.¹⁷⁹² Darülfunun öğrencileri, eski devirlere nazaran tavizle Rumeli meselesinin ötelenmesini veya yıllarca sürüncemede kalmasını istemedikleri anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin tutumlarından memnun kalmayan Maarif Nezâretinin talebiyle öğrencileri dışarı çıkarmak için Dârülfünûna bir komiser maiyetinde beş altı polis gönderilmiştir. Ancak asayişe engel bir durum görülmediğinden güvenlik kuvvetleri öğrencileri dağıtmamışlardır. Ardından öğrenciler, saat on beş otuzda önde Dârülfünûn sancağı ile caddeye çıkarak nümayişlerine başlamışlardır. Nümayiş sırasında öğrenci kitlesine binlerce insan katılarak sayı gittikçe artmıştır. Nümayişçiler, hep bir ağızdan “*Harp, harp, isteriz! Kahrolsun 23. madde*” sloganları atarak caddeleri dolaşmışlardır.¹⁷⁹³ Bu nümayiş “*23. Madde Protestosu*” denilmektedir. Bâb-ı Âlî önüne gelindiğinde kalabalığın sayısı 50 bini bulmuştur.¹⁷⁹⁴ Kalabalığın sayısı oldukça fazladır. İç siyasette yankı uyandıracak, iktidarı tedirgin edecek düzeydedir. Nümayişçilerin görüntüsü ile ilgili olarak Samih Nafiz Kansu şunları yazmıştır:

“Dârülfünûnda toplanan gençler Sadrâzama bir telgraf çekerek dış siyaset hakkında îzâhât istediler. Kendilerine o gün akşama kadar cevap verilmedi. İctimâ salonun da büyük bir asabiyet mevcuttu. Derhal hatipler harekete geçtiler. Gençliği Bâb-ı Âlî üzerine yürümeye teşvik ettiler. Zeynep Hanım Konağı'ndan kalkan kafile Beyazıt-Dıvan Yolu ve Cağaloğlu'nda en büyük kalabalığa ulaştı. Ortalık hıncahınc doldu. Hatipler, hükümetin milli haysiyeti koruması için derhal harp ilan etmesini istiyorlardı ve bağırıyorlardı. ‘Harp isteriz yaşasın harp! Kahrolsun hainler! Kahrolsun 23. Madde!’ Öğrencilerin Sadâret binasına girmemesi için askeri tertibat alınmış, ancak Sadrâzam oğlu ile birlikte kapının önüne çıkarak gençler ile konuşmuş ve onları teskin etmeye çalışmıştır.”¹⁷⁹⁵

Nümayişçiler, Bâb-ı Âlî önünde parmaklık kapıya gelince beş on polis içeriye girilmemesi için engel olmak istemişlerse de binlerce insanın içeriye girmesini engelleyememişlerdir. Bâb-ı Âlî resmen nümayişçiler tarafından işgal edilmiştir. Nümayişçiler, nazırları yanlarına istemişler ve dileklerine cevap beklemişlerdir. Ortalık karışmış ve Bâb-ı

¹⁷⁹² “Osmanlı Dârülfünûnu ve Dünkü Nümayiş”, **Tanin**, 8 Ekim 1912, No: 1464.

¹⁷⁹³ Aynı yer.

¹⁷⁹⁴ “Aka Gündüz”, **Tanin**, 13 Ekim 1912, No: 1469.

¹⁷⁹⁵ Tansu, **a.g.e.**, s. 118-120

Âlînin tüm kapı ve pencereleri kapatılmıştır. Nümayiş demokratik çizgisinden sapmış ve artık bir taşkınlığa dönüşmüştür. Nazırlardan herhangi bir kimse dışarıya çıkmamıştır. Nümayişçiler, 3 Ekim tarihli Yıldız Sarayı Nümayişi'ni kastederek, padişahın lütfederek kendilerini dinlediğini, niçin vükelâ tarafından dinlenilmediklerini sual etmişlerdir.¹⁷⁹⁶

Nümayişçilerin dağıtılması için askerden yardım istenmiştir. Binbaşılı at üzerinde borazanları çalarak gelen asker ihtişamı ile görününce caddelerdeki evlerin dolu pencerelerinden alkış tufanı kopmuştur. Alkışlar arasında “*yaşasın asker*” nidaları atılmıştır. Dârülfünûn gençleri bayrakları ile askerleri selamladıktan sonra herhangi bir saldırıda bulunmadıklarını, maksatlarının hükümetten milli namuslarını koruması için talepte bulunmak olduğunu söylemişlerdir. Ardından da “*Harp, harp, isteriz!*” sloganı atmışlardır. Asker, vatansever söylemlerden ve tavırlardan hareketle nümayişçilere müdahale etmeden Bâb-ı Âlînin diğer bir kapısından içeri girmiştir.¹⁷⁹⁷ Önce Dârülfünûn Konferans Salonu'nda polis kuvvetlerinin, sonradan Bâb-ı Âlîde askerlerin öğrencilere müdahaleden kaçınması, milli nitelikli toplumsal olaylara polis ve asker gibi güvenlik güçlerinin yaklaşımlarının “zor” olabileceği “*hissi*” duyguların ön planda tutulabileceğini göstermektedir.

Binbaşı Hüsnü Bey kumandanlığında başka bir bölük asker Bâb-ı Âlî önüne gelmiştir. Alkışlarla karşılanan Hüsnü Bey ve askerleri kalabalığa müdahalesi ise sert olmuştur. Şiddet göstererek, bahçedeki gençleri yararak, taş üzerindeki öğrencileri iterek kakarak, Bâb-ı Âlînin salon pencerelerini kırarak içeriye girmişlerdir. İçeride tüfeklere fişek sürdürmüş, ancak; iyi niyetli konuşmalardan sonra şiddetten, zor kullanılmaktan vazgeçmiştir.¹⁷⁹⁸ Hüsnü Bey, ittihatçılara karşı mücadele eden Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ordu içerisindeki silahlı gücü Halâskâr Zâbitân subaylarındandır. Hüsnü Bey ile Dârülfünûn gençleri ve birkaç gazeteci arasında geçen iyi niyetli diyalog şöyle başlamıştır. Gençler ve gazeteciler, önce Hüsnü Bey'in atının dizginini tutmuşlardır. Öğrenciler “*Bizi nasıl süngülersiniz? Biz vatanımız için çırpınıyoruz.*” demişlerdir. Bunun üzerine Hüsnü Bey yumuşayarak, zor kullanmaktan vazgeçmiş, beklemeye koyulmuştur.¹⁷⁹⁹ Hüsnü Bey'in ilk başlardaki sert müdahalesinin kaynağı, eylemin ittihatçılardan geldiği zannı olmalıdır.

¹⁷⁹⁶ “*Osmanlı Dârülfünûnunu ve Dünkü Nümâyîş*”, **Tanin**, 8 Ekim 1912, No: 1464.

¹⁷⁹⁷ Aynı yer.

¹⁷⁹⁸ Aynı yer.

¹⁷⁹⁹ Muammer Taylak, **Saltanat, 2. Meşrutîyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri**, Başnur Matbaası, İstanbul, 1969, s. 79.

Bu esnada bir kıta asker daha gelmiş, duvarın dibine dizilmiştir. Nümayişçiler her ne suretle olursa olsun gitmeyeceklerini beyan etmişlerdir.¹⁸⁰⁰ Durumu yakından takip eden Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa müdahâle ederek özellikle binek taşına çıkarak, gençlere seslendiği sırada Sadrâzam Gazi Muhtar Paşa dışarı çıkmış, Nazırın sözünü keserek kendisi konuşmaya başlamıştır.¹⁸⁰¹ Oğlunun ardından kalabalığa seslenen Sadrâzam nümayişçilere şunları söylemiştir: *“Harp denilen şeyi biz biliriz. Laf ile söylendiği gibi kolay değildir. Harpten hem yenen hem yenilen zarar görür. İşte bunun içindir ki en kuvvetli devletler bile harbe girmek için düşünmeye mecburdurlar. Herhalde harbin iyi tarafı olduğu gibi pek fena tarafı da vardır. Hesapsız işe de girilmez. Bu da sizin bileceğiniz şey değildir.”*¹⁸⁰² Sadrâzam önce tercüme-i hâlimden ve akabinde Tanzimat’tan itibaren ıslahatın safahatlarından bahsettikten sonra “23. madde” bahsine geldiğinde nümayişçiler “Harp isteriz! Kahrolsun 23. madde!” sloganı ile konuşmasını kesmişlerdir. Nümayişçiler, açıkça “23. maddeyi protesto” ettiklerini bu davranışıyla ortaya koymuşlardır. Akabinde Sadrâzamin sol tarafında bulunan Aka Gündüz Bey, nümayişçilerin düşüncelerine tercüman olmak maksadıyla Sadrâzam’a şunları söylemiştir:

*“Gazi Paşa hazretleri, siz bize mazinin hikâyelerinden bahsettiniz. Müsaade ediniz ki ben de size bu sabah milletin başında bir yıldırım gibi parlayan, ayakları altında bir uçurum gibi açılan bugünün feryadını arz ederim. Biz, söylediğiniz mazide sıkıntı görüyoruz. Karanlık hikâyelerinizin ortasında bir eşik var ki şimdi hepimizin ruhunu aydınlattı. O da yalnız bahsettiğiniz ‘gaziliktir’. Sadece bu kelime parlaktır, diğerleri mezalimdir. Fakat cidden büyük iseniz haydi beraber, yaşa hazretleri! Bu yıldırımların altında şu uçurumların ortasında çıkıp, bir daha gazi olunuz ve millet mukadderatını bir muhterem gazi eline vermekle bahtiyar olsun... Paşa! Korku yok, hak var. Hak için de kuvvet var. İşte karşınızdaki bu milletin dimağı gençler... Büyük ve milli unvanlar inhisar götürmez Paşa hazretleri, işte hepimizde istiyoruz, siz dün nasıl gazi oldunuz ise bizler de bugün gazi olacağız... Hatta daha büyüklük istiyoruz: Şahadet! Nâmuslu ve muhterem Gazi’nin ağzından tek ve mert bir cevap bekliyorum: 23. maddeyi ret edip, dövüşecek misiniz?”*¹⁸⁰³

Sadrâzam, bunların konuşulması gereken yerin burası olmadığından bahisle hükümet olarak kendilerinin Meclis-i Mebusâna sorumlu olduklarını, ülke menfaatlerinin neyi gerektiriyorsa hükümetin o şıkkı değerlendireceğinden bahsetmiştir. Nümayişçilerden Bâb-ı Âlîyi terk etmelerini istemiştir. Dârülfünûn öğrencileri ellerinde sancakları ile birlikte dillerinde “Harp isteriz, kahrolsun 23. madde!” sloganıyla Bâb-ı Âlîden ayrılmışlardır.¹⁸⁰⁴ Dârülfünûn öğrencileri ile devlet erkânı arasında uzlaşma sağlanamamıştır. Dârülfünûn öğrencileri neredeyse hatıra binaen Bâb-ı Âlîden zorla gönderilmiştir.

¹⁸⁰⁰ “Osmanlı Dârülfünûnu ve Dünkü Nümâyîş”, **Tanin**, 8 Ekim 1912, No: 1464.

¹⁸⁰¹ Aynı yer.

¹⁸⁰² Karal, **a.g.e.**, s. 301.

¹⁸⁰³ “Osmanlı Dârülfünûnu ve Dünkü Nümâyîş”, **Tanin**, 8 Ekim 1912, No: 1464.

¹⁸⁰⁴ Aynı yer.

Osmanlı hükümeti, Bâb-ı Âlî nümayişi akşamında İstanbul, Rumeli ve Çatalca sancağında akşam saat on beşten itibaren sıkıyönetim ilan etmiştir. Sıkıyönetim ile caddelerde, umûmî mahallerde konferans vermeyi, miting yapmayı ve tezahüratlı nümayişleri yasaklamıştır.¹⁸⁰⁵ Sıkıyönetim kararı, Matbuât İdaresi ve Harbiye Nezâretinin girişimiyle gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁰⁶ Böylece 25 Nisan 1909'dan 24 Temmuz 1912'ye kadar İstanbul ve mülhakatında devam eden sıkıyönetim rejimi, çok kısa bir aradan sonra yeniden 7 Ekim 1912 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁰⁷ Dârülfünûn öğrencilerinin Bâb-ı Âlîde uzun süre kalışları hükümet yetkililerinde tedirginliğe neden olmuştur.

Sıkıyönetimin yanı sıra Bâb-ı Âlî Nümayişi hakkında dış basına herhangi bir haber servisi yapılmaması, ülke basınında yazılmaması talimatı verilmiş; sansüre başvurulmuştur.¹⁸⁰⁸ *Tanin* gazetesi, sansür yasağı ile ilgili olarak, nümayişin yabancıların yoğun bulunduğu yerlerde yapılmasından hareketle olan biten her şeyden haberdar olmalarının mümkün olduğundan sansür yasağının yerinde bir karar olmadığından bahsetmiştir.¹⁸⁰⁹ Beyoğlu ve Galata daha çok Hristiyan ve Avrupalıların yoğun olarak yaşadığı semttir.¹⁸¹⁰ Bu nedenle *Tanin*, dış basına haber yasağının asıl gayesinin, nümayişin ülke içerisinde yankı uyandırmasına engel olmak olduğunu yazmıştır. Ayrıca Kanun-ı Esasî'nin olduğu yerde hür basının olduğu, ne Harbiyenin ne de Matbuât İdaresinin gazetelere şunu yaz, bunu yazma diyemeyeceğini, milletin ağzını kilitleyemeyeceğini vurgulamıştır. Sıkıyönetim varlığının “keyfi idare” demek olmadığını, böyle bir emrin İstanbul'da 1. Kolordu Komutanlığı tarafından verilebileceğini, Harbiye Nezâreti ve Matbuât İdaresinin buna yetkisinin olmadığını kaleme alarak tepkisini ortaya koymuştur.¹⁸¹¹

7 Ekim akşamı *Alemdar* gazetesi, çıkardığı sayısında Bâb-ı Âlî Nümayişi'nin İttihat ve Terakki Fırkası tarafından tertip edildiği ve Fırkanın öğrencileri ihtirasları uğruna kışkırttığını yazmıştır. Buna karşın Dârülfünûn öğrencileri basına açıklama yaparak, iddiaların asılsız olduğunu duyurmak zorunda kalmıştır. Bâb-ı Âlî Nümayişi ile vatanın menfaati ve milletin haysiyeti uğruna çalıştıklarını, hiçbir yere dayanmadıklarını ifade etmişlerdir.¹⁸¹² Buna karşın

¹⁸⁰⁵ “İdâre-i Örfiye İlânı”, *Tanin*, 8 Ekim 1912, No: 1464.

¹⁸⁰⁶ BOA. DH. SYS. 112.7A.7.2.1.

¹⁸⁰⁷ Aktar, *a.g.e.*, s. 149-150.

¹⁸⁰⁸ “Aman Sussunlar”, *Tanin*, 8 Ekim 1912, No: 1464.

¹⁸⁰⁹ “*Tanin*”, *Tanin*, 8 Ekim 1912, No: 1464.

¹⁸¹⁰ William M. Pickthall, *Harpte Türklerle Birlikte 1914*, Çev. Kemalettin Yiğiter, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 15.

¹⁸¹¹ “*Tanin*”, *Tanin*, 8 Ekim 1912, No: 1464.

¹⁸¹² “Dârülfünûndan Bir Sada”, *Tercümân-ı Hakikat*, 8 Ekim 1912, No: 11315.

Dârülfünûn öğrencilerince hiç bir önemi kalmayan ve sürekli cemiyetini mesuliyetten kurtarmak için basına açıklamalarda bulunan Talebe Cemiyeti, Bâb-ı Âlî önünde yer almadıklarını açıklayarak savunmaya geçmişlerdir.¹⁸¹³ 8 Ekim 1912’de Sadârete bir yazı göndererek, kötü zanları düzeltmek istemişlerdir.¹⁸¹⁴

Alemdar gazetesinin iddiaları üzerine Dârülfünûn öğrencileri gazetelerde yayımlanması amacıyla bir yanıt hazırlamışlar; ancak, sıkıyönetim tedbirleri gereği bu yanıt yayımlanamamıştır. Bu yanıtta, Dârülfünûn nümayişlerinin bir fırkanın (İttihat ve Terakki Fırkası) aşırı istek ve fikirleri ile gerçekleştirilmediği, tamamen vatan ve millet sevgisiyle hareket edilmiş olduğunu ve aynı zamanda *Alemdar*’da çıkan haberlerin yalan ve iftira olduğu belirtilmiştir.¹⁸¹⁵ *Tanin*, Dârülfünûn öğrencileri tarafından yapılan toplantı ve nümayiş ile ilgili ortalıkta dönen söylentiler karşısında maksatlarının şaibesiz olarak hiçbir fırkanın tercümanı olmak niyetlerinde olmadıklarını, vatansever öğrencilerin hükümetten isteklerini dile getirdiklerini yazmıştır.¹⁸¹⁶ *Tercümân-ı Hakikat* ise *Tanin* ile aynı görüşte olup öğrencilerin vatanın bütün kuvvet ve mevcudiyetle müdafaasını talep ettiklerini kaleme almıştır.¹⁸¹⁷

Osmanlı hükümeti, *Alemdar* ile aynı görüşü paylaşarak, Bâb-ı Âlî Nümayişi’nin, uzun müddetten beri iktidardan uzak kalan İttihat ve Terakki tarafından hükümet aleyhine darbe girişimine yönelik bir eylem olduğu fikrini işlemiştir. Nümayiş mahallinde bulunan Sadrâzam Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın oğlu Bahriye Nazırı Mahmut Paşa anılarında, İttihat ve Terakkinin kışkırtmalarıyla Berlin Antlaşması gereğince ıslahat teşebbüsü neticesinde “*bir alay serserinin*” Bâb-ı Âlîyi kuşatıp “*Yaşasın harp! Kahrolsun Berlin Muahedesi!*” sloganları attıklarından bahsetmiştir.¹⁸¹⁸ Şeyhülislam Cemalettin Efendi, İttihat ve Terakkinin eski mevkisini elde etmek için hükümeti zor duruma sokmak için nümayişi düzenlediğini söylemiştir. Hatta kalabalık içerisine fedailer yerleştirerek, heyet-i vükelâdan kimselere karşı suikast planladıkları yolunda haber aldığını beyan etmiştir.¹⁸¹⁹

Nümayişe katılan hukuk mektebi öğrencilerinden Hikmet Salih, Bâb-ı Âlî Nümayişi’nin kısa sürede renk değiştirip, İttihat ve Terakki Fırka rengini aldığını söylemiştir.¹⁸²⁰ Samih Nafuz Kansu, İttihat ve Terakki Fırkasının, Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin

¹⁸¹³ “*Dârülfünûn ve Talebe-yi Hukuk Cemiyetleri’nin...*”, *Tanzimat*, 8 Ekim 1912, No: 374.

¹⁸¹⁴ Aktar, *a.g.e.*, s. 257-258.

¹⁸¹⁵ *A.g.e.*, s. 164-165.

¹⁸¹⁶ “*Nümayiş Hakkında*”, *Tanin*, 12 Ekim 1912, No:1468.

¹⁸¹⁷ “*Müzmin Bir Maraz-ı İctimâ*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 11 Ekim 1912, No: 11318.

¹⁸¹⁸ Mahmut Muhtar, *Maziye Bir Nazar*, Matbaa-i Ahmet İhsan, İstanbul, 1342, s. 167-168.

¹⁸¹⁹ Cemalettin Efendi, *Hatırat-ı Siyasiye*, Hovağimyan Matbaası, Dersaadet, 1336, s. 40.

¹⁸²⁰ Aktar, *a.g.e.*, s. 164.

Balkan ıslahatlarını kabul etmesini, kendisinin iş başına geçmesi için bir fırsat addettiğini, gençliği kışkırttığını, Dârülfünûnda toplanan gençlerin, Sadrâzam’a bir telgraf çekerek dış siyaset hakkında izahat istediğini yazmıştır.¹⁸²¹ Nümayiş, taraflar arasında uzun uzadıya kendi siyasi fikirleri ekseninde lehe vealeyhe olarak kullanılmıştır.

Bâb-ı Âlî Nümayiş’ine katılanların birçoğu yakalanarak, haklarında yasal işlem başlatılmıştır. Yakalananlar polis tarafından sorgulandıktan sonra Divan-ı Harb-i Örfî (Sıkıyönetim Mahkemesi)’ye sevk edilmiştir.¹⁸²² Bunlar arasında hükümeti tehdit edici ve hakaret içerikli konuşmalardan dolayı *Tasvîr-i Efkâr* yazarı Samuel Efendi,¹⁸²³ *Tanin* yazarlarından; Enes Avni, Cemil Hakkı, Aka Gündüz¹⁸²⁴ gibi kimi basın mensupları soruşturulmuş ve cezaevine atılmıştır. Yine Dârülfünûn öğrencilerini teşvik etmek ve kışkırtmak iddiasıyla İstanbul İttihat ve Terakki Kulüpleri Reisleri şüpheli sıfatıyla İstanbul Polis Müdüriyetine çağrılarak ifadeleri alınmış, suçlamaları kabul etmeleri istenilmiştir.¹⁸²⁵ Bâb-ı Âlî Nümayiş yargılamaları, yaklaşık iki ay sürmüş, 80 kişi sürgün ve uzaklaştırma cezaları almıştır. Yücel Aktar, Bâb-ı Âlî Nümayiş’ni, kısa bir sonra meydana gelecek olan Bâb-ı Âlî Baskını’nın provası olarak nitelendirmiştir.¹⁸²⁶

8 Ekim 1912 tarihinde Balkan İttifakı’nda resmi olarak yer almayan Karadağ Devleti İstanbul temsilcisi Plamematoz, Osmanlı hükmetine savaş açtıklarını duyurmuştur. Bu haber halk tarafından sevinçle karşılanmış ve gazeteler “*Hele şükür harp başladı.*” manşetleriyle

¹⁸²¹ Tansu, *a.g.e.*, s.118-120

¹⁸²² Aktar, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁸²³ “*Dârülfünûn Mes’lesi Etrafında*”, *Tasvîr-i Efkâr*, 13 Ekim 1912, No: 557.

¹⁸²⁴ Yazarların suçlamaları ve sorguları için ayrıca bkz. “*Tevkifat Devam Ediyor*”, *Tanin*, 12 Ekim 1912, No: 1468; *Tanin* yazarlarından Enes Avni ve Cemil Hakkı, Harbiye Nezâreti Tutukevi’nde tutulmuşlardır. Enes Avni ve Cemil Hakkı, 12 Ekim 1912’de müdde-i umûmîliğe bir dilekçe yazarak, İstanbul Polis Müdüriyetince ifade alma işlemlerinin bittiğini, nümayişin örf-i idarenin ilanından bir gün evvel meydana geldiğini, bu nedenle örf-i idareye muhalefetten yargılanmalarının olasılığının olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca, gözaltı süresinden fazla tutuklu bulunduklarını, tahliye isteklerinin karşılık bulmadığını, hatta polis müdür-i umûmisine telgraf çekmelerine müsaade edilmediğini dile getirmişlerdir. Bu nedenle kanuna aykırı hareket eden Adli Kısım Müdürü Vasıf Bey hakkında gerekli adli işlemlerin başlatılmasını talep etmişlerdir. Ayrıca bkz. “*Dârülfünûn Meselesi Etrafında, Bir İstida*”, *Tasvîr-i Efkâr*, 13 Ekim 1912, No: 557; *Tanin* yapmış olduğu basın açıklamasında, Enes ve Cemil ile ilgili olarak birinin görev gereği ve diğerinin de tesadüfen Dârülfünûn Nümayiş’ine iştirak ettiğini yazmıştır. Bu kimselerin öğrencileri teşvik etmediğini, öğrencilerin nümayiş yapmaya Dârülfünûn içerisinde karar kıldıklarını yazmıştır. “*Müdde-i Umûmîliğe Mürâcaât*”, *Tanin*, 13 Ekim 1912, No: 1469. Gazeteciler, Bab-ı Ali önünde eski hükümete hakaret ve tehdit içerir nutukta bulunmalarından şüpheli olarak görülen kişilerin siyasi af nedeniyle kovuşturulamayacağı yönünde 1. Kolordu tarafından karar verilmesi üzerine serbest bırakılmışlardır. **BOA**. DH. MUİ. 165-71.

¹⁸²⁵ 10 Ekim’de İttihat ve Terakki Kulüp Reisleri İstanbul Polis Müdüriyeti’ne getirilmiş ve burada Polis Müdürü Nazım Bey tarafından sorguya çekilmişlerdir. Kendilerinin Babiali önünde nümayişte görüldüklerine dair tanık beyanlarının olduğu, suçlamaları kabul etmeleri istenilmiştir. Ancak kulüp reisleri iddiaları kabul etmemişlerdir. Ayrıca bkz. “*Mizmin Bir Maraz-ı İctimâ*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 11 Ekim 1912, No:11318.

¹⁸²⁶ Aktar, *a.g.e.*, s. 253-260.

savaşın başladığını kamuoyuna duyurmuştur.¹⁸²⁷ Haberin İstanbul’da hızlıca yayılması üzerine şehrin dört bir tarafında küçük ölçüde nümayişler yapılmıştır. Arnavutların düzenlemiş olduğu bir nümayişte “*Kahrolsun 23. madde, yaşasın harp!*” sloganları atılmıştır. Hükümet, bu nümayişlere Dârülfünûn öğrencilerinin katılacağını düşünerek, Bâb-ı Âlîde askeri önlemleri artırmıştır. Ancak hükümet, idar-i örfiye beyannamesine aykırı olan bu nümayişlere müdahalede bulunmamıştır.¹⁸²⁸

Dârülfünûn öğrencilerinin bir diğer nümayişi ise Osmanlı’nın harp ilanı etmesinden sonra 19 Ekim 1912’de meydana gelmiştir. Dârülfünûn öğrencilerinden askere gönüllü yazılanlar, öğle saat on üç otuz sıralarında vatan şarkıları eşliğinde Harbiye Nezâretine gitmişler ve aralarından seçtikleri bir temsilci heyetini Harbiye Nazırı Nazım Paşa’ya göndermişlerdir. Paşa, öğrencileri takdir ettiğini beyanla onları taburlara taksim edeceklerini söylemiştir. Dârülfünûn gönüllüleri toplu halde merkez kumandanlığına giderek elbise almışlardır. Dârülfünûn gönüllülerinden askeri elbiselerini giyenlerin sayısı; 400 kişiyi bulmuştur.¹⁸²⁹

Dârülfünûn gençleri, Balkan İttifakı ülkelerin savaş çıkırtkanlığı mitinglerine misilleme olarak İstanbul’da kamuoyunda etkili büyük nümayişler icra etmişlerdir. Saray ve Bâb-ı Âlî önünde harp taraftarı olduklarını ve Rumeli ıslahatlarına benzer çözümleri ve türevlerini reddettiklerini ilan etmişlerdir. Nümayişin hedefinde Bulgaristan ve Yunanistan vardır. Bu ülkelere karşı “*kahrolsun ve nankör*” sloganlarıyla nefret tohumları saçmışlar ve toplum nezdinde Yunan ve Bulgar karşıtlığını yaymışlardır. “*Osmanlılık*” düşünseli nümayiş, milliyetçi sloganlarıyla Türkçülüğü müphemleştirmiştir.

2.1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri

Osmanlı Devleti’nin genel seferberlik ilan etmesiyle İttihat ve Terakki Fırkası, 2 Ekim 1912’de taşra teşkilatları dâhil olmak üzere ülke genelinde bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride; siyasi farkı gözetilmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarını birlik ve beraberliğe çağırmış, Meclis-i Mebusânın kapatılmasından bu yana hükümet ile fırkasının çekişmesinin bir kenara bırakıldığını, Balkan meselesi hakkında cereyan eden savaş tehdidi karşısında birlik ve yurtseverlik gereği Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin desteklenmesini istemiştir.¹⁸³⁰ Hürriyet ve İtilafın ardından Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti, İttihat ve Terakkinin talebine karşılık vererek, taşralara gönderdiği bir yazıda vatanın müdafaası konusunda birlik ve

¹⁸²⁷ Karal, *a.g.e.*, s. 301; “*Siyaset, Hele Şükür*”, **Tanin**, 9 Ekim 1912, No: 1465.

¹⁸²⁸ “*Tezahürât-ı Vatanperverâne*”, **Tanin**, 9 Ekim 1912, No: 1465.

¹⁸²⁹ “*Dârülfünûn Talebesine*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 21 Ekim 1912, No: 565.

¹⁸³⁰ **Tanin**, 3 Ekim 1912, No: 1459.

beraberlik vurgusunun yanı sıra asayişe bozacak girişimlere yer verilmemesini istemiştir.¹⁸³¹ İstanbul'daki partiler arası uzlaşma kültürü taşra vilâyetlerine yansımıştır.

2.1.2.1. Anadolu Miting ve Nümayişleri

Kayseri Mitingi, 4 Ekim 1912 Cuma günü, Müslim ve gayr-ı Müslim vatandaşların katılımıyla düzenlenmiştir. Mitinge, 20 bin kişi katılmıştır.¹⁸³² Mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir. İç siyasette etki yaratacak potansiyele sahiptir. Miting, çokulusludur. Mitingde, eski mebuslardan Ali Galip Bey, miting kürsüsüne gelerek yapmış olduğu konuşmasında “*vatansever*” konulara değinmiş ve kendisinin gönüllü olmak üzere harbe gideceğini beyan etmiştir. Kısa bir süre içinde ahali ordu için 1.000 lira nakit para, 4 bin liralık malzeme yardımında bulunmuştur. Ayrıca her köy 300 hayvan vermeyi taahhüt etmiştir. Yine ahali 1912 senesi vergilerini ödemek için tahsildara gitmişlerdir. Mitingde kalabalık hep bir ağızdan “*Yaşasın harp! Sofya'ya!*” sloganı atmışlardır.¹⁸³³ Mitingin hedefinde ve düşman statüsünde Bulgaristan vardır.

Miting Heyeti Reisi Galip Bey'dir ve eski mebuslardandır. Heyette, nalbantılardan Süleyman, müderrislerden Hacı Zühtü ile Hacı Şeyh, Tezgahcıyanoğlu Kuyumcuyan, Kuyumcuyan Efendi, Anastas ve İbrahim Sefa adlı kimseler yer almışlardır. Heyet, kozmopolittir. İttihâd-ı anâsıra uygun olarak teşekkül etmiştir. Miting kararnamesinde; barışı temin etmek için düşmanlara haddini bildirmek lazım geldiğini, bunun için bütün mevcudiyetleriyle hükümete destek vermeye, mesuliyet almaya, mallarını, canlarını fedaya hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca bu savaşın din kavgası olmadığını, vatan kavgası, namus kavgası olduğunu, savaşın İslam-Hristiyan kavgası değil haklı-haksız kavgası olduğunu ve müşterek hukuklarının korunması için tüm vatandaşlar olarak harp istediklerini kararlaştırmışlardır. Ardından bu kararlar, meydanı dolduran kalabalığa okunmuş ve alkışlarla kabul edilmiştir.¹⁸³⁴

5 Ekim 1912'de Cumartesi günü Kayseri'de 40 bin kişinin katılımıyla başka bir miting düzenlenmiştir. Sonraki mitingde katılım oranın daha arttığı aşikârdır. Bu mitingde, birkaç bin lira yardım parası toplanmıştır. Memurlar, birer aylıklarını terk ederek yardım etmişlerdir. Askere gönüllü kaydı yapılmıştır.¹⁸³⁵ Miting, savaş taraftarıdır. Bu mitingin üzerinden kısa bir

¹⁸³¹ **Tanin**, 5 Ekim 1912, No: 1461.

¹⁸³² Bir belgeye göre sayı, 30 bin kişidir. **BOA**. DH. MUİ. 163-16.

¹⁸³³ “*Kayserililerin Hamiyeti*”, **Tanzimat**, 6 Ekim 1912, No: 372.

¹⁸³⁴ **BOA**. DH. MUİ. 163-16.

¹⁸³⁵ “*Tezahürât-ı Milliye*”, **Tanzimat**, 7 Ekim 1912, No: 373.

süre sonra 7 Ekim 1912 tarihinde siyasi fırka gözetmeksizin 50 bin kişi tarafından Kayseri’de başka bir miting daha yapılmıştır.¹⁸³⁶ Üçüncü mitingin katılım sayısının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Mitingde, Osmanlılık ve harp lehinde ateşli konuşmalar yapılmıştır. Katılımcılardan; 421 lira yardım toplanmıştır. Mitingde gönüllü kaydı ile gönüllülerin askere sevkı kararlaştırılmıştır. Bol miktarda hayvan yardımı yapılmıştır.¹⁸³⁷

Balkan Harbi’nin resmen başlamasından sonra da İslam ve Hristiyanlardan oluşan binlerce Kayseri halkı, 22 Ekim 1912 tarihli *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde yer alan bir habere göre miting düzenlemişler ve “*harp lehinde*” hükümete destek olacaklarını vaat etmişlerdir.¹⁸³⁸ Osmanlı hükümetinin savaş ilanından memnuniyetlerini bildirmişlerdir. Kayseri mitinglerinin fikri temeli, ittihâd-ı Osmani üzerinedir. Gönüllü kaydı ve yardım parası mitinglerin saha eylemleridir. Partiler arası uzlaşının yansımalarıdır.

Bursa Mitingi, 5 Ekim 1912 Cumartesi günü, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilafın işbirliği ile belediye binası önünde düzenlenmiştir. Partilerarası uzlaşî kültürü hâkimdir. Mitingde fırka temsilcileri birer konuşma yapmışlar ve şiddetle alkışlanmışlardır. Fırka temsilcilerini diğer konuşmacılar takip etmiş ve ardından hükümet konağına gidilmiştir. Konağın önünde ulema, mektep talebeleri ve esnaftan kimselerin yer aldığı kalabalığın sayısı 25-30 bin kişiyi bulmuştur. Mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir. Ülke siyasetine etki edecek bir orana sahiptir. Siyasi tüzel kişilikler ile birlikte kentin sivil toplum kesimlerinin yoğun katılımı dolayısıyla miting, sivil toplum hareketi olarak kayıtlara geçmiştir. Miting heyeti, vali vekâletine bakan Hâkim Efendi ile görüşmüş ve milletin harp taraftarı olduğunun Padişaha, Sadârete bildirmesini talep etmiştir. Kafiye sonradan Yunanistan elçiliği önüne giderek burada aleyhte nümayiş yapmıştır. Ardından Sultan Çelebi Mehmet kabri önündeki Yeşil Meydan’a gitmişlerdir.¹⁸³⁹ Mitingin hedefinde “*Yunanistan*” vardır ve düşman statüsüne koyulmuştur.

Yeşil Meydan’da erkeklerin yanı sıra kadınlar da yerlerini almıştır. Miting alanı, dolup taşmıştır. Vatansever ve hissi konuşmalarla birlikte 30 bin kişi, 30 milyon Osmanlı vatandaşın hislerine tercüman olarak “*Harp, harp isteriz!*” sloganı atmışlardır. Bando, davul zurna eşliğinde harp lehinde slogan atan kalabalık Sultan Osman Türbesi’ne giderken rast geldikleri askerleri alkışlamışlardır. Sultan Osman Türbesi’ne gelindiğinde müftü efendi tarafından dua okunmuş, ardından askerlik dairesi önüne gidilmiş ve burada da nutuklar atılıp, nümayiş yapılmıştır.

¹⁸³⁶ “*Kayseri’de*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ekim 1912, No: 11315.

¹⁸³⁷ “*Tezahürât-ı Milliye, Kayseri’de*”, **Tanin**, 9 Ekim 1912, No: 1465.

¹⁸³⁸ “*Tezahürât-ı Milliye, Mitingler*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 22 Ekim 1912, No: 566.

¹⁸³⁹ “*Tezahürât-ı Milliye, Bursa’da Miting*”, **Tanin**, 12 Ekim 1912, No: 1468.

Nümayişin ardından kabile sorunsuzca dağılmıştır.¹⁸⁴⁰ Miting, yasal sınırları dâhilinde kalarak, herhangi bir kriminal vakaya neden olmaksızın sonlanarak, demokratik halk hareketi olduğunu göstermiştir.

Bursa’da nümayiş hali, sabah saat yediden öğle saat on ikiye kadar sürmüştür. Bu nümayişlerde, kadın, çocuk ve ihtiyar herkesinden katılım sağlanmıştır. Herkesin gayesi, Osmanlı’nın artık haysiyetiyle yaşaması için harbe girmesi arzusudur. Miting heyetinin görüşü “*Ya şerefle yaşamalıdırılar ya da şerefle ölmelidirler.*” Bursalılar, Bulgaristan ve ortaklarıyla kayıtsız şartsız harp etmek, onlara Osmanlılığın ebedi kudret ve şevketinden bir numune göstermek istediklerini ifade etmişlerdir.¹⁸⁴¹ Mitingin hedefinde Yunanistan’ın yanısıra Bulgaristan’ın da olduğunu bu satırdaki ifadeler ortaya koymaktadır. Mitingin dili serttir ve savaş yanlısıdır. Miting, her ne kadar Osmanlılık fiktî temeli üzerine teşekkül etmiş olsa da söylemleriyle Türkçülüğü geliştirmiştir.

Balıkesir Mitingi, 5 Ekim 1912’de Balıkesir’de binlerce halk ve çeşitli siyasi fırkalar temsilcilerin katılımıyla Belediye Meydanı’nda düzenlenmiştir.¹⁸⁴² Partiler arası uzlaşî kültürü sözkonusudur. Miting Heyeti Reisi Belediye Reisi Ahmet Necati Bey’dir. Heyette; Ohannes, Muharrem, Hasan, Şevki ve Mehmet adlı kimseler yer almışlardır.¹⁸⁴³ Heyet, çokuluslu yapıya uygundur. İttihâd-ı Osmani gözetilerek teşekkül edilmiştir. Miting karnamesinde özetle, millet ve mezhep farkı gözetmeksizin tüm Balıkesir ahalisinin hükümetin harp hakkında alacağı her türlü karara harfi harfine bağlı kalacaklarını, vatanın bütünlüğünü bozacak tekliflerin bir harfinin bile kabul edilmemesini istemişlerdir. Ayrıca hükümete malen ve bedenen destekleyeceklerini, her zaman barıştan yana olduklarını; ancak, savaştan çekinmeyeceklerini, hükümetin de bir an evvel Balkan hükümetlerinin saldırılarına kayıtsız kalmamasını ve harp lehinde karar vermesini talep etmişlerdir.¹⁸⁴⁴

5 Ekim’de Bandırma’da, 5-6 bin Osmanlı vatandaşının katılımıyla başka bir miting daha düzenlenmiştir. İttihat ve Terakki Miting Reisi Halim Bey ile Hürriyet ve İtilaf Miting Reisi Mehmet Tevfik Bey öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Bu mitingde, vatansever konuşmalar yapılmış ve hükümetin her emrine amade oldukları vurgulanmıştır.¹⁸⁴⁵ Ahmet Muhtar Paşa

¹⁸⁴⁰ Aynı yer.

¹⁸⁴¹ Aynı yer.

¹⁸⁴² “*İlâyâtta Tezahürât, Karesi*”, **Tanzimat**, 10 Ekim 1912, No: 376.

¹⁸⁴³ “*Tezahürât-ı Milliye, Balıkesir’de*”, **Tanin**, 9 Ekim 1912, No: 1465.

¹⁸⁴⁴ “*Tezahürât-ı Milliye, Karesi’de*”, **Tanin**, 10 Ekim 1912, No: 1466; “*Hamiyet-i Vatanperverâne*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Ekim 1912, No: 554.

¹⁸⁴⁵ “*Bandırma*”, **Tanin**, 6 Ekim 1912, No: 1462.

hükümeti desteklenmiştir. Bandırma’da da partiler arası uzlaşî kültürü vardır. Miting, harp yanlısıdır. “*Vatanseverlik*” duygularıyla icra edilmiştir.

Adana Mitingi, 5 Ekim 1912’de Kumluk Meydanı’nda 3 binden fazla Adana ahalisinin bir araya gelmesiyle düzenlenmiştir. Miting Heyeti Reisi Belediye Reisi Sabri Bey’dir. Mitinge katılım sayısı etkileyici düzeydedir. Mitinge; Ermeni ve Rum ruhani reisleri, siyasi fırkaların Adana şubesi temsilcileri ile ulemalar katılmışlardır. Partiler arası işbirliği söz konusudur. Miting, çokuluslu ve çoğulcu yapısıyla öne çıkmıştır. Mitingde nutuklar okunduktan sonra hazırlanan miting beyannamesi Adana Valiliğine verilmiştir. Beyannamede, Osmanlı’nın mukaddes hukukunu çiğneyen Balkan hükümetlerinin saldırılarına karşı harp lehinde olduklarını, Osmanlı’nın birçok yerinde gösterilen kararlılığın Adana ahalisi tarafından da ispat edildiğini ve vatanın korunması yolunda daima hükümetin yanında olacaklarını, emirlerine amade olup fedakârlıktan kaçınmayacaklarını bildirmişlerdir.¹⁸⁴⁶ “*Mukaddes hukuk, vatanın korunması, hükûmete destek ve emrine âmâde*” vurgusuyla mitingin “*savaş taraftarı*” olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yerlerde yapılan mitinglere “*atfen*” ve “*türevci*” beyannamenin varlığı, mitingin, kitle halk hareketi olduğunu ortaya koymaktadır.

Trabzon Mitingi, 7 Ekim 1912’de 4 bin kişi katılımıyla Kavak Meydanı’nda düzenlenmiştir.¹⁸⁴⁷ Mitingde alınan kararlar, Metropolit Vekili Yanko, Ermeni Murahhası Kiroya, Müftü Mahir ve Belediye Reisi Ahmet adlı şahıslar tarafından imzalanarak, basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁸⁴⁸ Kararname, çokulusludur ve ittihâd-ı anâsıra uygundur. “*Millî irade*” tecelli etmiş bir miting olduğunu ortaya koymaktadır. Kararname sureti, Trabzon Valisi Mehmet Ali Bey tarafından Dâhiliye Nezâretine bildirilmiştir.¹⁸⁴⁹

Miting karnamesinde, Osmanlı Devleti’nin bunca yıldır fedakârlıklarına rağmen Balkan hükümetlerinin sulhu bozup, mukaddes Osmanlı topraklarına olan saldırılarını gördüklerini, din ve millet farkı gözetmeksizin Trabzonluların düşmanla “*savaşmaya*” hazır

¹⁸⁴⁶ BOA. DH. SYS. 112/15-21/1-7.

¹⁸⁴⁷ Basın kuruluşlarına gönderilen miting kararlarını içeren telgraf üzerinde 23 Eylül yani 6 Ekim tarihi bulunmakta iken resmi belgede mitingin tarihi 7 Ekim günü olarak verilmiştir. Ayrıca gazetelerdeki miting kararları ile resmi belgedeki miting kararları aynıdır. BOA. DH. SYS. 112/15-21/1-9; Örnek gazete için ayrıca bkz. “*Vilâyâtta Galeân, Trabzon*”, **Tanin**, 7 Ekim 1912, No: 1463; “*Vilâyâtta Galeân*”, **Tanin**, 8 Ekim 1912, No:1464; “*Telgraf Ajanslarının Tebliğatı*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 6 Ekim 1912, No: 11314. Resmi belge ile gazete haberlerindeki miting tarihi ile ilgili farklılıkların yaşandığı gibi aynı sorun mitinge katılım sayıları ile ilgili de olabilmektedir. Örneğin Trabzon Mitingi için resmi belge; 4 bin sayısını verir iken, gazeteler ekseriyetle 10 bin sayısını vermiştir. Basının sayıları oldukça abarttığı anlaşılmaktadır.

¹⁸⁴⁸ “*Vilâyâtta Galeân, Trabzon*”, **Tanin**, 7 Ekim 1912, No:1463; “*Trabzon’da Tezahürât-ı Vatanperverâne*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Ekim 1912, No: 554.

¹⁸⁴⁹ BOA. DH. SYS. 112/15-21/1-9.

olduğunu beyan etmişlerdir. Ecdatlarının yattığı eski vatan toprakları için kanlarının son damlasına kadar savaşmaya hazır olduklarını, bu uğurda yemin ettiklerini ve hükümeti desteklediklerini bildirmişlerdir.¹⁸⁵⁰ Savaş yanlısı bir mitingdir. Dili ve söylemi serttir. Ülke geneli kitlesel hareketin bir parçasıdır.

Harbin resmen başlamasından sonra 21 Ekim 1912 tarihli *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde yer alan bir habere göre Trabzon Akçaabat'ta başka bir miting daha düzenlenmiş ve bu mitingde harp lehinde hükümete destek verilmiştir. Osmanlı topraklarına saldıran Balkan hükümetlerine karşı 5 bin kişilik bir miting yapılmış ve herkesçe “*silaha sarılmasına*” karar verilmiştir. Akçaabat kazası ahalisi adına miting heyetinden Hacı Dursunzade Hafız Hasan Efendi tarafından hazırlanan telgraf, hükümet yetkililerine ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁸⁵¹ Akçaabat'ın ileri gelen aileleri mitingde öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Savaş yanlısı bir miting olarak kayıtlara geçmiştir.

İzmir Mitingi, 7 Ekim 1912 Pazartesi günü, İzmir'de düzenlenmiştir. Osmanlı yönetiminin 6 Ekim 1912 tarihi itibarıyla Berlin Antlaşması'nın 23. maddesi gereğince Balkan topraklarına yönelik reform hareketlerini kabul etmesine tepki olarak toplanan kalabalık, hükümet dairesi ile kışlalar çevresinde harp lehinde ateşli nutuklar atarak büyük nümayişler düzenlemişlerdir. Bu nümayişlere İzmir'de ikamet eden Arnavutlar da katılarak, hükümete bağlı kalacakları ve desteklerini esirgemeyerek vatani müdafaa edecekleri hususunda açıklama yapmışlardır.¹⁸⁵² İttihâd-ı Osmani düşüncesi hâkimdir. İzmir Hisar Cami'sinde toplanan, 500-600 civarındaki Osmanlı-Arnavut vatandaşı, namazdan sonra harp lehinde sloganlar atmış ve Mahmut Nedim Efendi isminde bir şahıs konuşma yapmıştır. Arnavutça lisanıyla yapmış olduğu konuşmasını, vatan ve din uğruna kanlarının son damlasına kadar fedakârlıkta bulunacaklarına dair yemin ile sonlandırmıştır.¹⁸⁵³ Miting, çok sesliliği ile öne çıkmıştır. Mitingin dili, savaştır ve şiddet meyillidir.

¹⁸⁵⁰ BOA. DH. SYS. 112/15-21/1-9; “*Vilâyâtta Galeân, Trabzon*”, **Tanin**, 7 Ekim 1912, No:1463; “*Trabzon'da Tezahürât-ı Vatanperverâne*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Ekim 1912, No: 554; Balkan Savaşı dolayısıyla Anadolu coğrafyasında yapılan miting ve nümayişler, insanların hafızasında ve alışkanlıklarında o kadar yer edinmiştir ki Milli Mücadele Dönemi'nde benzer şekil ve esaslara göre girişimlere başvurmuşlardır. Trabzon'da 24 Ağustos 1921'de *İstikbal* gazetesi öncülüğünde bir miting yapılmıştır. Bu mitingde, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafta, Yunan mezalimi karşısında kesin zaferin kazanılacağı inancı içinde Başkomutan ve komutanların emirlerine hazır olduklarını, Misak-ı Milli sınırları dışında hiçbir barışı kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Mesut Çapa, “*Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 10, Ankara, 1992, s. 133-168.

¹⁸⁵¹ “*Tezahürât-ı Milliye, Akçaabat*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 21 Ekim 1912, No: 565.

¹⁸⁵² “*İzmir'de*”, **Tanin**, 8 Ekim 1912, No:1464.

¹⁸⁵³ Zeki Arıkan, “*Balkan Savaşı ve Kamuoyu*”, **Dördüncü Askeri Tarih Semineri**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 168-190.

11 Ekim 1912’de İzmir merkezde başka bir miting daha düzenlenmiştir. Mitingcilerin sayısı, ilk mitinge nazaran daha kalabalıktır. İzmir Belediye Binası önünde kalabalık toplandıktan sonra Sanayi Mektebine ait olan mızıka heyeti ile birlikte hükümet konağına yürüyüşe geçmişlerdir. Kalabalığın sayısı yol boyunca artmıştır. Hükümet konağı önünde miting kürsüsüne gelen konuşmacılar, mukaddes vatan uğruna canlarını fedaya hazır olduklarına ve istiklallerinin ellerinden alınamayacağına dair beyanda bulunmuşlardır. Konuşma suretlerinin birer örneği Sadârete gönderilmiştir.¹⁸⁵⁴ Konuşmada “*mukaddes vatan, can feda, istiklal*” vurgusu yapılarak toplumun milliyetçi hisleri yükseltilmiştir.

13 Ekim 1912 Pazar günü İzmir’de Kışla Meydanı’nda İttihat ve Terakki Fırkası temsilcileri büyük bir miting daha yapmışlardır. Mitinge, diğer siyasi fırka temsilcileri katılmışlardır. Partiler arası uzlaşî kültürü hâkimdir. Harp lehine ve Berlin Antlaşması’nın 23. maddesi ile Rumeli’de yapılmak istenilen ıslahat aleyhine olarak tertip edilen bu mitinge yaklaşık 30 bin kişi katılmıştır.¹⁸⁵⁵ Mitinge katılım sayısının oldukça yüksek oranda olduğu düşünülmektedir. İç siyasette yankı uyandıracak düzeydedir. Miting, hükümet konağı karşısında Saat Kulesi önünde gerçekleştirilmiştir. Diğer İzmir mitinglerine göre daha “*parlak*” olarak nitelendirilmiştir.¹⁸⁵⁶ *Tasvîr-i Efkâr*, İzmir Mitingi’yle alakalı olarak, Osmanlı Devleti’nin sulhseverliğine rağmen Balkan devletlerinin Osmanlı sınırlarına kuvvetler sevkıyla Osmanlı vatanına karşı almış oldukları düşmanca tavırların önlenmesi ve tehditlerin önüne geçilmesi, Osmanlı şeref ve namusunun korunması amacıyla yapıldığını yazmıştır.¹⁸⁵⁷ Osmanlı’nın savunma savaşı yaptığı görüşünü ileri sürmüştür.

İzmir Mitingi için bir gün evvel hususi trenlerle, gece yarısı askeri trenlerle bölükler halinde Manisalılar, Salihliler, Mengenliler, Tepeköylüler, Kuşadalılar, Foçalılar ve diğer ilçelerden vatandaşlar miting için İzmir’e gelmişlerdir. İzmir’deki mitinglerin genelinde bu durum görülmektedir. Mitingde, İttihat ve Terakki Mektebi Müdürü Saraçoğlu Mehmet Şükrü, İzmir eski Mebusu Vahan Bardızyaniyan, Vasıf Bedir Han, Belediye azasından Selim Rahmi ve İttihat ve Terakki Merkez Umûmî Müfettişi Talat adlı şahıslar birer konuşma yapmışlardır. Miting, mızıkalı ve alkışlar arasında sona ermiştir.¹⁸⁵⁸ Miting, ittihâd-ı anâsıra uygundur, çokulusludur.

¹⁸⁵⁴ Arıkan, **a.g.e.**, s. 168-190.

¹⁸⁵⁵ “*Tezahürât-ı Milliye*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 17 Ekim 1912, No: 561.

¹⁸⁵⁶ Arıkan, **a.g.e.**, s. 168-190.

¹⁸⁵⁷ “*İzmir’de*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 15 Ekim 1912, No: 559.

¹⁸⁵⁸ “*Tezahürât-ı Milliye*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 17 Ekim 1912, No: 561.

Miting kararname, miting heyeti namına Kadızade İbrahim Refik Bey tarafından imzalı telgraf vasıtasıyla hükümet yetkililerine ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir. Kararnamede; tek vücut olarak, Osmanlıların tüm vatan mülkünü, milletin şeref ve namusunu korumak için hükümete can ve malları ile amade olduklarını, vatanın hiçbir yerinde daha önceden verilmiş olan izin ve imtiyazları kabul etmediklerini beyan etmişlerdir. Ayrıca vatanseverliklerini ispat etmek için vilâyetin çeşitli yerlerinden gelen 30 bin vatan evladının Balkan hükümetlerinin saldırılarına karşı boyun eğmeyeceğini ifade etmişlerdir.¹⁸⁵⁹ Kararname diğer miting beyannameleri ile benzeri ve türevidir. Kitlesele eylemlerin bir parçasıdır.

Kütahya Mitingi, 7 Ekim 1912 Pazartesi günü, 15 bin kişinin katılımıyla belediye dairesi önünde düzenlenmiştir. Mitingde askere gidenlerin geride kalan ailelerine her türlü yardımın yapılacağı konusunda söz verilmiştir. Ahali arasından gönüllü yazılmak için belediye dairesi önünde gönüllü defteri açılmış ve talepler kayda geçirilmiştir.¹⁸⁶⁰ Osmanlı hükümeti, 17 Ekim’de Bulgar ve Sırp hükümetleri ile daha fazla sulhun sürürülemeyeceği gerekçesiyle savaş ilan etmesinin¹⁸⁶¹ ardından İslam ve Hristiyanlardan oluşan binlerce halk Kütahya’da alınan harp kararı lehinde başka bir miting düzenlemişlerdir.¹⁸⁶² Miting, çokuluslu yapıya sahip olup, savaş yanlısıdır.

Samsun Mitingi, 7 Ekim 1912 Pazartesi sabahı 10 binden fazla ahalinin bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Mitinge, Samsun’da bulunan siyasi ve sosyal kulüplerin reisleri, tüm cemaatlerin ruhani liderleri ile tüm öğrenciler iştirak etmişlerdir. Miting, sivil halk hareketi olarak kayıtlara geçmiştir. Mitingde taraflarca yapılan konuşmalarda Osmanlılık çatısı altında yaşanan tüm etnik unsurların veya milletlerin mutlu oldukları olgusu işlenmiştir. Miting heyeti, vatanın korunması için her türlü fedakârlığa hazır olduklarını ve Meşrutiyet hükümetini destekleyeceklerini kararlaştırmışlardır. Alınan kararlar, Canik Mutasarrıfı Ferit Bey vasıtasıyla hükümete bildirilmiştir.¹⁸⁶³ 13 Ekim’de Samsun Çarşamba’da Belediye Meydanı’nda binlerce halk tarafından başka bir miting daha düzenlenmiştir. Mitingi, Çarşamba İttihat ve Terakki Fırkası şubesi organize etmiştir. Mitingde hükümetin kararlarını destekleyeceklerini ve

¹⁸⁵⁹ “Tezahürât-ı Milliye”, **Tercümân-ı Hakikat**, 14 Ekim 1912, No: 11321; “Tezahürât-ı Milliye, İzmir’de”, **Tanin**, 15 Ekim 1912, No: 1471; “Tezahürât-ı Milliye”, **Tasvîr-i Efkâr**, 17 Ekim 1912, No: 561.

¹⁸⁶⁰ “Tezahürât-ı Milliye, Kütahya’da”, **Tanin**, 12 Ekim 1912, No:1468.

¹⁸⁶¹ Karal, **a.g.e.** 303-304.

¹⁸⁶² “Tezahürât-ı Milliye, Mitingler”, **Tasvîr-i Efkâr**, 22 Ekim 1912, No: 566.

¹⁸⁶³ **BOA**. DH. SYS. 112/15-21/1-32.

hükümetin harp lehinde alacağı kararı ümitle beklediklerini bildirmişlerdir.¹⁸⁶⁴ Çarşamba Mitingi'nde İttihat ve Terakki ismi zikren bahsedilmiştir.

Ünye Mitingi, 7 Ekim 1912 Pazartesi günü seferberlik emri üzerine her tarafta olduğu üzere binlerce ahalinin katılımıyla düzenlenmiştir. Osmanlılık düşüncesiyle Belediye Reisi İsmail Bey'in öncülüğünde önde muzaffariyyet bayrağı ile hükümet konağı önünde dualar edildikten sonra vatan uğrunda mal ve canlarını fedaya hazır olduklarını beyan etmişlerdir.¹⁸⁶⁵ Ünye Belediye Reisi İsmail Bey tarafından imzalanmış miting kararını içeren telgraf, hükümet yetkililerine ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁸⁶⁶ Resmi nitelikte bir mitingin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ünye İttihat ve Terakki Kulübü adına Reis Hakkı Bey, şanlı hilalin korunması uğrunda bir kişi kalıncaya kadar hayatlarını fedaya hazır oldukları yolunda 9 Ekim 1912 tarihli telgraf kaleme almış, basın kuruluşlarına göndermiştir.¹⁸⁶⁷ Savaşın tüm Balkan coğrafyasına yayılmasından sonra Ordu'da da harp lehinde hükümete destek mitingi düzenlenmiştir.¹⁸⁶⁸ Fırka çekişmelerinin kenarak bırakılarak, Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin desteklendiği ilan edilmiştir.

Kastamonu Mitingi, 7 Ekim 1912 Pazartesi günü, Kastamonu'da Nusrullah Meydanı'nda 10 bin kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Mitinge, Belediye Müftüsü Osman, Belediye Reisi Fahrettin, Rum Ruhani Reisi Partişkol, Ermeni Ruhani Reisi Talmiyos, İttihat ve Terakki Fırkası temsilcisi Münir ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası temsilcisi Tevfik adlı kişiler öncülük etmişlerdir. Miting, kozmopolit bir yapıya sahiptir. İttihâd-ı Osmaniye fikri temeli üzerine icra edilmiştir. Miting karnamesinde; Kastamonu'da yaşayan tüm milletlerin Osmanlılığı yaşatmak için birlikte ölmeye, herhangi bir taraftan yapılacak saldırıyı önlemeye ve hükümete desteğe karar verdiklerini bildirmişlerdir.¹⁸⁶⁹ Hükümetin savaş lehine karar almasını kanalize etmek istemişlerdir. Partilerarası uzlaşısı ve işbirliği hâkimdir.

Erzurum Mitingi, 7 Ekim 1912'de, binlerce farklı siyasi görüşe sahip kimselerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Mitinge; İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf, Taşnaksutyun ve Hınçakyan fırkalarıyla esnaflardan birçok kimseler katılmışlardır. Bu yönüyle sivil toplum hareketi olarak kayıtlara geçmiştir. Mitingde, hükümetin alacağı kararlara malen ve bedenen

¹⁸⁶⁴ "Tezahürât-ı Milliye, Çarşamba'da", **Tanin**, 15 Ekim 1912, No: 1471.

¹⁸⁶⁵ "Vilâyâtta Galeyan", **Tanin**, 8 Ekim 1912, No:1464; "Tezahürât-ı Milliye, Ünye'de", **Tanin**, 9 Ekim 1912, No:1465.

¹⁸⁶⁶ "Vilâyâtta Tezahürât, Ünye'den Telgraf", **Tanzimat**, 8 Ekim 1912, No: 374.

¹⁸⁶⁷ "Tezahürât-ı Milliye, Ünye'de", **Tanin**, 10 Ekim 1912, No:1466.

¹⁸⁶⁸ "Tezahürât-ı Milliye", **Tasvîr-i Efkar**, 20 Ekim 1912, No: 564.

¹⁸⁶⁹ "Tezahürât-ı Milliye, Kastamonu'da", **Tanin**, 9 Ekim 1912, No: 1465; "Millet Ne Diyor", **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ekim 1912, No: 11316.

gerekli yardımda bulunmayı, her türlü yardım tekliflerini kabul etmeyi kararlaştırmışlardır. Mitingde alınan kararlar, Vali Reşid Bey vasıtasıyla hükümet yetkililerine iletilmiştir.¹⁸⁷⁰ Savaşın başlamasından sonra Erzurum'a bağlı Horasan'da İslam ve Hristiyanlardan oluşan binlerce halk tarafından miting yapılmış ve hükümete destek verilmiştir.¹⁸⁷¹ Çoğulculuk gözetilmiş ve mitingde “*salib ile haç*”ın birlikteliği sağlanmıştır.

Denizli Mitingi, 8 Ekim 1912 Salı günü binlerce ahali katılımıyla gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin hudutlarına saldıran Balkan İttifakı içerisinde bulunan düşman devletlerini protesto etmek ve bu işbirliğine karşı harp lehinde hükümete desteklerini bildirmek için miting düzenlemişlerdir.¹⁸⁷² Mitingin hedefinde Balkan İttifakı vardır. İttifaka karşı Osmanlı hükümetini savaş kararı alması yönünde kanalize etme eylemidir. Miting günü, Karadağ Devleti İstanbul temsilcisinin Osmanlı hükümet yetkililerine savaş duyurusu yaptığı güne denk gelmiştir.¹⁸⁷³ Denizliler, Rumeli ıslahatı kapsamında diplomatik çözümler yerine Balkanlar'da savaşla sorunların çözüme kavuşacağını düşünmektedir.

Miting Heyeti Reisi Denizli eski Mebusu Ahmet Muhib Bey'dir. Heyette, Rum Başpapazı Papa Andon, Ermeni Başpapazı Derandin ile müderrislerden Abdurrauf adlı şahıslar yer almışlardır. Heyet, Denizli kentinin demografik yapısına uygun olarak teşekkül etmiştir. Miting, çokuluslu bir yapıya sahiptir. Çoğulculuğu esas almıştır. Mitinge katılan ahali “*Yaşasın harp!*” sloganıyla hükümetin yanında olduğunu göstermiştir.¹⁸⁷⁴ Mitingde alınan kararda, Balkan sınırlarına yığılan düşman kuvvetlerine karşı “*seyyar kuvvetler*” oluşturularak vatanın savunulacağı, hükümetin destekleneceği vurgulanmıştır. Kararnamenin bir sureti, Sadârete ve Dâhiliye Nezâretine gönderilmiştir.¹⁸⁷⁵ Mitingin dili, savaş ve şiddettir. “*Seyyar kuvvetler*” halkın bütünüyle savaşması isteğiyle alakalıdır. Topyekün seferberlik arzu edilmiştir.

Yozgat Mitingi, 8 Ekim 1912'de tüm Yozgat ahalisinin katılımıyla düzenlenmiştir. Vatanın müdafaası için tüm varlıkları ile hükümete destek olacaklarını, redif kuvvetlerinin yola çıkarılacağını beyan etmişlerdir. Yardım toplamak için bir heyet oluşturmuşlardır. Yozgat Heyet-i Milliye Reisi Mümtaz Bey'dir. Bu heyet iki gün içerisinde 500 lira kıymetinde 34 at, 300 lira para yardım toplamışlardır. Yozgat ahalisi nümayişlerine bir süre daha devam

¹⁸⁷⁰ BOA. DH. SYS. 112/15-21/1-34; *Tercümân-ı Hakikat*'te miting günü olarak 8 Ekim günü verilmiştir. Ayrıca bkz. “*Millet Ne Diyor, Erzurum'da*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 10 Ekim 1912, No: 11317.

¹⁸⁷¹ “*Tezahürât-ı Milliye, Mitingler*”, *Tasvîr-i Efkar*, 22 Ekim 1912, No: 566.

¹⁸⁷² “*Tezahürât-ı Milliye, Denizli'de*”, *Tasvîr-i Efkar*, 13 Ekim 1912, No: 557.

¹⁸⁷³ Karal, *a.g.e.*, s. 301.

¹⁸⁷⁴ “*Tezahürât-ı Milliye, Denizli'de*”, *Tasvîr-i Efkar*, 13 Ekim 1912, No: 557.

¹⁸⁷⁵ BOA. DH. MUİ. 163-4.

etmişlerdir. Miting kararnamesinde; Yozgat ahalisinin yedisinden yetmiş yaşına kadar olan her ferdin harbe katılmak için gönüllü olduğu bildirilmiştir.¹⁸⁷⁶ *Tasvîr-i Efkar*, Yozgat'ta “büyük bir miting” düzenlendiğini, vatansever mitingde coşkunun yanı sıra bir hayli yardım toplandığını ve çok sayıda hayvan alınıp, yardımların sürdüğünü yazmıştır.¹⁸⁷⁷ Orduya yardım başta gelmektedir. Yozgatlılar gerek insan kaynağı ve gerekse maddi kaynak olarak orduya epey bir miktarda yardımda bulunmuştur. Bu doğrultuda miting, önemli propaganda aracı olarak işlev görmüştür.

Bolu Mitingi, 8 Ekim 1912'de Bolu Belediye Meydan'ında 30 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mitinge katılımın yüksek olduğu değerlendirilmektedir. Miting, Bolu ve ülke siyasetine etki edecek derecede kalabalığa sahiptir. Kalabalık, Belediye Meydanı'ndan sonra hükümet konağıyla kışla önünde nümayişlere bir süre daha devam etmiştir.¹⁸⁷⁸ Miting kararnamesinde; millet ve din farkı gözetmeksizin yapılan mitingde, vatan ve namuslarını korumak için seferberlik emri alan Osmanlı ordusuna her türlü fedakârlığa hazır olduklarına ve vatanın hiçbir toprağını düşmana çiğnetmeyeceklerine dair yemin etmişlerdir. Kararname, çokulusludur. İttihâd-ı Osmani fikri işlenmiştir. Savaş yanlısı tutum öne çıkmaktadır. Kararname, eşraftan Nuhzade Mehmet, Belediye Müftüsü Emin, Belediye Reisi Mustafa, müderrislerden Hakkı ve Muhittin, ulemadan Sadık ve Necmettin, Ermeni Papazı ve eşraf ile tüccarlardan daha birçok kimsenin imzaladığı telgrafla hükümet yetkililerine ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.¹⁸⁷⁹ Mitinge, Bolu'nun önde gelen ailelerinin öncülük ettiği görülmektedir. Kararname, milli iradeyi temsilen kentteki tüm kesimlerce imza edilmiş, ittihâd-ı anâsıra uygun hareket edilmiştir.

Adapazarı Mitingi, 8 Ekim 1912 günü sabah saatlerinde 5 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir.¹⁸⁸⁰ Adapazarı'nın ve ülkenin iç siyasetinin dikkatini çekecek oranda miting katılım sağlanmıştır. Mitinge, Ziraat Mühendisi İbrahim Hakkı Bey öncülük etmiştir.¹⁸⁸¹ Bu yönüyle sivil toplum hareketi olduğu değerlendirilmektedir. Mitingde hatipler, vatan sevgisiyle ilgili olarak ateşli konuşmalar yapmışlardır. Osmanlı topraklarına yönelik düşmanca saldırıda bulunan Balkan hükümetlerini protesto etmişler ve hükümeti destekleyip her türlü emrine amade olduklarını beyanla harp lehinde miting kararları almışlardır. Düşmanlara intikam darbesini

¹⁸⁷⁶ “*Tezahürât-ı Milliye, Yozgat'ta*”, **Tanin**, 9 Ekim 1912, No: 1465

¹⁸⁷⁷ “*Tezahürât-ı Milliye*”, **Tasvîr-i Efkar**, 11 Ekim 1912, No: 555.

¹⁸⁷⁸ “*Millet Ne Diyor*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ekim 1912, No: 11316; “*Tezahürât-ı Milliye*”, **Tasvîr-i Efkar**, 11 Ekim 1912, No: 555.

¹⁸⁷⁹ “*Tezahürât-ı Milliye, Bolu'da*”, **Tanin**, 11 Ekim 1912, No: 1467.

¹⁸⁸⁰ **BOA**. DH. MUİ. 162-69; “*Hamiyet-i Vatanperverâne*”, **Tasvîr-i Efkar**, 10 Ekim 1912, No: 554.

¹⁸⁸¹ Salim Aydın, **Balkanların Acı yüzü**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 315.

vurmak için yemin etmişlerdir. Kararnamenin sureti diğer mitinglerle eşdeğer, türevi konumundadır. Bu nedenle kitlesel eylemlerin bir parçasıdır. Alınan miting kararları telgrafla ahali adına Ziraat Mühendisi İbrahim Hakkı Bey tarafından Sadârete bildirilmiştir.¹⁸⁸² Savaş tarafları olduklarından hükümet haberdar edilmiştir.

Antalya Mitingi, 9 Ekim 1912 Çarşamba günü saat on altıda Balkan Harbi lehinde 20 bin Antalyalının bir araya gelmesiyle düzenlenmiştir. Mitinge katılım oranının yüksek olduğu ve ülkenin iç siyasetinde yeterli etkiyi göstereceği değerlendirilmektedir. Harp istekli mitingdir. Miting Heyeti Reisi Sermetzade Osman Zeki Bey'dir. Heyetin diğer üyeleri; İbrahimzade Ahmet, Hamdi, Ruhi, İttihat ve Terakki (Kulübü) Reisi Yenişehirli Rasim, Nuri, Ömer Reiszade Salih, Abdülcemil, Rıfat ve Abdülkadir Beyler'dir. Mitingin Antalya'nın ileri gelen aileleri ile birlikte İttihat ve Terakki Kulübü öncülüğünde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu manada mitingin, sivil toplumsal halk hareketi olduğu söylenebilmektedir. Mitingde alınan kararda, gerek malen ve gerekse bedenlen hükümetin alacağı her türlü karara razı geleceklerini bildirmişlerdir. Ayrıca hükümetten din ve vatanın korunması için artık harp etmesini talep etmişlerdir.¹⁸⁸³ Diğer miting kararnamelerinin benzeri, türevidir. Kararname, mitinglerin tekeli olduğunu göstermektedir.

Kırkağaç Mitingi, 11 Ekim 1912'de Kırkağaç'ta düzenlenmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şube Reisi Rıza Bey, İttihat ve Terakki Şube Reisi Eşref Cemal Bey ile Belediye Reisi Mehmet Bey'in öncülüğünde gerçekleşmiştir. Partiler arası uzlaşma sözkonusudur. Demokratik kültürün izdüşümüdür. Kırkağaç ahalisi tarafından Balkan hükümetlerinin Osmanlı topraklarına yönelik saldırgan tutumları protesto edilmiştir. Vatan hukukunu koruyan hükümete destek verdiklerini ve her türlü fedakârlığa hazır olduklarını miting kararlarında ifade etmişlerdir.¹⁸⁸⁴ Miting, savaş yanlısı ve hükümeti savaşa kanallize etme amaçlı eylemdir.

Manisa Mitingi, 13 Ekim 1912'de Manisa merkezde düzenlenmiştir. Bu mitinge; İttihat ve Terakkinin tüm kulüpleri, Manisa Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şubesi, Rum, Ermeni ve Musevi Havra heyetleri katılmışlardır. Miting, çokuluslu ve çoğulculuğu öne çıkarmıştır. İttihâd-ı anâsıra uygun hareket etmiştir. Miting Heyet Reisi Farunzade Halit Bey'dir. Miting heyetinde; Hocazade Mehmet Ramazan, Asım, Dava Vekili Sadık, Veli, Enestaş, Veziroğlu Yanko, Vardaş, Terzi Nikforavenciyan ve İsrail Mazeliyah adlı şahıslar yer almışlardır. Heyet de ittihâd-

¹⁸⁸² BOA. DH. MÜ. 162-69; "Hamîyet-i Vatanperverâne", **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Ekim 1912, No: 554.

¹⁸⁸³ "Tezahürât-ı Millîye, Antalya'da", **Tanin**, 12 Ekim 1912, No: 1468; "Tezahürât-ı Millîye, Antalya'da", **Tanin**, 13 Ekim 1912, No:1469; "Tezahürât-ı Millîye, Antalya'da", **Tasvîr-i Efkâr**, 13 Ekim 1912, No: 557.

¹⁸⁸⁴ "Tezahürât-ı Millîye, Kırkağaç'ta", **Tanin**, 12 Ekim 1912, No: 1468.

ı anâsıra uygun teşekkül etmiş ve çoksesliliği sağlamıştır. Toplanan halk için “*büyük kalabalık*” ibaresi kullanılmıştır. Bu kalabalık, Manisa şehrinin çeşitli yerlerinde nümayiş yaptıktan sonra Kışla Meydanı’na gelmişlerdir. Burada miting heyetinde bulunan kişiler tarafından “*vatansever*” konulu konuşmalar yapılmıştır.¹⁸⁸⁵ Vatansever bir miting olarak kayıtlara geçmiştir.

Devrek Mitingi, 13 Ekim 1912’de yapılan 5 bin kişilik mitingde Yunan, Karadağ, Sırp ve Bulgaristan hükümetlerinin sulh bozucu hareketlerini protesto etmek için bir araya gelmişlerdir. Devrekliler, Balkan hükümetlerinin bu davranışlarına son verilmesi için Osmanlı hükümetinin kuvvet kullanmasını talep etmişlerdir.¹⁸⁸⁶ Bartın, Kastamonu’da harp lehinde nümayişlere devam edilmiştir.¹⁸⁸⁷ Balkan Savaşı’nın hızlıca yayılmasından sonra da Kastamonu’da harp lehinde hükümete destek mitingleri yapılmaya devam etmiştir.¹⁸⁸⁸ Balkan Savaşı, kamuoyunun gündeminde uzunca bir süre geniş bir yer etmiştir.

Balkan Harbi öncesinde Anadolu’da yaşayan ekseriyetle Türk ve İslam milleti öncüllüğünde gerçekleştirilen mitinglerin söylem ve ruhunda “*savaş*” vardır. Savaş haliyle askere gönüllü kaydı, seyyar ve redif birliklerinin kurulması, yardım parası toplanması, hayvan hibesi, bir yıllık vergilerin peşin yatırılması gibi saha eylemlerine başvurulmuştur. Her türlü hükümet emrine, ordunun emrine hazır olma durumu, canını ve malını fedaya hazır olma sözü her mitingin kararnamesinde yer almıştır.

Mitinglerde tüm siyasi rekabetler bit kenara bırakılmıştır. İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf, Hınçak ve Taşnak fırkaları işbirliği içerisindeydiler. Fikri manada blok kurmuşlar ve bulundukları yerlerdeki mitinglere öncülük etmişler ve öncü kadroları arasında yer almışlardır. Bu tür mitinglerde Bulgaristan ve Yunanistan düşman sıfatıyla anılmıştır. Ancak bunun Hristiyan-İslam kavgası olmadığı kararnamelerde vurgulanmıştır. Özellikle Osmanlı sınırları içerisinde kalan ve mitinglerde boy gösteren Rum, Ermeni, Bulgarlara karşı etnik ayrıştırıcılığa mahal verilmemiştir. İttihâd-ı Osmaniye fikri egemen kılınmaya çalışılmıştır. Ancak söylemlerinin milliyetçi sloganlar olması hasebiyle özelde Türk milliyetçiliğini müphemleştirdiği aşîkârdır.

¹⁸⁸⁵ “*Vilâyâtta Galeân, Manisa’da*”, **Tanin**, 14 Ekim 1912, No: 1470.

¹⁸⁸⁶ Aynı yer.

¹⁸⁸⁷ “*Tezahürât-ı Millîye*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 11 Ekim 1912, No: 555; “*Tezahürât-ı Millîye*”, **Tanin**, 10 Ekim 1912, No: 1466.

¹⁸⁸⁸ “*Tezahürât-ı Millîye*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 20 Ekim 1912, No: 564.

2.1.2.2. Balkan Miting ve Nümayişleri

Üsküp Mitingi, 4 Ekim 1912 Cuma günü yaklaşık 40 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Üsküp nüfusunun yapısına atfen mitinge, Arnavutlar öncülük etmişlerdir. Heterojen bir mitingdir. Cuma Namazı'ndan sonra Sultan Murat Han Cami önünde toplanmışlar, ellerinde Osmanlı ve milli bayrakları ile önde Sanayi Mektebi Bandosu, telgrafhane binasına nümayiş etmişlerdir. Burada ulemadan Abdullah Efendi, kalabalığa hitaben, düşmanların saldırılarına karşı acil olarak alınması, uygulanması gereken tedbirlerin neler olduğu yönünde düşüncelerini izah etmiştir. Hükümetin vatan müdafaası konusunda her türlü emrine amade olduklarını beyan etmiştir. Mitingin sonunda alınan kararların hükümet yetkililerine telgrafla bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Ulemadan, eşraftan ve ileri gelenlerden 23 kişinin imzasını taşıyan miting kararnamesinde özetle, Balkan hükümetleri tarafından Osmanlı topraklarının taksim edildiği, İslam hâkimiyetine karşı ittifak yapıldığı, savaş halinde sadece askerlik çağı gelenlerin değil, eli silah tutan herkesin vatanını savunması gerektiği vurgulanmıştır. Hükümetin *“harp lehindeki kararlılığını”* sürdürmesini talep etmişlerdir.¹⁸⁸⁹ Genelseferberlik kararı dolayısıyla mevcut hükümetin, harp lehinde olduğunu düşündükleri değerlendirilmektedir.

Mitingin ardından kalabalık askeriye dairesi önüne gitmiş ve burada da bir süre nümayişlerini sürdürdükten sonra dağılmışlardır.¹⁸⁹⁰ Ancak kalabalığın belli bir kısmı Balkan hükümetleri konsoloshanelerine giderek buralarda nümayişlerine devam etmişlerdir.¹⁸⁹¹ Konsoloshane önlerinde *“kahrolsunlar”* sloganı atmışlardır.¹⁸⁹² Sırp konsoloshanesinin önünde ise bazı çocuklar, konsoloshanenin pencere camlarına taş atarak kırmışlardır. Böylece nümayiş, suç unsuruna sebepiyet vererek demokratik bir girişim olma özelliğini zedelemiştir. Nümayişlerin cumartesi gecesi süreceğinin haberinin alınması üzerine konsoloshanelerde güvenlik tedbiri aldırılacağı Kosova Valisi Galip Bey tarafından Dâhiliye Nezâretine bildirilmiştir.¹⁸⁹³ Sırp yönetimi ise nümayişlerin ardından tedbir olarak beş konsolosundan başka bütün konsoloshane görevlilerini Belgrat'a çekmiştir.¹⁸⁹⁴ Miting ve nümayişlerin yapıldığı

¹⁸⁸⁹ “40.000 Kişi”, **Tercümân-ı Hakikat**, 5 Ekim 1912, No: 11313; “Üsküp’te”, **Tanin**, 6 Ekim 1912, No: 1462; “Tezahürât-ı Milliye”, **Tanzimat**, 6 Ekim 1912, No: 372; “Hamîyet-i Vatanperverâne”, **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Ekim 1912, No: 554.

¹⁸⁹⁰ “40.000 Kişi”, **Tercümân-ı Hakikat**, 5 Ekim 1912, No: 11313; “Üsküp’te”, **Tanin**, 6 Ekim 1912, No: 1462.

¹⁸⁹¹ **BOA**. DH. SYS. 112/15-21/1-4/1.

¹⁸⁹² “40.000 Kişi”, **Tercümân-ı Hakikat**, 5 Ekim 1912, No: 11313; “Üsküp’te”, **Tanin**, 6 Ekim 1912, No: 1462.

¹⁸⁹³ **BOA**. DH. SYS. 112/15-21/1-4/1.

¹⁸⁹⁴ “Üsküp Nümayişçileri ve Sırbistan”, **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ekim 1912, No: 11315. Aynı zamanlarda Sırp da Vranje Osmanlı Konsoloshanesi önünde, *“Kahrolsun Türkiye, Türkiye ile muhâbebe isteriz.”* sloganları atmışlar,

ortamda ayrıca 15 yaşından 75 yaşına kadar Arnavutlar, harp için gönüllü yazılmışlardır.¹⁸⁹⁵ 5 Ekim 1912 tarihi itibarıyla 17-20 yaş aralıklarında dört gönüllü alayı, 45 ve üzeri yaşlardan da gönüllü yazılımları devam etmiştir.¹⁸⁹⁶ *Yeni Asır* gazetesi Üsküp muhabirinin açıklamasına göre çeşitli sınıflara ait asker ve gönüllü taburlarının dolduğunu yazmıştır.¹⁸⁹⁷ Gönüllü kaydı, harp isteğini ortaya koymaktadır.

Balkan Harbi'nin resmen başlamasından sonra Üsküp'e bağlı İştib'te bir miting düzenlenmiştir. İştibliler, ellerinde bayraklar ile nümayişler yapmışlardır. Ortaokul öğrencilerine kadar mitinge katılım sağlanmıştır. Mitingde “*Yaşasın harp!*” sloganı atılmışlardır.¹⁸⁹⁸ Harpten önce ve sırasında Üsküp ve civarında İslamlar, kent meydanlarını Osmanlılık adına doldururken, savaşın gelişim gösterdiği sıralarda ise bozguncular sokaklara çıkarak, kenti, Sırp Kralı Gıyer'e teslim etme hazırlıklarına başlamıştır.¹⁸⁹⁹ Üsküp ve İştibli Arnavutlar, son bir çare olarak haykırışlarına miting ve nümayişleri propaganda aracı olarak kullanmışlardır.

Yanya Mitingi, 5 Ekim 1912'de Müslim ve gayr-ı Müslim yaklaşık 3 bin kişinin katılımıyla Yanya merkezde Sancak Altı'nda düzenlenmiştir. Mitingde, Bulgar ve Sırp hükümetlerinin, Osmanlı topraklarına yönelik saldırgan tutumlarını protesto etmişlerdir. Yanyalıları, hükümete destek olacaklarını ifade etmişlerdir. Miting karnamesi; Nuri Bey, Mustafa Çavuş, Dimitri İstanbullu, Balıkesirli Ahmet ve Halıcı Ali Bey tarafından imzalanmıştır.¹⁹⁰⁰ Mitingte katılım sayısının oldukça düşük olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan heyetteki gayr-ı Müslim vatandaşların diğer zamanlardaki katılım ve temsiliyet bakımından sayısal eksikliği göze çarpmaktadır. Bu nedenle miting, daha çok heterojen bir yapıya sahiptir.

7 Ekim Pazartesi günü, Yanya'da, Müslüman ve Hristiyanlar'dan oluşan 6 bin kişinin katılımıyla başka bir miting daha düzenlenmiş ve harp lehinde nümayiş yapmışlardır.¹⁹⁰¹ Bu mitingde katılım sayısının biraz daha fazla olduğu düşünülmektedir. Hristiyan (Rum) vatandaşlarının katılımı ile ittihâd-ı anâsıra uygun hareket edilmiştir. Bu mitinglerle Yanya İslam ahalisi, askeri yetkililer üzerinde öyle tesir bırakmış olmalıdırlar ki savaş sırasında Esad Paşa ve

konşoloshanenin camlarını taşlamışlardır. Ayrıca bkz. “*Harb-câyâne Nümâyîşler*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 6 Ekim 1912, No: 11314.

¹⁸⁹⁵ “*Tezahürât-ı Milliye*”, **Tanzimat**, 6 Ekim 1912, No: 372.

¹⁸⁹⁶ “*Üsküp'te Gönüllüler*”, **Tanzimat**, 7 Ekim 1912, No: 373.

¹⁸⁹⁷ “*Üsküp'te*”, **Tanzimat**, 2 Ekim 1912, No: 378.

¹⁸⁹⁸ “*Tezahürât-ı Milliye*”, **Tasvîr-i Efkar**, 20 Ekim 1912, No: 564.

¹⁸⁹⁹ Karal, **a.g.e.**, s. 309-317.

¹⁹⁰⁰ “*Vilâyâtta Tezahürât*”, **Tanzimat**, 5 Ekim 1912, No: 371.

¹⁹⁰¹ “*Tezahürât-ı Milliye, Yanya'da*”, **Tanin**, 9 Ekim 1912, No: 1465; “*Şam'da Tezahürât*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 8 Ekim 1912, No: 11315.

Vehip Bey askerleriyle birlikte kendisinden 7-8 kat daha güçlü düşmana karşı Türklüğe layık bir cesaret ve metanetle aylarca “*çılginca*” Yanya’yı savunmuşlardır.¹⁹⁰² Bu savunma gücünün katsayıları arasında Yanyalıların mitinglerle aşılamış olduğu vatan savunması fikri oldukça önemli yer tutmuş olmalıdır.

Draç Mitingi, 6 Ekim 1912’de İşkodra’ya bağlı Draç’ta hükümet konağı önünde, 1.000 kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Katılım oranı oldukça düşüktür. Mitingde, Balkan hükümetlerinin Avrupa haritasını hiçe sayarak, Osmanlı sınırlarına asker yığmasını ve tehditkâr tutumunu protesto etmişlerdir. Osmanlı hükümetinin alacağı her türlü karara amade ve fedakârlığa hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Osmanlı hükümetini desteklediklerini ilan etmişlerdir. Dıraçlılar, Osmanlı hükümetinin Sırbistan ve Bulgaristan’a savaş ilan etmesinin ardından da harp lehinde mitingler düzenlenmeye devam etmişlerdir.¹⁹⁰³ Draçlılar, bölgelerinde yaşanan Balkan Savaşı’nı yakından takip etmişlerdir. Draç, Balkan Savaşları’nın ilk safhasında 28 Kasım 1912’de işgale uğramıştır.¹⁹⁰⁴ Bu suretle Draçlıların mitingi sözde olarak kayıtlara geçmiştir.

Babaeski Mitingi, 6 Ekim 1912’de Edirne vilâyetine bağlı binlerce Babaeskili tarafından belediye binası önünde düzenlenmiştir. Mitingde; Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ gibi düşman devletlere karşı harp lehinde sloganlar atılmıştır. Konuşmacılar, harp talebiyle konuşmalar yapmış ve konuşmacılar, şiddetle alkışlanmışlardır. Miting sona erdiğinde katılımcılar, Babaeski Hükümet Konağı’na giderek kaymakamdan milletin bu coşkusu ve desteğini hükümete derhal bildirmesini istemişlerdir. Kaymakamdan olumlu cevap alındıktan sonra sessizce dağılmışlardır.¹⁹⁰⁵ Miting, yasal çerçevesi içerisinde kalarak, kriminal bir vakaya dönüşmeksizin sorunsuzca dağılarak, demokratik bir halk hareketi olarak kayıtlara geçmiştir.

Tekfurdağı Mitingi, 9 Ekim 1912’de Tekfudağı (Tekirdağ) halkı tarafından düzenlenmiştir. Mitingde, mektep talebesi ve milli mızıkâ ile beraber önde Osmanlı gönüllüleri Balkan Harbi sırasında Osmanlı hükümetine destek vermeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Mızıkâ eşliğinde ve genç dinamiğe sahip gençlerle birlikte miting coşkululuğuyla öne çıkmıştır. Miting heyeti ilk olarak Şadırvanönü’nde toplanmışlardır. Mitingde, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Tekfurdağı Şubesi Reisi Mehmet Necip Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti Tekfurdağı Kâtibi

¹⁹⁰² Mahmud Muhtar, **Balkan Harbi Üçüncü Kolordu’nun ve İkinci Doğu Ordusu’nun Muharebeleri**, Yay. Haz. A. Basad Kocaoğlu, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2013, s. 208.

¹⁹⁰³ BOA. DH. SYS. 112/15-21/1-46; “*Tezahürât-ı Milliye*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 17 Ekim 1912, No: 561; “*Vilâyâtta Tezahürât*”, **Tanzimat**, 17 Ekim 1912, No: 373

¹⁹⁰⁴ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁹⁰⁵ “*Tezahürât-ı Milliye, Babaeski’de*”, **Tanin**, 9 Ekim 1912, No:1465.

Hüseyin Rahmi Bey ve Dava Vekili Ahmet Efendi konuşmuşlardır. Partilerarası işbirliği sözkonusudur. Kalabalık hep bir ağızdan “*Yaşasın harp!*” sloganları atmıştır. Mitingciler, kolordu merkezine giderek, askere yönelik tezahüratta bulunmuşlardır. Kolağası Nedim Bey, tezahüratlarına karşılık vererek teşekkür etmiştir. Kalabalık, padişaha ve orduya dualar etmiştir. Liva Mutasarrıfı Rauf Bey, aynı düşüncelerde olduğunu beyan etmiş ve böylece miting sona ermiştir.¹⁹⁰⁶ Miting, heterojen bir yapıya sahiptir. Diğer mitinglere nazaran gayr-ı Müslimlerin yokluğuyla öne çıkmıştır.

Selanik Nümayişi, 13 Ekim 1912’de Selanik’te savaş haberlerinin duyulması üzerine düzenlenmiştir. Nümayişçiler “*Yaşasın harp!*” sloganıyla Mithat Paşa, Sabri Paşa, Vardar, Rıhtım Caddeleri’ni dolaşmış ve her geçtiği yerlerde şiddetle alkışlanmışlardır. Selanik’te İdare-i Örfiye mevcut olduğu halde harp lehinde nümayişlere müsaade edilmiştir.¹⁹⁰⁷ Selanik, I. Balkan Savaşı safhasında 8 Kasım 1912’de Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır¹⁹⁰⁸. Selanik’te harp mitingleri, eskiye nazaran sönük geçmiştir. Kentte bir yandan teslim için hazırlıklar yapıldığı da unutulmamalıdır.¹⁹⁰⁹

Taşlıca Mitingi, 11 Ekim 1912 Cuma günü Kosova’ya bağlı Taşlıca kasabasında 10 bin kişi katılımıyla düzenlenmiştir. Katılım sayısının oldukça yüksek olduğu değerlendirilmektedir. Taşlıcalılar, Balkan Harbi sırasında Osmanlı hükûmetine bağlılık göstereceklerine ve her türlü yardım edeceklerine dair yemin etmişlerdir. Ayrıca mitinge katılan halk, Bulgaristan içerisindeki İslamlara yapılan zulmü protesto etmişlerdir.¹⁹¹⁰ İttihâd-ı İslam düşüncesi hâkimdir.

Balkan Savaşı nedeniyle Balkan coğrafyasındaki miting ve nümayişler, Girit meselesi ve Trablusgarp Savaşı sırasındaki kitlesel boyutlara varan halk hareketlerine nazaran biraz sığ kalmıştır. Diğer taraftan gayr-ı Müslim desteği ve katılımı, mitinglerin kozmopolit yapısı, eksik kalmıştır. Hatta çoğu mitinglerde sadece İslam kesimi yer alarak, mitingler heterojen bir yapı göstermiştir. Buna miting düzenlenen kentlerdeki gayr-ı Müslimlerin yakın zamanda şehrin düşmana teslimine hazırlanmaları neden gösterilebilmektedir. Mitinglerin dili; savaştır ve yoğun bir şekilde asker kaydı ve maddi yardım söz konusudur. Millet nezdinde topyekün seferberlik

¹⁹⁰⁶ Aynı yer.

¹⁹⁰⁷ “*Harp Şenlikleri*”, **Tanin**, 14 Ekim 1912, No: 1470.

¹⁹⁰⁸ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁹⁰⁹ Karal, **a.g.e.**, s. 309.

¹⁹¹⁰ “*Tezahürât-ı Milliye, Taşlıca’da*”, **Tasvîr-i Efkar**, 13 Ekim 1912, No: 557; “*Manastır’da*”, **Tanzimat**, 13 Ekim 1912, No: 379.

hali vardır. Mitinglere, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf arasındaki uzlaşî kültürü yansıtmıştır.

2.1.2.3. Arabistan Miting ve Nümayişleri

Beyrut Mitingi, 7 Ekim 1912’de tüm halkın katılımıyla hükümet konağı önünde düzenlenmiştir. Mitingden önce ahali, sokak ve caddeleri dolaşarak, harp lehinde nümayiş etmişler, savaş sloganları atmışlardır. Konuşmacılar halkı, vatani müdafaa konusunda göreve davet etmişlerdir. Miting kararnamesi hazırlanarak, İstanbul’a gönderilmiştir.¹⁹¹¹ *Tanin*, Beyrut’ta binlerce halkın Burç Meydanı’nda miting düzenleyerek vatani korumak için malen ve bedenlen her türlü fedakârlığa hazır olduklarını ilan ettiklerini yazmıştır.¹⁹¹² Mitingin dili, savaştır. Mitingin konusu, vatanın müdafaasıdır. İttihâd-ı Osmaniye gözetilmiştir. Ancak aynı kentte savaş dönemi fırsat bilerek, Arap milliyetçiliği nezdinde, 3 Ocak 1913’te Beyrut Eyalet Meclisi, Arapça’nın resmi dil olması, mahalli askerlik ayrıcalığı ve muhtariyet yönetim talebiyle istekte bulundukları hatırdan çıkarılmamalıdır.¹⁹¹³

Şam Nümayişi, 7 Ekim 1912’de Şam’da düzenlenmiştir. Bu nümayişte harp lehinde sloganlar atılmış, Osmanlı yönetime desteklerini sunmuşlardır.¹⁹¹⁴ 7 Ekim’i izleyen günlerde Şamlı Müslümanlar nümayişlerine devam etmişlerdir.¹⁹¹⁵ Nümayişlerin, harp lehindeki görüşlerini göstermek bakımından, katılımcıların çoğu silahlanarak, nümayişe katılmışlardır. Silahlı nümayişler, yasal olmayan, isyan telakki edilen eylemlerdir. Bu yönüyle kriminal vaka olarak adlandırılmalıdır. Eylem, demokratik olmaktan öteye geçmiştir. Sokaklarda “*Padişahımız için kanımızı feda ederiz.*” sloganları atmışlardır. Şehrin ulemaları nümayişçilere rehberlik etmişlerdir. Bu süreçte neredeyse kentte ticaret bütünüyle durma noktasına gelmiştir.¹⁹¹⁶ 14 Ekim 1912 tarihli *Tanin* gazetesinde yer alan bir habere göre Kudüs sancağında Müslüman ahali tarafından harp isteği yolunda miting düzenlenmiştir.¹⁹¹⁷ Mitingin dili ve söylemi savaştır. Eylemler, şiddet meyillidir.

Arabistan’daki miting ve nümayişler, ittihâd-ı İslam adınadır. Osmanlı hükümrânlığına bağlılık söz konusudur. Bu nedenle mitinglerin dilinde “*padişah*” vurgusu öne çıkmaktadır.

¹⁹¹¹ “*Beyrut’ta Tezahürât*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 8 Ekim 1912, No: 11315.

¹⁹¹² “*Mitingler*”, *Tanin*, 9 Ekim 1912, No:1465.

¹⁹¹³ Ahmet Yıldız, “*Ne Mutlu Türküm Diyebile*” Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 85.

¹⁹¹⁴ “*Millet Ne Diyor*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 8 Ekim 1912, No: 11316.

¹⁹¹⁵ “*Tezahürât-ı Milliye*”, *Tasvîr-i Efkâr*, 11 Ekim 1912, No: 555; “*Tezahürât-ı Milliye*”, *Tanin*, 10 Ekim 1912, No:1466.

¹⁹¹⁶ “*Millet Ne Diyor*, *Şam’da*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 10 Ekim 1912, No: 11317.

¹⁹¹⁷ *Tanin*, 14 Ekim 1912, No:1470.

Diğer yerlerdeki partiler arası uzlaşî kültürünün bu coğrafyadaki miting ve nümayişlere yansıdığına dair bir bilgiye ulaşılammıştır. Bu mitinglere gazetelerde kısaca yer verilmiştir. Ancak ilkesel olarak, kitlesel boyuttaki harp taraftarı mitinglerin bir parçası konumundadır. Kararname vurgusuyla diğer mitinglerle benzeri ve türevi oldukları düşünülmektedir. Tekelci mitingler olduğuna dair yorumlar yapılabilmektedir. Mitingler, gayr-ı Müslim yokluğuyla icra edildiklerinden daha çok heterojen oldukları söylenebilmektedir.

“I. Balkan Savaşı miting ve nümayişleri” genel seferberliğin ilan edilmesinden sonra İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkalarının anlaşmasının ardından tüm Osmanlılara yapılan çağrı üzerine vilâyet merkezleri, bağlı sancak ve kazalarında düzenlenmiştir. Bu çağrıya ekseriyetle Anadolu coğrafyasında cevap verilmiş ve Müslimler ile birlikte gayr-ı Müslimler miting alanlarında yer almışlardır. Balkanlar’da gayr-ı Müslimlerin eksikliği ve Arabistan’da yokluğu hissedilmiştir. Bu nedenle daha çok heterojen yapıda mitingler olduğu söylenebilmektedir.

Mitinglerin hedefinde, Balkan İttifakı ve blok içerisinde yer alan Yunanistan ve Bulgaristan Devletleri vardır. Sırbistan ve Karadağ Devletleri’nin isimleri yok denecek kadar az zikredilmiştir. Yunanistan ve Bulgaristan kıyaslamasında ise çok daha fazla Bulgaristan ismi geçmiş ve adına kahrolsun sloganı sıklıkla atılmıştır. Bu noktada Anadolu’daki miting ve nümayişlerde meselenin Hristiyan ve İslam çatışması olmadığının altı çizilerek özellikle gayr-ı Müslim vatandaşların devlete küstürülmemesine azami dikkat edilmiştir. Bu nedenle mitinglere Bulgarlardan daha çok miktarda katılım gösteren Rumların gücendirilmemesi için *“düşman”* statüsünde çok daha az bir şekilde Yunanistan’dan bahsedilmiştir. Edirne ve Doğu Rumeli toprakları gerekçesiyle Bulgaristan, Girit sebebiyle Yunanistan Balkan Savaşları’nın baş düşmanı olarak kabul edilmişlerdir.

2.2. İkinci Balkan Savaşı Miting ve Nümayişleri

Balkan Savaşları’nın ilk safhası, 8 Ekim 1912’de İşkodra vilâyetini eline geçirerek, Kuzey Makedonya’da hâkimiyet kurmak isteyen Karadağ Devleti’nin Osmanlı Devleti’ne savaş ilanı ile başlamıştır.¹⁹¹⁸ Osmanlı Devleti bu savaşta biri Doğu Cephesi ve diğeri Batı Cephesi adıyla iki farklı cephede savaşmıştır. Doğu Cephesi yani Trakya’da Bulgaristan ordusu ile Batı Cephesi’nde yani Makedonya ve Arnavutluk topraklarında Sırbistan, Karadağ ve

¹⁹¹⁸ Bayur, **a.g.e.**, s. 413.

Yunanistan orduları ile mücadele etmiştir. Diğer taraftan savaşı fırsat bilerek bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk'ta başka bir *“zorlayıcı bir durum”*dur.¹⁹¹⁹

Balkan Harbi'nde Sırbistan-Osmanlı mücadelesinin temelinde Makedonya hâkimiyeti vardır. Sırbistan önce Kuzey Makedonya'nın hâkimiyeti için Kumanova'da 23-24 Ekim 1912 tarihleri arasında savaşmış, Anadolu'dan takviye olarak gelecek kuvvetleri beklemeden saldıran Osmanlı taarruzunu önledikten sonra ileri harekete geçerek, Osmanlı ordusunu bozguna uğratmıştır. Türk ordusu, Güney Makedonya'nın savunması için Manastır'a kadar çekilmiş ve burada savunma hattını kurmuştur. Güneye çekilen Osmanlı ordusu Kumanova'dan sonraki Üsküp'te savunma için hiçbir şey yapmadığı gibi Sırp ordusunun eline geçecek çok miktarda askeri malzeme, erzak ve tüfek top cephane bırakmıştır. 26 Ekim 1912 tarihinde Sırp ordusu hiç direniş görmeden Üsküp'e girmiştir.¹⁹²⁰

Osmanlı-Sırp orduları arasında ikinci büyük mücadele Manastır'da cereyan etmiştir. 8 Kasım 1912'de Sırp kurmayları Manastır'a ilerleme emri vermişlerdir. Manastır müdafaası Osmanlı ordusunun Makedonya toprakları için son savunma savaşı olmuştur. Savaş, 16 Kasım sabahı topçuların karşılıklı atışlarıyla başlamıştır. 17 Kasım'da çevre tepeleri ele geçiren Sırp ordusu büyük bir avantaj elde etmiş ve Osmanlı direnişini kırmayı başarmıştır. Böylece Osmanlı Vardar Ordusu, Kumanova'dan sonra ikinci büyük yenilgisini almıştır. Sırp'lar, 19 Kasım 1912 tarihinde Manastır'a girmişlerdir. Manastır'ın düşmesi, Osmanlı'nın Makedonya topraklarında yediği son darbe olmuştur.¹⁹²¹

Makedonya topraklarının güney sahilinde, Ege Denizi kıyısında 1430 senesinden bu yana Osmanlı hâkimiyetinde yer alan üç farklı demiryolu ile işler bir limana sahip olan Selanik, Yunanistan'ın hâkimiyet altına almak, ilhak etmek istediği bir yerdir. Yunanistan hazırlıkların ardından Balkan Harbi'ne iki ordu ile katılmıştır. Esas ordusu Tesalya ordusudur ve amacı Bulgarlardan önce Selanik şehrini ele geçirmektir. Diğer ordusu ise Epir ordusudur ve gayesi Makedonya'nın Güney batısındaki Yanya vilâyetini, Preveze'yi ele geçirmektir. Osmanlı ordusu ise Selanik'i Hasan Tahsin Paşa kumandasındaki 8. Kolordu ile müdafaa edecektir. Savaşın ilan edildiği 18 Ekim'de Yunan ordusu Tesalya'ya girmiştir. Osmanlı ordusu netice olarak kısım kısım çatışmalarında ardından Selanik'e kadar çekilmiştir. O sırada Selanik üzerine bir yandan Bulgar ordusunun yürümesi ve diğer yandan Sırp ordusunun yürümesi üzerine Paşa,

¹⁹¹⁹ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁹²⁰ Danişmend, **a.g.e.**, s. 399.

¹⁹²¹ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 78.

uygun teslim koşullarıyla şehri, 8 Kasım 1912’de 10 maddelik antlaşma imzalayarak, Yunanistan’a teslim etmiştir. Yunan Kralı George, şehre törenler eşliğinde giriş yapmıştır. Epir ordusu ise 3 Kasım’da Preveze’yi, 13 Kasım’da Mezova’yı ve Kasım’ın sonlarında Yanya kalesini kuşatmıştır.¹⁹²²

Doğu Cephesi’nde Osmanlı-Bulgar savaşları ağırlıklı olarak üç yerde cereyan etmiştir. Bulgar ordusu, 18 Ekim 1912 tarihinde saldırıya geçmiştir. Edirne ve Kırklareli arasındaki Osmanlı ordusunu yenmeyi amaçlamışlardır. Bulgarlar ilk olarak Edirne’ye baskın şeklinde girmek istemişlerse de geri püskürtülmüş ve ardından Osmanlı ordusu saldırıya geçmiş; ancak, başarısız olarak Kırklareli’ne çekilerek burada mevzilenmişlerdir. 24 Ekim’de Bulgarların saldırısı nedeniyle Osmanlı ordusu Kırklareli’ni Bulgarlara teslim etmek zorunda kalmıştır.¹⁹²³ Kırklareli Muharebesi Osmanlı ordusunun Bulgarlara karşı ilk yenilgisi olmuştur. Osmanlı’nın ikinci yenilgisi ise Lüleburgaz’da meydana gelmiştir. Kırklareli yenilgisinden sonra Osmanlı ordusu; Vize, Lüleburgaz ve Pınarhisar’da savunma hattı oluşturmuştur. Bulgarlar, Osmanlılara toparlanma fırsatı vermeden saldırmak istemektedir. Bulgarlar, 29 Ekim’de hücumla geçmiştir. Kırklareli Muharebesi’nden daha iyi savaşılsa da netice olarak ikmal yetersizliğinden dolayı Osmanlılar, 2 Kasım’da geri çekilmek zorunda kalmıştır. Balkan Savaşları’nın en kanlı mücadelesi burada verilmiştir. Bulgar ordusu, İstanbul yönünde ilerlemeye başlamış, sivil-asker herkes Bulgar askerinin mezaliminden kaçmıştır. Kolera, tifo birçok insanı olumsuz etkilemiş, salgın giderek artmıştır. Bulgar ordusu, İstanbul’a 40 km kala Çatalca mevzileri önünde durmuştur.¹⁹²⁴

Balkan İttifakı devletleri karşısında Osmanlı ordularının ağır yenilgilere maruz kalmasına binaen iç politika hükümet değişikliği meydana gelmiştir. 29 Ekim 1912’de Sadrâzam Gazi Ahmet Muhtar Paşa istifa etmiş, yerine Şûrâ-yı Devlet Reisi Kânîl Paşa getirilmiştir.¹⁹²⁵ Lüleburgaz yenilgisinin ardından büyük devletler, kendi tebaalarını korumak için 4 Kasım’da İstanbul’a savaş gemilerini yollamışlar ve bu durumu Kânîl Paşa hükümetine kabul ettirmişlerdir. Bulgarlar, Çatalca önlerinde, Beyoğlu halkı bina çatılarında düşman askeri gözetlemede, başkentin Bursa’ya taşınması kamuoyunda uzun uzadıya tartışılmaya başlanmıştır.¹⁹²⁶ Çatalca’da 17 Kasım’da topçu atışıyla Osmanlı-Bulgar Muharebesi başlamıştır. Bulgar Kralı Ferdinand’ın gayesi “*Bizans İmparatoru*” olarak İstanbul’a girmektir. Ancak

¹⁹²² Karal, **a.g.e.**, s. 318-319.

¹⁹²³ Danişment, **a.g.e.**, s. 390.

¹⁹²⁴ Karal, **a.g.e.**, s. 311-313.

¹⁹²⁵ Ali Fuat Türkgeldi, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**, C. 3, TTK Basımevi, Ankara, 1987, s. 65-68.

¹⁹²⁶ Karal, **a.g.e.**, s. 323-324.

Anadolu'dan gelen ve vatan savunması bilinci ile hareket eden Osmanlı kuvvetleri Çatalca'da Bulgarları durdurmayı başarmışlardır. Bu başarıda, Çatalca mevzilerinin, Kırklareli ve Lüleburgaz mevzilerinden daha güçlü olması ve Bulgar ordusunun ikmal yetersizliği ön plana çıkmıştır. 25 Kasım'da Kral Ferdinand'ın talebiyle mütâreke şartları Çatalca'da görüşülmeye başlanmıştır.¹⁹²⁷

Kamil Paşa hükümeti, 3 Kasım 1912 tarihinde büyük devletler nezdinde, 11 Kasım'da Tekirdağ'ın düşmesi üzerine Bulgar kralı nezdinde ateşkes isteyerek, mütârekenin koşullarını aramış; ancak, Bulgar ordusunun ileri hareketine güvenen Çar Ferdinand, bu teşebbüsleri dikkate almaksızın saldırılarına devam etmiştir. Ancak 17-18 Kasım 1912'de Çatalca Hattı'nı yarma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, bu sefer kendisi tarafından ateşkes teklifi yapılmıştır.¹⁹²⁸ Mütâreke görüşmelerinde Bulgar heyeti, Sırbistan, Karadağ ülkelerini de temsil etmiştir. Yunanistan ise ayrıca temsilci göndermiştir. Görüşmeler, 3 Aralık 1912 tarihinde ateşkesin imza edilmesiyle savaş sona ermiştir.¹⁹²⁹ Yunanistan ile ateşkes sağlanamamıştır.¹⁹³⁰ Mütârekeye göre halen kuşatmaların sürdüğü Karadağ tarafından İşkodra, Yunanistan tarafından Yanya ve Bulgaristan tarafından Edirne kalelerinde barış antlaşması imzalanıncaya kadar çatışmalar sona erdirilmesi kararlaştırılmıştır. Yalnız tarafların ikmal almayacakları özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca Osmanlılar, Bulgarların Çatalca'da birliklerini ikmal edebilmeleri için Edirne demiryollarını kullanmalarına izin vermiştir.¹⁹³¹ Bu durum kuşatma altında bulunan Edirne'deki Osmanlı askerlerinin maneviyatını oldukça sarsmıştır. Çatalca'da bulunan Bulgar askerlerine ikmal götürülmesi kendilerine aynı kolaylığın gösterilmemesi hayal kırıklığı ve üzüntüye neden olmuştur.¹⁹³²

Çatalca Mütârekesi'nde geçen *"Barışın kurulması için görüşmeler Londra'da yapılacak ve bu protokolün imzalanmasından 10 gün sonra başlayacaktır."* maddesi gereği ateşkesin ardından diplomasi savaşı, Londra'da cereyan etmiştir. 16 Aralık 1912 tarihinde Balkan İttifakı devletleri ve Osmanlı Devleti barış antlaşması için biraraya gelmişlerdir. Balkan İttifakı devlet temsilcileri, 23 Aralık'ta Osmanlı heyetine barış şartlarını iletmışlerdir.¹⁹³³ Şartları kabul etmeyen Osmanlı heyeti 28 Aralık'ta kendi şartlarını ileri sürmüştür. Buna göre Edirne

¹⁹²⁷ a.g.e., s. 322-328.

¹⁹²⁸ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 326-331.

¹⁹²⁹ Karal, a.g.e., s. 322-328.

¹⁹³⁰ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 326-331.

¹⁹³¹ Karal, a.g.e., s. 322-328.

¹⁹³² Ayışığı, a.g.e., s. 82.

¹⁹³³ Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s. 11.

Osmanlı'ya bırakılmakta, Makedonya ve Arnavutluk'a özerklik verilmekte, Girit'in durumu büyük devletlerin vereceği karara bırakılmakta ve Ege Adaları ise Osmanlı'da kalmaktadır.¹⁹³⁴

Yunanistan'ın Çanakkale Boğazı girişindeki dört Ege adasını ve Bulgaristan'ın Edirne'yi istemesi üzerine barış antlaşması çıkmaza girmiştir. 8 Ocak 1913'te müzakerelere son verilmiştir. Büyükelçiler Konferansı'nda Osmanlı aleyhinde karara varmış bulunan büyük devletler, savaşın başlamaması adına 17 Ocak'ta Kânil Paşa hükümetine, Edirne'nin Bulgarlara bırakılması ve Ege adalarının geleceği kararının kendilerine bırakılması yönünde nota vermişlerdir.¹⁹³⁵ 14. yy'da fethedilen Edirne, İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti'nin başkentliğini yapmıştır. Bu zamana kadar 1828-1829 ile 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nde Edirne, Rus orduları tarafından işgale uğramıştır. Osmanlı kenti, Balkan Harbi sırasında üçüncü kez işgal tehdidi altına girmiştir. Osmanlı kamuoyu 1913 senesine girerken Edirne kentinin durumunu tartışmaktadır.

Bu süreçte Kânil Paşa hükümeti, Edirne'nin terk edilmesi dâhil büyük devletlerin taleplerini değerlendirmektedir. Meclis-i Mebusân toplantı halinde olmadığından meclis-i umûmîyi toplayarak, imza yetkisi almıştır. 23 Ocak 1913'te büyük devletlere bildirilmek üzere, Edirne vilâyeti için yeni bir öneri hazırlamışlardır. Bu öneriye göre, Edirne Müslüman şehri kalmakla birlikte büyük devletlerin himayesine bırakılmakta idi. Büyük devletlerin seçeceği Müslüman bir valinin yönetiminde tarafsız ve askersiz idare edilecekti. Bu öneri üzerine 22 Ocak 1913'te Bâb-ı Âlîde görüşmeler cereyan ederken Enver, Talat Paşa ve birkaç arkadaşı ile birlikte Bâb-ı Âlîyi basmışlar, Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürmüşler, Kânil Paşa'yı istifaya zorlamışlardır. Ardından Nezâret makamına Mahmut Şevket Paşa'yı getirmişlerdir.¹⁹³⁶ Talat Bey, tüm vilâyetlere gönderdiği bir yazıda, Edirne vilâyetinin tamamen, Ege adalarının kısmen düşmana bırakılmasından bahisle halkın galeyâna gelerek, Bâb-ı Âlî önünde gösterilerde bulunması üzerine hükümetin çekilmiş olduğunu açıklamıştır.¹⁹³⁷

Mahmut Şevket Paşa hükümeti, Londra Konferansı'nda sınır olarak Meriç Nehri sağında kalan şehrin kısmının Bulgaristan'a bırakılmasını önerdi. Bunun üzerine taraflar ateşkesi bozarak yeniden savaşa tutuştular. 3 Şubat 1913'te savaş yeniden başladı. İttihat ve Terakkinin

¹⁹³⁴ Bayur, **a.g.e.**, C. 2, Kısım 2, s. 208.

¹⁹³⁵ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁹³⁶ Karal, **a.g.e.**, s. 335.

¹⁹³⁷ Talat Paşa'nın açıklamasında görüleceği üzere Bab-ı Ali İsyanı'nın temelinde halk gösterisi vardır. Hükümet aleyhine protesto söz konusudur. Ancak bu eylem demokratik halk hareketi olmaktan çıkarak, hükümet darbesiyle sonuçlanmış, adi suçtan ziyade siyasi suç kapsamında ele alınacak bir kriminal vakaya dönüşmüştür. Bu nedenle çalışmamızda ayrıca değerlendirilmemiştir. Bab-ı Ali İsyanı hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Bayur, **a.g.e.**, C. 2, Kısım 2, s. 270.

gayesi Edirne'yi vermemektir. Osmanlı, Edirne üzerindeki baskıyı azaltmak için 8 Şubat'ta Bolayır ve Şarköy'de saldırıya geçtiler. Çatalca'da da taarruza geçilmiştir. İkmal yönünden Bulgar ordusu avantajlıdır. Osmanlı ne yaptıysa Edirne'deki birliklerini ikmal edememiştir. Bulgarlar Edirne'yi bombalamaya başlamışlardır. Edirne sokakları göçmenlerle dolmuştur. Nihayetinde 24 Mart'ta başlayan Bulgar bombardımanları ile iki günlük direnişin ardından 26 Mart sabahı ilk kez savunma hattı delinmiş ve tüm tabyalar Bulgarların eline geçmiştir. 27 Mart 1913'te Çar Ferdinand şehre girmiş, Selimiye camiini ziyaret etmiştir.¹⁹³⁸

Edirne'nin düşmesiyle Osmanlı'nın elinde sadece İşkodra kalesi kalmıştır. Edirne'den önce 6 Mart 1913'te Yunanistan orduları tarafından kuşatılan Yanya kalesi de düşmüş idi. Sadece sıcak çatışma Karadağ askerleri tarafından kuşatılan İşkodra Kalesi civarında meydana gelmekteydi. Nihayetinde 22 Nisan 1913'te İşkodra Karadağ'a teslim oldu. Böylece I. Balkan Savaşı'nın "*cephe aşaması*" sona ermiştir. 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması ile Balkan İttifakı ile Osmanlı Devleti arasında barış antlaşması imzalanarak, I. Balkan Savaşı sona ermiştir. Edirne, Kırklareli, Ege adaları ve Balkan toprakları kaybedilmiştir. Enez-Midye Osmanlı Devleti'nin karasınırı olarak belirlenmiştir.¹⁹³⁹

Savaş öncesi günlerde "*yakında Mısır'ı kurtaracağız*"¹⁹⁴⁰ türünden savaş çığırkanlıkları ile geline nokta kıyaslandığında hayal kırıklığı yaşanmıştır. Binlerce ahalinin "*Sofya'ya*" diye slogan atarak çıkmış olduğu serüven, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasında kara parçası kalmadığını tescilleyen Londra Antlaşması ile sonlanmıştır. Sofya'nın, Varna'nın fethi beklenilirken Edirne, Selanik, Kosova, İşkodra, Manastır ve Yanya vilâyetleri Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Bu nedenledir ki Londra Antlaşması'nın imza edildiği Rumî; 17 Mayıs gününün "*milli bir matem günü*" olarak kabul edilmesi gerektiği kamuoyunca ifade edilmiştir.¹⁹⁴¹

Londra Barış Antlaşması'nın ağır hezimet, Osmanlı iç politikasına kısa sürede sirayet etmiş ve Bâb-ı Âlî Baskını ile iktidarı kaybeden Osmanlı liberalleri, 11 Haziran 1913'te Sadrâzam Mahmut Şevket Paşa'ya suikast düzenleyerek iktidarı ele geçirmek istemişlerdir. Liberallerin darbe girimi başarısız olmuştur. Öldürülen Mahmut Şevket Paşa yerine Nezârete Sait Halim Paşa getirilmiştir. Yeni kabine ittihatçılardan oluşturulmuş ve böylece 1908

¹⁹³⁸ Karal, **a.g.e.**, s. 335-337.

¹⁹³⁹ Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 342-345.

¹⁹⁴⁰ Orhan Koloğlu, **Son Sadrâzam**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 83.

¹⁹⁴¹ Ali Suat, "*17 Mayıs'ı Unutma!*", **Tanin**, 8 Haziran 1913, No: 1625.

Devrimi'nden bu yana ilk defa İttihat ve Terakkinin tam manasıyla iktidar dönemi başlamıştır. İktidar karşısı siyasal organizmalara karşı baskı kurmasıyla “*dikte*” dönemi başlamıştır.¹⁹⁴²

Makedonya toprakları, Balkan İttifakı devletleri arasında II. Balkan Savaşı başlatmıştır. Bulgarlar, Sırların elinde kalan Manastır ve Ohri'yi, Yunanistan'ın elinde bulunan Selanik'i istemiştir. Bulgar karşısında Sırp ve Yunan yönetimleri anlaşmışlardır. 29 Haziran 1913'te Bulgarların saldırısı ile Balkan Savaşları'nın ikinci safhası başlamıştır. Savaş altı hafta kadar sürmüş ve Bulgaristan, Sırbistan-Yunanistan ve Romanya'ya karşı tüm cephelerde kaybetmiştir.¹⁹⁴³ Savaş patlak verdiği sırada Çatalca'da Osmanlı ordusu ile Bulgaristan ordusu henüz karşı karşıyadır. Londra Antlaşması imzalandıktan sonra sınırların kesin olarak çizilmemesi üzerine ordular yerlerinde bekleyişe koyulmuşlardır. Yeni iktidara gelen Sait Halim Paşa hükümetinde Dâhiliye nazırı görevine getirilen Talat Paşa, Edirne'nin geri alınması ile ilgili çalışmalara başlamıştır.¹⁹⁴⁴ Paşa'ya göre Edirne, Türkiye'nin ikinci başkenti olmakla birlikte yalnızca İslami medeni eserlere sahip bir kenttir.¹⁹⁴⁵

İstanbul'un güvenliği için Edirne'nin alınması zaruridir. Edirne'nin kurtuluşundan önce Osmanlı hükümet yetkilileri, Çatalca önlerinde konuşlanan Bulgar ordusunu def etmek için, memleket menfaatleri gereği kamuoyunu bilgilendirmek ve yönlendirmek maksadıyla gazetelerin neşriyatta bulunmalarını istemiştir. Osmanlı kamuoyunu canlı ve diri tutmak istemişlerdir. İstanbul Muhafızı Cemal Paşa, hükümet aleyhtarı *Alemdar'a* dahi bu süreçte müsaade ettiğini, sık sık görüşerek, taşkınlık yapmamaları gerektiğini ihtar etmiştir. Diğer taraftan İngiliz, Fransız ve Rus diplomatları ile görüşülerek, Osmanlı hükümetinin gayesine siyasi zemin aranmıştır.¹⁹⁴⁶

Bulgaristan'ın cephe mağlubiyetleri haberlerinin duyulması üzerine Osmanlı yönetimi, büyük devletlere başvurarak, Bulgar askerlerini, Enez-Midye Hattı'nın batısına atmak için taarruza karar vermiş olduklarını bildirmişlerdir. Ardından 19 Temmuz 1913 tarihinde Osmanlı Devleti bir bildiri yayımlayarak, Meriç Nehri'nin sağına geçilmeyeceğinden bahisle Dedeoğlu'ı ele geçiren Yunistan'ın Edirne'ye saldırma ihtimalini de gözeterek, İstanbul'un güvenliği ve

¹⁹⁴² Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 161-164.

¹⁹⁴³ Karal, *a.g.e.*, s. 337-340

¹⁹⁴⁴ Ayışığı *a.g.e.*, s. 119-121.

¹⁹⁴⁵ Talat Paşa, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁹⁴⁶ Cemal Paşa, *Anılarım 1913-1922*, Yay. Haz. Fahri Parin, 1. Baskı, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 24-25.

Müslümanları zulmden kurtarmak maksadıyla Edirne'ye hücumu etmiş ve nihayetinde 22 Temmuz 1913'te Osmanlı ordusu Edirne'ye girmiştir.¹⁹⁴⁷

19 Temmuz 1913 tarihli bildiride Osmanlı yönetimi Meriç'in sağına geçemeyeceğinden bahisle Batı Trakya'dan vazgeçmiş olduğunu resmen kabul etmiş idi. Bu durum bazı Osmanlı subaylarının hoşuna gitmedi. Bunlar teşkilat-ı mahsusa ve milis kuvvetleriyle birlikte Batı Trakya'ya geçerek burada hükümet kurdular. Hükümetin merkezi Gümülcine idi. Temmuz ortalarından Eylül ortalarına kadar varlığını sürdürdü. Edirne'nin Osmanlı'ya bırakılması için zorla subaylar ikna edilerek, Bulgarlara bırakıldı. İngiltere kendi başkenti Londra'da imza edilen antlaşmaya Türklerin uymamasına hiddetlenmiş ve Edirne'nin terkini istemiştir. Ancak mali boykot gibi tedbirer düşünmüşlerse de nihayetinde Türkler ile Bulgarları baş başa bırakmışlardır.¹⁹⁴⁸ Benzer sert bir notada Rusya tarafından 25 Temmuz 1913'te Osmanlı Devleti'ne sunulmuştur.¹⁹⁴⁹

Osmanlı Devleti "*I. Balkan Savaşı*" safahatini üç farklı hükümet ile tamamlamıştır. Savaşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti ile başlanmış, Bulgar ve Sırp mağlubiyetleri üzerine istifâ etmiş; yerine, Kânîl Paşa getirilmiş; Paşa'nın, Edirne'yi terk edeceği hakkındaki söylentiler üzerine gerçekleştirilen Bâb-ı Âlî Baskını'nın ardından hükümetin başına Mahmut Şevket Paşa getirilmiştir. Edirne'yi kurtarmak maksadıyla veya vaadiyle işbaşına gelen yeni hükümet iktidarında Edirne, hem fiilen ve hem de resmen düşman işgaline uğramıştır. Çaresiz kalan Mahmut Şevket Paşa hükümeti, 30 Mayıs'ta Londra'da imzalamış olduğu barış antlaşmasıyla Edirne'nin Osmanlı şehri olmaktan çıktığını tescil etmiştir.¹⁹⁵⁰ 22 Temmuz 1913 tarihine gelindiğinde Sait Halim Paşa hükümeti emriyle Londra tesciline aykırı olarak Edirne yeniden Osmanlı eline geçmiştir. Ancak bu durumda rahatsız olan İngiltere ve Rusya, Edirne'nin terk edilmesi konusunda sert açıklamalar yapmışlardır. Bu açıklamalar Osmanlı kamuoyunda tepkilere neden olmuş, mitingler düzenlenmiştir.

2.2.1. Edirne Mitingi

29 Temmuz 1913 Salı günü öğleden sonra Edirne Abacılarbaşı Meydanı'nda 40 bini aşan ahali toplanarak, Edirne'nin düşman işgalinden kurtarılışından duydukları memnuniyeti

¹⁹⁴⁷ Ayışığı **a.g.e.**, s. 119-121.

¹⁹⁴⁸ Karal, **a.g.e.**, s. 347-349.

¹⁹⁴⁹ Ayışığı **a.g.e.**, s. 122.

¹⁹⁵⁰ Karal, **a.g.e.**, s. 337.

ifade etmek için miting düzenlemişlerdir.¹⁹⁵¹ Mitinge katılım sayısı oldukça yüksektir. Yabancı devlet temsilcilerinin de kentte olduğu düşünülürse mitingin, ulusal ve uluslararası siyasette etkileyciliği fazladır. *Sabah* gazetesi, İslam, Hristiyan ve Musevi bütün Edirnelilerin iştirakıyla Abacılar Meydanı'nda büyük bir miting düzenlendiğini yazmıştır.¹⁹⁵² Miting, kozmopolit bir yapıdadır, çoğunlukçu ve çokulusludur. *Tanin* ise İslamlar ile birlikte Hristiyan Rumlar ve ruhani reislerinin de mitinge iştirak ettiklerini haber yapmıştır.¹⁹⁵³ I. Balkan Savaşı öncesinde Edirne'de miting yapılmayışını hatıra getirmek istediği düşünülmektedir.

Mitinge katılan Edirneliler, Bulgar idaresinden kurtarıldıkları için padişaha ve millete teşekkürlerini sunmuşlardır.¹⁹⁵⁴ Bu mitingle beraber, büyük devletlerden özellikle İngiltere yönetiminin, Türk ordusunun Bulgaristan'a girmesini kendi başkentinde imzalanan Londra Antlaşması'na aykırı bulması hasebiyle Türklerin Edirne'yi boşaltması yönündeki notasını protesto etmişlerdir.¹⁹⁵⁵ Mitingin hedefinde İngiltere vardır. İngiliz yönetimine kenti boşaltmayacaklarını bu miting vasıtasıyla bildirmişlerdir. “Zalim” Bulgar idaresinin vahşetiyle titreyen Edirne vilâyetinin tekrar Bulgar yönetimine terk edilmemesi gerektiğini düzenledikleri bu mitingle haykırmışlardır.¹⁹⁵⁶

Edirne Miting Heyetinde Mehmet Neşet (Reis), Bahaettin Şakir, Necip, Vasilaki, Hacı İstifanaki, Esteban ve Haim isimli şahıslar yer almışlardır.¹⁹⁵⁷ Heyet, büyük ölçüde ittihâd-ı anâsıra uygun bir şekilde teşekkül etmiştir. Miting, Abacılar Meydanı'nda saat üç çeyrek civarında Miting Heyeti Reisi Mehmet Neşet'in konuşmasıyla başlamıştır.¹⁹⁵⁸ Mehmet Neşet Bey, o sıralarda Hilâl-i Ahmer Hastanesi¹⁹⁵⁹ müdürlüğünü yapmaktadır.¹⁹⁶⁰ Konuşması özetle şöyledir:

¹⁹⁵¹ BOA. BEO. 4202-315140; *Sabah* gazetesi muhabiri, tahminen 20 bin kişinin katılımıyla Edirne Mitingi'nin gerçekleştirildiğini yazmıştır. Ayrıca bkz. “Resm-i Geçit ve Miting”, *Sabah*, 30 Temmuz 1913, No: 8574; *Tan* gazetesi muhabiri, Osmanlı ordusunun yalnız Edirne'yi zaptetmediğini ve aynı zamanda Edirneliler'in kalplerini de feth ettiğini, miting alanında bulunan 20 bin kişinin bunu tasdiklediği yolunda yazı yazmıştır. “Edirne Zâbiti Hakında”, *Sabah*, 6 Ağustos 1913, No: 8581.

¹⁹⁵² *Sabah*, 1 Ağustos 1913, No: 8576.

¹⁹⁵³ “Miting”, *Tanin*, 1 Ağustos 1913, No: 1678.

¹⁹⁵⁴ BOA. BEO. 4202-315140

¹⁹⁵⁵ “Harb-i Hazır ve Biz”, *Tanin*, 30 Temmuz 1913, No: 1676.

¹⁹⁵⁶ “Büyük Miting”, *Sabah*, 31 Temmuz 1913, No: 8575.

¹⁹⁵⁷ “Miting”, *Tanin*, 1 Ağustos 1913, No: 1678.

¹⁹⁵⁸ *Sabah*, 1 Ağustos 1913, No: 8576.

¹⁹⁵⁹ Mitingler, duygu ve hislerin yoğun olarak yaşandığı yerler olduğu için bu yerlerde yardım toplama işi kolaylıkla yapılabilmektedir. Bu nedenle Donanma Cemiyeti, Milli Muâvenet Cemiyeti gibi Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti mitinglerde sıklıkla varlık göstermiştir. Trablusgarp ve Balkan savaşlarında faal olarak görev almıştır. Balkan Harbi'nde orduya, hasta ve yaralı askerlere esir ve göçmenlere yardımda bulunarak Balkan bozgununun ağır şartlarını hafifletmeye çalışmıştır. Hilâl-i Ahmer için ayrıca bkz. Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türk Kızılay Demeği Yayınları, Ankara, 2009, s. 15

¹⁹⁶⁰ Bedrettin, “Miting Tafsilâtı”, *Sabah*, 3 Ağustos 1913, No: 8578.

“Hemşeriler, vatandaşlar, muhterem Osmanlılar!

Eyyâm-ı mesûde ve mübârekeyi idrak eden Edirneliler için bir takım vezâif tertip etmektedir. Bu vezâif tahdis-i nimet, hidemât-ı vataniyeye hazırlanmaktadır. Şu maksadın temini için arzu-i umûmîyeye tevfikân bu mitingi küşâd ediyoruz. Anâsır-ı muhtelif-i Osmaniye'nin hissiyâtlarının tercümanı olacak hatipler sıra ile beyan-ı hissiyât edeceklerdir. Evvelâ Edirne Türkleri namına sâbık mebus Faik Bey... Edirne Osmanlı Rumları namına Vasilaki Mürlanyon Efendi... Edirne Osmanlı Ermenileri namına Karabet Efendi... Edirne Osmanlı Musevileri namına Haim Efendi... Matbuât-ı Osmanlı namına İsmail Hakkı Bey söz söyleyeceklerdir.”¹⁹⁶¹

Bu isimlere ilaveten, Rum cemaati adına; Kostaki ve Kostaki Aleksiyadi Efendiler, Musevi cemaati adına; Baryak ve Barum Efendiler, Ermeni cemaati adına; Abraham Papazyan Efendi ve İslam cemaati adına Fuat Bey mitingde konuşma yapan diğer isimler arasında yerlerini almışlardır.¹⁹⁶² Konuşmacıların resmi sıfatı ve temsiliyetleri bakımından mitingin sivil bir toplumsal hareket olduğu söylenebilmektedir.

Edirne Türkleri adına miting kürsüsüne gelen eski mebuslardan Faik Bey “hemşerilerim” hitabıyla başlayan konuşmasının ilk kısmında; Edirne’ye bütün namussuzluğu ile çöken, tırnaklarıyla milletin ta öz ciğerlerini tırmalayan, duvaklı gelinlerin emanetlerini çiğneyen düşmandan kurtulduğundan bahsetmiştir. Milletin kâbus gibi bir rüya gördüğüne değinmiş ve hamdederek, Osmanlı bayrağının, nice senelerden beri ilminde beraber götürdüğü selamet nurlarıyla geldini söylemiştir. Osmanlı bayrağının, şeytanı defeden bir dua gibi “kara düşmanı” şu yeşil yurttan kovup sürdüğünü ve Allah’ın, bayrağın sahibinden ve ardından koşanlardan razı olmasını temenni etmiştir.¹⁹⁶³ Faik Bey’in konuşmasının devamı şöyledir:

“Bundan on bir ay evveline kadar... Şu şehir-i payitahta bağlayan demir yolunun iki sırasında yeşil ağaçlıklara gömülmüş nice şirin köyler; batı güneşinin altın ışıklarına bürünmüş nice bereketli çiftlikler; oraktan dönen nice mübarek rençberler yiğitler, başında destisi omzunda çeşmeye giden nice kızlar var idi. Düşman hepsini yaktı, kesti, çiğnedi, parça parça etti. Kızlarımızın saçlarını, kesilmiş memelerini cami duvarlarına astı. Biz bunları yüreğimize yazdık. Eskiden tarlalık, meralık olan yerler, şimdi hepsi şehitlik oldu. Hep o şehitler gece kalkarlar, bizi unutmayın, mezarlıklarımızı olsun bir daha çiğnetmeyin derler. Biz buna ahdedeceğiz. Minareleri bir saatlik yoldan yükselen şu Edirne şehrini görüyor musunuz? Osmanlılığın Avrupa’da nişanı olarak atalarımız buraya kurmuşlardır. Bizimle beraber Osmanlı olmuş, Osmanlı kalacaktır. Bulgarlar bizi adam etmek için Edirne’yi almışlardır. Avrupalılar da bu söze inanarak onları ileriye sürmüşler, korumuşlar, aferin demişler. Avrupalılara sorarız, adam etmek, suçsuz, silahsız insanları kesmek mi, köyleri basıp, yakmak mı, ocakları söndürmek mi demektir? Avrupalıların medeniyet dedikleri acaba gelinleri, körpe kızları çiğnemek, camileri kilise yapmak, kiliseleri yıkmak mıdır? Elbet medeniyet bu değildir... Onun için umarız ki devletimizi sıkmazlar. Zorla elimizden şu şehrimizi, ikinci payitahtımızı, ruh-i Osmanlı olan vilâyetimizi elimizden almaya kalkmazlar. Eğer böyle bir şey olursa... Bizim hakkımız olan Edirne’yi biz de bırakmayacaklar ise damarlarımızda kalan birkaç damla kanı da varımızı yoğunumuzu da fedâ eder, ölürüz. Gelsinler, tek sağ kalanımızı da kurban etsinler. Issız kalan

¹⁹⁶¹ **Sabah**, 1 Ağustos 1913, No: 8576.

¹⁹⁶² “Miting”, **Tanin**, 1 Ağustos 1913, No: 1678.

¹⁹⁶³ **Sabah**, 1 Ağustos 1913, No: 8576.

*memleketimizi varsın kime isterlerse versinler. Fakat biz sağ oldukça Allah'a ahdederez ki Edirne'yi başkasına vermeyeceğiz.*¹⁹⁶⁴ ”

Faik Bey'in konuşmasının hedefinde Avrupalılar vardır. Medeniyeti ve uygarlığı ile övünen Avrupalılara suallerle Bulgar mezalimi anlatılmış ve şehrin kimlerin elinde kalmasının daha doğru bir karar olacağı hukuki gerekçeleriyle izah edilmiştir.

Edirne'nin kurtarılışı hakkında gayr-ı Müslimlerin beyanlarının Avrupalılar nezdinde son derece önemli olduğu düşünülerek, ittihâd-ı anâsırın gereğinden Osmanlı Rum vatandaşları da mitingde konuşmuşlardır. Rum cemaati adına miting kürsüsüne çıkan Mülanyon Efendi, Türkçe lisanıyla “Zulm payidar olmaz.” diyerek konuşmasına başlamış ve şöyle sürdürmüştür:

*“Bulgarlar burada harap etmedik cami ve mabet, hetk etmedik ırz, sirkat etmedik eşya bırakmadılar. Sevgili Osmanlı ordusunun avdet-i mabetimizin ve diğer mukaddesatımızın kemaî's-sâbık bizim olduğuna kalplerimizde kanaati tamme husule getirdi. Osmanlı ordusu ahâlîye fevkalâde hiss-i muâmelede bulundu. Hiç kimseyi dilgir etmedi (kırmadı). Bulgarlardan memnûn olacak bir Osmanlı Rum bulmak imkânı hatırlara bile gelemiz.”*¹⁹⁶⁵ ”

Ermeni cemaati adına Karabet Efendi de Bulgarların mezalimliklerinden bahsederek, Türkçe lisan ile konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

*“Nâmusları pâ-y-i mâl edilmiş olan kadın ve kızlarımızın figan ve ahları henüz kulaklarımızda aksediyor. Bulgarların Edirne'ye avdetini istemek beşeriyetin kurun-i evvelâdan (ilk asırlardan) evveline ait bir devr-i mezalimi var ise onun geri gelmesini temenni etmek demek bile olamaz. Çünkü öyle bir devr varsa, onda bile böyle vahşetler vuku'a gelmiş olması mümkün değildir. Eğer Avrupa, Edirne'yi Osmanlılardan başka birine tevdi yolunu tutarsa bizde, böyle hatt-ı harekâta karşı burada bir fert kalıncaya kadar müdafaa ederiz. Ondandır sonra buraya giren olursa bile şehri ahâlisiz bulurlar. Pek tabiidir ki insansız memleket bir işe yaramaz. Osmanlı Ermenileri yalnız Osmanlılığı bilirler. Onlar için bundan başka tâbiyyet müstahildir (manasızdır).”*¹⁹⁶⁶ ”

Karabet Efendi'den sonra miting kürsüsüne Musevi cemaati adına mitinge katılan Haim Efendi çıkmıştır. Konuşmasında özetle Bulgarların mezalimliklerinden, namussuzluklarından ve hırsızlıklarından bahsetmiştir. Osmanlı ordusunun şehre girişi sırasında kimsenin burnunun kanamadığından bahisle şükranlarını sunmuştur. Bulgarların zamanındaki asayişsizlikten, mezalimliğinden bahsederek iki ayrı ülkenin yönetim tarzının açıkça ispatlanmış olduğunu, kendilerinin Osmanlı Hükümetini tercih ettiklerini belirtmiştir.¹⁹⁶⁷ İttihâd-ı anâsıra uygun olarak konuşmuş ve Osmanlılık düşüncesini vurgulamıştır.

Abacılar Meydanı'nı dolduran kalabalık hep bir ağızdan Edirne'nin müebbeden Osmanlı hâkimiyeti altında kalması için her türlü fedakârlıkta bulunmak üzere ant içip, yemin

¹⁹⁶⁴ Aynı yer.

¹⁹⁶⁵ Bedrettin, “Miting Tafsîlâtı”, **Sabah**, 3 Ağustos 1913, No: 8578.

¹⁹⁶⁶ Aynı yer.

¹⁹⁶⁷ Aynı yer.

etmişlerdir.¹⁹⁶⁸ Miting kararnameini kararlaştırdıktan sonra miting heyeti ile birlikte kalabalık saat 6.30 sıralarında belediye dairesi önüne ulaşmışlardır.¹⁹⁶⁹ O sırada miting heyeti, Yanık Kışla'daki resmigeçit töreninden dönen Veliaht Yusuf İzzettin Efendi ile görüşme imkânı elde etmişlerdir.¹⁹⁷⁰ Veliahtın yanında Şehzade Ziyaettin Efendi, Başkumandan Vekili İzzet Paşa, Kolordu Kumandanı Hurşit Paşa, Edirne Valisi Hacı Adil Bey gibi devlet erkânından kimseler bulunmaktadır.¹⁹⁷¹ Bu ana kadar cereyan eden mitingin resmi nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü resmi sığata sahip devlet erkânı o sırada resmigeçit törenindedir. Miting heyeti, miting kararnamesinin bir suretini Padişah'a ulaştırılmak üzere Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye takdim etmişlerdir.¹⁹⁷² Veliaht, miting heyetindekilere şunları söylemiştir: *“Ceddim Hüdavendigâr Gazi'nin feth etmiş olduğu ikinci payitahtımız olan Edirnemizin dest-i a'daya (düşman eline) geçmesi bizim için pek elim olurdu. Edirnemizin hamaset-i vahimetiyle istirdadından dolayı Cenâb-ı Allah'a hamd ü senalar eyler ve cümledenizi tebrik ederim.”*¹⁹⁷³

Miting heyeti, belediye dairesi önünden hükümet konağına hareket etmişlerdir. Miting kararnamesinin bir suretini vermek üzere Vali Adil Bey'in nezdine çıkmışlardır. Orada Başkumandan Vekili İzzet Paşa'da bulunmaktadır. Miting kararnamesinin birer sureti gerek Vali Bey'e ve gerekse Başkumandan Vekili'ne takdim edilmiştir. İzzet Paşa, heyettekilere hitaben şu sözleri söylemiştir:

*“Hemşeriler, ordu aldığı emir üzerine hareket eder bir kitle-i hamasettir. Mamafih insan olmak hasebiyle hissiyât-ı şahsiyyeden tabii tecerrüd edemez. Ordunun hissiyâtı burayı, vatanın bu cüz-i mukaddesini Osmanlı olarak muhâfaza etmekten başka bir şey olamaz. Ben bu babda kanımın son damlasını bile akıtmayı kendimce şeref addederim. Müsterih olunuz, Edirne Osmanlılarıdır.”*¹⁹⁷⁴

İzzet Paşa'nın *“Edirne Osmanlılarıdır!”* sözleri mitingin asıl gayesini ortaya koymaktadır. Miting heyeti ve kalabalık buradan ayrıldıktan sonra miting tamamıyla sona ermiş ve mitingciler, evlerine dönmüşlerdir.¹⁹⁷⁵ Böylece miting yasal zeminde kalarak, demokratik halk hareketi olma vasfını korumuştur.

¹⁹⁶⁸ BOA. BEO. 4202-315140

¹⁹⁶⁹ Bedrettin, *“Miting Tafsilâtı”*, **Sabah**, 3 Ağustos 1913, No: 8578.

¹⁹⁷⁰ **Sabah**, 1 Ağustos 1913, No: 8576.

¹⁹⁷¹ *“Harb-i Hazır ve Biz”*, **Tanin**, 30 Temmuz 1913, No: 1676.

¹⁹⁷² *“Miting”*, **Tanin**, 1 Ağustos 1913, No: 1678.

¹⁹⁷³ *“Harb-i Hazır ve Biz”*, **Tanin**, 30 Temmuz 1913, No: 1676.

¹⁹⁷⁴ Bedrettin, *“Miting Tafsilâtı”*, **Sabah**, 3 Ağustos 1913, No: 8578; **Tanin**, İzzet Paşa'nın heyette bulunan bir kişiye; *“Şahsımla arkadaşlarım nâmına derim ki kanaatimiz barayı bırakmak merkezinde değildir ve olamaz. Edirne verilmez, alınır.”* dediğini yazmıştır. *“Miting Mukarrerâtı”*, **Tanin**, 1 Ağustos 1913, No: 1678.

¹⁹⁷⁵ Bedrettin, *“Miting Tafsilâtı”*, **Sabah**, 3 Ağustos 1913, No: 8578.

Miting heyetince hazırlanan ve kalabalığa onaylattırılan miting kararnamesinde; tüm Edirnelilerin din, mezhep, meslek ve milliyet farkı gözetmeksizin ruhen ve vicdanen birleştikleri, Edirne'nin ebediyen Osmanlı hâkimiyetinde kalması ümidini taşıdıklarını ve bu aşamadan sonra siyasi teşebbüste bulunacak devletlerin bu durumu gözeterek adım atmaları gerektiği hususu vurgulanmıştır. Miting kararnamesi özetle şöyledir:

1– *Edirne'nin istirdadına mavaffakiyet husulünden ve ordu-yu hümayunları tarafından gösterilen sürat ve besalet sayesinde Bulgar mezaliminin temadi ve tevalisine imkân kalmadan bütün Edirnelilerin kurtarılmış olmasından dolayı padişahımıza şükran ederiz.*

2– *Mevcut hükûmete müzâheret ile hazır muvaffakiyetin esbâb ve evveliyatını ihzar ve bu konuda fedakârlıklar göstermiş olan tüm Osmanlılara teşekkürlerimizi sunarız.*

3– *Esna ve işgal müddetinde ve tahliye zamanında Bulgarlar tarafından yapılan zulm ve dehşetle tüm kutsal değerlerimize reva görülen saldırıları tüm medeni âleme duyurmak ve Bulgar idaresinin tekrar Edirne'ye gelmemesi için talep etmek üzere Avrupa kamuoyuna mürâcaât eyleriz.*

4– *Edirne vilâyetinin müebbeden Osmanlı hâkimiyeti altında kalmasını ve bu hususta bütün milletin müzâheret-i filiyyesini temin maksadıyla İstanbul'da kurulan Edirne Müdafaa Komitesiyle çalışmak üzere tam yetkiye haiz bir Edirne Merkez Komitesi teşkilini isteriz.*

5– *Edirne'nin daima Osmanlı hâkimiyeti altında kalması için Osmanlı doğmuş ve Osmanlı olmağa azmetmiş olan bütün Edirnelilerin canlarını, mallarını, neleri var ise tamamını vererek, son dereceye kadar fedakârlık etmeye yemin etmişlerdir.* ¹⁹⁷⁶

Kararnamenin bir sureti Fransızca hazırlanarak, büyük devletlerin konsoloslarına takdim edilmiştir.¹⁹⁷⁷ Miting Heyeti Reisi Mehmet Neşet Bey, şehrin ruhani reisleri ile birlikte ilk olarak Fransa konsoloshanesine gitmiştir. Kararnameyi takdim etmiş, Fransız hükûmetiyle basınının, Osmanlı lehindeki alakasından dolayı teşekkür etmiştir. Konsolos, kendilerini ziyaretten dolayı Mehmet Neşet Bey'e teşekkür etmiş ve Osmanlı ordusunun Edirne'ye girmesinden duyduğu memnuniyeti iletmiştir. Osmanlı askerlerinin, Bulgar askerlerine nazaran medeni olduğunu daha önceden hükûmetine yazdığını, şimdilerde ise miting kararnamesini memnuniyetle bildireceğini söylemiştir.¹⁹⁷⁸

Miting heyeti, sırasıyla İngiliz, İtalya, Rusya ve Avusturya konsolosluklarına uğrayarak, miting kararnamelerinin birer suretini takdim etmiştir. İngiliz konsolos, uzun zamandan beri Edirne'de bulunmadığından, kararname kendilerine iletilmek suretiyle Rusya konsolosluğuna bırakılmak istendiğinde konsolosluk, bunun yetkileri dâhilinde olmadığını ileri sürerek kararnameyi kabul etmemiştir. Akabinde Almanya konsolosluğuna vekâleten bakan Avusturya konsolosluğuna gidilmiş; miting kararnamesi, her iki hükûmete ulaştırılmak üzere takdim edilmiştir.¹⁹⁷⁹ Edirne Valisi Hacı Adil Bey kendisine sunulan miting kararnamesini Nezârete

¹⁹⁷⁶ BOA. BEO. 4202-315140.

¹⁹⁷⁷ **Sabah**, 1 Ağustos 1913, No: 8576.

¹⁹⁷⁸ Bedrettin, "*Miting Tafsilâtı*", **Sabah**, 3 Ağustos 1913, No: 8578.

¹⁹⁷⁹ Aynı yer.

göndermiştir.¹⁹⁸⁰ Edirne'nin kurtatılışı ve ebediyen Osmanlılarda kalması maksadıyla düzenlenen Edirne Mitingi, o güne kadar Edirne vilâyetinde düzenlenen en parlak, en coşkulu miting olarak kayıtlara geçmiştir. Bir daha Edirne'de bu büyüklükte bir mitingin düzenemeyeceği fikri herkesçe kabul görmüştür.¹⁹⁸¹ Mitingin ruhunda şehrin düşman işgalinden kurtarılışı nedeniyle “sevinç” hâsıl olduğundan coşkusu da fazladır. İşgal sonrası kentin ebediyen Osmanlı'da kalması arzu edildiğinden ve bu yönde Avrupa kamuoyuna çağrı yapıldığından mitingün dili özellikle “barışçıl ve hukuki”dir.

Edirne Mitingi, hükümetin yürüttüğü Edirne politikasıyla eşdeğer, paraleldir. Sadrâzam Sait Halim Paşa bir gazeteye vermiş olduğu demeçte, Midye-Enez Hattı'nın sınır kabul edilmesi halinde İstanbul'un tehdit altında kalacağını, bu sınır güvenliği için orduyu terhis edemeyeceklerini, İstanbul'u korumak için büyük bir ordu kurmak zorunda kalacaklarını beyan etmiştir. Avrupalıların Sofya'yı işaret ederek, başka bir hükümete iyi, Osmanlı hükümetine kötü olmaması gerektiğini, daha öncelerinde Osmanlı lehine olan antlaşmaların, Balkan devletlerinin başkentlerinde yırtılmış olduğunu hatırlatarak, Londra Antlaşması'na uymayan Osmanlı Devleti'nin bundan ötürü kınanmasının yanlış olduğunu söylemiştir. Büyük devletlerin adaletine inançlarının tam olduğunu belirtmiş ve Osmanlı lehine karar verecekleri umudunu taşımıştır. Son olarak, Meriç Nehri'nin batısına geçilmeyeceğini ve eski Bulgar arazisine girilmeyeceğini açıklamıştır. Edirnelilerin yardım çağrılarına cevap verdiklerini belirtmiştir.¹⁹⁸² İşgalin hukuki dayanağının, Edirnelilerin daveti olduğunu ve Edirnelilere barış getirmek için kente girdiklerini açıklamıştır.

Edirne Mitingi'nin gerçekleştirildiği gün aynı zamanda Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye tahminen 5-6 bin süvarinin katıldığı resmigeçit töreni düzenlenmiştir. Törene “*Edirne Fatihi*” olarak ünlenen Enver Bey katılmış ve yabancı bir basın kuruluşuna vermiş olduğu demeçte “*Edirne'yi katiyen tahliye etmeyeceğiz. Buradayız, burada kalacağız. Avrupa bilsin ki Osmanlı ordusu Osmanlı olan Edirne şehrini müdafaa etmek için son askerine varıncaya kadar fedâ edecektir. Edirne'den katiyen vazgeçemeyiz.*¹⁹⁸³” demiştir.

Osmanlı yönetiminin, Edirne'den katiyen vazgeçmeyeceğini âleme duyuran Edirne Mitingi, Avrupa kamuoyunca da yakından takip edilmiştir. Özellikle Paris basını, Türkler lehine

¹⁹⁸⁰ BOA. BEO. 4202-315140.

¹⁹⁸¹ **Sabah**, 1 Ağustos 1913, No: 8576.

¹⁹⁸² “*Sadrâzam Paşa'nın Beyânâtı*”, **Sabah**, 29 Temmuz 1913, No: 8573.

¹⁹⁸³ “*Enver Bey'in Beyânâtı*”, **Sabah**, 30 Temmuz 1913, No: 8574.

yazılar kaleme almışlardır.¹⁹⁸⁴ Hindistan Müslümanları da İngiltere'nin tutumundan rahatsızlık duyduğunu düzenlemiş oldukları mitingler ile ifade etmişlerdir. İngiliz sömürüsü altında yaşayan Hintli Müslümanların tepkileri son derece önemlidir. Ayrıca Hindistan'daki gayr-ı Müslimler bu mitinglere iştirak ederek, Müslümanların yanında yerlerini alarak, İngiliz yönetimine tepkilerini sunmuşlardır.¹⁹⁸⁵

Edirne'ye Türk ordusunun girmesinin ardından İngiliz yönetiminin Londra Antlaşması vurgulu ve kentin boşaltılması yönünde açıklamasının iştilmesi üzerine Edirne'de sivil toplum kuruluşlarınca büyük bir miting düzenlenmiştir. Miting katılım sayısının fazlalığı, çoğulcu ve çokuluslu yapısı ile ön plana çıkmıştır. Mitingde, Bulgar mezalimi anlatılmıştır. Şehrin, Türk kenti olduğu vurgulanmıştır. Mitingin dili, barışçıldır. Savaş taraftarlığından ziyade “*hukuki mücadele*” öncüllendirilmiştir. Avrupalıların desteği esastır. Edirne'nin ebediyen Türk yurdu kalması arzulanmaktadır. İngiliz yönetiminin çabaları boşa çıkarılmak istenmektedir.

2.2.2. Midye Mitingi

27 Temmuz 1913 Pazar günü Edirne'ye bağlı Midye kasabasında köy ahalisinin katılımıyla yaklaşık 4 bin kişi tarafından miting düzenlenmiştir.¹⁹⁸⁶ Mitinge katılım sayısı, ülke siyasetine etki edecek orandadır. Mitinge, İslam ve Hristiyan ahali birlikte katılmışlardır. Miting, çokuluslu yapıya sahiptir. Kozmopolit yönü ön plandadır. Mitingciler, Midye Menzil Kumandanı Binbaşı Bey'in hanesi önüne giderek, nümayişte bulunmuşlardır. Kalabalık, Osmanlı hükümetine bağlı kalacaklarına ve bu yolda canlarını feda etmekten çekinmeyeceklerine dair yemin etmiştir. Kumandan Bey mitingcilere teşekkür etmiş ve nümayişçiler oradan ayrılmışlardır.¹⁹⁸⁷ Hazırlanan miting kararnamesi şöyledir:

“Birincisi: Osmanlı ordusunun zaferi münasebetiyle Bulgarların zalimce ve gaddarca yönetiminden bizleri kurtarmış olduğundan dolayı hükümetimize ve ordu kumandanlarımıza tebriklerimizi ve teşekkürlerimizi sunarız.

İkincisi: Osmanlı ordusunun ileri hareketle haksız olarak işgal edilen yerlerimizin Bulgaristan sınırları içerisinde geçmesi için kabul edilmesine tasavvur olunan karara karşı umûmiyetle protesto ederiz.

*Üçüncü olarak; Bu konudaki kararımızı Bâb-ı Âlî ile büyük devletlerin temsilciliklerine tebliğ olunmak üzere Midye Münzil Nokta Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'den yazılan bir yazıyla beraber işbu kararın bir sureti kumandana verilmekle beraber Müfettişliğe ve Dâhiliye Nezâretine ve Rum Ortodoks Patrikhânesine ma'lûmât verilmesine karar verildi.*¹⁹⁸⁸ ”

¹⁹⁸⁴ “Avrupa’da Tesirat”, **Sabah**, 6 Ağustos 1913, No: 8581.

¹⁹⁸⁵ “Hindistan’da Tazahürat”, **Sabah**, 6 Ağustos 1913, No: 8581.

¹⁹⁸⁶ BOA. BEO. 4204-315262.

¹⁹⁸⁷ “Midye’de”, **Tanin**, 31 Temmuz 1913, No: 1677.

¹⁹⁸⁸ BOA. BEO. 4204-315262.

Kararnamede “*Bulgar zulmü, zalim yönetimi*” bahse konu edilmiş ve mücadelenin hukuki boyutu öne çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra askeri mücadeleden de çekinilmediğinin altı çizilmiştir.

Miting kararnamesini, Midye kasabasında Kaimakam Vekili ve Miting Heyeti Reisi Mihail Atnasyadi, Belediye Reis Vekili İstirati, dava vekillerinden Aleksandır ve ahaliden A. Manuri isimli şahıslarca imzalamışlardır.¹⁹⁸⁹ İmza heyetinin içerisinde İslam vatandaşı yoktur. Heyetin tamamı gayr-ı Müslim vatandaşlardan oluşmaktadır. İttihâd-ı Osmani politikasına uygundur.

31 Temmuz 1913’te Midye ahalisi, Bulgar ordusu tarafından yapılan katliamları protesto etmek ve Midye’nin ilelebet Osmanlı kalması adına bir miting daha düzenlemiştir. Miting heyeti üyeleri arasında Dava Vekili Aleksandro, tüccardan E. Veknaşo ve Hanodi isimli şahıslar yer almışlardır. Heyetin tamamı bir önceki mitingdekiyle benzer şekilde gayr-ı Müslimlerden oluşmaktadır. Midye kazasının tüm eşrafı, kiliseden çıktıktan sonra ellerinde Osmanlı bayrakları ile küçük kızlar, Osmanlı marşı söyleyerek miting yerinde toplanmışlardır. Bütün kaza sakinlerinin her zaman Osmanlı kalması ve icap ederse bütün mal ve mülklerini Osmanlı askeri uğruna feda eyleyeceklerine dair nutuklar söylemişlerdir.¹⁹⁹⁰ Miting, ittihâd-ı anâsır fikri temelinde düzenlenmiştir.

Midye ahalisi, bu mitingle beraber Osmanlı askerinin kasabalarını işgal etmesinden kaynaklanan sevinçlerini göstermişlerdir. Edirne civarında meydana gelen Meriş ve Derviş köyleri arasında Arda Nehri içinde bulunan Bulgar ordusunun katletmiş olduğu üçü Müslüman asker, üçü gayr-ı Müslim sivil kişilerin cesetleri münasebetiyle Bulgar zulmünü protesto etmişlerdir. Sıhhiye raporuna göre bu insanlar, 20 gün kadar önce yaralanıp, kuyuya atılmışlardır. Bu olayla Bulgar mezalimini uluslararası kamuoyunun dikkatine sunmuşlardır.¹⁹⁹¹

Sıhhiye raporuna göre cesetlerin tümünün vücutlarının muhtelif yerlerinde patlayıcı madde eseri izler bulunmaktadır. Maktuller bombalanarak öldürülmüşlerdir. Bunlardan birisi, yüzünden kesilmiştir. Askerlerin ikisi üzerinde Emin ve Mehmet namına iki mühür ortaya çıkmıştır. Cesetler, 20 gün kadar önce kuyuya atılmışlardır. Hem bu olayı protesto etmek ve hem de dokuz aydan beri Bulgarlardan gördükleri cebir, şiddet ve hakareten kurtuluşlarını kutlamak üzere miting alanında toplanan kalabalık, Osmanlı askerlerinin kasabalarını işgal etmesinden

¹⁹⁸⁹ “*Midye’de*”, **Tanin**, 31 Temmuz 1913, No: 1677.

¹⁹⁹⁰ **BOA**. BEO. 4202-315105.

¹⁹⁹¹ Aynı yer.

doğan genel mutluluk ve sevinçlerini ifade etmişlerdir. Mitingde İngiltere başvekilinin son dönemde yayınlanan nutkuna karşılık yalnız Bulgaristan hükümetinin değil ahali ve milletin de hukukunu muhafaza edilmesi gerektiği görüşü üzerinde durulmuştur.¹⁹⁹² İngiltere başvekilinin kendi başkenti Londra’da imza edilen antlaşmaya Türklerin uymamasına hiddetlenerek, Edirne’nin terkinin istemesine yönelik beyanatına tepkilerini ortaya koymuşlardır.¹⁹⁹³

Midye Mitingi, heterojen bir mitingdir. Mitingin düzenleyicileri ve katılımcıları gayr-ı Müslimlerdir. II. Meşrutiyet miting ve nümayişlerinin farklı olanları arasındadır. Mitingin hedefinde Bulgar mezalimi vardır. Bunun yanı sıra İngiltere başvekilinin açıklaması protesto edilmiştir. Edirne’nin Osmanlı kenti olarak kalmasının daha doğru olduğu açıklanmış ve Bulgarların yakın zamanda yapmış oldukları katliama değinerek, mücadelenin “*hukuki*” boyutu ele alınmıştır.

2.2.3. İzmir Mitingi

26 Temmuz 1913 tarihinde İzmir’de Müslim ve gayr-ı Müslim halktan oluşan 50 bin kişi, Edirne’nin ebediyen Osmanlı hâkimiyeti altında kalması, yüzbinlerce din ve vatan kardeşlerinin Bulgarların vahşetine maruz kalmamaları için hükümet ve kışla bitişigindeki meydanlıkta miting düzenlemişlerdir.¹⁹⁹⁴ İzmir kenti, Balkan Savaşı’nda toprak kayıplarından sonra Balkan coğrafyasını terk ederek kitleler halinde Anadolu’ya yapılan göçmenlerin iskân edildiği, cami ve okullarının dolup taşıdığı yerlerden biridir.¹⁹⁹⁵ Bu nedenle İzmir ahali, gerek Osmanlı yönetimi için ve gerekse Balkan Türkleri için Edirne’nin geri alınmasının manasını yakından bilmektedir. Bu suretle İzmir’de miting düzenlenmesinin ve katılımın fazlalığı anlaşılabilmektedir.

27 Temmuz 1913 tarihli *Tanin*, İzmir Hükümet Konağı bitişiginde Belediye Müftüsü Fehmi tarafından dua edildiğini ve ardından Mutasarrıf Mazhar Bey tarafından konuşma yapıldığı yazmıştır. Ayrıca miting sırasında herkesin birbirini tebrik ettiğini ve Edirnelilerin mesut olduklarını, tüm Edirnelilere ve Türk ordusuna memleket adına selamlarını ilettiklerini kaleme almıştır.¹⁹⁹⁶ İzmir Mitingi’ne İslam, Ermeni, Rum ve Musevi vatandaşları katılmışlardır.

¹⁹⁹² Aynı yer.

¹⁹⁹³ Karal, **a.g.e.**, s. 347-349.

¹⁹⁹⁴ BOA. DH. MUI. 9-11; 167-22.

¹⁹⁹⁵ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makûs Talihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 188.

¹⁹⁹⁶ “*Edirne’ye Dair*”, **Tanin**, 27 Temmuz 1913, No: 1673.

Miting, ittihâd-ı anâsıra uygun, kozmopolit bir yapıya sahiptir. Çoğulcu anlayışla hareket edilmiştir. Mitingde, ruhani reisler yerlerini almışlardır. Esnaf, işyerlerini kapatarak mitinge iştirak etmişlerdir. Konuşmacılar, Edirne'nin Osmanlı hâkimiyeti altında kalması gerektiği yönünde görüşlerini açıklamışlardır. Elllerinde Osmanlı bayrakları sallayan kalabalık bu uğurda yemin etmişlerdir. Mitingde alınan kararlar Aydın Valisi Nazım Bey vasıtasıyla Dâhiliye Nezâretine bildirilmiştir.¹⁹⁹⁷ Mitingde, Osmanlılık düşüncesi hâkimdir.

Edirne'nin kurtuluşu münasebetiyle Trabzon, Samsun ve Dimetoka gibi yerlerden tebrik telgrafları çekilmiş ve bu telgrafların br kısmı basında yayımlanmıştır. Bu telgraflarda açık yer (katılım sayısı, meydan ismi) ibareleri açıkça geçmemektedir. Açık yer toplantısı olup olmadıkları tam olarak anlaşılmadığından çalışmanın bu kısmında bu telgraflara yer verilmemiştir. Birbirinin türevi niteliğindeki telgraflara örnekleme bakımından Osmanlı hâkimiyetine geri dönen Dimetoka ahalisi ve ileri gelenlerinin, Bolayır Kolordusu Kumandanlığına ve Dimetoka Kolordu Kumandanlığına çektiği; metropolit vekili, belediye reisi, Osmanlı Bankası müdürü imzalı telgraf aşağıya çıkarılmıştır:

“... Bulgarların dünya medeniyetinden nâsib almadıkları açıktır. Malımıza, canımıza ve ırzımıza saldırmışlardır. Bulgarların saldırılarına ve cinayetlerinden bizleri Osmanlı ordusu kurtarmıştır... Bulgarlar tarafından uğradığımız zulmün işaretleri henüz geçmemiştir. Bolayır Kolordusu, memleketimize geldikten sonra asayiş ve emniyeti sağlayarak sükûneti te'sîs etmiştir. Kalblerimizin i'timâdını sağlamıştır. Osmanlı hükûmeti ile ordusu bizim için saadet ve hayat kaynağıdır. Bulgarların süregelen zalimce yedi sekiz ay kadar süren saldırılarından sonra Osmanlı yönetimini daha ciddi ve daha samimi sûrette takdir eylediğimizi itiraf ederiz. Önceleri, Avrupa büyük devletlerinin insanlığına kefil oldukları Bulgarlar, bizlere işgalleri müddetinde medeniyet, insaniyetten ve insaftan uzak işlemler bulunmuşlardır. Avrupa devletleri böyle bir idârenin zulmü altında kalmamıza ses çıkarmamışlardır. Bizim 600 senelik ulvî derecede insaniyetli idâremizi göz ardı etmişlerdir. 600 senelik Osmanlı idâresinde refâh ve saadet içerisinde yaşadığımızı ve Osmanlı idâresinin her daim bunu te'sîs etmeye çalıştığını belirtiriz. Bizler bütün mevcûdiyetimizle yalnız Osmanlı kalmak isteriz... Bizler bir daha zâlim Bulgar idâresi altına girmek istemiyoruz.”¹⁹⁹⁸

Telgrafta kısaca “Osmanlı kalmak” vurgusu yapılmıştır. Hedefte, Bulgar mezalim yönetimi vardır. Avrupa kamuoyu etki altına alınmak istenmektedir. “Hukuki mücadele” önemsenmektedir.

Bulgaristan, diğer Balkan devletleri ile kendi arasındaki meseleleri 10 Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması ile çözmüştür.¹⁹⁹⁹ Osmanlı Devleti ile 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Meriç nehri sınır olarak tespit edilmiş; Edirne ve Kırklareli Osmanlı'da

¹⁹⁹⁷ BOA. DH. MUİ. 9-11; 167-22.

¹⁹⁹⁸ BOA. BEO. 4204-315262.

¹⁹⁹⁹ İsmail Hami Danişment, a.g.e. C. 4, s. 407.

kalmıştır.²⁰⁰⁰ Bu suretle Edirne, İzmir ve Midye mitingleri, emeline ulaşmıştır. Sırbistan ile 14 Mart 1913'te İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Yunanistan ile Ege adaları meselesi hariç olmak üzere 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması imzalanarak, Girit kesin olarak Yunanistan'a bırakılmıştır.²⁰⁰¹ Böylece Balkan Harbi resmen sona ermiştir.

Balkan Savaşları miting ve nümayişlerinin ruhunda “*harp*” vardır. Çoğunluğu, şiddet meylli sivil halk hareketleridir. Hükümetten bağımsız, partiler arası uzlaşî kültürü hâkimdir. Balkan Meselesini “*sulh-konferans*” yoluyla Rumeli Islahatları adı altında Girit'tekine benzer muhtariyet anlayışıyla çözeceğini uman Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti politikasına karşıtlığın sonucudur. Osmanlı hükümetini savaşa kanalize etmenin siyasi propaganda araçlarıdır. İstanbul'dan taşralara sirayet etmiştir. İstanbul'daki ilk mitingler şiddetli ve gösterişli olmuşlardır. Mitinglerde ittihâd-ı anâsır ön planda tutulmuştur. Mitinglerin ekseriyeti, kozmopolit yapıda, çoğulcu anlayışla icra edilmiştir. Buna karşın Arabistan ve Balkan coğrafyasındaki çoğu mitingler, heterojendir. Mitingler, ittihâd-ı Osmaniye üzerine inşa edilmiştir. Ancak “*ortak düşman*” karşısında kitlesel yığınlar kümeleştiğinden, birlik ve beraberlik sağlandığından, vatan ve millet sevgisi yüceltildiğinden, düşmana “*kahrolsun*” diye bağrıldığından “*can, mal feda edildiğinden*” kısacası milliyetçi söylemler arttığından perdenin arkasında Türk milliyetçiliği güçlenmiştir. Alanları dolduran binlerce kalabalık, milletleşmiştir.

3. Birinci Dünya Savaşı Miting Ve Nümayişleri

I. Dünya Savaşı sürecindeki miting ve nümayişler “*Kapitülasyonların Kaldırılması, Umum-i Harp Taraftarlığı, Cihâd-ı Ekber İlanı, Çanakkale Zaferi ve Çanakkale'den Mondros'a Miting ve Nümayişler*” başlıkları altında işlenmiştir. Bu kısımdaki mitinglerin konusu; savaş ve savaşla ilgili koşullardır. Bu dönemde çoğu toplumsal meseleler rafa kaldırılmıştır. Toplum ve siyasi hayatta kamu düzeni ile kamu barışı esastır. Bu nedenle miting ve nümayiş gibi halk eylemleri genellikle yasaktır. Sadece hükümete ve halka moral verecek, ya da diğer taraftan hükümetin savaş yanlısı politikasını halka mâl edecek hareketlere müsaade edilmiştir. Diğer türlü yasaklanmış ve düzenleyecileri yakalanmıştır. Özellikle savaşın sonlarına doğru nadiren olsa da “*zahire sıkıntısı*” ve “*savaş aleyhtarlığı*” gösterileri meydana gelmiştir.

²⁰⁰⁰ Karal, **a.g.e.**, s. 3347-349.

²⁰⁰¹ Ayışığı **a.g.e.**, s. 123.

Kara Avrupası'nda, Napolyon Savaşları'nın galiplerinin “uluslararası düzenin kurulması” yoluyla çıktıkları 1815 Viyana Kongresi'nin koşullarının sağladığı; 1854 Kırım Savaşı sayılmaz ise Avrupa'nın en uzun süreli barış dönemi,²⁰⁰² “Büyük Güçler” adı verilen “düvel-i muazzama” devletlerinin, 1914 senesi Temmuz ayının sonundan itibaren birbirleriyle savaşmaya başlamaları ile son bulmuştur. Savaş patlak verdiğinde Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmiş, sulhçu olduğunu açıklamıştır. Diğer taraftan da Balkan Harbi'nde uğradığı felaketleri gidermenin arayışı içerisine girmiştir.²⁰⁰³ Savaştan uzak kalamayacağından bahisle mevcut bloklar arasında yer edinme gayreti içerisine girmiştir.²⁰⁰⁴ Osmanlı yönetimi, 2 Ağustos 1914'te Almanya ile gizli bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Sait Halim Paşa hükümeti, savaştan kaçamayacağını düşünmekte ve gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Tarafsızlık hukukunu avantaja çevirerek, askeri ve mali eksikliklerini gidermeye çalışmıştır.²⁰⁰⁵ Tarafsızlık hükmünün hâkim olduğu sırada fırsatten istifade mevcut hükümet kapitülasyonları kaldırmıştır. Osmanlı kamuoyu, kapitülasyonların kaldırıldığını öğrenmesiyle sokaklara ve meydanlara çıkarak miting ve nümayişlerle haberi kutlamışlardır.

3.1. Kapitülasyonların Kaldırılması Miting ve Nümayişleri

Kapitülasyonların lağvı, Türk mefkûresine muvafık surette tanzim edilen meselelerinden biridir.²⁰⁰⁶ Osmanlı hükümetinin 8 Eylül 1914'te kapitülasyonları kaldırmasının ardından 10 Eylül 1914 tarihli Sultanahmet Mitingi'nde konuşan Hüseyin Cahit Bey şunları söylemiştir:

“Biz bu vakte kadar bu memlekete sahip değil idik. Bu memlekete ecnebler sahip idi. Onlar her muafiyeti haiz bulunuyorlar, kendi kanunları mücibince hareket ediyorlar, bizim zararımıza menfaatlerini tezyîd ediyorlar idi. Bu memleket onların bir malikânesi, Osmanlılar da bunların huzur ve refâhını te'mîne memur amele hükmünde idi. Onların ayrı mahkemeleri vardı. Osmanlılar, 10 Temmuz sene 324'de dâhil-i istibdâda karşı koydular ve o istibdâdı ezdiler. Bugün de Avrupa istibdâdına karşı ihrâz-ı muvaffakiyyet ettiler (şiddetli alkışlar)...”²⁰⁰⁷

“Avrupa istibdadı” olarak telakki edilen kapitülasyonların iktisadi mahiyette olanlarının memlekette ziraatin bir kısmını ve sanayinin bütününe öldürdüğü, bu nedenle memleket ile

²⁰⁰² Henry Kissinger, **Diplomasi**, Bs. 11, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Kasım 2012, s. 70-71.

²⁰⁰³ Sait Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, Yay. Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 307-308.

²⁰⁰⁴ Osmanlı Devleti'nin ittifak arayışı hakkında ayrıca bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s. 107-110.

²⁰⁰⁵ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 141-155.

²⁰⁰⁶ **BOA**. HR. MA. 1192-24.

²⁰⁰⁷ “Hüseyin Cahit'in Nutku”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

devletin fakir kaldığı, hiçbir işi kendi gücü ile yapamadığı, birkaç ufak imar işini de ezici şartlar altında alınan ecnebi parası ile ya da ecnebi eli ile yaptırmaya mecbur olduğu dönemin tanıkları tarafından yazılmıştır. Ayrıca ecnebi yatırımcıların, vergi ödememesinin yerli yatırımcıları iyice yok ettiği, Türk olmayanların ecnebi tabiiyetine geçtiği, adli boyutunun ise imparatorluğun farklı yerlerinde isyan etmek isteyen milletlere imkân sunduğu, Osmanlı toplumu içerisinde iç karışıklık çıkartmak isteyen devletlere olanak sağladığı, isyanlarla uğraşan Osmanlı Devleti’ni diğer devletler karşısında yılmın düşürdüğü ifade edilmiştir.²⁰⁰⁸

Osmanlı Devleti tarafından yabancı devletlere tanınan ve daha sonra tanımak zorunda kalınan kültürel, hukuki ve ticari imtiyazlar, bilhassa sanayinin doğmasından ve gelişiminden sonra Osmanlı Devleti’nin üreten devlet formatına geçememesinden sonra üretim artışı ve pazar arayışı kapsamında ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda egemenliğini kaybetmesine yol açmıştır. Özellikle kapitülasyon antlaşması yapmış olduğu devletlerin Osmanlı ekonomisine ve hâliyle siyasetine egemen olması, memleketin yabancıların eline geçtiğine dair bir kanaat ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle kapitülasyonların; “*Avrupa istibdadı*” benzetmesi, Osmanlıların; “*amele*” olarak sayılması ve memlekete sahiplerin; “*ecnebi*” olduğu görüşlerinin ortaya atılmasına neden olmuştur.

Yabancı devletlerin başta Fransa (1536) olmak üzere Osmanlı Devleti’nden elde etmiş oldukları ticari ayrıcalıkların zamanla genişlemesi ve 1740 senesinden itibaren daimi hale getirilmesinin ardından Osmanlı piyasası ve ekonomisi yabancıların eline geçmiştir. Böylelikle yabancılar, ülkenin sahibi konumuna gelmişlerdir. 1908 Devrimi’nden itibaren eşitlik ve dalet kavramlarının gereğinden olmak üzere fikri tabanı Batılılarca kendisine “*Cin Ali Paşa*” denilen Sadrâzam Şehit Ali Paşa’ya kadar uzanan “*kapitülasyonların tamamıyla kaldırılması*” düşüncesi meşruti hükümetlerde hâsıl olmuştur.²⁰⁰⁹

II. Meşrutiyet Dönemi’nde SadazamKânîl Paşa’nın hükümet programında; yabancı devlet vatandaşlarının Osmanlı ülkesindeki bir takım ayrıcalıklarının yine kendi devletlerinin rızalarının alınması koşuluyla yakın bir zamanda kaldırılacağı kararlaştırılmıştır. Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti zamanında bir takım imtiyaz ve kapitülasyonlar konusunda meydana gelen masraflardan kurtulmaya çalışılacağı belirtilmiştir. Benzer düşünceler İbrahim Hakkı Paşa hükümetinde de işlenmiştir. 1913’de Sait Halim Paşa’nın kurmuş olduğu hükümet programında

²⁰⁰⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Bs. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s. 4

²⁰⁰⁹ Mehmet Emin Elmacı, “*İttihat ve Terakki’nin Kapitülasyonları Kaldırması ve Diplomatik Alanda Yabancı Devletlerin Tepkileri*”, *İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu*, C. 1, TTK Yayınları, Ankara, 2015, s. 33-84.

kapitülasyonların, Osmanlı ticaretini sekteye uğrattığından bahisle bu konuda gerekli çalışmaların yapılacağı kararlaştırılmıştır.²⁰¹⁰

1908 Devrimi'nden itibaren “*ihtilal fırkası*” İttihat ve Terakki Fırkası, Padişah II. Abdülhamit'ten; hürriyeti aldıklarını, devam eden süreç içerisinde yeni kapitülasyonlardan kaçınılacağını, gayelerinin kapitülasyonları lağvetmek olduğunu böylece bağımsızlıklarını elde edeceklerini açıklamışlardır.²⁰¹¹ Fırka, 1911 Kongresi'nde ilk defa kapitülasyonların kaldırılmasını gündemine almış ve planmanın yapılmasını istemiştir. 1913 Kongresi'nde, tüm kapitülasyonların kaldırılmasını kutsal amaç saymış ve bu kararlılığını 1914'lere kadar taşımıştır.²⁰¹²

“*Umum Savaş*” patlak verdiğiinde Osmanlı yönetimi, rıza dâhilinde kapitülasyonların kaldırılması konusunda yoğun bir şekilde diplomasi trafiği başlatmıştır. Uzanca süren görüşmelerin ardından 8 Eylül 1914'te kapitülasyonları lağvetmiştir.²⁰¹³ Halil Mentеше anılarında kapitülasyonların kaldırılışı hakkında şunları söylemiştir: “*Hükûmet (Sait Halim Paşa) Ağustos'un yirmiyedisinde (8 Eylül 1914) kapitülasyonları ilga etti ve devletlerin İstanbul'daki süferasına kararını esbâb-ı mûcibeli bir nota ile iblağ etti.*”²⁰¹⁴ Nota, 9 Eylül akşamı elçiliklere tebliğ edilmiştir. Bu nota nedeniyle İstanbul'da ve diğer vilâyetlerde törenler ve fener alayları düzenlenmiştir. Bu yerlerden İttihat ve Terakki Cemiyetine kutlama telgrafları gönderilmiştir.²⁰¹⁵ Osmanlı coğrafyasında çeşitli zamanlarda “*Makedonya, Makedonyahıdır!*”, “*Balkanlar, Balkanlıdır!*” sloganlarının atıldığı mitinglere benzer bir şekilde “*Türkiye Türklerindir!*”²⁰¹⁶ sloganının atıldığı miting ve nümayişler düzenlenmiştir.

3.1.1. İstanbul Miting ve Nümayişleri

Fransız Büyükelçisi Maurice Bompard, 10 Eylül 1914'te, Quai d'Orsay'e geçtiği telgrafta şunları yazmıştır: “*Sadrâzam, (Sait Halim Paşa) dün akşam (9 Eylül), Türkiye'de kapitülasyonların 1 Ekim'den itibaren kaldırılacağını diplomatik misyonlara bildirdi. Haberin şehirde duyulmasının hemen ardından şehir bayraklarla donatıldı, bandolar olayın büyük bir*

²⁰¹⁰ Aynı yer.

²⁰¹¹ Halil Mentеше, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, Yay. Haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 75.

²⁰¹² Elmacı, **a.g.m.**, s. 33-84.

²⁰¹³ **Düstür**, 2. Tertip, C. 6, s. 1273.

²⁰¹⁴ Halil Mentеше, İttihat ve Terakki Fırkasının önde gelenlerindendir. Kapitülasyonların kaldırıldığında Muğla Mebusu ve Meclis Başkanı'dır. Mentеше, **a.g.e.**, s. 123.

²⁰¹⁵ Karal, **a.g.e.**, s. 390.

²⁰¹⁶ Liman Von Sanders, **Türkiye'de 5 Yıl**, Burçak Yayınevi, İstanbul 1968, s. 184.

coşku ile kutlandığı sokaklarda geçit töreni yaptı.”²⁰¹⁷ Buna göre İstanbul nümayişleri, 9 Eylül akşamında bir kızgınlıkla veya bir velvelenin aksine sevinçle başlamıştır.

9 Eylül Çarşamba günü başlayan nümayişler, gece yarısına kadar devam etmiştir. Nümayiş alayları, İstanbul ve Beyoğlu’nu sükûn ve intizam ile her tarafını dolaşmış, şehrin en ufak yerlerine uğrayarak, kapitülasyonların kaldırılmasını kutlamışlar, insanlar üzerinde güzel akisler bırakmışlardır.²⁰¹⁸ Bu alayların pek çoğunda esnaf cemiyetleri de yer almış ve özellikle İttihat ve Terakki Kulüpleri önündeki nümayişler pek gösterişli geçmiştir.²⁰¹⁹ Nümayişlerin yıldızı, İttihat ve Terakki Fırkasıdır. İstanbul’un tüm cami minarelerinin şerefeleri süslenmiş, Beyazıt, Fatih, Aksaray, Sultanahmet ve diğer yerler ile Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy ve Boğaziçi’nin tamamı bayraklar ile donatılmıştır.²⁰²⁰

Fatih, Beyoğlu, Beyazıt, Yeniköy, Anadolu Hisarı, Üsküdar, Kadıköy, Adalar, Makriköy belediye daireleri önünde birçok sancaklar, binlerce fenerler, eşliğinde gerçekleştirilen ve birçok vatansever konuşmaların yapıldığı nümayişler neticesinde iki husus ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, İstanbul Şehremini Cemil Paşa’nın “*milli zafer*” olarak addettiği kapitülasyonların kaldırılışının taşra belediye dairelerine tebliğ edilmesi arzusudur. Diğer ise hükümete duyulan memnuniyet ve şükranı ifade etmek için İstanbul’da “*büyük bir miting*” düzenlenmesidir.²⁰²¹

Beyoğlu Nümayişi, 9 Eylül Çarşamba günü haberin yayılması üzerine Beyoğlu civarında toplanan binlerce halk üç kol üzerine hareket etmiştir. 1. kolu teşkil eden Söğütözü, Hasköy, Kasımpaşa Esnaf ve Ahali Cemiyetinden Beyoğlu Belediye Dairesi önünden Tatavla, Taksim Caddeleri yolu ile Beyoğlu İttihat ve Terakki Kulübünün önüne gelmişlerdir. Kulüp önünde vatansever nümayişlerde bulunmuşlardır.²⁰²² Beyoğlu ve çevresinde yabancı devletlerin büyükelçilikleri bulunması hasebiyle bu civarda yapılacak nümayiş ve atılacak sloganlar son derece önemlidir. 2. kol, Galata ahalisiyle birçok esnaf heyetleri Tramvay Caddesi yolunu takiben Dolmabahçe ve Almanya elçiliği yoluyla Taksim’e gelmişlerdir. 3. kolu teşkil eden Beşiktaş, Ortaköy ve civar ahali ile esnafı da Bahriye Nazırı Cemal Paşa’nın konakları önünde durarak kapitülasyonların kaldırılmasından dolayı teşekkür mahiyetinde nümayişlerde

²⁰¹⁷ Elmacı, **a.g.m.**, s. 33-84.

²⁰¹⁸ “*Sultanahmet Mitingi*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰¹⁹ “*Sür ü Sürür-i Umûmî, Beyoğlu’nda*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 12 Eylül 1914, No: 1196.

²⁰²⁰ “*Sultanahmet Mitingi*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰²¹ “*Dünkü ve Bugünkü Şenlikler*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Eylül 1914, No: 1195.

²⁰²² “*Beyoğlu Civarında*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

bulunmuşlardır.²⁰²³ Nazır Bey, yapılan konuşmalara karşılık vererek başarının sadece hükümete ait olmadığını milletle birlikte başarı elde edildiğini söylemiştir.²⁰²⁴ Nazır, kapitülasyonların rıza dâhilinde kaldırılması sürecinde Cavit Bey ile beraber İngiltere ve Fransa devlet yetkilileri ile sıkça görüşmeler yapmıştır.²⁰²⁵

2. ve 3. kollar, Taksim’de birleşmişlerdir. O esnada 1. kol bunlara katılmıştır. Bu esnada Antalya Mebusu Fuat Bey tarafından kapitülasyonların kaldırılmasından doğan faydaları belirtir bir konuşma yapılmıştır. Ardından İttihat ve Terakki Merkezi Umûmîliğine bir telgraf çekilmiş ve “*büyük bir miting*” yapılması için ahalinin arzusu beyan edilmiştir. Alay, Tokatlıyan Gazinosu’nun önüne geldiğinde önde donanma cemiyetleri bandosu ve üyelerinden bazı kimselerden bulunan 4. kol ile karşılaşmış ve onlar da burada alaya katılmışlardır. Nihayetinde 4 kollu alay, Beyoğlu Belediye Reisliği önüne ulaşmıştır.²⁰²⁶

Belediye binası önünde Saruhan Mebusu Sabri Bey bir konuşma yapmıştır. İstanbul halkının kapitülasyonların kaldırılmasından son derece memnun, bahtiyar olduğunu, bu günü kendilerinin tarih hayatında “*abide-i gün*” ilan ettiklerini söylemiştir. Osmanlı memleketlerinin her tarafında bu şenliklerin sürdürülmesini arzu eylediklerini, bu mukaddes arzularının şehremaneti vasıtasıyla tüm belediye reisliklerine bildirilmesi için belediye müdürüne müracaat etmiş olduklarını, kapitülasyonların zararlarını izah ile hükümetin bu hususta gösterdiği azim ve metanetin şayanı şükran olduğunu ifade etmiştir. Beyoğlu Belediye Müdürü Lütfi Bey, heyetin arzusunu Şehremini Cemil Paşa’ya arz edeceğini söylemiştir. Bu esnada Darülaceze Bandosu vatansever müzikler çalıp, ahali “*Padişahım çok yaşa!*” sloganı atmıştır. Belediyeden sonra nümayişçiler, Beyoğlu İttihat ve Terakki Kulübünün önüne gelmişler, konuşmaların ardından herkes dağılmıştır.²⁰²⁷

İttihat ve Terakki Fırkası mensuplarıyla birlikte ahali, dört koldan Beyoğlu Belediye Binası önüne gelmişler ve burada toplanmışlardır. Kapitülasyonların kaldırıldığı günün “*abide-i gün*” ilan edilmesini istemişlerdir. Beyoğlu ahalisinin arzusu, kapitülasyonların kaldırılışının coşkusunun taşraya kadar yansıtmaktır. Bu nedenle Beyoğlu Belediye Müdürü Lütfi Bey’den Şehremaneti Cemil Paşa nezdinde girişimlerde bulunarak, taşra belediyelerinin öncüllüğünde nümayişlerin tüm vilâyetlerde yapılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Son olarak, Beyoğlu İttihat

²⁰²³ Aynı yer.

²⁰²⁴ “*Dünkü ve Bugünkü Şenlikler*”, *Tasvîr-i Efkâr*, 10 Eylül 1914, Nr. 1195.

²⁰²⁵ Elmacı, *a.g.m.*, s. 33-84.

²⁰²⁶ Aynı yer.

²⁰²⁷ “*Beyoğlu Civarında*”, *İkdâm*, 12 Eylül 1914, No: 6307.

ve Terakki Kulübü önüne gelerek ve burada nümayiş ederek, kapitülasyonların kaldırılmasının başarı mimarisi olarak İttihat ve Terakki Fırkasını ilan etmişlerdir. “*Padişahım çok yaşa*” sloganıyla da Padişah Mehmet Reşat’ı onura etmişlerdir.

Rumeli Sahil Nümayişi, 9 Eylül Çarşamba günü Rumeli Kavağı’ndan başlayarak Yeniköy, Tarabya yoluyla bütün o civar ahali ve esnafı alay teşkil etmişler, Yeniköy’e gelmişlerdir. Burada Ortaköy’den başlayarak Arnavutköy, Rumeli Hisarı, Boyacıköy, Mirgün ahali ve esnafından oluşan ikinci kabile ile birleşmişlerdir. Yeniköy İttihat ve Terakki Kulübünün önünde vatansever nümayişlerde bulunmuşlardır.²⁰²⁸ Kulüp ziyaretinden sonra alay, Sadrâzam Sait Halim Paşa’nın sahil evi önüne geçmiştir.²⁰²⁹ Burada kabine heyetine şükranla bulunmuşlardır. Ardından Yeniköy Belediye Dairesi önüne gelerek nümayişlerine devam etmişlerdir. Belediye dairesi önünde Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi, kapitülasyonların kaldırılmasından dolayı hükümete teşekkür konuşması yapmıştır. Alay, miting yapılması konusunda taleplerini telgrafla İttihat ve Terakki Merkez Umûmîliğine iletmışlerdir. Nümayişçiler telgraf çekildikten sonra dağılmışlardır. Miting heyeti adına Sinop Mebusu Hasan Fehmi imzalı telgrafta özetle şu satırlara yer verilmiştir:

“Milletin kolunu kanadını bağlayan ticaret ve terakki kapılarını kapayan menba-i (kaynak) servetini kurutan kapitülasyonları kaldırarak millete hürriyet-i iktisadiye ve adliye ve siyasiye ve idariyesini bahşeden... mazhar-ı hükümetimizin azîm ve himmet ve muvaffakiyeti vechile şâyân-ı şükran olduğu vücûdlarına sığmayan binlerce halk arz ve beyâna müsaadât ve muhterem Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Umûmîsini sürûrlar ve tebcillerle (yüceltmek) tebriğe mücâseret (cesaret etmek) eder... bir miting akdına dair tavassutu delâlet (işaret) buyrulmasını ricâ ederiz.”²⁰³⁰

Rumeli sahil nümayişinde, Yeniköy İttihat ve Terakki Kulübü ile Belediye Müdürlüğü ve Sadrâzam Sait Halim Paşa’nın sahil evi, nümayiş coşkusunun fazlasıyla yaşanan yerlerden olmuştur. Nümayişçiler, Beyoğlu nümayişinde görüldüğü üzere İstanbul’da büyük bir miting yapılmasını arzu etmişler ve milletin kolunu kanadını bağlayan, milletin ekonomik kalkınmasına engel olan kapitülasyonların kaldırılarak, millete adli, siyasi ve iktisadi hürriyet tanıyan İttihat ve Terakki hükümetinin büyük ve saygıdeğer bir hareket olduğunu vurgulamışlardır.

Üsküdar ve Anadolu Hisarı Nümayişi, 9 Eylül Çarşamba günü Üsküdar ve Boğaziçi’nin Anadolu sahili taraflarında nümayişler yapılmıştır. Üsküdar’ın en uzak mahalleleri olan Kısıklı ve civarına varıncaya kadar bütün Üsküdar halkı, önlerinde İttihat Sultani ve Mekteb-i Kemalât Bandosu ile Üsküdar İttihat ve Terakki Kulübünün önüne gelmişlerdir.

²⁰²⁸ “*Rumeli Sahilinde*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰²⁹ “*Dünkü ve Bugünkü Şenlikler*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Eylül 1914, No: 1195.

²⁰³⁰ “*Rumeli Sahilinde*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

Burada bir müddet kaldıktan sonra Doğancılar Meydanı'nda toplanmışlardır. Meydanda Hüseyin Ulvi Bey, kapitülasyonların lağvı başarısından ötürü hükümete teşekkür mahiyetinde konuşma yapmıştır. Bir miting yapılması yolunda İttihat ve Terakki Merkez Umûmiliğinden talepte bulunmayı kararlaştırmışlardır. Ardından nümayişçiler, Üsküdar Belediye Dairesi önüne geçmişlerdir.²⁰³¹ Burada, vatansever bir konuşma yapılmıştır.²⁰³²

Kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili büyük başarıdan taşra halkının haberdar edilmesi için belediye dairesi müdüriyetinden talepte bulunmuşlardır. Bu talep ile gösterilen alakaya belediye müdürü teşekkür etmiş ve talebi şehremanetine telgrafla arz edeceğini söylemiştir. Belediye önünde Cemiyet-i Umûmî Belediye azasından Ali Rıza Bey bir konuşma yapmıştır. Konuşmadan sonra nümayişçiler, tekrar İttihat ve Terakki Kulübünün önüne geçmişler ve burada Şeyh Babani Mahallesi İmamı Hüsnü Efendi'nin yapmış olduğu duaya eşlik etmişlerdir.²⁰³³

Beykoz ahali ve esnafları, istimbolcular ile yüzlerce kayıkları bayraklarla süsleyerek, şarkılarla Anadolu Hisarı'na gelmişlerdir. İttihat ve Terakki Kulübünün önünde vatansever konuşmalar yapıldıktan sonra Küçüksu Çayırı'na gitmişlerdir. Burada Hisar, Kanlıca, Kandilli ile civardan gelen kafileler ile birleşmişlerdir. Beylerbeyi, Çengelköy, taraflarından hareket eden halk, o kadar çoktur ki bütün sahildeki kayıklar bunları almadığından zaruri olarak kafilenin bir kısmı karadan, diğer kısmı da denizden ulaşım sağlamıştır. Göksu Çayırı'nda Şûrâ-yı Devlet azasından Seyyid Haşim Bey, kapitülasyonlar hakkında gayet açıklayıcı bir konuşma yapmıştır.²⁰³⁴ Göksu'da bir süre bulunduktan sonra nümayişçiler, Kandilli'ye geçmişlerdir. Kandilli Belediye Dairesi önünde duraksamışlar ve burada Belediye Müdürü Hasip Bey'e hitaben bir konuşma yapılmıştır. Bu konuşmada kapitülasyonların kaldırılmasının taşra belediye reisliklerine tebliğ edilmesini arzu ettiklerini bildirmişlerdir. Belediye müdürü, arzuların şehremanetine bildirileceğini söylemiştir. Bunun üzerine halk dağılmaya başlamıştır.²⁰³⁵

Kandilli'den dönen Beykoz ahalisi Yeniköy'de Sadrâzâmın sahil evinin önüne vardıklarında coşkulu nümayişte bulunmuşlar, onu şiddetle alkışlamışlardır. Nümayişçiler, Beykoz'a döndüğü sırada Beykoz açıklarında bulunan Almanya bandıralı “*Korkodad*” isimli vapur mürettebatı, nümayişçileri selamlamış; karşılığında alkışlanmışlardır. Paşabahçeliler

²⁰³¹ “*Üsküdar ve Anadolu Tarafı*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰³² “*Dünkü ve Bugünkü Şenlikler*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Eylül 1914, No: 1195.

²⁰³³ “*Üsküdar ve Anadolu Tarafı*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰³⁴ Aynı yer.

²⁰³⁵ Aynı yer.

heyeti, Adliye Nazırı İbrahim Bey'in o civardaki sahil evine giderek sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır. İbrahim Bey, kapitülasyonların kaldırılmasından doğacak faydalardan bahsettikten sonra ahalinin göstermiş olduğu sevinç gösterilerine ve hükümete desteğine teşekkür etmiştir.²⁰³⁶

Kadıköy Nümayişi, 9 Eylül Çarşamba günü Örenköy ve Göztepe'deki uzak yerlerden birçok ahali ve çeşitli esnaf temsilcileri bir araya gelerek, Rıhtım Meydanı'ndaki İttihat ve Terakki Kulübünün önüne giderek toplanmışlardır. Damat Selahattin Bey ile Cemiyet-i Umûmiye Belediye azasından Tefvîk Amir Bey kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili olarak birer konuşma yapmışlardır. Nümayişçiler, Kadıköy Belediye Dairesi önüne gitmişlerdir. Belediye müdürü, Şehremini Cemil Paşa'ya konuyu aktaracağını beyan etmiştir. Celal Esat Bey'in konuşmasından sonra nümayişçiler, büyük caddeyi takip ederek, eylemlerine son vermişlerdir. Nümayiş sırasında bina pencerelerinden sarkan Alman vatandaşlarından alkış almışlardır.²⁰³⁷

Fatih Nümayişi, Fatih, Samatya mahalleri ile diğer civar mahalle ahali ve esnafı Fatih Meydanı'nda toplanmışlardır. Samatya, Davutpaşa, Küçük Mustafa Paşa, Balat, Fener ve Eyüp'ten gelen halk Fatih Meydanı'nda toplanmıştır. Vecihi Bey, kapitülasyonların kaldırılmasıyla ortaya çıkacak faydaları içerir bir konuşma yapmış, şiddetle alkışlanmıştır. İttihat ve Terakki Merkez Umûmiyesine hakiki istiklalin sağlanmasından teşekkür edildiği gibi umûmî bir miting düzenlenmesi yolunda miting heyeti adına Vecihi Bey tarafından imzalı telgrafla talep edilmiştir. Ardından nümayişçiler, Fatih Belediye Dairesi önüne gitmişlerdir.²⁰³⁸

Belediye dairesi önünde, Neşet Bey tarafından bir konuşma yapılmıştır.²⁰³⁹ Burada kapitülasyonların kaldırılmasından duyulan memnuniyet belirtilmiş ve Fatih Belediye Müdürlüğünden şehremaneti vasıtasıyla taşra belediyelerine de miting ve nümayişler düzenlenmesi yolunda tebligat çıkarılmasını istemişlerdir.²⁰⁴⁰ Belediye Müdürü Süleyman Faik Bey, milli zaferi tebrik ederek İslam memleketini mutlakıyyetten kurtaran İttihat ve Terakkinin gerçek istiklali, kapitülasyonları kaldırmasıyla sağladığını belirttiği konuşmasına özetle şöyle devam etmiştir:

“İdâreten, iktisâden, hukuken milleti, hükûmeti birbirine silsileli kayıtlar ile bağlayan milletin ve hükûmetin istiklâlini haysiyetini ihlâl eden ve refâh ve terakki yollarını kapayan uhud-i atika

²⁰³⁶ Aynı yer.

²⁰³⁷ “Kadıköyü'nde”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰³⁸ “Fatih, Samatya Civarında”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰³⁹ “Dünkü ve Bugünkü Şenlikler”, **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Eylül 1914, No: 1195.

²⁰⁴⁰ “Fatih, Samatya Civarında”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

*nâmi altındaki imtiyâzların hükûmetçe ilgâsı hakkında karâr alınması millete bir refâh ve saadet devrini açmıştır... yönetim bağımsızlığını ve iktisâdî gelişimi te'mîn etmiş olması itibarıyla takdir-i şâyân şükrandır... Ben de milletin bir ferdi ve şu belediye dairesinin müdürü olmak itibarıyla ibrâz (gösterilen) olunan şu tahassüsâta (hislere) bütün kalbimle, bütün mevcûdiyetimle iştirâk eder ve ilân-ı şadîmânî (sevinçlilik) eylerim... Arzunuz, emriniz vechile kemâl-i harâret ve minnetle şimdi şehremânetine telgrafla iblâğ (bildirmek) etmeyi vaat eder ve bu münevver (nurlandırılmış) geceyi tebcîl (yüceltmek) eylerim. Cenâb-ı Hakk milleti daima mesut, hükûmeti daima icrâât-ı hayriyeye (hayırlı çalışmalara) mazhar (nail) buyursun.*²⁰⁴¹

Nümayişçiler, Fatih Belediyesi'nden sonra Fatih Türbesi'ne gitmişler, Hoca Harun eşliğinde dua etmişlerdir. Oradan Şehzadebaşı yoluyla Beyazıt'a doğru hareket ederek nümayişlerine devam etmişlerdir.²⁰⁴²

Beyazıt Nümayişi, 9 Eylül Çarşamba günü haberin işitilmesi üzerine Şehzadebaşı ve civarını dolaşan, pek parlak meşale ve fenerlerle sevinç gösteren nümayişçiler, Beyazıt Belediye Dairesi önüne gelerek burada miting yapmışlardır.²⁰⁴³ Beyazıt Belediye Dairesi önünde, Türk Ocağı Reisi Hamdullah Suphi Bey²⁰⁴⁴ ve Süleyman Nazif Bey bir konuşma yapmıştır. Nazif Bey'in ardından Hoca Harun Efendi, dua yaptırmıştır. Nümayişçiler, İttihat ve Terakki Merkez Umûmîliğine bir telgraf çekerek, umûmî bir miting yapılmasını istemişlerdir. Hazırlanan telgrafta kapitülasyonların kaldırılmasından memnuniyet duyulduğu ve alenen milletin desteğini göstermek için miting yapılmasını rica etmişlerdir.²⁰⁴⁵ Beyazıt Belediye Reisi Hafız Rauf Bey, nümayişçilere gerekenin yapılacağını söylemiştir. Nümayişçiler bando eşliğinde marşlarla, Beyazıt'tan sonra Ayasofya'da Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in konağına uğramışlardır. Talat Bey alkışlar arasında halka teşekkür etmiş ve onlara daha mesut günler geçireceklerini dua ile söylemiştir.²⁰⁴⁶

Adalar ve Makriköy (Bakırköy) Nümayişi, 9 Eylül Çarşamba günü Adalar ve Bakırköy'de belediye daireleri önünde nümayişler yapılmış ve vatansever nutuklar söylenmiştir.²⁰⁴⁷ Büyüka'da bütün halk İttihat ve Terakki Kulübü civarındaki meydana toplanmıştır. Burada kapitülasyonların kaldırılmasından duyulan memnuniyet verici konuşmalar yapılmıştır. Ardından nümayişçiler, Büyüka'da Belediye Dairesi önüne gitmişlerdir.

²⁰⁴¹ "Dün Geceki Tezahürât", **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Eylül 1914, No: 12003.

²⁰⁴² "Fatih, Samatya Civarında", **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁴³ "Dün Geceki Tezahürât", **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Eylül 1914, No: 12003.

²⁰⁴⁴ "Dünkü ve Bugünkü Şenlikler", **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Eylül 1914, No: 1195; Zekeriya Sertel, Hamdullah Suphi Bey'in hitabeti hakkında şu bilgileri vermektedir: "Hamdullah Suphi, eski bir Osmanlı aydınıydı. Yaşayışı, düşünişi, hareketleri hep Osmanlıcadı. Türk Ocağı'nın başı olarak Türkçü görünür; fakat bunun gösteriş olduğu sırtırdı. Zaten bütün hareketleri yapmacıktı. Nutuk söyler gibi konuşurdu. Ocak başkanı gibi değil, aşiret reisi gibi davranırdı." Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Bs. 5, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 61.

²⁰⁴⁵ "Fatih, Samatya Civarında", **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁴⁶ "Dün Geceki Tezahürât", **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Eylül 1914, No: 12003; "Dünkü ve Bugünkü Şenlikler", **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Eylül 1914, No: 1195.

²⁰⁴⁷ "Dünkü ve Bugünkü Şenlikler", **Tasvîr-i Efkâr**, 10 Eylül 1914, No: 1195.

Daire önünde vatansever bir konuşma yapılmıştır. Buna karşılık olarak belediye müdürü bir konuşma yapmıştır. Nümayişçiler, umûmî bir miting yapılması için karar almışlardır. Kararlarını gösterir telgrafı, İstanbul Osmanlı İttihat ve Terakki Merkez Umûmîliğine çekmişlerdir. Adalar ahalisi adına Şeref Bey tarafından imzalanan telgrafta şunlar yazılmıştır:

“Bu gece İttihat ve Terakki Kulübü civarında toplanan halk kapitülasyonların ilgası temenniyatını izhar etmiştir (göstermiştir). Kuliip civarındaki meydanda nutuklar irad edilerek ahali-i müctemian Büyükaada Dairei Belediyesi önüne gitmiş tekrar orada ayrıca nutuklar irad edilerek belediye müdürü tarafından mukabelede bulunulmuştur. Ahali kapitülasyonların kaldırılmasından dolayı yarın umûmî bir miting yapılmasını temenni etmekte ise de bu babdaki arzularının is’afi hususunun merkez-i umûmiye arzını rica etmekte bulundukları maruzdur.”²⁰⁴⁸

Bakırköy’de bütün halk ve esnaf, belediye dairesi önünde toplanarak, konuşmalar yaparak, kapitülasyonların kaldırılmasından duydukları memnuniyet ve sevinçleri göstermişlerdir.²⁰⁴⁹

İstanbul nümayişlerinde “yönetim bağımsızlığı, iktisadi hürriyet ve gelişim” hususları vurgusuyla kapitülasyonların kaldırılışı kutlanmıştır. Toplanmalar; kızgınlıkla, sinirle veya ağlaşmak amacıyla meydana gelmemiş, daha çok memnuniyetini ve sevincini ifade etmek için meydana gelmiştir. Kalabalıklar, nümayişler vesilesiyle İttihat ve Terakki Fırkasını ve iktidarının önde gelen kimselerini övmüşlerdir. İstanbul’da ziyaret edilmeyen İttihat ve Terakki Kulübü neredeyse kalmamıştır. Kulüplerin önü, insan seliyle dolup taşmış, ateşli nutuklara sahne olmuştur. Sadrâzam Sait Halim Paşa, Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Adalet Nazırı İbrahim Paşa konakları ziyaret edilmiştir. Her bir konağın önünde alkışlı nümayişler yapılmış, şükranlar iletilmiştir. Nümayişler “cemiyetli” ve “sivil” insanlar tarafından gerçekleştirilmesi hasebiyle nümayişlerin, sivil halk hareketi olduğu değerlendirilmektedir. Nümayişler, ekseriyetle heterojendir. Gayr-ı Müslimlerin iştiraki yoktur. Nümayişler, yasal sınırları içerisinde kalarak, kriminal bir vakaya dönüşmeyerek, demokratik kitle hareketi olarak kayıtlara geçmiştir.

İstanbul nümayişçilerin talepleri üç başlık altında toplanabilmektedir. Birincisi, kapitülasyonların kaldırıldığı günün “abide-i gün” olarak ilan edilmesidir. İkincisi; belediyeler öncülüğünde nümayişlerin “taşraya” yayılması isteğidir. Ayrıca bu yöntem, II. Meşrutiyet Dönemi’nde taşradaki belediyeler öncülüğündeki kitlesel boyutlara ulaşan miting ve nümayişlerin düşünce ve eylem yapısının “esin kaynağını, şeklini” ve “örgütçülüğünü” ortaya

²⁰⁴⁸ “Adalar ve Makriköy’ünde”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁴⁹ Aynı yer.

koymaktadır. Üçüncüsü ise İttihat ve Terakki Fırkasının İstanbul'da “büyük bir miting” yapmasıdır. Bu doğrultuda Şehremini Cemil Paşa, taşra belediye reisliklerine telgraf çekerek, kapitülasyonların kaldırılışını nümayişlerle kutlanmasını istemiştir. İttihat ve Terakki Merkez Umûmîsi de İstanbul Murahhas Mesulü Kemal Bey aracılığıyla 10 Eylül 1914 tarihinde Sultanahmet'te miting yapılması için resmi işlemlere başlamıştır. Miting kararı ve daveti, gazetelere ilan vermek suretiyle ahaliye duyurulmuştur.²⁰⁵⁰ Duyurunun ardından herkes, 10 Eylül Perşembe günü Sultanahmet Mitingi'ne hazırlığa başlamıştır.²⁰⁵¹

Sultanahmet Mitingi, İstanbul'un her tarafında Çarşamba gününden başlayan vatansever gösterilerde İstanbul'da büyük bir miting yapılması yönündeki talebe İttihat ve Terakki Cemiyeti kayıtsız kalmayarak, 10 Eylül 1914 Perşembe günü Sultanahmet Meydanı'nda öğleden sonra saat on dörtte miting yapılmasını kararlaştırmıştır. Miting günü, İstanbul'un çeşitli semtlerinden gelen halk ellerinde bayrakları ile bando eşliğinde slogan ve şarkılarla birlikte saat on itibarıyla meydana gelmişlerdir.²⁰⁵² Kalabalıkların coşkusu hat seviyededir.

Sultanahmet'te; Meclis-i Mebusân ve Ayan üyeleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerinden pek çok kişi, Hariciye ve Dâhiliye memurları, Polis Müdür Umûmîsi, Emniyet-i Umûmîye Müdürü gibi önemli makam ve mevkilerde bulunan devlet erkânı yerlerini almışlardır. Bu yönüyle mitingin resmi boyutunun olduğunu söylemek gerekmektedir. Ayrıca tüm İttihat Kulüpleri, Umum Deniz Sandalcıları, Müdafaa-i Milliye, İstanbul Mavnacılar, Sütçüler, Arabacılar, At Pazarı Cambazları, Esnaf ve Hamallar Cemiyetleri mitinge iştirak etmişlerdir.²⁰⁵³ Müslüman Tüccar Cemiyeti ileri gelenleri ile rençberler, sütçüler, inekçiler, kaldırımcılar, kasaplar, ekmekçiler, simitçiler, börekçiler, şoförler, tahin helvacılar, kadayıfçılar, turşucular, şekerciler, muhallebiciler, leblebiciler, Galata ve İstanbul gümrük hamalları, yorgancılar, kuru yemişçiler, tespihçiler de mitingde hazır bulunmuşlardır.²⁰⁵⁴ Böylece sivil toplum örgütleri mitingde yerlerini almışlardır. Bu suretle mitingin sivil yönünü artırmışlardır.

Sultanahmet'teki Park Meydanı bayraklar ile donatılmıştır. İstanbul Polis Müdüriyeti tarafından icap eden yerlere polis memurları ile jandarmalar yerleştirilmiştir. Miting alanında İttihat ve Terakki Fırkası bayrağının olduğu yere konuşma için kürsü konulmuştur. Öğleye

²⁰⁵⁰ “*Dünkü ve Bugünkü Şenlikler*”, *Tasvîr-i Efkâr*, 10 Eylül 1914, No: 1195.

²⁰⁵¹ “*Din Geceki Tezahürât*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 10 Eylül 1914, No: 12003.

²⁰⁵² “*Ayasofya Meydanı'nda*”, *Tasvîr-i Efkâr*, 12 Eylül 1914, No: 1196.

²⁰⁵³ “*Sultanahmet Mitingi*”, *Tercümân-ı Hakikat*, 10 Eylül 1914, No: 12003.

²⁰⁵⁴ “*Milliye, Sultanahmet Mitingi*”, *İkdâm*, 12 Eylül 1914, No: 6307.

doğru saat on birde şehrin farklı yerlerinden gelen halk meydanı hınca hınç doldurmuştur. Ayrıca ileri gelen İslami kanaat önderleri için meydanda özel bir yer tahsis edilmiş ve oraya da yeterince polis kuvveti yerleştirilmiştir.²⁰⁵⁵ Kalabalığın sayısı, yaklaşık 50 bin kişiyi bulmuştur.²⁰⁵⁶ Mitinge katılım oranı yüksektir. Mitingin, ulusal ve uluslararası siyaseti etkileyciliği oranı fazladır.

Miting Heyeti Reisi İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey, saat on dörtte kürsüye alkış tufanı altında çıkarak, mitingin ilk konuşmasını yapmıştır. “Efendiler!” hitabıyla başlayan konuşmasında özetle, asırlardan beri “siyah bir leke” addedilen kapitülasyonların kaldırılmasından, mitinge katılan İstanbul ahalisinden Allah’a şükretmeyecek bir Osmanlı’nın olamayacağını belirtmiştir. Osmanlılık hâkimiyetinin aslına sahip olduğunu ve istiklalini bulduğunu, kapitülasyon denilen ayak bağının çözülmüş olduğunu, devleti en ağır zincirlere vuran imtiyazlar antlaşmasının ortadan kalktığını “Türklüğün” istiklalini bulduğunu, ecdadın mezhep imtiyazları ile başlayan izinlerin ve ayrıcalıkların asırlarca tahammülsüz işkenceye dönüştüğüne değinmiştir. Miliyetçi söylemlerin ardından konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

“... Bundan sonra ecnebler bize hâkim değildir, bizim hakikimiz değildirler. Bundan sonra memlekette bize ve ecneblere hâkim ancak Osmanlı kanunlarıdır (sürekli alkışlar)... Kapitülasyonların refi Avrupa’ya karşı hasımâne bir vaziyet aldığımız suretinde telakki edilmesin (hayır sedaları). Bilâkis bundan sonra milel-i ecnebiye ile aramızda bunlardan mütevellid su-i tefehhümler kalkıyor... İstanbul şehri namına İstanbul’un hakir bir mebusu sıfatıyla söylüyorum ki bu hareket hiçbir zaman ecnebi düşmanlığı değil, asırlardan beri çekinilen ezilen hakkımızın istirdadıdır (harareti alkışlar)... Eğer çalışmaz isek, eğer bundan istifade yolunu bulamaz ve takip etmez isek efendiler, işte o zaman ümid-i felâh ve necât kalmaz (çalışacağız sedaları)... Bu adımı atan ve azim ve metânetle bu vadiye yürümek isteyen hükûmete bütün mevcûdiyetimizle zahîr ve muayyen olmalı ve bundan kat’iyyen dönülmeyeceğini bildirmeliyiz (hay hay sedaları). Meşrutîyet’in istihsâl ve derecesinde mühim olan bu azminden dolayı hükûmeti tebrik edelim... Şimdi okuyacağım miting mukarrerâtını kabul ediyor musunuz?²⁰⁵⁷”

Hüseyin Cahit Bey’in konuşması “hay hay kabul” sesleri ile sona ermiştir. Ardından kürsüye Cavit Bey çıkmış ve konuşmasında özetle, kapitülasyonların kaldırılması gibi mühim bir başarıyı tam bir kararlılıkla azmeden, milletin boynundaki “zincir esaretini” kıran hükümetin karar ve icraatını korumak için hayatlarını fedadan çekinmeyeceklerinden bahsetmiştir. Ayrıca İstanbul nümayişlerinde ifade edilen; kapitülasyonların kaldırıldığı günü, milli günlerden sayılmasını talep etmiştir. Kalabalık, tek bir ağızdan “ederiz” cevabını vermiştir.

²⁰⁵⁵ “Şehrimizde Tezahürât-ı Millîye”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁵⁶ “Ayasofya Meydanı’nda”, **Tasvîr-i Efkâr**, 12 Eylül 1914, No: 1196.

²⁰⁵⁷ “Hüseyin Cahit’in Nutku”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

Ardından Cavit Bey, alanı dolduran kalabalığa “*Hadi öyleyse Bâb-ı Âlîye gidelim ve kararımızı Sadrâzam paşa hazretlerine arz edelim.*” diyerek kürsüden inmiştir.²⁰⁵⁸ Bu şekilde de “*abide-i gün*” konusu halledilmiştir.

Meclis-i Ayân ve Mebusan Reisleri en önde olmak üzere, Müdafaa-i Milliye ve Umûmî Belediye Cemiyetleri üyeleri, bandonun çaldığı milli marşlar ve şarkılar eşliğinde Divan yolu ve Cağaloğlu’ndan Bâb-ı Âlîye ulaşmışlardır.²⁰⁵⁹ Bâb-ı Âlî önünde kalabalığı; polis, jandarma ile Nezâretten, hariciyeden, dâhiliyeden ve matbuattan görevli kimseler karşılamıştır.²⁰⁶⁰ Miting kararnamesinin Sadrâzam Sait Halim Paşa’ya sunulması için içlerinden Hüseyin Cahit Bey, Ayan Reisi Rıfat Bey ve Meclis-i Mebusân üyesi birkaç kişi temsilci olarak seçilmişlerdir.²⁰⁶¹ Temsilciler, Nezâret Binası’na girdikleri sırada Sadrâzam Sait Halim, Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Nafia Nazırı Mahmut Paşa ile Adliye Nazırı İbrahim Bey, Ayandan Rıfat Bey ve Şerif Ali Haydar Beyler aşağıya inerek binek taşına gelerek heyeti karşılamışlardır.²⁰⁶² Heyet, devlet protokolü ile karşılanmıştır.

Hüseyin Cahit Bey, miting kararlarını orada bulunan devlet erkânına okuduktan sonra kendilerine takdim etmiştir. Sadrâzam Sait Halim Paşa, Hüseyin Cahit Bey’e hitaben orada toplananlara “*Teşekkür ederim. Hükûmet azminden dönmeyecektir. Gerek kendim ve gerek riyasetimde bulunduğum hükûmet namına millete tebliğ edebilirsiniz ki biz tuttuğumuz yolda sonuna kadar devam eyleyecek. Azmimizi hiçbir şey sarsamayacaktır.*”²⁰⁶³” diyerek kararlılıklarını göstermiştir. Ardından miting kararlarını alıp, heyet ile ahaliyi selamladıktan sonra Nezâret Dairesi’ne girmiştir. Miting heyeti, ayan ve mebuslar, bir müddet istirahat eyledikten sonra Bâb-ı Âlîden ayrılmışlardır.²⁰⁶⁴

Bâb-ı Âlîden sonra kalabalık Dolmabahçe Sarayı’na hareket etmiş, yol boyunca binalardan sarkan insanlar, nümayişçileri alkışlamışlardır. Sokaklar insan seli ile dolmuştur. Bir kafiyeyle diğer bir kafiye takip etmiştir. Sokaklar, sürekli nümayişçiler tarafından davul ve zurnalarla bayram havası tadında dolup taşmıştır. Saraya yönelen kalabalık, diğer sokaklardan gelen kafiyelelele oldukça büyümüştür. Saraya ulaşıldığında kalabalık caddelere kadar taşmıştır.

²⁰⁵⁸ “*Sultanahmet Mitingi*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁵⁹ “*Bâb-ı Âlîde*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 12 Eylül 1914, No: 1196.

²⁰⁶⁰ “*Sultanahmet Mitingi*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁶¹ “*Umûmî, Bab-ı Âlîde*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 12 Eylül 1914, No: 1196. “*Sultanahmet Mitingi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Eylül 1914, No: 12003.

²⁰⁶² “*Sultanahmet Mitingi*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307; “*Sultanahmet Mitingi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Eylül 1914, No: 12003.

²⁰⁶³ “*Babıalide*”, **Tasvîr-i Efkâr**, 12 Eylül 1914, No: 1196; “*Sultanahmet Mitingi*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Eylül 1914, No: 12003.

²⁰⁶⁴ “*Sultanahmet Mitingi*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

Kalabalığın Dolmabahçe'ye yöneldiğini haber alan Padişah V. Mehmet Reşat Han, Yıldız'daki kasrından Saraya geçmiştir. Heyet namına bir kişi miting kararlarını Padişaha arz etmiştir. Padişah, milli tezahürattan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.²⁰⁶⁵

Saraydan sonra kalabalık, Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne hareket etmiştir. Orada hürriyet kahramanlarına karşı milletin şükran duyguları ifade edilmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın kabri başında bir nutuk söylendikten sonra oradan ayrılmışlardır.²⁰⁶⁶ Dersaadet Merkez Kumandanlığı bir açıklama yaparak, kapitülasyonların kaldırılması hasebiyle 10 Eylül gecesine kadar nümayişlerin yapılmasına müsaade etmiştir.²⁰⁶⁷ Sıkıyönetim sebebiyle toplanma yasağı vardır. Bu nedenle miting ve nümayiş gibi eylemler kısıtlanabilmektedir. Bu nedenle İstanbul ahâlisinin 9 Eylül'de yapmış olduğu nümayişler, Sultanahmet Mitingi'nin iznini almaya yönelik addedilebilmektedir.

Sultanahmet Mitingi'nde, Beyoğlu ve Beyazıt miting heyetleri, gayretleri ile ön plana çıkmışlardır. Beyoğlu heyeti, miting günü sabahı önce Fatih Meydanı'nda toplanmış, öğleden sonra Fatih'ten hareketle Sultanahmet Meydanı'na gelmişlerdir. Mitinge katıldıktan sonra geceleyin Unkapanı yoluyla Beyoğlu'na geçmişlerdir. İttihat ve Terakki Kulübü önünde konuşmalar yaparak Cemiyete teşekkürlerini beyan etmişlerdir. Ardından Dolmabahçe yolu ile Meclis-i Mebusâna gitmişler, hükümeti tebrik edip, başarı dilemişlerdir. Ardından Sultanhamamı yoluyla Harbiye Nezâretine ve oradan da Türk Ocağına gitmişlerdir. Burada ocaklılara tebriklerini sunmuşlardır. Beyazıt heyeti ise Şehzadebaşı yolu ile Vefa'dan ve Unkapanı'ndan gelen diğer iki kabile ile birleşerek Türk Ocağına gitmişler, şarkılar ve marşlar söyleyerek yürüyüş yapmışlardır.²⁰⁶⁸ Bu sıralarda Donanma, Müdafaa-i Milliye ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri adına epey miktarda yardım toplanmıştır.²⁰⁶⁹

Mitingin akşamında şehremanetinde verilen yemekte Harbiye Nazırı Enver Paşa, miting hakkında; halkın tam desteğinin sürmesi halinde hükümetin de büyük hizmetleri olacağına inandığını beyan etmiştir. Şehremini Cemil Paşa, hürriyetin iade edilmesinde, Edirne'nin geri alınmasında ve kapitülasyonların kaldırılmasında başarılı olan hükümete şükranlarını bildirmiştir.²⁰⁷⁰ Kapitülasyonların kaldırılmasıyla İstanbul şehrinde belediyeçilik alanında önemli bir engelden kurtulduklarını ve yapacakları çalışmalar ile gerek Osmanlıların

²⁰⁶⁵ “Sultanahmet Mitingi”, **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Eylül 1914, No: 12003.

²⁰⁶⁶ Aynı yer.

²⁰⁶⁷ “Şenlikler İcrâsı İçin”, **Tercümân-ı Hakikat**, 10 Eylül 1914, No: 12003.

²⁰⁶⁸ “İstanbul Tarafında”, **Tasvîr-i Efkâr**, 12 Eylül 1914, No: 1196.

²⁰⁶⁹ “Sultanahmet Mitingi”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁷⁰ “Şehremanetliğin Ziyâfeti”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

ve gerekse yabancıların İstanbul'a daha sıkı bağlanacaklarını iddia etmiştir.²⁰⁷¹ İstanbul halkı “kapitülasyonların ilgasının, Osmanlılığın istiklalini kazanması demek” olduğu bilinci ile hareket etmişlerdir. Milletin istiklali, egemenliği esas olduğundan kapitülasyonların lağvedilmesi meselesine 10 Temmuz Zaferi kadar önem vermişlerdir. O nedenle 10 Eylül gününü, herkes için milli zafer günü olarak ilan etmişlerdir.

Sultanahmet Mitingi, İttihat ve Terakki Fırkası tarafından organize edilmiştir. 9 Eylül günü neredeyse tüm İstanbul'un semtlerinde düzenlenen nümayişlerin talebi doğrultusunda organize edilmiştir. Mitinge her ne kadar üst düzey bürokratlar katılmış olsalar da kentte bulunan “milli” nitelikteki sivil toplum kuruluşları ile esnaf örgütlerinin katılımıyla miting, sivil toplum hareketi olarak kayıtlara geçmiştir. Miting, heterojendir. Gayr-ı Müslimler mitinge iştirak etmemişlerdir. Mitingde “Osmanlılığın” ve “Türkluğun” istiklali gibi kavramlar vurgulanarak, Osmanlılık ve Türkçülük ilkeleri müphemleştirilmiştir. İki düşünce arasından Türkçülük ise bir adım daha öne çıkmıştır. “Türk Ocağı” mitingin merkezindendir. Diğer taraftan mitingin dili “hukuk”tur. Bu suretle barışçıl dil kullanılmış “hak” gözetilmiş, belli bir grup veya devlet “kahrolsun” sloganıyla lanetlenmemiştir.

3.1.2. Taşra Miting ve Nümayişleri

9 Eylül 1914'te İstanbul'un çeşitli semtlerinde; Fatih, Beyoğlu, Beyazıt, Yeniköy, Anadolu Hisarı, Üsküdar, Kadıköy, Adalar, Makriköy, İttihat ve Terakki Kulüpleri ile Belediye Daireleri önünde yapılan nümayişlerde taşra belediyelerine telgraf çekilerek, milli zafer olarak addedilen kapitülasyonların lağvının herkese bildirilmesi ve herkesin bu coşkuya katılması istenmiştir. İstanbul Şehremaneti, bir telgraf hazırlayarak, belediyeler öncülüğünde ve gayretiyle tüm belediyelerde nümayişler düzenlenmesini istemiştir. Durumdan haberdar olan taşra belediyeleri harekete geçerek, nümayişleri organize etmişlerdir. Nümayişlerin safahatlarını telgrafla merkeze bildirmişlerdir. Bu sırada taşrada organize edilen kitle eylemlerin ardından İttihat ve Terakki Merkez Umûmiliğine 500 civarında tebrik telgrafları gönderilmiştir²⁰⁷². Bu telgraflara nazaran (açık yer ve katılım sayısı verilenler) belli başlı nümayişler aşağıya çıkarılmıştır.

Cisr-i Şugur Mitingi, 12 Eylül 1914 tarihli *İkdam* gazetesinde yer alan bir habere göre Halep vilâyetine bağlı Cisr-i Şugur'da hükümet konağı önünde, 2 bin kişinin katılımıyla düzenlenmiştir. Mitinge, Belediye Reisi Selahattin Bey öncülük etmiştir. Mitingde, siyasi ve

²⁰⁷¹ “Cemil Paşa'nın Nutku”, *Tasvîr-i Efkâr*, 12 Eylül 1914, No: 1196.

²⁰⁷² “Sultanahmet Mitingi”, *İkdâm*, 12 Eylül 1914, No: 6307.

iktisadi istiklali ihlal eden, milli varlığı uçurumlara sürükleyen yabancılara mahsus ayrıcalıkların kaldırılması hususunda hükümet ile İttihat ve Terakki Cemiyetine tebrikler sunulmuştur. Mitingde, vatansever konuşmalar yapılmıştır. Miting karamamesi, kalabalığa okunmuş ve herkes tarafından onaylanmıştır. Kararnamede, hükümetin alacağı kararlara amade olduklarını “*canları ve malları ile her türlü fedakârlığa*” hazır olduklarını bildirmişlerdir. Kasabadaki miting ve nümayişler yaklaşık dört saat kadar sürmüştür.²⁰⁷³ Kapitülasyonların kaldırılışı ile alakalı olarak “*kararlılıklarını*” ispatlamak için can ve malları ile herlü fedakârlığa hazır olduklarını bildirmişlerdir. Yine aynı coğrafyada Humus’ta halk miting düzenlemiş, duyulan memnuniyet Belediye Reisi Ömer Bey tarafından telgrafla bildirilmiştir.²⁰⁷⁴

Kütahya Mitingi, 12 Eylül 1914 tarihli *İkdam* gazetesinde yer alan bir habere göre 50 binden fazla Osmanlı vatandaşının katılımıyla düzenlenmiştir. Katılım oranının yüksek düzeyde olduğu düşünülmektedir. Kapitülasyonların kahredici darbeleri altında inleyen milletin bundan kurtuluşunu sağlayan İttihat ve Terakki Fırkası ve Sait Halim Paşa hükümetine şükranlarını bildirmişlerdir. Bu hususta hazırlanan telgraf; Belediye Reisi Salih, İttihat ve Terakki temsilcisi Dr. Emin, Ermeni temsilcisi Mugar Göziyan, Rum temsilcisi Leundiyos, eşraftan Rıfat, Fevzi, Dr. Aftimayadi adlı şahıslar tarafından imzalanmış ve merkezi yönetim birimleri ile basın kuruluşlarına gönderilmiştir.²⁰⁷⁵ Miting, gayr-ı Müslim katılımcılar vesilesiyle kozmopolittir. Çoğulcu anlayışıyla öne çıkmıştır.

Balıkesir Mitingi, 12 Eylül 1914 tarihli *İkdam* gazetesinde yer alan bir habere göre belediye binası önünde binlerce ahalinin katılımıyla düzenlenmiştir. Milli istiklali sınırlayan ve tehdit eden kapitülasyonların kaldırılmasından, padişaha ve hükümete şükranlarını sunmuşlardır. II. Meşrutiyet’in ilan edildiği 10 Temmuz (23 Temmuz) ile kapitülasyonların kaldırıldığı 9 Eylül’ü “*milli bir gün*” olarak kabulünü talep etmişlerdir. Hükümete şükranlarını bildirdikten sonra “*mallarını ve canlarını*” fedaya hazır olduklarını beyan etmişlerdir.²⁰⁷⁶

Miting karamamesi, Karesi Mebusu Mehmet Vehbi, Belediye Reisi Merkez Memuru İsmail, Müftü Vehbi, İttihat Müfettişi Musa, Metropolit Vekili Hristo, Ticaret Odası Reisi Mehmet Nuri, Ziraat Komisyonu Reisi Münir, Donanma Heyeti Reisi Mehmet Cemalettin, ulemeden ve eşraftan daha birçok şahıs taarfindan imzalanarak, hükümet yetkililerine ve basın

²⁰⁷³ “*Taşrada Tezahürât, Cısr-ı Şugur’dan*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁷⁴ “*Taşrada Tezahürât*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁷⁵ “*Taşrada Tezahürât, Kütahya’dan*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁷⁶ “*Taşrada Tezahürât, Balıkesir’dan*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

kuruluşlarına gönderilmiştir.²⁰⁷⁷ Miting, kozpolit bir yapıdadır. Çoğulculuğu benimsemiştir. Sivil toplum hareketi yönüyle öen çıkmıştır. Aynı tarihlerde Gelibolu'da benzer istek ve taleple bir miting düzenlenmiştir. Miting yeri olarak, belediye binası önü seçilmiştir. Gelibolu'da yaşayan diğer milletlerin dili ile sloganlar atılmış ve hükümet kararı desteklenmiştir. Miting karamamesi Belediye Reisi Hüseyin Ulvi Bey tarafından imzalanarak, hükümet yetkililerine ve basın kuruluşlarına gönderilmiştir.²⁰⁷⁸ Mitinge belediye öncülük etmiştir.

Edirne Mitingi, 9 Eylül'de tam istiklal haberini alan bütün halk Sultan Selim Camii'nde toplanmıştır. Cami'de İttihat ve Terakki Müftüsü Gani Bey, kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili İttihat ve Terakki Merkez Umûmîliğinin müjdesini duyurmuştur. Kalabalık akabinde hükümet konağının önüne geçmiştir. Burada hükümetin kapitülasyonları kaldırarak “*Türkliğe*” saadet devresi hediye ettiğini beyanla Vali Bey'e arz-ı teşekkürler sunup, tebrik etmişlerdir.²⁰⁷⁹ Miting, Türkçülük fikri temeli üzerine icra edilmiştir. Edirne'de her taraf bayraklarla donatılmıştır. Mektep öğrencilerinden ve ahaliden oluşan binlerce fener alayları, mızıkla eşliğinde milli şarkılar söyleyerek, bütün Edirne'yi alkışlar arasında dolaşmışlardır. Talat Bey lehinde sloganlar atmışlardır. Fener alayları, gece yarısından sonra bile devam etmiştir.²⁰⁸⁰

Bu yerlerden başka Teke'den, Musul'dan, Dimetoka'dan da hükümeti takdir ve tebrik eden telgraflar çekilmiştir. Telgraflar birbirinin benzeridir. Kapitülasyonların kaldırılmasından sevinç duyduklarını, sokakları bayraklarla kandillerle donattıklarını ifade etmişlerdir. Sivas Belediye Reisi Hamdi Bey imzalı telgrafla Sivashılar samimiyetle karara iştirak ettiklerini, hükümeti tebrik edip şükran duyduklarını bildirmişler, tüm Iraklılar adına kapitülasyonların kaldırılmasından duyulan memnuniyeti Kerbelâ Mebusu Abdülhamdi Bey dile getirmiştir.²⁰⁸¹

Taşradan İttihat ve Terakki Merkezine 100'den fazla telgraf çekilmiştir. Başlıcaları, Kastamonu, Akhisar, Çanakkale, Marmaris, Beyrut, Bilecik İttihat ve Terakki Kulüpleri ile Kastamonu Donanma Şubesi'nden ve Akşehir, Karabiga, Zonguldak, Samsun, Kırkağaç, Sındırgı, Bandırma, Kirmasti, Gelibolu, Uşak, Musul, Kütahya, Ayvalık, Sivas, Halep, Aydın, Germencik, Konya, Boyabat, Teke, İzmit'tir.²⁰⁸² Telgraf çekilen yerlerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Nümayişler ülke genelinde yaygınlaşmıştır.²⁰⁸³ Böylece kitlesel boyuta ulaşmıştır.

²⁰⁷⁷ Aynı yer.

²⁰⁷⁸ Aynı yer.

²⁰⁷⁹ “*Taşrada Tezahürât, Edirne'den*”, **İkdâm**, 12 Eylül 1914, No: 6307.

²⁰⁸⁰ Aynı yer.

²⁰⁸¹ Aynı yer.

²⁰⁸² “*Taşrada Tezahürât*”, **Tasvîr-i Efkar**, 12 Eylül 1914, No: 1196.

²⁰⁸³ “*Tezahürât Devam Ediyor*”, **Tasvîr-i Efkar**, 14 Eylül 1914, No: 1198.

Taşra miting ve nümayişleri, İstanbul'a nazaran çok daha kozmopolit yapıdadır. Kütahya, Balıkesir gibi yerlerdeki organizasyonlarda gayr-ı Müslimler yerlerini almışlardır. Çoğulculuk prensip edilmiştir. Toplanmaların konusu, kapitülasyonların kaldırılmasıyla iktisadi hürriyetin elde edilmesidir. Bunu sağlayan hükümete ve padişaha karşı şükranlar sunulmuştur. Kapitülasyonların kaldırılması “*Türklüğe saadet*” olarak telakki edilmiştir. Diğer taraftan ilga gününün “*milli gün*” olarak ilan edilmesi talep edilmiştir. Bu suretle taşradaki binlerce halkın nazarında Tükçülüğün müphemleştiği tasavvur edilmektedir.

Kapitülasyonların kaldırılmasıyla alakalı olarak, Osmanlı hükümeti ve onun arkasındaki itici güç; İttihat ve Terakki Fırkası öncülüğünde başta İstanbul'da ve ardından da belediye örgütlerinin öncülüğünde taşrada gerçekleştirilen miting ve nümayişlerle hükümet kararı meşrulaştırılmıştır. Meşrutiyet'le birlikte herkesin avamlaştığı ve “*halk*²⁰⁸⁴” namı altında bir araya geldiği farzedilirse kapitülasyonların ilga kararı “*halk meclislerine*” onaylatılmıştır. Mitingler, genel olarak heterojen ve milli yapıdadır.

Mitinglerin dili itibarıyla “*Türklüğe sadakat*”, “*milli gün*”, *ecnebi hâkim değildir*”, “*istikbal*” vurgusuyla milliyetçi oldukları gözlemlenmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması ve akabindeki gümrük uygulamaları ile İttihat ve Terakki iktidarının, İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı “*milli iktisat*²⁰⁸⁵” denemesine geçtiğine dair değerlendirmeler nazar-ı diikkate de alınırsa bu mitinglerin “*milli*” duyguları güçlendirdiği aşikârdır. Diğer taraftan bu tür eylemlerin, Osmanlı'nın tarafsızlık hukukundan yararlandığı, sulhsever bir ülke olarak varlığını sürdürdüğü bir ortamda yapıldığı hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu nedenle “*savaş taraftarı*” değillerdir. Hak arayışı eylemlerdir.

3.2. Umûmî Harp Taraftarı Miting ve Nümayişleri

Osmanlı Devleti'nde “*Umûmî Harp Taraftarı Miting ve Nümayişler*”, Yavuz isimli kuvazörün Karadeniz'e çıkıp, Rus limanlarını ve gemilerini bombardıman etmesinin ardından 1 Kasım 1914'te hukuken savaşın tarafı olmasıyla başlamıştır.²⁰⁸⁶ Böylelikle ittifak bloğundaki devletlerin başkentlerinden başlamak üzere Osmanlı kentlerinde miting ve nümayişler ortaya çıkmıştır.

²⁰⁸⁴ Evren Haspolat, “*Meşrutiyetin Üç Halkçılığı ve Kemalist Halkçılığa Etkileri*”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sy. 47, Ankara, 2011, s. 557-584.

²⁰⁸⁵ Server Tanilli, *Uygurlık Tarihi*, Alkım Yayınları, 22. Baskı, İstanbul, 2006, s. 331.

²⁰⁸⁶ Behiç Erkin, *Hatırat 1876-1958*, Yay. Haz. Ali Birinci, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 125.

Almanya ile Osmanlı yönetimleri arasında 2 Ağustos 1914 tarihli gizli antlaşmanın ardından Almanya “*Doğu politikası*” gereğince Osmanlı’yı bir an önce savaşa dâhil etmeyi amaçlamıştır. II. Wilhelm’in Almanya’yı “*dünya gücü*” yapma hedefi doğrultusunda Polonya’dan başlayarak, Hindistan’a kadar uzanan, ağırlıklı İslam coğrafyasındaki İngiliz ve Rus emellerine engel olmak için “*cihat*” kozunu kullanmak istemiştir.²⁰⁸⁷ Almanya, iki savaş gemisi vasıtasıyla Osmanlı’nın “*savaş-dışı*” ilan olunan durumunu aksine çevirmiştir.²⁰⁸⁸

29 Ekim 1914 tarihinde Alman savaş gemisinden dönüştürülen torpidolarla Osmanlı filosu, Rusya’ya ait Sivastopal ve Novrosiski limanlarını topa tutmuştur. Ardından 30 Ekim 1914’te Odesa limanına saldırmıştır. Bu saldırıda bir çok Rus torpil gemileri ve sivil yük gemileri batmış ve ağır hasara uğramıştır. Bazı gemilerine elkonulmuş, limanlardaki depoları tahrip edilmiştir. Rus ordusuna ait 3 subay ve 72 er esir alınmıştır. Saldırı, iki ülke arasında diplomatik krize neden olmuştur.²⁰⁸⁹

Osmanlı saldırısının ardından anlaşma devletleri ile diplomatik görüşmeler neticesiz kalmış ve önce Rusya büyükelçisi 31 Ekim’de, ardından 1 Kasım’da İngiltere ve Fransa büyükelçilikleri İstanbul’u terk etmişlerdir. Rusya, Kafkasya’dan (Beyazıt’ta), İngiltere, Mısır ve Akabe’den saldırıya geçmiş, Fransız ve İngiliz gemilerinden oluşan müttefik donanması Çanakkale Boğazını topa tutmuştur. Böylece Osmanlı Devleti’ne karşı fiilen savaşa girmişlerdir. Rusya 2 Kasım’da, İngiltere ve Fransa 5 Kasım’da resmen savaş ilan etmişlerdir. Osmanlı Devleti ise 11 Kasım’da resmen savaş ilan etmiştir.²⁰⁹⁰

Osmanlı’nın resmi savaş ilanında, 29 Ekim tarihli Karadeniz’de meydana gelen saldırıya değinilmiş ve nihayetinde Rusya’nın Erzurum hududunu ihlal etmesi, İngiliz ve Fransız donanmalarının birlikte Çanakkale Boğazı’nı, İngiliz kravözörlerin de Akabe’yi topa tutmaları savaş sebebi sayılmıştır. Aynı gün (11 Kasım) “*Cihat Fetvası*” çıkarılarak, bu üç devletin yanı sıra Karadağ ve Sırbistan düşman devletler safhına koyulmuştur.²⁰⁹¹ Osmanlı Devleti’nin resmen savaş ilanının kadar geçen sürede “*29 Ekim-11 Kasım*” tarihleri arasında “*savaş taraftarı mitingler ve nümayişler*” düzenlenmiş ve Osmanlı hükümetine savaş yolunda destek mesajları verilmiştir.

²⁰⁸⁷ Mustafa Çolak, *Alman İmparatorluğu’nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)*, Bs. 2, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 243.

²⁰⁸⁸ Sander, *a.g.e.*, s. 327-328.

²⁰⁸⁹ Bayur, *a.g.e.*, C. III, Kısım I, s. 238-240.

²⁰⁹⁰ Bayur, *a.g.e.*, C. III, Kısım I, s. 258-260.

²⁰⁹¹ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, Seçil Ofset, İstanbul, 2013, s. 90-94.

29 Ekim saldırısının ardından Rusya’da Osmanlı aleyhinde üniversite gençleri ile birlikte ahali, harp lehinde nümayişler icra etmişlerdir.²⁰⁹² Diğer taraftan bağlaşıp devletlerden Avusturya ve Macaristan’ın Peşte kentinde Osmanlı saldırısının ardından memnuniyetle 31 Ekim 1914 tarihinde önce Milli Gazino ve ardından Osmanlı şehbenderliği önünde binlerce kalabalık şarkılarla nümayiş düzenlemiştir. Nümayişte “*Yaşasın hükûmet-i Osmaniye!*” ve “*Kahrolsun Rusya!*” sloganı atmışlardır. Osmanlı şehbenderi nümayişçilere teşekkür etmiş ve kalabalık sorunsuzca dağılmıştır.²⁰⁹³

Osmanlı donanmasının, Rus gemileri ile yapmış olduğu muharebe ve Rus limanlarının bombardıman haberleri, bağlaşıp devletlerden Almanya’da Berlin kentinde duvarlara afiş yapıştırmak suretiyle halka duyurulmuştur. Ayrıca bu duvar afişlerinin altında toplanan kimselerce “*Hükümet-i Osmaniye faaliyete dâhil oluyor.*” broşürleri dağıtmışlardır.²⁰⁹⁴ Faaliyetten kasıt; savaştır. Almanlar, Berlin şehrinde 31 Ekim akşamında Türkiye ile Rusya arasında çatışmaların başladığı haberi üzerine Potsdamer Platz Meydanı’nda nümayiş icra etmişlerdir. Osmanlı ve Almanya bayrakları ile süslenmiş arabanın üzerine çıkan birçok hatip tarafından konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşmalarda, Almanya İmparatoru Wilhelm hazretleri “*ehli İslam’ın muhibbi*” sıfatıyla yüceltilmiştir. Nümayiş sırasında “*Yaşasın Türkiye!*” ve “*Yaşasın Sultan!*” sloganları atılmıştır. Ardından kalabalık, Berlin Osmanlı Sefârethânesi önüne geçerek, burada nümayiş düzenlemiş, benzer nutuklar atılmış ve milli marşlarla buradan ayrılmışlardır.²⁰⁹⁵

Avusturya-Macaristan Devleti’nin Viyana kentinde 1 Kasım akşamında Osmanlı sefârethânesi önünde büyük bir nümayiş meydana gelmiştir. Nümayişe yaklaşık 3 bin kişi katılmıştır. Sefârethâne askeri, kendi üniformalarını giymiş, kalabalığın ellerinde hilalli bayraklar sallayarak “*Yaşasın devlet-i Osmaniye!*” diyerek slogan atmışlardır. Sefir Hüseyin Hilmi Paşa bina balkonuna çıkarak, nümayişçileri selamlamıştır. Kalabalıktan Viyanalı bir kişi Sefer Bey’e hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının bitiminde yüksek sesle “*Yaşasın Sultan!*”, “*Yaşasın Osmanlı Ordusu!*” diye bağırmıştır. Sefir kalabalığa teşekkür etmiştir. Kısa bir konuşma yapmıştır. Sefaret Müsteşarı Belak Bey, konuşmayı Almancaya tercüme etmiştir. Sefir konuşmasında, Avusturya ve Macaristan Devleti’ni övücü sözler söylemiş ve

²⁰⁹² “*Mühim Nümâyişler*”, **Sabah**, 30 Ekim 1914, No: 9022.

²⁰⁹³ “*Peşte’de Tazâhürât*”, **Sabah**, 2 Kasım 1914, No: 9025.

²⁰⁹⁴ “*Berlin’de Te’sîrât*”, **Sabah**, 2 Kasım 1914, No: 9025.

²⁰⁹⁵ “*Berlin’de Şâd-mânî*”, **Sabah**, 2 Kasım 1914, No: 9025.

Avusturya'nın herkesi şaşırtıcı zaferler elde edeceği umudunu taşıdığını dile getirmiştir. Kalabalık hep bir ağızdan “*Yaşasın Türkiye!*” sloganı atmışlardır.²⁰⁹⁶

Belediye cemiyeti üyelerinden bir kişi Sefire hitaben şu konuşmayı yapmıştır: “*Viyanalılar, müddet-i mediden (uzun zamandan) beri devlet-i Osmaniye'nin dostudurlar ve bu hususu defaatle (tekrarla) de ispat etmişlerdir. Bütün Viyanalılar, bütün Avusturyalılar, devlet-i aliye-i Osmaniye'nin de silaha sarıldığını görmekle mesrurdurlar (sevinçlidirler).*” Bu zat hazırlanan miting kararnamesini Padişah Mehmet Reşad'a sunmak maksadıyla Sefire takdim etmiştir. Sefarehane önündeki nümayiş yaklaşık yarım saat kadar sürmüş ve buradan ayrılan kalabalık müteakiben Harbiye Nezâretine geçmiştir.²⁰⁹⁷

Avusturya ve Macaristan'ın Trieste kentinde 2 Kasım'da kentte yaşayan Almanlar ve Triesteliler, Rusya'ya yönelik saldırılardan memnuniyetle Osmanlı Şehbenderliği önünde toplanarak nümayiş düzenlemişlerdir. Miting heyeti, Şehbender Nihat Rauf Beyefendi tarafından huzura kabul edilmiştir. Heyettekiler, Türkiye lehindeki olumlu hislerinden bahsetmişlerdir. Şehbender, İtalyanca ve yardımcısı ise Almanca olmak üzere heyettekilere teşekkür etmişlerdir. Avusturya ile ilişkilerin önemine değinmişlerdir. Şehbenderlik önündeki kalabalık “*Yaşasın İmparator ve Kral Fransua Josef!*” ve “*Yaşasın İmparator Wilhelm!*” şeklinde sloganlar atmışlardır. Kalabalık birlikte Avusturya ve Alman marşları söylemişlerdir. Nümayişçilerin ellerinde Osmanlı bayrağı da vardır. Ardından kalabalık, Trieste Valisi'nin konağına ve oradan Almanya sefârethânesine giderek nümayiş etmişlerdir. Almanya Konsolosu'nun teşekkür konuşmasının ardından kalabalık “*Yaşasın İmparator ve Kral Fransua Josef!*”, “*Yaşasın İmparator Wilhelm!*” ve “*Yaşasın müttefik orduları!*” sloganları atarak nümayişlerini sonlandırmışlardır.²⁰⁹⁸

Bağlaştık devletleri milletleri, Osmanlı donanmasının Rus liman ve gemilerine yönelik saldırılarından memnuniyetle miting ve nümayişler düzenler iken, Osmanlı yönetimi, tarafsız bir devlet olarak varlığını sürdürmek niyetindedir. Hatta anlaşma devletleri, İstanbul'dan elçiliklerini çekmesine karşın meselenin siyasal münasebetlerle çözülebileceğini düşünmektedir.²⁰⁹⁹ Osmanlı ülkesinde savaş taraftarı miting ve nümayişler, özellikle İngiltere ve Fransa'nın 5 Kasım tarihli Osmanlı Devleti'ne karşı harp ilanından sonra yoğunlaşmıştır. Rusya'nın saldırısından dolayı 5 Kasım'da Çankırı'da binlerce ahali miting düzenleyerek,

²⁰⁹⁶ “*Viyana'da Nümâyiş*”, **Sabah**, 4 Kasım 1914, No: 9027.

²⁰⁹⁷ Aynı yer.

²⁰⁹⁸ “*Triste'de Nümâyiş*”, **Sabah**, 4 Kasım 1914, No: 9027.

²⁰⁹⁹ Bayur, **a.g.e.**, C. III, Kısım I, s. 257.

Osmanlı ordusunun zaferi için dua etmişlerdir.²¹⁰⁰ 6 Kasım'da Balıkesir'den *Sabah* gazetesine ulaştırılan Belediye Reisi Nuri ve Karesi Müdafaa-i Milliye Reisi Müftü Vehbi imzalı bir telgrafta “*muazzam bir ictimâ*” yaptıklarından bahisle vatan uğruna “*can ve mallarını feda edeceklerine*” dair yemin etiklerini bildirmişlerdir. Muazzam bir ictimâ tabiri mitinge katılım sayısının ve gösterişinin yüksek olduğunu göstermektedir. Diyarbakır Lice Belediye Reisi Kamil Bey, Moskofların hududa (Ağrı Beyazıt) saldırısının haberi üzerine Salim Efendi öncülüğünde farklı milletlerden binlerce Osmanlı vatandaşının miting düzenlediğini yazmıştır. Kastamonu'da 10 bin kişi bir araya gelerek, Rusya ve müttefiklerinin saldırılarını protesto etmiş, Osmanlı ordusu için zafer temennisi ve dualarında bulunmuşlardır.²¹⁰¹

6 Kasım 1914'te Muğla'da “*azîm bir miting*” yapıldığından bahisle Rusların saldırısını defeden Osmanlı donanmasının başarısı kutlanmıştır. Mitinge katılım sayısı yüksek orandadır. Osmanlı donanması ve hükümeti için dualar etmişlerdir. Lazistan bölgesinde Pazar kazasında Rusya'nın olası bir saldırısı karşısında sınır kazası olmaları hasebiyle ilk çarpışacakların kendileri olacağından düzenledikleri mitingde Osmanlı hükümetinden kendilerine 2 bin civarında silah dağıtılmasını istemişlerdir.²¹⁰²

9 Kasım'da İzmit'te muharebe nedeyle öğle saatlerinde Cemiyet-i Hayriye ve Ermeni Mektebi Muzıkları ile İzmit tüm mekteplerin öğrencileri ile birlikte tüm Osmanlı milletlerinden oluşan binlerce halk, hükümet dairesine gelerek burada bir nümayiş düzenlemişlerdir. Vatanın muhafazasına hazır olduklarını, hükümete bütünüyle bağlı olduklarını bildirmişlerdir. Hem malenk hem de canen her türlü fedakârlığa hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Vatandaşların bu emin ve itimatlarına karşı İzmit mutasarrıfı teşekkür etmiş ve mitingin içeriğini bir telgrafla Dâhiliye Nezâretine bildirmiştir.²¹⁰³

Osmanlı kamuoyunda “*savaş taraftarlığı miting ve nümayişlerin*” eşik noktası, 5 Kasım 1914 tarihinde İngiltere ve Fransa'nın resmi savaş ilanıdır. İlanın ardından kamuoyu nezdinde savaş taraftarı miting ve nümayişler düzenlenmiştir. Savaş hali ortaya çıkınca İstanbul'dan Halep'e, Bolu'dan Van'a, Kayseri'den Antep'e yurdun farklı yerlerinde İttihat ve Terakki şubelerinin öncülüğü, Müdafaa-i Milliye işbirliğiyle mitingler organize edilmiştir.

²¹⁰⁰ “*Tezahürât-ı Milliye*”, *Sabah*, 9 Kasım 1914, No: 9032.

²¹⁰¹ “*Vatan Uğrunda*”, *Sabah*, 6 Kasım 1914, No: 9029.

²¹⁰² “*Tezahürât-ı Milliye*”, *Sabah*, 9 Kasım 1914, No: 9032.

²¹⁰³ BOA. DH. EUM. VRK. 13-80.

Mitinglerle halkın morali yükseltilmeye çalışılmıştır.²¹⁰⁴ Ancak eski zamanlara nazaran bu tür mitinglerin sayısında ve niteliğinde ciddi bir azalma görülmüştür. Eylemlerin, eski zamanlara nazaran sönük geçtiği söylenebilmektedir. Ayrıca basına yansıyan haber sayısı ve detayı oldukça sığdır. 11 Kasım 1914'te Osmanlı hükümeti, resmi savaş ilanı ile birlikte Cihâd-ı Ekber ilan edince başta İstanbul olmak üzere pek çok Osmanlı vilâyetlerinde hararetli tezahüratlar meydana gelmiş, kalabalıkların coşkusu bir nebze olsun artmıştır.²¹⁰⁵ Savaş taraftarlığı ile Cihat Fetvası iç içe olarak başta İstanbul olmak üzere çeşitli taşra vilâyetlerinde nümayişler düzenlenmiştir.

3.3. Cihâd-ı Ekber Miting ve Nümayişleri

Osmanlı Devleti'nin ulusal ve uluslararası sorunlarının cephe kudreti ile çözüleceğini düşünenler, büyük devletler ve işbirlikçilerine karşı Cihâd-ı Ekber'in ilanının birleştirici özelliğiyle mücadelenin, işleri daha kolaylaştıracağını düşünmüşlerdir. Cihâd-ı Ekber, Osmanlı egemenliği altındaki toprakları savunmaktan ziyade büyük devletlerin hâkimiyeti altında kalan Müslümanları, bu devletlere karşı kıskırtmak için Panislamizm ve Pantürkizm için ilan edilmiştir.²¹⁰⁶ İstanbul'da ve taşra vilâyetlerinde nümayişlerle kutlanmıştır.

3.3.1. İstanbul Miting ve Nümayişleri

İstanbul'da bu süreç içerisinde iki büyük miting düzenlenmiştir. Bunlardan biri İstanbul'da yaşayan İranlıların Sultanahmet'te düzenlediği 13 Kasım 1914 tarihli mitingi diğeri ise 14 Kasım 1914 tarihli Fatih Camisi Meydanlığı'nda Cihat Fetvası'nın okunması münasebetiyle İstanbul halkının düzenlediği mitingdir.

3.3.1.1. İranlıların Sultanahmet Mitingi

İstanbul'da yaşayan İranlılar, Cihâd-ı Ekber dolayısıyla 13 Kasım 1914 tarihinde Cuma günü Sultanahmet Meydanı'nda miting düzenleyerek cihata desteklerini sunmuşlardır. Ayrıca İslam'ın düşmanı olarak addettikleri Rusya'nın İran'daki mezalimliklerini protesto etmişlerdir.²¹⁰⁷

²¹⁰⁴ Hilmi Bengi, “Birinci Dünya Savaşı'nın Başlangıcında Türk Basınının Yaklaşımı ve Haber Değerlendirme Biçimleri”, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, Yay. Haz. Aynur Yavuz Akengin ve Selcan Koçaslan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 387-422.

²¹⁰⁵ “İranlı Dindaşlarımızın Bugünkü Mitingi”, *Tasvîr-i Efkâr*, 12 Kasım 1914, No: 1257.

²¹⁰⁶ Harry Stuermer, *Konstantinopol'da Savaşın İki Yılı*, Çev. Yurdakul Fincanoğlu, Buke Yayınları, İstanbul, 2002, s. 141.

²¹⁰⁷ “İranî Kardeşlerimiz, Dünkü Miting”, *Sabah*, 14 Kasım 1914, No: 9037.

Umûmî Harp başladığında İran ülkesi hukuken bağımsız olsa da topraklarının bir kısmı Rusya ve İngiltere askerlerinin kontrolü altındadır. Özellikle Rusya'nın varlığı bu topraklarda yaşayan kesimlerce hoşnut karşılanmamaktadır.²¹⁰⁸ Bu nedenle İranlıların bir kısmı Rusya karşıtlığından Osmanlı hükümeti ile beraber savaşa girmek istemektedirler. Sultanahmet Mitingi'nin bir diğer gayesi de İran hükümetini, Osmanlı'nın yer almış olduğu bağlaşıklık bloğunda savaşa girmeye zorlamaktır.²¹⁰⁹

Miting günü yani 13 Kasım 1914'te İstanbul'daki İranlılar, Sultanahmet Camisi'nde kılınan cuma namazının bitiminde Alman İmparatoru Wilhelm tarafından yaptırılan Sultanahmet'teki çeşme etrafında toplanmışlardır. Burada İranlı bir talebe tarafından konuşma yapılmış ve ardından kalabalık polislerin eşliğinde ellerinde İran ve Osmanlı bayrakları ile meydanlığa hareket etmiştir.²¹¹⁰ Sultanahmet, Ayasofya ve Hapishane-i Umûmî Meydanlığı insanlarla hınca hınç dolmuştur. Kalabalık nedeniyle tramway seferleri iptal olmuştur. Meydanın pek çok yerine polis yerleştirilmiştir. Mitingde ilk olarak, İranlı Şeyh Esadullah Efendi salavat ü selam getirdikten sonra konuşmasına başlamıştır. Konuşmasında, İslamların bu zamana kadar nifak nedeniyle birlik ve beraberlik içerisinde olamadığını, Kuran-ı Kerim'in emri gereği İslam Birliği'nin farz olduğunu söyleyerek savaş yanlısı konuşmasını tamamlamıştır.²¹¹¹

Ardından İranlı Mirza İsmail Han konuşmuş ve özellikle İngiltere parlamentosunda bahsi geçen “İngilizler'in İslamların hamisi” yakıştırmalarına tepki göstermiştir. Bu sıfatın İslamlara zulm eden bir devlete yakıştırılmasının ciğerlerini deldiğini söylemiştir. İngilizlerin Ruslar ile işbirliğine giderek İran Milli Meclisini topa tutturduğundan bahsetmiştir. Hürriyetperver İranlıların intikamını, Osmanlı ordusunun alabileceğini bu nedenle bugün destek olmak için Sultanahmet'te toplandıklarını ifade etmiştir. Kalabalık, tek bir ağızdan “*Kahrolsun alçaklar!*” sloganı atmışlardır. Tek bir kişi kalana kadar İslam uğrunda mücadele edeceklerine yemin etmişlerdir.²¹¹² *Tasvîr-i Efkâr* gazetesi mitingde ilk konuşan kişinin, İran ulemasından Hakan Mirza İsmail Nuri Bey olduğunu yazmıştır.²¹¹³

Mirza İsmail Han'dan sonra İranlı Ahrarcılardan Ahmet Bey kalabalığa hitaben, İslam Birliği'nden bahisle Cihâd-ı Ekber'e icap etmenin gereğinden söz açmıştır. Ardından Farsça

²¹⁰⁸ İsrail Kurtcepe-Mustafa Balcıoğlu, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında...-Rauf Bey Müfrezesi”, **Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sy. 3, Ankara, 1992, s. 249-253.

²¹⁰⁹ “Yarınki Miting”, **Tasvîr-i Efkâr**, 12 Kasım 1914, No: 1257.

²¹¹⁰ “İranî Kardeşlerimiz, Dünkü Miting”, **Sabah**, 14 Kasım 1914, No: 9037.

²¹¹¹ Aynı yer.

²¹¹² Aynı yer.

²¹¹³ “Dünkü İctimâ-i Umûmî”, **Tasvîr-i Efkâr**, 14 Kasım 1914.

yayın yapan *Haver* gazetesi Müdürü Tevfik Bey söz alarak, Fas, Buhara, Hindistan vd. İslam memleketlerinde İslamlar arasındaki karışıklıkların anlaşıma devletlerince çıkarıldığını, nifak tohumlarının bu devletler tarafından serpiştirildiğini dile getirmiştir. İslam âlemini birleştirecek ve bağımsızlığa kavuşturacak sadece iki devletin; İran ile Osmanlı'nın kaldığını, iki devletin bu uğurda birlikte mücadele etmesinin şart olduğunu belirtmiştir.²¹¹⁴ Konuşmaların ardından miting heyetince hazırlanan miting karnamesi kalabalığa okunmuş ve şiddetle alkışlanarak kabul edilmiştir. Kararname suretinin, İtalya ve Amerika sefârethânelere tebliğ ile Almanya ve Avusturya sefaretleri önünde nümayiş düzenlenmesi ve bir suretinin de Osmanlı Sadrâzamı Sait Halim Paşa'ya takdim edilmesi kararlaştırılmıştır.²¹¹⁵

Sultanahmet Meydanı'ndan sonra kalabalık ile beraber miting heyeti, Pirebatan Mahallesi'ni takiben İran sefârethânesine gelmiş, miting karnamesi Sefire takdim etmişlerdir. Buradan ayrılan miting heyeti, Bâb-ı Âlî önüne geldiklerinde “*Yaşasın Halife-i Müslimin!*”, “*Yaşasın Osmanlılar!*” ve “*Yaşasın İranlılar!*” sloganları atmışlardır. Heyet, Beyoğlu'na gittiği sırada Şişhane karakolu karşısında ve Beyoğlu Belediye Dairesi önünde otomobili içerisinde Veliaht Yusuf İzzetin Efendi'ye tesadüf etmişler ve kendilerini uzun uzadıya alkışlamışlardır. Ardından Amerika, Avusturya, Almanya ve İtalya sefarethenelerine geçerek miting karnamesinin birer suretini elden takdim etmişlerdir. Kararname aynen şöyledir:

“Rusların İran'da ve ale'l-husus Urmiye'de (İran şehri) birçok İslamın salben (asarak) idâmına, Osmanlı ve Avusturya şehbenderlerinin tevkîfine karşı protesto. Hoy ve Salmas civârının bombardımanı hakkında izhârı nefret. Bunun tebaa-i İraniye üzerinde hâsıl eylediği te'sîrât, Avrupa ve İstanbul matbuâtına tebliğ ve keyfiyyetin Alman ve Avusturya sefârethâneleriyle sair bî-taraf (tarafsız) devlet sefârethânelere hüsn-i iblağdır (bildirilmesidir).”²¹¹⁶

Ahmet Ağaoğlu, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi köşe yazısında İranlıların mitingleri ile Cihâd-ı Ekber'in neşrinin aynı güne tesadüf gelmesinden bir mana çıkarmaya çalışmıştır. Kerbala ve Necef olaylarından bahisle “*İslam İttihâdı*” adına önemli bir adım atıldığını kaleme almıştır. Cihat'ın İslamlar'a yapılan zalimliklere karşı isyan manasına geldiğini, mazlumların; zalimlerin pençesinden kurtarılması anlamı taşıdığını, beşeriyet için bundan ulvi, bundan mukaddes, şerefli ve şanlı bir vazife olmadığını yazmıştır.²¹¹⁷

İranlılar tarafından düzenlenen Sultanahmet Mitingi, esasında İctimâât-ı Umûmîye (Miting) Kanunu'na göre yasa dışıdır. Çünkü yabancıların miting düzenlemeye hakları

²¹¹⁴ “*İranî Kardeşlerimiz, Dünkü Miting*”, **Sabah**, 14 Kasım 1914, No: 9037.

²¹¹⁵ Aynı yer.

²¹¹⁶ Aynı yer.

²¹¹⁷ Ahmet Ağaoğlu, “*Siyasât, Dünkü ve Bugünkü Tezahürât*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 14 Kasım 1914, No: 12067.

bulunmamaktadır. Bu nedenle mitingin, politik bir hesabın ürünü olduğu değerlendirilmektedir. Hükümetin ayrıca özel izin çıkardığı düşünülmektedir. İran yönetimini, Osmanlı yanında savaşa sokma girişimi kapsamında değerlendirilmektedir. Osmanlı yönetiminin, 2 Ağustos 1914'te Almanya ile gizli ittifak kurmasının ardından İran'da bölge halkını Rusya ve İngiltere'ye kıskırtmak maksadıyla çalışmalara başlamış olduğu bilinmektedir.²¹¹⁸ Ancak İran yönetimi, 1 Kasım 1914'te tarafsızlığını ilan etmiş, Osmanlı ve Almanya tarafında savaşa girme olasılıklarını reddetmiş ve özellikle tarafsızlığını korumak maksadıyla cihat faaliyetlerini o günlerden itibaren engellemeye çalışmıştır.²¹¹⁹ 13 Kasım 1914 tarihli Sultanahmet Mitingi'nin bu engelleri aşmak amacıyla düzenlendiği tasavvur edilmektedir. İttihat ve Terakki Fırkasının, İran ile mezhep farklılıklarına dayanan gerilimleri sona erdirip, din kardeşliği anlayışıyla politik bir kazanım elde etmeye yönelik bir çabasıdır.

3.3.1.2. Cihâd-ı Ekber Fatih Mitingi

11 Kasım 1914'te Osmanlı milleti adına resmi savaş ve cihat ilan edilince başta İttihat ve Terakki, Donanma, Milli Müdafaa ve Umum Esnaf cemiyetleri 14 Kasım 1914'te Fatih Camisi Meydanlığı'nda geniş katılımlı büyük bir miting düzenlemeyi kararlaştırmışlardır. Gazete ilanları ile *"harp ilanı"* ve *"Cihat-ı Ekber"* dolayısıyla *"muazzam ve muhteşem ictimâ akdi"* için tüm Müslümanlar, Fatih Cami Meydanlığı'na çağırılmıştır.²¹²⁰ *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi *"millî tezahürât"* olarak addettiği mitingin, İttihat ve Terakki, Müdafaa-i Milliye ve Donanma cemiyetleri tarafından tertip olunduğunu yazmıştır.²¹²¹ Donanma Cemiyeti, savaş dönemi miting ve nümayişlerin genelinde ya organizatör konumunda ya da aktif katılımcı durumundadır.²¹²² Cihâd-ı Ekber Mitingi'nin duyurusu, *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde şöyle yayımlanmıştır:

*"Hal-i harp ilanı hakkındaki irâde-i seniyyenin şeref-südüdür ve sünûh buyurulması dün (11 Kasım) şehrimizde (İstanbul) ve taşralarda hararetli tezahürâta sebebiyet vermiş, pek çok emakini (yerler) hususiye bayraklarla tezyin (süslenmiş) olunmuştur. Yarın bir ictimâ-i umûmî (miting) ve milli akdiyle dünkü tezahürât-ı vatanpervêrâneye tam ve layık bir inkişaf verileceği müstahberdir (haber alınmıştır)."*²¹²³

²¹¹⁸ Kurtcepe-Balcıoğlu, **a.g.m.**, s. 249-253.

²¹¹⁹ Tuncay Ögün, *"Osmanlı Basınında Cihadı Ekber: İran Örneği"*, **Türkiyat Mecmuası**, C 28/1, s. 91-114.

²¹²⁰ *"Tezahürât-ı Milliye"*, **Sabah**, 14 Kasım 1914, No: 9037.

²¹²¹ *"Yarınki Miting"*, **Tercümân-ı Hakikat**, 13 Kasım 1914, No: 12066.

²¹²² Donanma Cemiyetinin kuruluş tüzüğü için ayrıca bkz. Necdet Aysal, *"Belge Transkripsiyonu, Donanma-yı Osmani Muâvenet-i Milliye Cemiyeti"*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 62, Ankara, 2018, s. 417-426.

²¹²³ *"Yarınki Miting"*, **Tasvîr-i Efkâr**, 12 Kasım 1914, No: 1257.

Miting davetiyesinde, Müdafaa-i Milliye Reisi İsmet, İttihat ve Terakki İstanbul Üyesi Kemal, Müslüman Tüccar Cemiyeti Reisi Mustafa Şükrü, Umum Esnaf Cemiyeti Üyesi İzzet ve Donanma Cemiyeti Reisi Şefik adlı kişilerin isimleri yer almıştır.²¹²⁴ Bu kişiler tarafından imzalanan “*Tezahürât-ı Milliye Heyet Beyannamesi*”nde, hain ve gaddar olarak tanımlanan düşmanlara karşı Padişah Mehmet Reşat tarafından Cihâd-ı Ekber’in irade buyurulduğuna değinilmiş ve ehl-i İslam birliğe çağırılmıştır. Müslümanların milli duygularını ve vatanseverliklerini göstermesi maksadıyla Fatih Camisi’ne davet edilmiştir.²¹²⁵ Hazırlanan ictimâ-i umûmî (miting) programı şöyledir:

- 1- Toplanma yeri, Fatih Cami ’nin Karadeniz yönündeki meydandır.
- 2- Vakit namazının ardından Enderûn-i Hümayûn müezzinleri tarafından cami içersinde fetih süreleri okunacaktır.
- 3- Cihat fetvası okunacaktır.
- 4- İzmir Mebusu Seyit Bey tarafından bir konuşma yapılacaktır.
- 5- Harbiye Nezâretine gidilerek ordu ve donanmanın başarısı için temenni ve dua edilecektir.
- 6- Harbiyeden sonra Bâb-ı Âliye gidilecek, Sadrâzam ile görüşülecek, daima hükûmetin emrinde olduğu ve her türlü fedakârlığa hazır olduğu bildirilecektir.
- 7- Hırka-i Şerif ziyareti için Topkapı Sarayı ’na gidilecek ve buraya aynı maksatla gelecek olan padişaha saygı ve hürmet sunulacaktır.
- 8- Topkapı ziyaretinden sonra Alemdar Caddesi, Köprü, Tophane Caddesi, Gazhane yolu istikametiyle Alman sefârethânesi önüne gidilecek ve orada Dr. Nazım Bey tarafından Almanya ’yı övücü sözler söylenecektir.
- 9- Alman sefârethânesi ziyaretinin ardından Avusturya sefârethânesi önüne gidilecek, sefirlerden Ahmet Muhtar Efendi tarafından bir konuşma yapılacaktır.
- 10- Ardından kalabalık gruplara ayrılarak cadde sokak gezerek nümayiş yapacaklardır.²¹²⁶

Müslüman Tüccar Cemiyeti Genel Merkezi bir duyuru yayımlayarak, Fatih Cami Meydanlığı’nda yapılacak mitinge katılmak için tüm üyelerini saat on birde Donanma Cemiyetinde toplanmaya davet etmiştir. Umum Manifaturacı, Tuhafevci ve Terziler Cemiyetleri benzer bir duyuru ile iştirakçilerini mitingden evvel Bahçekapısı 1. Vefik Hanı’nda idare merkezinde toplanmaya çağırmıştır. Bakkal, kasap, ekmekçi esnaf cemiyetleri de taraftarlarına aynı çağrılarda bulunmuştur.²¹²⁷ Rumeli Muhacirleri Cemiyeti, *Tasvîr-i Efkâr* gazetesine davet yazısı göndererek, tüm mensuplarını “*ispat-ı vücud eylemek*” üzere mitinge çağırmıştır.²¹²⁸

14 Kasım 1914’te Fatih Camisi’nde ve meydanlığında büyük bir kalabalıkla önce fetih süreleri sonra Cihat Fetvası okunmuştur. Ardından Fatih Cami Meydanlığı’nda İzmir Mebusu Seyid Bey tarafından günün anlam ve önemine binaen Türk bayrakları ile donatılmış miting

²¹²⁴ “*Tezahürât-ı Milliye*”, *Sabah*, 14 Kasım 1914, No: 9037.

²¹²⁵ “*Bugünkü Miting*”, *Tasvîr-i Efkâr*, 14 Kasım 1914.

²¹²⁶ “*Tezahürât-ı Milliye*”, *Sabah*, 14 Kasım 1914, No: 9037.

²¹²⁷ Aynı yer.

²¹²⁸ “*Rumeli Muhâcirlerine*”, *Tasvîr-i Efkâr*, 14 Kasım 1914.

kürsüsünden kalabalığa bir konuşma yapılmıştır.²¹²⁹ Konuşmadan sonra kalabalık, program dâhilinde Harbiye Nezâretine gitmiş ve burada Osmanlı ordusunun muzaffer olması için dualar edilmiştir.²¹³⁰

Harbiye ziyaretinden sonra miting heyeti ile birlikte kalabalık, Bâb-ı Âlîye hareket etmişlerdir. Bâb-ı Âlîde kalabalığı, Sadrâzam Sait Halim Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve Adliye Nazırı İbrahim Bey birlikte karşılamışlardır. Nümayişçiler, Osmanlı ahalisinin cihata hazır olduğunu devlet erkânına bildirmişlerdir. Ardından Hırka-i Şerif ziyaretleri nedeniyle Topkapı Sarayı'na geçmişler, burada Padişah V. Mehmet Reşat Han ile karşılaşmışlar, saygı ve hürmetlerini bildirmişlerdir. Padişah, tezahürattan dolayı miting heyetini tebrik etmiştir.²¹³¹ Heyetkilere şunları söylemiştir:

“Milletim tarafından şu sûretle meydana gelen tezahürât-ı vatanperverâneyi muhâfaza-i vatan uğrunda gösterecekleri sebât ve metânete en bahir ... addederim. Hukukun korunması adaletin sağlanması için üç büyük düşmana karşı ihtiyarına mecbûr olduğumuz bu harpte Allah ve Peygamber efendimizin desteğini aldığımıza kalben inanıyorum. Evletlarım! Vatanımızı düşmana çiğnetmemek ve bir zamandan beri her tarafta tecaviize uğrayan İslam memleketin kurtarılması için sizin göstereceğiniz gayrete bağlıdır. Bu mukaddes makâmda meydana gelen da'vetimiz için kabûlünü niyâz eylerim.”²¹³²

Miting heyeti ile birlikte kalabalık, Almanya sefârethânesine geçmiştir. Burada binlerce ahalî tarafından nümayiş yapılmış, bunun tarif ve tasvir edilemeyeceği vurgulanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarından Dr. Nazım Bey burada bir konuşma yapmıştır. Konuşması özetle şöyledir:

“Muhterem Sefir Hazretleri! Bütün âlem-i İslam'ın ve onu temsîl eden buradaki zevâtın Alman ve Avusturya-Macaristan ordularıyla birlikte hiss-i adâlet ve medeniyet nâmına mücahideye giriştiklerinden dolayı hissetikleri memnûniyet ve meserreti (sevinci) size arz etmeye son derece bahtiyârdırlar... Almanya ve Avusturya ve Macaristan'ı mahvetmek için atılan düşmanlar bizim ile asırlardan beri eşkal-i muhtelifede (farklı şekillerde) harb etmekte idiler... Bugün Türkler ve âlem-i İslam şu mukaddes mücâhidlerinde düşmanlarına karşı yalnız kalmayarak sizin merd ve şeci' (yiğit) ordu ve donanmanızla birlikte harb etmektedirler. Muazzam Alman milletinin büyük imparatoru Wilhelm hazretlerinin Suriye seyâhatinde Selahaddin Eyyûbi'nin irâd buyurdıkları nutkundaki 'üçyüz milyon âlem-i İslam'ın dostuyum' kulumun bu gün ne kadar muhakkak olarak söylendiğini İslamiyet düşmanı olanlar görüyorlar. Hakk bizim tarafımızdadır. Elbette muvaffakiyet biz de olacaktır...”²¹³³

Alman Büyükelçi Baron Wangenheim nümayiş heyetini Sefârethâne terasında kabul etmiş ve burada Dr. Nazım Bey'in nutkuna vevap olarak, biri İslam âleminin diğer ikisi Avrupa medeniyetin timsali üç imparatorluğun samimiyetle müşterek fayda ile cenk meydanında ittifak

²¹²⁹ **Tasvîr-i Efkâr**, 16 Kasım 1914, No: 1261.

²¹³⁰ “*Bugünkü Tezahürât*”, **Tercümân-ı Hakikat**, 14 Kasım 1914, No: 12067.

²¹³¹ Aynı yer.

²¹³² “*İhtifâl ve Kelâm-ı Şâhâne*”, **Servet-i Fünûn**, 19 Kasım 1914, No: 1224.

²¹³³ “*Alman Sefârethânesi Önünde*”, **Sabah**, 15 Kasım 1914, No: 9038.

kurduğundan bahsetmiştir. Osmanlı Devleti'nin ittifak uğruna tüm fedâkarlıkları yapacağından emin olduğunu ileri sürmüştür. Cihâd-ı Ekber ile İslamiyet'in hâkim olduğu yerlerde itifak adına tesirler meydana geleceğini söylemiştir.²¹³⁴

Avusturya sefârethânesi önünde Ahmet Muhtar Bey, Elçi Marki Pallavoçini'ye hitaben; Büyük Harp'te öteden beri dost kabul ettiği Almanya ile birlikte olduklarını, Avusturya ve Macaristan'ın kendilerine silah arkadaşlığı yaptığını belirterek meydana toplanan binlerce kalabalık adına müttefik devletlere seslendiğini beyan etmiştir. Özellikle Avusturya'nın durumunu Osmanlı'ya benzeterek zor zamanlardan ve durumlardan geçtiklerini ifade etmiştir. Osmanlı, Almanya ve Avusturya-Macaristan gibi üçlü ittifakın tarihte emsalinin olmadığına değinmiştir. İslamiyet'in hâkim olduğu coğrafyalarda bu ittifakın tesir edeceğini ve fayda göstereceğini umduğunu ifade etmiştir.²¹³⁵

Ahmet Muhtar Bey'in sözlerine cevaben Avusturya ve Macaristan Devleti'nin İstanbul Büyükelçisi Marki Pallavoçini şu sözleri söylemiştir:

*“Şu muhteşem tezahürât ve vatanperverâne sırasında Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu hakkında muhterem Osmanlılar tarafından izhar edilen fevkalâde âsâr-ı muhabbeti muhâlesetten dolayı son derece mütehasıs oldum. Şöhret-i askeriyesi cihângir-i âlem olan Osmanlı ordusunun dost ve müttefiki olan Avusturya ve Macaristan ordularıyla düşman-ı müstereke karşı açtıkları cihâdda muvaffak olacaklarına kat'iyen şüphe yoktur. Osmanlı ordusunun henüz daha mukaddeme-i harekâtta ihrâz ettiği muvaffakiyat bu ümidin en celif (parlak) tezahürâtından olmayla bu keyfiyet dahi başkaca mücib-i sürûr ü şükrandır. Şu tezahürât-ı samîmiyenin nice diğer büyük ve kıymetdâr bir manası da vardır ki o da Osmanlıların dost ve düşmanının hangi tarafta olduğunu kendilerine has bir eser-i dirâyet olarak tamâmıyla anlamış olmalarıdır...”*²¹³⁶

Elçinin Fransızca olan konuşması, Ahmet Muhtar Bey tarafından Türkçeye çevrilerek oradaki kalabalığa bildirilmiştir. Nihayetinde Elçi Bey Muhtar Bey'den nazikâne bir şekilde müsaade isteyerek “Yaşasın zat-ı Şâhâne! Yaşasın Türk milleti!” sloganı atmıştır.²¹³⁷

Mitinge, umum Müslüman tüccarlar, kasap, bakkal, kiraathaneci, kahveci, sütçü, çarşı esnafı ile umum manifatura, tuhafiyeci ve terziler, ekmekçiler, Rumeli Muhacirîn-i İslamiyesi, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, umum mektepler, başlarında muzıka ile birlikte Bahriye Ticaret Mektebi öğrencileri iştirak etmişlerdir.²¹³⁸ Miting, sivil toplum hareketi olarak kayıtlara geçmiştir. Cihâd-ı Ekber münasebetiyle yapılan nümayişler gece geç vakitlere kadar sürmüştür. Kamu huzuru ve güvenliği bakımından akşam saatlerinde karanlıktan

²¹³⁴ Aynı yer.

²¹³⁵ “Son Hâberler, Dünkü İhtifâl-i Muazzam”, **Tasvîr-i Efkâr**, 15 Kasım 1914, No: 1260.

²¹³⁶ **Sabah**, 15 Kasım 1914, No: 9038.

²¹³⁷ “Son Haberler, Dünkü İhtifâl-i Muazzam”, **Tasvîr-i Efkâr**, 15 Kasım 1914.

²¹³⁸ “Bugünkü Tezahürât”, **Tercümân-ı Hakikat**, 14 Kasım 1914, No: 12067.

faydalanan bazı şahıslar, Rus vatandaşlarının konakladığı Tokatlıyan Otelı'ne girerek burada bulunan Ruslara saldırmışlardır. Saldırganlar olay yerine giden polislerce kısa sürede yakalanmışlardır. Bu olay dışında başkaca asayişe müessir olumsuz bir olay meydana gelmemiştir.²¹³⁹ Büyük ölçüde demokratik toplumsal bir halk hareketi olarak sonlanmıştır.

3.3.2. Taşra Miting ve Nümayişleri

Cihâd-ı Ekber'in Anadolu coğrafyasında duyulması üzerine bazı yerlerden merkezi yönetime o mahallin ileri gelen kimseleri tarafından telgraflar çekilerek, ahalinin malıyla canıyla cihata hazır olduğu bildirilmiştir. Bu doğrultuda Kütahya'dan, Konya'dan, Çanakkale'den ve Bartın'dan gönderilen telgraflarda ahalinin hükümeti ve cihat kararını desteklediği bildirilmiştir.²¹⁴⁰ Telgrafların birçoğunda açık yer toplantısı olduğuna dair "*katulım sayısı*" veya "*yer ismi*" geçmemektedir. "*Klasik*" mitinglerin ardından merkezi yönetimlere telgraf çekildiği geleneği hatırd tutulmak suretiyle daha çok "*açık yer*" toplantısına dair emareler bulunan telgraflar çalışmanın bu kısmında değerlendirilmiştir.

17 Kasım 1914 tarihli Kastamonu'dan *Sabah* gazetesine gönderilen telgrafta "*Fariza-i cihad hakkındaki fetva-yı şerife binlerce halkın mahazıra-i tebcilinde okundu. Şehirde misli nam-sebük bir şevk ve galeyân meşhurdur.*"²¹⁴¹ denilerek fetvanın, halkın huzurunda okunduğu ve bu durumun halk nazarında heyecan uyandırdığına değinilmiştir. Yazıdan anlaşıldığı üzere şehirde binlerce halk toplanmıştır. Benzer durum; Ankara Hükümet Konağı önünde²¹⁴², Adana'da, İnebolu'da, Antep'te, İzmir'de yaşanmıştır. Cihat Fetvası, büyük kalabalıkların huzurunda halka okunmuştur.²¹⁴³

Şam'da ulemasıyla eşrafiyla binlerce Şam ahalisince Cihâd-ı Ekber'e davet memnuniyetle karşılanmış ve nümayişlerle kutlanmıştır.²¹⁴⁴ Camii-i Kebir'de cihat çağrısı okunmuş, Osmanlı ordusunun zaferi için dualar edilmiş ve ardından cemaat ile beraber öğrenciler yaklaşık 30 bin civarında bir kalabalıkla önlerinde mızık heyeti olmak üzere şehrin sokaklarında nümayiş etmişlerdir. Nümayişçilerin ellerinde "*cihad*" yazılı pankart, Hz. Yahya'nın sancağı ve bunun arkasında Osmanlı sancağı, Almanya, Avusturya ve Macaristan ve İtalyan devletlerinin bayrakları ile birlikte Sultan Selahattin Eyyübi'nin mezarını ziyaret

²¹³⁹ "*Tokatlıyan'daki Hâdise*", *Tasvîr-i Efkâr*, 15 Kasım 1914, No: 1260.

²¹⁴⁰ *Sabah*, 18 Kasım 1914, No: 9041.

²¹⁴¹ "*Kastamonu'da Şevk ve Galeyan*", *Sabah*, 18 Kasım 1914, No: 9041.

²¹⁴² *Sabah*, 19 Kasım 1914, No: 9042.

²¹⁴³ "*Vilâyâtta*", *Tercümân-ı Hakikat*, 19 Kasım 1914, No: 12072.

²¹⁴⁴ *BOA*. İ.MBH. 17-22.

etmişlerdir. Ardından müttefik konsolosluk ve şubelerini ziyaret etmişler ve akabinde de Şam'da bulunan ruhani reislerle uğrayarak dualarını almışlardır. Adından belediye dairesi ve oradan hükümet konağına geçerek buralarda vatansever konuşmalar ve sloganlar atmışlardır.²¹⁴⁵ Hükümet dairesine gelerek Hilâfet-i uzmâyâ sadakatlerini göstermişler, din ve devletin muhafazası için gazaya hazır olduklarını beyan etmişlerdir.²¹⁴⁶ Anadolu vilâyetlerine nazaran Şam'da Cihâd-ı Ekber Nümayişi çok daha gösterişli geçtiği anlaşılmaktadır.

Şam Miting Heyeti, tüm Suriye halkı olarak, cihat uğruna mallarını ve canlarını seve seve feda edeceklerine dair miting kararnameyi hazırlamışlar ve müttefik devletlerin konsololarıyla birlikte Osmanlı yöneticilerine sunmuşlardır. Dâhiliye Nezâretine ulaştırılan miting kararnameyi, Halep'ten Cisir-i Şugur ulemasından Nekibüleşraf Kayamakamı Müderris Mehmet Şefik, Belediye Reisi Selahattin Tevfik adlı şahıslardan tarafından imzalanmıştır.²¹⁴⁷ Şam halkının göstermiş olduğu tezahürattan Padişah V. Mehmet Reşat pek ziyade memnun olmuştur.²¹⁴⁸

Medine'de 24 Kasım'da Sancak Şerif altında 30 bin kişinin huzurunda Cihâd-ı Ekber okunup tebliğ edilmiştir. Medine'deki galeyân-ı vatanperverâne olağanüstüdür. Herkes maddeten ve manen devletin ve padişahının yanında olduklarını beyan etmişlerdir. Gönüllü yazılanların sayısı oldukça fazladır. Altmış beş yaşında dahi askere yazılmak isteyenlere rastlanılmıştır. Kalabalık tek bir ağızdan terk-i silah edilmemesine ve şanlı Osmanlı ordusunun zaferi üzerine dua ile yemin etmişlerdir.²¹⁴⁹

Halep'te binlerce ahalinin, Osmanlı'nın harbe girmesi nedeniyle savaşı "*hayat memat meselesi*" addetdiklerinden İttihat ve Terakki Kulübünde toplanmayı kararlaştırmışlar, İngiltere, Fransa ve Rusya esareti altında yaşayan İslamların özgürlüğü için hiçbir şeyden kaçınmayacaklarını hazırladıkları telgrafla merkeze bildirmişlerdir. Telgrafta, miting heyeti adına Belediye Reisi Galip, İttihat ve Terakki Kulübü Reisi Abdüllatif ve Müftü Mehmet adlı şahısların imzaları yer almıştır.²¹⁵⁰

"*Aslında Osmanlı İmparatorluğu bir teokrasiler federasyonuydu*²¹⁵¹."

tanımlamalarıyla dinsel devlet yapısına vurgu yapılmış olsa da Yavuz Sultan Selim'den itibaren

²¹⁴⁵ "Tezahürât-ı Hamâsetkârane", **Sabah**, 19 Kasım 1914, No: 9042.

²¹⁴⁶ **BOA**. BEO. 4329-324611.

²¹⁴⁷ "Tezahürât-ı Hamâsetkârane", **Sabah**, 19 Kasım 1914, No: 9042.

²¹⁴⁸ **BOA**. BEO. 4329-324611.

²¹⁴⁹ "Cihâd-ı Ekber, Takdis-i Cihâd", **Tercümân-ı Hakikat**, 29 Kasım 1914, No: 12082.

²¹⁵⁰ "Vatan Uğruna", **Sabah**, 12 Kasım 1914, No: 9032.

²¹⁵¹ A. Baran Dural, **Türk Modernleşmesinde Temel Tartışmalar**, Paradigma Yayınları, Edime, 2013, s. 52.

Osmanlı'ya geçen halifelik unvanı politik amaçla fazla kullanılmamıştır. Güçlü Osmanlı iktidarlara hilâfetin kudretine gereksinim duymamışlardır. Bu gereksinim özellikle 20.yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır. Böyle olmakla birlikte hilâfetin güçlü bir iktidar istediği, Cihanşümül Osmanlı iktidarının, 20. yüzyılda kalmadığı hafızalardan çıkarılmıştır.²¹⁵² İslam tebaayı elde tutabilmek, diğer İslam devletlerini aynı bloğa çekebilmek ve hem de sömürge imparatorlukları himayesi altında yaşayan Müslümanları ayaklandırmak için faydacılık kaygılarıyla Hilâfet makamı, Cihâd-ı Ekber'le politik gündeme alınmıştır. İstanbul'daki görkemli ve gösterişli ilanı dolayısıyla düzenlenen mitinge benzer bir şekilde Arabistan coğrafyasında şaşaalı nümayişler düzenlenmiştir. Binlerce insan sokaklara çıkarak, Cihâd-ı Ekber'i kutlamışlar, Osmanlı yönetimine desteklerini sunmuşlardır. Nümayişlere, İslamcılık fikri fazlasıyla yansımıştır. Yalnız basına yansıyan telgraflar analiz edildiğinde Anadolu'daki aksinin sönük kaldığı görülmektedir.

3.4. Çanakkale Zaferi Miting ve Nümayişleri

Payitaht; İstanbul'u alarak Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmayı amaçlayan İtilaf Devletleri İstanbul istikametinde, Çanakkale Boğazı'nı su yolu ile geçmeye karar vermişler ve bu doğrultuda deniz filoları ile 19 Şubat 1914'te Çanakkale Boğazı'na saldırıya geçmişlerdir. Ocak ayından itibaren İtilafların Çanakkale'de saldırıya geçecekleri haberleri İstanbul'da duyulmuş ve tüm İstanbul halkı endişeli bir bekleyişe koyulmuştur. Tedirgin olan sadece İstanbul halkı değildir. Ayrı zamanda devlet erkânı tedirgindir. Kafkasya Savaşı yenilgisi, kanal saldırılarının başarısızlıkla sonuçlanması, başkentin Eskişehir'e taşınacağı söylentileri kamuoyu üzerinde yıldırıcı ve umutsuz bir etki yaratmıştır.²¹⁵³

İtilaf Devletleri, kara ordusu deteksiz filoları ile giriştikleri bu ilk saldırılarda umdukları başarıyı elde edememişlerdir. Başarısız girişimleri, armadanın yenilmezliğine inanan Türk halkını sevince boğmuş, sokaklara dökmüştür. Örneğin deniz savaşları daha bitmeden cepheden gelen mutlu haberler üzerine Adapazarı ahalisi, 12 Mart 1915'te sokaklara ve meydanlara çıkarak nümayişler düzenlemişlerdir. Halkın nümayişini gören o sıralarda Adapazarı'nda bulunan *Sabah* gazetesi muhabiri Recai Bey bu durumu telgrafla gazete yönetime şu ifadelerle bildirmiştir: "... beynel-ahali fevkalâde Adapazarı'nda meserrat (sevinçlikler) ve tezahürât-ı vatanperverâne icra edilmiştir."²¹⁵⁴

²¹⁵² İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 20.

²¹⁵³ Karal, *a.g.e.*, s. 434-438.

²¹⁵⁴ "Tezahürât-ı Meserretkârâne", *Sabah*, 13 Mart 1915, No: 9156.

Çanakkale Deniz Savaşı içerisinde bir baskın biçiminde başlayan ve son saldırı olarak kabul edilen 18 Mart 1915 saldırısının püskürtülmesi, yenilmez denilen armadanın gemilerinin batırılması, aylardan beri kuşku içinde yaşayan başta İstanbul ahalisi olmak üzere tüm Osmanlı ahalisi kurtuluşa ermiştir. 18 Mart akşamından başlamak üzere zafer haberinin ulaştığı İstanbul ve Türk şehir ve kasabalarında ve hatta köylerinde evler bayraklarla süslenmiş, şenlikler yapılmıştır.²¹⁵⁵ 18 Mart'ın ardı günlerde düşman filolarının Türk tabyalarının önüne çıkmaya cesaret edememesi, Viyana'dan Berlin'den gelen tebrik telgrafları zaferi anlamlaştırmıştır.²¹⁵⁶

22 Mart 1915'te Çankırı'da deniz zaferinden ötürü nümayişler icra edilmiş, nutuklar söylenmiştir. Çankırı'ya civar yerlerde de benzer halk eylemleri yapılmıştır. Erzurum'da halk sokaklara dökülerek sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Erzurum Valisi Tahsin Bey, deniz zaferi fermanını bizzat kendisi okuyarak halka duyurmuştur. Belediye reisi, Vali Tahsin Bey'e cevaben, Osmanlı ordusu ve donanmasının, hükümetin ve Vali Bey'in fedakârlıklarını birer birer saymış ve istikbalin Osmanlılara ait olduğundan bahsetmiştir. İskenderun'da tüm ev ve işyerleri bayraklarla süslenmiş, zafer adına ruhani reisler tarafından toplu bir şekilde ayinler yapılmıştır. Asker tarafından resmi geçit töreni düzenlenmiş, halkın sevinci ve morali artmıştır. Bağdat'ta düzenlenen nümayişlerin ardından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adına bağışlar yapılmıştır.²¹⁵⁷

23 Mart 1914'te Adana'da mahalle sâkinleri, hükümet memurları ve esnaf aralıksız olarak kırk sekiz saat nümayiş yapmışlardır. Şehrin neredeyse tamamı mükemmel bir şekilde bayraklarla donatılmıştır. Bu sevinçli günde Siverekli Şeyh Zülfikâr Efendi'nin maiyetindeki 100 kişi ile birlikte harbe gitmek için Adana'ya ulaşmış olmaları, Adanalıların sevinç ve coşkusunu bir kat daha artırmıştır. Şeyh ve maiyetindekiler yoğun bir tezahürat ile karşılanmışlardır.²¹⁵⁸ Adana gibi Mersin'de 23 Mart'ta zafer, nümayişlerle kutlanmıştır.²¹⁵⁹ Benzer nümayişler "*Türklere karşı mütehassis oldukları Turanî münasebet-i irkiyelerinden mütevellid sahîhalarını ibrâz emrinde müttefik Macarlar*" tarafından Peşte'de yapılmıştır.²¹⁶⁰

İtilaf kuvvetleri, 25 Nisan 1915'te Gelibolu çıkarmasıyla birlikte bu sefer kara yoluyla Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi denemişler, yaklaşık dokuz ay kadar süren savaştan sonra 19/20 Kasım gecesi çekilmeye başlamışlar ve bu süreci 8 ve 9 Ocak 1916'da son birliklerini çekerek

²¹⁵⁵ Karal, **a.g.e.**, s. 443.

²¹⁵⁶ "*Çanakkale Muzafferi Etrafında*", **İkdâm**, 21 Mart 1915, No: 6496.

²¹⁵⁷ **Sabah**, 24 Mart 1915, No: 9167.

²¹⁵⁸ "*Vilâyâtta Te'sirât*", **Sabah**, 25 Mart 1915, No: 9168.

²¹⁵⁹ "*Mersin'de Tezahürât*", **Tasvîr-i Efkâr**, 23 Mart 1915, No: 1388.

²¹⁶⁰ **BOA**. HR. SYS. 2322-74.

tamamlamışlardır. Böylece Çanakkale Savaşı aktif olarak sona ermiş, İtilaf kuvvetlerinin aleyhine sonuçlanmıştır.²¹⁶¹ Bu durum başta İstanbul olmak üzere tüm vilâyetlerde nümayişlerle kutlanmıştır. Bir başka ifadeyle kutlama merasimleri düzenlenmiştir.

Edirne’de 21 Aralık’ta, Milli Ajans tarafından Türk ordusunun Çanakkale’de düşman kuvvetlerine vurmuş olduğu “*son darbe*” ve “*büyük muzafferiyet*” vurgulu başarısının halka duyurulması üzerine Edirneliler sokaklara dökülerek nümayiş düzenlemişlerdir. Nümayişçiler, müttefik devletlerin konsolosları ile Edirne valisini ziyaret ederek tebriklerini iletmışlerdir. Geceleyin fener alayı düzenlenmesini kararlaştırmışlardır. Geceleyin mektep öğrencileri ile birlikte ahali, fener alayı yapmışlardır. Fener alayı, kumandanlık, belediye ve Avusturya konsoloshanesine giderek tezahüratta bulunmuştur. Kumandan Bey ile Konsolosun nutukları alkışlanmıştır. Edirne ahali adına belediye reisi, Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’ya şu telgrafi çekmiştir:

*“Şanlı ordumuzun Gelibolu’da düşmana ettirdiği kahhar darbelerden son derece mütehasıs ve müteşekkîr olan Edirne ahâlisi bu büyük muzafferiyet üzerine galeyâna gelmiş ve mekâtib-i talebesiyle birlikte büyük bir fener alayı tertib eylemiş ve daire-i belediye önüne gelerek tebrik ve şükranlarının millî kahramanımız başkumandan vekilimize iblâğını ricâ eylemişlerdir. Edirneliler nâmına teşekkür etmek kabûlünü istîrhâm eylerim muhterem paşa hazretleri.”*²¹⁶²

Milli Ajans’tan edilen bilgiye göre 21 Aralık 1915’te Eskişehir’de “*şanlı muvaffakiyetin*” meydana getirdiği büyük sevinç üzerine kentin her yerinde nümayişler yapılmıştır. Akşam üzeri lise, Turan-ı Numune vesair mektep talebeleri ve izcileri ve ahaliden oluşan büyük bir kalabalık tarafından fener alayı tertip edilmiştir. Önde mızıkâ ve vatan şarkılarıyla birlikte kentin her köşesi ziyaret edilmiş, vatansever tezahürat yapılmıştır. Buna benzer durumlar, İstanbul’da Trabzon’da, İzmir’de, İnegöl’de memleketin dört bir tarafında meydana gelmiştir.²¹⁶³ Zafer münasebetiyle ülkede yapılan Osmanlı İstiklal Günü kutlamaları daha geniş katılımlı ve görkemli geçmiştir²¹⁶⁴. Bunun yanı sıra pek çok vilâyetten Osmanlı Rumları Çanakkale Zaferi nedeniyle merkezi yönetime kutlama mesajlarının yanı sıra bağlılık telgrafları sunmuşlardır.²¹⁶⁵ Çanakkale müdafaası nedeniyle müttefik Almanya imparatoru da Osmanlı ordusunu takdir ederek, Padişah Mehmet Reşat’a kahramanlığın bir nişanesi olarak kılıç hediye etmiştir.²¹⁶⁶

²¹⁶¹ Karal, **a.g.e.**, s. 444-474

²¹⁶² “*Vilâyâtta Şenlikler*”, **İkdâm**, 23 Aralık 1915, No: 6772.

²¹⁶³ “*Eskişehir*”, **İkdâm**, 23 Aralık 1915, No: 6772.

²¹⁶⁴ “*Düinkü İhtifal-i Milli*”, **İkdâm**, 31 Aralık 1915, No: 6781.

²¹⁶⁵ “*Tezahürât-ı Sâdikâne*”, **İkdâm**, 26 Aralık 1915, No: 6776; “*Hissiyât-ı Sâdikâne*”, **İkdâm**, 30 Aralık 1915, No: 6780.

²¹⁶⁶ **BOA**. HR. SYS. 2320/5-4.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Çanakkale zafer kutlamaları dolayısıyla ülkenin dört bir tarafında düzenlenen nümayiş hareketleri, daha sonraki yıllarda elde edilen başarılı savaşların ardından düzenlenerek neredeyse gelenekselleştirilmiştir. Yakın bir zamanda Milli Mücadele Dönemi'nde Büyük Taarruz'un ardından pek çok Anadolu vilâyetlerinde olduğu üzere Trabzon vilâyetinde kutlamalar ve nümayişler meydana gelmiştir. Türk ordusunun 9 Eylül 1922'de İzmir'e girmesinden kısa bir süre sonra haberin duyulması üzerine 13 Eylül'de Trabzon'da devlet erkânının katılımıyla sivil toplum kuruluşları ve mektep öğrencileri ile birlikte yürüyüş düzenlenmiştir. Yürüyüşün ardından İnönü Meydanı'nda yapılan toplantıda Kazım Karabekir Paşa ve Vali Bey olmak üzere devlet erkânından ileri gelenlerce konuşmalar yapılmış, öğrenciler tarafından şiirler okunarak milletin iradesi dile getirilmiştir.²¹⁶⁷ Bu tür alışkanlıkların II. Meşrutiyet'ten miras kaldığı ortadadır.

Çanakkale Zaferi dolayısıyla zaferden memnuniyetle ahalinin sokaklara veya meydanlara çıkarak, kutlama ve şenlikler düzenlemesi doğrudan bir miting veyahut nümayiş gibi halk eylemleri ile özdeşleştirilemez bir durumdur. Ancak benzer bir yapıda olduklarından ve insanların toplaşma yoluyla irade ortaya koymalarından ötürü, milletin ve en dar manada bireyin iradesini sokak diliyle meydan diliyle anlatımından ötürü, şenlik veya kutlama kapsamındaki bu eylemlerin bahsedilmesinden kaçınılmamıştır. Bu eylemlerle sokak ve meydanları dolduran yüzlerce, binlerce Osmanlı vatandaşı, milli söylem ve davranışlarla millet olma yolunda önemli bir adım atmışlardır. Çanakkale Savaşı, İngiltere'nin imparatorluk gururuna indirilen büyük darbe olmasıyla Türk milletinin ölümsüzleştirdiği bir zafer olmakla birlikte Kurtuluş Savaşı'na giden yolda milletin esin ve umut kaynağı olduğu hatırlardan çıkarılmamalıdır.²¹⁶⁸ “Çanakkale Zaferi Miting ve Nümayişleri” öncelikle “vatan ve millet” duygularını içselleştirmiş ve toplumun hafızasına kazınmıştır. Türk milliyetçiliğini müphemleştirmiştir.

3.5. Çanakkale'den Mondros'a Miting ve Nümayişler

I. Dünya Savaşı ve koşulları nedeniyle ülke veya yerel yönetimlerinden, uygulamalarından memnun kalmayan insanların kitlesel olarak sokak eylemleri, saha hareketleri gerçekleştirmesi ve bu tür eylemlerle yönetimleri protesto etmesi oldukça zordur. Arşiv belgelerinden ve gazetelerden yapılan alan taramasında “Çanakkale Savaşları'ndan Mondros Ateşkes Antlaşması'na” kadar geçen sürede kayda değer toplumsal halk hareketlerine

²¹⁶⁷ Mesut Çapa, “Milli Mücadele Dönemi'nde Mitingler”, *Türk Yurdu*, Sy. 122, Ankara, 1997, s. 124-128.

²¹⁶⁸ Sina Akşin, *Yakın Tarihimizi Sorgulamak*, 2. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2007, s. 220.

rastlanmamıştır. Yalnızca savaşın son yıllarında “*zahire sıkıntısı*” ve “*harp aleyhinde*” nümayiş konu başlıklarına rastlanmıştır. Bunun dışında Osmanlı yönetiminin, 1917 senesinde Miting Kanunu’nda değişikliğe gitmek istediği görülmektedir.

14 Mayıs 1916 tarihli Karahisar Sahip (Afyon) Mutasarrıflığı tarafından Dâhiliye Nezâretine gönderilen bir yazı “*zahire nümayişi*” hakkındadır. Buna göre, Karahisar’ın Çavuşbaş Mahallesi İmamı Mehmed Efendi ile eşi Nimet, Sabri Hoca ile eşi Dudu, Tatarların Fadik, Şevadlerin Fatma, kızkardeşi Hatice ve Dudu, Kahramanların Ümmühan, Fatma ve kızkardeşi Mahur, Hacı Mahmut Mahallesi’nden Kebabçioğlu Arabacı Şükrü kimseler nümayiş tertip etmişlerdir. Bu kimseler, hükümet tarafından askeriye ve muhtaç mahaller ahali için sevk olunan zahireyi ihraç ettirmemek maksadıyla kadın erkek bazı ahaliyi hane hane dolaşmışlardır. Ahaliyi nümayiş icrası için teşvik etmişlerdir. Nümayiş günü ise bizzat önlerinde olmak kaydıyla topladıkları seksen yüz kişilik bir kalabalıkla Karahisar Hükümet Konağı önüne gelmişlerdir. Kalabalık, sancakta yaşanan zahire sıkıntısı nedeniyle öfkeli ve tepkildir. Güvenlik güçleri bu kalabalığın nümayiş etmelerine müsaade etmemiş ve münasip surette dağıtmıştır. Nümayişi organize edenler tutuklanmıştır. Bunların haklarında adli soruşturma başlatılmıştır. Nihayetinde 12 kişinin Divan-ı Harb-i Örfiye gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁶⁹

Zahire sıkıntısı ekmek meselesiyle doğrudan ilgilidir. Esasında ekmek sıkıntısı tüm ülkede baş gösterdiği gibi Anadolu’nun batı kentlerinde iyice kendini hissettirmiştir. 26 Nisan 1916 tarihli Ziraat Nazırı Mehmet Nesim Bey tarafından Dâhiliye Nezâretine gönderilen bir telgraf içeriği incelendiğinde “*ekmek nümayişi*”nden bahsettiği görülmüştür. Telgraf ifadesiyle İzmir Mutasarrıfının “*ekmeksizlik yüziinden*” her türlü tazyike tahammül ettiği ifade edilmiştir. Ekmek sıkıntısı nedeniyle her gün kadınların fırınların önünde saatlerce beklediği ve Vali Bey’in otomobili geçtiğinde yumruklarını göstererek “*ekmek isteriz*” diyerek bağırarak kaleme alınmıştır. Mehmet Nesim Bey’in İzmir’e ulaştığı gün “*hazırlanmış olan nümayişe*” polislerin müdahale ettiği ve nümayişin yasaklandığı yazılmıştır. Mehmet Nesim Bey, İzmir dâhilinde zahire sıkıntısının giderilmesinin zaruri olduğuna da değinmiştir.²¹⁷⁰ İzmir’deki “*ekmek nümayişi*” polisin engeline takılmıştır. Nümayiş tertip edenler hakkında yasal işlem yapıp yapılmadığı bilinmemektedir.

Osmanlı’da zahire sıkıntısı dolayısıyla peyda eden nümayişler dışında özellikle yabancı basında İstanbul’da “*savaş karşıtı*” nümayiş düzenlendiğine dair haberlere yer verilmiştir.

²¹⁶⁹ BOA. DH. EUM.5.Şb. 24-22.

²¹⁷⁰ BOA. DH. ŞFR. 517-91.

Osmanlı Lahey Sefârethânesinden 7 Mart 1916 tarihli telgrafa göre, Daily News'in Atina muhabiri, Dersaadet'te "*harp aleyhinde nümayişler*" icra edildiğini ve askerın bu nümayişlere katılarak yürüyüş ettiğini yazmıştır.²¹⁷¹ Tüm dünyada özellikle sosyalistlerin öncülüğünde savaş karşıtı nümayiş ve mitinglerin sayısal olarak arttığı²¹⁷² bir sırada İstanbul'daki nümayiş hakkında ididaların doğrulanması gerekmektedir.

1917 senesine girilirken Osmanlı hükümeti, 9 Haziran 1919 tarihli İctimâât (Miting) Kanunu'nu ve 16 Mart 1912 tarihli Tecemmuât (Nümayiş) Kanunu'nu yerlerine yeniden kanun tasarısı hazırlamıştır. Dâhiliye Nazırı Talat Bey imzalı, 10 Aralık 1916 tarihli Nezârete çekilen yazıda kanun tasarısının hazırlandığı ve Meclis-i Umûmîyeye gönderilmesine müsaade istenmiştir.²¹⁷³ Nihayetinde 13 Aralık 1916 tarihinde Meclis-i Mebusân Riyasetine gönderilmiştir.²¹⁷⁴ Hükümet, kanun tasarısının, Meclis-i Mebusâna gönderilmesinin ardından "*meydanlıkla ve açık yerlerdeki*" mitinglerin akdı için evvelce hükümetten izin alınıp alınmadığı ile ilgili olarak başka ülkelerin mevzuatlarını araştırmıştır.

Dâhiliye Nezâreti, 29 Mart 1917 tarihinde Hariciye Nezâretine bir yazı göndererek, Bulgaristan ve Belçika'daki miting hakkı ile ilgili araştırma yapılp, sonucun bildirilmesini istemiştir. İlgili yazıda, her iki ülkenin anayasasında miting hakkının yer aldığı, Bulgaristan'da yaşayanların, izin ve ruhsat talep etmeksizin "*gürültüsüz ve silahsız*" olarak miting düzenleyebildikleri, Belçikalıların miting hakkını tayin eden kanunlara göre "*sükûn ile silahsız*" olarak miting hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Her iki ülkede de "*meydanlıklar ve açık yerlerdeki*" mitinglerin detaylarının İnzibat (Polis) Kanunu'na tabi olduğu belirtilmiştir. Bu yerlerdeki mitinglerin düzenlenmesi için hükümetten izin alma zorunluluğu yoksa yalnız haber itası lazım geldiğinin araştırılması ve doğruluğu halinde bu konudaki kanun ve yönetmelikten ikişer suretin gönderilmesi talep edilmiştir. Hariciye Nezâreti bu talebi, 1 Nisan 1917 tarihli bir yazı ile hem Bern Sefiri Fuat Selim Bey'e ve hem de Sofya Sefiri Fethi Bey'e bildirmiştir.²¹⁷⁵

Dâhiliye Nezâreti aynı zamanda 29 Mart 1917'de Harbiye Nezâretine bir yazı göndererek Romanya'da bulunan Osman Nizami Paşa'nın, bu ülkedeki miting hakkı ile ilgili araştırma yapmasını istemiş ve sonucun kendisine bildirilmesini talep etmiştir. Buna göre, Romanya'da miting hakkı Kanun-ı Esasî'nin 26. maddesinde geçmektedir. Romanyalılar, her

²¹⁷¹ BOA. HR. SYS. 2418-46.

²¹⁷² BOA. HR. SYS. 2443-43.

²¹⁷³ BOA. BEO. 4445-333368.

²¹⁷⁴ BOA. MV. 204-82.

²¹⁷⁵ BOA. HR. İD..182-25.

türlü meseleyi müzakere etmek üzere “sükût ve sükûnetle silahsız” olarak miting hakkına sahiptir. Meydanlıklarda ve açık yerlerdeki mitinglerin akdinin detayları Polis Kanunu’nda geçmektedir. Buna göre “meydanlıklarda ve açık yerlerde” mitinglerin düzenlenmesinden evvelce hükümet yetkililerinden izin alınıp alınmadığının araştırılması istenmiştir.²¹⁷⁶

Sofya Sefiri Ali Fethi Bey 10 Mayıs 1917 tarihli cevap yazısında, Bulgaristan’ın Zâbita (Polis) Kanunu’nun Bulgaristan’ı dahi memnun etmediğini, noksanları bulunduğunu, uzun zamandan beri yeni kanun hazırlıkları yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca izin hususunda, mitingden evvel yirmi dört saat öncesinde hükümet yetkililerine mitingin yer ve zamanını haber vermenin yeterli olduğunu yazmıştır. Kanun ve yönetmelik örneklerini göndermiştir.²¹⁷⁷

Osman Nizami Paşa’nın cevap yazısı gecikince kendisi uyarılmış ve süratle cevap beklenildiği hatırlatılmıştır. 12 Temmuz 1917 tarihli Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliğinden Harbiye Nezâretine gönderilen resmi yazı şöyledir:

“Romanya Kavânîn-i İnzibâtiyyesi’ne (İnzibat Kanunu’na) göre meydanlıklarla açık yerlerde ictimâât-ı umûmîye (miting) için hükûmetten evvelce ruhsat (izin) istihsâli (çıkartılması) lâzım gelib gelmediğine el-yevm (günümüzde) Romanya’da bulunmakta olan Osman Nizami Paşa’dan istizâh (izah istemek) buyurulmasına dair 29 Mart 1333 (1917) târîhli ve 29 numrolu tezkire-i senâver-i cevâbının tesrî-i i’tâsı bâbında...²¹⁷⁸”

Dâhiliye Nezâreti, meydanlıklar ve açık yerlerdeki mitingler hususunda “*takdir yetkisine*” sahip olup olmadığını araştırmaktadır. Çünkü mevcut Osmanlı yasalarına göre “*bildirim*” yeterlidir.

Dâhiliye Nezâreti, Belçika’dan talep ettiği cevabı alamayınca Hariciye Nezâretine 17 Temmuz 1917 tarihli bir yazı göndermiştir. Bu yazı şöyledir:

“Belçika Kavânîn-i Zâbitası’na göre, meydanlarla açık mahallerde ictimâât-ı umûmîye (miting) akdî için evvel-emirde hükûmetten ruhsat-ı resmîye (resmi izin) istihsâli lâzım gelib gelmediğine Bern sefâret-i seniyyesinden istifsâr kılındığı (sorulduğu) ve alınacak cevâbın bildirileceği 15 Nays 333 (1917) târîhli ve 396/96892 tezkire-i cevâbiye-i devletlerine iş’ar olunmuş idi. Aradan hayli müddet mürrür (geçtiği) halde el-an (hala) cevâb alınamadığından keyfiyetin teki’den (tekraren) sefâret-i müşârinileyhâya izbârına (yazılmasına)...²¹⁷⁹”

Belçika Sefareti, cevap yazısını 15 Mart 1918’de göndermiştir. Yazıda, Belçika’da meydanlıklarla açık yerlerde miting düzenlemek isteyenlerin hükûmetten izin almalarına gerek duymadığı sadece haber vermenin yeterli olduğunu ve bunun yanı sıra herkesin sükânetsiz miting

²¹⁷⁶ BOA. DH. HMS. 4-3.

²¹⁷⁷ BOA. HR. İD..182-26.

²¹⁷⁸ BOA. DH. HMS. 4-3.

²¹⁷⁹ BOA. DH. HMS. 4-3; BOA.HR.İD.. 182-27

düzenleyebileceğini yazmıştır.²¹⁸⁰ Bern'den gelen cevap yazısının tarihi, yeni kanun tasarının Meclis-i Mebusân kayıtlarında yokluğu ve savaşın son evreleri birlikte değerlendirildiğinde mevcut “*bildirim*” usulünün “*izin*” usulüne dönüştürülmeden varlığını koruduğu düşünülmektedir. Osmanlı Hükümetinin savaş koşulları altında meydanlar ile açık yerlerde özellikle “*zahire sıkıntısı*” ve “*harp karışıklığı*” nedeniyle gerçekleştirilecek nümayişlerde zor duruma düşmemek için otorite lehine mevcut kanunlarda düzenleme yapmak istediği; ancak, bunu gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılmıştır. 30 Ekim 1918'de İngiltere ve müttefikleri adına Amiral Calthorpe, Osmanlı hükümeti adına Rauf Orbay, Reşat Hikmet ve Sadullah Beyler tarafından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması “*yıllardan beri insan kanı akıtılıp, gidişine nihayet verdiğimizizi ümit ediyoruz.*” temennisiyle imzalanmış; ancak, beklentinin çok uzağında kalmıştır.²¹⁸¹ Özellikle “*7. ve 24. maddeleri*” İtilaf Devletleri'nin Anadolu topraklarını gizli antlaşmalardaki paylaşımlarına göre işgal etmelerine hukuki zemin hazırlamıştır. Bundan böyle başta İngiltere olmak üzere müttefik devletler Anadolu topraklarını “*ateşkes hükümlerine uymayı gerekli bulmayarak*”²¹⁸² işgal etmişlerdir. Bunlardan en can alıcısı ise yıllardır Osmanlı kamuoyundaki mitinglerde “*düşman statüsüne koyulan*” Yunanistan'ın “*Megali İdea*” düşüncesi doğrultusunda ordusunu 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarmasıdır. İzmir şehrine, İngiliz, Fransız ve İtalyan kıtalarından birer müfreze ile muhtelit bir kontrol heyeti getirileceği söylenir iken Yunan efzonlarının İzmir'i işgali milli hissiyatı oldukça rencide etmiştir.²¹⁸³ İşgal, Türk milleti nezdinde “*ortak bir kamuoyu*” oluşturmuştur. İşgallerin “*geçiciliğinin*” inadırcılığı kalmamıştır.

İzmir'in işgalinin hemen öncesinde Yahudi Maşatlığı'nda başlayan miting ve nümayiş eylemleri kitleselleşmiş, ülkenin dört bir tarafında haksız işgaller protesto edilmeye başlamıştır.²¹⁸⁴ Bu akıma, 3. Ordu Müfettişi sıfatıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'da uymuştur. Havza'ya ulaştığında 28 Mayıs 1919'da bir genelge yayımlayarak “*İzmir, Manisa ve Aydın*” işgallerinden bahsederek, vatan bütünlüğünün korunması için, milletçe gösterilen tepkilerin canlılığını yitirmemesi için “*büyük ve heyecanlı*

²¹⁸⁰ BOA.HR.İD.. 182-29.

²¹⁸¹ Osman Selim Kocahanoğlu, **Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)**, Temel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 103-104.

²¹⁸² Sabahattin Özel ve Erol Şadi Erdin (yyl), **Mustafa Kemal Atatürk Gençler İçin fotoğraflarla Nutuk**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Şubat 2010, s. 1.

²¹⁸³ Kazım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922 I**, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 3-8.

²¹⁸⁴ Maşatlık Mitingi için ayrıca bkz. Mehmet Şahingöz, “*İzmir'de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 4, Sy. 1, Y. 1989, s. 53-60.

mitingler” yapılarak milli gösterilerde bulunulması ve bunun bütün kasaba ve köyler kadar yaygınlaştırılmasını istemiştir. Ayrıca mitinglerin ardından bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Bâb-ı Âlîye etkili telgraflar çekilmesi, yabancı olan yerlerde yabancıların da etki altına alınması, düzenlenen mitinglerde “*terbiye ve ağırbaşlılığın*” titizlikle korunması ve Hristiyan halka karşı saldırı, gösteri ve düşmanlık gibi tavırlar alınmaması talimatını vermiştir.²¹⁸⁵ Bu girişimin ardından özellikle Karadeniz ve çevresinde mitinglerin sayısında yoğunluk gözlemlenmiştir. İşgal tedirginliğinden imtinayla Batı vilayetlerinde de bir hayli miting düzenlenerek milli bağımsızlık bilinci uyarılmaya çalışılmıştır.²¹⁸⁶

Bu süreç dâhilinde iç siyasetteki etkiyiciliği bakımından İstanbul Mitingleri ayrı bir yere sahiptir. İstanbullular, Türk Ocakları öncülüğünde mitingler düzenlemişlerdir. 18 Mayıs 1919’da Dârülfünûn’daki toplantının ardından Fatih Parkı’nda 19 Mayıs 1919’da 50 bin kişinin katılımıyla büyük bir miting yapılmıştır. Mitingde konuşan Halide Edip (Adıvar), Müslüman ve Türklere seslenerek “*gecenin karanlık olduğunu, fakat insanın hayatında sabahı olmayan gecenin olmadığını, korkunç geceyi yırtıp, mutlu bir sabah yaratacaklarını söyleyerek haksızlıklara boyun eymeyeceklerini*” ilan etmiştir. Fatih Mitingi’nden bir gün sonra 20 Mayıs’ta Dârülfünûn’un dinamik gençliği, Üsküdar’da Doğancılar Meydanı’nda 30 bin kişinin katılımıyla başka bir protesto mitingi düzenlemişlerdir. Ardından 22 Mayıs’ta Kadıköy’de İstanbul’un Asya yakasında İstanbullular, kötü hava şartlarına rağmen 20 bin kişilik bir mitingle işgalleri protesto etmişlerdir.²¹⁸⁷

II. Meşrutiyet’te pek çok kesime ev sahipliği yapan Sultanahmet Meydanı, bu sefer 23 Mayıs 1919’da 200 bin kişiye evsahipliği yaparak, yerel meclis görevi üstlenerek, İtilaf Devletleri’nin haksız işgallerine karşı mücadele etme azmi ve kararını iç ve dış dünyaya ilan etmiştir. Elliden fazla tüzel kişilik katılmıştır.²¹⁸⁸ Bu mitingde, meydanın her tarafı “*matem*” havasıyla siyah bayraklarla donatılmış “*Yaşamak isteriz!*”, “*Müslümanlar ölmez, öldürülemez!*”, “*Hak İsteriz*”, “*İki yüz bin Müslüman Türk, ikiyüzyirmi Rum’a feda edilemez!*”, “*İzmir Türk’tür, Türk kalacak!*” yazılı pankartlar her tarafa asılmıştır. Miting kürsüsünün önüne siyah bir çerçeve içinde “*Wilson Prensipleri’nin 12. maddesi*” yazılmıştır. Türklerin “*haklı mücadelesi*” kavramı vurgulanmıştır. İstanbul mitinglerinin tanınmış konuşmacılarından Halide Edip Hanım bu kürsüden “*Yedi yüz senelik minareler, mavi semalarıyla bize baktığı bu günlerde*

²¹⁸⁵ Özel ve Erdin, **age**, s. 15.

²¹⁸⁶ Yücel Yiğit, “*İzmir’in İşgaline Karşı Gecikmiş Bir Tepki Olarak Balıkesir Mitingi*”, **Uluslararası Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu**, İzmir 2009, s. 48-71.

²¹⁸⁷ Kemal Arıburnu, **Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975, s. 5-37.

²¹⁸⁸ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.I.**, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s.269.

Osmanlı bayrağı, Osmanlı halkı için can vermekten çekinmeyeceğimize yemin ediniz” sözleriyle mitinglerin klasik yemin faslını gerçekleştirmiş ve binlerce insanı mücadeleye davet etmiştir.²¹⁸⁹ İstanbul’daki ardı arkası kesilmeyen ve müttefik devletlerin Anadolu’daki varlığını sorgulayan ve reddeden mitinglerin sayısının artması üzerine Osmanlı hükümeti, miting yasağı uygulamasına tevessül etmiştir. Yasağa rağmen İstanbullular, 30 Mayıs 1919’da bir kez daha Sultanahmet’te miting düzenlemişlerdir. Mitinge 100 bin civarında katılım sağlanmıştır.²¹⁹⁰

İstanbul’dan başka Anadolu’nun her tarafında mitingler düzenlenmiş ve halk direnişe çağırılmıştır. Böylece 15 Mayıs 1919’da İzmir’in İşgali üzerine İlhak-ı Red Heyet-i Miliyesi tarafından çeşitli merkezlere çekilen “*Hamîyetli olan, Alalh’ını, dinini seven vatan ordusuna imdat etsin!... Allah aşkına rica ederiz.*”²¹⁹¹ yazılı telgraflar cevap bulmuş, insan selleri alanlara meydanlara çıkarak, işgallere karşı milli direniş düşüncesini güçlendirmişlerdir. Mondros Ateşkes Mütârekesi’nin mimarlarından Amiral Calthorpe mitinglerin ardından birkaç gün içinde 675 yerden şahsı adına protesto telgrafi aldığını yazmıştır.²¹⁹² Bunun anlamı, Anadolu’da neredeyse miting düzenlenmeyen yer kalmadığı gerçeğidir.

Cemal Avcı, Atatürk Ansiklopedisi’nde “*Milli Mücadele’de Mitingler*” madde başlığı altında 11 Mart’ta Erzurum’da, 14 Mayıs’ta İzmir’de, 15 Mayıs’ta Aydın, Denizli ve Muğla, 16 Mayıs’ta Edirne, Afyon, Acıpayam ve Sarayköy’de, 17 Mayıs’ta Kilis ve Eskişehir’de, 18 Mayıs’ta Akeşehir’de, 19 Mayıs’ta Siirt’te 20 Mayıs’ta Bursa’da, 23 Mayıs’ta Çorlu’da, 24 Mayıs’ta Adapazarı’nda, 27 Mayıs’ta Edirne’de, 30 Mayıs’ta Havza’da, 12 Haziran Amasya ve Niksar’da, 20 Haziran’da Isparta’da, 12 Eylül’de Sivas’ta, 10 Ekim’de Bursa’da, 27 Kasım’da Balıkesir’de, 28 Kasım’da Sivas’ta, 10 Aralık’ta Kastamonu’da mitingler düzenlendiğini yazmıştır. 1920 senesinde ise 8 Ocak’ta Konya’da, 11 Ocak’ta Konya ve Trabzon’da, 12 Ocak’ta Kastamonu’da, 17 Mart’ta Erzurum, Çorum ve Kastamonu’da, 18 Mart’ta Balıkesir ve Kastamonu’da, 19 Mart’ta Edirne ve Yozgat’ta, 20 Mart’ta Sinop, Bitlis, Çine, Tokat, Trabzon, Diyarbakır, Kayseri, Malatya ve Gümüşhane, 22 Mart’ta Konya’da ve 15 Mayıs’ta Ankara’da düzenlenmiştir. Mitingler, gerek halkı bilinçlendirmede ve örgütlemekte ve gerekse Türk’ün haklı sesini ulusal ve uluslararası arenada duyurmasında Milli Mücadele’ye önemli katkı yapmış, Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşmasında silah-dışı eylemlerin başında gelmiştir.

²¹⁸⁹ Arıburnu, **a.g.e.**, s. 19-47.

²¹⁹⁰ **a.g.e.**, s. 53-60.

²¹⁹¹ Nurdoğan Taçalan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, s.255.

²¹⁹² Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Ankara, 1971, s.80.

II. Meşrutiyet’le Türk toplum hayatına giren, Bosna ve Hersek, Doğu Rumeli ve Girit ilhakı sırasında Trablusgarp, Balkan ve Umûmî Harp’te kitle hareketlerine dönüşen; ancak, somuç itibarıyla beklenen kazanımların elde edilememesiyle hatıratlardaki ifadeyle “*boş lakırdı*” olmaktan öte geçemeyen mitingler, dinamik, genç ve halkçı Türkiye Devleti’nin kuruluşunda etkili olmuştur. Diğer yönüyle de meydanların “*sokak meclisi*” sıfatıyla hareket etmesi “*milli iradenin*” tecellisi ve kökleşmesi bakımından yeni Türkiye’nin yönetim şeklinin “*Cumhuriyet*” olarak benimsenmesine büyük katkısı olmuştur. Böylece II. Meşrutiyet’in, Cumhuriyet’in laboratuvarı olduğu yönündeki tez, bir kez daha doğrulanmıştır.

SONUÇ

Bir mitingın geniş kitlelere ulaştırılması ve geniş yankı uyandırması için “*miting alanı*” tayini oldukça önemlidir. Şehir veya yerleşim yerleri dışında cereyan eden mitinglerin etkisi ile kent merkezlerinde veya işlek cadde ve sokaklarda gerçekleşen mitinglerin etkisinin aynı olması beklenmemelidir. Aksi durumda toplanma ve ifade özgürlüğünün ruhuna aykırı hareket edilmiş olunmaktadır. Meşrutiyet mitingleri de bu doğrultuda, rejim ve öncüsüyle özdeşleşmiş alanlarla birlikte pek çok farklı isimlerle anılan kent meydanlarında cereyan etmiş, ulusal ve yerel meselelerde “*meclis*” gibi hareket etmiştir.

Meşrutiyet’le özdeşleşmiş “*İttihat ve Terakki*”, “*Hürriyet*” ve “*10 Temmuz*” meydanları onlarca mitinge evsahipliği yapmıştır. Selanik’te, Kavala’da, Menlik’te, Petriç’te, Nevrekop’ta, Manastır’da, Göriçe’de, Tepedelen’de, İzmir’de, Trabzon’da, Konya’da, Ilgın’da, Karacasu’da, Karamürsel’de, Ergene’de, Cisir-i Mustafa Paşa’da, Antep’te, Beyrut’ta, Şam’da bu isimlerle anılan meydanlar çeşitli meselelerin müzakere edildiği alanlar haline dönüşmüştür. İstanbul’da ekseriyetle Sultanahmet, Ayasofya, Doğancılar, Fatih, Beyazıt, Kadıköy meydanları öne çıkmıştır. Bunlar dışında Trabzon’da Kavak, Adana’da Kumluk, İzmir’de ve Manisa’da Kışla, Kastamonu’da Nusrullah, Edirne’de Sarayıçi ve Abacılarbaşı, Beyrut’ta Burç, Samsun’da Saathane, Drama’da Varvare, Selanik’te Selimiye, İşkodra’da Kuşçala, Halep’te Cumapazarı meydanları kayıtlara geçmiştir. Meydanların dışında hükümet konağı, belediye binası gibi kamu kurum ve kuruluş binalarının, sefârethânelerin önleri, cami, kilise ve okul bahçeleri ve çevresi toplanmalara şahitlik etmiştir.

Mitingin iç ve dış siyasette etkileyciliği bakımından mitinge katılım sayısı önemlidir. Ayrıca mutlakıyyet kültüründen yeni çıkmış halkın, Meşrutiyet’in ruhundan addedilen mitinglere uyumu da merak konusudur. Eski zamanlarda 20 kişi bir araya gelemez iken Meşrutiyet ortamında 20 bin kişi alanları doldurmuştur. Mitinge katılım oranları çoğunlukla tahmini ve mübalağa edilerek verilmiştir. Özellikle “*milli*” nitelikteki mitinglerde sayının abartıldığı sıkça görülmektedir. Örneğin 9 Ocak 1909 tarihli Girit mitinginde Sultanahmet’teki kalabalığın sayısı *Tanin*’e göre 150 bin, *İstişare*’ye göre 100 bin, *Yeni Gazete*’ye göre 50 bin, *Sabah*’a göre 20-30 bin civarındadır. Tarafsız “*Sabah*”ın sayısı değer görürse taraflı gazetelerde sayının ortalama olarak beş katı fazla verildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra resmi belgelerle basında yer alan miting kararnamelelerinde geçen sayıların da farklı olduğu görülmektedir. Resmi makamların sayıyı daha az verdiği gözlemlenmiştir.

Meşrutiyet mitingleri arasında en yüksek katılım sayısı; 100 binlerin teleffuz edildiği İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleşmiştir. 13 Ekim 1908 tarihli Ekim Krizi Mitingi'nde 40-50 bin, 9 Ocak 1909 tarihli Girit mitinginde 150 bin, 4 Ekim 1912 tarihli Balkan Savaşı münasebetiyle aynı günün öğle öncesinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası Mitingi'nde 30 bin ve öğleden sonra İttihat ve Terakki Fırkası Mitingi'nde 100 bin, 10 Eylül 1914 tarihli Kapitulasyon Mitingi'nde 50 bin sayıları verilmiştir. 1909'dan 1912'ye kadar "*sıkıyönetim*" nedeniyle "*miting yasağı*" olması idi bu sayılara eklemeler yapılabilirdi. Sultanahmet dışında İstanbul'da yüksek rakamlara başka yerlerde de ulaşılmıştır. Hürriyet Mitingleri sırasında 26 Temmuz 1908 tarihli Yıldız Nümayişi'nde Saray çevresinde 50 bin kişi, 5 Ekim 1912 tarihli Balkan Savaşı Dârülfünûn Nümayişi'nde Bâb-ı Âlîde 50 bin kişi toplanmıştır.

Anadolu coğrafyasında 27 Temmuz 1909 tarihli İzmir Girit Mitingi'nde 100 bin, 14 Ağustos 1909 tarihli Bursa Girit Mitingi'nde Ulucami Meydan'ında 30 bin, 13 Mayıs 1910 tarihli İzmir Girit Mitingi'nde Kışla Meydanı'nda 40-50 bin, 17 Mayıs 1910 tarihli Bursa Çelebi Mehmet Türbesi önünde 30 bin, 31 Mayıs 1910 tarihli Konya Girit Mitingi'nde Telgrafhane Meydanı'nda 50 bin, 27 Mayıs 1911 tarihli İzmir Girit Mitingi'nde Hürriyet Meydanı'nda 50 bin, 7 Haziran 1911 tarihli Adana Girit Mitingi'nde Kulluk Meydanı'nda 30 bin, 30 Eylül 1911 tarihli Bursa Trablusgarp Savaşı Mitingi'nde 50 bin, 4 Ekim 1912 tarihli Kayseri Balkan Savaşı Mitingi'nde 40 bin, 5 Ekim 1912 tarihli Bursa Balkan Savaşı Mitingi'nde Yeşil Cami Maydanı'nda 30 bin, 26 Temmuz 1913 tarihli Edirne'nin Fethi'yle ilgili İzmir Mitingi'nde hükümet konağı önünde 50 bin, 11 Eylül 1914 tarihli Kütahya Kapitulasyon Mitingi 50 bin kişiyle gerçekleştirilmiştir. Anadolu tarafında en yüksek katılımlı mitingler, İzmir'de düzenlenmiştir.

Balkan coğrafyasında 1908 Ekim Krizi münasebetiyle 10 Ekim 1908 tarihli Selanik Mitingi'nde 30 bin ve Edirne Saray Mesiresi'nde 25 bin, 14 Nisan 1909 tarihli Selanik Hürriyet Mitingi'nde 20-30 bin, 8 Ağustos 1909 tarihli Selanik Girit Mitingi'nde 10 Temmuz Meydanı'nda 30 bin, 11 Ağustos 1909 tarihli Edirne Girit Mitingi'nde Sarayıçi Meydanlık'ta 50 bin, 12 Mayıs 1910 tarihli Edirne Girit Mitingi'nde Selimiye Cami çevresinde 40 bin, 22 Mayıs 1911 tarihli Selanik Girit Mitingi'nde 10 Temmuz Meydanı'nda 50 bin, 28 Mayıs 1911 tarihli Edirne Girit Mitingi'nde Sarayıçi Meydanlığı'nda 50 bin, 4 Ekim 1912 Üsküp Balkan Savaşı Mitingi'nde Sultan Murat Han cami önünde 40 bin, Edirne'nin Fethi'yle ilgili 29 Temmuz 1913 tarihli Edirne Mitingi'nde Abacılarbaşı Meydanı'nda 40 bin bir araya gelmişlerdir. Balkan tarafında en yüksek katılımlı mitingler, Selanik'te düzenlenmiştir.

Arabistan coğrafyasındaki mitinglere katılım oranı ve çeşitliliği, diğer yerlere nazaran düşüktür. En yüksek katılımlıları, 2 Ağustos 1909 tarihli Şam Girit Mitingi'nde Belediye Bahçesi'nde 20 bin, 11 Ağustos 1909 tarihli Beyrut Girit Mitingi'nde Hürriyet Meydanı'nda 30 bin ve 3 Haziran 1910 tarihli Medine Girit Mitingi'nde 20 bin sayıları ile öne çıkmaktadır. Çoğunlukla İstanbul'dan veya Selanik'ten türeyen milli nitelikteki mitinglere Arabistan coğrafyası kentlerinde katılım cılız denebilecek bir oranda sağlanmıştır. “*Milli*” nitelikli mitingler, ekseriyetle Türk, Arnavut ve Araplar tarafından düzenlenmiştir.

“*Anayasal ve demokratik*” nitelikteki mitinglerden; 7 Şubat 1909 tarihli Serbesti Matbuat Mitingi'nde Sultanahmet'te 6-7 bin, 25 Mart 1909 tarihli Tanin Matbuat Mitingi'nde Sultanahmet'te 3-4 bin toplanmıştır. Din ve vicdan özgürlüğü kapsamında, Bulgarlar tarafından 10 bin katılımlı 5 Nisan 1909 tarihli Üsküp Bulgar Mitingi, 10 biner katılımcısıyla Rumlar tarafından düzenlenen 10 Temmuz 1910 tarihli İzmir Mitingi ve 25 Temmuz 1910 tarihli Ergiri Mitingi en yüksek katılımcı sayılarıyla öne çıkmıştır. Vergi meseleleriye alakalı 5 Nisan 1909 tarihli Üsküp Mitingi 10 bin, 21 Ekim 1909 tarihli İştib Mitingi 4 bin katılımcısıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Selanik İşçi Mitingi 6 bin, kişi mal ve can güvenliğiyle alakalı 18 Ağustos 1909 tarihli Gelisora Mitingi 3 bin, 22 Mayıs 1910 tarihli Ödemiş Mitingi 10 bin, muhacirlerle alakalı 9 Nisan 1909 tarihli Fatih Mitingi 15 bin, alfabe özgürlüğüyle alakalı 27 Şubat 1909 tarihli Görice Mitingi 12 bin kişilik rakamlarıyla kategorilerinde en kalabalık mitinglerdir. “*Milli*” nitelikteki mitinglere nazaran “*anayasal ve demokratik*” nitelikteki mitinglerin katılımcı sayısı oldukça düşüktür. Ayrıca bu tür mitinglerin büyük bir çoğunluğu gayr-ı Müslim vatandaşlar tarafından düzenlenmişlerdir.

Mitinglerin etkileyciliği bakımından mitinge katılanların sayısı kadar “*niteliği*” de önemlidir. Ekseriyetle mitingin ana unsuru halktır ve mitingler, halk organizasyonudur. Yönetilenlerin, yöneticilerine karşı talep ve arzularıdır. Daha çok sivil halk hareketleridir. Sivil toplum kuruluşlarınca, meslek odalarınca, derneklerle, siyasi firkalarla (muhalefet), gündelik yaşamdan insan kümeleriyle gerçekleştirildiği takdirde miting kavramının özüne göre hareket edilmiş olmaktadır. Ayrıca mitinge katılımcılar kadar organizyoncuların da kimliği ve temsiliyeti önemlidir. Kısacası demokratik ülkelerde beklenti “*sivil miting*”lerdir. II. Meşrutiyet'te sivilliğiyle ön plana çıkmış mitinglerin sayısı nadirendir. Çoğu miting, hükümet veya yerel yöneticilerin organizasyonu ile “*resmi*” nitelikte cereyan etmiştir. Bunların bazısına yoğun bir şekilde sivil toplum kuruluşlarının katılmasıyla “*yarı resmi*” mitinge dönüştükleri söylenebilmektedir.

II. Meşrutiyet'in hürriyet mitinglerinin ardından en geniş kapsamlı sivil mitingi 9 Ocak 1909 tarihli Sultanahmet Mitingi'dir. 1908 Ekim Krizi'nin ardından Giritli Rumların Yunanistan'a ilhak kararı ve girişimi unutulmamıştır. Başta *Tanin* olmak üzere basın kuruluşlarınca Giritli İslamların yaşadıkları sorunlar kamuoyunun gündeminde canlılığını korumuştur. 1909 senesine girilirken Yunan Kralı George'nin ilhak lehindeki beyanatının iştilmesi üzerine Girit Müslümanları Cemiyeti girişimi, bazı devlet erkânının desteği ve teşvikiyle Kânil Paşa hükümetinden ve Meclis-i Mebusândan izahat istemek maksadıyla çeşitli esnaf odaları, dernekler ve mekteplerin katılımıyla sivil bir miting düzenlenmiştir. Mitinge dönemin iki önemli siyasi fırkası olan İttihat ve Terakki ile Ahrar birlikte davet edilmiştir. Boşnak Cemiyeti, Rumeli Muhacirîn İttihâdı Cemiyeti, Kürt Cemiyeti, Çerkes Cemiyeti, Laz Cemiyeti, Arap Cemiyeti, Arnavut Cemiyeti, Selamet-i Umûmîye Cemiyeti mitinge katılan sivil toplum kuruluşlarındandır. Bu cemiyetlerden Rumeli Muhacirîn-i İttihâdı'nın 9 Nisan 1909 tarihindeki 15 bin kişi katılımlı Fatih Mitingi de önemli sivil toplum hareketlerindendir.

7 Şubat 1909 tarihli Sultanahmet'teki Serbesti Matbuat Mitingi tam manasıyla sivil demokratik bir halk hareketidir. Osmanlı Hükümetinin "*milleti boğmak*" manasında yeni Basın Kanunu'nu protesto etmek maksadıyla "*Serbesti*" gazetesi öncülüğüyle düzenlenmiştir. Tasarımın Meclis-i Mebusândan geri dönmesi amaçlanmıştır. Bu maksatla mitinge Ahrar, Hınçak ve Taşnak Fırkaları, Kürt Teavün ve Terraki Cemiyeti, Arnavut Başkim Cemiyeti, çeşitli muhalif mebuslar katılmıştır. Basından; *Tercümân-ı Hakikat*, *Hukuk-ı Umûmîye*, *Osmaniye*, *İttihâd-ı İslam*, *Patris*, *Jamanak*, *Azadi*, *El-adl* temsilcileri de yerlerini almışlardır. Serbesti bu tarihten yaklaşık iki ay sonra 8 Nisan 1909'da Sultanahmet'te basın özgürlüğü adına ikinci defa Matbuat Mitingi yapacağını ilan etmiştir. Ancak *Serbesti* Başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi üzerine miting tehir edilmiş ve ardından 31 Mart Olayı nedeniyle gerçekleşmemiştir. Fikri düşüncede kalmıştır. Eğer gerçekleşseydi, *Mizan*, *Yeni Gazete*, *Karagöz*, *Curcuna*, *Geveze*, *Eşref* ve *İkbal-i Millet*, *Volkan* mitinge katılacaklarını duyurmuşlar idi. Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti, Talebe-i Ulum Cemiyeti, Tıp Dârülfünûn Talebesi, Fatih Yahya Medresesi, Kumkapı Nişancı Medresesi, Sultan Ahmet Medresesi ve Bedirhanzade ailesi gazeteye ilan vererek, alanda yerlerini alacaklarını duyurmuşlardı. Bu yönüyle sivil toplum hareketi olarak kayıtlara geçebilir idi.

II. Meşrutiyet'in "*en sivil*" mitingi, düzenleyicileri ve katılımcıları ile birlikte sosyalist bir karakter taşıyan, 19 Haziran 1919 tarihli Selanik İşçi Mitingi'dir. Mitingin amacı, sendika ve grev hakkıdır. Mitingin düzenlendiği sıralarda Meclis-i Mebusânda, Tatil-i Eşgal Kanunu

görülmektedir. Bu kanun, sendika ve grev hakkına sınırlandırmalar getirmektedir. Bu nedenle Meclis müzakerelerini işçi kesimi lehine çevirmek için Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu tarafından organize edilmiştir. Resmi kayıtlara göre “*ilk amele mitingi*” tanımlaması yapılan bu toplumsal harekete, çeşitli sanayi kollarına mensup 6 bin işçi katılmıştır. Sigara Kâğıdı Yunan Amelesi, Sigara Kâğıdı Musevi Amelesi, Yunan ve Musevi Tipoğraf Amelesi, Bulgar Tipoğraf Amelesi, Musevi ve Yunan Marangoz, Yunan ve Musevi Taşçı, Yunan Kunduracı, Musevi Hamal, Tütün Amelesi Sendikalarıyla Selanik Reji Ameleleri iştirak etmişlerdir. Ayrıca Bulgar Sosyalist Heyeti, Şark Şimendiferleri ve Tramvay Kumpanyası, Gaz Kumpanyası, Yunan Terzi ve Musevi Terzi temsilcileri alanda yerlerini almışlardır. Miting günü, amele cemiyetleri ve Bulgar sosyalistleri, bayraklarıyla Selimiye Meydanı’nda Müstahdemîn Sendikası Kulübü önünde toplanmışlardır. Bu yönüyle tam bir sivil harekettir. Aralarında hiçbir şekilde resmi sıfatta kimse yer alamamıştır.

Gayr-ı Müslüm vatandaşların düzenlemiş oldukları mitinglerin çoğunluğu sivil toplumsal hareketlerdir. Fener Rum Patrikhânesi’nin desteği, Yunanistan’ın teşvikiyle ve Meşrutiyet Rum Cemiyetinin organize ettiği kiliseler, çetecilik konularındaki mitingler, yine Bulgaristan teşvikiyle, Bulgar Eksarhlığı’nın desteği ve Bulgar Meşrutiyet Cemiyetinin organize ettiği, kiliseler, çeteler, bedelli askerlik, çeşitli vergi türleri vs. konularındaki mitingleri bu kategoride ele alınabilmektedir. Yine Hınçak ve Taşnak Ermeni cemiyetlerinin bedelli askerlikle alakalı mitingleri, Arnavutların Görice’de, Üsküp’teki alfabe serbestliği mitingleri sivil halk hareketlerindendir.

“*Resmi*” nitelikteki mitinglerin heyetinde yer alan kimselerin büyük çoğunluğu veya tamamı devlet veya kamu yönetiminde “*yetkili*” kimselerdir. Bu kimselerle birlikte o yerin sivil kimseleri de heyette yer almış ise o tür mitingler “*yarı resmi*” niteliktedir. II. Meşrutiyet’in mitinglerinin pek çoğu resmi ve yarı resmi kapsamındadır. Örneğin 10 Eylül 1914 tarihli Sultanahmet’teki Kapitülasyon Mitingi, iktidar partisi İttihat ve Terakki Fırkası İstanbul üyelerinden Kemal Bey’in başvurusuyla miting düzenlenmiştir. Miting heyeti reisi yine aynı fırkanın İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey’dir. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa mitingdeki konuşmacılardandır. Meclis üyeleri, hükümet yetkilileri, üst düzey bürokrat memurların hepsi oradadır. Her ne kadar umum deniz sandalcıları, müdafaa-i milliye, istanbul mavnacılar, at pazarı cambazları, esnaf ve hamallar cemiyetleri mitingde hazır bulunsalar da miting resmi tören ortamında geçmiştir. Bu yönüyle miting, daha çok resmi niteliktedir.

“Yarı resmi” nitelikteki mitinglere ise tam iktidarda olmayan İttihat ve Teraki Fırkasının hükümet politikalarını desteklemek maksadıyla yerel temsilcilikleriyle ve kentin ileri gelenleriyle birlikte organize ettiği “*ilhak ve işgal aleyhtarı*” mitingler örnek olarak gösterilebilmektedir. 3 Ekim 1911 tarihli Silifke Millet Bahçesi’nde, çoluk çocuk, binlerce halkın katılımıyla Trablusgarp’ın işgalini protesto etmek üzere düzenlenen mitingin heyetinde İttihat Kulübü Reisi Mahmut Bey, Belediye Reisi Mehmet Bey, Rum Ruhani Reisi Papa Yorgi Efendi, Ermeni Ruhani Reisi Mardros Efendi ile kentin ileri gelen Müslim ve gayr-ı Müslim vatandaşları yer almışlardır. Yine haksız İtalyan saldırısını protesto etmek üzere 14 Ekim 1911’de Siroz’da bir miting düzenlenmiştir. Bu mitingin heyetinde, Müftü Hüsamettin, Belediye Reisi Servet, İttihat ve Terakki Kulüp Kâtibi Ömer Talip, Dava Vekili Şemi, Nazif, Hristaki Karagöz, kentin ileri gelenlerinden Maridof, Ali Paşa, Adil, Yusuf, Faik, Nazmi, Cevdet, Leon ve İsak Karacı, berber esnafından Yusuf, Hatip Hacı Ömer adlı şahıslar yer almışlardır. Bu yönüyle mitingler, daha çok yarı resmi hüviyettir.

Mitinglerin “*siyasal propaganda aracı*” olduğu kabul gören yaygın bir görüştür. Miting kültürü, demokratik ülkelerdeki siyasi partilerin, en önemli kitle iletişim faaliyetleri arasındadır. Bu bakımdan siyasi partilerin ortaya çıktığı II. Meşrutiyet ortamında Türk toplumu nezdinde kökleşen mitinglerle “*ilişkisi*” önem arz etmektedir. “*Dernek*” vasfıyla ortaya çıkan “*iktidar*” veyahut “*muhalafet*” adayı tüzel kişiğe sahip siyasi partilerin, mitinglerle ilişkisi “*henüz*” yenidir. Bazı mitingler, partilerarası siyasi “*rekabete*” arenalık eder iken bazıları ise partilerarası “*uzlaş*” kültürüne sahne olmuşlardır. İktidar ve muhalafet ekseninde bu kategorilerde birçok miting örnekleri sergilenmiştir.

“*Siyasi rekabete*” konu ilk miting düşüncesi, Kânîl Paşa taraftarlarının, oğlu Saîd Paşa’nın teşviki ve önderliğinde mevcut Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti aleyhine 26 Şubat 1909 tarihli Sultanahmet’te planlanan mitingdir. İstihbarata göre göstericilere belli bir miktarda para dağıtıldığı ve mevcut hükümetin “*darbe*” girişimiyle düşürülmesinin planlandığı bu miting girişimi, hükümetin erken davranmasıyla “*mitinglerden yirmi dört saat evvel bildirimde bulunma zorunluluğu*” getirmesiyle önlenmiştir. Mitinge ve ardından darbe girişimine yönelik bu mitingin düzenlenmesine Kânîl Paşa’nın da taraftar olmadığı bilinmektedir.

Kamil Paşa hükümeti zamanında yeni basın kanun tasarısının hazırlandığının ve basın hürriyetini kısıtlanacağı haberlerinin işitilmesi üzerine tasarıyı protesto etmek ve Meclisten geçmesine engel olmak için 7 Şubat 1909 tarihli Sultanahmet Meydanı’ndaki Serbesti Matbuat Mitingi’ne Ahrar Fırkası temsilcileri de iştirak etmişlerdir. Ahrar Fırkasından Nurettin Ferruh

ve Dr. İbrahim Temo (Osmanlı Demokrat Fırkası) mitingde birer konuşma dahi yapmıştır. Taşnaksutyun Fırkasından Meclis-i Mebusân vekillerinden Ohannes Vartaks (Erzurum) ve Simon Efendiler de mitinge katılmışlardır. Hükümet aleyhindeki mitingün hedefinin perde arkasında “*Bâb-ı Âlînin küçük efendileri*” tanımlamasıyla İttihat ve Terakkici yöneticiler yer almışlardır. Ayrıca İttihat ve Terakki’ye karşı sert eleştirilerle öne çıkan muhalif basın mitingün katılımcılarından. Yine muhalif; Fedakârân-ı Millet Cemiyetinin mitingdeki varlığı bu görüşü doğrulamaktadır. *Serbesti*’nin ikinci matbuat mitingü öncesinde gazetenin Başyazarı Hasan Fehmi’nin öldürülmesi sonrasında cenaze merasiminin ardından düzenlenen nümayişin ardından kalabalığın Şeref Sokağı’nda yer alan İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkezini basacak olmaları dolayısıyla hali hazırdaki girişimin, nümayişe katılan Ahrar Fırkasından muhalefet lideri Nurettin Ferruh’un teşebbüsüyle önlenmesi nümayiş “*siyasi rekabetle*” ilişkilendirilmektedir.

26 Mart 1909 tarihinde Adana’da aynı günde biri Ahrarcılar diğeri İttihat ve Terakkiciler tarafından Adana Sanayi Mektebi Müdürü’nün lehine ve aleyhine miting düzenlenmiştir. Adana Valiliği’nin resmi kayıtlarında “*yekdiğerine muarız (karşı gelen) fırkalar*” ifadesiyle mitingün perde arkasında iki siyasal fırkanın rekabeti sözkonusudur. Rekabetin o kadar hat safhaya ulaşması valilik makamını korkutmuş ve mitinglerde sıkı güvenlik tedbirleri almıştır. Kolluk kuvvetlerinin yanı sıra askeri makamlara başvurarak, askeri kuvvetlerden de yararlanmıştır.

Ahz-ı Asker Kanunu’nun hazırlanışı sırasında İttihat ve Terakki desteğiyle Sadarete getirilen Hüseyin Hilmi Paşa zamanında hükümeti kanalize etmek ve Meşrutiyet’in “*eşitlik*” anlayışından bahisle gayr-ı Müslimler’in askere alınmalarını sağlamak maksadıyla 4 Nisan 1909 tarihli Beyoğlu ve Bakırköy mitinglerine Taşnaksutyun Fırkası öncülük etmiştir. Mitingde İstanbul Mebusu Bedros Hallaçyan Efendi bir konuşma dahi yapmıştır. Yine Van Mebusu Vahan Papazyan Efendi, Aknon Efendi mitingün öne çıkan siyasi kimlikli konuşmacıdır.

Kiliseler meselesi dolayısıyla Osmanlı Rum vatandaşlarının düzenlediği 25 Temmuz 1910 tarihli Ergiri Mitingi’nde Ahrar Fırkası, Ergiri Mebusu Müfit Bey aracılığıyla varlığını hissettirmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası destekli İbrahim Hakkı Paşa’nın Sadareti sırasında çıkarılan Kiliseler Kanunu’na muhalif harekette yer almıştır. Mitingdeki konuşmasında, bahse konu kanunun büyük bir siyasi hata olduğunu, taraflar arasında yeni kavgalara neden olacağını vurgulayarak, asayiş ve güveni temin etmekle yükümlü hükümeti daha dikkatli olmaya davet etmiştir.

İktidar veya iktidara yakın siyasi partilerle muhalefet partilerinin “uzlaş” halinde oldukları pek çok mitinge rastlanmaktadır. Öncelikle farklı siyasi fraksoyonların hürriyet mitingleri sırasında Meşrutiyet rejmini kalıcı kılmak için miting alanlarında uzlaş içerisinde hareket ettikleri bilinmektedir. Ancak sonraki süreçte yollar ayrılarak, farklı siyasal düşünceler doğrultusunda siyasi partiler olarak yollarına devam etmişlerdir. İç siyasette iktidar olmak veya muhalefeti işlevsel kılmak adına kıyasıya bir rekabete tutuşurlar iken, dış siyasette uzlaşmışlardır. Özellikle ulusal nitelikli mitinglerde birlikte boy göstermişlerdir.

II. Meşrutiyet’in başında Osmanlı yönetiminde “üçlü yönetimin (*Saray, Bâb-ı Âlî ve İttihat ve Terakki Cemiyeti*)” hâkim olduğu sırada Kânîl Paşa’nın sadareti sırasında Bulgaristan’ın istiklali ve Avusturya-Macaristan Devleti’nin Bosna ve Hersek’i ilhak kararı üzerine düzenlenen protesto mitinglerinde tam manasıyla uzlaş kültürü hâkim olmuştur. Hükümetin meseleyi sulh yoluyla çözme isteğine yönelik politikasına İttihat ve Terakki Fırkası ile Ahrar Fırkası eşlik etmişler ve haksız girişimleri, ülkenin dört bir tarafında düzenlenen mitinglerle protesto etmişlerdir. 13 Ekim 1908 tarihli Ayasofya Mitingi, İttihat ve Terakki öncülüğünde düzenlenmiş ve Ahrar Fırkasından İstanbul mebuslarından Bedros Hallaçyan Efendi ile Kozmîdi Pandelaki mitinge katılarak partiler arası birliktelik mesajı vermişlerdir.

2 Mayıs 1909 tarihli Beyoğlu’nda San Antun Kilisesi ve çevresinde 4 bin kişinin katılımıyla düzenlenen mitingde 31 Mart ve Adana Olayı karşısında Hınçak Cemiyeti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti birliktelik mesajı vermişlerdir. Mitinge, devlet erkânından; Hürriyet Kahramanı Enver ve Niyazi Paşa ile Seryaver Remzi Efendi katılmışlardır. Öncelikle hürriyet uğrunda canlarını feda eden Harekât Ordusu şehitleri ile Adana’da mutlakıyyet taraftarları tarafından katledilen ahalinin ruhları için kilisede ayin yapılmıştır. Ayinden sonra kilise bahçesindeki açık alanda Hınçak Komitesi üyelerinden Hanuk Efendi ve ardından Edirne Mebusu Rıza Tevfik Efendi birer konuşma yapmışlardır. Bu mitingde, Adana’da öldürülen Ermenilerin eş ve yetim kalan çocukları için 100 bin lira yardım parası gönderilmesi ve buna benzer olayların yaşanmaması adına Anadolu’nun başlıca şehirlerine Harekât Ordusu’nun askerlerinin gönderilmesine karar verilmiştir. Mitinge katılan devlet erkânı, Anadolu’nun diğer şehirlerindeki Ermenilerin mutlakıyyetçilerin saldırılarına maruz bırakılmayacağı ve Adana Olayı’na sebep olanların cezalandırılacağı sözünü vermişlerdir. Böylece bu tarz girişimlere karşı uzlaş içerisinde olduklarını ilan etmişlerdir.

Uzlaş kültürünün sirayet ettiği bir diğer kitle hareketi “*Trablusgarp Savaşı Mitingleri*”dir. İtalya’nın haksız notasını, ardından fiili ve yine ardından resmi işgalini protesto

etmek için, halkın malıyla canıyla her türlü mücadeleye hazır olduğunu bildirmek ve mevcut Sait Paşa hükümetine destek olmak için, uluslararası camiayı Osmanlı lehine harekete geçirmek için İttihat ve Terakki Fırkası öncülüğünde düzenlenen mitinglere Taşnaksutyun Fırkası da destek vermiştir. 3 Ekim 1911 tarihli Erzurum Mitingi, İttihat ve Terakki ile Taşnaksutyun Cemiyetleri temsilcileri ile birlikte düzenlenmiştir. 4 Ekim 1911 tarihli Adana Mitingi, Taşnaksutyun öncülüğünde düzenlenmiştir. Mitinge hükümet adına Vali Muammer Bey katılmıştır.

İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası “*I. Balkan Savaşı Mitingleri’nde*” uzlaşısı halinde hareket ederek, birlikte mitingler düzenlemişlerdir. Balkan İttifakı devletlerinin yaklaşmakta olan savaş tehdidine karşı halen sulh yoluyla Balkan Meselesinin çözüleceğine inanan ve savaştan kaçan Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetini mitinglerle “*savaşa*” kanallize etmeye çalışmışlardır. *Tanin*, bütün siyasi fırka reislerinin, bir araya gelerek, Balkan Meselesi konularında Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetine destek olacaklarını, herhangi bir dış saldırının meydana gelmesi halinde her türlü fedakârlığa hazır olduklarını kamuoyuna duyurduklarını yazmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 3 Ekim 1912 tarihinde İstanbul’daki genel merkezleri önünden “*Yaşasın Osmanlılık, yaşasın harp!*” sloganları ile harp lehinde nümayişlere başlar iken, İttihat ve Terakki Fırkası da aynı gün Nur-i Osmani Kulübünden harekete geçmiştir. Hatta buradaki mitinge Hürriyet ve İtilaf’ın Aksaray Şubesi de iştirak etmiştir. Fırkalar, 4 Ekim 1912 tarihinde ayrı saatlerde Sultanahmet’te “*harp taraftarı*” miting düzenlemişlerdir. Ermeni Taşnaksutyun Fırkası, 2 Ekim 1912’de taşra teşkilatları dâhil olmak üzere ülke genelinde yayımladığı bildiride; siyasi farkı gözetilmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarını birlik ve beraberliğe çağırmıştır. Balkan meselesi hakkında cereyan eden savaş tehdidi karşısında birlik ve yurtseverlik gereği Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti’nin desteklenmesini istemiştir.

Hürriyet ve İtilaf ile İttihat ve Terakki Fırkaları “*uzlaşısı*” İstanbul dışında taşra mitinglerine kadar yansımıştır. 5 Ekim 1912 tarihli Bursa Mitingi ve aynı tarihteki Bandırma Mitingi buna örnektir. Bandırma Miting Heyeti Reisliği görevini hem Hürriyet ve İtilaf Fırkası temsilcisi Mehmet Tevfik Bey ve hem de İttihat ve Terakki Fırkası temsilcisi Halim Bey üstlenmişlerdir. Bu durumun bir benzeri 7 Ekim 1912 tarihli Kastamonu Mitingi’nde görülmüştür. Miting heyetinde hem Hürriyet ve İtilaf Fırkası temsilcisi Tevfik Bey ve hem de İttihat ve Terakki Fırkası temsilcisi Münir Bey yer almışlardır. 7 Ekim 1912 tarihli Erzurum Mitingi’nde İttihat ve Terakki Fırkasının yanı sıra Taşnaksutyun ve Hınçak Fırkaları katılmıştır. 9 Ekim 1912 tarihli Tekirdağ Mitingi’nde Hürriyet ve İtilaf adına Şube Reisi Mehmet Necip

Bey, İttihat ve Terakki adına Şube Reisi Hüseyin Rahmi Bey konuşmuşlardır. 11 Ekim 1912 tarihli Kırkağaç Mitingi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şube Reisi Rıza Bey ve İtilat ve Terakki Şube Reisi Eşref Cemal Bey öncülüğünde düzenlenmiştir. 13 Ekim 1912 tarihli Manisa Mitingi'ne Hürriyet ve İtilaf ile İttihat ve Terakki tüm şubeleri iştirak etmişlerdir.

Miting heyetinde, konuşmacılar arasında veya miting kararnamelerinde “*siyasi kimliği*” veya “*tanınmışlığı*” yüksek düzeyde olan kimselerin varlığı, mitinglerin kamuoyu oluşturmadaki “*etki*” düzeyini artırmakta ve aynı zamanda “*dönüt*” almayı kolaylaştırmaktadır. II. Meşrutiyet'in tanınmış simalarının katılmış oldukları bir veya birden fazla mitingler bulunabilmektedir. 1908 Ekim Krizi münasebetiyle düzenlenen 13 Ekim 1909 tarihli Ayasofya Mitingi'nde ittihatçıların tanınmış simalarından, hürriyet mitinglerinin organizatörlerinden Erkân-ı Harbiye Binbaşısı İsmail Hakkı Bey, şeyhülislamlardan Mustafa Asım Efendi, Musevi cemaatinden İsak Efendi mitingin konuşmacılarından.

9 Ocak 1909 tarihli Sultanahmet'teki Girit Mitingi Heyeti Reisi, Hazine-i Hassa Nazırı Celal Nuri Bey'dir. Mitingin ilerleyen aşamalarında Meclis-i Mebusân Reisi Ahmet Rıza Bey, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Manastırlı İsmail Hakkı, Gümölcine Mebusu İsmail Hakkı ve SadrâzamKânîl Paşa gibi önemli devler adamlarının beyanatları geçmiştir. 7 Şubat 1909 tarihli Serbesti Matbuat Mitingi'nde Mevlanzâde Rıfat, Nurettin Ferruh, Dr. İbrahim Temo, Haçatur Efendi, Bedros Hallaçyan, Aram Efendi miting konuşmacılarından. Mitingin ilerleyen aşamalarında Meclis-i Mebusân Reisi Ahmet Rıza ile ilgili beyanatlara yer verilmiştir. Kiliseler Kanunu'yla alakalı 10 Temmuz 1910 tarihli İzmir Mitingi'nde, Pavlo Karalodi Efendi konuşma sırasında kürsüden aşağı indirilmiş, uzunca bir süre kamuoyunun gündeminde kalmıştır. Aynı konuda Bulgar Federal Fırkası tarafından organize edilen mitingler arasında tanınmış Bulgar komitacılarından Sandanski'nin bizzat katıldığı mitingler de yer almıştır.

13 Ekim 1910 tarihli Resne Girit Mitingi'nde Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa'ya muhtıra gibi miting kararnamesi gönderilince Resneli Niyazi Bey'e bir telgraf çekilerek, halkı sâkinleştirmesi için bir kez daha göreve çağrılmıştır. Yine hürriyet kahramanlarından Resneli Niyazi Bey'in ismi bir başka Girit konulu 4 Haziran 1911 tarihli Manastır Mitingi'nde geçmiştir. Miting kararnamesinde, Manastırlıların başlarında Resneli Niyazi olmak üzere gönüllü alayları ile savaşmaya hazır oldukları yazılmıştır. Hâl böyle olunca hükümet yetkilileri derhal telgraf binasına geçerek, mitingin taleplerini cevaplandırmak mecburiyetinde kalmışlardır.

2 Ekim 1911 tarihli Üsküp Trablusgarp Savaşı Mitingi'nde bölgenin mebusları ayrıca Arnavut sorunlarına çözüm bulmak amacıyla mitinge iştirak etmişlerdir. Priştine'den Şaban Bey

ile Sava Efendi, Prizren'den Şerif Bey, Yahya Bey, Hasan Bey, Vehbi Bey, Üsküp'ten Said Bey, Pavlof Efendi, İpek'ten İbrahim Bey ile Ahmet Bey'dir. 5 Ekim 1911 tarihli Trablusgarp Savaşı'yla alakalı Selanik Mitingi'nde Selanik Mebusu Dimitar Vlahof sosyalist kimliği ile öne çıkmıştır.

4 Ekim 1912 tarihli Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Balkan Savaşı dolayısıyla düzenlediği Sultanahmet Mitingi, Fırka Reisi Müşir Fuat Paşa başkanlığında gerçekleşmiştir. Yine fırkanın kurucuları İsmail Hakkı Paşa, Dr. Rıza Nur ile Gümülcineli İsmail, Şefik Esat ve Derviş Hempa gibi önemli simalar birer konuşma yapmışlardır. Yine fırkanın kurucularından Dr. Dagavaryan konuşmacı listesinde olmasına karşın "*harp aleyhtarı*" olduğundan mitingde konuşmamıştır. Serfice Mebusu Yorgo Boşo Efendi mitinge iştirak etmiştir. Mitingde Padişah Mehmet Reşat ile Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin geçen diyalogları bulunmaktadır.

4 Ekim 1912 tarihli İttihat ve Terakki Balkan Savaşı'yla alakalı Sultanahmet Mitingi'nde konuşmalarıyla "*şöhretli hatip*" Ömer Naci Bey öne çıkmıştır. İttihatçı liderlerden Talat Paşa miting kürsüsünden kalabalığa seslenmiştir. Konuşmacılar arasında Maliye Nazırı Cavit Bey ve Yusuf Akçura gibi tanınmış isimler yer almıştır. Bu kimselerden başka mitingde Sivas Mebusu Garabet Paşayan, Sinop Mebusu Hasan Fehmi, Kırklaeli eski Mebusu Naci, Aydın eski Mebusu Ubeydullah, İzmir eski Mebusu Emanuelidi, Manastır eski Mebusu Pançadoref, Tekfurdağı eski Mebusu Agop Boyacıyan ve Ayandan Nikolaki Basarya Efendiler yer almışlardır. Bu mitingin başvurusu yine meşhur simalardan Kara Kemal ve Dr. Nazım Bey tarafından yapılmıştır. Mitingcilerin Hapishane-i Umûmînin önünde mahkûm olan Hüseyin Cahit Bey lehine nümayiş yapmaları ve Cahit Bey'in pencereden kalabalığı seylemlaması siyaseten renkli konulardandır.

29 Temmuz 1913 tarihli Edirne'nin geri alınmasıyla ilgili miting heyetinde İttihat ve Terakki'nin tanınmış simalarından Bahaattin Şakir vardır. Yine aynı mitingde Mondros Mütârekesi sırasında Sadarete bulunan Ahmet İzzet Paşa'nın miting heyetine bir konuşması mevcuttur. Aynı zamanda Veliaht Yusuf İzzettin Efendi ile de mülaki olmuşlar, övgü dolu sözlerle mazhar olmuşlardır.

9-10 Eylül 1914 tarihli İstanbul'daki Kapitülasyon Miting ve Nümayişleri konuşmacıları arasında İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey, Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi, Süleyman Nazif Bey ve Türk Ocağı Reisi Hamdullah Suphi Bey gibi kimseler yer almıştır. Ayrıca Sadrâzam Sait Halim Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa miting ve nümayiş heyetlerine övgü dolu sözler sarfetmişlerdir.

13 Kasım 1914 tarihli Cihâd-ı Ekber dolayısıyla İranlıların düzenlemiş olduğu Sultanahmet Mitingi'nde Mirza İsmail Han ile İranlı hürriyetçilerden Ahnmet Bey konuşmuştur. Miting heyeti yolda Veliaht Yusuf İzzettin Bey ile karşılaşmışlardır. 14 Kasım 1914 tarihli Cihâd-ı Ekber'in duyurulmasıyla ilgili Fatih Mitingi davetiyesi, İttihat ve Terakki Genel Merkezi İstanbul Üyesi (Kara) Kemal Bey imzalı yayımlanmıştır. Fatih Miting Heyeti, Topkapı Sarayı'nda Hırka-i Şeif ziyaretinde bulunan Padişah Mehmet Reşat ile karşılaşmışlar ve övgü dolu sözler almışlardır. Kalabalık Alman Sefareti önüne geldiğinde İttihat ve Terakki mensuplarından meşhur Dr. Nazım Bey bir konuşma yapmıştır. Avusturya Sefareti önünde de Ahmet Muhtar Bey konuşmuştur.

Miting organizasyonlarında öncülük etme veya temsilcileri aracılığıyla mitinge katılım sağlama bakımından “*basının*” faal olduğu görülmektedir. *Serbesti*, *Tanin*, *Top*, *Silah*, *Rumeli*, *Yeni Asır* gibi gazeteler miting organizasyonlarında doğrudan rol oynamışlar, mitinglere öncülük etmişlerdir. *Tercümân-ı Hakikat* ise sıkıyönetim nedeniyle İstanbul'da düzenlemek istediği Girit Mitingi için ret cevabı almıştır. *Tanin* ise düzenlemiş olduğu mitingde ittihâd-ı anâsıra aykırı yayım politikası güttüğü için bir başka yayım organlarının kapatılmasını ve yabancı sahiplerinin sınır dışı edilmesini talep etmiştir. *Serbesti* ise Türk Tarihi'ndeki ilk basın mitingini organize etmiştir. Mitinglere katılanlar ise *Hukuk-ı Umûmiye*, *Azad*, *İttihâd-ı İslam*, *El-adl*, *Mizan*, *Kalem*, *Alemdar*, *Yeni Edirne*, *Adana İtidal*, *Teceddüt*, *Koriçe*, *Türk Ocağı*, *Türk Yurdu*, *Patris*, *Jamanak*, *Püzantiyon*, *Ester*, *Haver* adlı basın organlarıdır. İstanbul'da sıklıkla ziyaret edilen gazeteler *İkdam*, *Sabah*, *Yeni Gazete* ve *Tanin*'dir. “*Basının*” mitinglerin davetiye ve kararnamelerini yayımlaması hasebiyle mitingin ruhuna ve amacına uygun hareket eeden kitle iletişim aracı olduğu görülmektedir. Hangisinin “*araç*” veya hangisinin “*amaç*” olduğu neredeyse belli değildir.

Mitinglerde belli meslek gruplarının daha bir ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle İstanbul veya Selanik kaynaklı kitlesel eylemlerde yerel yöneticilerden belediye reislerinin örgütçülüğü ve imkânları bakımından miting düzenledikleri ve heyet reisliği görevini üstlendikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra mitinglerdeki dua merasimi nedeniyle muhakkak surette bir müftü bu tarz mitinglerde yer almaktadır. Müftüler bazen heyet reisliği görevini de üstlenmektedirler. Yine ittihâd-ı anâsıra yönelik mitinglerde müftülerin yanısıra çeşitli cemaat önderleri de miting heyetinde yer alabilmektedir. Müftüler gibi kalabalığa hitabı güçlü öğretmenler de miting heyetlerinde ve konuşmacılar arasında zaman zaman yerini almaktadır. Çalışmamızda yaklaşık olarak 65 mitingin heyet reisliğini belediye başkanları yapmıştır.

Yaklaşık 40 civarındaki miting organizasyonlarında müftüler genellikle miting heyeti üyelerindedir. Nadiren de olsa bazısında reis görevini üstlenmişlerdir. Miting heyetinde veya konuşmacılar arasında 15'er âdete yakın öğretmen, doktor ve avukat vardır. Avukatların çoğunluğu Bulgar menşeyli mitinglerde heyet üyeliği yapmışlardır. 6 Ağustos 1909 tarihli Kırklareli Mitingi'nde görüldüğü üzere bazen miting heyet reisliği görevini üstlenmişlerdir.

Mitinglerin “*dil ve söylemleri*”, mitinglerin bilinirliğini ve hatırlanma oranlarını artırmaktadır. Mitinglerin kimliğinin belirlenmesinde slogan ve pankartlar anahtar rol oynamaktadır. Özellikle miting hakkında tekrarlanabilir kısa çarpıcı sözler, mitinglerin kimliklerini ortaya koymaktadır. Kalabalıklar tarafından tek bir ağızdan söylenen özdeyişler, miting hakkında belirleyici, tanımlayıcı ve betimleyici olabilmektedir. İyi bir slogan, mitingin, hem etkisini de hem de hatırlanabilirliğini artırmaktadır. Kısacası slogan, bellek işidir. Halen hatırlanabilen “*Ya Girit ya Ölüm!*” ve “*Türkiye, Türklerindir!*” II. Meşrutiyet mitinglerinin sloganlarındandır.

Mitinglerde övücü ve yerici sloganlara geniş yer verilmiştir. “*Ya ya ya... şa şa şa... çok yaşa*” ve “*kahrolsun...*” sloganları bunların başlıcalarıdır. Meşrutiyet'in iadesinin ardından düzenlenen Hürriyet Mitingleri'nde “*Yaşasın hürriyet, adalet müsâvât!*”, “*Yaşasın Niyazi'yle Enver!*”, “*Yaşasın matbuat!*”, “*Yaşasın Padişah!*”, “*Yaşasın asker!*”, “*Zito, yaşa Sultan Hamit!*”, “*Yaşasın Kanun-ı Esasî!*” “*Yaşasın Millet-i Osmaniye!*”, “*Kahrolsun hafiyelik!*”, “*Kahrolsun istibdat!*” sloganları atılmıştır. Sloganların diliyle, miting ve nümayişler hürriyetçiliği ile ünlenmiştir.

1908 Ekim Krizi'nde Bulgaristan'ın istikal ve Bosna ve Hersek'in ilhak kararlarını nedeniyle şükran duygusuyla İngiltere, Fransa ve İtalya Sefarehaneleri önünde “*Yaşasın İngiltere!*”, “*Yaşasın Fransa!*”, “*Yaşasın İtalya!*”, “*Yaşasın Türkiye!*” ve “*Kahrolsun Bulgarlar!*” sloganı atılmıştır. Sloganın hedef kitlesi, demografik ve coğrafi özelliklere göre belirlenmiştir. Siyasi içerikli anlık sloganlardır. Örneğin 1911 senesinde Trablusgarp işgali nedeniyle İtalya sefârethânesi önünde “*Kahrolsn İtalya!*” diye bağırılmıştır. Yine Selanik'te İtalya Konsolosluğunun İtalyan bayrağı buradaki mitingde indirilmiştir. Bosna ve Hersek'i Avusturya Devleti'nin resmen işgali üzerine “*anlık müttefik*” Sırplar, Beyoğlu sokaklarında “*Yaşasın Sırplar!*”, “*Yaşasın Türkler!*” ve “*Yok olsun Avusturya ve Bulgaristan!*” sloganları atarak nümayiş etmişler ve Sırbistan bayrağı açmışlardır. 11 Ekim 1908 tarihli Petriç Mitingi'nde “*Yaşasın Osmanlı milleti!*”, “*Yaşasın vatan!*” ve “*Yaşasın cemiyet!*” sloganları atılmıştır.

7 Şubat 1909 tarihli Serbesti Matbuat Mitingi'nde Sultanahmet'te, "*Yaşasın serbesti-yi matbuât!*", "*Yaşasın Osmanlılar!*" ve "*Yaşasın matbuât-ı hürremiz!*" sloganları atarak özgür basını savunmuşlardır. Yine Meclis-i Mebusân önünde "*Yaşasın Meclis-i Mebusân*" ve "*Yaşasın hürriyet-i matbuât!*" özdeyişiyle hükümet tarafından hazırlanan Basın Kanunu'nun daha özgürlükçü olmasını talep etmişlerdir. Basın mitinglerinin Anadolu'ya sirayet etmesiyle 15 Şubat 1909 tarihinde Konya Matbuat Mitingi'nde "*Matbuâta vurulmak istenen bu darbeyi reddederiz!*" ve "*Matbuâtın serbest olmasını isteriz!*" sloganlarıyla mitingciler, hükümet tarafından hazırlanan kanun tasarısını kabul etmediklerini ifade etmek istemişlerdir.

27 Şubat 1909 tarihli Görice Mitingi'nde Arnavut vatandaşları alfabe serbestliği talebi ile düzenlemiş oldukları 12 bin kişi katılımlı mitingde Arnavutça yemin manasına gelen "*besa, besa, besa*" diyerek slogan atmışlardır. Bu özdeyiş, miting konuşmacısı Sami Bey'in, Arnavutça'nın, Arap alfabesi yerine Latin alfabesi ile öğretilmesi konusundaki "*kanla korumalıyız ve kan dökeriz*" sözlerine uygun düşmektedir.

1909 senesi Ocak ayında başlayıp, 1911 senesi Kasım ayına kadar çeşitli zamanlarda ortaya çıkan Girit mitinglerinde çok sayıda sloganlar atılmıştır. "*Yaşasın Girit!*", "*Yaşasın Osmanlılar!*", "*Ya ölüm, ya Girit!*", "*Girit Osmanlılarındır!*", "*Yaşasın ulema!*", "*Yaşasın Hilâfet-i kübra!*", "*Yaşasın Osmanlılık*", "*Var olsun Girit!*", "*Yaşasın ordu!*", "*Sancağımız şanımız, Osmanlı unvanımız, vatan bizim canımız, feda olsun kanımız!*", "*Kan dökeriz Girit'i vermeyiz!*" ve "*Kahrolsun Yunanistan*" sloganları sıklıkla kullanılmıştır. Arnavut İsyanı'na "*Yaşasın kahraman Arnavutlar!*" sloganıyla dikkatleri çekerek, isyancı Arnavutlar, birlik ve beraberliğe davet edilmişlerdir. "*Yaşasın İttihâd-ı Osmani!*" düşüncesi mitinglerin temel felsefesidir.

Balkan Savaşı mitinglerinde "*Yaşasın Osmanlılık!*", "*Yaşasın harp!*", "*Yaşasın vatan!*", "*Kahrolsun Bulgaristan, kahrolsun Yunanistan!*", "*Kahrolsun düşmanlar!*", "*Sofya'ya, Filibe'ye, Varna'ya*" ve "*Edirne Osmanlılarındır!*" özdeyişleriyle mitingciler, harp taraftarı olduklarını, yıllardır sürüncemede kalan Balkan meselesini savaş yoluyla çözebileceklerini dünmüşlerdir. Mitinglerin hedefinde Bulgaristan ve Yunanistan gibi Osmanlı sınırlarına saldıran devletler vardır. Bu devletler, sloganların diliyle "*düşman*" statüsündedir. Özellikle Bulgaristan'ın yeri daha farklıdır. Doğu Rumeli'nin alınmasıyla ilgili olarak "*Filibe'ye*" sloganının yanına Bulgaristan Devleti'nin başkentinin işgali talebiyle "*Sofya'ya*" sloganının atılması çok daha kişisel bir durumdur. Varna, Filibe ve Sofya'dan bahsedilir iken Edirne'nin kaybıyla sonuçlanan I. Balkan Savaşı'nın ardından kaybedilen "*payitahlık yapmış*"

kentin kurtarılmasından sonra İngiliz yönetiminin, Osmanlı ordusunun bölgeden ayrılmasıyla ilgili notasına karşı “*Edirne Osmanlılarındır!*” sloganı itiraz, başkaldırı olarak kayıtlara geçmiştir. Edirne’nin geri alınmasından sonra çoğu mitinglerde bu slogan atılmıştır.

Mitinglerin söylemleri, belli bir düşünce sisteminin eseridir. O düşüncenin dışa aktarımıdır, kısa özdeyişlerle anlatımıdır. “*Girit Osmanlılarındır!*” ve “*Edirne Osmanlılarındır!*” sloganı arasında fark vardır. Esasında iki slogan doğrudan Osmanlılık düşüncesi ile ilgilidir. O gün ifadesiyle mitingden beklenen veyahut elde edilmek istenen sonuç, “*ittihâd-ı Osmaniye*”dir. Ancak nüfus yoğunluğunun büyük bir kısmı Rum olan bir yerle Türk olan bir yer arasında benzer sloganı atmak arasında fark vardır. Giritli Rumlar tarafından Hanya’da ve Kandiye’deki ayrılıkçı mitinglerde ifade edilen “*Girit, Giritlilerindir*” sloganı milliyetçi bir söylemdir. “*Girit Osmanlılarındır!*” demek ise milliyetçi karşıtı bir düşüncedir. Girit’in demografik olarak büyük çoğunluğunu oluşturan, Girit Milli Meclisinin çoğunluğuna sahip olanlara “*etno kimliklerinizi*” bir kenara bırakın demektir. Oysa aynı düşüncenin sloganı “*Edirne Osmanlılarındır!*” sloganında etno kimlik vurgulaması yapılmaktadır. Edirne’de yaşayanların çoğunun Bulgar olmadığı aksine Türk olduğu ve asırlardan beri kültürel mirası ile birlikte Türk idaresi adı altında yaşadığı vurgulanmaktadır. Sloganın perde arkasında “*Edirne Türklerindir!*” fikri yatmaktadır. Bu milliyetçi bir söylemdir ve Türkçülük düşüncesiyle ilgilidir. Bu suretle “*ilhak, işgal aleyhtarlığı, harp taraftarlığı*” mitinglerinde milliyetçi söylemler öne çıkmıştır. Her ne kadar mitingler, ittihâd-ı Osmani fikri temelleri üzerine ortaya çıkmış olsa da söylemleriyle ve eylemleriyle “*yaşasın vatan, millet, ordu, harp*”, “*kadro olsun düşman*”, “*canımız kanımız feda, asker kaydı, gönüllü fırka, silah dağıtım talebi*” milliyetçi eylemlerdir ve bu eylemler toplum nazarında Türk milliyetçiliğini güçlendirmiştir.

II. Meşrutiyet’in özgürlük ortamıyla Türk toplumunun hayatına giren miting ve nümayiş gibi toplumsal eylemlerle vatandaşlık ve yurttaşlık bağları gelişmiştir. Reayadan veya tebaadan kalma biat kültürü terkedilmiştir. İnsan “*vatandaş*” sıfatıyla yönetimin en önemli parçalarından birisi haline gelmiştir. Devletin negatif statüsü güçlenmiştir. Hukuk devleti anlayışı gelişmiştir. Toplum ile devlet, demokratik kültüre alıştırılmıştır.

Çalışmamızın temel kaynağı, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ile TBMM Kütüphane Arşivi belgeleri ve Milli Kütüphane süreli yayın koleksiyonundan dönemin ulusal basınında yayımlanan miting haberlerinden oluşmaktadır. Yerel basın çalışmalarının artmasıyla birlikte çok daha fazla mitinge ulaşılacağı, detaylandırılacağı tasavvur edilmektedir. Dönem itibarıyla İstanbul ve Selanik kentlerinde basının gelişmiş ve

kökleşmiş olması, bu yerlerde cereyan eden toplumsal hareketlerin takibini sağlamıştır. Diğer yerlerdeki eylemler ancak bir kitlesel hareketin bir parçası ise hakkında bir bilgiye ulaşılabilmektedir. Yerel basın çalışmalarıyla kentlerin sosyal, kültürel ve siyasal hayatlarıyla ilgili pekçok mitingün ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Yine dönemin canlı konularından çocuk ve kadın haklarıyla ilgili olarak miting ve nümayişlere rastlanmaması oldukça şaşırtıcıdır. Bu alanla ilgili çok daha detaylı araştırma yapılması halinde yeni bilgilere ulaşılabileceği mümkün gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri

TBMM Kütüphanesi Arşivi Belgeleri

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

Resmi Yayınlar

Düstûr

Resmi Gazete

Polis Mecmuası

Takvim-i Vekâyi

Sürelî Yayınlar

Ahenk, Beyânü'l-hakk, Hukuk-ı Umumiye, İkdâm, İstîşare, İttihad ve Terakki, Kalem, Renin, Resimli Kitap, Saadet, Sabah, Sada-yı Millet, Senin, Serbesti, Sırat-ı Müstakim, Şehbal, Tanin, Tanzimat, Tasvir-i Efkâr, Tearüf-i Müslimîn, Tercüman-ı Hakikat, Yeni Gazete, Yeni Tasvir-i Efkâr

Kitap ve Makaleler

Abbash, Nazile; **Yıldız Sarayı Baskını**, Bile Karınca Yayınları, İstanbul, 2002.

Adanır, Fikret; **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

_____ ; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulusal Sorun İle Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Adıyeke, Ayşe Nûkhet; “*Türk Basınında Girit’in Yunanistan’a Katılması (1908-1913)*”, **Çağdaş Türkiye Araştırmalar Dergisi**, C. 1, Sy. 1, İzmir, 1991.

Ağanoğlu, H. Yıldırım; **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

Ahmet Faik; **Polis Rehberi**, Yay. Haz. Cemal Tepe, EGM Arşiv ve Dokümanasyon Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.

Ahmet Şerif; **Anadolu’da Tanin 1. Cilt**, Yay. Haz. Mehmed Çetin Börekçi, TTK Basımevi, Ankara, 1999.

Akad, Mehmet ve Vural Dinçkol, Bihterin; **Genel Kamu Hukuku**, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2004.

Akalın, Haluk (edt.); **Türkçe Sözlük**, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Akçura, Yusuf; **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri**, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

_____ ; **Siyaset ve İktisat**, Yay. Haz. Erdoğan Mura, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006.

Akıntürk, Turgut; **Medeni Hukuk**, 13. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.

Akgün, Seçil Karal; **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik**, Temel Yayınları, İstanbul, 2006.

- Akşin, Sina; **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980.
- _____ ; **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Yayınları, Ankara, 2001.
- _____ ; **Yakın Tarihimizi Sorgulamak**, 2. Baskı, Arkadaş Yayınları Ankara, 2007.
- Aktar, Yücel; **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, Eylül 1999.
- Ali Cevat; **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi**, Yay. Haz. Faik Reşit Unat, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- İşgören, Ali; **Avrupa Birliği Sürecinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü**, Seçkin yayıncılık, Ankara, 2005.
- Alkend, Nureddin Ferruh; **Ahrar Fırkası ve İkinci Meşrutiyet Anıları**, Yay. Haz. Ali İhsan Kolcu, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum, 2017.
- Alpkaya, Gökçen; "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak", **AÜSBF Dergisi**, C. 56, Sy. 3, Ankara, 2001.
- Anayurt, Ömer; **Toplanma Özgürlüğü Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Özgürlüğü**, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Arıburnu, Kemal; **Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975.
- Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991.
- Atalay, Esra; "Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü", **DEUHF Döner Sermaye İşletmesi Yayınları**, No: 65, İzmir, 1995.
- Atılğan, Dursun; **Demokrasi Temeline Dayanan Siyasal Sistemler**, Avrupa Atatürkçü Düşünce Dernekleri Federasyonu Yayınları, Köln, Şubat 2016.
- Aydın, Hakan (Edt.); **İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset**, 1. Baskı, Palet Yayınları, Konya, Ekim 2010.
- Aydın, Mahir; "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri 1908-1923", **Osmanlı Araştırmaları VI**, Yay. Haz. Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W Lovry, Uluslararası Makedonya Etütleri Sempozyumu, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Aydın, Salim; **Balkanların Acı yüzü**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Ayhan, Bünyamin; **Milli Mücadele'de Basın**, Tablet Yayınları, Konya, Aralık, 2007.
- Ayışığı, Metin; **Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askerî ve Siyasî Hayatı**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Aysal, Necdet; "Belge Transkripsiyonu, Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 62, Ankara, 2018.
- Ballı, Ergün; "İttihat ve Terakkinin Tarım Politikası: Aydın Vilayeti Örneği", **İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu**, C. III, TTK Yayınları, Ankara, 2015.
- Baydar, Mustafa; **31 Mart Vakası**, Milli Tesisat Birliği Yayını, İstanbul, 1955.
- Baykara, Tuncer; **Milli Mücadele (1918-1923)**, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Bayur, Yusuf Hikmet; **Türk İnkılâbı Tarihi**, C. 1, Kısım 1, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Belen, Fahri; **20nci Yüzyılda Osmanlı Devleti**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.

Bengi, Hilmi; “*Birinci Dünya Savaşı’nın Başlangıcında Türk Basınının Yaklaşımı ve Haber Değerlendirme Biçimleri*”, **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, Yay. Haz. Aynur Yavuz Akengin ve Selcan Koçaslan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

Berkes, Niyazi; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 16. Bs. YKY Yayınları, İstanbul, 2011.

Bıyıkoglu, Tevfik; **Trakya’da Milli Mücadele**, C. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1955.

Birinci, Ali; “*Hürriyet ve İtilaf Fırkasını Destekleyen Matbuat*”, **Tarih ve Toplum**, Sy. 42. (1987).

_____ ; **Tarih Uğrunda Matbuat Âleminde Birkaç Adım**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.

_____ ; **Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.

Bleda, Mithat Şükrü; **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979.

Bozkurt, Gülnihal; **Gayr-ı Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, TTK Yayınları, Ankara, 1996.

Bozkurt, Nevin Ünal; “*Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü*”, **AÜHF Dergisi**, C. 51, Yıl Sy. 3, 2002.

Burdeau, Georges; **Demokrasi**, Çev. Bülent Nuri Esen, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964.

Canetti, Elias; **Kitle ve İktidar**, 6. Baskı, Çev. Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Cengiz, Hasan Ali; “*Halepa Fermanı Sonrası Girit’te Yapılan Düzenlemeler*”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, Sy. 16, Temmuz 2018.

Cemal Paşa; **Anılarım 1913-1922**, Yay. Haz. Fahri Parin, 1. Baskı, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.

Cemalettin Efendi; **Hatırat-ı Siyasiye**, Hovağimyan Matbaası, Dersaadet, 1336.

Ceyhan, Nesime; **Balkan Savaşı Hikâyeleri**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2006.

Çalyan Karabet; **Adana Vakası ve Mesulleri**, Dersaaet, 5 Teşrin-i Sani 1325.

Çapa, Mesut; “*İstikbal Gazetesine Göre Trbazon’da Mübadele ve İskân*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 8, Ankara, 1991.

_____ ; “*Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 10, Ankara, 1992.

_____ ; “*Milli Mücadele Dönemi’nde Mitingler*”, **Türk Yurdu**, Sy. 122, Ankara, 1997.

_____ ; **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2009.

Çelenk, Halit; **Toplantılar ve Yürüyüşler**, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, Ankara, 1977.

Çiçek, Hikmet; **Dr. Bahattin Şakir İttihat ve Terakki'den Teşkilat-ı Mahsusaya Bir Türk Lakobeni**, Bs. 2, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Çolak, Mustafa; **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, Bs. 2, TTK Yayınları, Ankara, 2014.

Çubukçu, Öner; **1908-1909 Osmanlı Dış Politikası Buhran-ı Meşrutiyet**, 1. Baskı, Tezkire Yayınları, İstanbul, Kasım 2014.

Danışman, Zuhuri; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 14, Yeni Matbaa, İstanbul, 1966.

Danışmend, İsmail Hakkı; **İzahlı Osmanlı Kronolojisi**, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1955.

Demirkol, Gökhan; *“Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı'da Mizah Dergilerinin Kapanması”*, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl. 9, Sy. 2, Aralık 2016.

Der Matossian, Bedross; **Parçalanan Devrim Düşleri**, Çev. Renan Akman, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Develioğlu, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, Seçil Ofset, İstanbul, 2013.

Doğan, Hasan; *“Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta'til-i Eşgâl Kanunu”*, **Belleten**, C. LXXXII, Sy. 293, Nisan 2018.

Doğan Türk, Necmettin; *“Demokrasi Tarihini Anlamanın Bir Aracı Olarak Meşrutiyet”*, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sy. 45, Ankara, 2008.

Doğru, Osman; **İHAM Kararlar Rehberi (1960-1994)**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 1999.

Dural, A. Baran; **Türk Modernleşmesinde Temel Tartışmalar**, Paradigma Yayınları, Edirne, 2013.

Elmacı, Mehmet Emin; *“İttihat ve Terakki'nin Kapitülasyonları Kaldırması ve Diplomatik Alanda Yabancı Devletlerin Tepkileri”*, **İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara, 2015.

Erdoğan, Mustafa; **Demokratik Hukuk Devletinde Din Ve Vicdan Hürriyeti**, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı, 8. İstişari toplantısı, İstanbul, 2000.

Erdoğan, A. Tayfur; *“II. Meşrutiyet, Türk Devrimi Tarihi ve Bugünkü Türkiye”*, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sy. 45, Ankara, 2008, s. 19-48.

Özbudun, Ergün; **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1991.

EGM Belge ve Yönetim Daire Başkanlığı, **Belgelerle Türk Polis Tarihi**, C. 5, Yay. Haz. Zekeriya Başayaz, Cemal Tepe, Harun Yılmaz ve Selim Bozkır, Besabes Matbaacılık, Ankara 2016.

Erickson, Edward J.; **Osmanlılar ve Ermeniler Bir İsyanın ve Karşı Harekâtın Tarihi**, Çev. İbrahim Türkmen, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

Erkin, Behiç; **Hatırat 1876-1958**, Yay. Haz. Ali Birinci, TTK Yayınları, Ankara, 2010.

Ertan, Temuçin F. ve Örs, Orhan; *“Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?”* **Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 62, Ankara, 2018.

Ertem, Süleyman Kani; **31 Mart İsyanı ve Harekât Ordusu: Abdülhamid'in Selanik Sürgünü**, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2003.

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, **Toplantı ve Gösteri Hakkı İzleme Raporu 2017**, Yay. Haz. Nejat Taşatan vd., İstanbul, 2008.

Felek, Burhan; **Yaşadığımız Günler**, 1. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, Nisan 1974.

Feroz Ahmad; **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Çev. Nuran Yavuz, 5. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

Gencer, Ali İhsan; *“Ayastefanos Antlaşması”*, **İslam Ansiklopedisi**, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul, 1989.

Girgin, Kemal; **Politika Sözlüğü**, Hür Yayınları, İstanbul, 1982.

Genç, H. Mustafa; **Dünden Bugüne Ermeni Olayları ve Soykırım Yalanları**, Gazi Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2005.

Gören, Zafer; **Temel Hak Genel Teorisi**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1995.

Gözler, Kemal; **İdare Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2002.

_____ ; **Anayasa Hukukuna Giriş**, 27. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2018.

Greene, Francis Vinton; **93 Harbi Tüm Cepheleleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**, Çev. Sebahattin Şenol ve Muhammet Şeviker, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Gül, Abdülkadir ve Gökçen, Salim; **Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebler Meselesi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2010.

Güneş, İhsan; *“1912 Seçimleri ve Eskişehir’de Meydana Gelen Olaylar”*, **Bellekten**, C. LVI, Sy. 216, Ağustos, 1992.

Güngör, Erol; **Sosyal Meseleler ve Aydınlar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993.

Günday, Metin; **İdare Hukuku**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2011.

Güneş, Mehmet; *“Kamu Özgürlüklerinin Sınırlandırılmasında Kamu Güvenliği Gereğesinin Hukukiliği”*, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2019; 27(3): 435-457.

Gürün, Kamuran; **Ermeni Dosyası**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1988.

Hacısalıhoğlu, Mehmet; **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

Halil Menteşe; **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe’nin Anıları**, Yay. Haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Hayta, Necdet; **Balkan Savaşları’nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

Hayta, Necdet ve Önal, Uğur; **Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri**, 7. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.

Hocaoğlu, Baran; **İkinci Meşrutiyet te İktidar-Muhalefet İlişkileri 1908-1913**, 1. Baskı, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul, 2010.

Hocaoğlu, Mehmet; **Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler**, Er-tu Matbaası, İstanbul, 1976.

Hüseyin Nazım Paşa; **Ermeni Olayları Tarihi**, C.1, Yay. Haz. Necati Aktaş vd., Başbakanlık Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 15, Ankara, 1998.

_____ ; **Hatıralarım, Ermeni Olaylarının İçyüzü**, Bs. 3, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Selis Yayınları, İstanbul, 2017.

İbrahim Temo, **İttihat ve Terakki Anılarım**, Alfa Yayınları, İstanbul 2013.

İbrahim Feridun; **Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Malumat-ı Meslekiye**, Matba-i Hayriye, İstanbul, 1326.

_____ ; **Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Malumat-ı Meslekiye**, yyl. Muhittin Karakaya ve Veysel K. Bilgiç, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2010.

İbrahim Ö. Kaboğlu; **Özgürlükler Hukuku**, 7. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.

İnalcık, Halil; **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, 2. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007.

İnuğur, M. Nuri; **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2005.

İpek Şeker, Nurdan; **Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları**, İSAM (38).

İşçi, Metin; **Siyasi Düşünceler Tarihi**, 2. Baskı, Der Yayınları İstanbul, 2011.

İşören, Ali; **Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

Jaeschke, Gotthard; **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Ankara, 1971.

Kabacalı, Alpay; **Türk Basımında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Kabacalı, Alpay; **Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.

Kaboğlu, İbrahim Özden; **Özgürlükler Hukuku**, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.

_____ ; **Anayasa Hukuku Dersleri**, 2. Baskı, Legal Yayıncılık, Ankara, 2012.

Kapani, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

Karabekir, Kazım; **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, 2. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul, 2011.

Karabıyık, Osman; **Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü**, Hizmet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 1984.

Karaca, İclal; *“1919 Yılı Osmanlı İmparatorluğu’nda Osmanlılık Fikri Üzerinde Değişik Görüşler”*, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 7, Ankara, 1991.

Karakoç, Ercan ve Yavaş, Mesut; *“İkinci Meşrutiyet Döneminde Arnavutların Eğitim Çalışmalarında Önemli Bir Aşama: Elbasan Maarif Kongresi”*, **Bellekten**, C. LXXXII, Sy. 294, Ağustos, 2018.

Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, 3. Baskı, C. 8, TTK Basımevi, Ankara, 2011.

_____ ; **Osmanlı Tarihi**, 3. Baskı, C. 9, TTK Basımevi, Ankara, 2011.

Karay, Refik Halid; **Bir Ömür Boyunca**, Yay. Haz. Yusuf Turan Günaydın, TTK Yayınları, Ankara, 2011.

Karlangıç, Osman; *“İkinci Meşrutiyet’in İlanı’nın Adana’ya Yansımaları ve Şehirdeki Asayiş Sorunları (1908-1909)”*, **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C. 5, Sy. 9, Ekim 2019.

Karpat, Kemal H.; **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

_____ ; **Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Kaya, Erol; **Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele’de Türk Mültecileri**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2007.

Kerimoğlu, Hasan Taner; “*Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. VI, Sy. 14, 2007/Bahar.

_____ ; **Osmanlı Kamuoyunda Balkan Meselesi 1908-1914**, Libra Yayınları, İstanbul 2015.

Kissinger, Henry; **Diplomasi**, Bs. 11, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Kasım 2012.

Kinross, Lord; **İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü**, Çev. Meral Gaspıralı, Altın Kitapları, İstanbul, 2008.

Kirkor Zöhrab; **Siyasi Nutuklar**, Birinci Cüz, Dersaadet, 1324.

Kocahanoğlu, Osman Selim; **Rauf Orbay’ın Hatıraları (1914-1945)**, Temel Yayınları, İstanbul, 2005.

Koloğlu, Orhan; **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.

_____ ; **Son Sadrazam**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

Kuran, Ahmet Bedevi; **Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele, Çeltüt Matbaası**, İstanbul, 1959.

Kurşun, Zekeriya; “*Buhran Yıllarında Kıbrıs’ın Durumu ve Rumların Adayı Yunanistan’a İlhak Çabaları (1878-1914)*”, Yay. Haz. İsmail Bozkurt vd., **İkinci Uluslararası Kıbrıs Antlaşmaları Kongresi**, Kıbrıs Araştırma Merkezi Yayınları, Kıbrıs, 1998.

Kurtcephe, İsrail ve Balcıoğlu, Mustafa; “*Birinci Dünya Savaşı Başlarında...-Rauf Bey Müfrezesi*”, **Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sy. 3, Ankara, 1992.

_____ ; **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

Kuyaş, Ahmet, “*II. Meşrutiyet, Türk Devrimi Tarihi ve Bugünkü Türkiye*”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sy. 45, Ankara, 2008.

Kuzu, Burhan; “*Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum*”, **AÜSBF Dergisi**, C. 47, Sy. 1-2, Ankara, 1992.

Lewis, Bernard; **Modern Türkiye’nin doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Löker, Erhan; **Demokrasi ve Mitingler**, Altınışık Yayınları, Ankara, 1948.

Macar, Oya Dağlar; “*Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)*”, **Belleten**, C. LXXXI, Sy. 292, Aralık, 2017.

Mahmud Muhtar; **Maziye Bir Nazar**, Matbaa-i Ahmet İhsan, İstanbul, 1342.

_____ ; **Balkan Harbi Üçüncü Kolordu’nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri**, Yay. Haz. A. Basad Kocaoğlu, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2013.

Manizade, Derviş; “*İlk Hatamız Lozan Antlaşmaları Sırasında Olmuştur*”, **Kıbrıs Barış Harekâtının Hedefleri ve Kıbrıs Sorununa Çözümler**, Babacan Matbaacılık, İstanbul, 1997.

Mayewsky, Wladimir; **Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi**, Çev. Eyüp Şahin, APK Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Mazower, Mark; **Selanik Hayaletler Şehri**, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, 2013.

Metin, Halil; **Türkiye’nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Oalyları**, MEB Yayınları, Ankara, 1992.

Mithat, Ali Haydar; **Hatıralarım 1872-1946**, Güler Basımevi, İstanbul, 1946.

Mizancı Murad; **Mücadele-i Milliye Gurbet ve Avdet Devirleri**, Yay. Haz. Sabahattin Çâğın ve Faruk Zengin, Nehir Yayınları, İstanbul, 1994.

Mustafa Galip; **Rehnuma-yı Zabıta**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1920.

Sılan, Necmeddin Sahir; **II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım**, Yay. Haz. İsmail Dervişoğlu, DBY Yayınları, İstanbul, 2010,

Odabaşı, İ. Arda; **II. Meşrutiyet Basını’nda Halkçılık Köycülük Sosyalizm**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

Oğuz, Süleyman; **Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1885)**, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1987.

Okyar, Fethi; **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

Olgun, Kenan; “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanı’ndan 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXVII, Sy. 79, Mart 2011.

_____ ; **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

Ortaylı, İlber; **Osmanlı Barışı**, 8. Baskı, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.

_____ ; **Son İmparatorluk Osmanlı**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

_____ ; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 25. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006.

_____ ; **Üç Kıtada Osmanlılar**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

_____ ; **Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları Yayınları, İstanbul, 2015.

Osman Nuri; **Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı**, C. 2, İstanbul, 1325.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; **Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, Yayın Nr: 88, Ankara, 2007.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni İngiliz İlişkileri 1891-1893, C. 2. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2004.

Osmanoğlu, Ayşe; **Babam Sultan Abdülhamid**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.

Öğün, Tuncay; “*Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği*”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 28/1.

Öksüz, Melek; “*Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları (1908-1913)*,” **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 2010.

- Özalp, Kazım; **Milli Mücadele 1919-1922 I**, TTK Yayınları, Ankara, 1998.
- Özel, Sabahattin ve Erdin, Erol Şadi (yyl); **Mustafa Kemal Atatürk Gençler İçin fotoğraflarla Nutuk**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Şubat 2010.
- Özcan, Halil; “*Emekli Miralay Emekli Selahattin Bey’in İkinci Meşrutiyet İlanı’na Katkısı*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sy.45, Ankara, 2010.
- Özçelik, Ayfer; **Sahibini Arayan Meşrutiyet: Meclis-i Mebusanın Açılışı 31 Mart ve 1909 Adana Olayları**, Tez Yayınları, İstanbul, 2001.
- Öztoprak, Nihat ve Kaya, Bayram Ali; **Suya Düşen Sancak Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine İncelemeler**, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Pamuk, Şevket; **Osmanlı-Türkiye Siyasi Tarihi 1500-1914**, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Petring, Alexander (vd.), **Sosyal Demokrasi El Kitabı 3**, Çev. Recai Hallaç, Sena Ofset, İstanbul, Ocak 2013.
- William M. Pickthall; **Harpte Türklerle Birlikte 1914**, Çev. Kemalettin Yiğiter, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Rıza Nur; **Hayat ve Hatıratım I Rıza Nur Kendini Anlatıyor**, Yay. Haz. Abdurrahman Dilipak, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.
- Sait Halim Paşa; **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, Yay. Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Sander, Oral; **Siyasi Tarih**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- Sanders, Liman Von; **Türkiye’de 5 Yıl**, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Saray, Mehmet; **Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri**, İÜ Basın Yayın Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2003.
- Sarıhan, Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. I, TTK Yayınları, Ankara, 1993.
- Sarınay, Yusuf (edt.); **Ermeni Komiteleri (1891-1895)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2001.
- Seçkin, Orhan; **Devlet Güvenliği ve Haber Alma**, Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Selam, Selim Ali; **Beyrut Şehreminin Anıları (1908-1918)**, Bs. 2, Yay. Haz. Hassan Ali Hallak, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.
- Selvi, Haluk; “*Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Faaliyetleri*”, **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı)**, (38), Ankara.
- Selvi, Funda; “*Kamu Yönetimi Disiplini Temelinde Fransız Kamu Yönetimi Yazını*”, **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 2020, 4(9): 58-73.
- Sepetçioğlu, Tuncay Ercan; “*Sürgün ve İskân Kıskaçında Giritli Müslüman Kadın (1896-1913)*”, **History Studies**, C. 6, Sy. 2, Şubat 2014.
- Serin, Necdet; “*Atatürk’ün İktisadi Politika Anlayışı*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 2, Ankara, 1988.
- Sertel, Zekeriya; **Hatırladıklarım**, Bs. 5, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

Sezen, Tahir; **Osmanlı Yer Adları**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006.

Sezer, Ayten “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 16, Özel Sayı, Ankara, 1999, s. 169-183.

Stuermer, Harry; **Konstantinopl’da Savaşın İki Yılı**, Çev. Yurdakul Fincanoğlu, Büke Yayınları, İstanbul, 2002.

Sükan, Bige; “*İmparatorluk’tan Cumhuriyete Türkiye’de Yabancı Sermaye Anlayışı*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sy. 54, Ankara, 2014.

Süslü, Azmi; **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Sistam Ofset, Ankara, 1990.

Şahingöz, Mehmet; “*İzmir’de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 4, Sy. 1, Y. 1989.

Şanda, Hüseyin Avni; **Reaya ve Köylü**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1970.

Şentürk, Hüdai; **Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK Yayınları, Ankara, 1992.

Şıvgın, Hale; **Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan İlişkileri**, TTK Yayınları, Ankara, 1959.

Şimşir, Bilal; **Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler 1821-1913**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2017.

Şirin, Tolga; **30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı**, 1. Baskı, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

Taçalan, Nurdoğan; **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.

Tahmisci-zade Mehmet Macit; **Girit Hatıraları**, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1977.

Talat Paşa; **Hatıralarım ve Müdafaam**, 2. Bs. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

Tanilli, Server; **Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980.

_____ ; **Devlet ve Demokrasi**, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 1982.

_____ ; **Uygarlık Tarihi**, Alkım Yayınları, 22. Baskı, İstanbul, 2006, s. 331.

Tanör, Bülent; **Kurtuluş Kuruluş, 10. Baskı, Cumhuriyet Kitapları**, İstanbul, 2010.

_____ ; **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişimleri**, 22. Bs. YKY Yayınları, İstanbul, 2012.

Tansu, Samih Nafiz; **Ya Devlet Başa, Ya Kuzgun Leşe İttihat ve Terakki**, 2. Baskı, İlgikültürsanat Yayınları, İstanbul, 2016.

Taylak, Muammer; **Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet’te Öğrenci Hareketleri**, Başnur Matbaası, İstanbul, 1969.

Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim; **Cumhuriyetin Harcı: Modernitenin Altyapısı Oluşurken**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Tekgüç, Hüseyin Remzi; **Anadolu Türkleri Milliyetçiliği**, Karaca Ofset Basımevi, İstanbul, 1969.

Tepe, Cemal; “*Azmi Bey; İttihatçıların Meşhur Polis Müdürü*”, **Çağın Polisi Dergisi**, Sy. 141, Ankara, 2013.

Tepekaya, Muzaffer; “1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Saruhan (Manisa) Sancağı İttihat ve Terakki Fırkası Adayı Yusuf Rıza Bey ve Seçim Beyannamesi”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, XIII/27 (2013-Güz).

Tevetoğlu, Fethi; **Ömer Naci**, 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987.

Tevfik Tarık; “İctimâ’ât-ı Umûmîye, Ta’tîl-i Eşgal, Cemiyetler, Tecemmûât Kanunları”, Şems Matbaası, Dersaadet 1335-1338.

_____ ; “İctimâ’ât-ı Umûmîye Kanunu”, **Polis Mecmuası**, 14 Ekim 1914, No: 30.

Tokay, A. Gül; **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa Yayınları, İstanbul, 1995.

Tonguç, Faik; **Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Yedek Subayın Anıları**, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

Topuz, Hıfzı; **Türk Basın Tarihi**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, Kasım 2003.

_____ ; **Abdülmecit İmparatorluk Çökerken Sarayda 22 Yıl**, 18. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012,

Tukin, Cemal; “*Girit Maddesi*”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 4, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C.1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.

Tunçay, Mete (Der.); **Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar III, Yakınçağ**, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 289, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

Tunçer, Polat; **İttihatçı Cavit Bey**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

Türkgeldi, Ali Fuat; **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**, C. 2, Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

_____ ; **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**, C. 3, Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal, TTK Basımevi, Ankara, 1987.

Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi; **Türkiye’de Din ve Vicdan Özgürlüğü: Sorunlar, Tespitler ve Çözüm Önerileri**, Yay. Haz. Tolga Şirin, Duymaz, Erkan ve Yıldız, Deniz, Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, Mart 2016.

Türkmen, Zekeriya; “*Hareket Ordusu*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, 1997.

Uçar, Ahmet, Soydemir, Selman ve Erkan, Kemal; **Adana İtidal Gazetesi**, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Uçarol, Rıfat; **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985.

Ulusoy, Ahmet ve Akdemir, Tekin; **Mahalli İdareler**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Uran, Hilmi; **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.

_____ ; **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

Uras, Esat; **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.

Ömer Urhal; **Küreselleşen Dünyada Güvenlik**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.

Uzer, Tahsin; **Makedonya Eşkîyahlık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

Uzun, Hakan; “*Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Hükümetleri ve Programlarının Analizi*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sy.65, Ankara, 2019.

Ülken, Hilmi Ziya; **Sosyoloji Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

_____; **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979.

_____; **Millet ve Tarih Şuuru**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.

Ülman, A Halûk; **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol**, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.

Ünal, Mehmet Ali; **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2011.

Ünal, Şeref; **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, TBMM Yayınları, No: 89, Ankara, 2001.

Ünüvar, Safiye; **Saray Hatıralarım**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2002.

Vural, Hasan S.; **Türkiye’de Din Özgürlüğüne İlişkin Anayasal Güvence**, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013.

Volkan, Namık ve Atabey, Nuriye; **Osmanlı’nın Yasından Atatürk’ün Türkiye’sine Onarıcı Liderlik ve Politik Psikolojisi**, Kripto Yayınları, Ankara, 2010.

Yalçın, Hüseyin Cahit; **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976.

Yayla, Atilla (edt.); “*Liberalizm ve Demokrasi*”, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

Yellice, Gürhan; “*1878’den 1931’e Kıbrıs’ta Enosis Talepleri ve İngiltere’nin Yaklaşımı*”, **ÇTTAD**, 12 (24), 2012/Bahar)

Yerasimos, Stefanos; **Dünya Savaşından 1971’e**, C. 3, Çev. Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Yıldız, Ahmet; “**Ne Mutlu Türküm Diyebilene**” **Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Yücel Yiğit, “*İzmir’in İşgaline Karşı Gecikmiş Bir Tepki Olarak Balıkesir Mitingi*”, **Uluslararası Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu**”, İzmir 2009,

Elektronik Erişim

Atatürk Ansiklopedisi (<https://www.ataturkansiklopedisi.gov.tr>)

İslam Ansiklopedisi (<https://www.islamansiklopedisi.org.tr>)

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Meşrutiyet nümâyişlerinden bir görüntü	476
Ek 2. Bâb-ı Âlî önünde Meşrutiyet Nümâyişi	476
Ek 3. Selanik'te Bulgar Mitingi	477
Ek 4. "Taksim Bahçesi'nde Nümâyiş"	478
Ek 5. Selim Sırrı Bey, Taksim Bahçesi'nde kalabalığa konuşma yaparken	478
Ek 6. Üsküp Miting Karamamesi	479
Ek 7. "Beyoğlu'nda Avusturya ve Bulgaristan aleyhinde nümâyişler"	480
Ek 8. "İngiltere sefârethânesi önünde nümâyiş"	480
Ek 9. "Bugünkü Tezahürât, Sultanahmet Mitingi" hakkında gazete haberi	481
Ek 10. "Sultanahmet'te Matbuât Nizâm-nâmesi aleyhinde Serbesti refikimiz tarafından akd edilen miting" haberi	482
Ek 11. "Sultanahmet nümâyiş-i harbîyesinden bir diğer manzara"	482
Ek 12. Cısr-i Mustafa Paşa Miting Karamamesi	483
Ek 13. "Safed kazâsında anâsır-ı Osmaniye'nin bir arada gönüllü toplamak için davullarla nümâyişleri" (Trablusgarp Savaşı)	484
Ek 14. "Suriyeli vatandaşlarımızın diğer bir nümâyiş-i vatanperverânesi."	484
Ek 15. "İstanbul halkının feverân-ı hamiyeti: Sultanahmet Meydanı'ndaki miting manzarasından" (Balkan Harbi Münasebetiyle)	485
Ek 16. "Pâyitaht-ı Osmani'nin muharebe hakkındaki fikri: Sultanahmet Meydanı'nda akd olunan ikinci miting intibâ'âtından Balkan Muhârebesi'nin örfi zuhurunda İstanbul"	486
Ek 17. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Kütahya'da Sait Paşa hükümeti aleyhindeki nümâyişi hakkında bir belge	487
Ek 18. Sultanahmet Mitingi'nde Hüseyin Cahit Bey konuşma yaparken	488
Ek 19. Kapitulasyonların kaldırılması için Sultanahmet Meydanı'nda yapılan miting esnasında ahali	488
Ek 20. Hüseyin Cahit Bey Sultanahmet Miting i Karamamesi'ni Sadrâzam Sait Halim Paşa'ya sunarken (Kapitulasyon mitinglerinden).	489

EKLER

Ek 1. Bâb-ı Âfî önündeki nümayişlerden bir görüntü

Resimli Kitap, C. 1, 14 Eylül 1908, No: 1.

Ek 2. Bâb-ı Âfî önünde Meşrutiyet nümayişi

Resimli Kitap, C. 1, 14 Eylül 1908, No: 1.

L'état n'accepte aucune responsabilité
à raison du service de la télégraphie

Administration des Télégraphes
de l'Empire Ottoman

TELEGRAMME

تلگرامنامه

Retransmission ou Expédition		تکرار گنبد و یا سوت		RECEPTION			آخذ	
No d'Expédition	کشیته و تکرار	Date	امور Signature de l'employé	Date	درگاه reçu de	No. d'ordre	مرد No. d'ordre	
		۱۳۰۹		۱۳۰۹				
		H. ۱۳۰۹		H. ۱۳۰۹				
		M. ۱۳۰۹		M. ۱۳۰۹				

For

Date

Time

Indic. Eventuelles

طریق

بفایده خبری که روز و بعد از ۱۱۵۱ تن فزاید اولاد کلیا و ملک و شاهی
ناجین با او و با بفایده نسیم اولاد به بفایده بالعموم او و سوز و ناله به بفایده
خود و کار و منکر اولاد که در شهر بزرگه برقیق اجرا ایستاد خبره کی
قریه اتحاد ایستاد

موضع تلفیه وضع اولاد کلیا و ملک فاضل و بفایده بالعموم او و سوز
بفایده کلیا و ملک و نسیم اولاد به بفایده بالعموم او و سوز و ناله
در باب فکرات و موقوفات و اظهاریه ایستاد

حکومت عثمانیه به بوابه کی عدالت ۱۱۵۱ تن فزاید و سوز و ناله
بولا مغایر منکر گشتن ابراز ایستاد و سوز و ناله ایستاد

حکومت عثمانیه به بوابه کی عدالت ۱۱۵۱ تن فزاید و سوز و ناله
نقد به ایستاد که عثمانیه کی عدالت ۱۱۵۱ تن فزاید و سوز و ناله ایستاد

و سوز و ناله خبری که روز و بعد از ۱۱۵۱ تن فزاید و سوز و ناله
برای سلطان سوز و ناله

ایستاد

Ek 4. “Taksim Bahçesi’nde Nümayiş”

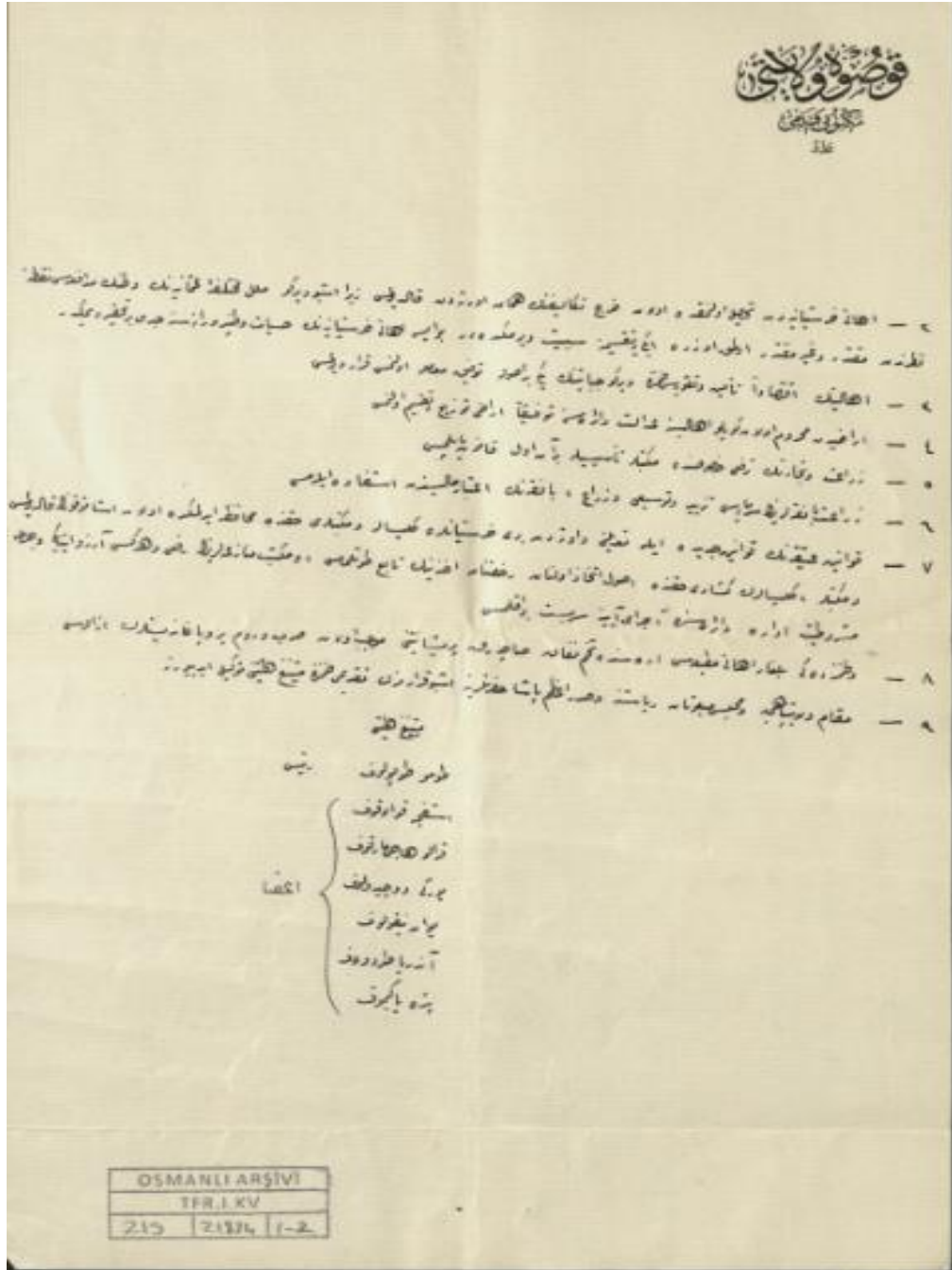
Resimli Kitap, C. 1, 14 Eylül 1908, No: 1.

Ek 5. Selim Sırrı Bey, Taksim Bahçesi’nde kalabalığa konuşma yaparken

Resimli Kitap, C. 1, 14 Eylül 1908, No: 1.

Ek 6. Üsküp Miting Karâr-nâmesi

BOA. TFR.I.KV. 219-21834.

Ek 7. “Beyoğlu’nda Avusturya ve Bulgaristan aleyhinde nümâyişler”

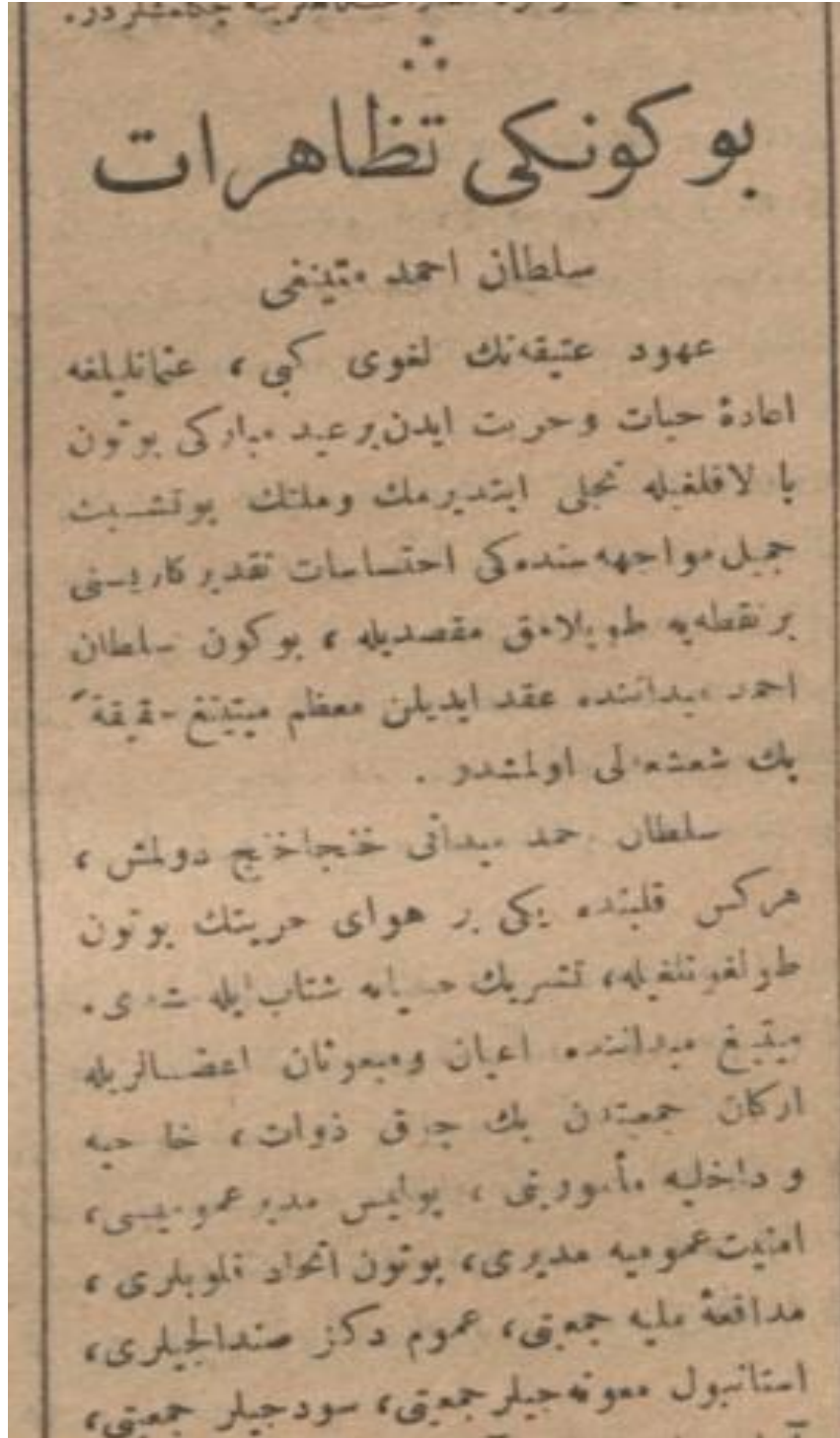
Resimli Kitap, Kasım 1908, C. 1, No: 3

Ek 8. “İngiltere sefârethânesi önünde nümâyiş”

Resimli Kitap, Kasım 1908, C. 1, No: 3

Ek 9. “Bugünkü Tezahürât, Sultanahmet Mitingi” hakkında gazete haberi.

Tercümân-ı Hakikat, 10 Eylül 1914, No: 12003.

Ek 10. “Sultanahmet’te Matbuât Nizâmnâmesi aleyhinde Serbesti refikimiz tarafından akd edilen miting” haberi.

Resimli Kitap, C. 1, Mart 1909, No: 6.

Ek 11. “Sultanahmet nümâyiş-i harbiyesinden bir diğer manzara” (Balkan Harbi)

Servet-i Fünûn, 10 Ekim 1912, No: 1114

۱
 ۲
 ۳
 ۴
 ۵
 ۶
 ۷
 ۸
 ۹
 ۱۰
 ۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

Ek 13. “Safed kazâsında anâsır-ı Osmaniye’nin bir arada gönüllü toplamak için davullarla nûmayişleri” (Trablusgarp Savaşı)

Servet-i Fünûn, 16 Kasım 1911, No: 1067.

Ek 14. “Suriyeli vatandaşlarımızın diğer bir nûmâyiş-i vatanperverânesi” (Trablusgarp Savaşı)

Servet-i Fünûn, 16 Kasım 1911, No: 1067.

Ek 15. “İstanbul halkının fevârân-ı hamîyyeti: Sultanahmet Meydanı’ndaki miting manzarasından”, (Balkan Harbi)

فوطو : رسنه

استانبول خلقنك فورانه همبني : سلطان احمد ميدانده كي ميتمنغ مناظرند

Şehbal Gazetesi, 28 Ekim 1912, No: 63.

Ek 16. “Pâyitaht-ı Osmani’nin muhârebe hakkındaki fikri: Sultanahmet Meydanı’nda akd olunan ikinci miting intibââtından Balkan Muhârebesi’nin örfi zuhûrunda İstanbul”

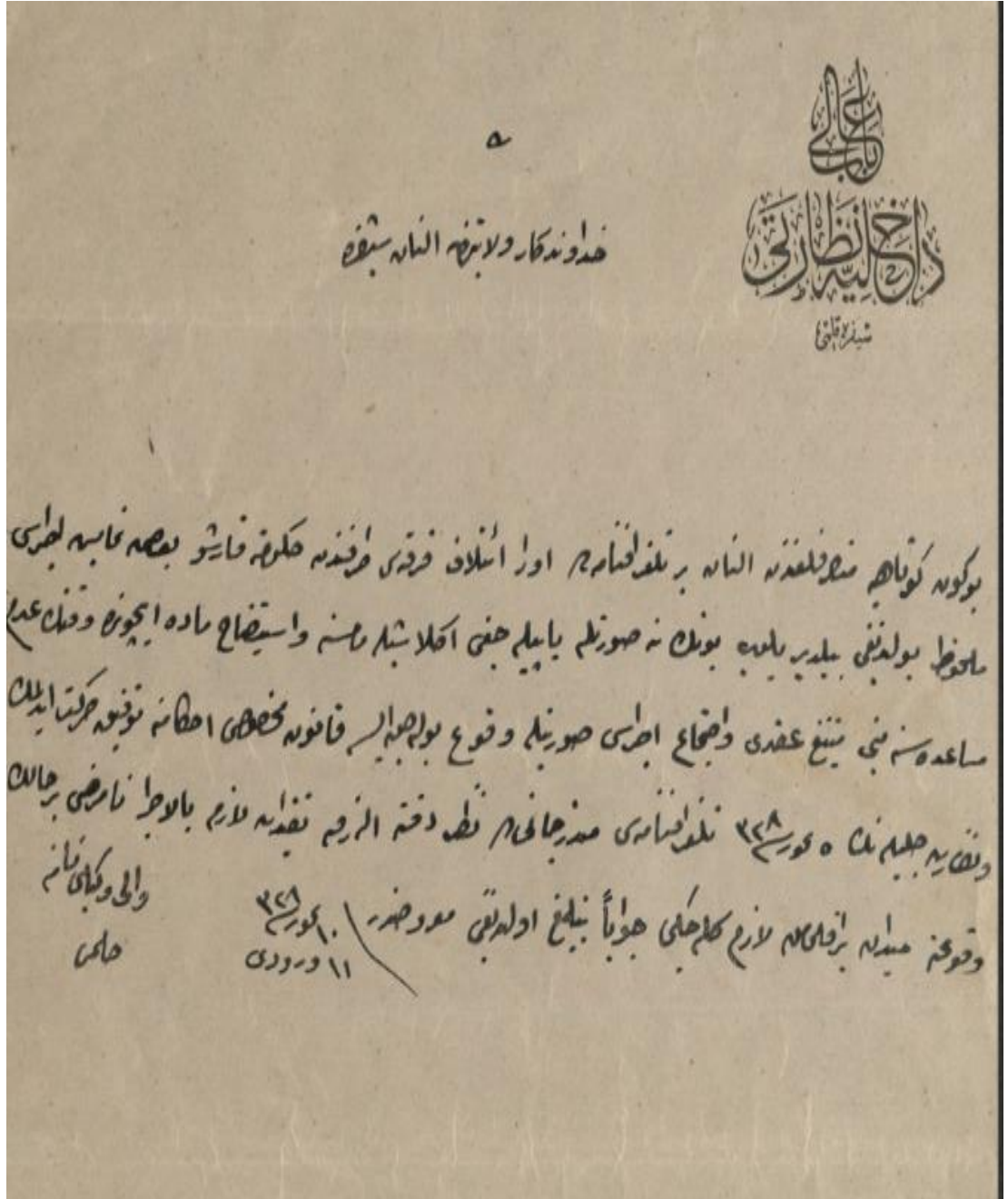

فوغلو : رسنه

پایتخت عثمانی نك محاربہ مقصدہ کی فکری : سلطانہ احمد میراندہ عقدہ اولونامہ ایکنجی میتینغ انطباعاتہ
بالقان محاربہ سنك عرفہ ظہورندہ استانبول

Şehbal Gazetesi, 28 Ekim 1912, No: 63.

Ek. 17. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Kütahya'da Sait Paşa hükümeti aleyhindeki nümayişi hakkında bir belge.

BOA. DH. SYS. 55-2/26-2

Ek 18. Sultanahmet Mitingi'nde Hüseyin Cahit Bey konuşma yaparken

عهد عتيقك العالی ایچون سلطان احمد میدانده یایلان بیوک میتینگده استانبول میعوت محترمی حسین چاهد بک افندی
نطق ایراد ایدر ایکن

Polis Mecmuası, 13 Eylül 1914, No: 28.

Ek 19. Kapitülasyonların kaldırılması için Sultanahmet Meydanı'nda yapılan miting esnasında ahali.

عهد عتيقك العالی ایچون سلطان احمد میدانده یایلان میقیغ آناسنده اهل

Polis Mecmuası, 13 Eylül 1914, No: 28.

Ek 20. Hüseyin Cahit Bey Sultanahmet Mitingi Karâr-nâmesi'ni Sadrâzam Sait Halim Paşa'ya sunarken (Kapitülasyon Mitinglerinden)

پولیس مجلہ

عدد ۲۸

مسلکوں میں موافق ہر نوع آئین و عہد
محکمہ لٹریچر، درج اولیٰ
اوراق اعادہ اولیٰ

سہ ماہی: اوج تفسیلہ تادیہ
اولیٰ اوزرہ آئین غرض

۲۳ شوال ۱۳۳۲

اولیٰ ہسپتال کوئٹہ برائے اولیٰ پولیس ٹورنٹ و مسکٹ
رقبہ دارم رسمی مجموعہ

پاڑا رتبی

برخی سہ

مجموعہ متعلق خصوصیات ایچون امنیت
عمومیہ دائرہ سندہ پولیس مجموعہ
مدیریتہ مراجعت اولیٰ

ادارہ مطبعہ: استنبولہ امنیت
عمومیہ دائرہ سندہ

۱ ایول ۱۳۳۰

عہود عتیقہ نامہ ایچون سلطان احمد میدانہ پایتلاں بیوک متیندن سکرہ استانبول بیعت محقری
حسین جاہد پک اندی طرفدن متینق مقرراتک صدر اعظم پاشا حضرہ لایہ نقشب

Polis Mecmuası, 13 Eylül 1914, No: 28.

ÖZGEÇMİŞ

25.06.1980 Ordu doğumlu. 1997-2001 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimi tamamladı. 2001-2004 yılları arasında Ordu'da dershanelerde Tarih öğretmenliği yaptı. 2005 senesinde polis memuru olarak Emniyet Genel Müdürlüğünde çalışmaya başladı. 2009-2013 yılları arasında Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Cumhuriyet Tarihi Anabilimdalında Yüksek Lisans Eğitimimi tamamladı. Tez konusu: “Azmi Bey; İttihatçıların Meşhur Polis Müdürü ve Beyrut Valisi” idi. Polis Tarihi alanında çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Halen Emniyet Genel Müdürlüğünde komiser olarak çalışmaktadır.